1. SINIF ÇALIŞMALARI SEMPOZYUMU

İŞÇİ SINIFININ DEĞİŞEN YAPISI VE SINIF HAREKETİNDE ARAYIŞLAR DENEYİMLER

SEMPOZYUMU BİLDİRİLER KİTABI

SOSYAL ARAŞTIRMALAR VAKFI SAV
TÜSAM TÜRKİYE SINIF ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

SAV Sosyal Araştırmalar Vakfı
ISBN 975-92813

Sosyal Araştırmalar Vakfı –7

Sınıf Çalışmaları Dizisi - 1

Türkiye Sınıf Araştırmaları Merkezi (TÜSAM)
Sınıf Çalışmaları Sempozyumu 1

İşçi Sınıfının Değişen Yapısı ve
Sınıf Hareketinde Arayışlar Deneyimler

Birinci Basım Eylül 2005

Yayına Hazırlayanlar
Serap Kurt
Tolga Tören

Kapak Tasarım
Savaş Çekiç

Baskı Öncesi Hazırlık
Şendoğan Yazıcı

Baskı ve Cilt

Sosyal Araştırmalar Vakfı İktisadi İşletmesi
İstiklal Cad. Balo Sk. Analin Ap. No: 17/2
Beyoğlu/İSTANBUL

Tel: 0 212 292 55 85
Fax: 0 212 292 55 86
Web: www.sav.org.tr
e-mail: merhaba@sav.org.tr
tusammail@yahoo.com

Sosyal Araştırmalar Vakfı **(SAV)**
Türkiye Sınıf Araştırmaları Merkezi **(TÜSAM)**

"İŞÇI SINIFININ DEĞIŞEN YAPISI VE SINIF HAREKETINDE YENI ARAYIŞLAR, DENEYIMLER"

"İŞÇI SINIFININ DEĞIŞEN YAPISI VE SINIF HAREKETINDE YENI ARAYIŞLAR, DENEYIMLER"

Açılış Konuşmaları
SAV, *Bedahet TOSUN*
TÜSAM, *HakanKOÇAK*
SEMPOZYUM AÇILIŞ KONUŞMASI, *Tülin ÖNGEN*

1. OTURUM: İŞÇİ SINIFININ DEĞİŞEN YAPISI VE YENİDEN OLUŞUMU
Moderatör: Mehmet TÜRKAY

Sınıf ve Sınıf Analizlerinin Analizi, *Fuat ERCAN*
Türkiye'de İşçi Sınıfının Oluşumu ve Sınıf Kültürü, *Metin ÇULHAOĞLU*
Hizmet Üretimi ve İşçi Sınıfı, *Nail SATLIGAN*
İşçi Sınıfının Yapısı ve Mücadele Pratiklerini Belirleyen Nesnel Koşullar, *Tülin ÖNGEN*

2. Oturum
İŞÇI SINIFININ DEĞIŞEN YAPISI: MEKANSAL VE SEKTÖREL FARKLILAŞMA
Moderatör: Kurtar TANYILMAZ

Unutulmuş Ötekiler:Kırsal - Yapısal Yoksulluk Kültürü ve Anamas Yöresi Örneği, *İsmail GÖKDAYI*
Yoksulluğun İmkanları ve "İmkansız"lığı Hakkında Bir Tartışma, *Dilek HATTATOĞLU*
Sınıf Bilinci ve Sınıf Kültürü: Seydişehir Eti Alüminyum Fabrikası Örneği, *Özge BERBER*

3. Oturum
GELENEKSEL SINIF ÖRGÜTENMELERİ: DURUM I
Moderatör: Güllistan YARKIN

Yaşanan Sendikal Kriz ve Sendikaların Yenilenme Çabaları, *Mustafa ÖZTAŞKIN*
Beykoz'dan Eskişehir'e Paşabahçe Deneyimi, *Aziz ÇELİK-Zafer AYDIN*
Yeni Yasaların Kıskacında Sınıf Örgütleri, *Yüksel AKKAYA*

4.Oturum
GELENEKSEL SINIF ÖRGÜTENMELERİ: DURUM II
Moderatör: Yüksel AKKAYA

Kamu Sektöründe İstihdamın Yeni Biçimleri ve Örgütlenme, *İrfan KAYGISIZ*
Hizmet Sunucusu ve Toplumsal Hareket Bağlamında Sendikalar, *Engin YILDIRIM*

5. Oturum
GELENEKSEL SINIF YAPISI: ÇÖZÜLMELER
Moderatör: Besime ŞEN

Üretimde Çözülme ve Tutunma Halleri, *Berna-GÜLER MÜFTÜOĞLU ve Nevra AKDEMİR*

Gelir Güvencesizliği Karşısında Koruma ve İşgücü Piyasasında Bölünme, *Recep KAPAR*
Ev Eksenli Kadın Emeği ve İşçileşme Bilinci, *Asuman TÜRKÜN ERENDİL*

6.Oturum
DÜNYADAKİ SINIF HAREKETİ DENEYİMLERİNE BAKIŞ I
Moderatör: Nail SATLIGAN

Informalization, Casualization and "Feminization" of Jobs in Globalized India
New Social Movements: Challenges for Trade Union, *Vinay BAHL*
Hindistan'dan Bir Örgütlenme Deneyimi: SEWA, *Fatma Ülkü SELÇUK*
At the Margins of Inclusion:
Class, Community and Labour Market Restructuring in London, *David M. SMİTH*
Does Deindustrialisation Mean The End Of The Working Class?, *Fabienne SCANDELLA*

7.Oturum
DÜNYADAKİ SINIF HAREKETİ DENEYİMLERİNE BAKIŞ II
Moderator: Hakan KOÇAK

Brezilya'da Topraksız Köylü Hareketi Deneyimi:MST, *Metin YEĞİN*
Arjantin İşsizler Hareketi, *Hakan TANITTIRAN*
Eski Sovyet Ülkelerinde İşçi Sınıfı Bileşimindeki Değişim
ve Örgütlenme Karakteristikleri, *Hakan GÜNEŞ*
Almanya'nın Sosyal Politikalarında "Reform" Adı Altında
Uygulanan Yapısal Dönüşümler, *Fatma Şenden ZIRHLI*
Yoksulluk ve Mikro Kredi: Bangladeş, *Bahar YİĞİTBAŞ-AKÇA*

8: Oturum
GELENEKSEL SINIF HAREKETINE ALTERNATIF AÇILIMLAR
Moderatör: Tolga TÖREN

İşçi Sınıfı Örgütlenmesinde Alternatif Açılımlar, *Aslıhan AYKAÇ*
Geleneksel Sendikal Hareketin Krizi ve
Yeni Bir Sendikal Anlayışın Zorunluluğu Üzerine, *Tufan SERTLEK*

9:Oturum
TÜRKİYE'DEKİ SINIF HAREKETİ DENEYİMLERİNE BAKIŞ
Moderatör: Nazır Kapusuz
Avcılar Kadın Kooperatifi –
Birleşik İşçi Sendikası(BİS) –
Birleşik Sendikal Hareket (BSH)
Dayanışma Evleri –
Emek Çalışmaları Merkezi (EÇM) –
Enerji Yapı Yol Sen –
Üreti-yorum Kooperatifi
Sorular ve Kapanış

içindekiler

içindekiler

ÖNSÖZ

Bu kitap 16-17 Ekim 2004 tarihlerinde Sosyal Araştırmalar Vakfı / Türkiye Sınıf Araştırmaları Merkezi tarafından düzenlenen "İşçi Sınıfının Değişen Yapısı ve Sınıf Hareketinde Arayışlar, Deneyimler" başlıklı sempozyumda sunulan tebliğlerin derlenmesinden oluşmuştur. İki gün boyunca yoğun bir katılımla gerçekleştirilen sempozyumun oluşturduğu birikimin kalıcı ve geniş kesimlerce ulaşılabilir hale getirilmesi kitabın başlıca hedefleridir.

Sempozyumun düzenleyicisi olan Türkiye Sınıf Araştırmaları Merkezi (TÜSAM) 2004 yılı başında Türkiye'de eksikliği görülen; amacı, işçi sınıfının sosyal gerçekliği ve sınıf hareketindeki değişimleri, arayışları sistematik biçimde gözlemek ve analiz etmek, oluşturduğu bilgiyi kamuoyuna sunmak ve emek siyasetine katkıda bulunmak olan bir araştırma merkezi etkinliklerine, kendi imkanlarıyla bir yerden başlamak gerektiğini düşünen araştırmacılarca kurulmuştur. Etkinliklerini, kuruluş misyonları arasında bu alan da olan Sosyal Araştırmalar Vakfı (SAV) bünyesinde sürdürmektedir. Türkiye'de birçok kişinin eksikliğini dillendirdiği böylesi bir merkezi oluşturmak ve yürütmek tahmin edileceği gibi hiç de kolay değildir. Maddi ve insani kaynaklar, her düzeyde kurumsal destekler, entelektüel katkılar vb. nin sınırlılıklarını veri aldığınızda bugün için bu alanda ilerleme şansı yoktur ancak; atılacak küçük, yerinde adımların ihtiyaç duyulan imkan ve destekleri zaman içinde sağlayabileceği, cesaret ve güven kazandıracağı öngörülerek yola devam edilebilir. İşte şimdi oluşturduğu birikimi kitaplaştırarak sunduğumuz sempozyumumuz da böylesi bir düşüncenin, inancın ürünüdür. Bu ilk sempozyum her şeyden önce ülkede TÜSAM'ın dikkatini yoğunlaştırdığı temel alanda yapılan fikri ve pratik çalışmaları ortak bir platformda bir araya getirmeyi hedeflenmiştir. Sempozyumunun çağrı metninde, dünya ve Türkiye'deki değişen sınıf yapısı ve mücadelesi üzerine deneyimleri disiplinlerarası bir perspektifle ele almak, bu konudaki yaklaşımların tartışılması ve etkileşime girmesini sağlamak temel amaç olarak ortaya konmuştur. Aynı zamanda sempozyumda Türkiye ve dünyanın başka ülkelerinde işçi sınıfının bileşimi, niteliği ve siyasal konumunu etkileyen gelişmelere ışık tutan yaklaşımları ele almanın yanında özel olarak Türkiye'de vücut bulmaya başlamış ve birbirinden kimi konularda farklılaşan, ancak esas olarak geleneksel sendikal alan dışında yer alan oluşumları değerlendiren bir bölümün de yer alması istenmiştir. Sempozyum sonucunda da belirlenen amaçlara büyük ölçüde ulaşılabildiği, söz konusu alandaki birikimin, deneyimin hatırı sayılır bir kısmının oturumlara taşınabildiği söylenebilir.

Bu sempozyumun özgünlükleri de vurgulanmalı. Uzunca bir zamandır bilimsel nitelikte bir toplantının adında "işçi sınıfı" kavramı görülmemişti. Sosyal bilimler alanında unutulmaya yüz tutmuş olan bu kavrama, bir anlamda iade-i itibarda bulunulmasının, toplantının yerine getirdiği önemli işlevlerden biri olduğu söylenebilir. Tülin Öngen' in yaptığı açılış konuşmasında da bu vurgu önemli yer tuttu. Öngen, sosyal bilimlerde sınıf kavramının açıklayıcı gücünün altını çizdi. Aslında sempozyum belki yeni bir döneme de işaret ediyordu. 1980'lerin sonu ve 90'ların başında kendisine "elveda" denilen proleteryanın, gönderildiği "tarihin çöplüğü"ne sığmadığı; tersine, küresel düzeyde, ekonomik ve toplumsal yaşamın tam ortasında, farklı formlarda, boyutlarda, daha da yaygın ve derin bir gerçeklik olarak yerini, aldığı bir dönem bu. Artık bu gerçekliğin var olup olmadığını değil, uğradığı dönüşümü, aldığı yeni biçimleri, içinde uç veren eğilimleri, ortaya çıkaracağı yeni yapılanmaları tartışmak, daha anlamlı ve gerekli görünüyor. Sempozyum düzenlenirken yola çıkılan esas nokta da burasıydı. Bu nokta aynı zamanda, TÜSAM çalışmalarının arkasındaki ana fikri de oluşturmakta. TÜSAM dikkatini dönüşmekte ve gelişmekte olana yöneltiyor. İşçi sınıfının sosyal gerçekliğinin dönüşen yapısını ve buna bağlı olarak, işçi sınıfı hareketinin yeniden yapılanma dinamiklerini izlemeyi, bu sürecin verilerini sistematik biçimde üretip analiz etmeyi, önüne en temel işler olarak koyuyor. Bu çerçevede sempozyum, merkezin yola çıkışında dikkat çektiği meseleleri en genel düzeyde, bütünlüklü olarak ortaya koyan bir başlangıç etkinliği olarak da görülebilir. Ancak görüldü ki aslında sözü edilen alana dikkatini yoğunlaştıranların, bunu esas meseleleri yapanların sayısı, hiç de azımsanacak düzeyde değil.

Sempozyumu özgün kılan noktalardan birisi de katılımcılarının çeşitliliğiydi. Akademisyenlerin yanı sıra sendika uzmanları ve yöneticilerinin, emek hareketi aktivistlerinin ve akademi dışı araştırmacıların oluşturduğu katılımcı kompozisyonu, sempozyumun amacına uygundu. Emek çalışmaları alanında, çoğu zaman birbirlerinden ayrı yerlerde, sesleri sözleri birbirlerine değemeden çalışmalarını sürdüren bu kesimlerin, ortak bir platformda bir araya gelip fikir paylaşmaları, tartışma yürütmeleri anlamlı ve emek hareketi politikalarının oluşumu açısından da önemliydi kuşkusuz.

Sempozyumda bir diğer önemli nokta ise, Türkiye'deki yeni emek hareketi deneyimlerinin bir araya gelmiş olmasıydı. Bu hareketlerin temsilcileri kendi oluşumlarını, yola çıkış hedeflerini ve yaşadıkları deneyimleri geniş bir topluluğa derli toplu aktarma imkanı buldular. Bu da TÜSAM'ın temel amaçları açısından önemliydi. Söz konusu deneyimlerin, ulusal ve uluslar arası düzeyde, benzerlikleri ve farklılıklarıyla daha görünür kılınması, bilgisinin oluşturulması, çoğaltılması, paylaşılması ve geniş kesimlere aktarılması, bizler açısından belirleyici önemdeydi ve sempozyum bu noktada önemli bir görevi yerine getirmiş oldu. Oturumlar arasında en çok ilgi görenler, emek hareketinde, dünyadaki ve Türkiye'deki arayışların tanıtıldığı, tartışıldığı oturumlardı. Dünyanın farklı coğrafyalarına gidildi ve orada sınıf mücadelesinin yeni oluşumları, kapsamlı olarak ortaya kondu. Latin Amerika'dan Rusya'ya, Almanya'dan Bangladeş'e geniş bir coğrafyanın deneyimleri buraya taşındı. Türkiye'deki deneyimleri tanıtan genç temsilcilerin heyecanları ve birikimleri ise umut vericiydi.

Sayılan bu başarı ve olumlulukların yanı sıra elbet eksikleri ve istenen ölçüde başarılamayanları da vurgulamak gerek. Oturum sayısı ve katılımcı sayısının çokluğu, kimi sunumların çok uzaması vb. durumlar kimi zaman katılımcılar açısından yorgunluk verici oldu. Sempozyum programının yoğunluğu, izleyenlerin haklı serzenişlerine neden olduysa da, bu

durum, sözü edilen farklı kesimlerin neredeyse tüm temsilcilerinin, bir araya getirilmesi ve alanın genel resminin görülmesinin sağlanması gibi amaçlar açısından değerlendirildiğinde, anlaşılırdı. Ama bunun ötesinde asıl eksikliğin, söz konusu yoğunluk nedeniyle, bir anlamda sempozyumun en genel değerlendirmesi ve sonuç alıcı kısmı olarak düşünülen, sondaki forumun istenen biçimde gerçekleştirilememesi olduğu belirtilmeli. Ancak elbette çalışmalarımız sempozyumla sınırlı değil ve TÜSAM bu tür genel toplantıların dışında belli konuların, araştırmaların geniş zamanlarda ele alınıp tartışılabileceği atölyeler de gerçekleştirerek eksikliği bir ölçüde gidermeye çalışıyor. Forumun içeriğini oluşturan "yeni bir işçi sınıfı hareketi mümkün mü?" sorusu ve tartışması ise kuşkusuz bizim açımızdan temel soru olarak kalmaya devam edecek ve daha birçok çalışmamızın özünü oluşturacak.

Elinizdeki kitapta yer alan ve hepsi sempozyumda sunulmuş olan otuz dört tebliğin bir kısmı bize yazılı olarak iletildi bir kısmı ise sempozyumda yapılan sözlü sunumların kayıtlarının deşifre metinleri düzeltilerek oluşturuldu. Deşifreler tebliğ sahiplerine gönderilerek gerekli düzeltmeleri yapmaları sağlandı ve çoğunluğu da bu düzenlemeyi yaptılar; yapmayanların deşifreleri de bizim kayıtlarla karşılaştırılmalı olarak yaptığımız son okumaların ardından kitaba kondu. Aynı zamanda oturumların sonlarındaki soru-yanıt bölümlerinin kayıtları da deşifre edilip elden geldiğince düzenlendi. Böylece izleyicilerin katkılarının da sunulması hedeflendi. Ancak bu süreç biraz da gösterdiğimiz özen nedeniyle beklediğimizden uzun bir zaman aldı. Bunun için sempozyum kitabını sabırsızlıkla beklediklerini bildiğimiz katılımcı ve ilgililere bir özür borcumuz olduğunun farkındayız. Ancak bir ilk çalışma olması sanırız bu ayıbı bir ölçüde hafifletecek bir gerekçe oluşturacaktır. Sözün hem uçmamasını sağlamak, kalıcı bir başvuru kitabı haline getirmek hem de bunu özenle yapmak profesyonel olmayan bir ekip için hiç de kolay olmadı ancak bu yükün altından yine de başarıyla kalkabildiğimizi umut ediyoruz.

Sonuç olarak TÜSAM, ısrarla gösterdiği ihtiyaç alanında önemli bir boşluğu doldurmaya aday olduğunu gösterdi. Ancak TÜSAM' ın iddiası bu alandaki yoğun bilgi, tartışma ve araştırma ihtiyacını tek başına karşılamak değil. O bir öncü faaliyet göstermekte ama, çok daha fazla maddi, insani ve düşünsel kaynağa ihtiyaç olduğunu da belirterek. Şimdi bu ilk sempozyumdan aldığımız güç ve güvenle ikinci sempozyumun hazırlıklarına yoğun olarak girişmiş bulunuyoruz. Bu kez daha doyurucu daha az eksikli bir çalışma yapacağımızı, daha geniş kesimlere ulaşabileceğimizi umuyoruz.

Saygılarımızla
TÜSAM Yürütme Kurulu

Teşekkür

Türkiye Sınıf Araştırmaları Merkezi (TÜSAM)'nin, yola çıktığı andan itibaren en fazla önem verdiği projelerinden birisi olan bu sempozyumun gerçekleşmesi için desteklerini bizden esirgemeyen ve yalnız olmadığımızı anlamamızı sağlayan dostlarımız Cenk Dik, Eğitim-Sen 4 No'lu Şube, Hava-İş Sendikası, Kalem Tercüme Bürosu, Kristal-İş Sendikası, Petrol-İş Sendikası; Sempozyum Danışma Kurulu Üyeleri Berna Güler Müftüoğlu, Fatma Ülkü Selçuk, Fuat Ercan, Mehmet Türkay , Özgür Müftüoğlu; bizi her boyutta destekleyen SAV Yönetim Kurulu, izleyen, katkı sunan, duyuran, haber yapan, hakkında yazı yazanlar; ve sempozyum süresi boyunca tükenmek bilmeyen enerjileri ile her an yanıbaşımızda olan gönüllü arkadaşlarımıza teşekkür ederiz.

TÜSAM YÜRÜTME KURULU

Açılış Konuşması

BEDAHET TOSUN*

Değerli Konuklar,

Çağrımıza yanıt vererek, "İşçi Sınıfının Değişen Yapısı ve Sınıf Hareketinde Arayışlar, Deneyimler - 1" sempozyumuna katılımınız için teşekkür ediyoruz. Dünya üzerinde Sosyalist deneyimlerin iktidar gücünü ve dünya politikaları üzerindeki etkinliğini önemli ölçüde yitirmesiyle başlayan süreçte kapitalist dünya "Yeni Dünya Düzeni" adıyla bilinen hegemonyacı politikalar bütününü yeni dengelere göre biçimlendirerek Amerika öncülüğüyle uygulamaya koydu.Sürdürülebilir toplumsal gelişimin olmazsa olmaz koşulu çevreye ve doğaya saygının, toplumda adalet duygusunun, adil paylaşımdan vazgeçtik paylaşımın ve toplumsal dayanışmanın reddedilmesi, kültürel olarak işbirlikçiliğin, kuralsız ve eşitsiz yarışmacılığın, bencilliğin ideolojisi temeline oturan sistem ile, Dünya yeniden şekillendirilmeye çalışılmaktadır.Yeni Dünya Düzeninin bir parçası olan etki ve egemenlik alanını genişletme ve pekiştirme çabaları, "dünya barışını koruma", "terörizme karşı savaş" gibi toplumlarca kabul görebilir sözde gerekçelere dayalı işgalleri doğurmaktadır. Toplumları yeniden şekillendirme hakkını kendinde gören uluslararası sermaye, uygulamalarında altına imza koyduğu uluslararası sözleşmeleri ya da kendi kurdukları Birleşmiş Milletler gibi kurumları bile hiçe saymaktadır. Nazi Almanya'sı yöntemleri, güçlü kapitalist devletlerin militarist güçlerinin eliyle geri dönmüştür. Büyük kapitalist güçler arası egemenlik çatışması, diploması ve savaş alanında büyük çekişmelere neden olmakta, emekçi sınıflara ve halklara karşı yeni politikaların oluşumunda ortak örgütsel yapılar kurup, kararlar üretirken birbirleriyle kıyasıya çatışmaktadırlar. Diğerlerinin kural tanımaz uygulamalarına karşı halkların yanında gözükürken, egemenlik alanlarında aynı şeyleri kendileri uygulamaktadır.Uygulama sürecinin kısalığına karşın "Tek kutuplu dünya" ideolojik sloganı; karşılaşılan ulusal ve toplumsal dirençler, işçi ve emekçi sınıfların karşı koyuşları nedeniyle anlamını çok kısa sürede yitirmiş-

* SAV Yönetim Kurulu Başkanı

tir. İşçi sınıfı ve muhalif toplumsal gruplar kendi alternatif politikalarını yerel bir dizi uygulama ve deneyimle oluşturmaya çalışmaktadır. Sermaye sınıf ve politikalarının global saldırısı, emekçi sınıfları global "karşı politikalar" üretmeye ve birlikte hareket etmeye yöneltmektedir. Daha şimdiden bir dizi umut verici alternatif örnekler ortaya çıkmaya başlamıştır.Karl Marks'ın toplumsal-ekonomik tahlilleri bugünlerde en çok ve tekrar tekrar incelenen kaynakların başında gelmektedir; emekçi sınıflar, değişen dönemi yeniden tahlil etmek için bir rehber olarak kullanırken, kapitalist ideologlar, krizdeki sistemleri için alternatif çözüm ipuçları aramaktadır.

SAV- Türkiye Sınıf Araştırmaları Merkezi* tarafından düzenlenen "İşçi Sınıfının Değişen Yapısı ve Sınıf Hareketinde Arayışlar, Deneyimler - 1" sempozyumunun amacı çağrı metninde de ifade edildiği gibi; Dünya ve Türkiye'deki sınıf yapısı ve mücadelesini somut deneyimler temelinde incelemek, alternatif yaklaşımların tartışılması ve etkileşime girmesini sağlamaktır. Çalışma somut olguların incelenmesi ve çıkarsamalarla, bir yanıyla akademik bir çalışmadır. Diğer yanıyla, sempozyum kapsamındaki panel ve forumlar, bu verilerin analizlerini içeren politik, sınıfsal ve toplumsal yorumları içeren çözüm önerileri üretecektir. Sempozyumun isminin arkasındaki bir (1) rakamı, Türkiye'de sınıfsal araştırma ve çalışmalara ilişkin önemli ve sürekli bir merkez olma iddiasını içermesi açısından önemlidir ve çalışmalarımızın devamlılığı açısından bizi bağlamaktadır. Sempozyumun başarısı ise; bu çalışmanın sonuçlarının, topluma öncülük iddiasındaki politik ve sınıfsal örgütlerin, konuyla ilgilenen akademik çevrelerin elinde hayat bulması ile görülecektir.Sempozyuma bildirileri ile katılan akademisyen, çevre ve örgütlerin yoğunluğu ve çeşitliliği, izleyici kitlesinin sayısı, yaş dağılımı ve dinamizmi bizi heyecanlandırmıştır ve doğru bir şeyler yaptığımız konusunda cesaretlendirmiştir.Katkıda bulunanlara teşekkür ediyor, başarılar diliyoruz.

* Sosyal Araştırmalar Vakfı, temel ilgi alanları olan konuları; her biri ayrı bir örgüt gibi, kendi yapısal organlarına (Yönetim ve Yürütme, Danışma Kurulları, Etkinlik Komiteleri, Tüzük, Program vs.) sahip Çalışma Grupları eliyle organize eden bir üst kurumdur.

Açılış Konuşması

HAKAN KOÇAK*

Onlar ki toprakta karınca,
suda balık,
havada kuş kadar
çokturlar;
korkak,
cesur,
cahil
hakim
ve çocukturlar
ve kahreden
yaratan ki onlardır,
destanımızda yalnız onların maceraları vardır

Hepiniz hoş geldiniz, biz burada "onlar" için başka başka ve yeni sözler etmek için toplandık. Türkiye Sınıf Araştırmaları Merkezi de bunun için kuruldu. 1990'ların başlarında yani benim ilk gençliğimi yaşadığım yıllar "onlara" elveda denen yıllardı, proleteryaya, işçi sınıfına... Fakat 2000'lere yaklaşırken, yoksulluk, sosyal sorun, eşitsizlikler, sınıf vb. hepsi büyük bir gürültüyle tekrar gündeme geldiler ve bu meselelerin peşini ısrarla takip edenler, sınıf kavramının yaşam içinde ve sosyal bilimlerdeki önemine işaret edenler aslında haklı çıktılar; fakat haklı çıkmanın yetmediği bir nokta vardı. Bu konuda salt teorik tartışmalar yapılamazdı. Özellikle Türkiye'de bu alanda ciddi bir boşluk olduğunu gören bir grup genç araştırmacı insan bu alandaki tartışmaların bol zengin yeni verilerle beslenmesi, zenginleştirilmesi toplumsal sınıflarla ilgili tartışmaların böylesi bir zeminde yürümesi gerektiğini düşündüler ve TÜSAM esas olarak böyle bir amaç için oluşturuldu.

TÜSAM elbette yolun çok başında ve sizin de bugün gözlediğiniz amatörlükleri var.

* TÜSAM Yürütme Kurulu Sözcüsü

Şimdiye dek bir dizi atölye çalışması yaptı, sizin katıldığınız bu sempozyum ise bizim en kapsamlı, kendimizi en geniş kesimlere duyurduğumuz etkinliğimiz. Bu anlamda acemiliklerimiz için kusurumuza bakmayın kaydını baştan düşmemiz gerekiyor. Biz TÜSAM olarak bir iddia atıyoruz aslında ortaya, aday olduğumuz, talip olduğumuz ihtiyaç alanı olarak gösterdiğimiz yerde her şeyi yapabileceğimizi düşünmüyoruz. Ama ısrarla ve ısrarla bu alana işaret etmeye, daha çok sayıda insanı bu alanda daha derin ve kapsamlı çalışmalar yapması gerektiğine işaret etmeye çalışıyoruz. Aslında biz burada sadece bir giriş, başlangıç yapmış durumdayız, böyle sayılmalı. Tabii ki yalnız değiliz, aslında belki haddimizi de aşan bir şey yapıyoruz, çünkü Türkiye'de koca koca sendikalar, emek örgütleri var, çeşitli politik oluşumlar, vakıflar vb. var ama biz tüm bunların varlığına rağmen gördük ki alandaki boşluk sürüyor.

İşçi sınıfının varlığı-yokluğu tartışmasının aşıldığı bir yerde artık işçi sınıfı değişiyor, dönüşüyor ama nasıl sorusuna yanıt vermek gerekiyor ve bu sempozyumunda en önemli, temel sorusu bu. Bunu bilimsel, analitik bir bakışla gözlemek ve gözleyenlerin çalışmalarını paylaşmak gerekiyordu. İkincisi işçi sınıfının evet sosyal gerçekliği değişiyor, bununla beraber, buna paralel olarak geleneksel işçi sınıfı hareketinde de değişimler, bazıları kökleri çok eskiye dayanan bazıları yeni olan arayışlar var, bu arayışlar, deneyim alanları üzerine de Türkiye'de çalışmalar yapılıyor, aynı zamanda bu tür deneyimler de giderek artıyorlar. Bunların da bilgisini paylaşmak istedik sempozyumumuzda. Aynı zamanda dünyada da bu tür deneyimler var ve biz bu deneyimleri de buraya taşımak istedik. Bu sempozyumun özgünlüğünü oluşturan şey şu denebilir; ne sadece akademisyenlerin katıldığı bir toplantı olacak bu ne sadece politik ve emek hareketi aktivistlerinin katıldığı bir toplantı. Bunların hepsini bir araya getirmek istedik. Çünkü şunu da önemli görüyoruz, bazen bu farklı kesimlerin sesleri birbirlerine pek ulaşmıyor. Onların ortak platformda yapacakları bir tartışma ve belki sempozyum sonunda "yeni bir işçi sınıfı hareketi mümkün mü" sorusu etrafında dönecek bir tartışma çok önemli. Biz gelmekte olanın, uç verenin peşindeyiz ve doğru bir yerde durduğumuzu düşünüyoruz. Sizlerde buraya gelerek bize güç verdiniz ve doğru yerde durduğumuzu bize tekrar gösterdiniz. Hepinize TÜSAM adına teşekkür ediyorum, iyi toplantılar diliyorum.

Açılış Konuşması

TÜLİN ÖNGEN

Bugün, burada, yıllardır hayalini kurduğumuz, gereksinimi duyduğumuz bir oluşumun hem kuruluşunu kutlamak hem de ilk etkinliğini paylaşmak üzere toplanmış bulunuyoruz. Bir Sınıf Araştırmaları Merkezi, şahsen benim yıllardır gerçekleşmesini en çok hayal ettiğim kuruluşlardan biriydi. Bu yüzden, önce, bize bu mutluluğu ve sevinci yaşatan, bu Merkezin kuruluşunda, bu sempozyumun gerçekleşmesinde emeği geçen herkese sonsuz teşekkürlerimi ve minnet duygularımı sunmak istiyorum.

İster bir toplumsal olgu olarak sınıfın önemli görüldüğü geçmiş yıllarda olsun, isterse sınıf kavramı ile siyasetinin itibarsızlaştırılmaya çalışıldığı günümüz koşullarında olsun, toplum çalışmalarında sınıf çözümlemesine imkan veren ya da sınıfa dayalı politikalar üretmemize yardımcı olan araştırma, tartışma ve değerlendirme birimlerine her zaman gereksinim duyduk. Biliyoruz ki, gerek yığınsal siyasette sınıfsal kimliğe gerekse akademik ve entelektüel dünyada sınıf meselesine ilgi duyulmasında, bunun gibi alana ilişkin bilgileri ve bulguları derleyip, değerlendiren, sorun alanlarını ortaya koyup, bu konularda araştırma yapılmasına öncülük eden, ayrıca politika üretimine lojistik destek sağlayan kurum ve kuruluşların her zaman önemli bir payı olmuştur.

Böyle bir araştırma merkezinin ne denli gerekli olduğunu, kendi yaşamımdan üç anekdot aktararak, göstermeye çalışacağım . İlki, '70'li yıllarda doktora tezimi yazarken yaşadığım sıkıntıyla ilgili. 12 Mart'ın gölgesinin düştüğü, ancak sınıf kavramının ve siyasetinin henüz revaçta olduğu bir dönem. Tez konum tarım işçileri. Konu, gerek akademik gerekse politik açıdan çok önemli; ne var ki alana ilişkin doğru düzgün veri yok. Tarım işçileri bir yana kırsal çalışma alanlarıyla ilgili araştırma sayısı bile yok denecek kadar az.

İkincisi, '90'lı yılların başında 12 Eylül'ün ideolojik ve entelektüel atmosferinin etkisi altında yeni yeni toparlanmaya çalışan akademik dünyada yine bizzat yaşadığım bir olay. Bir Sosyal Bilimler Kongresi'nde, sanırım üçüncüsüydü, onlarca oturum arasında sınıf sorunuyla ilgili tek bir oturum mevcut. Oturumcular olarak hepimiz, sorunun öneminden veya güncelliğinden söz ediyoruz. Oturum başkanımız ise, tabakalaşma kuramını ve buna dayalı

alan araştırmalarını Türkiye'ye taşımış değerli bir emektar hocamız. Oturumu kapatırken sarfettiği eleştirel sözler, beni hem gücendiriyor hem de kahrolmama neden oluyor. Ne yazık ki söylediklerinde haklı bir yan var. Sınıfın ve sınıf mücadelesinin geçersizleşmediğinden söz ediyoruz, ama elimizde argümanlarımızı destekleyecek somut bilgiler veya kanıtlar olmadığı için, spekülatif ve soyut şeyler söylediğimiz düşünülüyor.

Sonuncusu ise, çok yakın bir zamanda yaşadığım bir olay. Bir işçi konfederasyona bağlı Araştırma Merkezi'nin düzenlediği bir sempozyumda ve yine içinde sınıf teriminin geçtiği tek bir oturumda söz alıyoruz. Sınıf yapısındaki değişiklikleri sıraladıktan sonra bu değişikliklere rağmen sınıf ilişkileri ile sınıf mücadelesinin neden geçersizleşmediğini anlatmaya çalışıyoruz. Salonda ön sıralarda sendika bürokratları ve eski sendikacı milletvekilleri oturuyor. Yüzlerindeki sıkıntıdan ve hoşnutsuzluktan bizim için 'nereden çıktı bunlar' diye düşündükleri belli. Yan tarafta ise önceki oturumlarda söz alan ve elbirliği ile 'tarihin sonunu' ilan etmiş olan 'demokrat', 'sivil toplumcu', 'radikal demokrasici' ve 'üçüncü yolcu' üniversiteden meslektaşlarımız oturuyor. Onların yüzünde ise, çoğunluğun azınlığa yaklaşımındaki küçümseyici ve müstehzi bir eda var. Sınıf kavramının dilden ihraç edildiği, sınıf olgusundan söz etmenin bilim dışı sayıldığı bir dönemde bizim hala sınıfta ısrar etmemizi yadırgadıkları her hallerinden belli. Bunda kısmen bizim de kusurumuz olduğunu bildiğimden, örneğin onlara meydanı boş bırakanın bizler olduğunu düşündüğümden, bu kez daha çok kahroluyorum. Eğer bizler, sendika ve üniversite bünyesinde gerçekleştirdiğimiz tekil çabaların ötesine geçip, elbirliğiyle toplumun sınıf yapısına ilişkin bilgileri ve deneyimleri bir araya getirebilmiş, dahası bunları pratiğe aktarabilmiş olsaydık, ne sınıf kavramı dilimizden, ne sınıf olgusu toplumbilim çalışmalarından ne de sorun entelektüel düşünce dünyasından bu denli kolay kovulabilirdi herhalde!

Artık bu gidişata hiç zaman geçirmeden müdahale etmemiz, boynumuzun borcudur. Özellikle son on yılda gerek toplumbilim çalışmalarında gerek siyasal çözümlemelerde gerekse entelektüel üretim alanlarında sınıf kavramına ve kategorisine ilgi ve gereksinim yalnız azalmakla kalmamış, bunların marjinalleştirilmesi ve değersizleştirilmesi için yoğun bir saldırı kampanyası başlatılmıştır. Aslında bu durum ilk kez de yaşanmamaktadır. İki yüz yıllık toplumsal mücadeleler tarihine bakıldığında, sınıf hakimiyetinin ciddi bir hegemonya bunalımı ile karşı karşıya bulunduğu, buna bağlı olarak da sınıf mücadelelerinin keskinleştiği her uğrakta sınıf nosyonu başta olmak üzere sınıfın kendisine, sınıf siyasetine karşı ciddi bir saldırının başladığı görülecektir. Bir yandan sınıf kavramı dilden veya sınıf kategorisi toplum analizinden dışlanırken, öte yandan sınıf kimliği ile buna dayalı siyaset anlayışları politika gündeminden ihraç edilmeye çalışılmıştır.

Sınıf düşüncesine dönük ideolojik ve entelektüel saldırı, her zaman sınıflar mücadelesinin en etkili araçlarından biri olmuştur. Sınıfa saldırı, onu bilimsel ve entelektüel düşüncenin analitik birimlerinden biri olmaktan çıkarmak için değil, aynı zamanda kuramla sınıf arasındaki bağı gevşetmek ve koparmak için yapılmıştır. Çünkü ancak bu yolla sınıf öznenin tarihten kovulması ve devrim düşüncesinin insanlığın toplumsal belleğinden silinmesi mümkün olacaktır. Nitekim günümüzde egemen sınıflar, krizin yol açtığı riskli koşulları, iş-

çi sınıfında yarattıkları bu tür bir ideolojik kafa karışıklığı ve siyasal savrulma sayesinde kolayca bertaraf edebilmektedir.

Öte yandan sınıfa saldırı, sanılmasın ki yalnızca burjuva entelektüellerden gelmektedir. Bunlarınki devrim fobisi gibi açık ve haklı bir gerekçeden kaynaklandığından, dolayısıyla daha doğrudan ve anlaşılır olduğundan, bu tür saldırılarla hesaplaşmak daha kolaydır. Oysa farkedilmeyen, bunun için de hesaplaşılması güç olan, 'gizli devrim düşmanlarının' dolaylı saldırılarıdır ki, bunların sınıf üzerindeki etkileri her zaman daha yıkıcı olmaktadır. Çünkü bunların söylemleri, 'eski şişeye yeni şarap koysalar' daha 'sol' temalarla süslü olduğu için, kulağa daha hoş, daha masum gelmekle kalmamakta, aynı zamanda daha 'radikal' de gözükebilmektedir.

Örneğin geçtiğimiz yüzyıl boyunca sınıfa en etkili saldırı, liberal revizyonistlerden çok sol revizyonistlerden gelmiştir. Weber'in pazar konumları bağlamında olsa bile sınıf gerçekliğini kabul ettiği ya da Green'in sırf ahlaki ve insani kaygılarla olsa bile "bir Londra tersanesi çalışanının İngiliz Uygarlığı'ndan aldığı pay, Atinalı bir kölenin Atina Uygarlığı'ndan aldığı paydan daha fazla değildir" diyerek laizze faire düzeninin yol açtığı haksızlıklara isyan ettiği bir dönemde, Marksizm içinden gelmelerine rağmen, 'işçi'nin yerini 'yurttaşın aldığını öne sürüp, artık devrime gerek kalmadığını söyleyen Bernstein ve Kautsky gibilerin sınıf üzerindeki etkisi çok daha belirleyici olmuştur. Yine günümüz postmarksistlerinin yığınların düşünsel ve politik deformasyonu ile ilgili sorumlulukları, Aron'un, Popper'ın, Mannheim'in, Friedmann'ın, hatta Hayek'inkiler yanında önemsiz kalır. Çünkü hedef kitle, bizzat işçi sınıfı ve onun organik aydınları olduğundan, düşünceleri, sınıfın toplumsal kimyası, ideolojik ve moral gücü üzerinde daha doğrudan etkide bulunmaktadır. 'Sol'dan gelen bu saldırıların, onların deyimiyle söyleyecek olursak, günümüz işçi sınıfının 'metamorfoza uğramasındaki' ya da 'iktidarsızlaşmasındaki' payı asla inkar edilemez.

Aslında gördükleri işlev, onlar bunu doğrudan amaçlamasalar bile, tam da sermayenin ihtiyaçlarıyla uyumludur. Çünkü son otuz-otuzbeş yıldır ekonomiden siyasete kadar tüm toplumsal yeniden üretim süreçlerinde kapsamlı bir tıkanma yaşayan, üstelik ciddi bir meşruiyet sorunu ile karşı karşıya bulunan kapitalizmin restorasyonu, ancak bu tür bir ideolojik ve kültürel 'deformasyon' ile mümkündür. Örneğin maddi üretim alanıyla ilgili kapsamlı değişikliklerin yaşama geçebilmesi, çalışma kavramının, çalışan modelinin veya endüstriyel çatışma paradigmasının yeniden tanımlanmasına bağlıdır. Ya da devletin yasal-politik üstyapısının yeniden kurulabilmesi, yine siyasetin, temsil biçimlerinin, özgürlük ve demokrasi ülkülerinin yeniden belirlenmesiyle mümkündür. Bu konuda yeni liberalizmin ve yeni sağın başaramadığını, postmodern, postyapısalcı ve postmarksist entelektüellerin başardığını söylemek, hiç de abartı sayılamaz. Sivil toplumculuk, yeni toplumsal hareketler, kimlik ve farklılık politikaları, radikal demokrasi stratejileri gibi sınıftan kaçışı teşvik eden siyaset tarzlarının siyaset ile sınıf arasındaki bağın zayıflamasında önemli bir rolü olmuştur.

Sınıfa saldırı, çok cepheli olduğu kadar çok yönlüdür de. Örneğin benzer paradigma değişikliği bilim felsefesi ve metodolojisi alanında da geçerlidir: Tarihsellik, nedensellik, bütünsellik, özne ile nesne arasında karşılıklı ilişki gibi ilkeleri esas alan bir bilim anlayışı-ta-

rihsel maddeci kuram-, bugün tamamen özcülükle, determinizmle, indirgemecilikle veya totoloji yapmakla eşdeğer görülmektedir. Aslında burada da saldırının ana hedefi, toplumsal varlığın iradesinde somutlaşacak olan bilimsel düşüncenin maddi dünyayı dönüştürme gücüdür. Olumsallığın ve göreliliğin meçhul dünyasında yolunu şaşıran veya toplumsal varoluşunun bilgisinden, yani kuramın kılavuzluğundan yoksun kalan bir sınıfın devrimci olamayacağı bilindiğinden, bilim ile sınıf arasındaki bağ koparılmak istenmektedir.

O halde sınıf kavramını güncelleştirme, yeniden gündelik dilimize sokma, sınıf kategorisini bilimsel çalışmanın temel analitik birimi haline getirme, dahası sınıf özneyi siyasal sürece dahil etme, sınıfın organik aydınları olarak hepimizin temel görevidir. Böyle bir sorumluluk, sırf felsefi veya akademik kaygılardan ötürü duyulmamalıdır. Belli bir bilim anlayışını savunmak, belli bir uygarlık idealini gerçekleştirmenin ön koşulu da olduğundan, bilim dışılık, indirgemecilik, özcülük suçlamalarına aldırmadan, korkmadan, sınıf düşüncesini yaşamda geçerli ve etkili kılmamız gerekiyor. Üstelik bu suçlamaların geçersizliğini ve haksızlığını kanıtlamak için de, yine elimizdeki en güçlü silah, sınıf analizin kendisidir.

Burada kastettiğim, hiç kuşkusuz marksizmin tarihselci sınıf analizi yöntemidir. Daha somut söylemek gerekirse (1) toplumsal farklılaşmayı, toplum üyelerinin üretim araçlarıyla kurdukları ilişkiye göre (pazar içindeki yerlere-meslek, gelir grubu gibi- veya yönetim ve denetim araçlarıyla kurulan ilişkiye göre değil) tanımlayan; (2) sınıf olgusunu, bir ilişki ve süreç olarak (sabit ve yapısal kategoriler olarak değil) çözümleyen; (3) sınıfı, toplumsal özneler olarak, toplumsal formasyonun aktif kurucuları ve dönüştürücüleri olarak (toplumsal oluşumun pasif izleyicileri veya yapısal etkinliğin taşıyıcıları olarak değil) dikkate alan bir kuramsal ve metodolojik yaklaşımdan söz ediyorum. Ancak böyle bir yaklaşımla, hem bilimsel etkinliğin hem de toplumsal devrimin mümkün olacağını düşünüyorum.

Bir kere, sınıf analizine başvurmaksızın, ne tarih anlaşılabilir, ne de tarihsel geçmiş yorumlanabilir; daha önemlisi gelecek de öngörülemez. Çünkü toplumsal varlığın dönüşümünün gerisindeki esas güç-Marx'dan öğrendiğimiz üzere- yaratıcı insan etkinliği (emeğin-devrimci girişkenliği) olup, tarihsel gelişme, hiçbir biçimde üretimdeki değişikliklerden bağımsız değildir. Bu demektir ki, bir tarihsel formasyon, ancak özgül sınıf karakteri ile tanımlanabilir/ayırdedilebilir. Maddi ve toplumsal dünyadaki gelişmeler, ancak üretimdeki değişiklikler ile bu değişikliklerin maddi ve düşünsel varoluş koşulları üzerindeki belirleyici etkileri çerçevesinde incelenebilir/açıklanabilir.

İkincisi, toplumsal yapıyı anlamak için de sınıf analizi şarttır. Çünkü kendisi de toplumsal bir kategori olan sınıf, toplumsal bütünlüğü kavramanın biricik anahtarıdır. Üstelik sınıf, tabaka, statü, meslek, gelir grubu ve benzerlerinden farklı olarak, toplumsal yapının herhangi bir kategorisi ya da ampirik birimi değildir. Burjuva düşüncesinin ve biliminin toplumsal gerçekliği bütünlük içinde ele almayı imkansızlaştıran kendi içindeki parçalanmışlığı-uzmanlaşma- karşısında sınıf analizinin üstünlüğü inkar edilemez. Toplumu bir bütünlük olarak ele almayan bir bilimsel bakış açısı, gerçekliğin de bütüncül bilgisi yerine ancak sınırlı, yüzeysel ve parçalı bilgisine ulaşabilir. Toplumu yapısal bir bütün olarak çözümleyebilmek için, öncelikle buna imkan veren, yani ekonomik olan/yaşam ile siyasal olan/yaşam arasındaki karşılıklı belirlenim ilişkisini tanımlayan bir kategoriye gerek vardır. Bu da, eko-

nomi-politik bir kategori olarak yalnızca sınıftır. Çünkü zaten sınıf olgusunun kendisi, ekonomi ile siyasetin ayrılmasının uğrak noktasıdır.

Üçüncüsü sınıf, toplumsal süreçleri, toplumsal aktörleri ve bunlar arasındaki her türlü sosyal, siyasal, kültürel güç ilişkilerini veya çatışmalarını içeren toplumsal formasyonun analizinin de öncelikli birimidir. Bir toplumsal formasyonda yer alan sınıf dışı ilişkiler veya çatışmalar da, üretim ilişkilerinin genel çerçevesini çizdiği bir toplumsal bağlam içinde ve sınıflar mücadelesinin tarihselliği içinde ortaya çıktıklarından, sınıf analizinden bağımsız incelenemezler. Örneğin doğrudan sınıf ilişkileri (ekonomik sömürü) ile ilgili olmayan, kendine özgü tarihsel belirlenim dinamikleri bulunan etnik veya dinsel bir mücadele, pratikte, mevcut üretim tarzının ve onun belirlenimine tabi toplumsal güç ilişkileri endeksinin çerçevesi içinde somutlaşır.

Sınıf, toplumdaki ekonomik farklılaşmalar ile politik güç farklılaşmaları arasındaki nedensellik ilişkisini kurmamızı, dolayısıyla siyasal iktidarın kaynağının ne olduğunu, iktidar mücadelelerinin ne üzerine yürüdüğünü veya ideolojik, kültürel ve moral değerlerin toplum içinde neden ve nasıl egemen hale geldiğini, kimler tarafından neden/nasıl paylaşıldığını anlamamızı sağlayan, en önemli toplumsal değişkendir. Sınıf analizi, toplumsal servetin elde edilmesindeki yerin/rolün, aynı zamanda ondan alınan payın miktarını ve toplum içindeki yeri/rolü belirlediğini de göstermek suretiyle siyasal mücadelenin kapsamı, hedefi, tarafları ve biçimleri konusunda da en açıklayıcı çerçeveyi sunar.

Nihayet sınıf, en önemli toplumsal özne konumudur. Başka bir deyişle toplumsal ve siyasal pratiğin temel eyleyenleri, sınıflardır; dolayısıyla toplumsal mücadelelerin ve siyasal sorunların incelenmesinin nesnesini, yine sınıf eylemleri oluşturur. Siyasal çatışmalar, savaşlar, uluslar arası sorunlar, tarafları kim/kimler veya nedenleri ne/neler olursa olsun, sonuçta belli bir üretim tarzının tarihsel ve dönemsel gelişme eğilimlerinin belirlenimine tabi olarak oluşan toplumsal güç ilişkileri çerçevesi içinde cereyan eder.

Konuşmamı, sınıfla ilgili çalışmaların gündemine, kapsamına ve sorun alanlarına ilişkin birkaç cümle ile tamamlayacağım. Küresel kapitalizmin mevcut koşulları içinde sınıf çalışmalarının, bana göre, yönelmesi gereken üç temel sorun alanı vardır: Birincisi, emeğin maddi yapısında meydana gelen değişikliklerdir (üretim ve emek süreçlerinde, işgücünde, istihdam yapısında, iş ilişkilerinde, iş koşulları ve ücret yapısında, endüstriyel kontrol biçimlerinde yaşanan dönüşümler); ikincisi, sınıfın sosyolojik yapısında meydana gelen değişikliklerdir (aile, eğitim, sağlık, konut, beslenme gibi işgücünün hem maddi hem de toplumsal yeniden üretim koşulları ile boş zamanlar, kültürel faaliyetler, alışkanlıklar, gelenekler, yaşam tarzları gibi emeğin sosyalizasyonunu sağlayan toplumsal biçimlerde gerçekleşen değişiklikler); üçüncüsü, sınıfın siyasal ve id22eolojik yapısında meydana gelen değişikliklerdir (bağımlı sınıfların kimlik algısı, bilinç biçimleri ile siyasal tercihleri, oy verme davranışları veya ideolojik eğilimlerinde meydana gelen değişiklikler).

Bana bu konuşmayı yapma, düşüncelerimi sizlerle paylaşma olanağı sunanlarla beni dinleme sabrını gösteren herkese bir kez daha teşekkür ederken, konuşmamda dile getirdiğim sorumluluklarımızı ve görevlerimizi yerine getirmenin ilk adımı olarak bu sempozyumun başarılı geçmesini diliyorum. Saygılarımla.

OTURUM I. 1.

İŞÇİ SINIFININ DEĞİŞEN YAPISI VE YENİDEN OLUŞUMU

YÖNETEN:
MEHMET TÜRKAY

KONUŞMACILAR:
FUAT ERCAN
METİN ÇULHAOĞLU
NAİL SATLIGAN
TÜLİN ÖNGEN

Abstract

This paper analyzes the concept of class with reference to the structural features of capitalism. It delineates the possibility of a cohesive class analysis referring both to the structural elements and empirically or institutionally grounded conceptualizations of class. The point of departure is Marx's differentiation between abstract and concrete labor. The paper also presents a critical view of existing class analyses.

Değer Teorisi Açısından Sınıf ve Sınıf Analizlerinin Analizi

FUAT ERCAN

> "... dar kafalının ve sıradan iktisatçının kafasında, bu ilişkilerin *içsel bağlantılarını* değil, ilk bakıştaki görüntülerine değin *biçimlerinin* yansıdığı, *sorunlara bakışlarının böylece biçimlendiği* ortaya çıkacaktır" (Marx- Engels, 1995,224)

I-Eleştirel Ekonomi Politik ve Sınıf

Sınıf olgusuna "eleştirel politik ekonominin"[1] olanaklarını kullanarak anlamaya çalışmak ya da açıklamak bir çok imkanı içinde taşıyor. Sınıf sorununun/olgusunun anlaşılmasında (özellikle Türkiye'de) bu olanakların yeterince kullanıldığını düşünmüyorum.[2] İlk elden sınıf kavramını "eleştirel politik ekonominin tanımladığı çerçeveden analiz etmeyi engelleyen temel değişken, hiç kuşkusuz sosyal ilişkilere içkin olan *sosyal güçlerdir*. Ama diğer yandan bir özeleştirinin yapılması gerekir. İçinde yaşadığımız toprakların havasından mı suyundan mı bilmiyorum, ama bu topraklarda muhalif kesimlerin analizlerinde kullanmadıkları, kullandıkları zaman da sorunlu olan bir sınıf kavramına sahip olduklarını belirtmek istiyorum.[3] Kapitalizmi *anlama-açıklama* ve *dönüştürme* açısından özel öneme sahip

---

1 Eleştirel politik ekonomi kavramını gerçekliğe ilişkin verili açıklamaların sadece eleştirisini yapmak değil, verili olanın içinde yer aldığı bütünlük dolayısında analizinin yapılması, ama bunu yaparken de iktisat ve siyaset bilimlerinin sınırlandırılmış doğasını eleştirerek yapılması anlamında kullanıyorum. Böyle bir ele alış bir yandan toplum-ekonomi, toplum-siyaset ikilemlerini aşmayı işaret ederken, diğer yandan da gözlemsel olanla gerçekliğe içkin olan ama gözlemlenemeyen arasındaki ilişkilerin kurulmasını zorunlu kılar. Bu tarz bir çabanın temel yönelimi, nesnel-yapısal nedensellikler ile öznel-yapısal olasılıkları işaret etmektir.Bu tarz bir çerçeveye ilişkin ilk ipuçları için bkz.Ercan (2004).

2 Tarihsel olarak Türkiye'de muhalif kesimlerin kavramla ilişkisi için bkz. Ercan(2003).

3 Türkiye'de sınıf kavramının ele alınışına ait sorunları önceden işaret eden önemli iki isim Hikmet Kıvılcımlı (1970) ve Behice Boran'dır. (Boran,1975)

olmasına karşılık, Türkiye'de sadece akademik dünya değil, ne yazık ki muhalif politik çevreler de "sınıf" olgusuna pek fazla önem vermiyor. Hiç kuşkusuz politik-muhalif çevrelerde genellikle sınıfsal terimler kullanılıyor, ama bu kullanımların da sorunlu olduğunu düşünüyorum. İlk elden sorunu işaret edecek olursam, bu tarz kullanımlarda sınıfı tanımlayan temel yapısal ve sisteme içkin mekanizmalara referans verilmiyor. Bu anlamda çok şey açıklıyor gibi görünse de, gerçekte açıkladığı/işaret ettiği şeyin/şeylerin fetişistik bir hal almasına neden oluyor. Kavram sistemin içsel bileşenlerini işaret etmediği ölçüde, güncel politik pratikler için aşırı genelleştirilmiş *pragmatik* bir dil dolayında tüketiliyor. Kapitalist toplumsal ilişkiler alanında sınıf gerçekliğinin ya da olgusunun temel belirleyeni *değer teorisidir*. Oysa genellikle sınıf kavramı sınıf mücadelesi ve sınıfsal gerçeklik, *değer teorisinin politik ve kapsayıcı içeriğinden* kopartılarak analiz ediliyor. Değer teorisinin kapitalist toplumsal ilişkileri anlamayı sağlayan teorik çerçeveleri bir arada tutan, içsel tutarlılığı/iç yapışkanlığı sağlayan bir özelliği vardır. Bu sadece bilgi kuramsal bir tercih değildir, tam tersine kapitalizme ait sosyal gerçekliğin bütünlüğüne ait bir gerçekliktir. Bu yüzden değer teorisinden hareket etmemek, sadece gözlemlenen olguların kendine özgü olduğunu düşünmemize neden olmaz, ayrıca ele aldığımız diğer olgular arasında bağlantılar kurmamızı zorlaştırır. Kapitalist toplumsal ilişkilerin içsel tutarlılığını anlamamızı sağlayan emek-değer teorisi göz önüne alınmadığında, sisteme içkin olan yabancılaşma olgusunu da anlayamayız.[4] Yabancılaşma olgusu işçinin kendi konumu ile o konumun bilinci arasında önemli bir *yarılmaya* neden olur. Bu yarılma sıkça yapılan bir hata ile sadece ideolojiye referansla açıklanır, oysa yarılma kapitalizmin işleyişi yani maddi gerçekliği ile ilişkilidir. İdeolojik açıklamaların kaynağı da bizzatihi bu yarılmadır. Yarılmanın en önemli sonucu insanlarla insanların ürettiği *şeyler* arasındaki ilişkinin tersine dönmesidir. Özneleri nesneleştiren süreç, aynı zamanda nesneleri de öznelleştirir (Holloway, 2002,27). Bu vurgulardan hareketle sınıf durumlarının zorunlu olarak nesnel olanla öznel olanın kesiştiği yerde biçimlendiği yönünde bir tanım yapabiliriz. Nesnel durumun uzun erimli birikimli yapısal süreçlere bağlantılı iken, öznel durum nesnel-yapısal özelliklerin öznel değer yönelimli kültürel özelliklerle ilişkisi vardır. Bu anlamda yarılmanın nesnel-öznel düzlemle, kısa ve uzun erimli düzlem arasında çok değişkenli bir dünyası olduğunu belirtmemiz gerekiyor.[5]

Bu *yarılma* sadece işçi ile kendi nesnel konumu arasındaki bir ilişki olmasının ötesinde, verili gerçekliği anlama/dönüştürme kaygısı içinde olan kesimlerin de gündemini etkiler, bu kesimlerle de ilişkilidir. Dönüştürme ya da bilme etkinliğinde olanlar için konunun aldığı biçim oldukça çelişkili bir durum arz eder. Süreç yabancılaşanlar ile yabancılaşmanın farkında olanlar arasında bir ilişkiye dönüştüğünde/dönüştürüldüğünde, farkında olanları özne konumuna yükseltirken, yabancılaşanların sistem tarafından üretilen nesneye dönüşen konumları iyice pekiştirilir. Fakat bu tarz bir tanımlamayı yapan ve kendini dönüştürücü özne konumuna koyan politik pratikler ya da özneler için ilginç bir sonuca yol

4 Değer teorisi ve yabancılaşma için son dönemlerde yapılan bir çalışma için bak: Carl Wennerlind (2002).

5 Günümüz Türkiye'si için bu ayrımın özellikle islami, yeşil sermaye ya da oldukça problemli bir tanımlama olan gerici vurgusu ile AKP'nin iktidarının tanımlanması, soruna sadece öznel-kültürel bir çerçeveden bakarak bu kesimin yapısal-sınıfsal özellikleri genellikle göz ardı ediliyor. Bu tarz analizlerde AKP'nin takiye yapıp-yapmadığı ya da Milli Görüşü savunup-savunmadığı gibi söylem ve anlamlandırma dünyasına ilişkin analizlerle açıklamalara yöneliniyor. Bu tarz analizler bu anlamda kapitalizmin temel işleyişini analizin dışında bırakıyor. Bu konuda bkz. Ercan (2003).

açar. Bu sonuç farklı bir düzeyde ve analizi zorlaştıran bir yabancılaşmaya yol açar. Dönüştürücü olma işlevini üstlenenlerin, yabancılaştığı kabul edilen kesimlerle ilişki kurarak onları pratik sürece dönüştürücü özne olmaya çağırma eylemlilikleri ve etkinlikleri, kısa bir süre sonra aşılması gereken yabancılaşmanın ürünü olan bir algılama/anlama ve açıklamanın dünyası içinde kendilerini tanımlamaya başlarlar. Nesnel konumlarını işaret ederek belirli kesim ve sınıfları "özne" olmaya çağırma etkinliği, özellikle politikanın gerekleri adına kendileri dönüşmeye başlar.[6] Özellikle kitlesel destek arayışı/özlemi içinde olan gruplar için, kitle ile bağlantı kurmanın çıkış yolu, çeşitli kesimlerin kendi nesnel konumları ile kurdukları ilişkiye ait bağlantılar kurarak gerçekleşiyor. Eleştiri dozunu artıracak olursak, Türkiye gerçeği açısından (en çok gözlemleyebildiğim ve diğer ülke deneyimleriyle karşılaştırma olanağım olmadığı için) kitleye yönelik kesimler/gruplar kitleyi göstererek, kitleye mal ettikleri bir dil dolayında kendilerini kuruyorlar. Bu iç içe geçişlerin (nesnel olanın bilgisi ile özneleşme, fakat nesneleştirilen kesimlerle ilişkiye girebilmek için onların anlam dünyalarından hareket etme) temel yapısal kaynağı hiç kuşkusuz bu toplumsal gerçeğin kendine özgü dinamikleri ile ilişkilidir, ama bu tarz bir "çifte kavrulmuş yabancılaşmanın" gerçek referansı, kapitalist toplumun yapısal-nesnel-öznel özellikleridir. Yükselecek itirazları duyarak tekrar etmek istiyorum; bu eşitsiz ilişkiler yumağını bir arada tutan veya "iç yapışkanlığı" sağlayan temel mekanizma kapitalizmin toplam sosyal yeniden üretimini sağlayan "değer yaratma" mekanizmasıdır. Bu mekanizma kapitalizme özgüdür. Mekanizma yapısal içsel tutarlılığı sağlayan tekil özellikler dolayında biçimlenir, ama öznel olumsal olan tekil özelliklerin toplamından farklı olan bir gerçeklik olarak yapısal zorunluluklar alanını yaratır. Sınıfsal olanı işaret etmek için yapısal ve nesnel olanla bu olanı var eden öznel tekil anlar, momentler arasındaki çoğul bağlantıların kurulması gerekiyor.

Bu anlamda tekrar işçi sınıfı ile nesnel konumunu gündemimize alacak olursak, kapitalist toplumda işçi sınıfının kendine ilişkin tüm olumsuzluklarının üstesinden gelememesinin temel nedenlerinden birinin sermayenin güç donanımı karşısındaki güçsüzlüğü iken, diğer neden ise yine ilk nedenle bağlantılı olan ve sisteme içkin değer yaratma sürecinin yabancılaştırıcı etkisi olduğunu belirtmemiz gerekiyor. Karşısındaki gücün kaynağının kendisinden kopartılıp alınan emek-gücü olduğunu görememekte çünkü kapitalistle girdiği ilişki sonucu aldığı *ücret* (kapitalist için de) çalışmasının karşılığı olan bir *ücret* olarak anlamlandırılmakta. Yukarıda işaret ettiğim gibi bu birilerinin anlattığı-tanımladığı bir şey değil (ideoloji ya da yanlış bilinç), bir fiil gerçekliğe ilişkin bir durum. Böyle bir algı sadece işçiler ya da kapitalistlerce değil, sistemi anlamaya çalışan muhalif konumdaki aydın ve çok

6 Kapitalizmin dışarıya ait bir şey olmadığı ama özellikle de Türkiye gibi geç kapitalistleşen ülkelerin son yıllarında bunun hiç mi hiç böyle olmadığı bir dönemde, kapitalizmi sadece dışarıya ait bir olgu olarak göstermek ondan sonra yurtseverlik" vurguları ve cepheleri ile bir dil oluşturmak nasıl bir mantığın ürünüdür? Hem de bu cepheyi Türkiye gibi tarihsel olarak bu anlamda bir dizi olumsuzluğu içeren bir ülkede yapmanın nasıl bir anlamı olabilir. Sol ve alternatif olmak adına işaret edilen "anti-emperyalizm" ve her ne olursa olsun "devlet" merkezli bir varoluş halinin nasıl bir kaynaktan beslendiğini merak ediyorsak, yukarıda işaret edilen "çifte kavrulmuş yabancılık" kavramını yeniden düşünmemiz gerekiyor. Bu aşamada da, bu ülkede neoliberal ya da liberal sol dururken, neden ulusal solla uğraşılıyor yönelimli bir dert yanmayı, kızgınlığı anlamak mümkün değil. Tarihsel ve kültürel özellikler ve daha çok günün koşullarında biçimlenmiş anlam haritalarını kullanarak "yurtseverlik" ya da bu kavramı işaret edecek "biz"leri işaret ederek kendi çevresine sınırlar çizmenin, eleştirel-muhalif ve marksist bir dünya ile nasıl bir ilişkisi olduğunu ben anlamış değilim. Hani bu anlamda katılmasak bile Tom Nairn'in kullandığı anlamda bir "ulusalcılık" kullanılsa (Nairn,1997) yine bir nebze anlaşılır, neyse.

daha belirgin bir şekilde politik çevrelerce de paylaşılıyor. İlişkiye taraf olanların bilgilerine kaynaklık eden şey, onların gözlemleridir ve burada sorun bu gözlemin yanlış olması değil gerçeğe ait bilginin eksik bir ifadesini oluşturmasıdır.[7] Eleştirel politik ekonominin işlevi de burada açığa çıkıyor. Bu keşfedilecek yeni bir şey değil, Marx *Kapital, Ekonomi Politiğin Eleştirisi* adlı çalışmasında zaten bu yönde oldukça zengin bir açılım sağlamıştı.

Bu ve burada işaret edemediğimiz yetersizlikler, sınıf kavramı yönelimli ele alışların gözden düşmesine neden olmuştur. Bu anlamda sınıf kavramının sosyal bilimlerde "nötr"leştirici teknik bir kavram olarak bile kullanılmaması sınıf olgusunun ya da sınıf mücadelesinin ulaştığı bir aşamayı işaret etmekle birlikte, sınıf kavramının fukaralaştırılmasında kendini marksist politik çizgide tanımlayan ama Marx'ın çözümlemelerini bütünlüğü içinde ele alıp analiz etmeyen çevrelerin de azımsanamayacak katkılarının olduğunu tekrar pahasına belirtmek istiyorum. Özellikle de politik pratiğin her şey, dönüştürülmesi gereken gerçekliği anlamaya ait her türlü çabayı bazen gereksiz, daha kibar ifade kullanan kesimler için ise "teorik olarak doğru ama politik olarak yanlış" gibi ifadeleri kullananları burada işaret etmemiz gerekiyor. Eleştirel ekonomi politiğin teorik çabası *içeriksiz soyutlamalar* olmadığı gibi *aşırı genelleştirmenin* de ürünü değildir. Eğer eleştirel politik ekonomiği bu tarz da tanımlıyorsak, o zaman genel geçer düşünce tarzlarının gerçeklikle ilişkilerinin olmadığı yönündeki ifadeleri de kullanmamız gerekiyor. Yok gerçekten de marksist eleştirel teori, teorik düzeyde farklı politik düzeyde farklı işliyorsa, o zaman ya teoride ya da politik pratikte bir sorun var demektir. Oturup bu sorun üzerinde düşünmemiz gerekiyor. Ama eleştirel ekonomi politiğin genel çerçevesinin en azından benim düşünceme göre sorunlu olmadığını düşünüyorum.

Günümüzde sınıf ve sınıf mücadelesinden bahsetmenin bilfiil kendisi, sınıfsal mücadelenin en temel uğraklarından biri olmuştur. Mücadelenin doğrudan sonuçlarından biri de, sınıfları *betimleyici* bir sınıflandırma aracı olarak gösterme biçiminde açığa çıkıyor. Sınıflandırmaya konu olacak betimlemenin yöneldiği alan, bu anlamda ya insanların kendilerine atfettiği anlamlar (öznel-kültüralist sınıflandırma) üzerinden ya da toplumun farklı kesimlerini ortak bölen nesnel bir kategori olarak gelir (bölüşüm kategorileri) ve gelirin sağladığı tüketim üzerinden (nesnel-olgusal) yapılıyor.[8]

II-Perde İşlevi Gören Kavramlar

Sermayenin sosyal evreninin yaşamın her alanında etkili olduğu bir dönemde, oluşturulacak alternatif bir dil-analizin temel belirleyeni değer teorisinden hareketle elde edilen "sınıflar" ve "sınıf mücadelesi" olacaktır. Sınıf olgusunun kapitalist topluma içkin olan değer-yasası ve dolayısıyla yapısal ve uzun erimli dinamiklerle ilişkisini kurmamızı önleyen önemli bir gerçeklik, yaşanan gerçekliği açıklamak için seçilen olgular ya da seçilen kavramlar olmuştur. Bazı olgu ya da kavramların sınıfsal gerçeklikle bağlantısı kurulmadan, ama daha da önemlisi her bir kavram/olgunun sınıfsal süreçler dolayında biçimlendiği işaret edilmeden

7 Araştırma nesnesi olarak gerçekliğin farklı düzeyleri/görünümleri için bkz.; F.Ercan (1997, 1. Bölüm).

8 P. Allman ve arkadaşlarının işaret ettiği gibi bu tarz analizler, insanları farklı ölçülere göre kutulara yerleştiriyorlar. (Allman, P., McLaren, P. & Rikowski, G. , 2002 Böylece "kutulanmış insanlar" (box people) potansiyel-dönüştürücü donanımları yerine araştırma nesnesinin pasif değişkenleri oluyorlar. Aslında kapitalizmde yaşanan maddi gerçeklik ile onun bilimsel olarak yeniden üretimi arasındaki ilişkiyi bu tarz sınıf tanımlamaları oldukça iyi ele veriyor. Tasnif aracı ve dönüştürme aracı olarak sınıf kavramlaştırması için bkz; Ö.Narin(2003).

yapılacak analizler, süreci/gerçekliği görmemizi önleyen perde işlevi görürler.

Nedir gerçekliğe ulaşmamızı önleyen, perde işlevi gören kavramlar/olgular? İlk elden kendisi de sınıf gerçekliğinden hareket edilmediği ölçüde anlaşılmayan ve hatta sınıf gerçekliğinin anlaşılmasını önleyen devlet kavramı/gerçeğini işaret etmemiz gerekiyor. A.Smith'in başlattığı piyasa-devlet ikilemi (NitzanJ ve S.Bichler,2000), ve dolayısıyla sosyal bilim olarak iktisat-politika ayrımı aslında örtük olarak devleti sadece egemen sınıfın bir aracı olarak gören muhalif yaklaşımlarda da devam ediyor.[9] Oysa devletin kapitalist toplumda sermaye birikim süreci ve bu süreçte gelişen, vücut bulan farklı sınıflar ve sınıf içi çelişki/ittifaklar dolayında biçimlendiğini ve bu biçimlenmenin süreklilik arz ettiğinin işaret edilmesi gerekiyor.[10] Sınıf içeriğinden kopartılarak tanımlanacak devlet kavramı, sonuçta teknik ve topluma (piyasaya) dışsal bir olgu olarak analiz edilecektir. Devleti sadece bir sınıfın aracı olarak göstermek, aslında devleti sınıf mücadelelerinin dışına koymak anlamına geliyor.[11] Bu tarz analizler sınıfa referansla devleti analiz etse bile, sınıf temelli bir analiz gerçekleştirmiş olmuyor. Bu vurguyu açıklamak için detaya girmek gerekiyor, burada bunu yapamasak bile kısa bir-iki vurgu yapabiliriz. İlk olarak kapitalizmde devlet toplumsal ilişkiler dolayında biçimlendiği ölçüde, emek-sermaye arasındaki ilişkide işçi sınıfının politik olarak etkin olmadığı anlarda bile, politik olanın yada daha teknik bir sorun olarak devletin işleyişinde yer alır.[12] Fakat diğer yandan sermayedar dediğimiz homojen bir kesimin olmadığını ısrarla işaret etmemiz gerekiyor. Kapitalistleşme süreci farklı işlevleri üstlenen, farklı donanımlara sahip sermayelerin varlığına neden olur. İşlevlerine göre üreten kapitalist, para kapitalist ya da ticari kapitalist ortak çıkarlarının yanı sıra birikimin döngüsel kümülatif işleyişi içinde oldukça önemli çıkar çatışmalarına yol açtığını belirtmemiz gerekiyor. Diğer yandan yine sermaye büyüklüğü, ulusal ya da uluslararası ölçekte etkinlik gösterme (ihracat temelli üretim, ya da ithalat temelli ticari sermaye vs) gibi özellikler sermayelerin aralarında ittifak ve çatışmalara neden olur. Bu ittifak ve çelişkile-

---

9 Ekonomik olan politik olan ayrımı için oldukça anlamlı bir çalışma için bkz. E. M. Wood (1995, 19-48).

10 Bu konuda W.Bonefeld'in vurgusu anlamlı; Marx'ın politik ekonominin eleştirisini tamamlamak için politikanın/devletin de eleştirisini yapmamız gerekiyor (Bonefeld, 2003, 201). İngiltere örneğinde sorunun tartışılması için bakınız: W.Bonefeld, A.Brown ve P.Burnham (1995).

11 Küreselleşme ya da daha doğru bir tanımlama ile kapitalizmin dünya ölçeğinde etkinliğini arttırdığı dönemde bir çelişki daha açığa çıkıyor. Muhalif teorik çerçevelerde açığa çıkan bu analizler bir yandan devleti belirli bir sınıfın tekelinde bir araca indirgeyerek tanımlarken, diğer yandan küreselleşmeye karşı "ulusal devleti" temel alan bir strateji koyuyor. Ya da en azından "ulusal devletin aldığı yaralardan" (yara aldığı yok, sadece bir önceki döneme göre sınıfsal çelişkilerce yeniden biçimleniyor) hareketle stratejiler geliştiriliyor.

12 Bunun örneğini yakın bir zamanda çıkan İş Yasası'nda gördük, işçi sınıfı ve onu temsil eden sendikaların tüm etkisizliğine karşılık, yani işçi sınıfına rağmen devlet işçi sınıfının toplumsal varoluşu dolayında biçimlenir. Bkz: F. Ercan (2003a).

13 Türkiye'ye ilişkin analizlerde sermaye birikim sürecinin ayrılmaz unsurları ve dolayısıyla farklı işlevleri yüklenen kapitalistler ya da bu farklılıkları kendi içinde toparlayan holdinglerle, tekil fonksiyon üzerinden etkinliğini sürdürenler ayrımı genellikle yapılmıyor. Özellikle kapitalist ekonomide meta-para-sermaye ilişkileri ve bu ilişkilerin taşıyıcı unsuru olan farklı kapitalistler ve onların çelişkileri iyi bir şekilde analiz edilmediği için, üretken kapitalist ile para kapitalist arasındaki çelişki ve ilişkinin sisteme içkin olduğu görülemiyor. Tıpkı burjuva iktisatçıları gibi para sermayenin sermaye birikiminin bu günkü gerekleri yerine getirmesi bir hastalık ya da spekülatif rant yönelimli bir durum olarak tanımlanıyor. Bazen örtük bazen ise açık bir şekilde üretken kapitalistlerin yanında olma hali belirginleşiyor. Oysa üretken ve para sermaye değer yaratmanın zorunlu uğrakları ve bu uğraklar yine sermaye birikiminin tarihsel döngüsel ve birikimsel gelişimi içinde farklı biçimler alabilir. Bu farklı biçimlerin anlaşılması için bu biçimlerin varlığına yol açan değer yaratma süreci analize konu edinilmeli ya da analize buradan başlamalı. En azından eleştirel politik ekonominin ya da Marksist sosyal analizin yöneliminin bu olması gerekiyor.

rin biçimlendiği alan devlet olacaktır. Devletin süreklilik arz eden yeniden biçimlenmesinin önemli değişkenlerinden biri bu sınıflararası ve sınıf içi farklılıklardır.[13]

Son yirmi yılın en çok kendinden söz ettiren kavramı veya gerçekliği anlamamızı önleyen *küreselleşme* olgusu kapitalizme içkin olan sermaye birikimi-sınıfsal süreçlerle bağlantısı kurulmadan daha çok yukarıda işaret edilen devlet yönelimli analizlerden hareketle ve dolayısıyla devlet-merkezli analizlere konu olmuştur. Küreselleşme olgusunu *piyasa yönelimli* bir dil üzerine kuran egemen söyleme karşı, reaksiyoner eğilimler *devlet yönelimli* bir anti-küreselleşmeci analiz-kavramsal çerçeve oluşturmuştur. Bu çerçeve özellikle Türkiye'nin kendi tarihsel pratiği[14] ile uyum içinde gelişmiş ve hatta güç kazanmıştır. Sınıfsal bir süreç olan küreselleşme olgusuna karşı, devlet ve ulus yönelimli ve bazen gelişmiş-az gelişmiş, çevre-merkez, güney-kuzey gibi ayrımlar dolayında biçimlenen okumalar/karşı çıkmaların egemen olduğu bir muhaliflik hali.[15]

Belki de tartışılması gereken bir diğer kavram ise *emperyalizm* kavramıdır, emperyalizmi ulus-devletler arası güç ilişkisine indirgeyen ele alışlar ya da ultra emperyalist devlet olarak ABD vurguları, ABD emperyalizmine karşı AB'yi önerenler bir şeyler açıklamak isterken bir çok şeyin elimizden kayıp gitmesine neden oluyor.[16]

Üzerinde durulması gereken bir diğer eğilim, liberal-ulusalcı ya da sosyal demokrat solun son zamanlarda ortak referansına dönüşen bilgi toplumu ya da teknoloji kavramlaştırmalarıdır. Nötr bir dil ile ifade edilen bilgi toplumu ya da bu kavramı çağrıştıran diğer kavramların

---

14 Bu geleneğin detaylı dile getirilişi için bkz. D.Dinler(2003).

15 Bu okumalarda muhalifliği tanımlayan temel referans "üretim yönelimli" bir dil oluyor, ne yazık ki bu dil bazen Marx'ın çalışmalarına atfen yapılıyor. Sorunun ifade tarzı üretken kaynakların sömürülmesi biçiminde gerçekleşiyor, ve sömüren de genellikle dışarıda, oralarda olan birisi/birileri oluyor. Sorun üretimin kendisini eleştirme yerine üretilenin nasıl paylaşıldığına dönüşüyor. Oysa Marx'ta üretken emek bir şans değil, bir talihsizliktir. Kapitalizmi tanımlayan da bizzat bu talihsiz durumdur (Marx, 1993).

16 Yukarıda işaret edilen ve perde işlevini gören kavramların eş zamanlı bir arada kullanımı için, TKP'nin 2004 Konferans Rapor'u anlamlı bir örnek teşkil ediyor. "Yurtseverlik anti-emperyalist mücadelede öne çıkarılması, biçim verilmesi ve yeniden üretilmesi gereken bir kimliktir. TKP bu yeniden üretimin ana üssü haline gelecektir. ABD olsun AB olsun kapitalist-emperyalist odaklara karşı mücadelede ideolojinin rolü dendiğinde hemen akla gelen kimi kavramlar vardır: Egemenlik, yurtseverlik, ülke çıkarları ve ülke güvenliği, bu kavramlar arasındadır. TKP, emperyalizme karşı çok yönlü mücadelesinde güçlenmek için bu kavramları netleştirmek, yerli yerine oturtmak zorundadır. Siyasal ve ideolojik çizgisi ne kadar bağımsız olursa olsun, her komünist hareket, günümüz koşullarında bile, belirli bir ulus-devlet modelini ve bu modelin kimi yerleşik duyarlılıklarını veri almak zorundadır. Bu, herhangi bir tercih meselesi değil, tarihsel olarak şekillenmiş zorunlu bir temeldir. Hiçbir siyasal hareket önce boş bir kağıt hazırlayıp kendini onun üzerinde konumlandıramaz... Dahası, eğer anti-emperyalist mücadelenin genel sınıf mücadelesinden görece başkalaşmış özellikleri varsa, bu özelliklerin bu kavramlar olmadan, onlardan bağımsız biçimde kurgulanması mümkün değildir. Daha açık bir deyişle, komünistler, egemenliği, yurtseverliği ülke çıkarını ve güvenliğini, bugün için işçi sınıfının çıkarları ve sosyalizm mücadelesinin önünün açılması, yarın için ise sosyalist Türkiye bağlamında anlamlandırırlar ve kullanırlar.Bu türden bir anlamlandırma açısından tarihsel koşullar son derece uygun bir zemin yaratmıştır. Emperyalist kapitalist sistemin içinde bulunduğumuz evresinde artan saldırganlığı, emperyalist piramidin tepesinde bulunmayan ulus devletlerin manevra alanlarının ve karar alma yeteneklerinin giderek sınırlanması, anti-emperyalist mücadeleyi her zaman olduğundan daha önemli hale getirmiştir. Türkiye sosyalist devriminin içinden geçeceği kritik kanallardan biri olan anti-emperyalizm ve yurtseverlik bugünkü dünya, bölge ve ülke koşullarında öne çıkmaktadır. Emperyalist süreçler burjuva siyasetinde özerk alanları daraltığı ölçüde yurtseverlik daha fazla solun hegemonya alanına kaymaktadır. Özetle emperyalizmin güncel yönelimleri, yurtseverlikle enternasyonalizm arasındaki örtüşmeyi geliştirmektedir." (www.tkp.org.tr/yayınlar/komunist/index.asp?says=179 ,vurgular bana ait). Israrlı ve özenle seçilmiş bir metin değil bu, oldukça farklı grup ve kaynaktan bu alıntıyı yapabilirdik (ama ne yalan söyleyeyim bu metin yukarıda işaret ettiğim vurgularla oldukça örtüşür nitelikte.

ilk elden işaret ettiği ya emeğin artık sistem için gereğinin kalmadığı ya da eskisi kadar önemi kalmadığı yönünde. Bu tarz bir ifadenin en açık gözlemlendiği alan, hiç kuşkusuz *İş Yasası* için hazırlanan gerekçedir. Emek-sermaye arasındaki ilişkiyi düzenleyen yasal çerçeveyi hazırlayan bilim kurulu, hazırladıkları yasanın gerekçesinde emeğin artık gerekli olmadığı temelli bir dili oldukça rahat bir biçimde kullanabiliyorlar:

> "Bu devrimin simgesi mikro elektronik teknolojisidir... Üretimde bilginin öneminin sermayenin önüne geçmesi, çalışanların vasıf derecelerinin *beden işçiliğinden fikir işçiliğine kayması*, *küresel rekabetin*, esnekleşme olgusunu zorunlu olarak gündeme getirmesi çalışma hayatını yakından etkilemektedir" (İş Kanunu Ön Tasarısı Gerekçesi, 2002, 4, vurgular bana ait).[17]

Teknolojinin fetişleştirilmesi özellikle de uluslararası rekabet için bu fetişizmin gerçekleştirilmesi yine örtük olarak "ulusalcı" bir renk ile sınıf gerçeğini gizleyen bir biçime dönüşüyor.[18]

Hiç kuşkusuz devlet ya da emperyalizm olgusunu azımsama ya da önemsiz olduklarını işaret etme gibi bir amacım yok, ama temel kaygı tüm bu kavramların sınıfsal özellikler dolayında açıklanması gerekiyor. Bu kavramları sınıfsal bir dil kullanılarak deşifre edilmesi için, ne zaman ne de yer uygun değil. Tüm bu vurgulardan sonra başlangıç olarak sınıf kavramını Marx'ın *değer teorisi* dolayında açıklamaya çalışmak ilk elden özel bir önem taşıyor.

III-Emeğin Çifte Doğası

Türkiye'de sadece akademik dünya değil, ama marksist muhalifler de Marx'ın *değer teorisinden* hep uzak durmuşlardır. Günlük yaşamı dönüştürmeye ilişkin pratikler, kapitalizmi anlamaya ilişkin en önemli eylemlilik olan anlama-açıklama pratiklerinin önüne geçtiği ölçüde, kapitalizmin yapısal-içsel işleyişi genellikle göz ardı edilmiştir (Ercan, 2003b). Değiştirme mantığının anlama ve açıklama mantığının önüne konması sonuçta yukarıda işaret edilen kavramların (devlet, ulus, halk, küreselleşme, emperyalizm) analizlerin merkezine konmasına yol açmıştır. Ampirist-pragmatist-araçsalcı olarak tanımlayacağımız bu tarz yaklaşımlar, işçi sınıfı derken *somut emeği* yani işçi Ahmet, Mehmet Bey ya da Fatma Hanım'ı işaret ediyorlar. İşçilerin kapitalistle girdiği ilişkide *ücret formu* temel belirleyici oluyor. Hiç kuşkusuz bu tarz bir ele alış gerçekliğin bazı yönlerini işaret ediyor, ama bu tarz analizler eksik olduğu için sistemin tümünü bir arada tutan temel mekanizmayı anlamamızı önlüyor. Bu tarz bir tanımlama, kapitalist toplumda sınıfların oluşumuna neden olan sermaye birikimi ve birikime kaynaklık eden *ödenmemiş emek zamanının* göz ardı edilmesine neden oluyor. Ödenmemiş emek zamanı ya da artı-değer sermaye birikiminin temel kaynağı değil, *aynı zamanda kapitalist toplumda sınıfların oluşumunun da temel belirleyenidir*. Burada sömürünün gerçekleştiği alan olarak artı-değer yaratımı ve dolayısıyla iş süreci önem kazanıyor. Sınıflar ve sınıflar arası çatışmaların temel belirleyeni olan iş süreci, sınıf olgusunun kapitalizme içkin ve ilişkisel işleyişini açıklamak için anlamlı bir başlangıç noktasıdır. Marx, kapitalizmi anlamamızı sağlayacak en yakıcı sonuçlarını bu alandan

17 Detaylı bilgi için bkz. F.Ercan(2003a).

18 Teknoloji olgusunu değer teorisi özellikle artı-değer üzerinden yetkin bir ele alış için bakınız; R.Panzieri(1978).

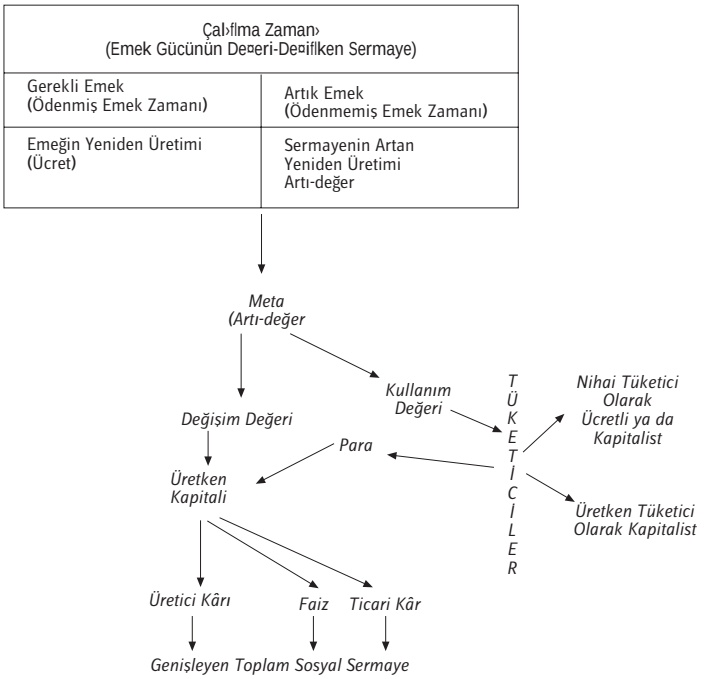
hareket ederek elde etmiştir. Marx'ın Engels'e yazdığı bir mektupta kendisinin kapitalizmi anlamaya ilişkin temel katkısının emeğin ikili yapısını açığa çıkarmak olduğunu ısrarla işaret edecektir. "Kitabımdaki en can alıcı noktalar şunlar: 1) Kullanım değeri ya da değişim-değeriyle ifade edilişine göre *emeğin ikili niteliği.* (Olguların *her türlü kavranışı buna* dayanıyor.) 2) *Artı-değerin,* kâr, faiz, rant vb gibi *özel* biçimlerden *bağımsız* olarak tahlili." (Marx-Engels, 1995, 225). Marx'ın bu katkısı, kapitalist toplumda değer teorisinin önemini ama özellikle de sınıfsal açıdan politik içeriğini gözler önüne serer (Elson, 1997).[19] Yanlış anlamayı önlemek için emeğin ikili yapısının başka bir ifade ile somut emek ya da soyut emek ayrımı bazılarının işaret ettiği gibi metafizik bir şey olmayıp[20], tam tersine özelde sınıfların var oluş nedeni ama genelde ise kapitalist toplumsal işleyişin temel özelliğini verdiğini işaret etmemiz gerekiyor. Emeğin, somut ya da soyut emek ya da kullanım değeri ve değişim değeri olarak ayrışmasının bizzat kendisi *sınıf mücadelesinin* ürünüdür. Tam da bu yüzden s*ınıf olgusunun*, dahası *sınıf oluşumunun* ve bir adım daha atacak olursak *sınıflar arası çatışmanın* çoğul işleyişi ancak emeğin çifte özelliğinden hareket edildiğinde anlaşılır. Kapitalist toplumda sınıflardan bahsetmek için "sınıf mücadelesinden" bahsetmemiz ya da başlamamız gerekiyor. Sınıf mücadelesi bu yönüyle bir yandan gerçekliği anlamamızı sağlarken, aynı zamanda gerçekliği anlamamızı önleyen bir işlev görür. Sınıf mücadelesi emeğin emek-gücünden ayrılma olanağını sermayedar olmak isteyen sınıfa yada sınıf olacak kesimlere sağlayan bir süreçtir. Böylece sınıf mücadelesi, toplumsal alanda sınıflandırmalara yol açan dinamik bir süreçtir. Süreç aslında toplumun geniş kesimlerinin üretim araçlarından koparılması, mülksüzleşmesi ile başlamıştır. Bu koparma/ayırma bir önceki toplumsal işleyişin dönüşümüne yol açarken, mülksüzleşenlerin kendi bedensel varoluşlarında da bir ayrışmaya neden olmuştur. Üretim araçlarından çekilip alınanlardan daha sonra emek güçleri, çalışma kapasiteleri çekilip alınma süreci başlamıştır. E.P.Thompson'un "İşçi sınıfı belirli bir zamanda güneş gibi doğmadı. Kendi oluşumunda oradaydı" (Thompson, 2004,39) ifadesi oldukça önemli, ama bir adım daha atılması gerekiyor, işçi sınıfı belirli bir an içinde var olan, olmuş bitmiş olan değil, kendi etkinliğinin artmasına bağlı olarak işçileşmenin yoğunluk kazanıp artmasını sağlayan bir süreçtir. Sınıf mücadelesinin ilk ve en önemli uğrağı bu anlamda parçalama, kırma ve ayırma biçiminde gerçekleşiyor. Bu süreç aslında işçileşme yani proleterleşme sürecinin başlamasını işaret ettiği ölçüde, sermaye birikim sürecine bağlı olarak farklı işlevleri üstlenen sermayedarın dolayısıyla kapitalizme ilişkin toplumsalın oluşum sürecidir. Proleterleşme süreci insanlık tarihinde ilk defa *emek ile emek-gücünün* ayrışmasına neden olmuştur. Diğer bir değişle *emek ile emek-gücünün* ayrışması proleterleşmeyi yani işçileşmeyi başlatmıştır. E. P. Thompson'un devasa çalışmasında gösterdiği gibi süreç canlı kanlı insanların yaşamları ile ilgilidir. Bu haliyle süreci teleolojik bir mantık içinde ele alamayız, ama zaman içinde yaşananların yapısal bir güç olarak "şimdi" "şu an" üzerindeki etkilerini göz ardı edemeyiz. Güncel, canlı süreçlerin canlılığını öldürecek kavramlar ya da modellere başvurmak kuşkusuz pek sağlıklı olmayacaktır, ama deneyimlerin görece yapısal

19 Değer teorisinin politik bir gözle ele alınması açısından D.Elson'un çalışması (1997) özel bir önem taşıyor, bu tarz ele alışı güncelleştiren, M. Neary'ın çalışması (2002) ve M. De Angelis (1995)'e bakmak anlamlı olabilir.

20 Artı-değerin metafizik bir açıklama olduğuna dair ilk vurgu J. Robinson'dan geliyor, bu vurgu daha sonra yeni-Ricardocu analizlerle güç kazanacaktır.

olduğu durumlardan elde edilen kavramlar canlı-güncel olanın anlaşılmasını kolaylaştırır. Bu vurguyu özellikle sınıf olgusunu sadece sınıf bilinci ve dahası ampirik bir gerçekliğe indirme kaygısı/kaygılarına karşı yapıyorum. Ayşe Buğra'nın Korkut Boratav'a Armağan için yazdığı "*Bugün Türkiye'de E.P.Thompson'ı Okumak*" başlıklı çalışması bu anlamda önemli açılımlar sağlamakla birlikte, sorunlu bir referansı da içinde taşıyor. Anlamlı açılım, "sınıf kavramından hareket ederek insan davranışlarıyla ilgili çıkarsamalar yapmak yerine, insan davranışlarından yola çıkarak sınıf oluşumunu incelemeye" çalışmanın anlamlı olacağı vurgusudur. Fakat bu anlamlı vurgu, yani Althusserci "sınıf yapısı" yerine "oluşum halindeki sınıfı" öne çıkarmak anlamlıdır, analizi tarihsel bir zemine taşır. Ama Filiz Toprak'ın işaret ettiği gibi bu ikili ayrımda "bir diğerini dışlayıcı bir seçim yapmak, aslında sorunu yeniden üretmekten başka bir anlama gelmez" (Toprak, 1995, 49). Türkiye'de sınıf oluşumu yönelimli çerçeveden hareket etmenin A.Buğra'nın işaret ettiği anlamda değişim halindeki gerçekliği anlamamız açısından önemini inkâr edemeyiz, ama değişimin temel yönünü geleceğe bakarak olmazsa bile, geçmişe bakarak kapitalistleşme yönünde olduğunu söyleyebiliriz. Yani geriye doğru bir nedensellik bağı kurarak kavramsal bazı genellemelere yönelebiliriz, yönelmek zorundayız. Bu sadece bilgikuramsal bir zorunluluk değil, geçmişten şimdiye uzanan döngüsel ve birikimli dinamiklerin çoğul/kendine özgü gerçekliğe ilişkin bir zorunluluktur. Bu zorunluluğun kavramsal düzeye taşınması gerekiyor. Kavramsal düzeye taşınmadığında, yaşananlar arasında yapısal olmayan ama yapısal olma yönünde eğilim gösteren ama genellikle de yapısal bir içeriğe sahip olan içsel bağlantıları göz ardı etmemize neden olur. Bağlantılar göz ardı edildiğinde aslında birbiriyle içsel ilişkisi olan bazı düzeyler, birbirine dışsal tamamen gözlemsel adacıklara dönüşür. Thompson'un bu tarz okunmasının işaret edeceği alternatifler de ancak ampirik düzeyin sınırları içinde alternatif açıklamalara neden olur ve bu alan ise oluşum halindeki sınıf, sınıf olma özellikleri dışında tanımlanır. Buğra'nın vurgularına bakalım; "Bence Türkiye'de beklenmesi ve kabul edilmesi gereken, taleplerin dile getirildiği ve politik tercihlerin yapıldığı çerçeve belirlenirken, yalnız piyasa mantığıyla değil devletle de ahlâki bir hesaplaşmanın yaşanacağı" açıklamasında *piyasa* ve *devlet* kavramları ve her iki kavrama karşı kendini ifade edecek özne olarak da *halk kesimi* ifadesi kullanılıyor: "Durumdan etkilenen *halk kesimlerinin piyasa ekonomisinden* bekleyecekleri bir şey yok. Ama *kamu* kaynaklarının yağmalanmasıyla ilgili somut veriler, *devletten* beklenecekler konusunda da büyük muğlaklık yaratıyor"(Buğra, 2003,215, vurgular bana ait). İlk elden E.P.Thompson'un "oluşum halindeki sınıf"a referansla Türkiye gerçeğini anlama çabası, her biri aslında ampirik olarak muğlak olan değişkenler (piyasa, devlet, halk kesimi gibi) dolayında ve sınıfları dışarıda bırakan bir okumaya dönüşüyor. Türkiye'nin dinamik bir süreç yaşadığı bir gerçek, ve bu gerçekliğin öznel bilinçlere yansıması ne olursa olsun kapitalizme özgü güncel pratiklerin belirleyici olduğu bir süreç yaşanıyor. Bu süreç ampirik bir gerçeklik olarak kapitalistleri daha görünür, daha belirgin kılmıştır. Günümüzde nesnel sermayenin farklılaşan sınıfsal çıkarlarını temsil eden ve liberal çoğulcu bir yanılgıya düşmemek için, sadece temsil etmeyip siyasi karar alma süreçleri üzerinde belirleyici olan TÜSİAD, TOBB, YASED, MÜSİAD, İSO, MESS gibi sayıları ve güçleri her geçen gün artan örgütlülükleri görmemek mümkün değil. Yine TV ve gazetelerde Uzan grubu ya da Sabancı Holding ya da Koç Holding ya da Doğan grubunu görmemek mümkün değil.(Narin,2003). Attığımız her adımda sermaye gruplarının etkisi ile yüz yüzeyiz. Artık

muğlak bir piyasa yok. Piyasa vurgularını belirgin kılan sermaye grupları, aktörleri var. Sermayenin toplumsal hegemonyasını yeniden yeni güç donanımına bağlı olarak kurguladığı günümüzde, işçiler, potansiyel işçi olup da iş bulamayanlar ve kırda kapitalist gelişmelerin yarattığı yeni kır işçi ya da işsizleri ile yüz yüzeyiz. Kuşkusuz dinamik ve çok değişkenli ama sınıfsal renkleri bilinç düzeyine aynı şekilde yansımasa da nesnel olarak her geçen gün daha belirgin olan bir gerçeklikle karşı karşıyayız.

Grafik:1 Emeğin Çifte Doğası ve Kapitalist Toplumsal İşleyişte Sınıflar

Bu dinamik sürecin sınıflar arasındaki ilişkinin kendini ilk görünür kıldığı alan ücret ilişkisidir. Bu ilişki kapitalist toplumu diğer toplumlardan önemli ölçüde farklı kılar. Kapitalizmi kölelikten farklı kılan en temel özellik, Ahmet, Mehmet ya da Ayşe'nin kendilerinin değil, *emek-güçlerinin* onlardan çekilip alınmasıdır. Sınıf mücadelesi sadece emek üzerinde değil, ama emek üzerindeki kontrolün de sağladığı olanakla emek-gücü üzerinde kontrol kurma sürecidir. Devletin kapitalist topluma ilişkin makro ve mikro işlevleri de bu süreç içinde biçimlenir (Ercan, 2001,98-106).

Emeğin çifte özelliği yani somut ya da soyut emek, ilk elden işçi ile sermayedar arasında bir ilişkidir. Ama bu ilişki bir kez kurulduğunda iş süreci, üretim süreci başladığında yani işçi fabrikaya girip ayakkabı, kapı, pencere ekmek gibi metaları üretmeye başladığında, aynı

21 Sosyalist Ekonomi Konferans grubunun The Labour Process & Class Strategies adlı derlemesi Marx'ın çalışmalarına referansla yapılan bu konudaki önemli çalışmadır. Özellikle derlemedeki Raniero Panzieri (1978) ve Christian Pallaix'in çalışması anlamlı.

zamanda kendisi de dahil kapitalist sınıfları da üretir. Burada Marx'ı diğer muhalif düşünürlerden ayırt eden önemli vurgu, ilk olarak kapitalist ile işçi arasındaki ücret ilişkisinin sakladığı iş sürecini detaylı olarak analiz etmesidir.[21] Tam da bu analiz bize bir yandan ücret ilişkisinin perdelediği iş sürecinde ödenmiş emek ve ödenmemiş emek zamanı ayrımı yapmamıza olanak sağlarken (bkz. Grafik 1), aynı zamanda ödenmemiş emek zamanın artı-değer olarak varlığını işaret eder. Üretim süreci içinde yaratılan artı-değeri işaret etmek için Marx, daha önce yapılan sabit ya da dolaşan sermaye ayrımı yerine değişken ve sabit sermaye ayrımını yapar. Bu ayrımda yaratıcı olan taraf, üretim sürecinde yaratılan değerin kaynağı olan emeğin değişken doğasının işaret edilmesidir. Bu ayrımla birlikte emek ile emek gücü ayrımı yani değişken sermayenin kaynağı olan emek gücünün değer yaratma özelliği açığa çıkarılmış olur. Sınıf olgusu açısından emeğin çifte doğasının esas belirleyiciliği değerin kaynağı olan değişken emek gücünün üretim sürecinde çalıştığı zamanın sadece bir kısmının (gerekli emek gücünün) karşılığının ücret olarak ödenmesi, diğer kısmının karşılığının (artık emek zamanı) ödenmemesi ile başlar, bu ilişki burada işçi açısından çalışma süreci sonucunda bitse bile "artık" ya da "ödenmemiş emek zamanı" açısından yeni bir süreç başlar. Üretken kapitalist için kendi varlığının birinci temel koşulu üretim sürecine emek gücünün çekilmesi iken, diğer koşul ödenmemiş emek zamanı içeren metaın paraya dönüşmesidir. Başka bir ifade ile açığa çıkan/yaratılan artı-değerin gerçekleşmesinin sağlanması gerekiyor. Üretken kapitalistin elindeki metada aslında işçi Ahmet, Leyla ya da Melahat'ın emek güçleri soyut bir şekilde bulunur. Metaya içkin olan soyut emeğin (ve artı değerin) üretken kapitalist için gerçek anlam kazanması için, değerin ortak-genel ve evrensel bir forma yani paraya dönüşmesi gerekir. Metaın ölüm perendesi olarak tanımlanan bu dönüşüm için, üretken kapitalist ile ticari kapitalist arasında bir ilişki gereklidir. (Bazen bu ilişki ve ilişkiye neden olan işlev, aynı sermaye yani üretken sermaye tarafından kendi içinde karşılanabilir). Üretken kapitalist için "değişim değeri" özelliği belirleyici olan meta, tüketici için (bu metaın ömrünün sona ermesi anlamında tüketim amacı ile tüketim olabilir ya da yeni bir üretimin başlaması amacıyla tüketim olabilir) kullanım değeri belirleyicidir. Böylece işçinin kendi emek gücü ile ürettiği meta, sonuçta kendi karşısına yabancılaşmış bir şekilde çıkar. Üretilen metanın tüketim nedeniyle işçinin karşısına yabancılaşmış bir nesne olarak çıkması hiç kuşkusuz önemlidir. Ama üretim ile başlayan sürecin bölüşüm ve tüketim ile tamamlanmasının esas belirleyici yönü toplumsal sermayenin genişleyerek yeniden üretilmesidir. Aslında sermayeyi bir nesne olarak tanımlamıyorsak, bir ilişki olarak, sermayenin genişleyerek yeniden üretimi toplumsal olanın genişleyerek-farklılaşarak yeniden üretimidir. Toplumsal olanın genişleyerek üretimi, sermaye dışı kesimler özellikle işçilerin daha güçsüz oldukları bir gerçeklikle karşılaşmaları anlamına gelir. Böylece emekçinin kendinden kopartılıp alınan iş gücü, kendisine karşı kapitalist sistemin artan gücü olarak çıkar. Bu süreç sonucunda sermaye sınıfı daha bir güçlenip kendilerini donanımlı kılar. Toplumsal alanın ve ilişkilerin kapitalistleşmesine yol açan bu süreç, başlangıçta işçilerin biçimsel boyunduruk altına alınmasına neden olurken, zamanla birikimin yoğunlaşıp-artmasına paralel olarak ilişki gerçek bir boyunduruk ilişkisine dönüşür (Read, 2003). Gerçek boyunduruk ilişkisi ilk elden üretim sürecinde canlı emeğin karşısına ölü emek, yani makineler biçiminde çıkarken, zamanla özellikle meta üretim hızının artmasına bağlı olarak tüketim alanında da bu egemenlik ilişkisi kurulur (Smith,1998). Bu aşamada politik açıdan üretim ve dolaşımın sanki birbirinden tamamen farklı alanlar gibi görünmesi daha bir belirleyicilik

kazanır. Oysa metaların yoğunlaşarak artması ve onların tüketilmesi ve tüketilmesi için bölüşüm ilişkileri üretim alanı ile ilişkilidir. Fakat gerçeklikte, işçi ya da sendikalar için üretim sürecinin bu kendine özgü çelişkili içsel dinamikleri göz önüne alınmaz. Dolaşım alanındaki metalara ulaşılabilirlik yani onları tüketme yeteneğini arttırma isteği, ücretler üzerinden politika yapmanın temel belirleyeni hale gelir. Kapitalizm, emekleri dışında bir şeyi olmayanlar için plastik bir hapishaneye dönüşür, hareket ettikçe kendini daha bir sıkı sarıp sarmalayan bir hapishane.

Emek-gücünün farklı biçimlerde açığa çıkması ve giderek yoğunlaşarak yapısal bir güce dönüşmesi, kapitalist toplumda değer yaratma sürecini, daha somut olarak sermaye birikim sürecini işaret eder. Burada temel önemdeki vurgumuz, sınıf ve sınıf mücadelesinin temel belirleyeninin *Marx'ın değer teorisi* olduğudur. Marx'ın değer teorisini diğer değer teorilerden farklı kılan yönü, *emeğin çifte yapısını işaret etmiş olmasıdır.* Emeğin çifte yapısı sınıf mücadelesinin ürünü olduğu gibi, sınıflandırma ya da sınıf oluşumunun da temel belirleyenidir. Bir adım daha atacak olursak, değer yaratma süreci özellikle soyut emek sadece uzlaşmaz sınıf olarak sermayedar-emekçi ayrımına yol açmaz, ama birikimin farklı aşamalarına bağlı olarak yukarıda işaret ettiğimiz sermayenin farklı işlevlerini üstlenecek sermaye içi sınıf oluşumlarına da yol açar (Overbeek ve Pijl 1993). Kapitalizmin dinamik ve çelişkili varlığı bu anlamda sadece emekçi-sermayedar arasındaki çelişkilerden kaynaklanmaz, sermaye içi çelişki ve uzlaşmalarda rol oynar ve özellikle üretken kapitalistlerin emek üzerinde daha sıkı ve yoğun denetim kurmalarına neden olur. Sınıf mücadelesi ve mücadelenin verili toplumsal yapı üzerindeki etkileri, uzlaşmaz çelişkilere sahip olan emek-sermaye arasında gerçekleştiğinde, verili yapıyı tanımlayan temel niteliklerinin dönüşmesi anlamına gelirken, sermaye içi bileşenler arası çelişkiler, çatışmalar *yapı-içi dönüşümlere* yol açacaktır. Yani ticari sermayenin egemenliğinden üretken sermayenin egemenliğine geçiş, ya da ülke içi birikim mekanizmasının belirleyici olduğu bir yapıdan dünya ölçeğinde birikim mekanizmasına geçiş yapı-içi bazı önemli değişikliklere neden olacaktır (Ercan, 2004).

Sınıfları değer yaratma sürecinin hem nesnesi hem de öznesi olarak ele almamıza neden olan böyle bir çerçeve, sınıfların donmuş bir gerçeklik olarak tanımlanmasına izin vermez. Bu anlamda sınıflara ait sınıflandırma ya da tanımlama sınıf mücadelesi ya da birikimin ulaştığı aşamayı göz önüne alan dinamik bir teorik çerçevenin zorunluluğunu açığa çıkarır. Sınıf ya da sınıf mücadelesini emeğin çifte yapısından ve dolayısıyla değer teorisinden hareketle analiz etmediğimizde, sınıfsal mücadele yada sermayeye karşı mücadele tarzı da önemli ölçüde farklı olacaktır. İşçi ile iş-gücü ya da somut emek-soyut emek ayrımı yapmadan sadece somut emek üzerinden yapılacak mücadelenin temel referansı üretim gibi görünse de dolaşım alanı olacaktır. Daha fazla tüketme ya da yaşam düzeyinin artırılması ya da insan gibi yaşamak vurguları, doğrudan sorunu fiyat mekanizmasına ve ücret pazarlığına taşır. Emeğin kapitalist toplumdaki soyut ve sosyal boyutunu işaret etmeyen her analiz-mücadele, nihai olarak emeğin metalaşması/nesnelleştirilmesini meşrulaştırıcı, kabul edici bir rol oynar. Bu vurgu kapitalizmi anlamak ve dönüştürmek isteyen kesimlerin, sadece işçilerin değil bütün kesimlerin olmazsa olmaz koşulu iken, sendikalar ve Marksist muhalif kesimlerin gündemince alınmaz. *Kapitalist toplumda emek, sadece emekçinin var olma koşullarını ifade etmez.* Kapitalist toplumda emek, baştan aşağı bir bütün olarak kapitalist toplumun var olma koşullarını ifade eder (Moishe.P 1996).Yani üretim sürecinde ar-

tı değerden bahsettiğimiz an, artı değer, para ve meta uğraklarından geçerek genişlemiş sermaye formunda işçi sınıfının karşısına çıkar, aynı süreç zamanla sermaye ve sermayeyi elinde bulunduran sınıf içi gruplar için yapısal bir güce dönüşür. Bu ısrarlı vurguyu, sınıfın eş zamanlı olarak hem somut emek anlamında işçi ile sermaye arasında bir ilişki ve çelişki ile başladığını ama bu ilişkinin bizzat kendisinin soyut emek formu biçiminde tekil somut işçiden bağımsız olarak toplumsal bir dizi biçim aldığını işaret etmek gerekiyor. Tüm bu düzenekler ve uğraklar sermayelere sınıflandırma olanağı ve daha da önemlisi sınıflandırdıklarını daha iyi kontrol altına almasına olanak sağlar. Yaşanan şu son 30 yılı aslında sermayenin sosyal evreninin yaşamın her alanında belirleyiciliğinin artması olarak tanımlayabiliriz. Sermaye sınıfsal mücadelede önemli mevziler kazanmıştır. Emek gücünün sağladığı olanaklar, *devletin* sınıfsal karakterini daha bir belirgin kılmış, sınıflar arasındaki ilişkilerin yol-yöntem ve sınırlarını belirleyen hukuksal yapıları yeniden tanımlamıştır. Emek gücünün yarattığı değerlerin muazzam miktarlara varmasına olanak sağlayan döngüsel birikimli süreç, emek-gücü üzerindeki kontrol yoğunlaşıp-genişlemiştir (mekânsal anlamda küreselleşme denen olgu). Küreselleşme denen olgu söylendiği gibi bir ideolojidir, ama bu ideolojiye olanak sağlayan nesnel bir temel vardır. Bu anlamda küreselleşme, sermayenin sınıf olarak sahip olduğu/ulaştığı aşamayı işaret ediyor. Bu aşama aynı zamanda genel olarak sermaye dışı kesimler ve özelde işçi sınıfının da ulaştığı bir aşamadır. Küreselleşme olgusunu anlamanın başlangıç noktası bu anlamda devlet değil, devleti de etkileyerek sermayelere mekânsal ulaşılabilirlik anlamında manevra olanağı sağlayan değer birikimi ve dolayısıyla sınıf mücadelesidir. Hatırlayacak olursak sınıf mücadelesi aynı zamanda sınıflandırma, ayırma, parçalama süreciydi. Küreselleşme sermayenin sınıf olarak dolayısıyla bir özne olarak kendi dışında kalan toplumsal kesimleri sürekli olarak yeniden tanımlama sürecidir. Bu anlamda küreselleşme sadece sermayeyi tanımlamaz, sermayenin yeni bölme biçme, sınıflandırma eylemliliğine bağlı olarak işçi sınıfı ya da sermaye dışındaki tüm kesimleri tanımlar. Sermayenin bu dönemdeki etkinliğinde önemli bir değişikliğin olduğunu işaret edebiliriz. Özellikle *ölçek ekonomilerinin* (scale economics) belirleyici olduğu erken dönem dinamiklerinden farklı olarak, bu aşamada sermaye daha fazla bölüp, parçalıyor. Ölçek ekonomileri üretim için gerekli koşulları içselleştirme süreci olduğu ölçüde, üretim ve tüketim koşullarını benzerler toplamı bir ayrıma tabi tutar. Oysa aşırı birikim (erken kapitalistleşen toplumlar için) ve yeni birikim koşulları (geç kapitalistleşen toplumlar) farklılıkların çoğullaşması üzerinden biçimleniyor. Yani ölçek ekonomilerinin yanı sıra *alan ekonomileri* (scope economics) ve K. Marx'ın çok erken bir dönem de ama özellikle Alfred D. Chandler'in işaret ettiği *zaman* ekonomileri (time economics) üzerinden kendini dolayısıyla sermayenin toplam sosyal koşullarını genişleterek yeniden üretimini sağlıyor. Bu aşamada soyut emek ile somut emek arasındaki ilişki özellikle olanakların kullanılması anlamında soyut emeğin (meta ve para formunda) hareket yeteneği artıyor. Bu artışın somut emek üzerindeki etkileri daha yıkıcı bir biçim alıyor. İlk elden yeni *bölgeler* etkin bir şekilde sürece katılıyor. Bu mekanizma aynı zamanda ya insanların işçileşme sürecini hızlandırıyor ya da bu değişkenle de bağlantılı olarak farklı emek kullanım biçimlerine (kadın ve çocuk emeği) neden oluyor. Yani yeniden parçalıyor, bölüyor, tanımlıyor. Sınıf mücadelesi emek ve emek gücü üzerinden devam ediyor. Özellikle de üretken sermaye ile dolaşım sermayesi arasındaki oranın, aşırı sermaye birikimine bağlı olarak 'yapısal-konjonktürel' olarak dolaşım ala-

nındaki sermayenin miktarındaki artış mavi yakalı ile beyaz yakalı kesimin nitelik ve nicelik olarak farklılaşmasına neden oluor. İşgücü eş zamanlı olarak farklı düzeylerde değersizleşme ve yeniden değerlenme mekanizmaları ile tanışıyor. Yani işçi sınıfının nesnelleştirme süreci daha belirleyici bir biçim alıyor. Belki de bu biçimin en iyi ifadesini Türkiye, Meksika ve G.Kore'de çıkartılan İş Yasaları'nda gözlemliyoruz. İş Yasaları'nın gerekçeleri işçi sınıfının gelişen koşullar, özellikle de teknolojik değişimler ve bilgi toplumu karşısında öneminin kalmadığı işaret ediliyor. Bu ve benzeri ifadeler "özgürlükçü sol tahayyül" arayışlarına *utangaç da* olsa kaynaklık ediyor. A. İnsel Solu *Yeniden Tanımlamak* adlı çalışmasında:

"Günümüzde ise Sanayi Devrimi'nin hem uzantısında yer alan, hem de onu bütünüyle dönüştüren başka bir devrim çağı yaşıyoruz. Bilginin üretilmesi, biriktirilmesi ve dolaşımı konusunda hızla ilerleyen bu devrim, yaratıcılığın kendini ifade edeceği alanları değiştiriyor... Ama bugün yaratılacak alan, maddi üretime, bedensel emeğe veya ücretli emeğe indirgenmeyecek biçimde genişlemiştir" ifadesini kullanır (İnsel, 2000, 46).

Bu anlamda Türkiye'de sınıf olgusunu özellikle birikimle bağlantılı olarak sınıf mücadelesini anlamak istiyorsanız politik olarak kendini solda görenlerin yazıp çizdiklerine baktığınızda epey bir hayal kırıklığı yaşayacağınızı ya da kendi adıma yaşadığımı belirtmeden geçemeyeceğim. Sınıf analizi ve sınıfsal gerçekliği anlamamızı önleyen en önemli tanımlama örtük olarak 1960'ların kavramı olan "lumpen burjuvazi" ya da asalak-rasyonel olamayan bir sermaye sınıfı tanımının yapılıyor olmasıdır. Bu tarz analizlerin ulaştığı aşamayı göstermek açısından bir örnek verelim. Bu örneğin temsil ettiği *gelenek,* bir zamanlar milli demokratik devrim savlarının üçüncü dünyacı-ulusalcı eğilimlerine karşı teorik bir duruş sergiliyordu.

Makalenin başlığı da oldukça ironik: *Yurtseverliği inşa etmek*[22]

> *"Buradan, ulus ölçeğinde bir egemenlik mekanizmasının da gereksiz sayılmasına yelken açılmıştır. TÜSİAD tipi emperyalizm yanlılığı, "Özal vizyonu" ve "tüccar siyaset" bu sınıfa girmektedir. Sonuç olarak bizim işimiz taraf tutmak değil cephe açmaktır. Cephemizin gücü oranında verili burjuva tarafların da değişim geçirmesi olanaklıdır. Öyle ki, belki de bugün kimilerinin nafile arayıp durduğu, "sosyalist olmayan yurtseverler", mücadelenin bir ileri evresinde açığa çıkacaklardır. Ya da bir diğer deyişle, bu tür bir yurtseverliğin sahneye çıkması, ya da daha klasik bir deyimle, orta sınıfların bölünmesi "bizim" ürünümüz olacaktır. .... Taraf olmayı atalım, ama Türkiye'yi bir ülke/devlet birimi olmaktan çıkartmaya eğilimli küreselleşmeci mantığın atacağı her pratik adım, işçi sınıfının üzerine iktidarını kuracağı zeminin çürümesi anlamına gelir."* (Güler, 2003).

Burada sadece hangi zeminin çürüdüğünü sormak kalıyor bize.

---

22 Bu sunuşun gerçekleştiği tarihlerden günümüze hızlı ve önemli aşamaların kaydedilmesine tanık olduk. "Yurtseverliğin inşa edilme sürecinin bittiği ve bir yurtsever cephenin oluştuğu işaret edilecek. TKP Genel Sekreteri Kemal Okuyan 27 Şubat tarihli konuşması "Cephe'de enerji var!" başlığı altında veriliyor:

"Burada olgunlaşan cephe, yurtsever cephemiz, kendisine özgü yanlar taşır. Dünyada değişik amaçlarla cepheler kurulmuştur. Türkiye'de de öyle... Biz bunları taklit etmiyoruz. Bizim cephemiz, örgütler, siyasi yapılar arasındaki bir birlikteliği yansıtmıyor. Bizim cephemiz, farklı sınıfsal güçlerin işbirliğini de yansıtmıyor. Bizim cephemizin sınıfsal karakteri, emek karakteri açıktır. Peki o halde neden cephe kuruyoruz? Bizim cephemizin özelliği, daha şimdiden büyük bir güç oluşturan yurtsever inisiyatiflere yaslanmasıdır. Bu inisiyatiflerde enerji vardır, yaratıcılık vardır." (www.tkp.org.tr/index.php?yayinno=204&yayinyazi=485)

III-Sonuç Yerine

Devlet-küreselleşme ve artık işaret ettiğinden daha çok şeyi gizleyen *neoliberal politikalar* üzerinden analiz yapmak ve açıklamak ve politik mücadele dili oluşturmanın sağlıklı olmadığını ısrarla işaret etmek istiyorum. Yukarıda işaret ettiğim gibi kapitalist toplumda emek, sadece emekçinin var olma koşullarını ifade etmez, soyut ve sosyal biçime dönüştüğü ölçüde yaşamın tüm alanlarında belirleyici olur. Bu tarz bir belirleyici olma halinin ilk uğrağı hiç kuşkusuz devlet olurken, devleti korumak kollamak, ya da tüm sorunları devlet merkezli analiz etmek, beraberinde sivil toplum, demokrasi veya "Emeğin Avrupa'sı" gibi sorunun merkezine yönelmeden geniş açılar çizerek, sorundan uzaklaşmaya neden oluyor. Marx'ın ısrarla belirttiği gibi *kapitalist toplumda sınıf egemenliğinin soyut düzeyi belirleyici bir işleve sahiptir* (Elson, 1997,149). Sınıf ilişkilerinin biçimlendiği değer ilişkileri, sermayeye olağanüstü bir donanım kazandırarak toplumun en ücra köşesini kendi kurallarına bağladığı bir dönemde (Smith, 2002, 149) değer temelli sınıf analizlerinin yerini, süreci anlamamızı önleyen kavramlara bırakmasının nedenlerini anlamakta güçlük çekiyorum. Son 20-25 yıldır yaşanan süreçte değer yaratma ve emek-gücü üzerinde denetim kurma, sermayeler açısından çok daha belirgin bir özellik kazanmıştır. Bu anlamda süreç içinde oldukça güçlenmiş kendi sermayelerimiz var diyebiliriz. Sermayemiz birileri için *İş Yasası'nı* çıkarmadılar, birileri için *Yatırım Ortamı* diye ısrarlı talepte bulunmuyorlar. Can havli ile emek ve emek-gücü üzerinde daha baskıcı uygulamalara yönelmeleri, yaratılan/yaratılacak değerleri büyük biraderlerine ya da emperyalistlere aktarmak için yapmıyorlar. Gerçekten de bizim de kapitalistlerimiz var, onlar da kırıyor, parçalıyor, ayırıyor ve yapısal güçleri oranında sınıfsal gerilimler artıyor. Günümüzde sınıf mücadelesi öyle bir noktaya ulaştı ki, işçilerin emek-güçlerini satamamaları yani işsiz kalmaları bile, sermaye için işçi ve iş-gücü üzerinde muazzam denetim kurma aracına dönüşmüştür.

Emeğin ikili yapısına ve değer teorisine başvurduğumuzda, emek-gücünün soyut düzeyde farklı biçimleri de mücadelenin bir parçası haline gelecektir. Emeğin ikili yapısına başvurmadığımızda ise sınıfsal mücadelenin temel belirleyeni ücretleri arttırma biçimini alacaktır. Bu Marksist değil, Yeni-Ricardocu bir açıklama tarzıdır. Bu açıklamada sorun sadece somut emek ve iş sürecinde emeğin fiziki var oluşu ve kendi varlığını yeniden üretimi için *ücret ilişkisi* öne çıkar. Sorun emek gücünün emekten çekilip alınmasına neden olan daha toplumsal bir işleyiş iken, sorun iş sürecinde emek-gücünün artı-değeri yani toplumsal zenginliği yaratması iken, sorun iş sürecinde yaratılan artı-değerin işçilerden zaman ve mekansal bağlarını koparark toplumsal denetim mekanizmasını oluşturmak iken, bölüşüm temelli analizler sorunu dolaşım alanı ile sınırlarlar. Sınıf kavramı da üretimle sınırlı tanımlanıyor. Türkiye'de Emek Platformu gibi oluşumlar "ulusal ekonominin" iyi yönetilmesi ve böylece ücretlinin hakkını alması yönündeki taleplerle biçimleniyor.[23] Üretimci mantığı besleyen bir anlayış. Radikal söylemlere bürünse bile, üretimci mantığın temel belirleyeni *ulusal ortak iyi* ve *iyi yönetilen ulusal ekonomilerdir.* Bu tarz açıklamaların Marksist analizlerle uyumlu olmayan sonuçları vardır. Örnek olarak

23 A.Buğra İngiltere'nin tarihi için mutlu son; "Çalışan kesimin sosyal haklara sahip özgür ve eşit vatandaş haline gelmeleri" (Buğra, 2003, 216) olarak verilmiştir, kapitalist toplumun insanı metalaştıran ve bu anlamda piyasa ideolojisini de besleyen varlığının özgür ve eşit vatandaşlığa nasıl olanak sağladığının sorgulanması gerekir. Diğer yandan çalışanların sosyal haklara sahip olmasının onları eşit ve özgür kılması vurgusunun da, kimler arasında eşitlik, nasıl bir eşitlik ve neye karşı özgürlük olduğunun daha açık bir şekilde işaret edilmesi gerekiyor.

emeğin sömürülmesini yetersiz ücret dolayında açıklama bu tarzın önemli belirleyenidir. Diğer yandan yaşanan krizler de *eksik tüketim* ya da parasal olgular dolayında açıklanıyor. Bu tarz analizler olguların yapısal-sınıfsal kökenlerini daha yüzeysel değişkenler dolayında ele alınmasına neden oluyor. Bu tarz ele alışlar muhalif olabilirler, ama bu analizlerin Marksist bir içeriğe sahip olmadıklarının ifade edilmesi gerekiyor.

Diğer yandan emeği fabrikadaki Ahmet, Mehmet ya da Ayşe, Fatma'ya indirgeme, yani emeği somut emek olarak tek yönüyle tanımlamak, sermaye birikiminin farklı dönemlerinde sınıfların yokluğunu (üretimden hizmete ya da fabrikadan sokaklara evlere taşınması anlamında) ya da somut yaşamda açığa çıkan farklılıklarla sınıfların çokluğu ve dolayısıyla yine yokluğuna işaret eden açıklamalara kaynaklık ediyor. Sınıf olgusunu sadece somut emeği işaret etmek, tüketimdeki farklılıklara (Weberci analizler) ya da bölüşümdeki farklılıklardan (Ricardocu eğilimler) hareketle sınıflandırmaya neden oluyor. Başka bir deyişle, sınıflar dolaşım alanından hareketle tanımlanıyor. Analizlerin ulaştığı aşama ise haklı olarak tüketim ve bölüşümdeki farklılıklara bağlı olarak 5-10-15- 100 sınıf var sonuçta sınıf yoktur gibi bir dizi sonuca insanları götürüyor (Pakulski, 1996).

Diğer yandan emeğin çifte yapısını işaret etmediğimizde emeğin nesnel-yapısal orada var oluşu ile öznel dönüştürücü işlevi arasında oldukça sorunlu-tartışmalı alanın açmazlarına giriyoruz. Değer-birikim sürecinde işçi Ahmet Amca ya da Fatma Hanım'ın sermayedar İhsan Bey'in karşısında sadece üretim araçlarına sahip olmadıkları için eşitsiz bir konuma düşmüyorlar (bu çok belirleyici olmakla birlikte) bir bütün olarak yapısal organize güce dönüşen sermayenin toplumsal egemenliğini arkasına alan İhsan Beyle karşılaşıyorlar. İhsan beyi güçlü kılan, işçiden çekilip alınan emek-gücüdür. Emek-gücünün işçiden ayrıldıktan sonraki yaşamı meta ve para formunda ve bu formlar arasındaki dinamik etkileşim sonucunda gerçekleşen sermaye, bu anlamda hem emek-gücüdür, hem emek-gücü değildir. Emek-gücü değildir, çünkü İhsan Bey tam da gücünü sermayeden alır. Bu ifade sınıfı/sınıfları bu iki alanda tanımlamayı gerekli ve hatta zorunlu kılar. Böyle bir bakışın teorik olarak önemli açılımları vardır. Dolaşım alanı ve para ya da emek formu, sınıf mücadelesinin önemli uğraklarıdır. Bu aşamada iki temel belirleme, soyut emeğin var olma biçimleri olan para, hukuk ve meta formları aslında aynı zamanda devletin etkinlik alanlarını da tanımlar. Devlet bir yandan somut olarak işçi Ayşe Hanım'la Patron İhsan Bey'in arasındaki ilişkileri düzenlerken, diğer yandan sermaye birikiminin ya da sınıfların nesnel koşullarının toplam yeniden üretim koşullarını da (nesnel/ideolojik/meşruiyet) üretir. Devlet bu anlamda sadece sermayenin değil, sermaye dışı kesimlerin de sınıf mücadelesi dolayında biçimlendiği bir olgudur. Ama bu oluşumun/sürecin öznel belirleyeni ile nesnel belirleyeni arasındaki eşitsiz ilişkiyi işaret etmemiz gerekiyor. Ama her şeye rağmen devlet sadece sermayenin aracıdır dediğimizde, sermayeyi sosyal ilişki ve soyut emeğin alanı olarak tanımlama yerine sui-generis, gücünü kendinden alan bir sınıf olarak burjuvazi tanımına yöneliriz. Bu tanım beraberinde işçi ve diğer kesimleri de, özne konumlarından uzaklaştıracak bir özellik kazanır.

Sonuç olarak sınıf mücadelesinin sınıflandırmaya karşı olma, işçi sını fı olmama, işçi sınıfını ortadan kaldırma, ve dahası işçi ile iş gücünü ayıran ve ayırdığı ölçüde sınıflandıran değişim değerinin egemen olduğu sisteme karşı mücadele olduğunun belirtilmesi gerekir. Bu anlamda mücadele bir sınıfa ait olma, bir sınıfı yüceltme ve bir sınıfa ait kültürel bir dünya yaratma değil, sınıflandırmaya dayalı sisteme karşı olmadır.

Kaynaklar

Allman, P., McLaren, P. & Rikowski, G. (2002). "After the Box People: The labour- capital relation as class constitution--and its consequences for Marxist education theory and human resistance." http://www.ieps.org.uk.

Boran,B(1992) Türkiye ve sosyalizm sorunları, Sarmal Yayınevi, İstanbul.

Buğra,A(2003) "Bir Toplumsal Dönüşümü Anlama Çabalarına Katkı: Bugün Türkiye'de E.P.Thompson'ı Okumak", (der:A.H.Köse, F. Şenses ve E. Yeldan), Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar, İletişim Yayınevi.

Chandler,A.D(1990) Scale and Scope The Dynamics of Industrial Capitalism, Belknap, Harvard.

Conference of Socialist Economists (1978) The Labour Process & Class Strategies, CSE Pamplet, London.

Dinerstain,A.C ve M.Neary (ed;2002), The Labour Debate,Ashgate, Hamshire.

De Angelis,M (1995)"Beyond the Technological and the Social Paradigms: A Political Reading of Abstract Labour As the Substance of Value", Capital and Class, sayı 57

Dinler, D(2003) "Türkiye'de Devlet Geleneği Tezinin Eleştirisi", Praksis,sayı 9.

Elson, D. (1979). "The Value Theory of Labour." *Value: The Representation of Labour in Capitalism.* London: Humanities Press.

Bonefeld,W(2003) "The Capitalist State:Illusion and Critique", (ed:W.Bonefeld), Revolutionary Writing, Autonomedia, New York.

Ercan, F.(1997), Para ve Kapitalizm, Ceylan Yayınevi, İstanbul.

Ercan, F. (2001) Toplumlar ve Ekonomiler ,Bağlam Yayınevi,İstanbul.

Ercan, F. (2003a) "Yeni İş Yasası Sermayeye Ne kazandırdı?" Tes-İş Dergisi, Ağustos 2003

Ercan, F. (2003b) "Sınıftan Kaçış: Türkiye'de Kapitalizmin Analizinde Sınıf Gerçekliğinden Kaçış Üzerine", (der: A.H.Köse, F.Şenses ve E.Yeldan), Küresel Düzen:Birikim, Devlet ve Sınıflar, İletişim yayınevi.

Ercan, F. (2004) "Türkiye'de Kapitalizmin Süreklilik İçinde Dönüşümü", İktisat Dergisi, sayı 452, Ağustos

Güler, A (2003) "Yurtseverliği İnşa Etmek" Gelenek, sayı 78

Holloway, J (2002) "What Labour Debate", (ed:A.C.Dinerstain ve M.Neary), The Labour Debate, Ashgate, Hamshire.

İnsel, A (2000) Solu Yeniden Düşünmek, Birikim yayınları, İstanbul.

Kıvılcımlı, H (1970) 27 Mayıs ve Yön hareketi'nin sınıfsal eleştirisi, Ant yayınevi, İstanbul.

Kıvılcımlı, H (1974)Türkiye'de kapitalizmin gelişimi,Tarih ve Devrim Yayınevi, İstanbul.

Marx, K (1993) *Kapital* I, Ankara: Sol Yayınları

Marx, K ve F. Engels(1995) Seçme Yazışmalar, Sol Yayınevi,Ankara.

Moishe. P (1996) Time, Labor and Social Domination. Cambridge: Cambridge University Press

Nairn,T (1997) Faces of Nationalism Janus Revisited,Verso, London.

Narin, Ö (2003) "Sınıf: Analiz için bir Tasnif Aracı Değil, Dönüştürücü Bir Özne", TSBD Sempozyumuna Sunulan Tebliğ,

Nitzan, J ve S.Bichler (2000) "Capital Accumulation Breaking Dualism of 'Economics' and 'Politics'", (ed: R. Palan), Global Political economy, Routledge, London.

Overbeek, H ve K.V.D Pijl. (1993), "Restructuring Capital and Restructuring Hegemony", (ed: H.Oveerbeek), Restructuring Capital and Restructuring Hegemony in The Global Political Economy, Routledge, London.

Panzieri, R(1978) "Surplus Value and Planning: Notes on the Reading of Capital", (ed:Conference of Socialist Economists),The Labour Process & Class Strategies, CSE Pamhlets, London.

Pakulski, J ve M. Waters (1996) "The reshaping and dissolution of social class in advanced society",Science and Society, sayı 25.

Read, J (2003) The Micro-Politics of Capital Marx and the Prehistory of the Present, Suny, New York.

Robinson, J(1942)An Essay on Marxian Economics, Macmillan, London.

Shortall,F.C(1986) "Fixed and Circulating Capital", Capital and Class, sayı 28.

Smith,T(1998) "The Capital/Consumer Relation in Ldean Production: The Contiuned Relevance of Volume Two of Capital", (ed:C.J.Arthur ve G.Reuten), The Circulation of Capital Essays on Volume Two of Marx's Capital,Macmillan Pres, London.

Thompson,E.P(2004) İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu, (çev:U.Kocabaşoğlu), Birikim yayınları, İstanbul.

TKP (2004) "Türkiye Komunist Partisi 2004 Konferans Raporu, www.tkp.org.tr/yayınlar/komunist/index.asp?says=179

TKP (2004) "Yurtsever Cephe Yola Çıktı", http://www.tkp.org.tr/index.php?yayinno=204&yayinyazi=485

Toprak,F(1995) "Sınıf Analizinde Karşılaşılan Temel Sorunlar Üzerine", Sosyalist Politika, sayı 1.

Wennerlind,C(2002) "The Labor Theory of Value and the Strategic Rol eof Alienation", Capital and Class, sayı 77.

Wood, Ellen. M., (19995) "The Seperation of the 'Economic' and the 'Political' in Capitalism", Democracy Against Capitalism, Cambridge, Cambridge Pres.

Abstract

Focusing on the characteristics of the making of the working class and working class movement in Turkey, the paper, tries to identify the relation between class struggle and class culture. In this regard two basic questions leads the us to the issue of the nature of mentioned relation: The first question asks whether the seperate position of working class in the process of production make an enough ground to appropriate a distinct class culture. And secondly wheter it is a historical must or not for working class to act as a class for itself.

Together with these questions, the paper aims at shading light on why most of the literature on class culture rely on the British working calss example and argues that this is one of the weaker points in class culture literature in the rest of of the world.

With regard to the pecularities defining the working class in Turkey, the author, proposes that although turkish working class culturally have different motives than the western counterparts, it acted and would act as a class for itself in certain historical conditions. Moreover it would not be a proper assumption that working class culture created and survived in a totally distinc aura.

Türkiye'de İşçi Sınıfının Oluşumu ve Sınıf Kültürü

METİN ÇULHAOĞLU

Ben Türkiye'de çok fazla üzerinde durulmayan ya da çok fazla üzerinde durulmadığını zannettiğim bir konu üzerinde duracağım: Sınıf kültürü konusu. Bu konu üzerinde durmak, özellikle Türkiye'de sol hareketin, sınıf hareketinin içinde bulunduğu evre ya da uğrak açısından özel bir önem taşır. Dikkat ederseniz, burada daha önce söz alan konuşmacı arkadaşlarımız, bir dönem yok sayılan, bir kenara itilen sınıfın artık yavaş yavaş yeniden gündeme gelmeye başladığından söz ettiler; yeni bir sınıf hareketinin oluşması perspektiflerinden söz ettiler. Bunların hepsi, saf temenni ötesinde, bizim bugünden nüvelerini görebildiğimiz şeyler. Burada zaman zaman kullanılan tabiriyle şeytanın avukatlığını yapmaya çalışacağım; yükselen bir sınıf hareketi perspektifi ya da sınıf hareketinin yeniden yükseldiği bir dönem perspektifi bizi hangi uçlara kadar taşımamalı, hangi beklentilerden uzak olmalıyız, bunun altını çizmeye çalışacağım. Kültür konusuna girmeden önce, bir örnek vereyim, ne demek istediğimi daha iyi anlatmak açısından. Örneğin Türkiye'de işçi sınıfı hareketinin sergileyeceği bir yeni dinamik, yeni bir canlanma, acaba ifadesini, yani ekonomik plandaki ifadesini, '70'li yılların ikinci yarısını andıran bir sendikal hareket canlılığı içinde mi bulacak ? Yani işçi sınıfı hareketinin yeniden

güçlenmesi, yeniden palazlanması, örneğin sendikal hareketin de eski gücüne kavuşması gibi bir sonuç verecek midir? Bana göre, bunlar hayli tartışmalıdır ve benim kişisel kanım yeniden güçlenen bir işçi sınıfı hareketi topluma damgasını vursa bile, sendikal hareketin eskisine göre geriden gideceği ve bu gücü yansıtmakta yetersiz kalacağı yönünde. Bunlar elbette tartışılabilir.

Kendi konumla ilgili olarak da şu iki soruyu ortaya atmak istiyorum. Üretim süreci içerisinde işçinin özel konumu, işçi sınıfının üretim süreci içersindeki özel konumu, ayrı, ayrışmış bir sınıf kültürü yaratmaya yeter mi? İkinci soru, sınıfın kendine özgü ayrı bir kültür yaratması, bir sınıf kültürü yaratması, onun tarihsel misyonunu yerine getirmesi açısından mutlak bir zorunluluk mudur? Tülin Hoca'nın deyimini kullanacak olursak, işçi sınıfının tarihin kurucu öznesi olabilmesi için, kendi ayrıksı, özgün kültürüne sahip olması da gerekir mi ? Şimdi peşinen söyleyeyim, bazı rezervlerle birlikte, ufak tefek rezervlerle birlikte, benim bu her iki soruya da vereceğim yanıt genel olarak aynıdır: Hayır. Sınıfın maddi üretim süreci içindeki konumunun otomatikman, dolayımsız bir biçimde ayrı bir sınıf kültürü yaratmayacağını düşünüyorum; ayrı bir sınıf kültürünün oluşmasını da işçi sınıfının tarihsel misyonunu yerine getirmesi açısından bir zorunluluk olarak görmüyorum. Bunlar benim kendi düşüncelerim elbette.

Şimdi burada kültürden neyi kastettiğimi söylemiyorum, onu gerekiyorsa daha sonra açmaya çalışırım, ama ilerleyelim, biraz daha ilerleyelim. Sınıf kültürü tartışmaları tarihsel olarak bakıldığında, çok büyük ölçüde İngiltere bağlamında gündeme gelmiştir, yani işçi sınıfının kültürü, işçi sınıfı kültürü, işçi sınıfının davranışları, alışkanlıkları, normları, kodlama sistemleri, simgeleri, vs. vs. gibi başlıklar çok büyük ölçüde, İngiltere'deki işçi sınıfının oluşumu bağlamında gündeme gelmiştir. Hem Engels'in 1844 tarihindeki gözlemlerine baktığımızda öyledir, hem de Thompson gibi akademisyenlerin işçi sınıfının oluşumuna ilişkin çalışmalarına baktığımızda böyledir. Daha sonraki bir takım çalışmalara, filmlere romanlara, öykülere bakıldığında da böyledir. Şimdi konunun neden özellikle İngiltere bağlamında gündeme geldiğini ve bunun niye İngiltere'yle sınırlı tutulmasının daha doğru olacağını üç etmenle ya da üç veriyle açıklamaya çalışacağım.

Birincisi hepimizin bildiği gibi İngiltere, 18. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak, modern sanayi proletaryası ya da modern proletarya diyebileceğimiz toplumsal sınıfın ilk kez asıl kimliğiyle ortaya çıktığı dönemdir, yani oldukça erken bir proletarya oluşumu söz konusudur İngiltere'de. İkincisi o kadar erkendir ki, modern proletaryanın oluştuğu dönemde İngiltere'de bugünkü anlamıyla modern bir ulus devletin varlığından söz etmek mümkün değildir. Bunun ne önem taşıdığına daha sonra kısaca değinmeye çalışacağım. Üçüncüsü; gerek Engels'i okuduğumuzda, gerekse başka yapıtlara başvurduğumuzda üretim süreci içerisindeki konumunun ötesinde, o dönemin İngiltere'sinde işçi sınıfının mekânsal bir ayrışmışlık içinde olduğunu da görüyoruz, yani yaşam alanı itibariyle ya da emek gücünün yeniden üretildiği süreçlerin yaşandığı mekânlar açısından çok ciddi bir fiziksel ayrışmışlık içersinde olduğunu görüyoruz, İngiltere işçi sınıfının.

İngiltere'deki işçi sınıfının oluşumuna damgasını vuran bütün bu faktörler elbette sınıfın pratiğine, deneyimine özgü bazı kültürel motiflerin ortaya çıkmasına yetmiştir ama steril bir ortamda, başka kültürel etkilerden, nüfuz edici başka faktörlerden arınmış, bütünlüklü ve kendine özgü bir sınıf kültürü oluşmasına yetmemiştir, alternatif bir sınıf kültürü oluşmasına

yetmemiştir. Bunu şunun için söylüyorum: İngiltere gibi, apayrı bir sınıf kültürü oluşması açısından en elverişli koşullarda bile, işçi sınıfının steril bir ortamda kendi özgün kültürünü yarattığını söylemek mümkün değil. Bugün durum çok değiştiğine göre, koşullar çok değiştiğine göre, mekanlar çok değiştiğine göre bundan söz etmek bana göre daha da güçtür.

Şimdi arkadaşlar, işçi sınıfının konumunu az önce Fuat Hoca da bahsetti, artı değerin üretildiği emek gücünün yeniden üretildiği süreç olarak ikili bir biçimde değerlendirmek mümkün. Türkiye'de benim bilebildiğim kadarıyla, hatırlayabildiğim kadarıyla "60"lı yıllardan başlayarak, bir üretim süreci fetişizmi vardır. Şöyle bir üretim fetişizmi: İşçi sınıfı artı değer ürettiği süreç içerisinde zaten o kadar apayrı bir konumdadır ki, bu ayrı konum otomatikman onun kendine özgü kültürünü de beraberinde getirir. Nedir efendim, mesela bu çok söylenir, siyasi hareket içersinde, işçi sınıfı sınıf olduğu için çok disiplinlidir, niye çünkü sabahleyin işe giderken kart kullanır; eğer o kartı girmezse o günkü yevmiyesi gider, bu işçi sınıfını otomatikman disiplinli yapar falan gibi. Bana göre Türkiye sol hareketinin bu anlamda bir üretim süreci fetişizmini aşması gerekir. Eğer emek gücünün yeniden üretimine bakacak olursak, yani emek gücünün yeniden üretildiği süreçlere ve mekanlara bakacak olursak, buradaki fiziksel varlığın, toplumsal ilişkilerin ayrıksı bir takım kültürel motiflerin ortaya çıkmasına daha elverişli olduğu söylenebilir. Burada işçi sınıfının kendi ayrıksı, bütünlüklü kültüründen söz etmiyorum; ayrıksı kültürel motiflerden söz ediyorum. Eğer bu anlamda bir dinamikten söz edeceksek, bu dinamiği artı değerin üretildiği emek süreci yerine, emek gücünün yeniden üretildiği süreçlere ve mekânlara bakarak değerlendirmek daha yerinde olur diye düşünüyorum.

Şimdi bu genel girişin ardından ortaya atacağım üç temel tez var. Birincisi: Sırf üretim süreci içersindeki ayrıksı konumu nedeniyle, bir sınıfın kendi kültürünü, kendi özgün kültürünü sıfırdan başlayarak, bir tabula rasa üzerine yazacağını düşünmek bana göre tarihsel ya da marksist değil, yapısalcı bir yaklaşım olur. Bu benim ileri süreceğim temel savlardan bir tanesi. İkincisi: Daha önce de söylemiştim, sınıfın kendi özgün pratiği, işçi sınıfının kendi özgün pratiği ve deneyimleri, belirli kültürel motifler yaratabilir, tekil anlamda değişik kültürel motifler yaratabilir; ancak verili koşullarda kapitalist sistem içerisinde bu özgül kültürel motiflerin birbirleriyle eklemlenerek ya da bütünleşerek apayrı, alternatif bir sınıf kültürünü ortaya çıkarmasını beklemek bana göre fazla ütopyacılık olur. Neden? Bunun kendi altında üç gerekçesini ileri süreceğim, kısa kısa geçiyorum, anlayışla karşılayın, sürem sınırlı. Bir tanesi, işçi sınıfı hangi ülkede olursa olsun, ister bilmem kaçıncı yüzyılın İngiltere'sinde, ister başka bir dönemin Türkiye'sinde, her zaman ve her zaman bir boşluğa değil, kendisini önceleyen bir kültürel mirasa doğar ve bu kültürel mirası, işte çocukluğundan itibaren içselleştirir. Birincisi bu, boşluğa doğmamak. İkincisi, işçi sınıfının en uç örneklerde, yalıtılmış mekanlarda olduğu İngiltere örneğinin dışında, Türkiye'de olsun, başka ülkelerde olsun, başka toplumsal sınıf ve katmanlarla yaşam alanlarında çok yoğun gündelik ilişkileri vardır, dolayısıyla bu ilişkiler içersindeki etkilenimlere de açıktır. Yani kendi steril ortamında değildir işçi sınıfı, bu tip dış etkilenimlere açıktır. Üçüncüsü işçi sınıfı tanım gereği bir ülkedeki mevcut siyasal, ideolojik ve kültürel hegemonyanın baskısını, yönlendiriciliğini, nüfuzunu şu ya da bu biçimde hisseder. Böyle olduğu için, sınıfın üretim süreci içerisindeki özgül konumu sonucu geliştirdiği kimi kültürel motifler egemen ideolojiyle de eklemlenebilir.

Sanıyorum Güneşli Pazartesiler filmini pek çoğunuz izlemişsinizdir. Bu filmde Santa isimli bir kahraman vardır; işte bunlar bir evde oturup içerler falan, evin de çocuğu vardır. Ağustos böceğiyle karınca öyküsünü okuyordur çocuk. Santa da okur ve orada anlar bu işin bir yutturmaca olduğunu, küfreder. Şimdi ben şuna inanmıyorum arkadaşlar, çok açık söyleyeyim: İspanya'nın hangi kenti, galiba Gijon'du, bir tersanede özelleştirme sonucunda işten çıkarılan ve bunun acısını çok ağır bir şekilde hisseden bir işçi olduğu için ağustos böceği ve karınca öyküsünü kendinden beklendiği gibi kodlamamıştır. Oysa, normal koşullarda bir işçi, normal koşullarda bir işi olan bir işçi bilinci, ağustos böceği ve karınca öyküsünü kendisinden beklendiği biçimde kodlayacaktır. Ben işçi sınıfıyım, mavi yakalıyım, ben bu numaraları yutmam demeyecektir. Bunu işçi sınıfına belirli bir potansiyel biçmeme, işçi sınıfının mevcut ideolojik hegemonyanın tutsağı olarak kalacağı anlamında söylemiyorum, mevcut ideolojik ve kültürel hegemonyanın ağırlığını vurgulamak için söylüyorum.

Bir başka örnek vermeye çalışayım: Hani bu Çocuklar Duymasın dizisinde "Havuç" diye bir çocuk var, o babasından sürekli cep telefonu istiyor, bana göre onu izleyen işçilerin çok büyük bir bölümü, "ya bu adamdaki para bende olsa bizimkine alırdım cep telefonu" diyordur büyük olasılıkla; "ne gereği var cep telefonunun" demiyordur.

Şunu anlatmaya çalışıyorum, yani bana göre Türkiye solcusu eşitsiz gelişmeyi daha iyi kavramalıdır. Nail yanımda, "eşitsiz ve bileşik gelişme" demem gerekiyor, Türkiye'de sol genellikle eşitsiz gelişmeyi işte bazı kapitalist ülkelerin fazla gelişmesi, diğerlerinin az gelişmesi biçiminde değerlendirir, oysa eşitsiz gelişme dediğimiz olay kapsamlı bir olaydır. Bana göre işçi sınıfının kendi gelişim, oluşum süreci içerisinde de bir eşitsiz gelişim söz konusu, eşitsizlik söz konusu. Örneğin işçi sınıfının siyasal, ideolojik ve kültürel oluşumu ve gelişmesi eşit derecelerde cereyan etmez, siyasal gelişmesi çok hızlı olabilir, ideolojik silkinmesi, gelişmesi çok hızlı olabilir, kültürel gelişmesi bunlarla at başı gitmeyebilir, çok daha geriden gelebilir. Dolayısıyla böyle bir beklenti içersinde olmamak lazım, yani ideolojik ve siyasal anlamda silkinen bir işçi sınıfının kültürel anlamda da eşit ölçüde, güçlü bir silkiniş yaşayacağını beklememek lazım.

Bunu benden daha iyi ifade edecek bir alıntıya başvurayım, işte dediğim gibi bu alıntı Troçki'den, başka yerde de kullandım. Sırf Nail yanımda diye yapmıyorum bu alıntıyı. "Sınıfların yaşam tarzında ve törelerinde bilinçli bir yaratıcılığın payı çok küçüktür. Töreler insanın basit tecrübeleriyle birlikte oluşurlar ve teknik ilerlemenin etkisiyle veya devrimci mücadelenin imkan verdiği etkilerle yine aynı basit yollardan dönüşüme uğrarlar. Proletarya tarihsel süreç içinde gelişip büyük atılım yapsa bile, bu atılım yaşantıda ve törelerde olmaktan çok politika alanında olur, hayat tutucudur."

Lenin'in de buna benzer sözleri vardır ve bu sözleri özel olarak "proletkult" deneyinin eleştirisi bağlamında söylüyorlar. Biliyorsunuz proletkult deneyinde, "madem devrim oldu, geçmişten kalma ne varsa hepsini yıkacağız, yepyeni bir şeyler yapacağız" aculluk ve hayalciliği söz konusudur. Lenin ve Troçki, buna ilişkin uyarıları yaparken, böyle daha genel ve bizim de yararlanmamız gereken yorumlar da yaptılar. İki dakikam kaldığı için sözümü daha fazla uzatmayacağım, sadece şunu söyleyerek bağlamaya çalışacağım.

Baştan beri vurguladığım gibi Türkiye'de sınıf hareketinde yeni bir yükselmenin, işçi sınıfının ideolojik ve siyasal anlamda bir sıçrama yapmasına denk düşebileceğine

inanıyorum; ancak bu ideolojik ve siyasal sıçramanın mutlaka ve mutlaka bir kültürel silkinişle, kültürel anlamda radikal, egemen kültüre karşı çıkışla eşleşeceğini düşünmüyorum, olmasını da zorunlu görmüyorum. Bana göre işçi sınıfının kendi deneyiminden ve kendi pratiğinden ulaştığı bir takım kültürel motiflerin, eşitlikçi, dayanışmacı, insancıl vb. kültürel motiflerin apayrı bir alternatif kültür oluşturmak yerine, daha ileri ideolojik ve siyasal kurgularda yer bulması ve onlarla eklemlenmesi çözüm açısından, yani bizim beklediğimiz, amaçladığımız çözüm açısından yeterli olacaktır. Bu konuda çok da fazla aşırı, ütopik beklentiler içersinde olmamak gerekir diyerek ben sözlerimi bağlıyorum, teşekkür ederim.

Abstract

The intervention begins by pointing out a paradox that characterizes the present "anti-globalization" movement. One of the most popular theoretical references within the movement, Hardt and Negri's *Empire, is a profoundly globalist approach. This work claims that the replacement by "immaterial" labour of the material labour during the imperialist period gave way to the emergence of the "multitude" as the new transformative social subject. A closer examination reveals that the new immaterial labour is nothing more than the usual labour performed within service industries. With regard to their objective working conditions, service workers are not in a less advantageous position to fulfil a leading role in the process of political and social transformation. What is jeopardized as a result of recent changes in capitalism is not the material and objective existence of the working class (class in itself) but its willingness and aspiration to change society, and its capacity to act as a collective entity to this end (class for itself).*

XXXXXXXXXXX

NAİL SATLIGAN

Şimdi sınıf önemli bir, bizi burada bir araya getiren herhalde bu kavrayış, sınıf önemli olunca sınıf siyaseti de önemlidir. Ama bunların önemli olması kimliklerin ve kimlik siyasetinin önemsiz olduğu anlamına gelmez. Bunu her şeyin, siyasetin dönüştürücü eylemin merkezine yerleştirmeye çalışırsanız o zaman kapitalist toplumun daha iyi yönde dönüşmesine değil, ebedileşmesine hizmet edersiniz, teorik günahlar işlemiş olursunuz, ama bu kimliklerin önemini görmememizi gerektirmez. Kimlikten söz açılmışken, kimlik konusunda eski deyimle bir tasrihde bulunayım, şimdi bir siyasi partiden ayrıldım ben, o günden beri yıllardır bir politik inziva içindeyim, o yüzden benim kim olduğumu bilmeyenler çoğunluktadır muhtemelen, sevgili arkadaşım yoldaşım Metin Çulhaoğlu bana troçkist demeye getirdi, şimdi efendim...

Metin Çulhaoğlu: Ama ben onu gerçekten şey diye söyledim, öylesin diye söyledim.

Nail Satlıgan: Tam öyle değilim işte, yani onu değişmedi. Ben değişmiyorum nedense, mesela Galatasaray'ı tutuyorum, baştan beri hiç layık olmadığı halde. Sonra düşündüm , Galatasaray'ın sınıfsal tahlilini yapacak olgunluğa ulaştıktan sonra ben niye hala Galatasaraylıyım diye; herhalde döneklik benim kanımda yok. Marx, Engels, Lenin, Rosa Luxemburg, Gramsci, Troçki bir süreklilik içindedir; Stalin bu sürekliliğin dışındadır, demek eğer troçkistlikse o zaman ben troçkistim. Ama bir süreklilik içinde Troçki'nin yerinin ihmale gelmemesi gerektiğini söylemenin, Troçkist sayılmaya yetmediğini düşünüyorum.

Yani şunu demeye getiriyorum: Benim kendim için tercih ettiğim bir niteleme değildir; ama birisi benim için bunu kullanırsa fazla rahatsız ve şikayetçi olmam.

Şimdi konumuza gelelim, "İşçi sınıfının değişen yapısı" üst başlıklı bir sempozyumda konuşma teklifini aldığımda şu paradoks üzerinde durmayı düşündüm: Dünyada bir anti-globalizasyon, ya da -daha uygun bir deyimle- belki kapitalizm karşıtı bir hareket var. Bir teorik ürün olarak bunun içinden çıkmış sayılabilecek ya da o hareketin içinde çok önemli ölçüde benimsenen bir tez var: İmparatorluk tezi. Toni ya da Antonio Negri'yle, Michael Hartdt'ın bu kitabı Türkçede de çıktı. Önemli bir paradoks var. Çünkü bu iki kişi ve tezleri derinlemesine globalist tezler. Buna karşılık anti-globalizasyon hareketi içinde de önemli ölçüde rağbet görüyor. Şimdi Michael Hartdt ve Toni Negri'nin tezlerinin çok önemli hareket noktalarından bir tanesi şudur: Gayri maddi yada maddesiz, -şu anda Türkçesinde nasıl çevrildi, bilmiyorum; ama özgün dilinde immaterial'dır- emek kategorisi, üretici ve üretken emeği, onun taşıyıcısı olan işçi sınıfının yerini almıştır, bu emperyalizmden imparatorluğa dönüşümün çok önemli bir uğrağıdır. Maddi emeğin yerini işte communicative, iletişimsel, affective, duygusal bir emek almıştır. Bunun da taşıyıcısı işçi sınıfı yerine onların "çokluk" (multitude, ben olsam, yani bana sorsalar " kalabalık" derdim; ama çokluk da yanlış değil) dedikleri yeni bir öznedir. Evet bu tezlerden hareketle bir şey sunmak istedim. Fakat programın yoğunluğunu görünce şimdi anladım ki herkes en fazla 15-20 dakika konuşabilecek, şimdi Hardt ve Negri'ye bir reddiye yönelteceksiniz, onların görüşlerine de atıfta bulunmanız gerekir. Konuşmanın da yarısı oraya gidecek; olmayacak, O yüzden bu sempozyum broşüründe özeti yayınlanan tebliğin dışına çıkacağım; Hardt ve Negri'yi belirtik olarak değil, olsa olsa örtük olarak eleştireceğim ve hizmet üretimi ile işçi sınıfının maddi varoluşu arasındaki ilişkiye değineceğim. Bunun için dikotomiyi, sanırım bu toplantıda ilk kez telaffuz etmem gerekiyor: Sözünü ettiğim dikotomi, kendisi için sınıf - kendinde sınıf dikotomisidir. Bence çok değerli vazgeçilmez ve bugün de bizim kullanmamız gereken bir tahlili ayrımdır. Marx'a özgü değildir; Marx'ın Hegel'den daha birçok örnekleri gibi devraldığı bir dikotomidir; ama bizim kullanmamız gerekiyor. Bu dikotomi açısından, ikili bölü açısından bakıldığında ben, işçi sınıfının, kendisi için sınıf olarak değil, kendinde sınıf olarak, bir tarihsel misyonun bilincine erişmiş bir sınıf olarak varlığı ya da yokluğu üzerinde değil, çıplak sosyolojik varlığı üzerinde, mensupları farkında olsa da olmasa da, sosyolojik bir gerçeklik olarak işçi sınıfının maddi varlığı üzerinde durmak istiyorum.

Şimdi bir efsane var: Bu efsane şudur: '80'li yıllarla birlikte, '80'li '90'lı yıllar ve 2000'li yıllarda dünya çapında, sanayisizleşme denilen, yani deindustrialization denilen bir sürece tanık olduk. Soldan konuşanlar, bu sanayisizleşmenin, Thatcher ile Reagan'ın başını çektiği neo-liberal politikaların bilinçli olarak hedeflediği bir şey olduğunu söylerler. "Sanayisizleşme", sanayiin ortadan kalktığı, buna karşılık ekonominin tümünde sanayiin bıraktığı boşluğun büyük ölçüde - hatta fazlasıyla belki - hizmetler sektörünce doldurulduğu tezi. Sınıfsal açıdan, sınıflar açısından ya da sosyoloji açısından bakıldığında buradan şu sonuç çıkarılıyor: Madem ki sanayi ve bu bağlamda, özel olarak imalat sanayii, büyük imalat sanayii ortadan kalkmıştır; demek ki işçi sınıfı da ortadan kalkmıştır. İşçi sınıfının bir eyleyici, agent, ajan rolünü, bir toplumsal özne rolünü oynayamayacağı, eskiden oynayabilecek durumda olsaydı bile şimdi bu rolü kaybettiği yolunda tezler sık sık ortaya

atılıyor. Açılış konuşmalarından birini yapan genç bir arkadaş, mesela benim gençliğime rast gelen Andre Gortz'u kastediyordu. O'80'li yıllarda "işçi sınıfına elveda" demişti. 2000'li yıllar geldi; bu sefer yani Hardt ile Negri İmparatorluk diyorlar. Biliyorsunuz best-seller, yani çoksatar kitaplar arasında bu. Geçmişe dönüp bakıldığında, mesela Narodnik'lerin Rusya'da devrim olacaksa köylüler yapacak; Menşeviklerin, Rusya'da devrim bir burjuva devrimi olacak, işçi sınıfı bu devrimde bağımsız bir rol oynayamaz, demeleri - bunlar da aynı çizginin üzerine yerleştirilebilir pekala - Oysa rakamlara baktığımızda, gerçekliği olduğu gibi kavramaya çalıştığımızda, durumun hiç de öyle olmadığı anlaşılacak. Eğer işçi sınıfını büyük imalat sanayiinde, esas olarak kol gücüyle çalışan, dolayısıyla pazıları gelişmiş, cinsiyet bakımından da erkek bir figürle özdeşleştirmeyeceksek - 1 Mayısların birinde Taksim meydanı'na asılan hamasi resmi yapan, şimdi devlet sanatçısı olan Orhan Taylan'dır - o zaman, işçi sınıfının hiç de ortadan kalkmadığı sonucuna varabiliriz, rakamlara ve gerçekliklere bakacak olursak. Bu arada benim başlangıçta hani Hardt ve Negri'den hareket etme gibi bir niyetim vardı, onu da söyleyeyim; "Emperyalizm bitti, imparatorluk başladı; işçi sınıfı bitti, çokluk başladı; sanayi bitti, postmodern bir ekonomi başladı" falan diyen bir yapıt, rakamlara ve gerçekliklere, hiç değilse bile asgari düzeyde, son derece yetersiz bir düzeyde başvuruyor. Yani o kocaman yapıtı Lenin'in incecik Emperyalizm broşüründeki tablolar, rakamlar ve ampirik gerçeklik kanıtlarıyla karşılaştırmak çok önemlidir. Sanayiin yeniden yapılanması - bunun özeti ne ? Özetini ben söyleyeyim arkadaşlar: İmalat sanayiinde mutlak bir gerileme yok. Kapitalist dünya ekonomisinin tümüne baktığımızda aynı şeyi söyleyebiliriz. Kapitalist dünya ekonomisinin ileri sanayileşmiş ülkeler blokuna baktığımızda aynı şeyi söyleyebiliriz. Üçüncü dünya dediğimiz geniş alana bakarsak aynı şeyi söyleriz. Bu üçüncü dünya denilen geniş alan içinde yeni sanayileşmiş ülkeler, hani kaplanlar, arslanlar, çakallar falan diye tabir edilen ülkelere baktığımızda haydi haydi aynı şeyi söyleriz. İmalat sanayiinde mutlak bir gerileme yok; ancak ekonominin tümü içinde imalat sanayiinin göreli yeri hizmetlere göre, hizmetler karşısında geriliyor, yani mutlak bir gerileme değil, göreli bir gerileme söz konusu. Yani eskiden –o da hiçbir zaman yüzde ellileri aşan düzeylerde değil– istihdam bakımından, yaratılan ürün bakımından ekonominin tümü içinde, diyelim ki %40'lık bir yeri var idiyse bu yer, belki yüzde 30'a, yüzde 35'e, yüzde 20'ye falan inmiş; ama buna karşılık imalat sanayiinin büyüklüğü, hangi kritere başvurursak vuralım artmaya devam etmiş, ama hizmetler sektörüne göre daha yavaş artmış. Burada başka faktörlere bakmak gerekir. Ben demiştim ki: "Hangi kriterlere bakarsak bakalım". Burada tabii istihdam çok önemli; çünkü bir sektörün ekonomideki ağırlığını incelerken istihdamı bir faktör olarak göz önünde tutarsak -ki tutmak zorundayız- o zaman emek üretkenliğine bakmamız lazım. Emek üretkenliğinde bir; rekabetin zorlamasıyla iki, rekabetin zorlamasının bir ürünü olarak teknolojide meydana gelen gelişmelerle önemli bir artış meydana gelirse, o zaman bir birim çıktıyı üretmek için eskisinden daha az canlı emek kullanmak mümkündür - bu daha az istihdam demektir - Ama bu istihdam içinde imalat sanayiinin göreli ya da mutlak ağırlığının azalışı, imalat sanayiinde yaratılan ürünlerin gerek çeşitlilik bakımından, gerek hacim bakımından, gerekse ekonominin işleyişinde taşıdıkları vazgeçilmez yer bakımından ağırlık ve önem kaybettiği anlamına gelmez. Şimdi parantez içinde şunu söyleyeyim: "Sanayi sonrası toplum", "post-endüstriyel toplum" bir efsaneden ibarettir. Sınai toplum

gibi bir kategori ya tamamen anlamsızdır, bizim kullanmamamız gerekir ya da bazı bakımlardan anlamlıdır, bunu muhafaza edelim deriz. Muhafaza edelim, diyorsak o zaman bundan sonra, yani kapitalizmden sonra barbarlık değil de bir başka toplum biçimi gelecekse, o toplum da sanayi toplumu olacaktır. Muhtemelen sanayide harcanan toplam emek, zaman bakımından, yani süre bakımından, insan sayısı bakımından çok daha az olacaktır; ama bugün kullandığımız mesela, sanayi ürünlerinin sayısı azalmayacak, fazlasıyla artacaktır; yani üçüncü dünyada milyarlarca insan kullanmaları gereken, ama bugün kullanamadıkları sanayi ürünlerine kavuşacaktır sözgelimi.
İki nokta üzerinde durayım: Birinci olarak, ben dedim ki: "doğru bir işçi sınıfı tanımından hareket edersek". Doğru bir işçi sınıfı tanımını sunayım. Bunu bugüne kadar sayısız yerde yaptım, biraz kendimi tekrar etmek gibi olacak; ama bundan sonra orada bir düzeltme ya da modifikasyon yapacağım. İkinci olarak, sorun nerede, ona değineceğim; biraz belki Metin'in söylediği ilginç şeylerle bir dirsek teması olabilir. Şimdi efendim, işçi sınıfını ya da aynı anlama gelmek üzere proletaryayı, imalat sanayiinde, değer ve artık değer yaratarak ve esas olarak kol gücüyle çalışan ve ücret geliri elde eden insanlar olarak tanımlamak yanlıştır. Demin söylediğim insanlar, yani klasik Marksistler,Marx, Engels, Lenin, Troçki, Luxemburg -hocamın biraz haksızlık ettiğini düşünüyorum, Kautsky'yi de oraya, Lenin'in öğretmeni olarak dahil edelim, böyle bir tanım yapmamışlardır. Şimdi Lenin ve Plehanov'da yapılmış tanım şudur: Üretim araçları mülkiyetinden yoksun olduğu için, emek gücünü bir başkasına- şimdi ben bugüne kadar, satmak zorunda olan, derdim, yani demin sözünü ettiğim ufak tadil- satmaya çalışmak zorunda olan insanlar. Kapitalizmin günümüzdeki bunalımı bir istihdam bunalımı ya da belki daha iyi bir ifadeyle işsizlik bunalımı şeklinde tezahür ettiği için o noktanın altını çizmek gerekiyor. Üretim araçları mülkiyetinden yoksun olduğu için, kendi çalışmak kapasitesini bir başkasına satmaya çalışmak zorunda olan - bunu başaramayabilirler de - insanlar. Şimdi bakın, bu tanım imalat sanayii demiyor. Yani pekala hizmetler sektörü de, bütün hizmetler bunun içine girer, bir. İki: Bir başkasına, diyor. Yani bunun bir kapitalist olması, yani özel sektörde çalışması şart değil; devlete de satıyor olabilir. Bir başkası, yani başkasına satmak, başkası tarafından belirlenme anlamında Marksist yabancılaşma kategorisiyle de bu tanımın bir ilişki kurmasını sağlıyor.Bu açıdan bakıldığında, imalat sanayiinde kitlesel ölçekte istihdam kaybedilse ve o istihdam, gelişmekte olan hizmetler sektöründe yeniden yaratılsa bu tanım düzeyinde işçi sınıfına halel gelmez. Peki ideolojik bakımdan, kültür yaratma potansiyeli bakımından klasik Marksist siyasette işçi sınıfına atfedilen rolün, öncü rolünün dayanakları bakımından bir değişiklik meydana gelir mi ? Gene gelmez. Neden ? Benim anladığım kadarıyla, Marx'ın ve Marksizmin çok felsefi olduğu, yani spekülatif olduğu metinler vardır, Yani Alman İdeolojisi böyledir mesela; Kutsal Aile böyledir, Kutsal Aile'de proletaryaya atfedilen rol tam bir felsefi spekülasyondur bana kalırsa. aAma sonuç olarak, yani sosyalist işçi sınıfı hareketinin bilançosunu çıkardığımızda - teori bu demektir, değil mi, yani o bilançonun genelleştirilmesi - şöyle diyebiliriz: Büyük işyerlerinde, kolektif olarak çalışma ve bu sayede kolektif davranma alışkanlığı edinme, Marx'ın toplamını patates çuvalına benzettiği köylülerden farklı olarak. Bu bakımdan hizmetler sektörü en ufak bir değişiklik yaratmaz. Bir başka kriter, diyelim ki toplumsal hayatı frenleme, etkileme falan bakımından hizmetler sektörü daha da avantajlı bir konum. İmalat sanayinde aylarca süren bir grev, ekonominin

bu kadar uluslararasılaştığı - isterseniz küreselleştiği bir çağda deyin- insanların hayatını etkilemez; konuyla ilgilenmeyen, böyle bir şeyden haberdar bile olmaz. Ama diyelim ki ulaşım temel hizmetler, sağlık, eğitim vs.- bütün bunlar hizmetler sektöründe sayıldığına göre - buralarda bir genel grev, toplumsal hayatı felce uğratır, etkiler vs.

Evet, şimdi benim demin özetinin özetini verdiğim maddi gelişmeler, hizmetler sektöründe imalat sanayii aleyhine göreli bir ilerlemeyi ifade etse de işçi sınıfının maddi, sosyal varlığına halel getirmez. Peki işçi sınıfı cephesinde her şey yolun da mı? Değil. Bence işçi sınıfının maddi sosyal varlığı olmasa bile manevi varlığı dumura uğratılmış, önemli ölçüde çözülmüş, parçalanmış durumda. Bu "boş zaman"da cereyan etti.

Yani işçi sınıfı,çalışanlar bakımından, toplam zamanı ikiye ayırırsak, üretim zamanı ve boş zaman veya yeniden üretim zamanı, emek gücünün yeniden üretildiği zaman diye işçi sınıfının insicamına, iç yapışkanlığına, kohezyonuna büyük tasallut, medya, televizyon vs. aracılığıyla, bu boş zaman da geldi. İşçi sınıfının proletkult benzeri, bir alternatif kültür yaratmaya muktedir olup olmadığı yahut da bunun gerekli olup olmadığı bir yana- çok ilginç bir tartışmanın başlangıç noktası Metin'in söyledikleri - işçi sınıfının, yalnız kendinde değil, aynı zamanda kendisi için bir sınıf olarak ülkelerin, Avrupa'nın, Avrupa aracılığıyla dünyanın sosyal hayatını önemli ölçüde belirlediği bir dönemde, bir alternatif kültür olmasa bile, bir karşı kültür, bir karşı toplum yaratması söz konusuydu: Sendikalar, sendikaların açtığı okullar, üniversite düzeyi dahil olmak üzere. Rosa filmini bilirsiniz. Orada, sendikalar bünyesinde kurulmuş bir işçi üniversitesinde ders veren birisidir Rosa Lüxemburg. Şimdi çok küçümsenebilir; ama jimnastik kulüpleri, futbol kulüpleri, işçi koroları .. Bu bir karşı kültürdü. Alternatif kültür müydü? Bence değildi. Alternatif kültür olabilir miydi? Katılıyorum Metin'e; olamazdı. Olması gerekir miydi? Olmamalıydı. İşçi sınıfı bir şeyin "taşıyıcısı" olacaksa bu ne olmalıdır? Şimdi, son zamanlarda Grundisse'de keşfedilen bir tabire gönderme yapayım. Marx orada - Grundisse yayınlanmayan taslak bir metin olduğu için, yani dilden dile dolaşırken İngilizce kullandığı için biz de öyle kullanalım, Türkçesini de söyleyelim ama - general intellect diye bir şeyden söz ediyor. Buna "genel akıl" diyebiliriz. İşçi sınıfı, kapitalist üretim tarzı altında yaşamaya devam ederse, giderek taşıyıcısı olacak. Bu da proletkult'ten bence iyidir. Demek oluyor ki işçi sınıfının maddi sosyal varlığında herhangi bir gerileme, çözülme, dağılma yok; ama mücadele açısından, sosyalist politika açısından önemli olan, ama tabi ancak bu maddi temel üzerinde mümkün olabilen, politik mücadele kapasitesini belirleyen, kendisi için sınıf olma boyutunda, önemli örselenmeler, yaralanmalar, çözülmeler, dağılmalar var. Teşekkür ederim.

Abstract

Capitalist world experienced ongoing pervasive transformations in almost all spheres of life in last quarter of the century. The changing character of Labor-capital relations has effects on the social relations, social organization and superstructural institutions as a whole. In this paper the chenges that caused weakness, deformation and splits in working class structure and struglle analysed in three categories according to their origins. These are the changes in material conditions of the production, changes in the organization style of the production and emergence of a new political and ideological superstucture.

Together with the changes and effects of those changes the paperb aims at analysing the changes in the perception of the working class and its role in the history and today. Contemporaray devlopments are effecting, splitting the working class structure but does not end the need for her intervetion to the process.

İşçi Sınıfının Yapısı ve Mücadele Pratiklerini Belirleyen Nesnel Koşullar

TÜLİN ÖNGEN

Giriş

Son çeyrek yüzyıldır kapitalist dünyada üretimden başlayarak toplumsal yaşamın tüm alanlarına kadar uzanan bir yapısal ve kurumsal dönüşüm yaşanıyor. Söz konusu olgu, yapısal ve kurumsal değişikliklerle sınırlı kalmayıp, toplumsal güç ilişkileri ve bu ilişkileri düzenleyen normatif çerçevede de geçerli olduğundan, önemli sonular doğuruyor. Özellikle üretim alanı ve istihdam biçimleri ile ilgili olarak gündeme gelen bazı uygulamalar, emeğin toplumsal yapısında, sınıflar arası güç dengelerinde ve buna bağlı olarak sınıf mücadelesi süreçlerinde işçi sınıfı aleyhine gelişmelere neden oluyor.

Emek ile sermaye arasındaki bağımlılık ilişkilerinin ve toplumsal güç dengelerinin, kapitalist üretim koşullarında sürekli değiştiğini biliyoruz. Yalnız sınıflar arası değil, ayrıca sınıf içi ilişkiler de, gerek içerik gerekse biçim açısından aynı kalmazlar. Bu konuda en köklü ve kapsamlı değişiklikler, sistemin tarihsel ve yapısal kriz uğraklarında gündeme gelir. Nitekim bu dönemlerde sınıf egemenliği, genellikle emeğin ekonomik ve sosyal konumuna ilişkin yeni düzenlemeler yanısıra yeni güç ilişkileri oluşturmak suretiyle restore edilir.

Günümüzdeki dönüşüm süreci, kapitalizmin tarihsel gelişme eğilimlerinin pek çok unsurunu içinde barındırmakla birlikte, gerek kapsamı gerekse emeğe dönük sonuçları açısından öncekilerden farklı özellikler de taşıyor. Bunun başlıca nedeni, '70'lerden beri

devam eden kriz sürecinin, yalnızca hala sürüyor olması değil, ayrıca öncekilerden farklı, daha çelişik ve daha karmaşık koşullar içermesidir. Nitekim sistemdeki tıkanıklık, bütün çabalara rağmen bir türlü aşılamamış, tersine giderek her geçen gün biraz daha fazla küreselleşmiş ve boyutlanmıştır. Bu durum, sermayenin, daha saldırgan yollara başvurmasını, emeği topyekun teslim almaya çalışmasını, toplumsal yaşamın tüm yaşam alanlarını kontrole yönelmesini beraberinde getirmektedir. Öte yandan emek de, bir yandan üretimden dışlanma korkusu öte yandan kendi içindeki parçalanmışlığı yüzünden, sermayenin acımasız ve keyfi uygulamalarına bir türlü etkin bir karşı duruş sergileyememektedir.

Her şeye rağmen süreç, henüz tamamlanmış değildir; emek ile sermaye arasındaki kapışmanın nasıl sonuçlanacağı şimdilik belirsizdir; bunu, elbette sınıflar mücadelesinin nesnel koşulları belirleyecektir. Öte yandan kriz süreci, emek açısından pek çok elverişsiz koşul doğurmuş olmakla birlikte çalışan sınıflara sunduğu kimi fırsatlar da yok değildir. Bu tebliğde daha çok kapitalizmin krizi ve yeniden yapılanma süreçlerinin, emek açısından doğurduğu sorunlar ve olumsuzluklar üzerinde durulacaktır.

Bu konuda işaret edilmesi gereken ilk nokta, aşırı birikim sorunundan kaynaklanan yapısal krizlerin, sermayenin yalnızca ekonomik iktidarını değil, aynı zamanda siyasal iktidarını da sarstığıdır. Başka bir deyişle kapitalist toplumsal formasyon, yalnız ekonomik değil, aynı anda sosyal, siyasal ve ideolojik bir tıkanmayla karşı karşıya kalır. Bu yüzden sınıf iktidarının restorasyonu, ancak sermayenin bağımlı sınıflar üzerinde mutlak ve çok yönlü bir hakimiyet kurması ile gerçekleşir. Bu tür durumlarda egemen sınıflar, emeğe karşı giderek dozu artan baskıya yönelir; burada yalnızca ekonomik zor değil, aynı anda sosyal, siyasi, hatta askeri zor yöntemlerine de başvurulur.

Krize çözüm bulmak üzere önce ekonomik alan yeniden yapılandırılmaya çalışılır. Burada ilk uğrak, kar oranlarındaki düşüşü önleyecek yeni bir birikim rejiminin uygulamaya konmasıdır. Bu çerçevede ekonomik yaşamla ilgili bir dizi yapısal ve kurumsal değişikliğe gidilir. En başta üretim ve emek süreçlerinde yeni örgütlenme tarzları uygulamaya konur. Üretimdeki bu değişiklikler, sınıf yapısına, ekonomik ilişkilere ve çalışma düzenine yansır (örneğin teknik işbölümü yapısının değişmesiyle birlikte nitelik ve beceri biçimleri, dolayısıyla işgücü formları ve meslek yapıları değişir; ayrıca sınıf bileşimleri de farklılaşır ve buna bağlı olarak yeni sınıf içi sektörler ile yeni tür sınıf içi çelişkiler ve bağımlılık biçimleri oluşur). Bu süreçte bir yanda ekonomik güç ilişkileri ve ilişki biçimleri değişirken öte yanda çatışma alanları ve buna ilişkin sınıf pratikleri farklılaşır.

İkinci uğrak, toplumsal yaşamın yeniden yapılandırılmasıdır. Çünkü bir birikim rejimi, ancak kendisiyle uyumlu toplumsal üretim ilişkileriyle var olur; dolayısıyla yeni sömürü tarzlarının geçerli hale gelebilmesi için, üretimin toplumsal örgütlenme tarzında buna uygun değişikliklerin yapılması gerekir. Örneğin endüstriyel rejimin kurumsal çatısı başta olmak üzere sosyal yaşamı düzenleyen kurum ve kuralların yenilenmesi gündeme gelir. Ayrıca bir yandan aile yapısı, eğitim, sağlık ve konut koşulları ile ilgili yeni düzenlemelere, öte yandan emeğin kültürel yaşamına veya boş zamanlarının kontrolüne dönük yeni sosyalizasyon biçimlerine gereksinim duyulur.

Üçüncü uğrak ise, siyasal-yasal üstyapının ve değerler sisteminin yeniden kurulmasıdır.

Çünkü bir birikim rejiminin hem yaşama geçmesi hem de sürekliliği, kendisiyle uyumlu siyasal kurumların, yasal normların, yönetim anlayışının, temsiliyet biçimlerinin ve bunları meşrulaştıracak ideolojik, kültürel, moral değerler ve sembollerin varlığına bağlıdır. Örneğin emeğin kimlik algısını, bilinç formlarını, siyasal tercihlerini ve oy verme davranışları ile değer yargılarını kontrol ve manüple edecek pratikler ve araçlar gerekir.

Kapitalizmin Yeniden Yapılanması ve İşçi Sınıfı Açısından Sonuçları

Kapitalizmin tarihsel ve organik hareketinin mantığı kavranmadan, ne kapitalist yeniden yapılanmanın üretimde yol açtığı değişikliklerin niteliği ne de bunların sınıf mücadelesi açısından sonuçları tam olarak anlaşılabilir. Ayrıca toplumsal altüst oluş dönemlerinde bazen bilinçli olarak da öyle yanılsamalar yaratılı ki, en çok da kaybedenleri kafası karışır ve onlar ne olup bittiğini anlayana kadar süreç tamamlanır. Örneğin son süreçte krizin neredeyse tüm faturasını ödemiş olan emekçiler, gerçekte ne tür bir tehditle karşı karşıya bulunduklarını bir türü görememişlerdir. Çalışanlar, gerek üretim noktasında gerek toplumsal yaşamda gerçekleşen değişikleri, toplumsal gelişme açısından ileri ve olumlu adımlar olarak gören ya da bunları emek yararına kazanımlar olarak gösteren kimi çevrelerce ideolojik şartlandırmaya maruz kalmışlardır.

Oysa gerçek, hiç de onların öne sürdüğü gibi değildir. Bugün kapitalizmin tarihsel olarak daha agresif bir formu geçerlidir; bu form, tüm toplumsal yaşama ve toplumsal özneler arasındaki tüm ilişkiler ile bu ilişkileri düzenleyen bütün kurum ve kurallara damgasını vurmaktadır. Çünkü bugün sermaye birikimini sağlamanın tek yolu, sömürüyü *ne pahasına olursa olsun* çoğaltmaktır. Bu da, emeğin daha önce elde ettiği ekonomik, sosyal ve siyasal kazanımlarını geri almak, dahası bu konuda emeği daha fazla fedakarlığa zorlamakla mümkündür. Nitekim bugün işçi sınıfı, bir yandan ciddi bir atomizasyon, örgütsüzleşme ve şekilsizleşme içindeyken öte yandan yoğun bir depolitizasyon yaşamaktadır.

İşçi sınıfının şekilsizleşmesinde, güçsüzleşmesinde, parçalanmasında ve sınıftan kaçışında etkili olan olguları, kaynakları itibariyle üç ana grupta ele almak mümkündür. Bunlar sırasıyla (1) üretimin maddi yapısında meydana gelen değişiklikler (2) üretimin toplumsal örgütlenme tarzının değişmesi (3) yeni bir siyasal ve ideolojik üstyapının oluşmasıdır.

(1) Üretimin yeniden yapılanması ve bunun emek üzerindeki etkileri:

Maddi üretim alanıyla ilgili müdahalelerin temel gerekçesi, ekonomideki tıkanıklığı aşmak, bunun için de yeni bir birikim rejimini geçerli kılmaktır. Bu çerçevede bir yandan neo-liberal iktisat politikaları ve Yapısal Uyum Programları öte yandan esneklik ve yerelleşme stratejileri ile liberalizasyon ve deregulasyon uygulamaları yaşama geçirilmiştir. Bunlar sayesinde yeni bir birikim tarzı küresel ölçekte egemen hale gelmiş, dolayısıyla uluslararası sermayenin bütünleşmesi, üretimin, pazarın ve tüketimin küresel ölçekte yeniden düzenlenmesi mümkün olabilmiştir.

Hem emek üretkenliğini artıran hem de emek maliyetinden büyük ölçüde tasarrufa imkan veren esnek üretim sistemleri, işgücü yapısında, çalışma biçimlerinde, istihdam yapısında ve emek pazarı koşullarında radikal değişikliklere yol açmıştır; ayrıca bu değişikliklere bağlı olarak emek ile sermaye arasındaki ekonomik güç ilişkilerinin, emek

aleyhine değişmesine zemin hazırlamıştır. Esnekliğin emek açısından sonuçları, şöyle sıralabilir: İşsizlik, artan sömürü, iş koşullarının kötüleşmesi, işin değersizleşmesi ve niteliksizleşme, sınıfın parçalanması ve atomizasyonu, sermayeye olan bağımlılığın artması, sınıf bileşimindeki bozulma, türdeşliğinin azalması, sınıf içi kutuplaşmanın derinleşmesi, örgütsüzleşme ve artan yabancılaşmadır.

Emeğin ekonomik koşullarını ve konumunu kötüleştiren bu gelişmeleri, sınıf formasyonu ve sınıf mücadelesi üzerindeki olumsuz etkileri bakımından tek tek değerlendirmekte yarar vardır:

(a) Yeni-manüfaktür olarak da adlandırılan ve hem emek üretkenliğini artıran hem de emekten tasarruf sağlayan esnek üretim süreçlerinde, emek sömürüsü çok yoğundur. Örneğin ister üretimde kapsamlı ve niteliksel dönüşümlere yol açan bilimsel-teknik süreçlerin (mikroelektronik ve enformasyon teknolojileri gibi) kullanılmasına dayanan esnek uzmanlık isterse yalın üretim sistemleri olsun, her ikisinde de ya üretkenlik arttığından ya da iş akışkanlığı ve emek yoğunluğu arttığından, emek sömürüsü doruğa çıkmaktadır. Özellikle üretimin belli evrelerinin taşeron üretim birimlerine devrediliği işletmelerde çalışma koşulları, son derece ağırdır (yeni tür bir 'köleleştirme', 'serfleştirme'söz konusudur).

(b) Kafa ve kol emeğini birleştiren, birden fazla niteliğe sahip işgücü kullanan ve rutin iş süreçleri ile günlük iş kuralları açısından emeğe göreli olarak bir esneklik ve özerklik tanıyan esnek uzmanlık birimlerinde, çalışanların sermayeye ve kapitalist işbölümü kurallarına olan bağımlılığı da daha fazladır. Burada daha görünmez, daha soyut veya daha dolayımlı, ama daha mutlak bir tabiyet söz konusudur. Ayrıca bugün esnek emek pazarı koşullarına tabi olarak çalışan büyük bir kitle, tamamen sermayenin insafına terkedilmiş bulunmaktadır.

(c) Esnek üretim sistemlerinde üretim ölçeğinin küçülmesi ve artan otomasyon nedeniyle istihdamda ciddi bir daralma gerçekleştiği gibi istihdam biçimleri de köklü bir biçimde değişmektedir. Eski tam gün çalışmanın ve sürekli istihdam biçimlerinin yerini giderek kısmi ve geçici çalışma biçimleri almaktadır. Bu durum, ücret biçimlerine de yansımakta, ayrıca iş güvencesi ve sosyal güvenlik hakları açısından da önemli kayıplara neden olmaktadır

(d) Esnek üretim biçimleri, emek ile sermaye arasındaki ilişkileri ve çıkar çatışmalarını işyeri çevresi ile sınırlayan yönetim modelleri ile yaşama geçmektedir ('yerelleşme'). Bu tür modeller sayesinde emek, sermaye ile işbirliğine zorlanmakta veya onun keyfi uygulamalarına razı olmak durumunda kalmaktadır. Örneğin çalışanlar, bir yandan üretimde esnekliğe imkan veren çok amaçlı makineler aracılığıyla otomatik üretim ve denetim sistemleriyle bütünleşirken öte yandan işyeri yönetim süreçleri aracılığıyla şirketle veya şirket çıkarlarıyla özdeşleşmektedir.

(e) Bu arada teknolojik yeniliklerin iş sürecine girmesine bağlı olarak gelişen yeni teknik iş bölümü, emeğin organik bileşimini değiştirmekte, dolayısıyla sınıf içi hiyerarşinin gelişmesine ve çıkar farklılaşmalarının derinleşmesine yol açmaktadır. Böylece kolektif çıkarların ve sınıf dayanışmasının yerini kolayca mesleki veya sınıf içi rekabet alabilmektedir. Bu süreçte geleneksel işçi sınıfı (sanayi işçisi) erozyana uğrarken, yeni sektörler ve meslekler ile yeni çalışan kategorileri türemektedir. Hizmet sektörünün

gelişmesi ('hizmetlerin sinaileşmesi') veya kamu sektörünün daraltılması (özelleştirme) nedeniyle geleneksel mavi yakalı-beyaz yakalı çalışan veya işçi-memur ayrımı eski önemini yitirmesine ve krizin hızlandırdığı mülksüzleştirme süreci nedeniyle emeğin kapsamı genişlemiş olmasına rağmen, üretimdeki parçalanma ve yerlleşmeden ötürü sınıfın türdeşliği giderek azalmakta, organik birliği çözülmektedir. Bu süreçte ayrıca sendikasızlaşma, sözleşmeli ve geçici çalışma hız kazanmaktadır. Çalışanlar, bir yandan örgütsüzleşmenin öte yandan işsizliğin etkisiyle, emek nosyonundan giderek uzaklaşmakta ve sınıfsal aidiyetlerine ilişkin ciddi bir kimlik bunalımı yaşamaktadır.

(f) Bütün bu gelişmeler, gerek hak arama anlayışını gerekse mücadele biçimlerini son derece olumsuz yönde etkilemektedir. Çalışma ilişkilerinin taraflarının (işçi-işveren yerine personel-yönetici), niteliğinin (çatışma ve çıkar karşıtlığı yerine uzlaşma ve işbirliği) ve biçimlerinin (özgül ve ortak sınıf çıkarları temelinde örgütlenme, toplu pazarlık yerine ortak sorun çözme, yönetime katılma, birlikte hareket etme) radikal bir biçimde değiştiği bu süreçte ekonomik ve sosyal hak arama anlayışı ortadan kalkmakta, bunun yerini sermaye ile uzlaşma ve işbirliği arayışı almaktadır.

(g)Üretimin sermaye çıkarları lehine yeniden örgütlenmesiyle ilgili uygulamalar bunlarla sınırlı kalmamaktadır. Ayrıca üretimin küresel ölçekte örgütlenmesini sağlayan yeni bir uluslararası işbölümü yapısı oluşturulmuş bulunmaktadır. Örneğin 'küresel meta zincirleri" sayesinde çevre ülkeleri, hem üretimleri hem de üreticileri açısından tamamen uluslararası sermayenin çıkarlarına ve onların pazar politikalarına tabi kılınmaktadır. Çokuluslu şirketlerin ucuz ve kontrol edilebilir emeğe dönük arayışları doğrultusunda üretim, emeğin ucuz ve örgütsüz olduğu çevre ülkelerine kayarken, dev şirketlerin, çevrede kurdukları 'tornavida' tesisler aracılığıyla üretimin maliyetlerinden tasarruf edildiği gibi üretimden ve pazar koşullarından doğan tüm riskler de yerel üretim birimlerine ve onların çalışanlarına aktarılmaktadır. Bugün çevre ülkelerinde bu şirketler tarafından istihdam edilen 70 milyon işçi, dünya toplam üretiminin üçte birini üretmektedir. Bu işletmelerde çalışanlar, sınıf içi rekabetin gelişmesinde ve emek ile sermaye arasındaki ilişkilerinin küresel ölçekte esnekleşmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

(2) Üretimin toplumsal örgütlenme tarzının değişmesi ve bunun bağımlı sınıfların sosyal ve ekonomik konumu üzerindeki etkileri:

Toplumsal alana dönük müdahaleler, sermayenin toplum üzerinde topyekun, aşılamaz, hatta karşı konulamaz bir sosyal kontrol ve hakimiyet kurmasını sağlayacak kurumsal düzenlemeleri ve uygulamaları içermektedir. Bunlar eliyle bugün istenen bir toplumsal yaşam biçiminin büyük ölçüde gerçekleşmiş bulunduğunu söylemek yanlış olmaz. Sermaye açısından günümüzün geçerli toplum modeli, artık *Risk Toplumu*'dur. Herkesin kendi riskinden sorumlu olduğu bu toplumsal model içinde toplumsal sorumluluk, kamusal yarar, ortak çıkar ve fırsat eşitliği gibi düşüncelere veya değerlere yer yoktur; bunlar yerine rekabet ve bencillik düşüncesi, nimet-külfet ilkesi ve haşin bir bireycilik kültü geçerlidir. Daha önce kamunun sorumluluğunda olan işlerin veya hizmetlerin, bundan böyle kişilerin, cemaatlerin, hayır kurumlarının, NGO'ların görevi haline gelmesi istenmekte, böylece toplumsal yaşamın tamamen piyasa koşullarına tabi kılınması amaçlanmaktadır.

Bu konuda en büyük rol, hiç kuşkusuz, sosyal devlet anlayışına ve Keynesci Refah

Devleti'nin korporatist ve bürokratik yapısına karşı olan serbest pazar ekonomisinin kurum ve enstrümanlarına düşmüştür. Nitekim neo liberal programın uygulandığı, özelleştirmelerin, liberalizasyonun ve deregulasyonun hız kazandığı yerlerde sosyal devletin kurumsal çatısı büyük ölçüde çökerken, Keynesci Refah Devleti politikaları terkedilmeye başlanmıştır. Böylece toplumun, özellikle de emeğin örgütsüzleşmesinin önündeki en büyük engelden kurtulunmuştur.

Bu arada neo liberal politikaların uygulandığı yerlerde ekonomik çöküşü toplumsal parçalanmalar ve kutuplaşmalar ile bunlardan doğan çatışmalar izlemiştir. Bugün kapitalist dünyanın, ister gelişmiş ister azgelişmiş olsun, hemen her ülkesinde parçalanmış, farklılaşmış, çok katlı bir hiyerarşik toplumsal yapı egemendir. Bu olumsuz gelişme, işçi sınıfının sosyal dokusu için de geçerlidir; orada da parçalanma, çoklu katmanlaşma ve kutuplaşma gözlenmektedir. Örneğin en üstte düzenli bir işi, iş güvencesi ile sosyal güvenliği olan ve belli bir tüketim kapasitesine sahip olan küçük bir kesim; ortada zaman zaman iş bulabilen, buna karşılık herhangi bir iş güvencesi ve sosyal güvencesi olmayan bir kesim; altta ise hiç işi olmayan, hatta iş umudu dahi bulunmayan, her bakımdan dışlanmış, güvencesiz ve çaresiz geniş bir kesim mevcuttur.

Toplumsal dokunun parçalanmasında, serbest pazar ekonomisi koşulları kadar çalışanların sosyal bağlarının ve dayanışmacı ilişkilerin zayıflamasının da etkisi olmuştur. Bunun nedenlerinin başında çalışma yaşamının kurumsal ve normatif yapısında gerçekleştirilen değişiklikler gelir. Bugün dünyanın pek çok yerinde sendikal örgütlenmeye ve toplu pazarlığa dayananan formel, merkezi ve makrokorporatist yapıların yerini kişiselleşmiş ve keyfileşmiş ilişki biçimlerine dayanan mikrokorporatist yapılar almış bulunmaktadır. Bugün yalnız sendikal örgütlülük zayıflamakla kalmamakta, aynı zamanda sendikal yapılarda da ciddi bir deformasyon yaşanmaktadır. Örneğin işkolu sendikacılığının yerini giderek işyeri ve ücret sendikacılığı almakta, ayrıca sendikalar, militan sendikacılık anlayışını terkederek, işbirlikçi ve savunmacı politikalara teslim olmaya zorlanmaktadır. Sendikal yapıdaki bu olumsuz gelişmeler, sermayenin emek üzerindeki yalnız ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve politik kontrolünü de artırdığı için, çok önemlidir.

(3) Yeni bir siyasal-ideolojik üstyapının oluşması ve bunun işçi sınıfının düşünce ve değerler sistemi üzerindeki etkileri:

Kapitalist toplumsal formasyonla ilgili değişiklikler, ekonomik ve politik yaşamla sınırlı kalmamıştır. Başta devlet aygıtı ve yönetim biçimi olmak üzere burjuva üstyapıda da köklü dönüşümler gerçekleşmiştir. Bu çerçevede özgürlük ve demokrasi anlayışı yeniden tanımlanırken, devletin kurumsal yapısında da kapsamlı reformlar yapılmıştır. Keynesci Refah Devleti yerine Zorunlu Çalışma Devleti, temsili demokrasi yerine müzakereci demokrasi gibi örnekler bunlardan bazılarıdır. Bir kere gerek Keynesci Refah Devletinin bürokratik yapısı gerekse parlamenter demokrasinin kurumları, serbest pazarın gerçekleriyle uyumlu görülmemektedir ('Refah Devleti'nin krizi', 'temsili demokrasinin krizi' ile ilgili tartışmaların, bu bağlamda değelendirilmesinde yarar vardır).

Üstyapıdaki yeniden yapılanmanın rasyonalitesi, ekonomideki ve toplumsal yapıdakilerinkiyle aynıdır: Serbest pazarın işleyişine engel olacak siyasal ve yasal hakları, bunlarla ilgili kurumsal düzenlemeleri geçersiz kılmak, gayri meşru ilan etmek, dahası

bunlar yerine serbest pazarla uyumlu bir siyasal anlayışı ve özgürlük düşüncesini geçirmek. ('Pazar demokrasisi' ve 'Pazar özgürlüğü'hedefi). Bu müdahalenin hem siyasal gerekçeleri hem de moral ve ideolojik dayanakları, zaten yeni sağ düşüncede mevcuttur.

Tutarlı bir devlet kuramına veya geçerli bir devlet modeline sahip bulunmamakla birlikte, yeni sağ düşünürler, devlet yapısı ve yönetimle ilgili son derece radikal görüşler ortaya atarlar. Bu görüşlerin siyasal özgürlükler konusuna yaklaşımı son derece tutucu ve anti demokratik olup, gerçekte serbest pazarın gerekleriyle tamamen uyumludur. Örneğin en iyi ifadesini Hayek'de bulan yeni sağ siyaset anlayışına göre, bölüşüm sorununu gündeme getireceğinden, 'pazarın yönetimi demoya bırakılmamalıdır' (yani 'demosuz demokrasi'önerilmektedir). Yeni sağın siyasal felsefesine göre, serbest pazara işlerlik sağlayacak bir siyasal ve idari yapı, hem ekonomik gelişmenin hem de siyasal özgürlüklerin garantisidir. Bu bağlamda bir yandan 'güçlü devlet zayıf hükümet' yerine 'güçlü hükümet minimal devlet' anlayışı öne sürülmekte (bu amaçla yerinden yönetim, yönetişim gibi kurumlar önerilmekte) öte yandan yapısal reformlardan (kamu yönetimi reformu gibi) ve yeni katılım biçimlerinden (aşağıdan yukarıya katılım, müzakere gibi) söz edilmektedir.

Önerilen, hatta kısmen yaşama geçirilen 'otoriter' yöntemlerin amacı bellidir: Yığınsallıktan arındırılmış bir siyasal sistem oluşturmak ve bu sayede bağımlı sınıfları kolayca kontrol ve manüple etmek. Nitekim sınıfsal kimlikler yerine öteki toplumsal kimlikleri (etnik, cinsel, dinsel ve kültürel) referans alan ve sınıftan kaçışı teşvik eden stratejiler, günümüzün en revaçta politikalarıdır (kimlik politikaları, sivil toplumculuk, yeni toplumsal hareketler, müzakereci demokrasi, insan hakları mücadelesi, mikro milliyetçilik gibi).

İdeolojik ve kültürel alanda da siyasal üstyapıdaki dönüşüme benzer gelişmeler gözlenmektedir. Örneğin toplumsal eşitsizlikleri ve sosyal Darwinizmi meşrulaştıran yeni bir moral ve kültürel atmosferin varlığı göze çarpar. Belli bir toplum anlayışını ve toplumsallık düşüncesini tamamen yadsıyan, olumsuzlayan yeni moda akımların, söz konusu atmosferin oluşmasına katkısı büyüktür. Özellikle postmodernist, yeni sağ ve yeni muhafazakar düşünürler, bu gelişmeye en fazla lojistik destek sağlayanlardır. Onların ortak çıkarlar ekseninde bir arada yaşayan, örgütlü, türdeş modern topluma yönelttikleri eleştiriler temel alınarak, yalnız sosyalizm düşüncesi değil, kolektivizmin her türü 'toplum mühendisliği' olarak nitelenip, aşağılanmıştır. Buna karşılık bireysellik, farklılık ve çoğulculuk kültü alabildiğince yüceltilmiştir. İnsanı, toplumsal varoluş koşulları ve biçimlerinden soyutlayarak ele alan, toplumsal varlıkla ilgili her türlü felsefi ve sosoyolojik anlayışı a priori reddeden, bu yüzden de gerçekte *İnsana* ve onun geleceğine dair herhangi bir sözü bulunmayan bu tür görüşler, ne yazık ki yeni bir uygarlık ideali olarak pazarlanabilmektedir.

Sınıf Mücadelesi Sorunsalı Açısından Genel Bir Değerlendirme:

Gerek altyapıda gerekse üstyapıda gerçekleşen değişikliklerin ekonomik ve politik sınıf mücadelesi açısından en önemli sonuçları, kanımca şunlardır:

(a) üretimden dışlanma, yoksullaşma, yaşam standartlarının düşmesi, sosyal güvenlik hakkı ve iş güvencesinden mahrum kalma, eğitim ve sağlık gibi hizmetlerden uzaklaşma, sınıf üyelerinde korku, yılgınlık, çaresizlik ve güvesizlik duyguları doğurmakta, dolayısıyla sermaye karşısında ya edilgen ve savunmacı ya da uzlaşmacı ve işbirlikçi bir tutum takınmalarına neden olmaktadır..

(b) sınıf içi bölünme, toplumsal atomizasyon, örgütsüzleşme, sınıf içi çelişkilerin ve rekabetin artması, hem sınıfın türdeşliğinin azalmasına, emeğin organik birliğinin çözülmesine hem de çalışanların sınıfsal dayanışmadan uzaklaşıp, pragmatik ve teslimiyetçi tavırlar geliştirmelerine olmaktadır.

(c) Ekonomik ve toplumsal konumlardaki gerileme, aynı zamanda sınıfın hegemonik kapasitesinin daralmasıyla, politik ve ideolojik açıdan şekilsizleşmesiyle sonuçlanmaktadır. Ayrıca yeni liberalizmin, küreselleşmenin ve postmodernizmin ideolojik kuşatmasına maruz kalan sınıfta ciddi bir depolitizasyon ve yabancılaşma da yaşanmaktadır. Sonuçta sınıfsal kimlikten uzaklaşma, sınıf politikalarına yabancılaşma ve bunlar yerine sınıf dışı kimlik arayışlarına yönelme söz konusu olabilmektedir. Özellikle kültür ve farklılık politikaları ile sivil toplumculuk ve yeni toplumsal hareketler gibi yeni moda siyaset tarzlarına yönelen sınıf üyeleri, bir süre sonra ya tümüyle siyasetten kopmakta ya da tamamen burjuva siyasetine teslim olmaktadır. Her ikisi de, politik entegrasyonu sağladığı için sınıf açısından son derece olumsuzdur.

Öte yandan işçi sınıfı açısından pek çok olumsuzluğu beraberinde getiren kapitalist yeniden yapılanma süreci, sermaye açısından da tümüyle sorunsuz değildir. Her şeyden önce kapitalist ekonomilerin nesnel koşulları, artık nüfusun tamamını kucaklayan, tüm toplumsal çıkarların temsiline imkan veren bir toplumsal ve siyasal düzene izin vermemektedir. Özellikle yeni liberal proje, her geçen gün biraz daha fazla geniş toplum kesimlerini, hem ekonomiden hem de siyasetten dışlamaktadır. Bu tür bir dışlama, ancak bu kesimlerin sürekli baskı altında tutulmasıyla mümkündür.

Bu arada birikim sorununun kronik bir hal alması da, sermayeyi sıkıştırmakta ve onu ne pahasına olursa olsun politik iktidarını korumaya itmektedir. Bu koşullarda ekonomik ve siyasal yaşamda uzlaşmanın ve işbirliğinin yerini giderek baskı ve zorlama almaktadır. Pek çok yerde toplumun disorganizasyonu ve depolitizasyonu için, ekonomik ve sosyal baskılar yanında doğrudan siyasi ve askeri zor yöntemlerine başvurulmaktadır. Sonuçta yönetici sınıfların, hegemonik bir sınıf iktidarı kurması son derece güç gözükmektedir. Geriye egemen sınıflar ile ayrıcalıklı çalışan grupları arasındaki çıkar ortaklığını ve işbirliğini veri alan bir koalisyon olasılığı kalmaktadır ki, bunun da hegemonik bir iktidar için yeterli olmayacağı açıktır. Çünkü bu tür bir sınıf egemenliği, sınırlı sayıda meslek grubunun ancak belli bazı maddi ödünler karşılığı satın alınmasıyla mümkündür; buna karşılık büyük çoğunluğun zor ve baskı yoluyla kontrol altında tutulmasını gerektirir. Nitekim bugün yaşanan da budur. Toplum ve siyaset çözümlemelerinde bu hususların da dikkate alınmasında yarar vardır.

Verili koşullarda neler yapılabileceğinden çok ne yapılması gerektiğine ilişkin üç hususa değindikten sonra konuşmamı bitireceğim.

Her şeyden önce bu koşullarda emeğin salt mevcut kazanımlarını korumaya çalışması yeterli olmayacaktır; işçi sınıfı, bu saldırıya eşdeğer güçte bir karşı duruş sergileyemezse, değil bugünkü konumunu korumak, kısa sürede onun bile gerisine düşmesi kaçınılmazdır. Etkili bir mücadelenin en başta gelen koşulu, sermayenin saldırılarına aynı nitelikte ve etkinlikte yöntemler kullanarak ve politikalar geliştirerek yanıt vermesidir. Örneğin sermaye, birleşik ve örgütlü bir sınıf olarak hareket ettiğine ya da ekonomik ve sosyal saldırılarını siyasal güç araçları eliyle gerçekleştirdiğine göre, işçi sınıfı da kendini organik

ve siyasal birliğini kuracak ve temsil edecek araçlarla donatmalıdır. Kısaca sivil toplumculuk, toplumsal hareketler, kültürel hareketler, kimlik politikaları yerine sınıf mücadelesi pratiklerine öncelik vermelidir. Demokrasi mücadelesine, ancak sınıflar mücadelesinin işlevsel bir aracı olarak başvurmalıdır.

(İkincisi, sermaye her düzlemde ve ölçekte saldırdığına göre, karşı koyuş da her düzlemde, ölçekte ve zeminde yürütülmelidir. Bu noktada yerel-ulusal-küresel ölçek ayrımını gözetmek ya da arada bir hiyerarşi kurmak ne anlamlıdır ne de doğrudur. Sınıflar mücadelesi, ilke olarak ulusal sınırlar içinde cereyan etse de, uluslar arası destek ve dayanışmadan yoksun kaldığı sürece kalıcı sonuçlar doğurması güçtür. Unutulmamalıdır ki, karşı konulması ve dönüştürülmesi gereken şey, kapitalizmin kendisidir. Emperyalizm, onun yalnızca bir uğrağıdır. Kötülüğün kaynağı ne aç gözlü ÇUŞ'ler, ne de tek başına ABD gibi zorba süper güçlerdir. Bunları yaratan, zaten sistemin kendi doğasıdır. Bu nedenle anti kapitalist bir özden ve perspektiften yoksun bir anti emperyalizm mücadelesi, yel değirmenlerine saldırmaktan öteye geçmez.

Üçüncüsü, gerek Keynesci Refah Devleti gerekse ulus devlet, kapitalist devletin birer formudur. Bu bağlamda sosyal devlet, kapitalist sömürünün belli bir türünü kurala bağlayan ve meşrulaştıran bir modeldir. Ulus devlet de, kapitalist pazarın, kapitalistler arası rekabetin ve sınıf iktidarının tarihsel olarak geçerli bir aracıdır. Bağımlı sınıfların görevi, bunları savunmak ya da kendi yararına kullanabileceği yanılsamasıyla onlar için mücadele etmek değil, onların temsil ettiği iktidarı yıkmak ve böylece onları da dönüştürmektir.

Saygılarımla.

Sorular

Metin Çulhaoğlu: Ben şahsen soru soran arkadaşlara teşekkür ederim demekten başka bir şey yapamam.

Fuat Ercan: Bana yönelik sorularda soruları ortak kılacak bir şey var. Hep kavramlar. Acaba emperyalizm kavramını yeniden mi tanımlayalım? Bana kalırsa sınıfla bilim arasında ilişki kurmamız gerekiyor bir kere. Öncelik, ama ele alışta, kavramları mutlak olarak, ona sahip olduğumuz zaman, her zaman her şeye aşılacak araç olarak bakmamak gerekiyor bana kalırsa. Fakat bir şey var, benim için önemli olan, emperyalizm kavramı.

Arkadaşın sorusu "Acaba günümüzde sınıf ve sendika gücünü yitirmiş midir?"

Çok açık ve net bir durum var. 1970'e kadar dünyada kapitalizmin kendisine dönüşülen bir yapıda, 1970'lerden sonra emeğin olabildiği kadar kent koşullarında, kendi mekânında kendi çoğunluğunda tüketme olanağı. Bu işçi sınıfının kendi kültürünü de konuşmamıza yeniden başlamamızı gerektirir, bu sınıf mücadelesinin önemli ayağı olan sendikal mücadelenin nasıl olması gerektiğini yeniden gündemimize almamız gerekiyor. Emperyalizm kavramı, İbrahim'in sorusu. Birikimden bahsediyorsak, emperyalizm kavramını, tarihsel olarak ulus devletler arasındaki eşitsiz ilişkiyi ifade eden bir kayış olarak düşünmemek gerekiyor. Günümüzde küreselleşmeyi zenginleştiren şey bizim dışımızda değil, uzakta olan bir küreselleşme yok, sermayenin çoğullaştırdığı, var ettiği bir küreselleşme var. TÜSİAD üyeleri Türkiye'deki GSMH'nin yüzde yetmişini üretiyor, yüzde yetmişini, altmışını ihraç ediyor. Soyut emek-değer teorisi üzerinden baktığımızda, soyutlama düzeyindeki bazı kavramları kendisi daha şiddetli açığa çıkarttığı bir dönem, kendisini daha iyi ifade ettiği bir dönem. O anlamda bazı kavramları gözden geçireceğiz. Gözden geçirirken yeni kavramlarla değil bir fiil Marx'ın kendi çalışmasında ifade ettiği çerçeveyi, o temaları kullanarak, o farklılığı, hedefimizdeki bazı kavramları yeniden düşünerek yola çıkacağız. Mesela hizmet sektörüyle imalat sektöründeki farklılık o kadar önemli ki, ama bu önemliliğe yol açan şey üretim ve dolaşım alanlarındaki yeni dinamikler. Değişen bilinmeyen şeyler arasındaki ilişkiyi kurmak.

Metin Çulhaoğlu: Şimdi arkadaşlar benim iki dakika içinde gelen beş soruyu doyurucu bir şekilde yanıtlamam takdir edersiniz ki mümkün değil. Çünkü her soru ayrı bir yerde ayrıtılanmayı gerektiriyor, derinlere inmeyi gerektiriyor, mümkün değil bunu yapmam. Ben sadece gelen sorulardan da hareketle, ne demek istediğimi biraz daha kalın çizgilerle anlatmaya çalışayım ve söz hakkımı böylece kullanmış olayım.

Şimdi arkadaşlar benim söylemek istediğim çok net olarak şu. Gerek üretim süreci içersindeki konumu, gerekse emek gücünün yeniden üretim süreci içersindeki konumu, işçi sınıfının bir takım, kendi pratiğinden kaynaklanan, kendi deneyiminden kaynaklanan kültürel davranışlar, motifler geliştirmesine el verebilir, buna müsait olabilir. Ben bunu reddetmiyorum, ben sadece şunu söylüyorum. Kendi haline bırakıldığında, sınıfın kendi süreçlerine bırakıldığında, dışardan bir müdahale, ideolojik siyasal girdi ve bu ideolojik siyasal girdiler sonucunda bir ideolojik siyasal sıçrama olmadığı sürece, bu kültürel motifler, kültürel biçimler ne kadar gelişkin bir ideolojiye, çerçeveye girdi olabiliyorsa tam

tersine başka bir yere de girdi olabilir. Sözgelimi işçi sınıfının kolektif çalışmasından, disiplininden gelen, hani daha böyle özelliklerden söz ediyoruz ya, o pekala günümüzün esnek çalışma modellerinin de girdisi olabilir. Yani bunları böyle disiplini, kolektif çalışmayı falan, kendi başlarına çıplak biçimde yüceltmemek lazım. Çünkü başka bir modelle eklemlenmediği, onun girdisi olmadığı taktirde başka işe de yarayabiliyor. Size küçük bir örneğini vereyim. Benden yaşlı bir işçi, 60'lı yıllarda TİP'ten tanıdığım, şimdi İzmir'de yaşıyor. Seydişehir'de çalışmış, Seydişehir'de faşist saldırılara göğüs germiş bir arkadaşımız, bana yıllar önce ben İzmir'e gittiğimde "ben özelleştirmeden yanayım" demişti. Niye yanasın Osman abi diye sorduğumda (adını da vermiş olduk adamcağızın), şey dedi, yahu bu devlet daireleri iyi çalışan, sıkı çalışan, disiplinli çalışan işçinin hakkını vermiyor. Özel sektör kim iyi çalışıyorsa, kim disiplinliyse kim gerçek işçiyse onun hakkını verir dedi, onu bilir. Evet yeni personel reformu zaten onu öngörüyor, yani bir yarışma ortamı, bir rekabet ortamı, hani bundan sonra nasıl çocuklarımız üniversite bilmem nesinde yarış dershanesine gidecekse, şimdi öğretmenlerimiz, başkalarımız da yarışacak birbirleriyle. Bir iki şey daha söyleyeyim. Bana dinin sınıf kültürü üzerindeki etkileri sorulmuş, ben bir yanıyla dinci gericiliğe karşı mücadelenin salt genel anlamda değil, işçi sınıfının bir takım kültürel ve ideolojik bağlanmalarının kırılması açısından da önemli olduğunu düşünüyorum. Yani dinci gericiliğe karşı mücadele derken lütfen şunu anlamayın; yani Türkiye'ye şeriat geliyor, ona karşı mücadele edelim anlamında bir şeyden bahsetmiyorum ben. Türkiye'deki kültürel tortuların özellikle de işçi sınıfını kuşatan kültürel tortuların parçalanması kastettiğim. Bununla da ilgili, Türkiye'de bundan sonra öyle olmaz ama Aydın Çubukçu anlatmıştı, şöyle bir yere gitmesi gerekiyor Türkiye'nin; şimdi bu Adanalılar biliyorsunuz Allahlı küfürleri çok kullanırlar. Şimdi bunun kökeni nedir falan diye Çubukçu anlatmıştı. Osmanlı İmparatorluğu zamanında Hicaz demiryolu Adana'dan geçerken oradaki gariban yörükleri, fellahları boğaz tokluğuna çalıştırıyorlarmış. İşte para yok doğru dürüst yemek yok şu yok bu yok, adamlar biraz diklenmeye çalışınca da ya bu yol Allah'a gidiyor, bu yol peygambere gidiyor diye uyutmağa kalkıyorlarmış. Adamların burasına gelmiş senin Allahına da peygamberine de diye şey yapmışlar. Şimdi bu dinci olayı ötesinde bizim sınıfımızın şunu diyecek bir hale gelmesi gerekiyor. Türkiye'nin uluslar arası rekabet gücüne de bilmem nesine de demesi gerekiyor, belli bir siyasi ideolojik silkiniş için. Arkadaşlar bir noktaya daha değineyim, o çünkü eksik kalmıştı ilk bölümde, bu tartışılabilir gerçi ama ben hala önemli olduğunu düşünüyorum. Hani İngiltere'den söz ederken şey demiştim, İngiltere'de işçi vatandaş olmadan önce işçi olmuştur, biz de ise önce vatandaş olmuştur, sonra işçi olmuştur. Yani Türkiye'de modern ulus devlete doğmuştur işçi sınıfı ve bunun örnekleri öyle çok basit şeyler değildir, hep veririm ben bu örneği. İşçi bulunduğu sektörde grev yaptığı zaman kendini işçi olarak görür, direniş yaptığı zaman kendini işçi olarak görür, onun dışında vatandaştır. Mesela başka bir sektördeki işçi grev veya direniş yaptığında, grev yapmayan, direniş yapmayan sektördeki işçi genel olarak şey der, ya bunlar da işte hak arayalım diye vatandaşa eziyet ediyorlar. Yani bu anlamda son bir örnek daha vereyim, 1997 yılında ben Sivas'taydım bir iş için. Sivas'ta yerel bir televizyon var, orada şu tartışılıyor, sendikaların hepsi de katılmışlar. Sivas'taki Devlet Demiryolları Hastanesi'nin özelleştirilmesi gündemde, o tartışılıyor. Bütün sendika liderleri, bütün oradakiler şunu söylüyorlar: Zaten ne melanet başlatacaklarsa Sivas'tan başlatırlar, eğer özelleştirmek lazımsa Eskişehir'de de var,

İzmir'de de var, git onu özelleştir. Şimdi arkadaşlar ben bunu işçi sınıfının zaaflarından falan söz etmek için söylemiyorum. Bugünkü ekonomik kölelik ya da ekonomik süreçler, bugünkü kültürel vs. süreçler, işçi sınıfını gerçekten ciddi anlamda parçalamıştır, bölmüştür vs. Bunun toparlanması mümkündür, bu alınyazısı değildir ama bunun toparlanması için birinci planda en büyük gereklilik toplumsal formasyonun bütününden hareketle, sınıfın ideolojik ve siyasal silkinişine dışardan katkıda bulunmak, bunun yollarını temizlemektir. Bunu biz yapabiliyorsak eğer, eğer biz bunu yapabiliyorsak benim bugün biraz daha hakkında kötümser konuştuğum kültürel motifler, kültürel öğeler de bana göre arkasından gelecektir. Gerici ve tutcu sistemler yerine nötr kültürel öğeler daha ileri sistemlerle eklemlenecektir.

Nail Satlıgan: Şimdi doğrudan bana bir tek soru geldi, o da sosyalizm tarihinin dedikodu kısmına mütalipti, ben bunları konuşmayı çok severim, o arkadaş kahve arasında bana kendini tanıtırsa, yani güzel de bazı konulara işaret etmiş ama herkesi ilgilendirmiyor. Onun için ben iki dakikalık süremi, bana sorulan sorulara cevap vermekten çok bir noktaya değinmek, bir de soru sormakla kullanmak istiyorum. Bu arada şunu söyleyeyim, her konuşmacının her cümlesi benim kafamda sorular uyandırıyor. Ben bir şeyin, bir oturumun oldukça teknik iktisadi filan bir alanına sıkışmış oldum, böyle genel makro meseleler konusunda da söylemek istediklerim var. Temenni ederim ki, yani bunu düzenleyenler, sponsorları ya da isabetli bir şeyle sponsor demiyorlar, destekçi diyorlar. Yani bunları, böyle saraylarda falan değil de, hani İstanbul boheminin dar ara sokaklarından birindeki çok katlı fakat asansörsüz bir apartmanın bir dairesinde konuşabilsek.

Şimdi değinmek istediğim birinci husus, Fuat'ın bir sözüne ben saldırmak istiyorum, yani şey dedi, imalat sanayiyle hizmet sektörü arasında çok önemli bir ayrım var dedi. Şimdi hangi bakımdan olduğunu ben düşünemiyorum, yani bence çok önemli bir ayrım yok. Şimdi Fuat da bana cevap veremeyecek, neyse yani bahçe sohbetleri de bu sempozyumun mesaisine girer herhalde. Ben çok önemli bir açıdan aradaki farkın ya da benzemezliğin silinmekte ve bunların birbirine benzemeye başladığını, vurgulamak istiyorum. Örneğin McDonald'laşma bildiğiniz gibi sosyal bilimler literatürüne akademik düzeyede de girdi. Şimdi McDonald nedir, McDonald ilk imalat sanayinde yürüyen bant sistemine uyarlanmış bir hizmet işletmesidir. Şimdi sağlık, eğitim, büyük hastaneler, büyük okullar vs. Bütün bunlar büyük imalat sanayine giderek daha çok benziyor, büyük imalat sanayindeki iş bölümü ilkelerine giderek daha çok uyuyor vs. Yani bence işçilere davranma alışkanlıklarını kazandıran ya da belirli davranma alışkanlıklarına daha yatkın kılan fiziksel maddi iş örgütlenişi özellikleri bakımından bir ayrılma, uzaklaşma ve benzemezlik değil bir yakınlaşma ve benzerlik ağır basıyor. Bu bence üzerinde durmaya değer bir husus, oturumlarda falan fırsat bulursam yani bunun cevabını dinlemeye ve belki bu konuda biraz daha konuşmaya çalışacağım.

İkinci soru şudur, son yıllar belki bizim bu genel karamsarlık ortamımızda öneminin çok farkına varmadığımız girişimlere sahne oldu. Biri Arjantin olayları, ikincisi ne diyeyim Ekvator diyebilirim, Bolivya'yı söyleyebilirim. Bir gece ben CNN seyrediyordum. Köylüler meclisi bastılar; oraya oturdular ve apar topar istifa eden cumhurbaşkanının yerine, hani devletin sürekliliği sağlansın diye, böyle bordo kazak giymiş birini getirdiler. Senato başkanı olarak o oturumu yönetti. Orada bir oylama yapıyordu, o yerli köylü, yani yerli derken

kızılderili demek istiyorum, temsilcileri istemedikleri yönde oy kullanan senatörleri bayağı taciz ediyorlardı. Yani fiziksel olarak, yuhalayarak vs. Şimdi bu tür kalkışmalar oldu. 1989'la başlayan bütün bir Doğu Bloku'nun yıkılışı ki Yugoslavya'ya kadar devam eden, bunu da ekleyebilirsiniz, çünkü sosyolojik olarak ve hatta siyaset bilimi açısından karşı devrimler de devrim gibidir, yani bence mantıkları özdeştir neredeyse. Belki cüretkar bir şey söylüyorum. Buralarda işçi sınıfı, sınıf olarak yer almadı. Yani bu kalkışmaları kısmen başarılı oldu. Doğu Avrupa'daki karşı devrimler, kısmen başarısız, kısmen muallakta olan bu hareketler kimine göre bir vatandaş hareketiydi. Benim çok kızdığım ve nefret ettiğim, hatta teorik ve akademik bir nefret beslediğim Hart ve Negri'ye göre birer çokluk hareketiydi, birer kalabalık hareketiydi. Bu durumu nasıl izah edeceğiz, keyfiyet bu merkezdeyken, ya da vaziyet bu merkezdeyken işçi sınıfı hareketinin yeniden ihyası söz konusu olabilir mi? Teşekkür ederim.

Tülin Öngen: Bana tek bir soru geldi, anladığım kadarıyla bir de, bu yeni bir tartışma zeminini açmak istemiyorum ama deminki yeltenilen polemiğe ben de bir ucundan kimin yanında katılacağımı sizin takdirinize bırakıyorum ve bir iki şey söylemek istiyorum bu hizmet işçileriyle ilgili olarak. Şimdi sorunun galiba ima etmeye çalıştığı şey şuydu, hani Elveda Proletarya işte o kitap, bu konudaki ideolojik çabaları acaba çok mu abartıyoruz, yani bunun başka nedenleri, örneğin SSCB'nin çökmesi, bir referanstan yoksun olmanın, bir devrimci dönüşüm düşüncesinin başka bir dünyanın mümkün olabileceğine ilişkin bir referansın olmamasının çok büyük bir moral bozukluğunun çok büyük bir etkisi var. Bu çok bileşenli bir soru. Fakat ben şunu söylemek istiyorum. Bu vesileyle şimdi Gorz'un problematiğini de ya da Poulantzas 'ın problematiğini de bunun çok kuramsal ayrıntısına girmeyeceğim ama bir kenara da atmamız gerektiğini düşünüyorum. Yani Gorz'la hesaplaşma ihtiyacını duyan, bunun için, Prometheusun Sönmeyen Ateşi'ni yazan kişiyim, işte Poulantzas yapısalcılığıyla değişik vesilelerle söyleminden, jargonundan, yazdıklarıma kadar nerede durduğum pozisyonum çok açık, fakat bu problematiklerin her ikisinin de haksız ve meşru bir temele dayanmadığını da düşünmüyorum. Benim karşı çıktığım, bu haklılıktan haksız, yersiz, politik çıkarsamalarda bulunmaları. Ha şimdi haksızlıkları ve eksikliklerini söyleyeceğim, bu belki bizim hem merkez olarak çalışmalarımızda hem de bu ortak sorun üzerinde nasıl düşünmemiz gerektiğine ilişkin yöntemsel bir takım ipuçları da verecek. Çünkü Gorz 1980'lerde Elveda Proletarya'yı yazdığında adamın söylemeye çalıştığı ve haklı olduğu nokta şuydu. Batı işçi sınıfına bakıyordu ve tabi ki batı merkezliydi bakış açısı. Belki bu bir sapma eksiklik olarak görülebilir, ama doğu yani güneyde de durum çok farklı değildi doğrusu, özellikle o Keynesçi düzenlemeler çerçevesi sınıf bütünleşmişti. Burada sadece pragmatik bir kabul yoktu düzene ilişkin, normatif bir kabul söz konusuydu. Yani işçi sınıfının işten çıktıktan sonra derdi; bir an önce bir arabaya sahip olup, arabasına atlayıp birasını alıp eve gidip, televizyon karşısına geçmekten başka bir derdi var mıydı, yani böyle bir realite yok muydu da, yani Gorz bunu kendi kafasında mı bu senaryoyu yarattı da Elveda Proletarya dedi. Ya da Poulantsas'ın sınıfı özellikle de toplumsal aktör olarak tarif ederken, üretken olan ve olmayan emek ayırımını yapması, siyasal ve ideolojik ölçütler açısından sınıfı, bizim sınıf içinde demin sözünü ettiğim kolektif işçi içersinde tanımladığım bir bölümünü, beyaz yakalıları kafa işçilerini, küçük burjuvazi içerisine dahil

etmesinin gerisindeki neden de farklıydı. Kullandığı ölçütleri göz önüne aldığınızda, evet hizmet işçisi, sanayi işçisi, yaptığı iş yani emeğin kullanım biçiminin şöyle ya da böyle olmasının önemi yok. Ayrıca günümüzde işçiler arasındaki ayrım zaten Marx buna dikkati çekmiştir, Kapital'de söylemiştir. Üretken olan ve olmayan emek arasındaki ayrım giderek önemsizleşecek, üretim süreci içindeki değişikliklere, sermayenin organik bileşimindeki değişikliklere vs. koşut olarak. Ve günümüzde bu fark öyle önemsizleşti ki, zaten hizmetlerin sınaileşmesinden söz etmek gerekiyor, ayrı bir sektör olarak, o da sınaileşti. Ücret koşulları, çalışma koşulları, zaten proletarya yani doktoru, mühendisi, akademisyeni düşünün aramızdaki fark, hani eskiden o algı farklarının gerisinde maddi nedenler de vardı, o da ortadan kalktı. Yani çalışma, iş değersizleşti. Ama sorun bu değil, sorun sınıfın sahip olduğu özellikler, çalışma koşullarının maddi temelleri değil. Biz hep içerden bakıyoruz, onların yaptığı hata da buydu. Bence biz de aynı tuzağa düşüyoruz, içerden bakıyoruz. Sanki sınıf başka bir şeydi, bileşimi başkaydı sınıfın, başka özelliklerle niteliklerle, kapasitelerle donatılmıştı bunları kaybediyoruz. Hayır sınıf buydu, Marx, yani biz bizeyiz söylemekte hiç sakınca görmüyorum, sınıf dediğin, işçi sınıfı dediğin yığın cahil, cühela, sefil bir yığındır. Her zaman öyle, yani öyleyse o devrimci sınıf, Prometheus devrimler çağının sınıfı, aslında hep aynı sınıftı. Yani özellikleri ortaktı, işte koşullar değiştikçe bazı nitelikler, değişen ne? Sınıf yani yüz elli yıl, 1830'ların, 1848'in, '71'in Paris Komünü'nün sınıfının o iktidarı nereden geliyordu, siz belki, felsefi kategori derken, sahip olduğu özsel bir nitelikten kaynaklanmıyor ki, onun için devrimci özne değil, yani kendisi Hegelcivari bir özne, hani Gorz öyle karşı çıkmıştı. Marx mesihvari bir öz yüklüyor. Hayır Marx onun için sınıfa öyle bir öz olduğu için anlam yüklemedi. Bunu yapmasının maddi koşulları da olduğu için çünkü kapitalist üretimin içinde, toplumsal varlığa içkin olan bir iradenin taşıyıcısı, ajanı, ya da işte onun hayata geçiricisi olabileceği için, ama bu nesnel olarak, mevcut olduğu için ama işte sınıfın bu olanaklara ulaşma imkanları ortadan kalkıyor. Niye devrimciydi kapitalist devlet bugünkü gibi miydi? Zor aygıtları vardı. Bunun üzerinde duralım, sınıf kapasitesini değerlendirirken öteki sınıfın kapasitesi, sermayenin onu nasıl kuşattığını nasıl teslim aldığını ve onun kapasitesini nasıl daralttığını. Devleti dikkate almaksızın ne "elveda proletarya" demek mümkün, ne de işçi sınıfını her şeyin dönüştürücüsü, kurucusu ilan etmek mümkün değil.

OTURUM I. 2.

İŞÇİ SINIFININ DEĞİŞEN YAPISI: MEKANSAL VE SEKTÖREL FARKLILAŞMA

YÖNETEN:
KURTAR TANYILMAZ

KONUŞMACILAR:
İSMAİL GÖKDAYI
DİLEK HATTATOĞLU
ÖZGE BERBER

Abstract

This study explores rural poverty in Anamas Region in Isparta, which was selected for the field survey study are introduced. Then, the structural reasons for the rural poverty problem in this region are discussed according to the data collected.

The most findings of this study suggest that; rural poverty be mainly to structural factors such as natural conditions, economic conditions and social conditions. In the conclusion, the rural poors are called "the forgotten others".

Unutulmuş Ötekiler: "Kırsal Yapısal Yoksulluk" Kültürü ve Anamas Yöresi Örneği

İSMAİL GÖKDAYI[1]

GİRİŞ

Bu çalışma[2]; kırsal kesimin yoksulluk sorunsalını irdelemeye ve bir örnek olarak 2003 yılında Anamas Yöresi'nde yaptığım doktora çalışmamın sonuçlarını bu bağlamda değerlendirmeye yöneliktir. Böylece; kırsal yoksulluk sorunsalının doğal ve insani nedenlerini de dikkatinize sunmaya çalışacağım.

I. YOKSULLUK

Yoksulluk günümüzün en çok tartışılan kavramlarından birisi olmuştur. Üstelik tartışmaların boyutu da çok yönlü olarak sürdürülmektedir. Bir yanda kavramın tanımlanmasına yönelik tartışmalar sürerken, diğer yandan yoksulluğun ölçülmesi ve önlenmesi konusundaki politikaların oluşturulması da ayrı birer tartışma konusudur.

Yoksulluk sorunsalının daha net bir biçimde anlaşılabilmesi, bu kavramın içeriğinin anlamlandırılmasıyla olanaklıdır. Bu bağlamda; toplumsal bir olgu olan yoksulluk kavramını tam ve kesin olarak tanımlamak oldukça güçtür. Ancak; yoksulluk kavramı ile ilişkili kimi eşikler (yoksulluk ve açlık sınırı) parasal ya da ekonomik değerlerle tanımlanabilmektedir. Ancak; bunun yanında içerik olarak yoksullukla doğrudan ilişkili olan kimi olguların bu çerçevenin neresine oturtulacağı sorusu önem kazanmaktadır. Soyut

---

1 Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü.

2 Bu çalışma iki temel çalışmaya dayanmaktadır. Birincisi; 5 Aralık 2003 günü Prof.Dr. Ruşen KELEŞ başkanlığında, Prof.Dr. Cevat GERAY, Prof.Dr. Can HAMAMCI, Doç.Dr. Nesrin ALGAN ve Yrd.Doç.Dr. Zeliha ETÖZ'den oluşan doktora tez jürisi tarafından kabul edilen "*Türkiye'de Kırsal Yoksulluk ve Anamas Yöresi Örneği*" doktora tezinin yeniden düzenlenmiş biçimidir. İkincisi; 11-12 Ekim 2004 tarihinde Türkiye Ekonomi Kurumu ve Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin ortaklaşa düzenledikleri "12. Ulusal İktisat Sempozyumu"nda sunulan, "*Bölgesel Gelişmenin Önünde Kırsal Yoksulluk Sorunsalı: Anamas Yöresi Örneği*" isimli çalışmalara dayanmaktadır.

anlamlar içeren bu olgular, yoksulluk sorununun içeriğinin daha iyi bir biçimde anlamamıza yardımcı olacaktır. Yoksulluğun görünen ancak, tanımlanmamış diyebileceğimiz bu yüzünün, yoksulluğun anlamlandırılmasında ve içeriğinin kazandırılmasında önemli bir yeri vardır. Bu olgular, yoksullukla doğrudan ilintilidir. Ancak, yoksulluk sınırı gibi bir eşiklendirme ile sınırların çizilmesi olanağı yoktur. Bu olgular birer gerçektir, ancak yoksulluk kavramı betimlenirken göz önüne alınmayan "yoksulluğun diğer yüzü"dür.

Yoksulluk tartışmaları üç temel açılımda sürdürülmektedir; yoksulluk kavramının tanımlanması, yoksulluğun ölçülmesi ve yoksulluğun önlenmesi. Bu açılımlar yoksulluk sorunsalının içeriğinin henüz tam olarak doldurulamamasının ortaya çıkardığı sonuçlardır. İleriki kısımlarda da görüleceği gibi yoksulluk konusunda bu kadar farklı tanımlamaların olması, aslında her dünya görüşünün olguya yaklaşımlarını da ortaya koymaktadır. Bu nedenle yoksulluğun tanımı konusunda tam bir uzlaşı[3] görülememektedir.

Yoksulluğun tanımlamasından önce "yoksul"un tanımlanması konuyu daha iyi betimlememize yardımcı olacaktır. Yoksulu tanımlarken iki temel yaklaşım söz konusudur. Bunlardan birincisi parametrik yaklaşımdır. Yoksulu ve yoksulluğu gelire ve tüketime bağlı olarak geliştirilen parametrik bir tanımlama içeren "yaşam ölçünleri" altında gelir ve tüketime sahip olan kişi olarak tanımlar.[4] Bir insanın yaşamını sürdürebilmesi için günlük olarak tüketilmesi gereken kalori ölçütü başat alınarak yapılan yoksulluk sınırı tanımlamaları bu çerçevede değerlendirilebilir.

İkincisi ise yoksunluktur[5]; temel gereksinimlerin dışında ancak, bir insanın onurlu bir

---

3 Genel kabul gören bir tanımlama olarak "mutlak yoksulluk eşiği" de farklı toplumsal özelliklere göre farklı saptanmıştır. Mutlak yoksulluk eşiğinde, günlük 1 A.B.D. $'ının altında gelire sahip olanlar yoksul olarak sayılmaktadır. Yoksulluk sınırı az gelişmiş ülkeler için kişi başına günde 1 $ kabul edilirken, Latin Amerika ve Karayipler için bu sınır 2$, Türkiye'nin de dahil edildiği Doğu Avrupa ülkelerinin de içinde bulunduğu küme için 4 $, gelişmiş sanayi ülkeleri için 1998 yılı itibariyle 14.40 $ olarak belirlenmiştir. Bu eşiğin saptanmasındaki ölçüt, temel gereksinimlerini karşılayabileceği gelir için harcaması gereken günlük kalori ölçütü üzerinden yapılmaktadır. Tıbben, normal bir erişkinin yeterli kalori alabilmesi için gerekli kalori ölçütü 2800-3000 k/cal, ağır işlerde çalışanlar için ise işin niteliğine göre 3200-3800 k/cal gereksinimi göz önüne alınmaktadır. WORLD BANK, World Development Report- Attacking Poverty, Opportunity, Empowerment and Security 2000-2001, Oxford Uni.Press, N.Y., 2001.

4 WORLD BANK, World Development Report- Attacking Poverty, Opportunity, Empowerment and Security 2000-2001, Oxford Uni.Press, N.Y., 2001.

5 Gerçekten son zamanlardaki yoksulluk araştırmalarında yoksunluktan kaynaklanan yoksulluk ilişkisi ön plana çıkmaktadır. Yoksulluğun tanımlanmasında parametrik tanımlamalardan daha çok yoksunluğa bağlı göstergelere dayanan açıklamalar yapılmaya başlanılmıştır. Adeta bu konuda bir yarış başlamış gibi farklı disiplinlerde ve kuruluşlarda aynı yönde bir açılım söz konusudur. Bu konuda daha fazla ayrıntı için aşağıdaki çalışmalara bakılabilir.

James JENNINGS, "Persistent Poverty in The United States", in Louis KUSCHNIK & James JENNINGS, A New Introduction To Poverty, The Role of Race, Power and Politics, New York Uni.Press, N.Y., 1999, s, 13-38.

WORLD BANK, World Development Report- Attacking Poverty, Opportunity, Empowerment and Security 2000-2001, World Bank, Oxford Uni.Press, N.Y., 2001.

Philippa BEVAN,"Extending Understanding of Chronic Poverty Dynamics, Towards A Post-disciplinary Approach", in Conference on Staying Poor, Chronic Poverty and Devolepment Policy, University of Manchester, 7-9 April 2003.

David HULME & Andrew SHEPHERD, "Conceptualizing Chronic Poverty", World Development, 2003 Vol. 31, No. 3, s.403-423.

Bob BAULCH & Eduardo MASSET, "Do Monetary and Non-Monetary Indicators Tell The Same Story About Chronic Poverty? A Study of Vietnam in The 1990s", IDS Working Paper No, 17, Institute of Development Studies University of Sussex July 2002,

Deepa NARAYAN, Robert CHAMBERS, Mera K.SHAH, Patti PETTESCH, Global Synthesis, Consultations With The Poor,World Bank, Washington, 1999.

Deepa NARAYAN, Raj PATEL, Kai SCHAFFT, Anne RADEMACHER & Sarah KOCH-SCHULTE, Can Anyone Hear Us? Voices From 47 Countries, Voice of The Poor Volume, 1, World Bank, Oxford Uni.Press, New York, December 1999.

Deepa NARAYAN, Robert CHAMBERS, Mera K.SHAH, Patti PETTESCH, Voice of The Poor, Crying Out For Change, World Bank, Oxford Uni.Press, New York, 2000.

Deepa NARAYAN, "Poverty Is Powerlessness and Voicelessness", Finance & Development, December 2000, Volume, 37, No, 4.

UGANDA PARTICIPATORY POVERTY ASSESSMENT PROCESS, Deepening The Understanding of Poverty, National Report, Kampala, December, 2002.

yaşam sürebilmesi için gereken kültürel, toplumsal ve ekonomik gereksinimlerinin (güvence, eğitim, sağlık vb...) bir kısmının ya da tamamının hiç olmamasından kaynaklanan yoksunluğu anlatmaktadır. Bu yoksunluk, yoksulların temel gereksinimlerini karşılayabilme yetenekleriyle ilgilidir ve karşılayabilme yetenekleri sınırlı ise o zaman hanenin yoksulluğundan söz edilebilir ve bu tanımlama yoksulluk için çekirdek bir tanımladır.[6]

Yoksul, yoksulluk sınırı olarak isimlendirilen gelire bağlı yaşam ölçütü altında gelire sahip olan ve tüketimi bu düzeyin altında olan kişidir.[7] Buradaki yoksunluk; kaynak yoksunluğu, fırsat yoksunluğu ve ekonomik hareketlilik yoksunluğudur.[8]

1. Kaynak yoksunluğu; temel gereksinimlerin karşılanmasında düşük gelir sorununu anlatır.

2. Fırsat yoksunluğu; kamusal olanakların ve hizmetlerden (sağlık, eğitim, barınma, güvenlik gibi...) eşitsiz yararlanmayı anlatır.

3. Ekonomik hareket yoksunluğu; eğitimsizlikten kaynaklanan beceri noksanlığı yüzünden yapabileceği işlerin ve olanakların sınırlı olması ve bu yüzden dikey olarak ekonomik hareketliliğin olmamasını anlatır.[9] Yoksulluk daha çok istenilen gelir düzeyinde olmamayı ya da düzeyin altında yaşamayı tanımlarken, yoksunluk istenilen niteliğin ya hiç olmaması, ya da bir kısmının eksik olması anlamını taşımaktadır.

Yoksulluk kavramı 4 yolla açıklanabilir:[10]

1.Temel gereksinimlerin karşılanmasındaki eksiklik: Bireysel ya da hane ölçeğinde gelir yetersizliği nedeniyle giyinme, barınma, yiyecek ve korunma gibi temel gereksinimlerin karşılanmasında ortaya çıkan zorluklardır.

2.Üretim kaynaklarına sahiplik sürecinin eksikliği: Tarım arazileri, fiziksel sermaye ve finansal varlık gibi üretim kaynaklarına sahip olmada ortaya çıkan zorluklardır.

3.Kamusal kaynakların sunumundaki etkisizlik ve eşitsiz kullanım: Eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, altyapı ve yatırımlar gibi kamusal kaynakların eşitsiz bir biçimde paylaşılmasından dolayı ortaya çıkan zorluklardır.

4."Özel düzenekler"in/mekanizmaların bir sonucu olarak yoksulluk: Özelleştirme, işgücü piyasalarındaki tekelci yapı, sendikal örgütlenmeler ve sivil toplum örgütlenmelerinin etkisizliği ve yetersizliği gibi nedenlerle ortaya çıkan eşitsizliklerdir.

Dünya Bankası'nın yoksulluk konusundaki tanımlaması ise oldukça ilginçtir. Buna göre yoksulluk; açlık, hastalık başlangıcı (doktora görünemeden), okula gidememek ya da nasıl

---

6 R. Allen HAYS, "Understanding Poverty, A Road Map For A Complex Issue", Preliminary Report To Opportunity Works, Waterloo, Iowa, April, 2002, s.3. http://www.opportunityworksiowa.com (17.06.2003).

7 Jane FALKINGHAM & Ceema NAMAZIE, "Identifying The Poor, A Critical Review of Alternative Approaches", DFID Paper, A Paper Commissioned By DFID Posted With Permission of DFID (SA), December 2001, *http://www.dfid.gov.uk*, (15.01.2003).

8 PION, "Accounting For Rural Deprivation", Final Report August 2000, Report The Highland, Aberdeenshire, Angus, Dumfries & Galloway and Scottish Borders Council, PION Economics, 2000, Ref, pe493.doc, ver 1.3, s.1.

Sheena ASTHANA, Joyce HALLIDAY, Philip BRIGHAM & Alex GIBSON, Rural Deprivation and Service Need, A Review of Literature and An Assessment of Indıcators For Rural Service Planning, South West Public Health Observatory, October, 2002,s.5-6. *http://www.swpho.org.uk* (25.02.2003).

9 ASTHANA ve Diğerleri, s.6.

10 D.Olu AJAKAIYE & V.A. ADEYEYE, "Concepts, Measurement and Causes of Poverty", CBN Economic & Financial Review, Vol, 39, No, 4, s.6.

okuyacağını bilememek, işinin olmaması, günlük yaşam sürdürülmesi, gelecek korkusunun bulunması, çocukların sağlıksız kaynaklar yüzünden hastalanarak ölmesi, güvence eksikliği, güçsüzlük ve özgürlükler bakımından sınırlandırılmış olmasıdır.[11] Bu tanım yoksulluğun, yoksunluk olarak ortaya çıkan çarpıcı boyutlarını tanımlaması açısından oldukça ilginçtir.

Yoksulluğa zaman zaman farklı anlamlar da yüklenmektedir. Yoksulluk bir hastalıktır[12], bir eşitsizliktir[13], yapısaldır[14], ırk ayrımcılığıdır[15], sınırlanmış fırsatlar ya da bozuk bir karakterdir[16], beceri uyumsuzluğudur[17], kadınlara karşı şiddettir[18]. "Yokluk", "yetersizlik", "örselenmişlik-incinmişlik", "kötüye gidiş" gibi terimler de sıklıkla yoksulluk ile birlikte kullanılmaktadır.[19] Yoksulluk; marjinalleşme, aşağılanma, güçsüzlük ve umutsuzluk duygusu olarak da anlatılmaktadır.[20]

II. Yoksulluğa Kuramsal Yaklaşımlar

Bu konuda iki temel yaklaşım vardır.

1. Kültürel bakış açısı, "Muhafazakarlar ve Liberaller"in bakış açısıdır ve aile içi toplumsallaşma araçlarıyla kuşaktan kuşağa geçen/aktarılan, kendine özgü bir yapısı, bir akılcılığı ve savunma mekanizmaları bulunan bir yaşam biçimidir. Buna göre yoksulluk; yoksul olarak tanımlanan kişilerin eğitim, örgütsüzlük, aile yaşamının duyarlılığı/kırılganlığı, beceri ve kapasite gibi bireysel niteliklerinin düşüklüğü nedeniyle ortaya çıkan fırsatlardan yararlanamamaları durumudur.

Yoksulluk kültürü ya da kültürel yoksulluk yaklaşımı, Neo-Klasiklerin yoksulluk sorununa kültürel bir olgu olarak bakışıdır. İlk kez A.B.D.li antropolog Oscar Lewis tarafından ortaya atılan kavram, yoksullar arası modellerin oluşturduğu yapısal özelliklerin yol açtığı ayrı bir kültüre dikkat çekmektedir. Lewis'e göre yoksulluk koşullarına göre tam bir uyarlanma biçimi olarak ortaya çıkan yoksulluk kültürü; aile içi toplumsallaşma araçlarıyla kuşaktan kuşağa geçen/aktarılan, kendine özgü bir yapısı, bir akılcılığı ve savunma mekanizmaları bulunan bir yaşam biçimidir.[21] Buna göre yoksulluk; yoksul olarak

---

11 WORLD BANK, "Understanding Poverty, What Is Poverty?" http://www.worldbank.org/ poverty/mission/up1.htm, (11.06.2003).

12 William W.GOLDSMITH & Edward BLAKELY, Seperate Socities, Poverty and Inequality in US Cities, Temple Uni.Press, Philadelphia, 1992.

13 Diana Di NITTO, Social Welfare, Politics and Public Policy, Prentice Hall, New Jersey, 1991, s.48-64.

14 Manuel CASTELLS, The Informational City, Information Technology, Economic Restructuring of The Urban-Regional Process, Oxford Uni.Press, UK. 1989. Anthony DOWNS, Who Are The Urban Poor?, New York, 1970.

15 Douglas S.MASSEY and Nancy A.DENTON, American Apertheid, Segregation and The Making of The Underclass, Harvard Uni.Press, 1993.

16 Barry R.SCHILLER, The Economics of Poverty and Discrimination, Prentice-Hall, New Jersey, 1976. s. 40.

Oscar LEWIS, La Vida, A Puerto Rican Family in The Culture of Poverty, Random House, New York, 1966.

Edward C.BANFIELD, The Unheavenly City, Boston, 1973.

17 Norman FARSTEIN, "The Underclass/Mismatch Hypothesis As An Explanation For Black Economic Deprivation", Politics and Society, Vol, 15, No, 4, (!986-1987), s.403.

18 Carolina JOHANSSON WENNERHOLM, The Feminisation of Poverty, The Use of A Concept, SIDA, Stockholm, December 2002, s.38 vd.

19 R. BAULCH, "Editorial. The New Poverty Agenda, A Disputed Concensus", IDS Bulletin, 1996, Vol, 27, No, 1, s, 2.

20 NARAYAN ve Diğerleri, Can Anyone Hear Us?..., s.32.

21 Oscar LEWIS, Five Families, Mexican Case Studies in The Culture of Poverty, Basic Books, New York, 1959, s.16'dan aktaran ÖZBUDUN, "Küresel Bir Yoksulluk Kültürü mü?", s.60.

tanımlanan kişilerin eğitim, örgütsüzlük, aile yaşamının duyarlılığı/kırılganlığı, beceri ve kapasite gibi bireysel niteliklerinin düşüklüğü nedeniyle ortaya çıkan fırsatlardan yararlanamamaları durumudur. [22] Londra, Porto Riko, Mexico City varoşları ve Meksika köyleri ile ABD'deki Zenci alt sınıflardaki aile yapısı, akrabalık bağları, aile içi ilişkilerin niteliği, zaman yönelişi, harcama ilişkileri, değer dizgeleri ve topluluk/cemaat duygusu arasındaki benzeşme bu kültürün belirleyici özelliklerindendir.

2.Yapısalcı bakış açısı ise, "Marksistler"in bakış açısıdır. Yoksulluğu sistemin yapısından ve özellikle de kapitalist sistemin/düzenin işleyişinden kaynaklanan güç ve servet dağılımındaki eşitsizliğin sonucu olarak ele almaktadırlar.

Sorun aslında kapitalist düzenin kendisinden kaynaklanmaktadır. Çünkü bu düzenin kendisi toplumda güç ve servet dağılımında eşitsizlikler yaratmakta sonucunda da yoksulluk ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda; zenginlikleri, eğitimleri, aile geçmişleri, kültürel geçmişleri ve yeteneklerini geliştirmek için sahip oldukları şansları bile aynı olmayan insanların yasalar önünde eşit olduğunu savunmak son derece anlamsızdır.[23] Sorun aslında kapitalist düzenin kendisinden kaynaklanmaktadır.

Politik ekonomik yaklaşımda; toplumdaki zenginliğin bölüşüm sorunu ve bölüşümde kimlerin etkili olduğu, toplumsal sınıfların zenginlikten ne kadar yararlandıkları; yoksulluğun, suçun, sınıfsal çatışmaların ve sömürünün nedenleri üzerinde durulmaktadır. Ayrıca, toplumsal eşitsizliklerin toplumsal adalet ve eşitlik ilkelerine göre çözülebileceği ve insanlığın böyle bir yeteneğinin olduğu kanısındadırlar.[24]

Yoksulluğun yapısal özellikleri arasında; dışlanma, ayrımcılık, damgalanmak, doğal, ekonomik ve toplumsal kaynaklardan yararlanmada ortaya çıkan eşitsizlikler ile toplumsal normlar ve kalıplar başat rolü oynamaktadırlar.[25]

III. Yoksulluk, Dışlanma ve Ötekiler

Yoksulluğun bu boyutunda ağırlıklı olarak; kadınlar, çocuklar, yaşlılar, özürlüler, düşkünler, göçmenler, göçebeler, mülteciler ve etnik azınlıklar (çingeneler, tahtacılar, aleviler vb...) yer almaktadır. Buradaki yoksullar, aslında kimi temel yoksunluklar ve eşitsizlikler yüzünden ortaya çıkan ayrımcılık ve dışlanma nedeniyle yoksul kalan ve yoksullukları süren kişilerdir. Bunlar bir biçimde toplumdan soyutlanan, göz ardı edilen ve adeta hiç yoklarmış gibi davranılan[26] kişilerdir. Ayrımcılığa (tâbi) tutulmaları en önemli

---

22 H.S. JHA, Culture of Poverty- A Sociological Study, Ganga Kaveri Publishing House, Varanasi, 1994, s.56-57'den aktaran Sibel ÖZBUDUN, "Küresel Bir Yoksulluk Kültürü mü?", s.60 vd.

23 Andrew LEVINE, Arguing For Socialism, Theoritical Considerations, Verso Press, New York, 1988, s.50-98'den alıntılayan GÜL ve GÜL, s.12-13.

24 Andrew LEVINE, Arguing For Socialism, Theoritical Considerations,

Ralph MILIBAND, Divided Societies, Class Struggle in Contemporary Capitalism, Oxford Uni.Press, New York, 1991.

Allen E. BUCHANAN, Marx and Justice, The Radical Critique of Liberalism, Rowman & Littlefied, Totowa, 1982'den alıntılayan GÜL ve GÜL, s.13.

David HARVEY, Social Justice and The City, John Hopkins Uni.Press, Baltimore, 1973.

25 BARIENTOS & SHEPHERD, "Chronic Poverty and Social Protection", s.11.

26Buradaki duruma İngilizce'de verilen isim, "disability"dir ve bunu çalışmamızda "görmezlikten gelmek, güçsüz ve yetersiz kalmak" anlamlarında kullanacağız.

27 David O'BRIEN, An Annotated Bibliography on Poverty and Social Exclusion With Primary Reference To The UK, France of USA, Literature of Case-Studies, Poverty Research Unit at Sussex, 1997.

David O'BRIEN, Joanna WILKES, Arjan De HAAN, Simon MAXWELL, "Poverty and Social Exclusion in North and South", IDS Working Paper, 55, Institute of Development Studies and Poverty Research Unit, University of Sussex *http://www.ids.gov.uk.* (28.05.2003).

28 Rebecca YEO, "Chronic Poverty and Disability", ADD-Action on Disability and Development, Background Paper No, 4, Chronic Poverty Research Center, s.5. *http://add.org.uk* (23.6.2003).

özelliklerindendir ve gelişmekte olan ülkelerin karşı karşıya kaldığı bir sorun olduğu konusunda da fikir birliği vardır[27] ve ayrımcılığın da çeşitli boyutları ile karşı karşıyadırlar. Rebecca Yeo'nun bir çalışmasında bu insanlara üç farklı ayrımcılığın uygulandığı vurgulanmaktadır:[28]

DIŞLANMA VE AYRIMCILIK BİÇİMLERİ

Kurumsal Ayrımcılık	Kurumsal ayrımcılık; kimi NGO'lara biçimsel olarak alınmama (sözgelimi; siyasal partiler, meslek odaları, kulüpler gibi...), kimi ülkelerde yoksul çocukların okula gittiklerinde kabul edilmemesi/kabul edilse bile ayrı sınıflara konulması ve onların gereksinimleri için herhangi bir üyelik gerekiyorsa onlara bu konuda yardımcı olunmaması, bunların iş başvurularında göz ardı edilmesi/başvurularının kabul edilmemesi ve mirasların paylaşımında onların göz önüne alınmamasıdır.
Çevresel Ayrımcılık	Dışlanan insanlar çoğu ülkelerde ırksal nedenlerle fiziksel çevreden de dışlanırlar. Birçok binanın girişlerinde ve merdivenlerinde, toplu taşımacılıkta onların giremeyeceği/yararlanamayacağı yönünde ayrımcı uygulamalar vardır.
Tutumsal Ayrımcılık	Soyutlanma ve dışlanma için çoğu sınırlamalar onları ve ailelerini dışlamaktadır. Hastalık ve görmezlikten gelme ile ortaya çıkan bu ayrımcılık onları bunaltmakta, her gün toplumun her yerinde ayrımcı uygulamalara açık bırakmaktadır. Bu yüzden göz ardı edilen bu insanlar kendilerini olabildiğince toplumun geniş bir kesimi tarafından engellenmiş olarak görür. Hatta yaygın olarak çoğu insan onların inançlarını aldatma, büyücülük ve şeytanla ilgili inançlar olarak görür.

Kaynak: Rebecca YEO; "Chronic Poverty And Disability", s.5.

Avrupa'da "Sosyal Dışlanma", Latin Amerika'da "Marjinalleşme"[29] ve A.B.D.nde "Underclass - Alt sınıf"[30] olarak kabullenilen bu durumun iki farklı özelliği bulunmaktadır:[31]

Bunlardan birincisi; Silver'in 1994 tarihindeki çalışmasında[32] belirtildiği gibi; refah devleti, vatandaşlık, kişisel ilişkiler, saygı, eğitim, en az tüketim, iş olanakları, kazançlar, mallar, barınma ve geçim kaynaklarından dışlanmayı açıklayan "çok yönlü" bir özelliğinin olduğudur.

İkincisi: yoksunluğa neden olan süreçler ve ilişkiler (çoğunun yasal haklarını fırsat eşitsizliği ve siyasal güçsüzlük nedenleriyle kullanamaması, kast dizgeleri ve sınıfsal farklılıklar, azınlıkların kimliklerinin tanınmaması, işgücü piyasaları ile üyelik gerektirmeyen ticari birliklerden ve iş olanaklarından soyutlanma vb...).

---

29 Latin Amerika'daki marjinalleşme konusunda ayrıntılı bir çalışma için bkz, Janice E. PERLMAN, "Marginality, From Myth To Reality in the Favelas of Rio de Janeiro, 1969-2002", in Conference on Staying Poor, Chronic Poverty and Development Policy, IDPM, University of Manchester, 7-9 April 2003.

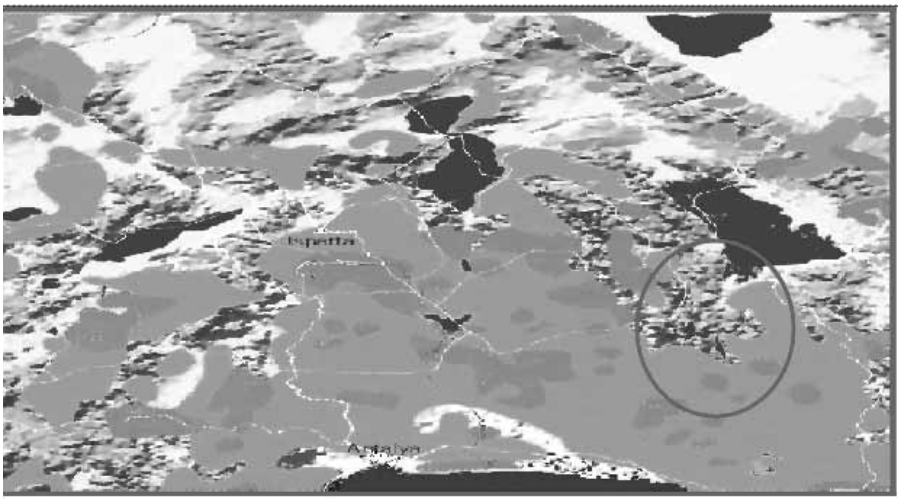
30 ÖZBUDUN, s.54.

31 Arjan De HAAN, "Social Exclusion, Enriching The Understanding of Deprivation", Bu makale, World Development Report 2001 Forum on 'Inclusion, Justice, and Poverty Reduction' için hazırlanmıştır. IDS Bulletin, January 1998, s.22-40 sayfalarında ayrıca yayınlamıştır.

32 Hilary SILVER, 'Social Exclusion and Social Solidarity, Three Paradigms', IILS D

Amartya Sen 2000 yılında yaptığı bir çalışmada sosyal dışlanmada aktif ve pasif dışlanmaya dikkat çekmektedir. Göçmenlerin ve mültecilerin siyasal bir konumlarının olamaması durumunda "aktif dışlanma"; yoksunluk toplumsal süreçlere kısıtlılığı getiriyorsa "pasif dışlanma" vardır.[33]

Amartya Sen 1997 yılında yaptığı bir başka çalışmada "sosyal dışlanma"ya neden olan etkenleri incelemiş ve onları şu başlıklar altında betimlemiştir: Verimliliğin kaybedilmesi, uzun süreli zararlar ve beceri kaybı, özgürlüklerin kaybı, fiziksel zarar görme ve sefalet, hastalık ve ölümler, insan ilişkilerinin kaybedilmesi, ırk ve cinsiyet eşitsizliği, sosyal değerlerde zayıflama, sürekli işsizlik ve gelecek kaygısı yüzünden güdülenme kaybı sosyal dışlanmaya neden olan etmenler olarak ortaya konulmuştur.[34]

IV. Anamas Yöresi'nde Kırsal Yoksulluk

Çalışmamızın alanını "Anamas Yöresi" oluşturmaktadır. "Anamas Yöresi"; Batı Akdeniz Bölgesi'nin Eğirdir ve Beyşehir Gölleri arasında kalan ve Batı Toroslar Sıradağları içinde yer alan "Anamas Sıradağları" ve "Anamas Yaylaları"nın bulunduğu, arazilerinin çoğunlukla ormanlık olduğu ve ortalama yükseltileri 1100-1350 m. civarındaki kırsal yerleşim alanlarının genel adıdır. Anamas Yöresi tek başına bir yerleşim adı değildir; başta Anamas Ovası olmak üzere Sarıidris Dağı eteklerine ve Anamas Dağları'nı içine alan yörenin genel adıdır.[35]

Bu anlamda doğal çevresel kaynakları (su kaynakları, ormanları, insani yapıları ve kültürel özellikleri) bir bütün olarak algılanan ve genel anlamıyla "Anamas" ismiyle bütünleşen yerleşimler ve bu doğal çevre ile çevrelenen bir alanı bu amaçla seçtik. Seçtiğimiz alana fen bilimleri alanındaki birçok çalışmada "Yukarı Köprüçay Havzası" denilmektedir. Köprüçay nehrinin su kaynaklarının çıkış noktalarının bulunduğu Anamas

33 Amartya SEN, Social Exclusion, Concept, Application, and Scrutiny, Social iscussion Papers,No, 69, ILO Publications, Geneva, 1994.

34 Amartya SEN, Social Exclusion, Concept, Application, and Scrutiny, Social Development Papers No, 1, Office of Environment and Social Development Asian Development Bank, Manila, June 2000, s.14.

35 Amartya SEN, "The Penalties of Unemployment", Bank of Italy, 1997.

Amartya SEN, "Inequality, Unemployment and Contemporary Europe," Presented At The Lisbon Conference on "Social Europe" and The Calouste Gulbenkian Foundation, 5-7 May 1997, and Published in International Labour Review, 136, 1997.

Dağları bu havzayı oluşturmaktadır. Bu nedenle yönetimsel bölümlenme göz önüne alınmamıştır.

- İlçe, 426 Km'dir.
- Toplam arazinin%80'i dağlık ve kıraç araziden oluşmakta ve ortalama toprak kalınlığı 2-3 cm'yi geçmemektedir. Erozyona açıktır.
- Hane başına düşen arazilerin ortalama büyüklükleri (kuru + sulu) 25 dekardır. Bunlar içinde sulu tarım yapılabilen arazilerin ortalama büyüklükleri 6.4 dekardır.
- Tipik karasal iklim koşulları var.
- Yaylacılık devam ediyor.
- Temel ekonomik girdiler tarımsal ve hayvansal ürünlere dayalıdır.
- 2003 Yılı ETF kayıtlarına göre yörede 1.744 hane bulunmaktadır. Ortalama olarak her hanede bir inek, bir buzağı ve bir tane de düve/dana olduğunu varsayarsak (1.744 x 3: 5.232), 5.224 yerli ırktan hayvanın hangi amaçlarla beslendiği ortaya çıkmaktadır. Yerli ırk büyükbaş hayvanlar aile gereksinimleri doğrultusunda yetiştirilmektedir. Geriye kalan kültür ırkı ve melez toplamı 756 büyükbaş hayvanın ise tecimsel amaçlarla (et ve süt üretimi için) beslendiği gerçeği ortaya çıkmaktadır.
- Aksu İlçe Tarım Müdürlüğü verilerine dayanan Isparta İli Tarım Master Planı'nda yaklaşık 6.000 civarında bir keçi varlığının olduğu (hane başına ortalama 3) ve bunun il geneline bakıldığında % 3,8'lik bir payının bulunduğu görülmektedir.
- Elmacılık (121.587 ha.) sayısal ağırlık olarak önemli bir tarımsal ürün olarak dikkati çekmektedir. Bu nedenle sulanabilir arazilerin hemen hemen tamamına yakınında elmacılık yapılmaktadır.

Sorunun yoksulluk açısından önemi, elmacılığın yöredeki kırsal yoksulluğun kırılmasında beklenen etkiyi gösterememesidir. Çünkü, ağaç başına ortalama verimleri göz önüne alındığında elmada il ortalaması (195 kg/ha) iken yörede bu oran neredeyse yarı yarıya düşmektedir (100 kg/ha). Oysa ağaç sayısı daha az olan (106.250) Gönen'de ortalama verim 151 kg/ha olarak gerçekleşmektedir.

- Toplam nüfusun % 88'lik bir kısmı düşük eğitimli kişilerden oluşmaktadır. Yaklaşık olarak % 25'i hiç okuma-yazma bilmeyen kişilerden oluşmaktadır.
- Lise bitirmiş kişi sayısı toplamı 522 kişidir (bunun % 32'si kadındır) ve toplam nüfusa oranı ise, yaklaşık olarak % 10'dur.
- Yüksek öğretim mezunu (iki yıllık meslek yüksek okulları buna dahildir) kişi sayısı toplamda 113 kişidir. Bunların (% 26.5' i) kadındır ve toplam nüfusa oranı % 2.1'dir. Sayıca ilçe merkezinde yoğunlaşılmaktadır.
- İlçede yer alan hanelerin 1/3'ü SYDF'dan yardım almaktadır. ilçe merkezinden uzaklaşıldıkça yoksul hanelerin oranında ve sayısında artış gözlenmektedir. Bu da ulaşılabilirlik düzeyleri ile yoksulluk arasındaki doğrusal bağıntıyı göstermesi açısından ilginç bir sonuçtur.
- 2003 ETF verilerine göre; 1.744 hanede, 2.645 erkek, 2.714 kadın toplam 5.359 kişi yaşıyor. Hane başına düşen ortalama nüfus 3 kişi.
- Yaş grupları ölçeğinde yapılan çözümlemede, yörede egemen yaş gruplarının 20 yaş altı ve 45 yaş üstü yaş grupları olduğu sonucu da ortaya çıkmıştır. Bu da iş yapabilecek, yetişkin orta yaş grubun yöreden göç ettiğinin de bir göstergesidir.

- Yardım alan hanelerde cinsiyet ölçeğinde yapılan değerlendirmede ise; yörede sayıca egemen cinsiyet grubunun kadınlardan oluştuğu sonucu ortaya çıkmıştır.
- Hane reisi kadın olan hanelerin bakmakla yükümlü olduğu kişi sayılarında ağırlığın tek kişilik hanelerde yoğunlaştığı görülmektedir. Bunların çoğu da tek başına köyde yaşayan yaşlı kadınlardan oluşmaktadır.
- Fiziksel uzaklık, aynı zamanda fırsatlara ve kaynaklara da uzaklık anlamındadır. Yoksullar kaynaklara ve fırsatlara erişememenin verdiği eşitsizliklerin bir sonucu olarak yoksulluk içinde yaşamaktadırlar.

Bu durum, kırsal kesimin ötekiler bağlamında "unutulmuş ötekiler" olarak tanımlanmasını gerektirmektedir.

Olaya bu bakış açısıyla yaklaşıldığında "yapısalcı yaklaşım"ın, "yoksulluğun nedeninin fırsat ve kaynaklara erişmede ortaya konan eşitsizlikler ve yoksunluklardan kaynaklanan yapısal bir sorun olduğu" savının doğruluğu da ortaya konulmaktadır.

V. Sonuçlar

1. Yoksulluk, yanlızca gelir düzeyinde tartışılacak kadar dar kapsamlı bir sorun değildir. Yoksulluğun daha çok, fırsatlar ve kaynaklar üzerinde bireylere uygulanan eşitsiz tutumların yol açtığı yoksunluklarla daha anlamlı bir biçimde açıklanması yararlı olacaktır. Kaynak ve fırsat yoksunluğu, yoksullaşmanın özünü oluşturmaktadır.
2. Yoksulluk herkes için istenmeyen bir durumdur. Ancak, yoksulların da toplumsal yaşamın her düzeyinde görülmek istenilmediği, göz ardı edilmek istendiği ve yoksul olanların fiziksel görünümleri nedeniyle birçok olanak ve fırsatlardan dışlandığı da kabul edilen bir gerçektir.
3. Yaşanılan koşullar (doğal, ekonomik ve toplumsal) yoksulluk üzerinde belirleyici olmaktadır. Özellikle doğal koşullar kısıtlayıcı bir özellik taşıyorsa, yoksulluğa neden olmaktadır. Alan araştırmamızda da, yöredeki doğal yapının insanlar üzerinde kısıtlayıcı etki yaptığı ve bunun da yoksulluk üzerinde etkili olduğu görülmüştür.
4. Öte yandan; iklim koşulları da yoksulluk üzerinde belirleyici olabilmektedir. Kuraklıkla birlikte, aşırı yağışların ürünlere zarar vermesi, yağışların özellikle toprak korumasının olmadığı eğimli arazilerde verimli toprağın aşınmasına neden olması, üretim sezonunun kısa sürmesi gibi sonuçlar iklim koşullarının olumsuz etkileridir ve verimliliği düşürdüğünden yoksullaşmaya neden olmaktadır. Anamas Yöresi'nde de iklim koşullarının bu etkileri görülebilmektedir.
5. Kamusal hizmetlerin ve olanakların sunumunda ve paylaşımında adaletsizlik ve eşitsizlik varsa, yoksullaşmaya neden olmaktadır. Bu yüzden eşitsizlik ve adaletsizlik, yoksulluğun ana kaynakları olarak ön plana çıkmaktadır.
6. Öte yandan eğitimsizlik ile yoksullaşma arasında doğrusal bir ilişki kurma olanağı vardır. Yapılan birçok bilimsel araştırmada da bu gözlemlenebilmektedir. Nitekim alan araştırmamızda da, eğitimsiz olanlarda yoksulluğun daha yüksek olduğu saptanmıştır.
7. Olanaklara ve fırsatlara uzaklık, aynı zamanda yoksulluğa yakınlığı da

çağrıştırmaktadır. Alan araştırmamızda olanaklara ve fırsatlara uzak olan yerlerde yoksulların sayısında artış olduğu gözlemlenmiştir.

8. Kadınların kırsal yoksulluk içindeki payları, erkeklere göre daha yüksek olabilmektedir. Ancak bu durum, kırsal kesimde kadınlara karşı uygulanan kısıtlamalar (eğitim, konum) ve ayrımcılıkla ilişkilendirilebilir.
9. Üretim ölçeği de yoksullaşma ile ilişkilendirilebilir. Eğer üretim ölçeği bireysel/ailesel gereksinimlerin karşılanmasına yönelik olarak gerçekleşiyorsa, bireylerin / hanelerin ekonomik anlamda birikim yapmalarına ve (ürünlerinin değerlendirilmesinde etkisiz bir piyasa oluşumu yüzünden) ekonomik bir girdi olarak değerlendirilmesine olanak sağlamamaktadır.

Üretim ölçeğinin bireysel gereksinimlerin karşılanması yerine endüstriyel ölçekte satışa yönelik olması durumunda ise, hanelere katkı sağlamakta ve dolayısıyla yoksullaşmanın azaltılmasında etkili olmaktadır.

Anamas Yöresi'nde egemen üretim ölçeğinin bireysel gereksinimlerin karşılanmasına dayandığı, bu yüzden de hanelere birikim olanağı sağlamadığı görülmüştür. Satışa yönelik ölçek olarak yörenin sulanabilir kısımlarında meyveciliğin, özellikle de elmacılığın ön plana çıktığı; ancak hektar başına verimlilik ile donatıların ve piyasaların eksikliği nedeniyle beklenen etkiyi yapamadığı görülmektedir.

1. Toplumsal yaşamda işbölümü, örgütlenme ve dayanışmanın da yoksullaşma ile bağlantısı kurulabilir. Toplumsal işbölümünün, dayanışmanın, örgütlenmenin olmaması, tersine bir biçimde toplumsal yapıyı bozan yıpratıcı insani çekişmelerin ön plana çıkması ile yoksullaşma kaçınılmaz olmaktadır. Alan araştırmamızda da yörede olumsuz bir toplumsal yapının olması yüzünden, özellikle kalkınma çabalarının başarısızlığa uğradığı görülmüştür.
2. Yoksulların yaşam kalitelerinin genel olarak düşük olduğu bilinen bir gerçektir. Ulaşım, iletişim, altyapı, konut, giyinme, besin, eğitim, sağlık gibi temel gereksinimlerin karşılanmasında yaşanılan güçlükler yaşamı zorlaştıran etkilerdir. Birde bunları karşılayacak gelir düzeyinin olmaması ya da az olması, yoksullaşma üzerinde etkili olmaktadır.
3. Teknoloji ve girdi kullanımının yoksullar arasında daha az olduğu söylenebilir. Yöredeki araştırmalarımızda da teknoloji ve girdi kullanım düzeyinin düşüklüğünün gelir düzeyi ile ilişkisinin olduğu gözlemlenmiştir. Çünkü teknoloji ve girdi kullanımı için parasal kaynaklara gereksinim vardır. Bu anlamda kaynakları sınırlı olan yöre insanlarının teknoloji ve girdi kullanmaktan kaçındıkları görülmüştür.
4. Diğer yandan tarihsel ve geleneksel alışkanlıklar, eğitim düzeyi düşük kişilerde tutucu etkisi ile yeniliklere karşı kapalı olmalarına neden olabilmektedir. Yüzlerce yıldır değişmeyen üretim ve tüketim kalıpları, olaylara bakış açısını da sınırlamaktadır. Yörede üretim ve tüketim kalıplarının kolayca değişmediği, bu açıdan bakıldığında söylenebilir.

Bu açıklamalar ışığında ve kişisel olarak yöredeki kırsal yoksullar için bir betimleme/tipoloji sunabiliriz. Buna göre:

Kırsal yoksullar; çoğunlukla tarımsal ve hayvansal işlerle uğraşan, üretimlerinin daha çok geçimlik olduğu, genel olarak eğitim düzeyleri oldukça düşük, çok çocuklu, erkek egemen aile

yapısı içinde kadınların konumsal olarak ezildiği/yok sayıldığı, kendilerini özgür hissedemeyen, yaşam kaliteleri düşük, fiziksel görünümleri zayıf, yorgun ve yıpranmış, umutsuz/yarınsız, risk alamayan, eğitimsizlikleri yüzünden iş olanakları ve becerileri sınırlı, toplumun dışında soyutlanan ve göz ardı edilen/görülmek istenmeyen, unutulmuş ötekilerdir.

VI. "Kırsal Yapısal Yoksulluk" Kültürü

Kırsal yapısal yoksulluk kültürünün beş temel özelliği ortaya çıkmaktadır. Bunlar:

1. Yapısal yoksulluk: Kırsal yoksulluk döngüsünün asıl kaynağı doğal kaynakların kullanım biçimleri, insan-doğa ilişkileri ve doğal çevrenin üretim yeteneklerine dayanan yapısal nedenlere dayanmaktadır.

2. Koşullara uyumluluk (yoksulluk kültürü): Sınırlı üretim olanaklarına ve kaynak ve fırsat yoksunluklarına karşın, yaşamlarını sürdürme konusunda doğal koşullara uyum sağlayan bir yaşam biçimi geliştirilmiştir.

3. Kalıtsal yoksulluk/ yoksulluğun kuşaklar arasılaşması: Niteliklerin değişmemesi ve insan sermayesi (eğitim, bilgi ve beceri) eksiklikleri nedeniyle yoksulluğun kuşaklar arasında kalıtsallaşması.

4. Unutulmuş ötekiler: Kırsal kesimde yaşamanın doğal bir sonucu olarak fırsat ve kaynak yoksunluklarının getirdiği dışlanma ve ayrımcılık.

5. Kadın yoksulluğu: Özellikle kadınların niteliksel ve niceliksel olarak kırsal yoksulluğun merkezinde yer alan cinsiyet grubu olarak yer alması.

DIŞSAL KOŞULLAR

DÜNYANIN VE ÜLKENİN GENEL DURUMU

EKONOMİK, YÖNETSEL VE SİYASAL POLİTİKALAR

İÇSEL (YÖRESEL YAPISAL) KOŞULLAR

DOĞAL YAPISAL KOŞULLAR

Arazilerin % 80'i Dağlık ve Kıraç Arazi
* Tarım Toprakları Küçük ve Parçalı
* Ulaşılabilirlik Kısıtlı
* Toprağın Verimliliğine Uymayan Tarımsal Faaliyetler Var
* İklim Koşulları Üretim Sezonunu Kısıtlıyor

EKONOMİK YAPISAL KOŞULLAR

* İş Olanakları ve Çeşitliliği Kısıtlı
* Girişimci Ruh Eksik
* Sosyal Güvence Kapsamı Düşük
* İşsizlik Sürekli

* Üretim Ölçeği Aile Gereksinimleri İle Sınırlı
* Birikim Olanakları Yok
* Ortalama Verimlilik Düşük
* Ürün Piyasalarında Etkisizlik ve Düşük Donatı Düzeyi Var
* Teknoloji ve Girdi Kullanımı Düşük

TOPLUMSAL YAPISAL KOŞULLAR

* Tarihsel Birikim
* Eğitim Düzeyi Düşük
* Yaşam Kalitesi Düşüklüğü
* Kadının Ezikliği
* Yaşlılar ve Çocukların Durumu
* Güçsüzlük
* Kentlere Göç Eğilimi Var
* Etkisizler
* Umutsuz ve Karamsarlar
* Toplumsal-Kültürel Yaşam Yok
* Fiziksel Görünümleri Zayıf
* Yöneticiler Geniş Ufuklu Değil
* Bilgi ve Beceri Eksikliği Var
* İnsani Çekişmeler Var
* Kamusal Olanaklar Kısıtlı
* Örgütlülük Yok
* Ezilmişlik, Bezginlik Var
* Hastalıklara Karşı Zayıflar
* Ayrımcılık ve Dışlanma Var
* Nitelikli İnsan Eksikliği Var
* Yıkıcı Yerel Siyaset Var
* Devlet Katkısı Bekliyorlar

KIRSAL YOKSULLAR (UNUTULMUŞ ÖTEKİLER)
YAPISAL YOKSULLUK KÜLTÜRÜ

Bölgesel gelişme planlarında, kırsal kesim için planlanan ile sonuç arasında hayal kırıklığı yaratan bazı olgular vardır.

Bunlar bir bakıma "boşluk"tur ve kırsal gelişmenin/yoksulluğun engelleri olarak tanımlamak mümkündür.

1. Fırsatların sınırlı olması,
2. Beklenmeyen durumlara karşı hassasiyet,
3. Yapısal eksiklikler ve
4. Dengesiz güç yapıları, kırsal gelişmenin engelleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.SINIRLI FIRSATLAR:

- Dışlanma,
- Ayrımcılık
- Eğitim-iş olanaklarının kısıtlılığı,
- Gelir ve kaynak adaletsizliği,
- Bilgi ve beceri eksikliği,
- Kamusal kaynaklara erişememe,
- Yetersiz beslenme ve hijyenik olmayan sağlık koşulları.

2. BEKLENMEYEN DURUMLARA KARŞI HASSASİYET:

- Risk alamamak,
- Birikim olanaklarının sınırlılığı,
- Güvensizlik,
- Umutsuzluk,
- Yoksul hastalıkları (verem, cüzzam, ülser, beslenme bozuklukları, zayıf düşme...)
- Yaşlılık ve vücudun aşırı yıpranması v.s...

3.YAPISAL EKSİKLİKLER

- Kamu donatılarının eksikliği/ kalitesizliği,
- Kamu yetkililerinin süreksizliği ve isteksizliği,
- Hizmet ve temel gereksinimlerin karşılanma zorluğu,
- Sosyal güvence eksikliği,
- Sivil toplum örgütlenmesi eksikliği.

4. DENGESİZ GÜÇ YAPILARI

- Kadın-erkek ayrımcılığı,
- Kadına karşı şiddet,
- Çocuk işçiliği,
- Siyasal erkin paylaşımı ve oy verme dışında siyasal katılım düzeyi,
- Yıkıcı yerel siyaset,
- Kırsal politikaların saptanmasında sesini duyuramama,
- Ağalık/feodal düzenin sürmesi.

Sonuç olarak; kırsal kesimde süregelen ve şimdiye kadar ciddi boyutta bir ilerleme sağlanamayan kırsal yoksulluk sorunun temelinde doğal, ekonomik ve toplumsal yapıdan kaynaklanan yapısal sorunlar bulunmaktadır. Diğer yandan; kırsal yoksulların içinde bulunduğu yoksunluklar ekonomik sorunların önündedir. Bu bağlamda yaşanan eşitsizlikler, dışlanmalar, ötekilikler gelir sorunun önünde yer almaktadır. Fırsatların sınırlı olması, beklenmeyen durumlara karşı hassasiyet, yapısal eksiklikler ve dengesiz güç ilişkileri kırsal gelişmenin önündeki öne çıkan engeller olarak ortaya çıkmaktadır.

1. Kırsal gelişme araçları ile gelişme ajanları arasında çeşitli toplumsal, kültürel, siyasal, doğal ve ekonomik engeller bulunmaktadır. Bu engeller devam ettiği sürece kırsal gelişme politikalarının başarısızlığı hep gündemde olacaktır.
2. Kırsal gelişme araçları ile gelişme ajanları arasındaki engeller yoksulluğun "yoksunluk boyutu" ile ilişkilidir.
3. Unutulmuş ötekilik boyutlarının iyileştirilmesi; hem kırsal yoksullukla mücadele, hem de bölgesel gelişmenin başarısı açısından oldukça önemli bir araçtır. Bu aynı zamanda bölgesel gelişme politikalarının da öncelikleri arasındadır.
4. Kırsal yoksullukla mücadelenin başarısı/başarısızlığı aradaki engellerin olabildiğince ortadan kaldırılarak bertaraf edilmesine bağlıdır.

Abstract

Whatever their identification criteria, the group called "the poor" is divided into sub-groups in itself, in other words, oppression relationships exist within the poor. The first two of these division principles is the condition of labour and gender. However, conceptualizations of poverty, in nature, hide this heterogeneous character of the poor, conceal it because they categorize the poor by a deep fault, a condition of deprivement. Thus, the poor are conceptualized as a homogenous entity. Another imminent problem of the conceptualizations of poverty is the knowledge problem which is also related to this homogeneity. That is, when the poor are approached through their condition of poverty, treated in terms of being merely poor, they become mere objects of the policies designed and applied for and on them. This objectification is not depend on the mentality and intention of the "policy makers". This leads to the reproduction of their poverty situation and strengthens and reproduces the separation between the poor who cannot emerge from their submerged position and the groups who design and conduct policies about the poor. The last point I discuss here is, whether poverty can be a founding principle for an organisation of the poor, or in other words, whether an organisation of the poor is possible.

Yoksulluğun İmkanları ve "İmkan"sızlığı Hakkında Bir Tartışma[1]

DİLEK HATTATOĞLU

Yoksulluk ve yoksullar, son yıllarda giderek daha fazla çevrede tartışılıyor. Bu şaşırtıcı değil, çünkü tüm dünyada her türden -yani gelişmiş, ileri, geç kapitalist, sanayi sonrası, 1. dünya vs. gibi çeşitli açılardan adlandırılanlarda da gelişmemiş, gelişmekte olan, geri kalmış, 3. dünya vb. gibi çeşitli şekillerde adlandırılanlarda da- ülkede ve hemen her insan grubunu doğrudan ya da dolaylı etkileyen bir olgu söz konusu ve ortadan kaldırılması ya da hiç değilse azaltılması, hafifletilmesi için kafa yoruluyor. Politikalardan söz etmeye başlayınca, bu politikalara zemin oluşturacak olgusal betimlemelere ve o zaman da yoksulluk tanımlarına yöneliyoruz. Kim, hangi amaçla, konuya eğilirse eğilsin, tartışmanın hareket zemini için "yoksulluk nedir, hangi yoksulluk, hangi yoksullar?" sorularını sorarak işe başlamak zorunda kalıyor.

Ama benim tam da bu noktada bir sorunum var. Sorunum, kavramın kendisiyle. Bir vaat, bir imkan, bir ilke olarak yoksullukla. Daha doğrusu yoksulluğun bir imkan sunamayışıyla. Betimlemenin, durum saptamasının ötesinde, bir örgütlenme ilkesi, bir

1 16-17 Ekim 2004 tarihlerinde İstanbul'da, Sınıf Araştırmaları Merkezi'nce düzenlenen "İşçi Sınıfının Değişen Yapısı ve Sınıf Hareketinde Arayışlar Deneyimler" başlıklı 1. Sınıf Çalışmaları Sempozyumu'nda yapılan sunuşun notudur.

imkan olarak yoksulluk kavramlaştırması, bana imkansız görünüyor. Şöyle ki çok farklı yoksulluk tanımları var, bunlar gayet incelikli de üstelik. Mutlak yoksulluk, gelir yoksulluğu, göreli yoksulluk, insani yoksulluk, kadın yoksulluğu vb. Ama tanımlar ne kadar incelikli, ne kadar iyi açımlanır ve uygulanır olursa olsun; temelde ortak bir zaaf taşıyorlar, diye düşünüyorum. Bu, yapısal bir zaaf; çünkü, tüm yoksulluk tanımları, ele aldığı insan grubunu, bir yoksunluk, bir mahrumiyet, bir imkan eksikliği üzerinden ele alıyor ve bu yoksunluk üzerinden aynılaştırıyor, homojenleştiriyor. Bu durum, bütün yoksulluk tanımları için geçerli, ama ben burada öncelikle, sadece mutlak yoksulluk olarak tanımlanan bir yoksulluk türü üzerinden örnekler sunup tartışacağım.

Aslında yoksulluk kavramlaştırmalarının, kendi içinde homojen olmayan, farklı ilkelere göre bölünen[2], yani kendi içinde de sömürü ve ezme/ezilme[3] ilişkileri yaşayan bir insan grubunu, homojenleştirmelerinin yanı sıra, bir sorunu daha var. Homojenleştirmeyle de bağlantılı olan bu sorunu, belki, bilgi sorunu olarak ifade edebilirim. Belirli politikaların konusu olan tüm insan grupları, bu politikalara temel oluşturacak bilgi toplama süreçlerinin aynı zamanda, nesneleri olurlar. Ama yukarda andığım yoksunluk, imkan yoksunluğu hali ile tanımlanan bir grup oldukları zaman, haklarında bilgi toplanan olmanın ötesine geçmelerini, daha aktif bir rol almalarını gerektirmeyen bir ilişki içindeler, demektir. Edilgen olmalarıyla, muhtaçlıklarıyla tanımlandıkları için, muhtaçlar olarak davranırlar ve onlara muhtaçlar olarak davranılır. Bu ilişki biçimi de onların, içinde bulunduğu durumdan doğrulabilecek, muhtaçlık durumunu aşacak hangi araçları, hangi güçleri olduğunu gören insanlar oldukları bir varoluş koşuluna geçmelerinin önünde, kendi başına bir engel oluşturur. Her şeyden önce, bu diğer varoluşun bilgisinin oluşma koşulları gerçekleşmez. Bunu da yine mutlak yoksullarla ilgili bazı örneklerle tartışmaya çalışacağım.

Homojenleştirme: Emeğin ve Cinsiyetçi İşbölümünün Görünmezleştirilmesi

İlk olarak, yoksulluk kavramlaştırmalarının nasıl adeta zorunlu bir şekilde homojenleştirme yarattığını, bunun nasıl bir zaaf olduğunu ve ne türden sonuçlar yarattığını, bu süreci deşifre eden bir örnek üzerinden ele almak istiyorum. Sözünü ettiğim deşifresyon süreci ya da işlemi, genelde yoksulların, özelde mutlak yoksulların kendi içlerindeki bölünme ilkelerinin, yine, bu grup içinde aranması sürecidir. Örneğim, mutlak yoksullarla ilgili. Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) verileri üzerinden. 2001 yılının ilk 6 ayında SHÇEK Ankara Şubesi Ayni Nakdi Yardım Bölümü'ne yapılan 150 başvurunun iki önemli özellik taşıdığı, bu başvuruların incelenmesiyle[4] ortaya çıktı. İncelemeyi gerçekleştiren SHÇEK uzmanı, aslında bu "başvuru dosyaları"nı daha önce incelemiş bir uzmandı, bu incelemesindeki fark, a) hanelerde yaşayanlar kimler?, b) çalışan var mı, ev-eksenli çalışıyorlar mı? sorularının cevaplarını aramasıydı. Sonuçlardan ilki, tüm

2 Bölünme ilkeleri terimi için Bkz. Bourdieu, P.; Pratik Nedenler.

3 Oppression karşılığı her iki kelimeyi birarada kullanıyorum.

4 Ben aynı zamanda Ev-Eksenli Çalışan Kadınlar Çalışma Grubu üyesiyim ve biz Çalışma Grubu olarak ev-eksenli çalışma konusunda ilgili tüm tarafları bir araya getiren yerel atölye çalışmaları düzenliyoruz; 2001 yılından bu yana 13 yerel, 1 ülke ölçeğinde ve 1 uluslararası atölye düzenledik. Ev-eksenli çalışan kadınlar dışındaki katılımcılarla bir ön hazırlık toplantısı yapıyoruz ve atölyeye katılımlarından ne beklediğimizi konuşuyoruz. İşte 2001 temmuzu başında düzenlediğimiz Ankara yerel atölyesine katılan SHÇEK uzmanı, böyle bir ön hazırlık toplantısının ardından elindeki verileri taradı, değerlendirdi ve sonuçlarını atölyede açıkladı.

başvuruların kadın reisli hanelerden olmasıydı. İkincisi de bu hanelerdeki kadınların %80'inin ev- eksenli çalıştığıydı.[5]

Bu örnekte yoksulluk kriteriyle bir insan grubuna yaklaşmanın nasıl bir homojenleştirme sağladığını açıklıkla görmek mümkün. Çünkü mutlak yoksullar içindeki bir gruptan söz ediyoruz; sadece yoksulluk kriteriyle baktığımızda, bu hanelerdeki kadınlar da, malul ya da çok yaşlı erkekler de, çocuklar da mutlak yoksul. Ama bu homojenleştirdiğimiz grubu, emek sunum konumuna ve toplumsal cinsiyete göre ele aldığımızda, onları, içinde oldukları gerçeklikten doğrulma potansiyelleriyle birlikte resmetmemize imkan verebilecek bambaşka bir tablo görüyoruz. Görebiliyoruz. Yani, ayni ve nakdi yardıma muhtaç olan bir hanede ya erkek yok; ya da çocuk veya çok yaşlı olmak gibi bir durumda. Oysa kadınlar çalışabilir durumdalar ve çalışıyorlar da. Bir kez bu çalışma konumunun, emek sunum konumunun farkını görebilir hale gelince, artık, çalışma konumlarının yoksulluk konumları ile ilişkilerini tartışabilecek ve çalışıyor olmalarının neden onların yoksulluklarını dindirmediği ya da azaltmadığı sorusunu sorabilecek hale de geliriz. Bir başka deyişle, "kadınlar neden çalışabilir oldukları ve çalıştıkları halde, bu, en yoksul grupta yer alıyorlar ya da neden erkekler, aynı grupta yer almıyor?" sorusunu sorduğumuzda, bu kez "Hangi koşullarda çalışıyorlar?" ve "Neden ev-eksenli çalışıyorlar?" sorularına da sormaya başlarız. Böylece emeğin toplumsal cinsiyete göre bölünüşünü, hatta, söz konusu hanelerdeki hasta, yaşlı ve çocukların bakımını da kadınların yaptığı gerçeğini hatırlamak durumunda kalarak devam edebiliriz. Kadınların gelir elde edebildikleri çalışma biçimlerine girişlerinin, orada bulunuşlarının karşılıksız olarak gerçekleştirdikleri hasta, yaşlı ve çocuk bakım hizmetleriyle, ev işleriyle nasıl iç içe olduğunu, ya da olup olmadığını tartışabiliriz.

Elbette ki, tek bir çalışmaya dayanıldığı, üstelik bu tek çalışmanın da çok mikro düzeyde ve ayrıca tekil olduğu ileri sürülebilir ve çok mikro düzeyde olduğu doğrudur. Üstelik, böyle ya da yoksul gruplar içi bölünmeler konusunda derli toplu çalışmalar da yok. Ancak ben, bu yönün doğru yön olduğunu, çalışmaların bu ilke üzerinden yürütülmesi gerektiğini düşünüyorum.[6] Bu minik çalışmanın yoksullukla mücadele politikaları bakımından çok radikal sonuçları olabileceği ileri sürülebilir. Şöyle ki, literatürde mutlak yoksullarla ilgilenmek için kısa ve orta vadede tek araç olarak, doğrudan yardım görülür.[7] Bu çok yaygın bir kabuldür. Ama bu minik çalışma bize, mutlak yoksullar söz konusu olduğunda - eğer bu grubu, zaafı, yoksunluğu üzerinden homojenleştirmezsek, emek ve toplumsal cinsiyet kriterlerine göre nasıl bölündüğünü incelersek- başka politika/müdahale araçları önerebileceğimizi gösteriyor.

Hasta, yaşlı ve çocuk bakım hizmetlerinin ucuz ve yaygın hale getirilmesi çok eski bir taleptir; dilerseniz kamusallaştırılması da diyebilirsiniz. Ama şimdi yukarda ana hatlarıyla çizmeye çalıştığım tablo üzerinden baktığımızda, artık bu talebi emek sunum koşullarının iyileştirilmesiyle, işçi hakları mücadeleleriyle, kadının özgürleşmesi süreçleriyle, kadın özgürlüğü mücadeleleriyle ilişkilendirebilir hale geliyoruz. Her şeyden önce de, artık,

5 Bkz Ev-Eksenli Çalışan Kadınlar Çalışma Grubu, Ankara Yerel Atölyesi Tutanakları.

6 Bu yaklaşım, başkalarınca da kabul görmüştür. Mesela Türkiye İktisat Kongresi'ne hazırlık olarak toplanan Yoksullukla Mücadele Çalışma Grubu'nun raporunda bu yönde veri toplanması gereğine işaret edilmiş, bu yoksul grubuyla ilgili politikaların belirlenmesinde bu verilerin öncelik taşıyacağı ifade edilmiştir. Bkz. Türkiye İktisat Kongresi (Mayıs 2004) Yoksullukla Mücadele Çalışma Grubu Raporu, yayınlanmamış rapor. Ankara.

mutlak yoksullarla ilgili politikalar geliştirilirken, kısa ve orta vadede de doğrudan yardım dışında araçlar kullanılabileceğini ileri sürebilir oluyoruz.

Dahası, yoksullarla ilgili politikaların nasıl biçimlendirileceği meselesi için de, bu minik çalışmanın yarattığı bazı sonuçlar var. Şöyle ki, yoksul gruplarının hayat kalitelerini yükseltecek, yoksulluklarını azaltacak müdahalelerin neler olduğunu, sadece, o grupların emek sunum ve toplumsal cinsiyet konumlarını incelenmek suretiyle bulmak mümkün olur. Bu ifadelerde bir dışlaştırma bulunduğunun farkındayım. Yazının bu noktasına kadar, henüz, yoksulların hayat kalitelerini yükseltecek müdahaleleri başkalarının yapmasından söz eder haldeyim. Bu da çok önemli bir sorun ve buna bilgi sorunu başlığı altında değineceğim.

Homojenleştirme ile ilgili ikinci örneğim, kadın yoksulluğu ile yoksul hanelerin geçimlerini sağlamak için kullandıkları ve "hane emeği", "geçim stratejileri", "yoksullukla başa çıkma stratejileri" vb diye adlandırılan emek konusunda. Bu ve daha başka şekillerde kavramlaştırılan emek, tamamıyla kadın emeğidir ve karşılıksız kadın emeğidir. Ama yoksulluk üzerinden yapılan kavramlaştırmalar, bunun üzerini örter. Bu üstünü örtmenin vahameti, kadın yoksulluğunun biçimlerine göz attığımız zaman daha da görünür hale gelir. Şöyle ki, ülkemizde mutlak yoksullar arasındaki ayrı yaşayan, dul veya boşanmışlar grubunda kadınların oranı kırsal kesimde biraz daha düşük, ama kentte daha yüksek, ülke ortalamasında da ise % 90'larda.[8]. Ayrıca yine ülkemizde, nüfusu 5 farklı gelir grubuna ayırdığımızda, kendine ait hiçbir geliri olmayan kadın oranının %78'in altına düşmediğini görüyoruz.[9] Bu veriler, karşılıksız kadın emeğinin[10] yaygınlığıyla bir arada ele alındığında bize ne söyler? Genellikle ele alındığı gibi, hane –veya dilerseniz aile– refahı ile kadın refahı arasında uyum şöyle dursun, gerilim vardır.[11] Bu gerilim, karşılıksız kadın emeğinin hane için yaygın kullanımı üzerinden doğmakta, kadınların gelir getiren, "karşılığı olan" çalışma biçimlerine giriş ve orada bulunuş koşullarının karşılıksız emek sunum konumlarıyla iç içe olmasından beslenmektedir. Nitekim, mutlak yoksullar grubunda yer alan kadınların bu kadar büyük çoğunluğunun, hane dışı kalmış kadınlar olması, karşılıksız emek meselesinin nasıl can alıcı bir mesele olduğunu bir kez daha düşündürür. Düşündürmelidir. Ama yoksulluk terimleriyle, içine düşülen yoksulluk kategorileriyle yaklaşıldığında, bu gerilimi görebilmek imkansızdır.

Yoksulluk, homojenleştirici bir kategoridir, bir durumu, belirli bir anda belirli bir durumu betimleyebilir; ama o betimlenen durumun içinden nasıl ve hangi politikalarla çıkılabileceğini gösteremez. Tanımı ve doğası gereği bu imkana sahip değildir. Ama betimleme, elbette ki, önemlidir.

---

7 Mesela Bkz. 8. V Yıllık Kalkınma Planı Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2000, Ankara.

8 Bkz. DPT 8. V Yıllık Kalkınma Planı, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Yoksulluk Alt Komisyonu Raporu.

9 Bkz. DPT 8. V Yıllık Kalkınma Planı, Kadının Topluma Katılımı Özel İhtisas Komisyonu, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Alt Komisyonu Raporu.

10 Sadece ücretsiz aile işçiliği düşünüldüğünde bile durum vahimdir. Kaldı ki, bu, karşılıksız kadın emeğinin tek biçimi değildir. Ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınlar bile, tüm çalışan kadınların %72'sini oluşturuyorlar. Ücretsiz aile işçilerinin cinsiyete göre ayrımı daha da belirgin bir tablo gösteriyor: %80 civarında kadın, %20 erkek. Kaynak: Şemsa Özar, Some Observations on the Position of Women in the Labour Market in the Development Process of Turkey.

11 Bu konuda bir tartışma için Bkz. Hattatoğlu, D: Yoksulluk, Kadın Yoksulluğu ve Bir Başa Çıkma Stratejisi Olarak Ev-Eksenli Çalışma.

Bilgi sorunu

Tam da bu noktada, bilgi ve bilginin üretimi ile ilgili soruna gelebiliriz. Ben, bilgiyi, orada duran, keşfedilecek bir şey olarak gören yaklaşımlardan çok, oluşturulan bir şey olduğu şeklindeki yaklaşımlara yakınım. Bu türden bir yaklaşımın, yoksulluk, yoksulluktan çıkmak, güçlenme bağlamı söz konusu olduğunda özellikle anlamlı olduğu kanısındayım. Örneğim yine ev-eksenli çalışmadan ve mutlak yoksullardan olacak. Yukarda sözünü ettiğim[12] yerel atölye çalışmalarında bir derinlemesine tanışma bölümü var; bu bölümde, kadınlar ev-eksenli çalışma ve ev-eksenli çalışan olarak hayatlarını, deneyimlerini anlatıyorlar. Çok sık karşılaştığımız bir ifade şöyle: "Ev hanımıyım, 26 yıldır halı dokuyorum." Atölyeden sonra izlenimlerini soruyoruz; burada da çok sık verilen bir cevap var. "Ben çalıştığımı bilmiyordum. Bu atölyede çalıştığımı öğrendim." Şimdi, bir insan çalıştığını bilmez mi? Tabii ki bilir, ve onlar da biliyorlar. Ama bilmedikleri bir şey var, hakikaten: Yaptıklarına, çalışma dendiği, çalışma sayıldığı. Aslında yaptıklarının çalışma olduğunu "bilmeleri", "idrak etmeleri" için gereken ampirik veriler var onlarda; o bilgi var, ama yine de çalıştıklarına çalışma dendiği bilgisi oluşmuyor, o atölye anına kadar. O bilgi oluştuğunda, yani ev-eksenli çalışma odağında bir takım insanların bir araya geldiği bir ortamda kendi deneyimlerinin dile getirilmesi gerçekleştiğinde, idrak ortaya çıkıyor. Yine de bir mesele daha var. Ev-eksenli çalışan kadınların ulaştığı idrak ile, diğer katılımcıların idraki (ya da dilerseniz bilgisi) farklı. Buna başka ülkelerden de örnek verebilirim. Mesela SEWA (Self-Employed Women's Association / Serbest Çalışan Kadınlar Örgütü) üyesi kadınlar toplu görüşme deneyimlerini anlatırken, işverenle yaptıkları görüşmenin sonuçlarını değil, işverenin karşısında oturduklarını, işverenin onlarla eşiti gibi konuştuğu, onları dinlediğini öne çıkarıyorlar.[13] Elde edilen somut sonuç daha önemsiz, daha tali olarak sunuluyor, kadınlar tarafından. Bu da güçlenmenin o kabul bilgisiyle başladığı şeklinde yorumlanabilir.

Yoksulluk Durumlarının Yeniden Üretimi

Gerek yoksulluk tanımının ilgili olduğu insan grubunun sahip olduğu imkanları içermemesi hatta gizlemesi, üstünü örtmesi, gerek bilginin kendi başına varlığı olan bir şey değil, oluşturulan bir şey olması açılarından düşünüldüğünde bir noktanın daha altını çizmeyi gerekli görüyorum. O da hem yoksullukla ilgili politikaların, hem de yoksullukla ilgili örgütlenmelerin, yoksullukla mücadele stratejilerinin bu iki mesele göz önüne alınmadan tasarlanmaları gerçekleştirilmeleri durumunda, tam da ortadan kaldırmak, hiç değilse azaltmak istedikleri yoksulluğu ve yoksulluk konumlarını pekiştirmeleri, kalıcılaştırmaları riskidir. Bu riskin sadece hayır cemiyetleri, yardım kuruluşları için değil, aynı zamanda yoksullarda kendi durumunun içinden doğrulma[14], kendi gerçekliğini dönüştürme potansiyelini varsayan yaklaşımlar için de geçerli olduğunu düşünüyorum; tabii, yoksulluk ilkesini temel almaları durumunda.

Dil ve terminoloji, durumu örtüyor, bu da varolan konumları pekiştirip kalıcılaştırıyor.

[12] Bkz 4. dipnot.

[13] Jhabvala, Renana. Self Employed Women's Association: Organising Women by Struggle and Development.

[14] Paolo Freire, Ezilenlerin Pedagojisi.

[15] Yeğin, Metin: Topraksızlar Brezilya'da Topraksız Köylü Hareketi: MST.

Dil, yoksullar olarak tanımlayınca, "kendilerine ayni yardım yapılması gerekenler", "kendilerine iş bulunması gerekenler", "kendilerine imkan yaratılması gerekenler" ya da "yoksulluklarını aşma gücünün kendilerinde zaten bulunduğunun bilincine varması gerekenler", "bilinçlenmesi gerekenler" vb. olarak yoksulluğun yeniden üretimlerini mümkün kılan koşullar sağlanmış oluyor.

Kalıcılaştırma madalyonunun öteki yüzünde ise, "yoksullarla ilgilenenler"in, yoksullarla ve yoksullukla ilgili "politika üretenler"in, konumlarının pekişmesi yer alıyor. Tekrar ediyorum, yoksullarla ve yoksullukla ilgilenme, bu meselelere dahil olma niyetleri ne olursa olsun, yani, kendilerini ister "yardım edenler", "hayırseverler" ya da ister "bilinç desteği verecek olanlar", "bilinçlendirecek olanlar" olarak tanımlasınlar, hakkında politika üretilenler ve politika üretenler ayrımı da, bu konum da yeniden üretilir. Çünkü bu yeniden üretimin önkoşulunu, ilgililerin niyetleri değil, birilerini yoksunluk, zaaf, muhtaçlık üzerinden tanımlayıp, bilgi sürecinde nesneleştirme oluşturur.

Yoksulluk Bir Örgütlenme İlkesi Olabilir mi?

Dolayısıyla, yoksulluğun bir örgütlenme ilkesi olup olamayacağı sorusuna benim cevabım, hayırdır. Olamaz. Ancak bununla, yoksulluğun betimleme aracı olarak iş görmeyeceğini, ya da emek ve toplumsal cinsiyet bölünmelerine baktığımız grupların yoksulluk konumlarına da bakmanın işlevsiz olacağını, söylemiyorum. Sadece, yoksullar olarak değil, fakat, emek sunum ve toplumsal cinsiyet kategorilerine göre, bölünen grupların, bu kriterlere göre biçimlenmiş örgütlenmeler yaratmaları gerektiğini, vurgulamaya çalışıyorum. Örgütlenmelerin, ancak, ortak bir ezilmişlik yaşayan, aynı sömürüye maruz kalan insanlar arasında anlamlı olduğunu, ve çünkü onların ezilmesine ya da sömürülmesine yol açan şeyin onların zaafları değil, güçleri olduğunu, söylemeye çalışıyorum. Somut örnekler verebilirim. Mesela yoksul kadınlar olarak değil, ev-eksenli çalışan kadınlar olarak örgütlenmek. Yoksullar olarak değil, topraksızlar olarak örgütlenmek ve toprağı kolektif işleyenler olarak bir hareket oluşturmak (MST, Brezilya)[15].

Sonuç olarak, yoksulluk için -deyim yerindeyse- bir metodoloji önerdiğimi söyleyebilirim. Bir yoksulluk durumunu betimlemekle yetinilemez; Hangi yoksul grubu söz konusuysa o grubun içindeki bölünmeler, emek sunum ve toplumsal cinsiyet konumlarına göre ele alınıp incelenmeli; Böylelikle her bir yoksul grup içindeki sömürü ya da ezme/ezilme ilişkileri ortaya çıkarılmalıdır. Bu, aynı zamanda, sözkonusu insanların sahip oldukları imkanların da ortaya çıkarılması demektir. Ayrıca, bu incelemenin bizzat "yoksullar" için bilgi üretebilmesi de ancak bu bilginin yine kendileri tarafından üretildiği bir süreçte mümkün olacağından, onlara eşit katılabilecekleri ortamlar sağlanmalıdır.

Kaynakça

Freire, Paolo: Ezilenlerin Pedagojisi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003. (Türkçe'deki 4. basım)

Jhabvala, Renana. Self Employed Women's Association: Organising Women by Struggle and Development. Der. Sheila Rowbotham ve Swasti Mitter, Dignity and Daily Bread, New Forms of Economic Organising Among Poor Women in the Third World and the First. Routledge, Londra, 1994.

DPT 8. V Yıllık Kalkınma Planı, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Yoksulluk Alt Komisyonu Raporu, Ankara, 2000.

DPT 8. V Yıllık Kalkınma Planı, Kadının Topluma Katılımı Özel İhtisas Komisyonu, Gelir Dağılımı ve

Yoksulluk Alt Komisyonu Raporu, Ankara, 2000.

Hattatoğlu, Dilek: Yoksulluk, Kadın Yoksulluğu ve Bir Başa Çıkma Stratejisi olarak Ev-eksenli Çalışma, Editör: Yasemin Özdek, Şiddet, Yoksulluk ve İnsan Hakları, TODAİE yayını, Ankara, 2002.

Ev-Eksenli Çalışan Kadınlar Çalışma Grubu, Ankara Yerel Atölyesi Tutanakları.Yayınlanmamıştır.

Bourdieu, Pierre: Pratik Nedenler, Kesit Yayıncılık, İstanbul, 1995..

Türkiye İktisat Kongresi Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Çalışma Grubu Raporu, yayınlanmamış rapor. Ankara, 2004.

Şemsa Özar: Some Observations on the Position of Women in the Labour Market in the Development Process of Turkey, Boğaziçi Journal, Cilt 8, Sayı 1-2, 1994, s. 21-43.

Yeğin, Metin: Topraksızlar Brezilya'da Topraksız Köylü Hareketi: MST, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Abstract

Class formation designates a process based on the dialectical relation of class consciousness, class culture, class bounded spatial arrangement and class struggle. Thus, class bounded spatial arrangement, class struggle, consciousness and culture of working class are among the basic dynamics of class formation process. In this respect, working class struggle has an important effect on the formation of culture peculiar to working class, as well as on the development of class consciousness. Moreover, whereas the arrangment of urban area has an effect that provides some basis for class struggle or working class culture, it also has a similar role on the rearrangement of urban area in any struggle between classses. Therefore, while the class arrangement of urban area dominates the social life and daily practices of workers, it also establishes organization and struggle actions of the working class.

In the light of these fundamentals of class formation process, a field research on how public and subcontractor workers of Eti Aluminyum Factory, a public enterprise, developed a class consciousness and culture, and the reflections of this was made in our study. In this research, supported by the techniques of observation and survey, we tried to put forth which factors were determinants on consciousness, political actions, collective actions, social lifes and daily practices of workers in the plane of varieties and commons, and the reflections of this taking the collected data into consideration.

Sınıf Bilinci ve Sınıf Kültürü: Eti Alüminyum Fabrikası Örneği*

ÖZGE BERBER

Marx'tan Engels'e Telgraf:
Sosyalizm tedavülden kaldırıldı ...
Ruhumuz küreselleştirildi ...
Yüreğimiz özelleştirildi ...
Vicdanımız borsaya açıldı ...
İnsanlık karaborsaya düştü!
(Alüminyum Müdürlüğünde çalışan işçilerin,
çalışma odalarına astığı gazete broşüründen.)

Bugüne kadar sınıfı toplumsal yapılanmanın temel taşı olarak ele alan önemli pek çok teorik çalışma yapılmıştır. Ancak bu teorik çalışmaları destekleyecek ve günümüz işçi sınıfının profilini çizmekte bize yol gösterecek olan ampirik çalışmalar aynı yoğunlukta

* Bu yazı, Prof. Dr. Tülin Öngen ve Doç. Dr. Tarık Şengül'ün danışmanlığında 2003 yılında A.Ü. S.B.F.'de *Toplumsal İlişkiler Bağlamında Sınıf Bilinci ve Sınıf Kültürü: Seydişehir Eti Alüminyum Fabrikası Örneği* adlı yüksek lisans tezi kapsamında gerçekleştirilen araştırmanın sonuçlarının kısa bir değerlendirmesine dayanmaktadır.

değildir. Oysa ki, günümüz işçi sınıfını anlayabilmek ve sınıf mücadelesine ilişkin politikalar/stratejiler geliştirebilmek için bugünün toplumsal ve sınıfsal dinamiklerini bizzat kendi yaşamsal gerçeklikleri içinde ortaya koyabilmek gerekmektedir. Bu nedenle teorinin öncülüğünde yürütülecek olan sınıfa dayalı saha araştırmalarının sınıf politikasına ilişkin yeni açılımlar sağlayabileceği kanısındayım.

Çalışmadaki temel amaç, Eti Alüminyum Fabrikasında istihdam edilen kamu ve taşeron işçilerinin sınıf bilincine ve kültürüne ilişkin genel bir kanı edinebilmektir. Çalışmanın temel problemi, bir kamu iktisadi teşekkülü olan Seydişehir Eti Alüminyum fabrikasında istihdam edilen kamu ve taşeron işçileri arasında belirgin olarak var olan farklılıkların, işçilerin ortak hareket etme ve bilinç geliştirebilme edimlerini nasıl etkilediğini ve bunun görünümlerinin ne olduğunu ortaya koyabilmektir. Bir başka ifade ile sınıf içi çelişkilerin ve çatışmaların sınıf mücadelesinde ne tür kırılmalara yol açabileceğini gösterebilmektir[1].

Araştırma Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Araştırmanın yürütüldüğü Seydişehir Eti Alüminyum Fabrikasının tercih edilmesinde, fabrikanın sahip olduğu temel özgünlükler belirleyici olmuştur. Öncelikle, Eti Alüminyum Fabrikası, uzun zamandır özelleştirmenin gündemde olduğu bir fabrikadır. Bu yönüyle fabrikada ilk olarak, 1990'ların başından itibaren özelleştirme politikalarına paralel olarak, birim birim taşeron firmalar üretim sürecine sokulmaya başlamıştır. Taşeron firmaların üretim sürecine dahil olmasıyla işçiler yeni bir anlayışla karşılaşmıştır: Bir yanda kamuda ve kamu için çalışma fikri, diğer yanda ise özel firmada ve patron için çalışma fikri. Taşeronlaşmanın ardından fabrika son üç yıldır doğrudan özelleştirme kapsamına alınmıştır. İkincisi, özelleştirme sürecine bağlı olarak, fabrikadaki işçi homojenliğinin taşeron-kamu işçisi ayrımında bozulmuş olmasıdır. Aynı fabrika mekanını ve üretim deneyimini paylaşan işçilerin, statü, ücret, çalışma koşulları, sosyal hak ve güvenceler, örgütlenme hakkı, iş güvenliği vb. bakımlardan iki ana gövdeye (kamu işçisi / taşeron işçisi) bölünmüş olmasının, sınıf bilincine, sınıf çıkarı algısına, sınıf kültürüne vb. etkileri çalışmanın ana eksenini oluşturmaktadır. Son olarak, kamu işçileriyle taşeron işçilerini, lojmanda oturma hakkına sahip olan ve olmayan kamu işçilerini ve lojmanda oturmaya hak kazanmış kamu işçileri ile yöneticileri kendi içinde bölen mekansal deneyim diğer bir bölünme dinamiği olarak ele alınacaktır. Taşeron işçilerinin hiçbirinin ve kamu işçilerinin çok önemli bir bölümünün lojmanlarda oturma hakkı bulunmamaktadır. Kamu işçilerinin ancak %19'u lojmanda ikamet edebilme hakkına sahiptir ki bu hak, işçilere nesnel kriterlerden çok özel ilişkiler üzerinden verilmektedir. Yaşam mekanının, mahalle - lojman ikiliğinde düzenlenmesi, bir yandan kamu ve taşeron işçileri arasında diğer yandan ise kamu işçilerinin kendi içinde mekansal farklılaşmaya olduğu gibi, sınıf içi çelişkilerin derinleşmesine de neden olmaktadır. Fabrika içinde kurulan hiyerarşik denetim lojmanlar aracılığı ile yaşam alanına taşınmış, yöneticiler ile işçilerin yaşam alanları birbirinden belirli sınırlarla ayrılmıştır. Kamu-taşeron işçilerinin gerek kendi içinde gerekse de yöneticileri ile arasında yaratılan bu sınıf temelli mekansal düzen işçilerin birbirlerine ve karşı sınıfa bakışını nasıl etkilediği üzerinde durulacak bir diğer konudur.

Bu açıklamalardan da görüleceği üzere araştırmanın temel eksenini, kamu-taşeron

1 Bildiri sunuşunda zaman kısıtlığı nedeniyle sadece araştırma sonuçları değerlendirildiği için, yazımızda teorik tartışmalara değinilmeyecektir.

işçisi örneğinde karşımıza çıkan sınıf içi çelişkiler ve çatışma dinamikleri oluşturmaktadır. Bu nedenle araştırma verileri ve sonuçları kamu-taşeron işçisi ikiliğinde tartışılacak ve bu ikilik üzerinden karşılaştırmalar yapılacaktır. Bu değerlendirmelere geçmeden önce fabrikaya ve yönteme ilişkin kısa notlar düşmek istiyorum.

1969 yılında temeli atılan fabrika Ruslar tarafından inşa edilmiş ve 1973 yılında da üretime başlamıştır. Alüminyum, Alümina, Haddehane, Dökümhane Müdürlükler ve Yardımcı Birimler olmak üzere beş ana birimden oluşan fabrikada araştırmanın yapıldığı yılın (2003) verilerine göre 2044 kamu işçisi ve 359 taşeron işçisi istihdam edilmekte ve üç vardiya sistemi uygulanmaktadır. Fabrika ve lojmanlar 470.000 metrekarelik bir alanda, görece şehirden uzak bir mekanda yer almaktadır. Ancak son yıllarda kent fabrikaya ve lojmanlara doğru genişlediği için şimdilerde fabrika ile kent merkezi ve yerleşim alanları arasındaki mesafe azalmaktadır. 1990'lara kadar sağladığı imkanlarla kent içinde ayrıcalıklı ve yalıtılmış bir görünüme sahip olan lojmanlar, özelleştirme politikalarıyla birlikte sönümlenme sürecine girmiş, fabrika ile aynı kaderi paylaşmış ve giderek gözden düşmeye başlamıştır. Ancak, eski cazibesini yitirmeye başlamış olsa da lojmanlar hâlâ kentin çekim merkezlerinden ve ayrıcalıklı mekanlarından biri olmaya devam etmektedir.

Toplam 2403 işçinin istihdam edildiği fabrikada araştırma boyunca %5 oranına tekabül edecek şekilde 17'si taşeron ve 118'i kamu işçisi olmak üzere 135 işçi ile görüşme yapıldı. Araştırmada anket ve gözlem tekniği kullanılmıştır. Yapılandırılmış ve yapılandırılmamış /ucu açık toplam 116 sorunun kullanıldığı ankette, işçilerin demografik bilgileri, toplumsal kökenleri, işçilik ve sendika serüvenlerinin yanı sıra, işçilerin sınıf bilinci, gündelik ve kültürel yaşamları ile lojman ve mahalle ayrımı bağlamında ele aldığımız yaşam mekanına ilişkin deneyimleri sorgulanmıştır. İşçilerle tek tek görüşülerek doldurulan ankette ucu açık soruların daha çok tercih edilmesi nedeniyle, birçok sorunun ardından verilen cevaba ilişkin işçilere neden ve niçin soruları yöneltilmiş, verili olan seçeneklere alternatif seçenekler önermelerinin önü açılmıştır. Buradaki amaç, sınıf bilinci ve sınıf kültürü gibi tartışmalı ve somut verilerle ortaya konulması oldukça güç olan bir konunun sadece sayılar içinde ifade edilmesindeki güçlüğü yenme çabasıdır. Sınıf bilincine ve kültürüne ilişkin bir çalışmada niceliksel araştırma teknikleri yerine daha çok niteliksel araştırma tekniklerinin (örneğin derinlemesine mülakat gibi) tercih edildiğinin ve bu konuda anket tekniğinin fazlaca eleştirildiğinin farkındayım. Ancak, fabrika işçilerinin genelini yansıtacak verilere ulaşabilmem ve buradan genellemeler yapabilmem için anket tekniğini kullanmanın gerekli olduğu kanısındayım.

Yönteme ve fabrikaya ilişkin verilen bilgilerden sonra, araştırmanın sonuçlarını değerlendirmeye başlayabiliriz. Değerlendirmede öncelikle işçilerin demografik özelliklerine ilişkin genel bir profil çizilecek sonrasında iki ana başlık altında araştırmanın çatısı kurulacaktır: Sınıf bilinci ilk, sınıf kültürü de ikinci başlığımız olacak. Sınıf bilinci ana başlığı altında sınıf kimliği, sınıf karşıtlığı, sendikal deneyim, grev ve özelleştirme politikaları konuları üzerinde elde edilen veriler sunulacaktır. Sınıf kültürü başlığı altında ise, yaşam alanı ve işçiler arasında izlerine rastladığımız köy ve dayanışma kültürüne ilişkin değerlendirme yapılacaktır.

i. Demografik Özelikler

Görüşme yapılan işçilerin eğitim düzeylerine baktığımızda, kamu işçilerinin eğitim düzeylerinin taşeron işçilerine göre çok daha yüksek olduğu ve önemli bir bölümünün de meslek okulu çıkışlı olduğu görülecektir. Kamu işçilerinin %17'si ilkokul/ortaokul mezunun iken bu oran taşeron işçilerinde %46'ya ulaşmaktadır. Görüşme yaptığım işçilerden biri Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesini dışarıdan bitirdiğini, emekli olduğunda da avukatlık mesleğine ilişkin bir şeyler yapmayı istediğini belirtmiştir.

Görüşme yapılan işçiler fabrikanın ikinci ve üçüncü kuşak işçilerini oluşturmaktadır. Fabrika kurulmadan önce tek geçim kaynağının tarımcılık olduğu kent, kalkınma ve modernleşme projesinin ürünü olarak fabrikanın kurulmasıyla şekil değiştirmiş ve bir işçi kentine dönüşmüştür. Bu yönüyle fabrika, kentin gelişiminde önemli bir etkiye sahip olmakla beraber, kendilerine tarımcılıktan başka bir gelecek görmeyen insanların önüne yeni alternatifler getirmiştir. Fabrikada çalışmak artık insanlar için en önemli bir statüye işaret eder hale gelmiş, insanlar çocuklarının gelecekteki mesleğini işçilik olarak kodlamaya başlamıştır. Görüşme yapılan kamu ve taşeron işçilerinin baba mesleğinin önemli oranda işçi olması da bunu kanıtlar niteliktedir. Artık bir nevi baba mesleği olarak fabrikada çalışmaya başlayan kamu ve taşeron işçilerin yaklaşık %80'i çocuklarının işçi olmasını istememektedir. Bununla birlikte gene aynı oranlarda hem kamu hem de taşeron işçileri çocuklarının iyi bir üniversiteden mezun olduktan sonra geliri iyi olan, sürekli bir işe sahip olabileceğini düşünmektedir. İşçiler eğitimi, toplumda iyi bir yer edinebilmenin ve statüye sahip olabilmenin temel aracı olarak kurgulamaktadır.

Fabrika kurulmadan önce ve kurulduktan sonra da bir süre temel geçim kaynağı olan tarımcılık, ilk kuşak işçiler için ikinci hatta yer yer asıl meslek olarak varlığını devam ettirmiştir. Görüşme yapılan kamu ve taşeron işçilerinin %30'nun babası çiftçidir. Fabrika kurulmadan önce tek geçim kaynağının topraktan sağlanıyor olması bu sonucun temel nedenidir. Fabrikanın kuruluşu ile birlikte sanayileşme ve kentleşme adımlarının atılması, işçilerin tam olarak topraktan kopması ve mülksüzleşmesi sonucunu beraberinde getirmemiştir. Özellikle ilk kuşak işçiler fabrikadaki işlerini ikinci bir iş olarak görmüş ve çiftçilikten vazgeçmemiştir. Toprağa olan bu bağlılık zamanla azalmışsa da tamamen son bulmamıştır. Bu yönüyle köyde toprak sahipliği, feodal ilişkileri ve kırsal yaşamla olan bağlantıyı belirleyen güçlü bir öğe olarak ortaya çıkmaktadır. Görüşme yapılan işçilerin de önemli bir bölümü köy kökenlidir. Kamu işçilerinin yarısı, taşeron işçilerinin ise üçte biri memleketlerinde toprak sahibidir. Ancak toprak sahibi kamu ve taşeron işçilerinin %20'si köyden düzenli bir gelir elde etmekte ve %10'u da toprak işiyle uğraşmaktadır. Toprak sahibi olan işçilerin çok büyük bölümü bugün kentte ikamet etmekte ve büyük oranda toprakla olan ilişkisini sadece yasal mülkiyet ilişkisi üzerinden devam ettirmektedir. Bu anlamda kentte yaşayan işçiler için toprağı ekip biçme ve buradan düzenli bir gelir elde etme anlayışı kısıtlı düzeydedir. Bununla birlikte, kırdan kopuş süreciyle işçiler arasında geleneksel aile yapısının da çözülmeye başladığını söyleyebiliriz. Kamu ve taşeron işçilerinin önemli bir bölümü çekirdek bir aile yapısına sahiptir. Ancak ileride sınıf kültürüne ilişkin yapacağımız değerlendirme de ifade edeceğimiz gibi, işçilerin köyle olan bağlantısı gündelik yaşamlarında bir hayat tarzı olarak varlığını devam ettirmektedir.

ii. Sınıf Bilinci

Çalışmada sınıf bilinci Mann'a ve Thompson'a referansla, işçilerin sınıflararası karşıtlık ve sınıf içi bütünlük ya da çatışma dinamikleri temeli üzerinden kendilerini, sorunlarını, deneyimlerini anlamlandırma pratiklerine olduğu kadar, yaşama müdahil olma edimlerine de işaret etmektedir. Bu yönüyle sınıf bilincine yönelik tartışmalarda dört temel öğe önem kazanmaktadır: *Sınıf kimliği, sınıf karşıtlığı, sınıf bütünlüğü* ve *alternatif bir toplum anlayışı ya da kavrayışı*. Ancak sınıf bilincinin uğrakları olarak belirlenen bu kavramlar arasında doğrusal bir ilişkinin kurulamayacağının da altını çizmek gerekir. Buna göre, kendini işçi sınıfı içinde konumlandıran ya da sınıflar arasındaki karşıt çıkar ilişkilerini üretim sürecinde deneyimleyen her işçinin doğrudan alternatif bir toplum anlayışına sahip olduğunu söylememiz olası değildir. Ya da bir işçinin toplumdaki sınıfsal farklılığın farkında olması zorunlu olarak işçinin bu sınıfların çıkarları arasında karşıtlıklar/zıtlıklar kuracağı anlamına gelmez. Örneğin, İngiltere ve Amerika'da işçiler arasında yapılan bir araştırmada, işçilere *futbol takımı* benzetmesinden yola çıkılarak, patronlarla işçilerin aynı takımda ve tarafta olup olmadıkları sorulmuş. Amerikalı ve İngiliz işçilerin yarısından çoğu, işçi ve patronun çıkarları doğrultusunda aynı tarafta yer alabileceğini söylemiştir.

Buradan hareketle araştırmada sınıf bilinci, sınıfsal kimliğin ve sınıflararası karşıtlık ilişkisinin inşası, örgütlenme ve mücadele deneyimi temelinde ele alınmıştır. Elde edilen veriler göstermektedir ki, taşeron – kamu işçisi ikiliğinde karşımıza çıkan sınıf içi çelişkiler, işçilerin gerek sınıfsal bütünlüğü algılamasında ve sınıflararası karşıtlık ilişkisini kurmasında gerekse de ortak çıkarlarda birleşmede ve kolektif hareket etme edimlerinde belirleyici olan temel kırılma noktasıdır. Bu nedenle işçilere yöneltilen soruların değerlendirilmesinde taşeron ve kamu işçileri arasında yapılacak olan karşılaştırma bizim için belirleyici olacaktır. Bu bölümde anket soruları şu beş başlık altında toplanmıştır: Sınıf kimliği, sınıf karşıtlığı, sendikal deneyim, grev ve özelleştirme politikalarına karşı tutum. Şimdi kısaca bu bölümde elde ettiğimiz verileri, taşeron-kamu işçisi bağlamında değerlendirebiliriz.

1. Öncelikle işçilere, kendisini işçi sınıfının bir parçası olarak görmesi, üretim sürecindeki diğer işçilerle paylaştığı ortak rolü tanıma ve kendini işçi sınıfı olarak tanımlama anlamında bir dizi soru yöneltilmiştir. Buna göre kamu ve taşeron işçilerinin önemli bir bölümü işçi sınıfını mavi yakalı işçi tanımından hareketle fabrikada üretim yapan emekçiler olarak tanımlamakta ve kendilerini de bu tanım içinde konumlandırmaktadır. Ancak işçilere, diğer sahip oldukları kimliklerinin yanında (etnik, yerel kimlik, mezhep gibi) işçi kimliğinin önem sırasının ne olduğuna dair bir soru yönelttiğimizde, kamu işçilerinin ve taşeron işçilerinin yaklaşık %20'si kendini "sadece işçi" olarak tanımlamıştır. Etnik kimlik (Türk/Kürt) işçiler için daima ilk sırada, işçi kimliği ise ikinci sırada yer almaktadır. İşçiler açısından yerel kimlik çok önemli değildir. Çünkü onlara göre, *"doğdukları değil, doydukları yer"* önemlidir.

Kendilerini aynı tanım içinde birleştiren işçiler, kamu ve taşeron işçilerinin çıkarlarının ortak olup olmadığına dair bir soru yöneltildiğinde birbirlerinden oldukça farklılaşmaktadır. Kamu işçisinin %46'sı kamu ve taşeron işçilerinin çıkarlarının ortak olmadığını belirtirken, bu oran taşeron işçilerinde %94'e çıkmaktadır. İşçiler arasında çıkarların farklılaşmasına yol açan nedenler ise şunlardır: kamu ve taşeron işçileri arasında, ücretler, çalışma koşulları, sosyal hak ve güvenceler, iş güvencesi, örgütlenme hakkı gibi temel konularda var olan belirgin

ayrımlar sözkonusudur. Taşeron işçilerinin belirttiği gibi, *"kamu işçileri, Hilton odalarında otururken, taşeron işçileri kamu işçilerinin çalıştırılamadığı en pis işlerde karın tokluğuna"* çalıştırılmaktadır. Taşeron işçilerinin hepsi içinde bulundukları olumsuz şartların farkındadır. Ancak görüşme yapılan taşeron işçileri bu kadar düşük ücrete ve olumsuz çalışma şartlarına rağmen, buna razı olmak zorunda olduklarını çünkü dışarıda bu işi isteyen daha çok insanın olduğunu belirtmiştir. Bir taşeron işçisinin belirttiği gibi, "*patronun gözünde senin hiçbir değerin yoktur. Bugün sen varsın, yarın yoksun. Ama yerine geçecek mutlaka biri bulunur".* Bu koşullar bir yanıyla taşeron işçilerinin içinde bulundukları durumu kabullenmesine neden olurken, diğer yanıyla taşeron işçilerinin kamu işçilerine husumet beslemesine, onlarla arasında belirgin bir sınır koymasına neden olmaktadır. Taşeron işçileri kamu işçilerine göre işçilerin sorunlarına yönelik daha eleştirel bakmakta anacak iş ve örgütlenme güvencesinden yoksun oldukları için, var olan tüm olumsuz koşullara rağmen kaderci bir kabullenişe razı olmaktadır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, bu kabulleniş kimi zaman patrona karşı yürütülen bireysel direnişler ve karşı koyuşlarla kimi zaman kırılabilmiştir.

Taşeron işçileri kamu işçileri ile kendi arasında bir sınır koyarken, kamu işçilerinin bir bölümü de (%40'ı) taşeron işçilerini kendileri için bir tehdit unsuru olarak görmektedir. Buna göre taşeron işçileri sendikasızlaştırma ve özelleştirme sürecinin bir parçası olarak algılanmaktadır. Bununla birlikte, kamu işçilerinin yaptığı işi taşeron işçilerinin çok daha az bir ücret alarak yapması, kamu işçilerinde gelecek kaygısına neden olmaktadır. Buna göre taşeron işçileri "*kamu işçilerinin ekmeği ile oynamaktadır"*.

İşçilerin ortak çıkarları konusunda birbirinden ayrılan kamu ve taşeron işçileri, ortak hareket edebilme yeteneğine ilişkin de farklı yorumlar yapmıştır. Buna göre kamu işçilerinin %73'ü varolan ayrımların kamu ve taşeron işçilerinin ortak hareket etmesine engel olmadığı görüşündedir. Bu sonuç ilginçtir. Çünkü, işçilerin fabrika içindeki düzenine ve ilişkilerine baktığınızda, mekansal (dinlenme odalarının, yemekhanelerinin farklı olması gibi) olarak birbirlerinden ayrılan kamu ve taşeron işçileri, kendi içlerine dönük kapalı gruplar oluşturmuştur. Bu yönüyle birbirlerini yok saymasalar bile kamu ve taşeron işçilerinin ortaklıkları fabrika içinde yapılan işler ile sınırlı kalmaktadır. Oysa taşeron işçileri daha farklı görüştedir. Taşeron işçilerin %60'ı varolan ayrımların kamu işçileri ile ortak hareket etmesine engel olduğunu düşünmektedir. Çünkü kendilerini de ifade ettiği gibi, taşeron işçilerinin işten atılma tehlikesi nedeniyle hiçbir şekilde örgütlenme ve kolektif hareket etme olanağı olmadığı için gerçekte kamu işçileri ile ortak hareket edebilme şansı yoktur.

2. Peki, kendi aralarında var olan ayrımlardan hareket eden kamu ve taşeron işçileri Türkiye'deki ve işçi-işveren arasındaki kutuplaşma hakkında ne düşünmektedir. Bu çerçevede, işçilere belirli başlıklar bağlamında (işçi-işveren, zengin-yoksul, laik-dinci, solcu-sağcı, Türk-Kürt gibi), Türkiye'de var olan temel kutuplaşmalara ilişkin önem sırasına göre bir sıralama yapması istenmiştir. Burada bizim için önemli olan "işçi-işveren" kutuplaşmasının işçilerin gözünde nerede yer alacağı idi. Kamu ve taşeron işçileri için ilk sırada "zengin-yoksul", ikinci sırada ise o dönemki tartışmalara paralel olarak "laik-dinci" ve üçüncü sırada ise "Türk-Kürt" ayrımı yer almaktadır. "İşçi-işveren" ayrımı ise dördüncü sırada yer almıştır. Ancak oransal olarak bakıldığında taşeron işçilerinin "işçi-işveren" ayrımına daha fazla vurgu yaptığı gözlenmiştir. Bu sonuç, taşeron işçilerinin önemli bir bölümünün işçi ile işveren arasında karşıtlık ilişkisi kurması ile de tutarlıdır.

İşçilerin sınıflararasındaki karşıtlık ilişkisini nasıl algıladığını anlayabilmek için işlere işçi ile işverenin çıkarlarının ortak olup olamayacağı soruldu[2]. Burada sınıf karşıtlığından kasıt, işçinin kapitalisti (devlet ve patron) ve onun temsilcilerini (yönetici ve mühendis), kendisinin karşısında, işçilerin ortak çıkarına karşıt olarak algılamasıdır. Sınıf kimliği ile sınıf karşıtlığı, birbirini diyalektik olarak etkiler. Bir başka ifadeyle karşıtlık, kimliğin desteklenmesini ya da pekiştirilmesini sağlarken, kimlik de sınıflar arasındaki karşıtlığın pekiştirilmesini sağlar. Buna göre kamu işçilerinin %70'i, taşeron işçilerinin ise %30'u işçi ile işverenin çıkarlarının ortak olduğu görüşündedir. Burada kamu işçisinin işveren kimliğinde devletle kurduğu ilişkinin farklılığı önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, kamu işçisinin, taşeron işçide olduğu gibi, karşısında doğrudan maaşlarını aldığı ve ona hizmet ettiği bir "patron"un olmayışı ve işçilerin işverenin kendi çıkarları için değil de devletin ve toplumun çıkarları için hizmet ettiğine ilişkin bir nosyona sahip olması, genellikle bir yandan kamu işçilerinin devletle bütünleşmesine diğer yandan ise devletin sınıfsal kimliğinin silikleşmesine yol açabilmektedir. Oysa taşeron işçileri maaşlarını doğrudan, kendisine hizmet ettiği patrondan almakta, çalışma koşullarını ve mücadele pratiklerini patronlarının inisiyatifi belirlemektedir. Bu yönüyle taşeron işçilerinde, topluma hizmet etmek yerine patron için çalışma algısı hakimdir. Bu ise taşeron işçiler açısından "patron"un sınıfsal kimliğinin daha belirgin olmasına neden olmaktadır.

İşçilerin bu tutumunun altında yatan nedenleri inceleyerek, kamu ve taşeron işçisi arasındaki bu görüş ayrılığının sebeplerine ilişkin fikir edinebilmemiz mümkündür. Taşeron ve kamu işçileri için, işçinin ve işverenin çıkarlarının ortak olmasının temel nedeni, her ikisinin de amacının üretim yapmak ve para kazanmak olmasıdır. Ortak amaçta birleşen işçilerin ve işverenin çıkarları da ortaklaşacaktır. Bu mantığın temelinde ise şu yatmaktadır: İşçi ne kadar çok ve verimli üretim yaparsa, işveren de o kadar çok kazanır ve işçilerine o kadar çok para verir. Buna karşılık, işçi ve işverenin çıkarlarının farklı olduğunu düşünen kamu ve taşeron işçilerinin üzerinde en çok durduğu neden, işverenin sadece kendi çıkarını düşünmesidir. Burada görüleceği üzere, kamu ve taşeron işçileri arasında çıkar ortaklığını anlamlandırma bakımından bir fark olmamakla birlikte, çıkar ortaklığının varlığına ilişkin değerlendirmede fark oluşmaktadır.

3. Çalışmada ele alınan sınıf bilinci işçilerin, sınıflar arası karşıtlık ve sınıf içi bütünlük temeli üzerinden kendilerini anlamlandırma pratiklerine olduğu kadar, yaşama müdahil olma edimlerine de işaret etmektedir. Bu nedenle araştırmada sınıf bilincine ilişkin olan sorular iki boyutlu hazırlanmıştır. Buna göre çalışmada, sınıf bilincini ölçmeye yönelik olarak ilk önce kamu ve taşeron işçilerin kendi konumlarını gerek diğer işçilerle gerekse de işveren ile olan ilişkilerini nasıl yorumladıkları ortaya konulmuştur. İkinci olarak ise işçilerin sendika ile ilişkisi, grev deneyimi ve sendikal harekete bakışı gösterilmiştir.

Kamu işçileri haklarını savunabilmenin ve koruyabilmenin tek aracının sendika olduğu görüşünde. Bu nedenle de sendikaya üye olmalarındaki temel neden haklarını koruyabilmek kaygısıdır. Ancak işçilerin önemli bir bölümü (%72'si) sendika ile bağını sadece aidatlar üzerinden kurmaktadır. Bunun dışında kalan işçilerin önemli bir bölümü sadece bireysel

2 Bu soruda çıkar ve işveren kavramlarına ilişkin olarak, kamu işçisi kamu sektörünü, taşeron işçisi ise özel sektörü algılamaktadır.

olarak sendikanın etkinliklerine katılmakta, sendika içinde aktif olarak çalışmamaktadır. Görüşme yapılan işçilerden sadece altısı sendika içinde aktif olarak görev aldığını belirtmiştir. İşçiler arasında sendikal faaliyete katılma, sendika içinde örgütlü hareket etme eğilimi zayıftır. İşçiler ancak belirli dönemlerde (grev gibi) sendika ile olan bağlarını güçlendirmekte, bunun haricinde sendika işçilerin yaşamında etkin bir rol oynamamaktadır.

Bugün Eti Alüminyum fabrikasının kadrolu işçileri Hak-İş federasyonuna bağlı, Çelik-İş sendikasına üyedir. Bununla birlikte taşeron işçilerinden hiçbiri sendikalı değildir. Çünkü, taşeron işçilerinin önünde, sendikalı olmalarını engelleyecek birçok fiili engel bulunmaktadır. En önemlisi ise taşeron işçilerinin iş güvencesinden yoksun olması ve işten atılma korkusudur. Eti Alüminyum fabrikasında 1980 öncesinde ise, Türk Metal-İş, DİSK ve yerel sendika olarak kurulan Özgür Alüminyum-İş sendikaları örgütlenmiştir. Özgür Alüminyum-İş sadece Seydişehir'de örgütlenmiş bir sendikadır. Uzun süre yetkisiz olarak çalışmış, ardından DİSK'e bağlanmıştır. 1980 sonrasında ise, sadece Türk Metal-İş fabrikada örgütlenmiştir. Türk Metal-İş 1996'ya kadar fabrika içinde tek örgütlü sendika olmuş, 1996'dan sonra ise yerine Hak-İş'e bağlı Çelik-İş sendikası gelmiştir.

İşçilerin sendikalarını başarılı ve başarısız buldukları konulara bakacak olursak, sendika işçilerin gözünde ekonomik beklentilerin karşılanması ve işçi haklarının korunması konusunda başarılıdır. Ancak sendika kültürel etkinliklerde bulunma, eğitim seminerleri düzenlenme gibi konularda başarısızdır. Genel tabloya bakıldığında işçiler büyük oranda sendikalarının faaliyetlerinden memnundur. Ancak sendikalara yönelik bu memnuniyet taşeron işçileri için geçerli değildir. Taşeron işçilerinin hiçbiri bir sendikada örgütlü değildir. Buna karşılık taşeron işçilerinin hepsi, başta iş güvencesi olmak üzere sosyal hak ve güvencelere sahip olabilmek için sendikaya üye olmak istemektedir. Ancak, taşeron işçileri varolan sendikanın kendilerine ve sorunlarına karşı olan ilgisiz tavrından yakınmakta, sendikaların taşeron işçilerini dışladığını düşünmektedir.

Eti Alüminyum fabrikasında 1987 ve 1995 yılında olmak üzere toplam iki grev yaşanmıştır. Her iki grev de Metal İş döneminde gerçekleşmiş ve toplu iş sözleşmesindeki ücret anlaşmazlığından kaynaklanmıştır. 1995 yılındaki ikinci grevden sonra, işçilerin sendikalarına yönelik eleştirel tutumu daha da keskinleşmiş ve 1996 yılında fabrikada Çelik-İş örgütlenmiştir. İşçilerin önemli bir bölümü her iki grevin de başarısız olduğu görüşündedir. Grevin başarısız sonuçlanmasındaki en önemli neden, işçilerin grev süresince uğradığı maddi kayıptır. Bununla birlikte kimi işçiler grevin zorlayıcı hiçbir etkisini olmadığı görüşündedir. Çünkü, her iki grev döneminde sendikanın ve yöneticilerin ortak karar alması sonucu, fabrikada üretimin durmaması için belirli sayıda işçinin çalıştırılmasına karar verilmiş. Buna göre bu ortak karar sonucu isimleri belirlenen işçiler fabrikada düzenli olarak çalıştırılmış ve düzenli olarak maaş almıştır. Görüşme yapılan işçilerden birisi bu durumu şöyle ifade eleştirmiştir: *"Grev yapıldığı halde burada üretim devam ettiği için grevin caydırıcılığı olmadı. Tamam bu devlet bizim devletimiz ama işçiyken devlet benim işverenim olur"*. Her iki grevde de sendikanın ilgisiz tavrı, yasal merkezin sendika olmasına rağmen, işçilerin sendikadan kopmasına neden olmuştur. Örgütlü mücadeleye olan inancın artmasının beklendiği bir ortamda işçiler arasında sendikaya karşı bir güven yitimi oluşmuştur. Buna karşılık işçilerin %60'ı grevle birlikte işçiler arasında dayanışmanın güçlendiği kanısındadır. Benzer şekilde grev döneminde işçilerin yorumuna göre, esnafla işçiler arasında da güçlü bir dayanışma ağı kurulmuş ve esnaf da işçileri desteklemiştir.

Fabrikada bu iki grev haricinde yürüyüş, vizite eylemi, iş bırakma, saç kestirme, basın açıklaması gibi kimi eylemler gerçekleşmiştir. Bunlar içinde en dikkat çekici olanları, 2000-2002 yılları arasında gerçekleştirilen ve fabrikanın özelleştirme kapsamın alınmasına karşı yapılan eylemlerdir.

4. Özelleştirme işçiler açısından en hassas ve çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Bu nedenle görüşme yapılan işçilere hem Türkiye genelindeki hem de Seydişehir genelindeki özelleştirme politikaları hakkında ne düşündükleri sorulmuştur. Türkiye geneli ve Seydişehir özeli olarak sorumuzu iki ayrı başlık altında sormamızın nedeni, işçilerin kendilerini Türkiye genelinde "dolaylı" ve Seydişehir özelinde ise "doğrudan" etkileyecek olan bu politikaya karşı farklı bir tutum içinde olabilmeleri ihtimalidir. İşçilerin yaşamsal çıkarlarını doğrudan etkileyecek bu konu hakkında da taşeron ve kamu işçileri arasında görüş ayrılıkları mevcuttur.

Türkiye genelindeki özelleştirmeye ilişkin taşeron ve kamu işçilerinin ortak bir tutuma sahip olduğunu söylememiz mümkündür. Buna göre, kamu işçilerinin %60'ı, taşeron işçilerinin ise neredeyse tamamı (%94'ü) Türkiye genelindeki özelleştirme uygulamalarından yana bir tavır takınmaktadır. Tutum bakımından ortaklaşan kamu ve taşeron işçileri, bu tavra ilişkin ileri sürdükleri nedenler bakımından birbirinden ayrılmaktadır. Buna göre, kamu işçilerine göre özelleştirme ile verimlilik artacak, KİT'lerdeki kadrolaşma ve yolsuzluk son bulacaktır. Taşeron işçileri ise, özelleştirme ile birlikte kamu ve taşeron işçileri arasındaki başta ücret olmak üzere sosyal hak ve güvenceler konusunda bir denkliğin sağlanacağı görüşündedir. Taşeron işçilerinin beklentisine göre, özelleştirme ile birlikte artık kamu işçileri de taşeron işçileri ile aynı maaşı alacak ve çalışma koşullarında çalışacak, bunun yanı sıra taşeron işçilerinin maaşlarında kısmen olsa bir artış olabilecektir.

İşçilerin Türkiye genelindeki özelleştirmesinden sonra, uzun zamandır Seydişehir kentinin de bir numaralı gündemini oluşturan Eti Alüminyum fabrikasının özelleştirilmesine karşı işçilerin tavrının ne olduğu karşılaştırma yapabilmek için önemliydi. Acaba işçiler Türkiye gündemi ile kendi yaşamlarını doğrudan etkileyecek bir soruna karşı benzer bir yaklaşıma sahip midir? Taşeron işçilerinin neredeyse tamamı (%89'u) Türkiye genelinde olduğu gibi Eti Alüminyum fabrikası için de özelleştirmeden yana bir tutum içindedir. Taşeron işçilerinin özeleştirmeden yana olmasının temel nedeni, yukarıda açıkladığımız gibi kamu ve taşeron işçilerin arasındaki farklılıkların son bulacağı beklentisidir. Oysa, kamu işçileri (%63'ü) Türkiye genelinde özelleştirmeye itiraz etmezken, çalıştıkları ve ekmeklerini kazandıkları fabrikanın özelleştirmesine karşı çıkmaktadır. Taşeron işçileri özelleştirme ile her iki halde de şu an içinde bulundukları olumsuz şartlardan daha kötüsü ile karşılaşmayacakları görüşünde iken, kamu işçileri özelleştirme ile fabrikanın kapanma tehlikesinden endişe etmektedir. Bu anlamda kamu işçisinin çalıştığı fabrikanın özelleştirilmesine ilişkin tutumunu, bizzat özelleştirme fikrinin kendisi değil, özelleştirme ile kendi yaşamsal çıkarlarına zarar verecek olan olumsuz etkiler belirlemektedir.

Yukarıda da göstermeye çalıştığımız gibi kamu-taşeron işçisi ayrımında somutlaşan sınıf içi çelişkiler ve çatışmalar işçilerin ortak hareket etmesinde ve kolektif bir bilinç geliştirebilmesinde en önemli engellerden birini teşkil etmektedir. Taşeron ve kamu işçileri arasında ücretler, sosyal hak ve güvenceler, örgütlenme hakkı gibi temel konularda yaratılan ayrımlar, işçilerin kendi geleceklerini doğrudan etkileyecek olan özelleştirme gibi

önemli konularda farklı eğilimler geliştirmesine neden olurken diğer yanıyla da işçilerin fabrikada geliştirdikleri kişisel ilişkilerine de yansımaktadır. Bu süreçte sendikanın var olan bu koşullara karşı sessiz tutumu ise sınıf içi bütünlüğü sağlamda önemli araçlardan birinin devre dışı kalmasına neden olmaktadır. Fabrika içi düzende yaratılan bu çatışmalı ilişki yaşam alanında da kendini yeniden üretmektedir.

iii. Sınıf Kültürü

Kültür, sınıfsal ilişkilerden bağımsız, kendi işleyiş kuralları olan özerk bir alan değildir. Aksine kültür, bir toplumsal ilişki ve pratikler bütününü oluşturan toplumun -ekonomik, siyasal ve eğitsel gibi- çok sayıdaki düzlem veya yapıları içinde ve bunlar aracılığı ile gelişen tarihsel ve özgül bir olgudur. İşçi sınıfı kültürü, bir güncel var oluş halini içermekle birlikte, toplumsal yaşamda dahil oldukları kolektif örgütlülüklerle ilişkili olarak da kurulur. Ancak burada önemli bir noktanın altı çizilmelidir. Katznelson'un (1992) da belirttiği üzere mekanın sınıfsal düzenlenişi ve yaşam ile işyeri mekanları arasındaki farklılaşma, sınıf kültürü bağlamında tartışılması gereken önemli konulardan biridir. Sınıf oluşum sürecinin iki önemli mekansal boyutu vardır: İlki, yaşam mekanı ile işyeri mekanı arasındaki ayrım, diğeri ise yaşam mekanı içinde sınıflar arasında yaratılan mekansal farklılıklardır. Sınıflar arasında yaratılan mekansal farklılıklar, bir yanıyla işçi sınıfının, sermaye sınıfının gözetiminden uzakta, özerk bir yaşam alanı ve sınıf kültürü yaratabilmesine ve kolektif tutum geliştirebilmesine imkan verdiği ölçüde sınıf bilincinin ve sınıf içi dayanışmanın gelişiminde ilerici bir role sahiptir. Ancak yaşam mekanının düzenlenişi bir diğer yanıyla da sınıf içi çatışmaları daha da derinleştirici bir etkiye sahip olabilmektedir. Bunu sınıf kültürünün bir parçası olarak ele aldığımız lojman-mahalle deneyimi örneğinde görmemiz mümkündür.

Çalışmada sınıf kültürü iki boyutta ele alınmıştır. İlki lojman-mahalle ayrımında şekillenen yaşam alanı ikincisi ise işçiler arasında gözlemlenen dayanışma kültürüdür.

1. Fabrika kuruluş aşamasından itibaren yaşam alanını da denetleyen bir eğilimde gelişim göstermiştir. Bir yanda gelişim gösteren kent diğer yanda ise lojmanları ile kendi içinde kapalı bir dünya olan fabrika sınırları. Lojmanlar iki yönüyle çalışmamız açısından önemlidir: İlki işçilerin yaşam alanının lojman ve mahalle olmak üzere ikiye bölünmesidir. İşçilerin bir bölümü sağladığı imkanlarıyla mahalle yaşamından oldukça farklı ve konforlu olan lojmanlarda yaşama hakkına sahipken, önemli bir bölümü bu olanaklardan yararlanamamaktadır. Burada hemen belirtelim taşeron işçileri lojmanda ikamet etme hakkına sahip değildir. Kamu işçilerinin ancak bir bölümü, kıdem esasına göre lojmanda oturma hakkına sahip olabilmektedir. İkincisi, lojmanların iç düzeninde yöneticiler ile işçiler arasında yaratılan farklılaşmadır.

Lojmanlar 792 konut, ilköğretim okulu, kreş, sağlık ocağı, misafirhane, oyun salonları, restoran, tüketim kooperatifi, yüzme havuzu, basketbol ve tenis vb. sahalarının yanı sıra çocuk bahçelerinin yer aldığı geniş bir yerleşim alanı olarak karşımıza çıkar. Lojmanlarda sahip olunan bu imkanlar, lojman yaşamını mahalle yaşamından farklı bir yere koymaktadır. Ayrıca var olan bu imkanların sadece yöneticilerden, memurlardan ve kamu işçilerinden oluşan lojman sakinlerine sunulmuş olması lojman yaşamını ayrıcalıklı bir konuma taşımaktadır. Bu ise lojmanlarda ayrıcalıklı bir yaşama sahip olan insanlar ile

olmayanlar arasında gizli bir sınır çekmektedir. Bu yönüyle lojmanda oturma hakkına sahip olan kamu işçileri, hem taşeron işçilerinden hem de diğer mahallede oturan kamu işçilerinden sahip oldukları bu ayrıcalık nedeniyle ayrılmaktadır. Bu ayrılma gündelik yaşamda işçilerin bir araya geldiği mekanların da farklılaşmasına neden olmaktadır. Buna göre lojmanda ikamet eden işçilerin önemli bir bölümü iş çıkışında ya da hafta sonlarında zamanlarını lojmanlar içinde yer alan oyun salonlarında geçirirken, mahallede oturan işçiler kendi mahallerindeki kahveleri tercih etmektedir. Oysa ki kahveler, özellikle alternatiflerin az olduğu küçük kentlerde gündelik yaşamlarında işçileri bir araya getiren önemli sosyalleşme merkezlerinden biridir. Taşeron ve kamu işçileri arasında fabrika içi düzende yerleşik olan farklılaşma eğilimi, lojmanlarda kamu işçileri arasında yaratılan ayrımlarla daha da derinleşmektedir. Lojmanların ayrıcalıklı konumu örneğin işçilerin özelleştirmeye ilişkin tutumlarında kendini göstermektedir. Lojmanda oturan işçilerin %55,5'i Türkiye genelindeki özelleştirmeye karşı çıkarken, mahallede oturan işçilerin sadece %23,8'i buna karşı çıkmaktadır. Bu oranlar fabrikanın özelleştirilmesine ilişkin cevaplarda daha da artmaktadır. Buna göre, fabrikanın özelleştirilmesine karşı çıkan işçilerin %73'ü lojmanlarda ikamet etmektedir.

Lojmanlar bir diğer yanıyla yöneticiler ile işçiler arasında hiyerarşik ilişkinin devam ettirildiği, sınıflararası ilişkinin mekana taşındığı bir alandır. Lojman içindeki yaşamda oluşturulan yöneticiler ile işçiler arasındaki sınırları, işçileri gözüyle değerlendirebilmek için işçilere yönetici-işçi temelinde lojman içindeki farklılaşmanın olup olmadığı ve bunun görünümlerinin neler olduğu soruldu. Buna göre lojmanlarda ikamet eden işçilerin %73'ü, yöneticiler ile işçilerin lojmanlarda kaldığı mekanlar arasında belirgin farklar olduğunu söylemiştir. Farklılıklardan ilki konut yapısı ve yerleşim yeridir. Lojman düzeninde işçiler belirli bölgelere yerleştirilmiştir. Lojman yaşamının aynı zamanda işyeri mekanı ile yaşam mekanı arasında bir köprü işlevini gördüğü gözlemlenmiştir. Buna göre, fabrika içindeki hiyerarşik denetimle şekillenen resmi ilişkiler lojmanlarda da varlığını devam ettirerek, bu ilişkilerin yaşam alnında da yeniden üretilmesini sağlamaktadır. Bu yönüyle lojmanların sınıflararası karşıtlık ilişkisinin kurulmasına zemin sağlayabileceğini düşünebiliriz Ancak beklentinin aksine bu ilişki, insanların yaşamında olağan bir sürecin ürünü olarak varlığını korumakta ve kabul edilmektedir.

2. İşçiler arasında var olan tüm bu farklılaşma eğilimlerine rağmen, ortak bir kültürün izlerine de rastlamak mümkün. Köy kültürü ile şekillenen bu ortak kültür bir yanıyla köy yaşamının evlere diğer yanıyla insanlar arasındaki ilişkiye taşınmasıyla kendini göstermektedir.

Köyle işçiler arasındaki bağlar zayıflamaya yüz tutmuş olsa bile, köy kültürünün görünümleri işçi evlerinde kendini yaşatmaya devam etmektedir. Örneğin, bugün köydeki alışkanlıkların devamı niteliğinde, evlerinde yemeklerini yer sofrasında yiyen, evinin bahçesinde mutfak ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde sebze-meyve yetiştiren, hayvan besleyen işçilere veya bir araya gelerek birkaç evin birden ihtiyacını karşılamak için yufka açan, salça yapan işçi eşlerine rastlayabilirsiniz. İşçilerin arasında köy kültürü ile beslenen bir dayanışma kültürünün varlığından söz etmek mümkündür. İşçilerin arasındaki bu birlikteliği fabrika içinde ve sosyal yaşamda olmak üzere iki eksende inceleyebiliriz:

Fabrikada yaklaşık on kişinin paylaştığı dinlenme odaları bulunmaktadır. Bu odalarda işçiler arasında günlük işbölümü çizelgesi yapılır. Buna göre bir hafta öncesinde odanın

temizliğinin kime ait olacağı, çay demleme ve servis işini kimin yapacağı belirlidir. Aynı şekilde işçilerin çay, şeker, kahve gibi sürekli tüketilen ürünlerin alışverişini her ay bir işçi olmak üzere aralarında topladıkları para ile toptan almakla sorumludur. Bununla birlikte işçiler arasında düğün, sünnet gibi eğlenceler ile sağlık problemi, ölüm gibi durumlarda paraya ihtiyacı olan işçiler için işçiler arasında para toplanması bir adet halini almıştır. Bunun yanı sıra, işçiler arasındaki geleneğe göre, oğlunu sünnet ettiren veya oğlunu/kızını evlendiren her işçi çalıştığı birimin panolarına düğün davetiyesini asar. Böylelikle, birimde çalışan işçiler ortak olarak düğüne davet edilir. Aynı zamanda düğün sahibinin, düğünün ertesi günü çalışma arkadaşlarına bir kutu çikolata dağıtması da usul gereğidir. Benzer uygulama, emekli olan, tatilden dönen veya oğlu askerden gelen işçiler için de geçerlidir.

Bunun yanı sıra köylerdeki imece geleneğinin bir benzeri olan dayanışma kültürü, işçiler arasında varlığını hâlâ devam ettirmektedir. Örneğin, bir işçinin evi taşınacaksa o gün aynı ya da farklı mahallede oturan işçiler toplanır ve eşyaları yeni eve yerleştirirler. Benzer şekilde, yeni ev yapılacaksa ya da evin herhangi bir yanında tamir yapılacaksa, bu işleri yapmak için işçiler bir araya gelir ve kendi ustalıklarını sergilerler. Onun içindir ki, ev sahibi olan çok sayıda işçi evini arkadaşlarının yardımıyla kendi yaptığını belirtmiştir. Bununla birlikte, kimi işçiler üyesi oldukları okul-aile derneklerinde, yoksul öğrencilerin eğitim giderleri için ortak fon oluşturduklarını belirtmiştir. Örneğin, Seydişehir'in Kesecik kasabasında yaşayan bir kamu işçisi kasabalarında kurdukları Okul Yaptırma ve Yaşatma Derneği aracılığıyla belediyeden kiraladıkları 40 dönüm araziye pancar ektiklerini ve böylece burada köylü için bir istihdam alanı yarattıklarını anlatmıştır. Buradan yaklaşık 30 milyar gelir elde edilmiş ve bu gelirin bir bölümü ile öğrencilerin eğitim giderleri ve hastaların sağlık giderleri karşılanmış, geri kalan bölümü ile de bu yıl tekrar, buğday ekilmek üzere 40-50 dönüm arazi kiralanmış. İnsani ilişkiler düzeyinde gelişen bu dayanışma örnekleri, işçileri bir araya getiren küçük sığınaklardır.

Değerlendirme

Enformel sektörün gelişmesi ve kamu fabrikalarında istihdam edilen işçi profilinin değişmesi ile kamu fabrikalarında birbirlerinden oldukça farklı koşullara sahip iki işçi profili gündeme gelmiştir. Bir yanda, giderek önemini yitirmeye başlamış olsa bile sosyal hak ve güvencelere sahip olan kamu işçileri diğer yanda ise iş güvencesi, örgütlenme hakkı olmadan çok düşük ücretlerle çalıştırılan taşeron işçileri. İşyeri süreci ile başlayan, elde edilen gelir ve işyeri deneyimi ile bağlantılı olarak sosyal yaşamda da kendini yeniden üreten bu yaşam deneyimi, özel şirket işçilerini kamu işçilerinden farklılaştırmaktadır. Bu farklılık o kadar belirgindir ki, görüştüğümüz kamu işçileri gerek anket formunda gerekse de sohbetlerimizde taşeron işçilerini *kunta-kinteler veya köleler* olarak tanımlamıştır. İşçiler arasında yaratılan bu farklılıklar, işçilerin ortak bir bilinç geliştirmesine ve kolektif hareket etmesine engel olan önemli etkenlerden birisidir. İşçilerin geleceklerini her yönüyle olumsuz etkileyebilecek özeleştirme gibi önemli bir soruna karşı işçilerin birlikte tavır koymak yerine, aralarında derin görüş ayrımlarının olması bu farklı işyeri ve yaşam deneyiminden kaynaklanmaktadır. Ancak sınıf oluşumu ve sınıf bilinci, insanların nesnel sınıf konumlarını deneyimledikleri süreçte keşfedilebilir. Bu anlamda, hiçbir model bize doğru ve kendi içinde tutarlı bir sınıf bilinci çizemez. Sınıf oluşumu gibi sınıf bilinci de,

sınıflar mücadelesi dolayımıyla şekillenen, kendi içinde çelişkileri barındıran ama aynı zamanda ortak dayanışma ve kolektif hareket zeminine de yol veren diyalektik bir sürece işaret etmektedir.

Nesnel sınıf konumlarının ve çıkarlarının varlığı, siyasal ve ideolojik düzeyde bir sınıf bilincini doğrudan getirmemektedir. Bu iki düzey arasında ilişkiyi sağlayacak bir aracıya ihtiyaç vardır ki o da sınıf mücadelesidir. Sınıf mücadelesi alanının genişletilmesine yönelik bu stratejiler, öncelikli olarak işçi sınıfını bölen dinamiklere karşı geliştirilmelidir. Bu anlamda kamu ve taşeron işçileri arasında yaratılan farklılıkların ortak paydalar ve çıkarlar üzerinden kurulacak mücadele alanında ve örgütlenme modelinde eritilmesi gerekmektedir.

Bununla birlikte bugüne kadar, çoğunlukla işçilerin çalışma yaşamına ilişkin sorunları üzerinden mücadele stratejileri geliştirilmiştir. Benzer şekilde sınıfa ilişkin araştırmalar da üretim sürecine odaklanan çalışmalar üzerinden yürütülmüştür. Bu anlamda hegemonik mücadelenin esas olarak yürütüldüğü alan olan toplumsal yaşam, mücadele alanının çoğunlukla dışında tutulmuştur. Oysa ki, yeniden üretim alanı olarak yaşam alanı, gerek burjuva ideolojisine gerekse de işçi sınıfı ideolojisine ilişkin stratejilerin hayata geçirilmesinde önemli bir merkezdir. Bu merkezin her alanıyla, sınıf mücadelesine kanalize edilmesi gerekmektedir. Çünkü, hegemonya sadece bir sınıfın tahakkümünü kurduğu, diğerinin ise bu tahakküme boyun eğdiği bir alana işaret etmez. Bu alan aynı zamanda sınıflar mücadelesini ve sınıfların direnişlerini, alternatif projelerini içeren bir alandır. Bu nedenle, toplumsal yaşamda işçilerin kendi değerlerini ve kültürlerini üretebileceği merkezleri de, sınıf mücadelesi bağlamında değerlendirmek gerekmektedir. Bu merkezler içinde işçilerin sürekli toplandığı kahveleri, dernekleri ya da kulüpleri göstermek mümkündür. Seydişehir'de de kahveler bir yanda grev zamanında işçilerin toplandığı ve grev sürecini değerlendirdiği bir merkezdir. Diğer yandan ise işçilerin boş zamanlarının önemli bir bölümünü geçirdiği, Türkiye ve dünya sorunlarının masaya yatırıldığı bir buluşma mekanıdır. Bu yönüyle, Seydişehir'de işçilerin grev zamanında bile sendika merkezinden çok kahvelerde toplanıyor olması önemlidir.

İlgili Kaynakça

Ahmad, Aijaz (1997) "Issues of class and culture", (E.M. Wood'un mülakat_), In Defense of History: Marxism and the Postmodern Agenda içinde (Edited by E.M. Wood ve J.B. Foster), New York: Monthly Review Press, (97-111).

Aktaş, A. S. (2001) "Türk Örneğinde Sınıf Analizleri ve Sınıf Şemaları", Toplum ve Bilim, n.90, s.210-229

Balçın, E. (1995) Türkiye'de Demiryolu İşçileri Araştırması, Ankara: Demiryol-İş Sendikası Yayınları

Boratav, K. (1995) İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları

Bourke, J. (1994) Working Class Cultures in Britain 1890-1960, London: Routledge

Bulmer (1975) Working-Class Images of Society, (Ed.), London: Routledge.

Çubukçu, A. (1989) "İşçi Sınıfı Kültürü ve Türkiye", Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, İstanbul: İletişim Yayınları, c.7, s.2284-2285

Engels, F. (1997) İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu, çev.Y. Fincancı, Ankara: Sol Yayınları

Erbaş, H. (1993) Class and Culture: The Cases of Kırıkkale and Ankara, Yayınlanmamış Doktora Tezi, ODTÜ Sosyoloji Bölümü, Ankara

Fantasia, R., Mcnall, S. G. and Levine, R. F. (eds.) (1991) Bringing Class Back In, San Francisco: Westview

Frykman, B. and Tegner, E. (eds.) (1986) Working Class Culture, Norrköping: Ethnological Publications

Geniş, A. (2002) Workers in the Small Industry: Employment, Social Space and Patterns of Class Formation, Yayınlanmamış Doktora Tezi, ODTÜ Sosyoloji Bölümü, Ankara

Hobsbawn, E. J. (1984) Workers: Worlds of Labor, New York: Pantheon

Katznelson, I. and Zolberg, A. (eds.) (1986) Working Class Formation: Nineteenth Century Patterns in Western Europe and the United States, Princeton: Princeton University Press.

Katznelson, I. (1992) Marxism and the City, Oxford: Clarendon Press

Hayter, T. and Harvey D. (eds.) (1994) The Factory & The City, London: Mansell

Kıray, M. (2000) Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası, İstanbul: Bağlam Yayınları

Mann, M. (1973) Consciousness and Action Among the Western Working Class, London: Macmillan Press

Munck, R. (1995) Uluslarası Emek Araştırmaları, çev. C. Aygün, Ankara: Öteki Yayınları

Oskay, Ü. (1983) Geçiş Dönemi Tipi Olarak Zonguldak Kömür Havzası, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları

Özuğurlu, M. (2002a) İşçi Sınıfının Oluşumu Üzerine Bir Çözümleme Çerçevesi: Anadolu'da Bir 'Küresel Fabrikanın' Doğuşu (Denizli Örneği), Yayınlanmamış Doktora Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Ankara

Punch, F.K. (1998) Introduction to Social Research: Quantitative and Qualitative Approaches, London: Sage Publications

Sayılan, F. (2001) Yetişkin Eğitimi Bağlamında İşçi Eğitimi, Üç İşçi Sendikasında Etnografik Örnek Olay İncelemesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Halk Eğitim Ana Bilim Dalı, Ankara

Thompson, E. P. (1968) The Making of The English Working Class, London: Penguin Press

Yazıcı, E. (1992) Sosyo-kültürel Değişme Sürecinde Karabük'te İşçi Ailesi, Ankara: Özçelik-İş Yayınları

Yıldırım, E. (1994) Working Class Formation in Turkey: A Historical and Cross-sectional Investigation, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Manchester Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, İngiltere

Yücesan, G. (1998) The Changing Nature of the Capitalist Labour Process: A Study of Factories and Workers in the Turkish Manufacturing Industry, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sussex Üniversitesi Kalkınma Çalışmaları Enstitüsü, İngiltere

Wright, E.O. (1989) The Debate On Classes, (Edit by E.O. Wright) London: Verso.

Sorular

İsmail Gökdayı: Ben bir soru sormak istiyorum. Buraya gelmeden önce Sosyal Araştırmalar Vakfı'nın sempozyum programı başlıklı web sayfasından, oradan alıntı, vakıf kendisini şöyle tanımlıyor. "Bireyin kitlelerin, toplumsal katman ve sınıfların yaşama aktif bir biçimde katılmasını sağlamaya yönelik bir bilgi taşıyıcısı olarak tanımlar. Toplumda ve üyeler arasında dayanışma duygu ve birliğinin geliştirilmesine özel bir önem verir."

Kırsal yoksullar hakkındaki yaklaşımımın genel tanımıyla örtüşmediği konusundaki kanaati tamamen size bırakıyorum.

Bilinmeyen Kişi: Vakıfla değil sempozyumun başlığıyla ilgili.

İsmail Gökdayı: Kırsal yoksulları ben şöyle tanımladım genel bir çerçeve içersinde. Çoğunlukla tarımsal ve hayvansal işlerle uğraşıyorlar, üretimlerinin daha çok geçimlik olması önemli ölçütlerden bir tanesi, eğitim düzeyleri oldukça düşük, çok çocuklu, erkek egemen aile yapısı, kadınların toplumsal olarak ezilmesi ve yok sayılması söz konusu. Kendilerini özgürleştiremiyorlar, yaşam kaliteleri düşük, fiziksel durumları zayıf, gördüğümüz gibi yıpranmış, umutsuz, beklentileri yok, iş aramıyorlar eğitimsizlikleri yüzünden iş olanakları becerileri sınırlı. Bu çerçevede bakarsanız toplumun dışında, toplumdan soyutlanmış bir kesim var. Ama ben şuna dikkat ettim, kırsal kesimde de çalışan insanlar var. Dilek Hanımın söylediği gibi yani bir ücret karşılığında çalışmıyorlar, ama bir nevi onların ayakta kalabilmelerinin, yaşam mücadelelerinin temel nirengi noktalarından bir tanesi. Yani emeğin, ama o aynı zamanda yaşamın sürdürülebilirliğiyle doğrudan ilişkili. Ben biraz da buraya dikkat çekmek istedim. Gerçekten kentte işçi sınıfının sorunlarını çok ciddi şekilde görebiliyorsunuz, daha doğrusu gözünüzün önünde, fakat kırsaldaki insanı çok ciddi şekilde göremiyorsunuz. Bir problemimiz daha var bizim. Aslında kentin insanlarının büyük bir kısmını son otuz kırk yıllık sürece baktığınız zaman kırsaldan gelenler, yani gerçekten kentin kendisinden kaynaklanan şeyler, çok önemli bir ayrıntıdır. Hala kentte olup da bir şekilde kırsaldaki ilişkilerini sürdüren insanlar var. Halen apartmanlarda inek besleyenleri görüyorsunuz, domates yetiştirenleri görüyorsunuz, bunlara kırsallığın halen kentte bir yansıması olarak dikkatinizi çekmek istiyorum.

İsmail Gökdayı: Burada soruyu geldiği gibi okumakta zorlanıyorum.

Soru: Kusura bakmayın o benim el yazımdan dolayı. Daha kısaca şöyle diyeyim: Ben size, az önceki tartışmada da açtığınız, evet yoksulluğun niteliğine dair birtakım tanımlar yapıyorsunuz, bir takım emekler burada bir emek var, burada bir üretim var ama bu sınıf hakkında bir emek varsa, bunu sömürenin kim olduğunu kendi içinde ifade etmediğinizde, sizin yaptığınız yoksulluk tanımı betimleyiciden öteye gitmiyor, sınıfsal ilişkileri, üretim ilişkilerini bu yoksulluğun nereye oturduğunu ve bu yoksulluğun başka ne gibi zenginliklerin temelini ve besleyicisi olduğunu göstermiyorsunuz. Temel olarak sorun bu.

İsmail Gökdayı: Burada bir zenginlikten söz etmiyoruz, yani yüzyıllardır devam eden kalıtsal bir yoksulluktan söz ediyorum ben, yani vurgum tamamen farklı, ne bir mutlak yoksulluk tanımı yapıyorum, ne göreli yoksulluk tanımı yapıyorum bunlar aşama aşama. Bu yoksulluğun en kıyısında, yani burada ücret karşılığı çalışan bir insandan söz etmiyoruz.

Ücretin düşüklüğünden söz etmiyoruz, aile ilişkilerinden söz etmiyoruz. Bunlar sosyal güvenceleri olmayan ürettikleriyle kıt kanaat geçinemeyen insanlar, zaten onu vurgulamak istiyorum, dolayısıyla burada eğer bir sömüren ve sömürülen varsa da çok ayrı bir soru. Teşekkür ederim.

Dilek Hattatoğlu: İşçi sınıfının değişen yapısı ve sınıf hareketinde yeni arayışlar, deneyimler. Yani ben tam da şunu anlatmaya -yanlış mı anlattım ya da anlatamadım mı çalışmıştım, herhangi bir insan grubunu nasıl bir emek sunduğu üzerinden ve hangi cinsiyet, toplumsal cinsiyetinin bu emek konumlanışındaki yeri üzerinden ele almamız gerekir, yoksa yaşadığı yoksulluk üzerinden değil. Şöyle bir tarafı da var, herhangi bir şeyi tarif etmek için kendisini kullanamazsınız, yani sınıf nedir, sınıf sınıftır, olmaz. Açıklamanız gerekir, dolayısıyla yaklaşımımın sınıf hareketi dışında bir yaklaşım olduğunu düşünmüyorum. Kimlerin hangi sınıf içersinde yer aldığı ve bu grupların da nasıl bir örgütlenme içinde yer alacakları ayrı bir soru ve zaten tartışmaya çalıştığım öbür boyutu da buydu. Yoksulluğun bir zemin olup olamayacağıydı.

Soru: Yoksulluk tanımı yanıltıcı ise yoksulluğun analizinde, örgütlenmesinde sınıfsal analizin, emek gücü konumlanışının yanı sıra toplumsal cinsiyetçi yaklaşımın göz ardı edilmemesi gereken bir yaklaşım olduğunu söyleyebilir miyiz diye bir soru var.

Cevap: Elbette zaten onu söylemeye çalışmıştım. (Açar mısınız biraz daha)

Soru: Şimdi kadın emeği, ücretsiz karşılıksız emekle ilgili bir soru var, sömürücüsü kimdir şeklinde.

Cevap: O emeğin ürünlerini kim kullanıyorsa odur.

Soru: Biraz açar mısınız, yani erkekler kullanıyorsa erkekler sömürüyor ya da bakkal kullanıyorsa bakkal mı sömürüyor.

Cevap: Bu tartışma feminist teoride de tek cevaplı bir tartışma değil. Yalnız kişisel duruşum açısından söyleyeyim, çatışan sınıf konumları sömürü açısından düşünüldüğünde çatışan konumlar olduğunu düşünüyorum, yani bir ustabaşı fabrikadaki bir ustabaşı, diğer altındaki çalışanlarla ilişkilerinde problem yaşayabilir, bunun daha ağırı ücretli çalışan ama aynı zamanda üretim araçlarının da sahibi olan insanların durumudur. Daha içerde toplumsal cinsiyet ayrımı üzerinden gittiğimizde kadınların emek sunumlarının, özellikle emek sunumu lafını kullanıyorum çalışma demiyorum, emek sunumlarının birçok formunun karşılıksız olduğunu ve bu karşılıksız formların yaygınlığı nedeniyle de kadınların ücretli çalışmada, çalışma dediğimiz türlerde çok da yer alamadıklarını veya orada yer alışlarını da bunun üzerinden biçimlendiğini söyleyebiliriz. Bu da yani şu anda örneklerini ya da arkasını doldurmak üzere çeşitli şeyler söyleyebileceğim. Zaman nedeniyle bir şey değil ama dışarıda konuşabilirim. Yani kim o karşılıksız emeğin ürünlerinden yararlanıyorsa sömüren odur diye cevaplayabilirim bunu, bunlar kendisi de, kendi ürettiği artıdeğer de başkaları tarafından el konulanlar olabilir. Öbür soruyu da cevaplayayım.

Soru: Küreselleşen emek sermaye ilişkisi dikkate alındığında ev eksenli kadın çalışması küresel yoksulluğu artırır mı, azaltır mı? Artırırsa sanırım soru alternatifiniz ne olabilir?

Cevap: Herhangi bir çalışma biçimine dahil olmak ve bunun yoksulluğu artırıp artırmaması gibi bir soru bana, yani ben kafamda bunu çok bir yere koyamıyorum, yerleştiremiyorum çünkü yani fabrikaların, fabrika üretiminin yaygınlaşması yoksulluğu artırır mı, artırırsa ne olacak, artırmazsa ne olacak? Sonuç olarak bu insanlar çalışıyorlar bu

insanlar emek veriyorlar, bu insanlar işçi ve bunun, bu konumlarının yarattığı bir takım örgütlenmeleri yaratabilirler, çalışan olmaları bir emek sunumu yapıyor olmaları, bir zincir içersinde yer alıyor olmaları onlara örgütlenmeleri için de asgari maddi koşulu sağlıyor diye düşünüyorum, bu zorunlu hale getirmez ama bir maddi koşul sağlıyor, dolayısıyla yoksulluğu artırıp artırmaması temel bir soru değil diye düşünüyorum, artırır da artırmaz da. Yoksul oldukları için o çalışma biçimlerinde yer alıyorlar, böyle bir şey var, öncelik öbür tarafta.

Özge Berber: Önce bir haklı bir eleştiri üzerinde durmak istiyorum, sendikal mücadelenin sınıf kültürü ve sınıf bilinci çalışmalarını elbette ki dışında tutulamayacağını, hatta temel eksenlerden birisi olduğunu düşünüyorum, gerek sendikal, gerekse de sendika dışındaki örgütlenmelerin işçilerin birlikte hareket etmesinin, işçiler arasında başta dayanışma kültürü olmak üzere yeni farklı ve karşı alternatif açılımlar sağlayacağını düşünüyorum ve bu çok önemli. Ben bunu kendi çalışmamda yapmaya ya da göstermeye çalıştım, sendikal mücadelenin özellikle grev deneyimi üzerinden işçi kültürüne ya da bilincine nasıl etkide bulunduğunu ama burada sunamadım, kusura bakmayın. Çünkü vaktim çok kısıtlıydı. İkinci soru da zengin yoksul ayrımını birinci sırada işçilerin saymasını ve işçi işveren ayrımını geri planda tutması sınıf bilincinde bir eksikliğe işaret edip etmediğine dair bir soru.

Benim burada görmek istediğim işçi işveren ayrımı dururken işçilerin niçin zengin yoksul ayrımını seçtikleri ve ilk sıraya yerleştirdikleri, benim için o önemliydi. Yoksa bu bir bilinç eksikliğine işarettir anlamında söylemedim ama işçi ve işveren ayrımının çok daha belirgin olduğunu zenginyoksul ayrımının ise biraz daha geniş bir anlama sahip olduğunu düşünüyorum ve burada işçilerin bunu seçmesinin önemli olduğunu düşündüm, onun için de söyledim.

OTURUM 2.1

GELENEKSEL SINIF ÖRGÜTLENMELERİ: DURUM 1

YÖNETEN:
GÜLLİSTAN YARKIN

KONUŞMACILAR:
MUSTAFA ÖZTAŞKIN
AZİZ ÇELİK - ZAFER AYDIN
YÜKSEL AKKAYA

Abstract

The process of radical restructuring of the capitalism in the era of globalization gives rise to changes in the working class structure. Such a change in the structure of the class constituting the social base of the global unionist movement influences the organizational structure, agenda, working methods, strategy and the policies of the unions. The global unionist movement was in the earlier periods unprovided for this process, however, at the moment has put this crucial problem on its agenda. The unionist movement interrogates the existing structures and methods, strategies and policies in order to overcome the crisis of the unionist movement and tries to reform itself. The unionist movement in Turkey also undergoes this painful process. How should the unionist movement in Turkey interprete the organizational structure, working methods, strategies and policies in order to overcome the basic problem engendered by the restructuring process of global capitalism?

Kapitalizmin Yeniden Yapılanması ve Küresel Sendikal Strateji*

MUSTAFA ÖZTAŞKIN

Küreselleşme koşullarında kapitalizmin yeniden yapılanması sendikaların ayağını bastığı toprakta sarsıcı bir değişim yarattı. Bu süreç, teknolojik devrimin de devreye girmesiyle, üretimin ve üretim içinde emeğin örgütlenmesinde yeni yöntemler uygulanmasına yol açıyor. Kapitalizmin İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde uyguladığı yerleşik fordist üretim modelinin yerini *esnek* ya da *yalın* üretim sistemi alıyor. Buna bağlı olarak *standart* istihdam ilişkileri sarsılıyor, yeni (*atipik*, *esnek*) istihdam ilişkileri devreye sokuluyor. Özellikle taşeron ilişkileri ve geçici işçilik yaygınlaşıyor. Teknolojik devrimin üretime uygulanması sonucunda beyaz yakalılar (mühendisler, teknik elemanlar ve profesyonel kadrolar) işçi sınıfının yapısında ağırlık kazanıyor. İstihdam biçimlerindeki değişmeyle birlikte bu süreç, sendikaların toplumsal tabanını oluşturan işçi sınıfının geleneksel yapısında değişime ve çeşitlenmeye yol açıyor.

Sendikamızın faaliyet gösterdiği ve çokuluslu şirketlerin yönlendirmesi altındaki petrol, enerji, kimya, ilaç ve lastik sektörleri de bu süreçten payını alıyor. Hükümetlerin uyguladığı neoliberal programlar bu oluşumun önünü açmaya ve onu derinleştirmeye yönelik.

Sektörümüzdeki işçiler ve sendikalar özelleştirme dayatmasıyla karşı karşıya. Özelleştirmeler, her şey bir yana, işletmelerde küçülmeye, işten çıkarmalara ve istihdamda daral-

* Petrol-İş Sendikası Genel Başkanı Mustafa Öztaşkın sempozyuma bir yazılı bir tebliğ göndermiş, ancak zaman kısıtından dolayı göndermiş olduğu tebliğe bağlı kalmayan bir sunum yapmıştır. Öztaşkın'ın hem göndermiş olduğu tebliği hem de yapmış olduğu sunumun deşifre metnini yayınlıyoruz. Okumuş olduğunuz bu metin Öztaşkın'ın sempozyumda yaptığı sunumun deşifre metnidir.

maya yol açıyor. Başta taşeron ilişkileri ve geçici işçilik olmak üzere *esnek* ya da *atipik* istihdam yöntemlerinin yaygınlaşması, eski istihdam modelinin yerini geçici ve kısa süreli istihdam modelinin alması, hatta esnek istihdam yöntemlerinin yasalara girmesi bu tabloyu tamamlıyor. Yani istihdam sayısal olarak daralmakla kalmıyor, geleneksel istihdam ilişkileri de köklü bir değişime uğruyor.

Bu bağlamda, çokuluslu şirketlerin ulusal sınırları aşan üretim zincirleri, sendikal hareketin karşısında üstesinden gelinmesi gereken ciddi bir sorun olarak duruyor. Bu üretim zincirleri sermayenin ulusal sınır tanımayan dünya ölçeğindeki hareketliliğini ifade ediyor.

Dünyada 1970'lerin ortalarında başlayan bu süreçler genelde bütün kıtalardaki ve ülkelerdeki sendikal hareketleri şu ya da bu biçimde etkiledi. Birçok dünya sendikası ağır kan kaybına uğradı ve etkinliğini kaybetti. Ülkemiz sendikalarının da içinde yer aldığı dünya sendikal hareketi bu süreçlerin üstesinden gelebilecek politika ve stratejileri hemen üretemedi. Sendikal hareket hazırlıksız yakalandı.

Ama bugün bu politika ve stratejileri oluşturma arayışında hayli yol aldık.

Bu noktada bir saptama yapmak gerekiyor: Sendikal hareketin geliştireceği stratejilerin küresel kapitalizmin yeniden yapılanmasının ürünü olan bu tabloyu dikkate alması, yani küresel perspektifi gözetmesi gerekiyor.

Amaç, küresel sermaye kadar hareketli ve etkin bir sendikal hareket yaratmaktır. Bunun yolu da sendikaların gündemlerini, örgütsel yapılarını, çalışma yöntemlerini, politika ve stratejielerini yenilemesinden geçiyor. Bunun için kapitalizmin bugünkü trendlerini doğru okumalıyız.

Küreselleşme koşullarında kapitalizmin yeniden yapılanması ve bu yeniden yapılanmada çokuluslu şirketlerin üstlendiği belirleyici rol, sendikal hareketin ulusal sınırlara sıkışıp kalmış geleneksel stratejik yaklaşımlarını etkisiz kılıyor. Yeni sendikal stratejilerin, başta örgütlenme ve toplu sözleşme olmak üzere her alanda ulusal sınırları aşan, küresel bir perspektiften hareket etmesi ve küresel yöntemler geliştirmesi gerekiyor.

Bu konuda, işkolu esasına dayalı küresel federasyonların, sözgelimi Petrol-İş'in ilgili olduğu sektörlerde Uluslararası Kimya, Enerji ve Maden İşçileri Federasyonu'nu ICEM'in varlığı ve etkinliği sendikal harekete değerli olanaklar sunuyor.

Sendikamızın da üye olduğu ICEM'in ilgili sektörlerdeki çokuluslu şirketler ve onların üretim ağları karşısında geliştirdiği sendikal stratejinin iki ana ayağı var.

Bu ayaklardan biri küresel çerçeve sözleşmelerdir. Küresel çerçeve sözleşmeler, bildiğiniz gibi, esas olarak ICEM gibi küresel federasyonlar ile sektördeki çokuluslular arasında bağıtlanan sözleşmelerdir. Bu sözleşmeleri, çokuluslunun genel merkezinin bulunduğu ülkedeki işkolu sendikası ve bazı durumlarda işletme konseyi de taraf olarak imzalamaktadır. Küresel sözleşmelerin içeriğini, yine bildiğiniz gibi, ILO'nun sendikal hak ve özgürlüklerle ilgili temel sözleşmeleri oluşturmaktadır. Bunlar, özellikle örgütlenme ve toplu sözleşme haklarıyla, işçi sağlığı iş güvenliğiyle ve insana yakışır çalışma koşullarının sağlanmasına yönelik diğer temel işçi haklarıyla ilgili sözleşmelerin hükümleridir. Bu sözleşmelerin önemli bir kuralı, ulusal düzeyde bağıtlanan toplu iş sözleşmelerinin yerini almayı amaçlamamaması, tam tersine onları tamamlamaya yönelik olmasıdır.

Özellikle son dönemde bağıtlanan küresel çerçeve sözleşmeler bir konuyu özellikle gündeme almıştır. Çokuluslu şirketlerin kurduğu üretim ve tedarik zincirlerinde yer alan taşeron firmalar ve tedarikçi firmalar konusudur bu.

Soru şudur: Bir çokuluslu ile diyelim ki ICEM arasında bağıtlanan bir küresel çerçeve sözleşmede yer alan örgütlenme, toplu sözleşme ve benzeri haklarla ilgili hükümler o çokulusluyla ilişki içindeki tedarikçi firmalara ve taşeron firmalara da uygulanacak mıdır? Küresel federasyonların son dönemde imzaladığı sözleşmelerde daha çok şöyle bir hüküm yer alıyor: "Şirket bu sözleşmedeki hükümlere taşeron veya tedarikçi firmaların da uymasını sağlayacaktır".

Şimdilerde sözgelimi metal işçilerinin, inşaat ve ağaç işçilerinin, gıda ve otel işçilerinin ve tekstil işçilerinin küresel federasyonları ve ICEM küresel çerçeve sözleşmeleri bu yönden daha da geliştirilmeye çalışılıyorlar.

Özellikle örgütlenme ve toplu sözleşme hakları bağlamında küresel sendikal stratejiler yaşamsal bir önem kazanıyor. Bu, ülkemiz sendikal hareketi bakımından şu anlama geliyor: Ülkemizdeki tedarikçi veya taşeron firmaların örgütlenmeye karşı çıkması halinde, ana üretim şirketindeki işçilerin sendikal gücüyle dayanışmaya ve bilgi alışverişine gidilebilir.

Petrol-İş, son dönemde, bu anlayışı örgütlenme stratejisinin asli bir unsuru olarak görüyor.

Üst örgütümüz ICEM'in geliştirdiği sendikal stratejinin ikinci ayağı, çokuluslu şirketler çerçevesinde kurulan küresel sendikal ağlardır. Küresel sendikal ağlar, aynı çokuluslunun dünya ölçeğindeki üretim zincirinde örgütlü olan ulusal sendikaların bağlı oldukları küresel federasyonun koordinasyonu altında kurdukları yatay yapılardır. Sözgelimi ICEM çerçevesinde şu çokuluslularda küresel sendikal ağlar oluşmuştur: Bridgestone'da, Exonmobil'de, Goodyear'da, Rio Tinto'da ve Novartis'te. Ayrıca, yakın zamanda, ICEM'in girişimiyle DuPont'da da ulusal sendikal örgütlerin aralarında bilgi ve deneyim alışverişi yapacakları bir *haber ağı* oluşturuluyor.

Böylesi bir stratejik yaklaşım, sendikal örgütler arasında hızlı ve sistemli bir bilgi ve deneyim akışı olmasını sağlayacak, sendikal eylemin küresel ölçekte etkinlik kazanmasına katkıda bulunacaktır. Bu konuda iletişim teknolojisindeki muazzam gelişmeler sendikal harekete dikkate değer olanaklar sunuyor. Bu olanakların gereğince kullanılması, sendikal hareketin küreselleşme koşullarında çokuluslu şirketlere karşı etkin ve çok yönlü bir mücadele verebilmesini kolaylaştıracaktır.

Bu noktada, sendikaların özellikle yönetici, uzman ve aktivist kadrolarının böylesi bir stratejik yaklaşımın gerektirdiği zihniyet ve bilgi birikimiyle donanması gerekiyor. Kadrolarımızın küresel sendikal anlayışı günlük sendikal çalışmanın her alanında yönlendirici bir perspektif olarak dikkate alması gerekiyor. *Dar ulusalcı sendikal anlayışın* kalıntılarının kafalardan silkilip atılması, küresel sendikal bir zihniyetin reflekslerimize sinmesi gerekiyor. Aksi takdirde, örgütlenme kampanyalarında, toplu sözleşme masasında, toplumda ve politik yaşamda yapacağımız çalışmalar daha başından sakatlanmış olacaktır.

Türkiye sendikal hareketinin küreselleşme koşullarında kapitalizmin yeniden yapılanmasının işçi sınıfının önüne koyduğu temel sorunun üstesinden gelebilmesi için bir zihniyet ve tutum yenilenmesine ihtiyacı var.

Ben bu zihniyet ve tutum yenilenmesinin bir yönü üzerinde durmaya çalıştım. Bu platformda yapılan ve yarın da devam edecek olan tartışmanın ortaya bütünsel bir tablo çıkarmasını diliyorum.

Dikkatiniz için teşekkür ederim.

* * *

Sermayenin* hiçbir engel tanımadan kendine en uygun olan koşulların sağlandığı yerlerde üretim yapması karşısında, tabii ki sendikal hareket de yeniden yapılanmak durumunda, her şeyini gözden geçirmek durumunda. Yani sendikal hareket olarak, üretim süreçlerinin geldiği noktaya, kapitalizmin yeniden yapılanmasına baktığımız zaman, çokuluslu şirketlerin bütün dünyada üretimlerini bir zincir şeklinde gerçekleştirmelerine baktığımız zaman, artık ulusal sınırlar içersine sıkışmış bir sendikal stratejinin doğru olmayacağı kanısındayız. Artık sendikalar da çalışma yöntemlerini, örgüt yapılarını, stratejilerini buna göre belirlemek durumundalar. Yani sermaye dünya genelinde ne kadar hareketliyse, hızlı hareket edebiliyorsa, etkili birtakım yöntemler ortaya koyabiliyorsa, işçi sınıfı da yine küresel anlamda son derece dinamik, etkili ve hızlı hareket edebilen ve dünya işçi sınıfıyla entegre bir anlayış içersinde mücadelesini ortaya koymalı, koyması gerekir diye düşünüyoruz.

Bu anlamda yirmi birinci yüzyılda sendikacılığın manifestosu belki de yeniden yazılmalı; sendikalar her anlamda kendilerini yeniden sorgulamalılar, değişime ve yenilenmeye ayak uydurmalılar. Çünkü kendisini değiştiremeyen kişilerin ve örgütlerin toplumu da değiştiremeyeceğini çok iyi bilmemiz gerekir.

Ben burada zamanı da dikkate alarak, özellikle küresel düzeyde bizim sendikamızın ve Kristal-İş'in üst örgütü *Uluslararası Kimya Enerji ve Maden İşçileri Federasyonu*'nun, yani *ICEM*'in bu konudaki politikalarına kısaca değinmek istiyorum.

ICEM'in bu konudaki stratejisi iki başlıkta toplanabilir. Birincisi *küresel çerçeve sözleşmeler*, ikincisi *küresel sendikal ağlar*.

Son dönemlerde çokuluslu şirketlerle *küresel sendika federasyonları* (sözgelimi bizim işkolumuzda ICEM) arasında peş peşe küresel çerçeve sözleşmeler imzalanıyor. Bu şirketlerin merkez yönetimleri ile küresel federasyonlar arasında bağıtlanan bu küresel çerçeve sözleşmeleri, taraf olarak, şirketin genel merkezinin bulunduğu ülkede örgütlü sektör sendikası da imzalıyor. Bu sözleşmeler genel anlamda ILO standartlarını içeren, örgütlenme hakkına ve sendikalaşmanın önündeki engellere atıfta bulunan, işçi sağlığıiş güvenliği konularında ve çevre konularında çerçeve hükümler getiren düzenlemeler olarak dikkatimizi çekiyor.

Biz Petrol-İş olarak bir süreden beri bu konuda kafa yoruyoruz ve şöyle bir yaklaşım geliştiriyoruz: Küresel şirketler, yani çokuluslu şirketler dünyanın neresinde faaliyet gösterirlerse göstersinler, bu şirketlerle, faaliyet gösterdikleri bütün ülkelerde uygulanmak üzere, çalışma koşullarının, ücretlerin ve sosyal hakların asgari düzeyde belirlendiği çerçeve sözleşmeler yapılmalıdır. Çünkü bu çerçeve sözleşmeler yapılmadığı taktirde, hepimizin çok yakından bildiği gibi, çokuluslu şirketler, bir ülkenin işçilerini diğer bir ülkenin işçilerine karşı tehdit unsuru olarak kullanmaktadırlar. Yani siz burada istediğiniz kadar çalışma koşullarının iyileştirilmesi, ücretlerin, sosyal hakların vs. iyileştirilmesi için mücadele veriniz; eylemler, direnişler yapınız; eğer bunun küresel ayağını oluşturamazsanız, tek başına Türkiye sınırları içinde verdiğiniz bu anlamdaki mücadelede çok başarı şansınız olmayacaktır. Yani üretimi siz durdursanız, sıfırlasanız bile Türkiye'ye mal girişinde hiçbir sınırlama ve engelleme olmadığı için, çokuluslulların başka ülkelerde ürettikleri ürünler Türkiye pazarına girecektir ve toplumda, sizin grevinize rağmen, en etkili grev ve eyleminize rağmen, o ürünlerin sıkıntısı hiçbir şekilde çekilmeyecektir. Dolayısıyla işte bu anlamda

* Okumuş olduğunuz bu metin Petrol-İş Sendikası Mustafa Öztaşkın'ın sempozyuma göndermiş tebliğdir.

küresel sözleşmeler büyük önem taşıyor ve bu alanda bizim uluslararası örgütümüzün, yani ICEM'in çok ciddi çalışmaları var.

Bu küresel çerçeve sözleşmelerde taşeron ve müteahhit işçilerinin sendikal haklarıyla ilgili hükümler de yer alıyor. Çokuluslulara bağlı değişik ülkelerdeki taşeron ve tedarikçi firmaların da istihdam ettikleri işçilerin örgütlenme ve toplu sözleşme haklarına saygı göstermesi ve asıl işverenin yükümlülüklerini taşıması öngörülüyor. Tabii bu çerçeve sözleşmeler, ulusal toplu sözleşmelerin yerine geçebilecek anlaşmalar değil, tam aksine onları destekleyen ve geliştiren anlaşmalar.

ICEM'in stratejisinin ikinci yönü şu: Çokuluslu şirketlerde yatay örgütlenme diyebileceğimiz küresel bir sendikal ağ oluşturuluyor. Bu şirketlerde çalışanlar ve onların sendikal örgütleri ve yine onların temsilcileri arasında, internet olanaklarından da yararlanılarak oluşturulan bu sendikal ağ çerçevesinde, aynı şirketin Türkiye'deki bir işyeriyle Almanya'daki, Japonya'daki veya dünyanın başka ülkelerindeki işyerleri arasında süratle bilgi ve deneyim alışverişi yapma, dayanışma ve birbirine destek sağlama olanağı doğuyor.

Biz Petrol İş sendikası olarak bu konu üzerinde de çok ciddi bir şekilde çalışıyoruz, hatta çokuluslu şirketlerde izleyeceğimiz politika ve stratejilerle ilgili olarak sürekli tartışıyoruz, böylesi bir küresel dayanışmanın ve bilgi alışverişinin temellerini oluşturmaya çalışıyoruz. Ve Türkiye'de karşılaştığımız sorunların çözümünde bu ağların çok önemli olduğunu görüyoruz. Örneğin biz Petrol-İş sendikası olarak geçtiğimiz günlerde Bayer firmasının tarım ilaçları fabrikasında aspirin bölümünün kapatılmasıyla ortaya çıkan bir sorunu, bu dayanışmayla büyük ölçüde çözdük. Yine Birleşik Metal Sendikası'nın Bursa'daki Grammer örgütlenmesinin ve Niğde'deki Ditaş uyuşmazlığının bu dayanışmayla çözüldüğünü hepimiz biliyoruz. Dolayısıyla bu ağları geliştirmek durumundayız ve artık sendikalar yüzlerini tamamen dünyaya dönecekler, sendikacılık ulusal sınırlar içersine sıkıştırılmayacak ve sendikal hareketin uluslararası ayakları da, bağlantıları da geliştirilecek. Yani önümüzdeki dönemde uluslararası dayanışma sendikal hareket açısından çok daha belirleyici olacaktır diye düşünüyoruz.

Değerli arkadaşlar, gerçekten konumuz çok geniş, ama dediğiniz gibi sendikalar klasik mücadele yöntemleri yerine, toplumu çok daha etkileyebilecek, modern iletişim ve teknolojiden de yararlanan politikalar geliştirmek durumunda. Ayrıca politikalarını belirlerken propagandalarında hedef kitlelerini çok iyi belirlemek durumundalar. Şimdi takdir edersiniz ki bu salonda bulunan herkes üç aşağı beş yukarı birbirini tanıyor, yani en azından birbirine aşina simalar bu salonda bulunuyor. Şimdi biz örneğin birbirimize yönelik propaganda yerine, propagandada hedef kitlemizi çok iyi tespit edip onlara yönelik çalışmalar yapmak durumundayız diye düşünüyoruz.

Biz bu çalışmanın örneğini şöyle verdik Petrol-İş olarak: Biliyorsunuz, Petrol-İş uzun süreden beri özelleştirmeye karşı bir mücadele ortaya koyuyor. Özellikle son dönemlerde, son iki yıl içersinde çok daha etkili bir mücadele koydu. Bizim etkili olmamızın nedeni hem propagandadaki araçlarımızı değiştirmemizden, hem de yine propagandada hedef kitleleri çok iyi belirlememizden kaynaklandı. Örneğin özelleştirme karşıtı insanlarla bizim bir anlamda işimiz yok diye düşündük, çünkü özelleştirme karşıtlarına bizim propaganda yapmamıza bir gerek yok, önemli olan özelleştirmeye evet diyenlere yönelik bir propaganda

yapmak, onların kafalarında soru işareti oluşturmak. Onların kafalarında oluşan ezberi bozabilmeyi hedefledik ve propagandada hedef kitlemizi buna yönelik olarak seçtik ve bunda da son derece başarılı olduğumuza inanıyoruz. En azından Tüpraş olayına bir bakarsak –ki Tüpraş olayıyla ilgili gelişmeyi derledik ve bir kitapçık haline de getirdik orada hakikaten, aslında özelleştirmeye taraf olan, özelleştirmeyi savunan, liberal diyebileceğimiz birçok köşe yazarının Tüpraş'ın özelleştirilmesine karşı çıktığını görüyoruz. Demek ki propagandadaki kitlenizi doğru bir şekilde seçebilirseniz ve onlara yönelik tabii ki doğru araçlar kullanabilirseniz, başarı şansınız bu anlamda yükseliyor. Yine biz sendika olarak, belki de ilk defa, Türkiye'de modern propaganda iletişim araçlarından yararlandık. Örneğin yine bir sendika olarak Türkiye'de ilk defa, tam da savaşın başlayacağı sırada, sinemalarda film öncesi reklam kuşağında *Bir Özelleştirme Harekâtı: Irak!* sloganı altında iki dakikalık bir film oynatıldı. Tabii Türkiye'de, yanılmıyorsam, yedi yüz civarında sinema var; maddi olanaklarımız tabii ki bizim bunu belli bölgelerde göstermemizi ancak sağlayabildi, özellikle özelleştirmenin yoğun olduğu bölgelerde ve İstanbul'un bazı önemli sinemalarında gösterdik. Şimdi düşünün, sinemaya gelmiş bir kitle bir anda böyle bir reklam filmi ile karşılaşıyor ve bu onların düşünce ve duygularının bu anlamda değişmesinde, sendikaya bakış açılarının değişmesinde önemli bir etken oluyor.

Yine billboardlar çok ciddi bir şekilde kullanıldı ve biz topluma ulaşabilecek bütün yol ve yöntemleri, yine kısıtlı olanaklarımızla burada denemeye, geliştirmeye çalıştık. Bunları yaptıktan sonra da gerçekten olumlu sonuçlarını aldık diye düşünüyorum. Hele hele bunları sadece bir işkolu sendikası olarak değil de ülke çapında örgütlü bir konfederasyon veya işçi sınıfının örgütleri olarak yapabildiğimizi düşünün, maddi olarak gücümüzü birleştirebildiğimizi, zihinselfikirsel işbirliğimizi geliştirebildiğimizi düşünün, bunun etkisinin çok daha büyük olacağı, bizim belki sınırlı bölgelerde yarattığımız bu etkinin tüm Türkiye geneline yayılacağı ve toplumda bu anlamda da ciddi bir dönüşümün sağlanabileceği ortada.

Kamuoyunun karşısına çıkarken kendinizi çok ön plana çıkaran politikalar doğru değil, örneğin özelleştirmede birçok sendika önce kendisini, yani kendi işçisini, işten atılmaları ön plana çıkarırken biz asla bunu ön plana çıkarmadık, ülke ve toplum yararı ilkesini ön plana çıkardık ve bu anlamda da başarılı olduk.

Az evvel dinlediğim arkadaş Seydişehir örneğiyle ilgili konuştu. Gerçekten ilgiyle izledim oradaki araştırmayı, ama hemen pratik bir sonuç da çıkardım, bir sendikanın çalışanların düşüncesini ne kadar değiştirebileceğine ilişkin hemen kendime yönelik küçük bir şey çıkardım. Çünkü böyle bir araştırma örneğin bir Petkim'de yapılsaydı veya bir Tüpraş'ta yapılsaydı, bunun sonuçlarının yüzde yüz farklı olacağına inanıyorum. Çünkü biz de böyle bir çalışmayı bölgesel olarak yaptırdık. İşçilerin bakış açısında, özelleştirmeye karşı tutumlarında, müteahhit işçilerinin, taşeron işçilerinin dahi özelleştirmeye karşı oldukları büyük ölçüde orada ortaya çıkacaktır. Yani bir sendikanın işçilerin görüşlerini değiştirmedeki rolünün ne kadar önemli olduğu böylelikle ortaya çıkmış oluyor.

Beni dinlediğiniz için hepinize teşekkür ediyorum.

Abstract

The study explores the landscapes from struggles of Pasabahce glass workers who have distinguished place in Turkish labour movement. Glass workers who were identified with Pasabahce town of İstanbul have created many genuine experiences in their struggles. Following the famous 1966 Pasabahce strike which lasted 81 days Pasabahce glass workers gained mysterious fame in the labour movement. Pasabahce glass factory was where one could find the great strikes before the 80's and great resistances in last decade. The last workers' struggle at Pasabahce tool place against decision in the summer of 2002. Finally, Pasabahce was closed down after many glass workers migrated to other cities which have glass factories. Pasabahce town was a typical example of traditional workers' towns where workers live around the factories. This factor featured heavily, gaining the support of the people who live at Pasabahce. In contract with Beykoz Pasabahce glass factory, Eskisehir glass factory is isolated from urban areas, which is located at the Organized Industry Zone. One can see there many aspects of flexible and deregulated labour forms, subcontract work, outsourcing etc. and other impacts of the global market. When Pasabahce Beykoz factory symbolized the importsubstitution for industrialization model, Pasabahce Eskisehir factory tells about the story of Turkish capitalism that has connected with the global market. Under the changing circumstances Pasahahce Eskisehir glass workers have created a new experience which can inspire other workers facing the same troubles.

Beykoz'dan Eskişehir'e: Paşabahçe Deneyimi Üstüne Gözlemler-Notlar

ZAFER AYDIN-AZİZ ÇELİK

Paşabahçe, sadece İstanbul'da bir semtin değil, dünya çapında bir markanın da adıdır. Paşabahçe adını bu kadar tanınır kılan, sadece dünya çapında bir markaya adını vermiş olması değildir. Paşabahçe'nin Türkiye işçi sınıfı ve sendikal hareket içinde de özel bir yeri ve önemi vardır. Paşabahçe'de işçi sınıfı tarihinde kayda geçen, önemli sayılan pek çok gelişme yaşandı.

Paşabahçe aynasına bakarak Türkiye'de son yarım yüzyılda yaşananların minyatür bir örneğini görmek mümkün. Üretimin yapısında yaşanan değişiklikler, teknolojik dönüşüm ve bunun yol açtığı sorunlar, işgücünün yapısında ortaya çıkan değişiklikler, ekonomik ve sosyal politikalardaki değişimler, neo liberal politikaların yol açtığı tahribatlar, hak gasbları, esneklik uygulamaları, taşeronlaşma, fabrikaların büyük şehirlerden ve şehir merkezlerinden göçü gibi Türkiye'nin son on yıllarına damgasını vuran pek çok gelişme Paşabahçe'de de yaşandı.

Bir Semtin ve Bir Sendikal Tarzın Adı: Paşabahçe

19. Yüzyılın başından itibaren Avrupa sanayi devriminin yarattığı esintiyle birlikte ilk cam atölyeleri Beykoz ve Paşabahçe arasında kuruldu. Yüksek ısı ve ateşle yapılan cam üretiminin yol açabileceği yangınlardan kenti korumak için su kenarında ve uygun bir arazi yapısına sahip olan bu semt her açıdan uygun bir yerde bulunmaktaydı. Kente uzaklığı nedeniyle seçilmişti. 3. Selim döneminde kurulan bu ilk cam fabrikasında başlayan cam üretimi "*Boğaziçi camcılığı*" diye nitelendirilen özel kimliğini bu bölgede edindi (Küçükerman: 1998).

Camın ve cam işçiliğinin Beykoz'da başlayan serüveni Cumhuriyet döneminde de devam etti. 1934 Yılında Bakanlar Kurulu kararıyla İş Bankası tarafından Beykoz'da Paşabahçe Cam Fabrikası'nın kurulma çalışmaları başlatıldı. Şişecam kanunla kurulmuş bir işletme olmasına rağmen bir devlet kuruluşu değildir. Bir aile şirketi ya da bir patron şirketi de değildir. Profesyoneller tarafından yönetilen bir anonim şirkettir. Şişecam, Türkiye İş Bankasına ait bir Holding şirketidir. İş Bankası'nın ŞişeCam'daki payı yüzde 69'dur. Şişecam halka açık ve tamamen özel şirket statüsünde faaliyet yürüten bir şirkettir. Şahıs veya devlet şirketi değildir. İş Bankası ve Şişecamı diğer sermaye gruplarından ayıran en önemli özelliği bu iki şirketin bir aile mülkiyeti etrafında şekillenmemiş olmasıdır. İş Bankası ve bağlı kuruluşlar bu nedenle anonim kapitalist şirketler olarak adlandırılabilir (Sönmez: 1987).

"Bankanın kurucuları, nüfuzlu politikacılar ve tüccarlar, ilk yönetim kurulu ise Atatürk'ün seçtiği milletvekillerinden oluşuyordu. İş bankası kuruluşunu izleyen yıllarda yerli ve yabancı sermaye ile siyasi iktidar arasındaki bütünleşme süreci üzerinde oldukça etkin bir rol oynayacaktı. İş Bankası ile ilgili politikacılar, sermaye kesimiyle devlet arasında önemli bir halkaydılar. Bunlara "iş bankası grubu" veya Fransızca "çıkarcı" anlamına gelen "aferistler" deniyordu" (Sönmez: 1987)

Türkiye İş Bankası özelinde banka vakıf sandığı aracılığıyla, çalışanların bankanın ortağı olması yoluyla [çalışanların oluşturduğu sandık İş Bankası'nın yüzde 46 hissesine sahiptir. İş Bankası örneğinde bu nedenle bir işletme sendika bütünleşmesi yaşanmaktadır. Öte yandan, İş Bankası'nın önde gelen iştiraki Şişecam ile Kristal-İş Sendikası arasında ise gergin ve sert bir endüstri ilişkisi iklimi hakimdir.

Fabrika 29 Temmuz 1935'te resmen açıldı ve üretime başladı. Çay bardağı, su bardağı, gaz lambası, gemici feneri camı ve sürahi gibi ürünlerin imal edildiği fabrikada o yıllarda kadrolu işçi yoktur. Cam işçileri sabah fabrikanın kapısı önüne gelir, burada vardiya ustası tarafından işe alınırlar. Çalışmasından memnun kalınan işçi ertesi gün yeniden işe çağrılır. Paşabahçe ilk açıldığında kapasite 3 bin ton ve işçi yevmiyeleri 60 kuruştur, pazar tatili yoktur. Fabrikada yemek verilmez, işçiler kendi yemeklerini yanlarında getirirler (Ak 1975: 1114).

"Paşabahçe Fabrikası'nın ilk yıllarında yazın, işçilerin bir kısmı malzeme deposu civarında, bir kısmı da kıyıdaki ağaçların dalları üzerine birkaç tahta koyup, birazda saman serip, orada yatarlardı" (Küçükerman). Fabrikanın etrafında geceleme, ileriki yıllarda giderek fabrikanın etrafında barınmaya, evler, mahalleler kurmaya dönüştü.

Kitlesel seri üretimin bütün özelliklerini barındıran çok sayıda işçinin çalıştığı bu fabrikada, çalışanların fabrikanın etrafına yerleşmeye başlaması bölgenin hızla bir işçi

semti hüviyeti kazanmasına yol açtı. İşçi mahalleleri ve kahveleri kuruldu. Semtin emekçi hüviyeti kazanması ileriki yıllarda işçi sorunlarının semtin günlük yaşamının bir parçası haline dönüşmesine yaradı. Sorunların sahiplenilmesinde, dayanışmanın ve tepkinin örgütlenmesinde büyük avantajlar sağladı.

Fabrika'da ilk işçi örgütlenmesi ustalardan oluşan bir grup tarafından gerçekleştirildi. 1947 Yılında "Paşabahçe Şişe ve Cam Sanayii İşçileri Sendikası" kuruldu. Sendikanın ilk Genel başkanı Ahmet Topçu 1950 seçimlerinde ilk işçi milletvekili olarak parlamentoya girdi. Paşabahçe Şişe ve Cam Sanayii İşçileri Sendikası daha sonra İstanbul Şişe ve Cam Sanayii İşçileri Sendikası ardından da Türkiye Şişe ve Cam Sanayii İşçileri Sendikası adını alır. Camİş kısa adıyla anılan bu sendika, Türk-İş'in kuruluşuna katılır ve Genel Sekreteri Cemil Gider Türkİş'in de Genel sekreteri olur (Ak 1975: 55).

1963 Yılında çıkarılan 274 ve 275 sayılı yasaların ardından Paşabahçe'de imzalanan ilk sözleşme işçiler arasında rahatsızlığa yol açar ve Cam-İş sendikasından ayrılan işçiler Seramik Şişe ve Cam Sanayii İşçileri Sendikası adıyla bir sendika kurarlar. Bu ayrışmadan kısa bir süre sonra bu sendika ile Cam-İş Birleşik Cam-İş altında birleşirler. Bu birleşmenin istenilen sonucu vermemesi üzerine 7 Haziran 1965'te Paşabahçe'de Kristal-İş kurulur. Kristal-İş 1966 grevi sırasında olağanüstü kongre kararıyla Türk-İş'e üye olur.

1966 Paşabahçe Grevi

274275 sayılı yasaların ardından ilk büyük grevlerden biri 1966'da Paşabahçe'de uygulanır. Kristal-İş'in kurulmasından bir yıl sonra uygulanan bu grev etrafında şekillenen bir dizi gelişmeyle birlikte Paşabahçe cam fabrikasını ve işçisini Türkiye işçi sınıfı tarihinde özel bir yere oturtur. 1966 grevi, sendikal harekette mücadeleci bir anlayışın belirginleşmesine yol açar. Türk-İş'in grevi bitirmesini kabul etmeyen işçiler greve devam ederler. Grev, Demirel hükümetinin yasaklamasıyla sona ererken, grev sırasında yaşananlar Türk-İş içindeki ayrışmayı su yüzüne çıkararak DİSK'in kuruluşuna dolaylı bir etkisi olur. Kristalİş bu ayrışmada taraf olup DİSK'in kuruluşuna katılmaz ancak Türk-İş içerisinde her zaman farklı bir sendikal çizginin savunucusu olur. Kristal-İş 1971 yılında Türk-İş üyesi 12 sendikanın oluşturduğu "sosyal demokrat düzen" hareketi içinde yer alır. 1979 genel kurulunda Hasan Basri Babalı Başkanlığı'nda "sınıf sendikacılığını" savunan bir ekip yönetime gelir.

1966 Grevi cam işçilerinin hak arama yolunu açmış ve ilham kaynağı olmuştur. Dönemin sosyo-politik koşullarının sağladığı elverişli ortam Paşabahçe cam işçilerinin sahip olduğu mücadeleci dinamiğin gelişmesine neden olmuştur. Paşabahçe Beykoz işçileri 1966, 1971, 1980, 1991 ve 1995 yıllarında grev yapmış, 1991 ve 2002 yıllarında da direnişe çıkmıştır.

Paşabahçe Beykoz ve Eskişehir Grev ve Eylemleri

Eylem Türü	Başlama Tarihi	Bitiş Tarihi	Grevde ve Direnişte Geçen Toplam Süre
Grev	31.01.1966	18.05.1966	80 gün
Grev	25.10.1971	28.02.1972	127 gün
Grev	28.05.1980	15.09.1980	111 gün
Grev	14.05.1991	21.06.1991	39 gün
Grev	28.03.1995	30.03.1995	3 gün
Direniş	25.07.1991	14.08.1991	21 Gün
Direniş	22.07.2002	06.08.2002	16 Gün
Direniş/Eskişehir	27.09.2003	07.11.2003	42 gün

Kaynak: Kristal-İş Sendikası

Bu grevlerden ikisi (1971 ve 1980) yarı askeri ve askeri darbe koşulları ile karşılaşmıştır. 1971 grevinin bitmesinde dönemin yetkililerinin telkini olduğu belirtilmektedir. 1980 grevi ise 12 Eylül askeri darbesi sonucu bütün grevlerin yasaklanmasıyla sona ermiştir. Dört grev ise (1966, 2001 ve 2003-2004) hükümet müdahalesiyle (erteleme ile) sonlandırılmıştır.

1980 Sonrası Dönem

1983 yılında 2821 ve 2822 sayılı sendikal yasaların yürürlüğe girmesiyle iş kolları birleştirildi ve daha önce ayrı işkolları olan cam, çimento ve seramik işkolları bir araya getirildi. Ayrıca sendikalara toplu iş sözleşmesi yapabilmeleri için çifte baraj engeli getirildi. Bunun ardından işkolunda Kristal-İş'in etkinliğini ortadan kaldırmak için işverenin de desteğiyle Çimse-İş Sendikasının örgütlenme girişimleri ve sendikal bölünme yaratma girişimleri oldu. Bu örgütlenme girişimleri başarılı olamadı. Ancak Çimse-İş Sendikası daha sonraki yıllarda, Şişecam işyerlerinde tekrar Kristal-İş Sendikasının karşısına çıkarılacaktır. Paşabahçe deneyiminin ve serüveninin en önemli boyutlarından birini, güdümlü sendikacılık yaratma girişimleri ve buna karşı alınan tutumdur. Cam sektöründe sendikal bölünme bazen işveren girişimleri bazen de işçilerden ve sendikacılardan kaynaklanan nedenler (kişisel, siyasal vb.) sık sık yaşanmıştır.

1991: Paşabahçe'yi Tasfiye Girişimine Karşı Direniş

1991'e gelindiğinde kitlesel seri üretimin bütün özelliklerini barındıran bir işyeri olan Paşabahçe'de Şişecam'ın üretim teknolojisini ve yönetim anlayışını değiştirmesi üzerine bir dizi gelişmeler yaşandı. Emek yoğun üretimden, sermaye yoğun üretim modeline geçildi. Elbette bu sadece Paşabahçe'de değil, Şişecam'ın bütün fabrikalarında yaşandı. Ancak Şişecam'ın en eski fabrikası olması nedeniyle yaşanan değişimin en büyük sancısını çeken, değişimden en fazla etkilenen Paşabahçe oldu. El emeğine dayalı üretimden otomasyona geçişin iş gücünün niteliğinde yarattığı değişim vasıfsız işgücünün yoğun olarak bulunduğu Paşabahçe'de önemli bir krize yol açtı. Uzun yıllar Paşabahçe ile sınırlı olan el üretimi 1980'lerin başında Kırklareli Fabrikası'nın açılmasıyla genişlemeye başladı.

Kitlesel seri üretime dayalı, etrafı tel örgülerle çevrili büyük fabrikaların yerini yeni üretim tekniklerine, hukuksal ve mekânsal olarak parçalanmış firmalara bırakma yönelimi

1983 yılında çıkarılan ve uzatmalarla 1995 yılına kadar sanayi kuruluşlarının Boğaziçi'nden taşınmasını öngören kanunla birleşince Paşabahçe'nin tasfiye planı uygulanmak istendi.

Şişecam bir yandan "küçülerek büyüme" stratejisinin bir parçası olarak işyerinde sürdürülen işlerin bir kısmını dışarıya taşımak, taşerona vermek, böylece işyerindeki işçi sayısını azaltmak, giderek de fabrikayı kapanmaya hazır hale getirmek istiyordu. İlk adım 1991 yılının Temmuz ayında atıldı. Şişecam, Paşabahçe Cam Fabrikası'nda çalışan 580 işçiye işten çıkarma tebligatı yaptı. Bu karar karşısında işçiler, şalter indirerek fabrikada beklemeye başladı. Bu direniş 21 gün sürdü. Fabrikada başlayan direniş kısa sürede bir semtin direnişine dönüştü. Esnaf kepenk kapattı, bölgedeki toplumsal örgütler, siyasi partiler işçilerin yanında yer aldı. Her gece katılımın beş binlere ulaştığı gösteriler yapıldı. Cam Hanın (Beşiktaş-Barbaros Bulvarı) önüne büyük bir yürüyüş düzenlendi. Bu arada Şişecam 300 işçiyi daha üstelik tazminatsız işten çıkardı. İşçilerin meşru ve demokratik eylemlerinin yarattığı basınç sonuç verdi. Direnişin 21. gününde işten çıkarılan toplam 880 işçinin geri alınmasıyla eylem sona erdi. Ancak Paşabahçe'nin tasfiyesi yavaş yavaş devam etti. Kapitalizmin yeni eğilimleri karşısında "eski" Paşabahçe yavaş yavaş erimeye başladı.

2002: Paşabahçe'nin Kapatılması

11 yıl aradan sonra Şişecam yönetimi bu kez fabrikanın kapatılması kararıyla işçilerin karşısına çıktı. Fabrikadaki işçi çalışan sayısı da üçte bir oranında azaltılarak 900'e kadar düşürülmüştü. İşçiler bu kez de fabrikanın kapatılmasına karşı, çalışma hakkını savunmak için mücadeleye başladılar.

Büyük bir kararlılık, inat, ısrar ve özveri ile 18 gün süren direniş, kapatılma kararını değiştirmeye yetmedi, Paşabahçe Cam Fabrikası 6 Ağustos 2002 tarihi itibariyle kapatıldı. Direnişin en büyük kazanımı kapatılan fabrikanın işçilerinin yatay geçiş yoluyla ŞişeCam'ın diğer fabrikalarına nakil edilmeleriydi. Kuşkusuz ki işverenlerin kapanan işyerlerinde yükümlülüğünün işçilerin kıdem ve ihbar tazminatlarını ödemekle sınırlı olduğu ülkemizde bu kazanım küçümsenemez. Ancak herhangi bir fabrika değil de söz konusu olan tarihi, sosyal, kültürel özellikleriyle simge olan Paşabahçe Cam olduğunda bu kazanımla teselli bulmak oldukça zor.

Bir Taşeron Cenneti: Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi

Eskişehir büyük sermayenin büyük kentlerden işçi ücretlerinin düşük, sendikal deneyimin zayıf olduğu bölgelere göçünden en fazla nasiplenen illerin başında geliyor. Beyaz eşyadan tekstile, gıdadan inşaat sektörüne kadar tekel konumundaki pek çok dev firma Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi olarak adlandırılan bölgede faaliyet sürdürüyor. Bu bölgede serbest piyasacı politikaların en azgın biçimde uygulandığı, yasaların hiçbir hükmünün olmadığı, devletin hiçbir müdahalesinin bulunmadığı, işyerlerinin çalışma kampına dönüştüğü, sermayenin başına buyruk olduğu koşullar hüküm sürüyor. İşyerlerinin çoğunda sendika yok, olanlarda ise sadece çekirdek işgücü sendikalı. Bu işyerlerinde çalışanların büyük kısmı asgari ücret ve altında bir ücret karşılığında sendikasız, sigortasız, güvencesiz bir biçimde günde 12-14 saate varan sürelerde çalıştırılıyor. İşverenler her türlü sosyal politikanın ve yasanın dışına çıkarak sömürüyü azgınca sürdürmenin yolunu ise taşeron eliyle temin ediyor. Bu bölgede faaliyet gösteren taşeronların çoğu işletmenin kendisinin kurduğu paravan şirketlerdir.

Paşabahçe Eskişehir'de yaşanan mücadele bu yanıyla sendika seçme özgürlüğüyle sınırlı olmayan taşeron gibi çalışma ve yaşama koşullarını belirleyen esnek, kuralsız düzenin değiştirilmesini de içeriyor.

Paşabahçe Eskişehir: Darbe Sendika Sanatına Karşı

Paşabahçe Eskişehir Fabrikası'nda 27 Eylül 2003'te başlayan mücadele genç işçilerin, sendikalaşma hakkını sahip çıkma, sendikal hak ve özgürlükleri kullanma kararlılığını gösterme, taşeron ve esneklik dayatmalarına boyun eğmeme gibi özellikler taşıyordu. Taşıdığı özellikler nedeniyle bu mücadele hem mücadeleyi sürdürenler için, hem Eskişehir için hem de Türkiye işçi sınıfı açısından geleceğe dönük kapsamını genişletecek sonuçlar üretecek ciddi bir sınav olarak değerlendirilebilir.

Şişecam'a ait bir şirket olan Paşabahçe Eskişehir Fabrikası 1999 yılından bu yana Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyet sürdürüyor. Fabrika faaliyete başladıktan kısa bir süre sonra işyerinde Türk İş üyesi Çimse-İş Sendikası örgütleniyor ve iki dönem sözleşme imzalıyor. Çimse-İş işyerinde işverenin esas işin bir bölümünde taşeron kullanmasına onay veriyor. Esnek, kuralsız, çalışma düzenine göz yumuyordu. İşte bu yüzden haklarının korunamadığı düşünen 411 işçi Çimse-İş'ten istifa ettiler. İşçiler işyerinde asıl işin bir bölümünde çalışanlarına rağmen taşeron olarak kullanılan paravan şirketin elemanı olarak gösterilen 300 işçiyi de yanlarına alarak 8-9 Eylül 2003 tarihlerinde Kristal İş sendikasına üye oldular.

Paşabahçe Eskişehir işvereni ne işçilerin sendika seçme özgürlüğünü kullanmalarından ne de taşeron işçilerin sendikalı olmasından hoşlandı, doğrudan müdahale etti. 27 Eylül 2003 tarihinde paravan şirket taşeronla sözleşmesinin bittiğini iddia ederek 300 işçiyi işten çıkardı. Bunun üzerine işçiler mücadeleye başladılar. O sabah işe geldiklerinde işe alınmayan işçiler fabrikanın önünde, diğerleri içeride beklemeye başladılar. İşçilerin bu mücadelesine Kristal-İş' in örgütlü olduğu Şişecam'a ait diğer işyerlerinden de destek geldi. İşçiler yürüyüş, yemek boyotu ve 24 saat süreyle işyerlerinden ayrılmama vb. eylemlerle Paşabahçe Eskişehir işçilerine omuz verdiler. İşyerinde bekleyişin 6. gününde jandarma eliyle müdahale edildi ve fabrika boşaltıldı. 21 İşçi gözaltına alındı.

Ardından işveren belli aralıklarla toplam 66 kadrolu işçiyi işten çıkardı. 300'ü taşeron işçisi olan toplam 350 işçinin eylemi bu noktadan sonra eş ve çocukların da katılımıyla fabrikanın önünde sürmeye başladı. Fabrikada çalışan işçiler de işe giriş ve çıkışlarda sloganlar ve alkışlarla topluca girip çıkmaya başladılar. Bu arada işveren işyerinde "sıkıyönetim" ilan ederek işçilerin, Kristal-İş şapkası takmasını, slogan atmasını ve işe topluca girip çıkmasını yasakladı. Şişecam'ın iki üst düzey yöneticisinin de aralarında bulunduğu işveren yetkilileri işçileri Kristal-İş'ten istifa ettirip, Çimse-İş'e üye yapmak için zorlamaya başladılar.

1991 yılında direnişlerinin 20. gününde Cam Han önüne giden Beykoz Paşabahçe işçilerinden sonra ilginç bir tesadüfle 12 yıl aradan sonra yine 20. günde bu kez Paşabahçe Eskişehir işçileri Şişecam'ın önüne geldiler. Paşabahçe Eskişehir işçileri ve aileleriyle birlikte Gebze, Topkapı ve Lüleburgaz Cam işçilerinden oluşan 2000 civarında işçi Şişecam'ın önünde kitlesel bir protesto düzenlediler. Beykoz işçilerinin Şişecam ziyaretinin ertesi günü direniş işçilerin kazanımıyla sona ermişti. Ancak bu kez çelik kafeslerin arkasına

saklanan işverenlere seslerini duyuramadılar. Ankara'ya iki gün süren bir yürüyüş yaparak sorunu TBMM'ye, CHP'ye ve Türk-İş'e taşımaya çalıştılar.

7 Kasım 2003 Günü İşçiler bir kez daha jandarma müdahalesiyle karşılaştılar. İşçilerin barınakları, çadırları jandarma tarafından söküldü. Aralarında KristalİŞ Merkez yöneticilerinin de bulunduğu işçiler gözaltına alındılar.

Şişecam ile Kristal-İş sendikası arasında bağıtlanan 19. toplu iş sözleşmesi sırasında imzalan bir protokolle işten atılan 66 işçiden 36'sı işe geri döndü. Kalan 30'unun işe dönüşü ise, işe iade davalarından lehte karar çıkması halinde Şişecam'ın diğer fabrikalarında işe alınmaları koşuluna bağlandı. İşyerinde yetkili sendikanın belirlenmesi işi ise yargıya taşındı. Açılan işe iade davaları sonucunda, iş mahkemesi taşeron işçilerinin yasaya aykırı bir biçimde çalıştırıldıklarına, asıl işverenin işçileri olduklarına ve işe iadelerine karar verdi. Kadrolu işçilerin bir bölümünü işe iade etti. Bir bölümünün davası ise halen devam ediyor. Konu Uluslararası Çalışma Örgütü'nde Sendika Özgürlüğü Komitesi tarafından ele alındı ve işten çıkarmaların sendikal hak ihlali olduğu sonucuna varıldı.

Paşabahçe Deneyiminin Ortaya Koydukları

Paşabahçe'nin toplumsal dokusu, yaşam biçimi, ekonomik hayatı, sosyal ilişkileri sürdürülen mücadelelerde belirleyici bir faktör oldu. Paşabahçe, cam işçilerinin Cam fabrikası'nın civarına kurulmuş mahallelerde oturduğu, çalışanı, emeklisi, onların yakınları kahvehane, meyhane gibi ortak mekânlarda buluştuğu herkesin birbirinden haberdar olarak yaşam sürdürdüğü adeta dışarıya kapalı bir alandı. Bu birlikte yaşam kuşaklar arasında deney ve birikim aktarımına, ortak geleneklerin, ortak değerlerin ve ortak kültürün oluşmasına katkı yapmaktaydı. Bu açıdan bakıldığında Paşabahçe mücadele etmenin, dayanışma örgütlemenin, gösteri düzenlemenin, grev yapmanın toplumsal yaşamın merkezine oturduğu, içine gömüldüğü, günlük rutinin bir parçası olarak içselleştirildiği bir işçi semti özelliği taşıyordu. Bu bilinçli bir yönlendirmenin ya da eğitsel bir faaliyetin sonucu değil fakat objektif bir durumdur. Paşabahçe'nin sahip olduğu emekçi semti özellikleri her iki direnişte de geniş bir aidiyet ve dayanışma duygusunun varlığını ortaya çıkardı. Bu duygu sayesinde bölge halkı kolay ve hızlı örgütlendi. Direniş günleri boyunca işçi mahallelerinden çoluk çocuk binlerce insan cam işçisine destek yürüyüşleri yaptı. Direnişin fabrika dışına taşınmasında büyük etkisi olan bu yürüyüşler direnişlerde tayin edici rol oynayarak sorunun bütün bir bölgenin sorunu haline dönüşmesini sağladı. Paşabahçe'de işçilerin elde ettiği kazanımlarda direnişin bölgesel hüviyet kazanması, geniş bir aidiyet duygusu üzerinden "halk direnişi" haline dönüşmesi belirleyici olmuştur.

Fakat 2002 direnişinde destek 1991'e göre biraz daha zayıf kaldı. 91 Direnişinde 57 bin kişinin katıldığı destek yürüyüşleri 2002'de 23 bin kişiye kadar düştü. Bunu fabrikada çalışan sayısının 91'e göre üçte bir azalmış olmasına (2100'den 700'e) dolayısıyla fabrikanın bölgenin ekonomisinde rolünün azalmasına bağlamak doğru olur.

Paşabahçe Eskişehir'de ise yerel bir mücadele geleneğinden söz etmek mümkün değil. Paşabahçe Eskişehir Fabrikası'nda süren mücadele yaş ortalaması 30 olan Meslek Lisesi ve Meslek Yüksek Okulu mezunu, 45 yıllık işçilerin elinde şekillendi. Buna rağmen farklı politik görüşlere sahip işçiler iyi bir iş bölümüne ve koordinasyona dayalı iç ilişkilerinde demokratik bir organizasyon yarattılar. Bu örgütlenme sayesinde iki gün gibi kısa bir sürede

700 kişiyi örgütleyerek sendika üyesi yapmayı başardılar. Genç işçilerin bu becerisi ve mücadelesi sendikal hareketin geleceği açısından iyimser beklentileri arttırıyor.

Eskişehir'de sürdürülen mücadele Beykoz'daki kadar kuvvetli bir toplumsal desteğe sahip değildi. Beykoz'daki gibi kent merkezinde değil kentin 30 km. dışında ıssız bir bölgede mücadele sürdürülüyordu. İşçilerin mücadelesini avantajlı kılabilecek sosyal ortam yoktu. Yine de Eskişehir cam işçilerinin de Eskişehir'de Sultandere, Emek ve Tepebaşı gibi birkaç mahallede toplanmış olmaları az da olsa mücadeleye bir katkı yaptı.

Her şeye rağmen Eskişehir işçileri şaşırtıcı bir örgütlenme becerisi, işverenin hamlelerini anında boşa çıkartacak kıvraklık ve yöntemlerini çeşitlendiren yaratıcılık sergilediler. Paşabahçe Eskişehir fabrikasında işçilerin örgütlenme kapasitelerini ve yeteneklerini artıran büyük ölçüde Cam İşçileri Dayanışma Derneği oldu. Derneğin şemsiyesi, imkanları sendika değiştirmek isteyen işçilerin çok işine yaradı. Sendikanın (Çimse-İş) çatısı altında toplanamayan taşeron ve çekirdek işçiler cam işçileri dayanışma derneği bünyesinde toplandılar. İşçilerin arasında yakınlaşmayı, dostluğu, dayanışmayı sağlayan cam işçileri Dayanışma Derneği böylece önemli bir işlevi üstenmiş oldu.

Cam İşçileri Derneği örneğinde olduğu gibi, bu tip paralel kurumlar/yapılar sendikal mücadele açısından örgütlenmeyi takviye edici, sağlamlaştırıcı bir rol oynamaktadır.

Beykoz'da ve Eskişehir'de verilen mücadeleler işçi sınıfının mücadelede kullandığı yöntemlerin çeşitlendirilmesine ve takviye edilmesine ve sendikal harekette bir yenilenme ihtiyacına işaret etmektedir. Tek fonksiyonu toplu iş sözleşmesi imzalamaya indirgenen, fabrikaların, işletmelerin duvarları arkasında sıkışıp kalan geleneksel sendikal anlayışın artık sonu gelmiştir. Böyle bir sendikal anlayış ile bırakın yeni haklar elde etmeyi, var olanı korumayı bile becermek mümkün değildir. Sadece üretimi durdurup, grev gözcüsü önlüğü ile fabrikada bekleyerek işverene basınç yapma ve sonuç alma devri artık kapanmıştır. Paşabahçe örneği bütün bir bölgeyi, bölge halkını harekete geçirerek grevi ve/veya direnişi "halk grevine" dönüştürmenin sonuca ulaşmadaki etkisini pratik olarak göstermiştir.

Paşabahçe direnişleri, sendikaların sadece üyelerinin çıkarlarını savunan örgüt olmaktan çıkıp yaşam alanlarına nüfuz eden, çeşitli toplumsal kesimlerin sorunlarını da sahiplenen, işsiz, standart dışı çalışan kesimleri de bünyesinde örgütleyen toplumsal örgüt kimliğine bürünmesi gerekliliğinin de ispatı oldu.

Paşabahçe Eskişehir mücadelesiyle işçiler hafızalardan silinmeye başlayan eylem, mücadele, dayanışma gibi kavramları belleklerde yeniden tazelediler. Kadrolu işçiler sözleşmeleri feshedilen taşeron işçileri için işlerini ve ekmeklerini "tehlikeye atarak" olağanüstü bir dayanışma örneği sergilediler. Aslında kadrolu ya da taşeron işçilerinin birbirine destek sunmasının, dayanışma göstermesinin olağanüstü diye nitelendirilmesi abartı olarak algılanabilir. Bu algılama normal koşullarda haksız sayılmaz. Ne var ki bireyciliğin bu kadar arttığı, dayanışmanın zayıfladığı, dayanışma kavramının örselendiği bir ortamda gerçekleştirilen bu eylem böyle bir vurguyu hak ediyor.

Eylemlerle birlikte önemli bir güç ortaya çıktı. Ama bu güç bir politik projeye, siyasal bir güce yaslanmadığı için "zayıf bir güç"tü. Toplumsal yaşamda emekten yana etkin bir politik güç olmayınca emekçilerinin mücadelesinin başarı şansı baştan daralmaktadır. Emek hareketinin mücadelede kalıcı sonuçlar elde edebilmesi kaynakların dağılımına ve kullanımına, yatırımlara, emekçilerin, emek örgütlerinin müdahil olabileceği politik stratejinin organik parçası olmasına bağlıdır. Açığa çıkan güçten söz ederken, 2002 Beykoz

ve Paşabahçe Eskişehir direnişlerinin 1991 yılındaki Paşabahçe direnişine göre daha gerilediği ve azaldığı, sendikal kadroların performansının düştüğü, emekten yana siyasal örgütlenmelerin büyük bir kan kaybı yaşadığı bir ortamda gerçekleşmiş olduğu da tespit edilmelidir

Apolitik bir sendikal kültürün etkisiyle biçimlenmiş Türkiye sendikal hareketinde, siyasetin içinde yer almaktan imtina eden, gayri siyasal bir tutum egemendir. Oysa Paşabahçe'de yaşananlar bir kez daha göstermiştir ki emekçilerin yaşadıkları sorunların önemli bir kısmı uygulanan ekonomik politikalardan, tercih edilen siyasal rejimden, yaşadıkları düzenden kaynaklanmaktadır. Siyasete katılmadan, siyasallaşmadan, baskı grubu işleviyle siyasette rol üstlenmeden, karar süreçlerine müdahil olmadan verilecek mücadele, sorunların görünen kısmıyla veya sonuçlarıyla ilgilenmekten ibaret olacaktır.

Paşabahçe Eskişehir'de işverenin sendika seçme özgürlüğüne Anayasa'ya ve yasaya aykırı bir biçimde müdahale etmesi, bir işçi sendikasını diğerine tercih etmesi ve bunu açık açık ortaya koyması işçilerin sendikal bilinç edinmesinde, sendikayı örgüt olarak benimsemesinde pozitif bir rol oynadı. Son 15 yıldır ilk kez işçi eylemlerinde alışık olunmayan bir biçimde sendika adını içeren sloganlar atıldı. Sendikaların güven krizi yaşadığı bir ortamda sendikayı örgüt olarak benimseme tutumunun yaygınlaşması, sendikaları "kabuk örgüt" olmaktan çıkarıp, işçi sınıfı mücadelesinden fonksiyonel araç haline getirecektir.

Taşeron, sömürüyü artırmak isteyen sermayenin en güçlü aracıyken aynı zamanda en zayıf halkasıdır. Çünkü çok düşük ücretlerle her türlü güvenceden yoksun olarak çalışan, deyimin popüler anlamıyla "zincirlerinden başka kaybedecek şeyleri bulunmayan" bu işçileri kolayca örgütlenip inatçı bir mücadelenin içine girebilir. Başına buyruk sermayenin tekerine çomak sokabilir. Taşeron işçileri esneklik uygulamalarının hız kazandığı post-fordist dönemde işçi sınıfı mücadelesi açısından yeni bir rol üstlenebilir. Ancak öte yandan taşeronlaşma, işçi sınıfının çözülmesi ve çok katmanlaşması sonucunu da doğurmakta. Taşeron işçi çözülen işçi sınıfı içinde sınıf tavrından uzaklaşan, kendi kaderine razı bir kesim haline de gelebilmektedir. Bu haliyle taşeron işçiliği çelişik bir sınıf karakteri arz etmektedir.

Eskişehir Organize Sanayi'de çalıştırdıkları işçilerin hak ettiği ücret vb. haklarını ödemeyen işverenler bu mücadelenin başlamasından sonra işçilerin sendikalaşmasından korkarak ödeme yapmaya başladılar. Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi'nde binlerce taşeron işçisi, kendilerini göstermeden bu mücadeleyi izliyor. Bu mücadele eninde sonunda taşeron işçilerin örgütlenmesini tetikleyecektir. Eskişehir Organize Sanayi Bölgesinin önümüzdeki günlerde esneklik dayatmalarına karşı mücadelenin odağı olma ihtimali yüksektir.

Paşabahçe Eskişehir mücadelesi emek hareketinin saflarında yer alan güdümlü bir anlayışında açığa çıkmasına vesile oldu. Çimse-İş sendikası işverenin yönlendirmesi ve işverenin imkanlarını kullanarak işçilerin mücadelesini bölme görevi üstlendi. İşçilerle birlikte işverene karşı mücadele etme yerine işverenle birlikte işçilere karşı mücadele etmiş, işyerinde sendikasızlaştırma operasyonuna kolayca "sendikal rekabet" etiketinin

1 Paşabahçe Eskişehir'de yaşanan gelişmeleri "Sendikal Rekabet" olarak değerlendiren bir çalışma için bakınız: Banu Uçkan, "Türkiye'deki Sendikalararası Rekabete Çarpıcı Bir Örnek: Kristalş ile T.Çimselş Arasındaki Mücadele ", İş Güç Dergisi, Cilt 6, Sayı 1, 2004, www.isguc.org
Ancak Çimse-İş Sendikasının bu yöndeki bir başvurusunu değerlendiren Türk-İş Disiplin Kurulu, Kristal-İş Sendikasının Sendikal rekabet yaratmadığını, Türk-İş tüzüğünü çiğnemediğini ve Paşabahçe Eskişehir'de işçilerin Anayasal haklarını kullandıklarına karar verdi. 29 Nisan 2004 tarihli Türk-İş Disiplin Kurulu Kararı için bakınız: Kristal-İş, Olağanüstü bir Dönemden Belgeler, İstanbul: 2004.

yapıştırılmasına imkan yaratmıştır[1]. Bu güdümlü sendikacılık anlayışının işçi sınıfının saflarından uzaklaştırılması, sendikal hareketin geleceği açısından gerekli ve zorunludur.

Paşabahçe deneyimi, sendikal hareketin anlayışında, yöntemlerinde, tarzında olduğu gibi kadrolarında da ciddi bir yenilenmeye ihtiyaç olduğunu ortaya çıkarmıştır. Paşabahçe'de yaşananlar uzun vadeli bir perspektifi olmayan, sınıfsal bakış açısına sahip bulunmayan, sendikal faaliyeti "günü kurtarma" üzerine kuran sendikal yaklaşıma sahip kadrolarla kalıcı ve etkili sonuçlar elde etmenin mümkün olmadığını bir kez daha ispat etmiştir. Paşabahçe deneyimi işçi sınıfı mücadelesi kapı çalındığında arkasında durmayı becerebilen, cesur, atak, kararlı, inançlı kadrolara duyduğu ihtiyacı pekiştirmiştir.

Paşabahçe Cam Fabrikası'nın kapanması ile cam ve cam işçisinin Beykoz'da 200 yıla varan serüvenini sonuçlandırmakla kalmadı, Paşabahçe'ye emekçi kenti özelliği kazandıran öğelerin tasfiye süreci için de düğmeye basılmış oldu. İstanbul'un emekçi semti olma özelliği taşıyan son bölgesinin de tasfiye sürecine girmesi işçi sınıfı tarihinde yaratılmış geleneğin de tasfiyesi anlamını taşıyor.

Paşabahçe'de gelinen noktada başka bir sonuç ne yazık ki mümkün değildi. Bu noktada sendikanın, üyelerinin çıkarlarını korumayı, onlara istihdam güvencesinin sağlanmasını öncelikli iş olarak önüne koymasında yadırganacak bir durum yoktur.

Sonuç Yerine

Toplumsal yaşamı biçimlendiren ekonomik, sosyal ve kültürel iklim değiştikçe, toplumsal dokuda çözülmeler ortaya çıktıkça işçilerin mevcut çalışma ve yaşama koşulları değişmeye, gerilemeye başladı. Ne işçilerin ne de onların örgütü sendikaların ortaya çıkan gelişmelere karşı hazırlıkları vardı. Dolayısıyla yaşanan gerilemeye karşı güçlü ve etkili bir mukavemet gösteremediler. Konumlarını, kazanımlarını yeterince koruyamadılar. Dönem dönem elde edilen "başarılar" da kan kaybını durdurmaya yetmedi.

İşçilerin ekonomik ve sosyal haklarında ortaya çıkan gerilemeyi tek başına tarihsel koşullara bağlamak doğru olmaz. Esas sorun değişen tarihsel koşullara uygun araç ve yöntemler yaratamamaktır. Değişen koşullar karşısına değişmeyen, yapı, anlayış ve yöntemlerle çıkmaktır. Geleneksel sendikaları ortaya çıkaran koşullar neredeyse tümüyle değişime uğrarken geleneksel sendikalarla ve geleneksel yöntemlerle sürece direnmek geçici olarak olumlu sonuç verse dahi hem sendikaların hem de işçi haklarının geleceğini belirsizleştirmektedir.

Bütün bu koşullar altında verilen mücadelelerde geleneksel yapı ve anlayışların içinde fakat onu aşma gayretlerini de içeren adımlar ortaya çıkmaktadır. Zihinlerde ve uygulamada henüz tam canlanmamış bu gayretler geleceğin şekillenmesine bir çerçeve sunabilir. Geçmişle gelecek arasındaki arayışın bir parçası olarak Paşabahçe Beykoz ve Eskişehir Fabrikalarında yaşanan deneylere biraz da bu gözle bakmak gerekiyor. Paşabahçe Beykoz'da işçi sınıfının geleneksel örgütlenmesinin ve geleneksel eylem biçimlerinin belirleyici olduğu bir süreç yaşanıp, sonuçlanırken bu deneylerin de büyük etkisinin görüldüğü Paşabahçe Eskişehir'de yaşananlar yeni arayışların bir parçası olarak önem kazanıyor.

KAYNAKÇA

Ak, Lütfü. Şişe cam'da otuz yıl. İstanbul, 1975.

Çelik, Aziz ve Zafer Aydın. Temel Sendikal Bilgiler. İstanbul: KristalİŞ Sendikası Yayını, 1997.

Kristal-İş. Olağanüstü Bir Dönemden Belgeler. İstanbul, 2004.

Kristal-İş. Olağanüstü Bir Dönemden HaberlerYorumlar, 2004.

Kristal-İş. Paşabahçe Direnişi. İstanbul: 1992.

Küçükerman, Önder.Türk Cam Sanayi ve Şişecam. İstanbul: Şişecam, 1998

Sönmez, Mustafa. Kırk Haramiler: Türkiye'de Holdingler. *İstanbul*, Gözlem Yayıncılık, 1987.

Uçkan, Banu "Türkiye'deki Sendikalararası Rekabete Çarpıcı Bir Örnek: KristalİŞ ile T.ÇimseİŞ Arasındaki Mücadele ", İş Güç Dergisi, Cilt 6, Sayı 1, 2004, www.isguc.org

Abstract

In those times when capitalist system recedes to its own origins, various legal arrangements are made in order to increase the profit rates, intensify the exploitation mechanisms and broaden the scope of the profit areas. The purpose of these legal arrangements is to establish a worker type who obediently has internalized the working behaviour by inspecting upon himself rather than a powerful and a selfconfident one. Obviously, as an inevitable consequence of this process, the existing unions will be negatively influenced and will transform into a vehicle of social control. The problem is whether there will be resistance against the process in question. In this seminar, this question will be elaborated.

Yeni Yasalar Arasında Sınıf Örgütleri

YÜKSEL AKKAYA

Son çeyrek yüzyıl, kapitalizmin özüne dönmeye başladığı, aslına rücu etmeye çalıştığı, bu nedenle kâr oranlarını arttırmak, sömürü oranlarını yükseltmek, kâr alanlarının kapsamını ve alanını genişletmek istediği bir dönem, bir zaman dilimi. Bunları yapabilmek için, kapitalizmin sömürmek istediği kesimler üzerine bir korku yayması, onları denetim altına alması ve istediği yöne doğru yönlendirmesi gerekiyor. Bunu yapabilmesi için de oldukça güçsüz sınıf örgütlerine ihtiyacı var, kapitalist sistemle, düzenle bütünleşmiş sınıf örgütlerine ihtiyacı var. Hatta işverenlerin istekleri doğrultusunda hareket eden sınıf örgütlerine ihtiyacı var. Son çeyrek yüzyıllık sendikal hareketin tarihindeki gelişmeler de bir parça bunun hikayesidir. Buraya tarihsel perspektifle, dünya sendikacılık hareketinden bakmak istediğimizde zaman zaman bu bağlantıları görmek mümkün.

Eğer elinizde yeterli bilgi yoksa, emek tarihinizi de, buna yönelik siyasal değerlendirmenizi de tam olarak yapmanız mümkün değil. Mesela bizim 1908'de gerçekleşen İttihat ve Terakki'nin devrimi ya da Jön Türk devrimine ilişkin bilgilerimiz, sadece bunun üç beş tane asker tarafından yapıldığına yöneliktir. Benim bu Haziran, Temmuz ayında, birincil kaynaklardan yaptığım bir araştırma, Osmanlı İmparatorluğu'nda Mayıs ve Haziran ayları içinde, İstanbul'da canlı bir işçi hareketinin olduğunu gösteriyor. Örneğin belli sektörlerde birbirini tekrarlayan, birer ikişer hafta arayla grevler var ve bunların sayısı envanterlere yansıyan, emek tarihi yazılarına yansıyan şekilde sanıldığı kadar üç beş tane de değil, tam tersine otuz, kırk civarındadır. Grev sayısının üç-beş değil de otuz-kırk olması neyi gösterir, önemi nerden gelir? Bu şunu gösteriyor: Bilindiğinin tersine, daha despot bir dönem olan Abdülhamit iktidarının son yıllarında, siyasal ortamın oldukça gergin olduğu bir zaman diliminde, İttihat ve Terakki'nin iktidara müdahalesinden önce, ihmal edilmeyecek kadar önemli bir işçi hareketi de var, bir rahatsızlık da var. Kesin belirtileri olmamakla birlikte, bazı grevlerde, muhtemelen, bir siyasal yapılanmayla da ortaklaşa bir hareket söz konusu.

Ancak, bir sendikal örgütlenmeden söz etmek mümkün değil. 1908 grevleri ve arkasındaki Jön Türk devrimi ilk döneminde beraberinde sendikal örgütlenmeyi de getirmiştir. Yani, işçi hareketinin ilk uzun dalgasında sendikal örgütlenme ortaya çıkmış, hızlı bir gelişme göstermiştir, iktidar da buna müdahale etmiştir. İttihat ve Terakki yönetimi çok akıllıca 1909 yılında çıkardığı Tatil-i Eşgal Kanunu ile grevleri serbest bırakmış, ama sendikaları yasaklamıştır. Bu, ilk dalganın örgütlenme hanesine olumsuz yansıyan ilk iktidar müdahalesidir.

İkinci uzun dalga 1930'lu yıllarda başlar, ama İkinci Dünya Savaşı nedeni ile örgütlenme sürecini tamamlayamaz. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, ikinci uzun dalga, bir birikim olarak, 1946 yılında, bu kez işçi hareketinin kendisinin değil de siyasal yapıların önderliği altında bir sendikal örgütlenme doğurur. Oldukça deneyim sahibi olan devlet bir kez daha müdahale eder. 1947 yılında sendikalar yasasını çıkararak, örgütlenme ile ilgili yasayı çıkarır ve sendikaların milli olacağını, devlet politikası dışına taşamayacağını söyler.

Üçüncü dalga, 1960'ların sonunda başlar, 15-16 Haziran başkaldırısı ile zirveye ulaşır. Örgütlenmeye 1970 yılında bir müdahale daha olduğunu biliyoruz. Buna yönelik olarak da 15-16 Haziran işçi hareketini hatırlayabiliriz.

Dördüncü dalga için 1970'li yılların sonunu beklemek gerekir. Devletin işçi sınıfını ve hareketini bir tehlike olarak algıladığı dönem de bu zaman dilimine denk gelir. 1980 yılına gelindiğinde sendikal örgütlenmenin, işçi hareketinin yükseldiğini, dolayısıyla bir yol ayrımına geldiğini söyleyebiliriz. Ancak buna köklü bir müdahalenin gerektiğinin, sermaye çevresi tarafından da görüldüğünü söyleyebiliriz. Bundan sonraki çalışma mevzuatını düzenlemelerde başlangıçta sermaye cephesinin bütün taleplerine rağmen, bireysel işçi yasasına yönelik ciddi değişiklikler yapılmadı ama kâr oranlarını arttırmak, sömürü oranlarını yükseltmek için, güçsüz bir örgüt yapısı oluşturulması gerekiyordu. Bu nedenle, ilk kez orada toplu iş hukukuna yönelik, yani sendikalar kanununa yönelik, toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavt kanununa yönelik bir takım düzenlemeler yapıldı ve Türkiye'deki sendikal örgütler güçsüz hale getirildi. Eli kolu zincirle bağlanmış bir hale dönüştürüldü.

Beşinci dalga, 1980'li yılların sonunda başlar. Sendikal örgütlenmenin yönetiminde ve çalışma mevzuatının toplu iş hukuku ile ilgili bölümünde değişikliklere yol açar; ama köklü bir değişimi doğurmaz. Sendikal yapılar varlığını korur. Bu süreçten ders çıkaran sendikal bürokrasi yerini daha da pekiştirir.

Şimdi buradan baktığımızda, "buna müdahale etmek mümkün müydü?" ya da "bugünkü sendikal yapıları değiştirmek mümkün müydü?" sorusunu sorduğumuzda, durumu çözümlemek ve daha iyi anlayabilmek için ben iki tane kavram kullanacağım. Bugün ulaşılan sendikacılığı anlatan bir kavramlaştırma denemesi bu. Aslında bu kavrama zihinsel olarak ilk ulaştığımda hem çok ürktüm hem de çok korktum. Bunu da isterseniz birlikte tartışabiliriz. Bir tanesi panoptik sendikacılık diye adlandırdığım bir şey. Bu, Michel Foucault'nun Hapishanenin Doğuşu'nda kullandığı, iktidarın gözü olarak adlandırdığı bir şeydir ve "panoptikon hapishane"de cisimleşir. Bu arada panoptikon hapishaneden kasıt, dışardan bir denetim olmadan mahkâmların kendi kendisini denetlemesi, yasadışı hareketler yapmamasıdır. Dışardan aydınlatılmış bir hücre vardır; hücredeki dışarıdaki gözetmeni görmez, gözetmen olmasa bile sürekli gözetildiğini düşünerek istenilen şekilde uyumlu davranır. Bizim panoptik sendikacılık da böyledir. Artık devlet hiçbir şey yapmasa

bile devletin bir şey yapacağını varsayarak ya da işverenlerin bir şey yapacağını varsayarak sendika yöneticilerimiz, sendikal hareketimiz, kendisini sermayenin istediği şekilde hareketlendirir, biçimlendirir, konuşlandırır. Bunu bütün Türkiye sendikal hareketi için söylemiyorum, bunun istisnaları var; ama büyük kesimin bu özelliğe sahip olduğunu söyleyebiliriz.

"Bundan bir çıkış noktası olabilir mi" sorusunu sorduğumda başka bir tarihsel olgu aklıma geldi. Bunu da yeniden adlandırdığımda bir kez daha, ürktüm korktum. Bu da neo-ludizm. Ludist hareket, emek tarihinde kısaca bilindiği kadarıyla bir makine kırıcılığıdır ve eksik olmanın ötesinde yanlış aktarılmıştır. Çünkü, Ludist hareket basit bir makine kırıcılığı değildir. Sermayenin emek üzerindeki tahakkümüne karşı, bu hareket, işçilerin özgürlüğünü koruma, özgür kalma isteğinin bir aracıdır. Bütün bunların yanı sıra, endüstriyel çatışmanın başka bir biçimidir. "Sermayedar olarak, beni işten atarsan, benim ücret hakkımı vermezsen, sendikal örgütlenme hakkımı engellersen, ben de senin ürettiğin mallara zarar verebilirim, sermayene zarar verebilirim, sana zarar verebilirim," denen en sert yanıttır. Yani zora karşı zoru içeren, meşru zoru içeren bir yapılanmadır.

Bu yeni dönemde, sermayenin işçilere, sendikalara yönelik saldırısı, benim neo-ludizm dediğim, birazdan açıklamaya çalışacağım şeyle kırılabilir mi, aşılabilir mi ona bakacağız. Ama, her iki kavram da beni, bilimsel anlamda da düşünsel anlamda da, hem ürküttü hem korkuttu. Bunları da ilk kez burada dillendiriyorum. Bu sempozyumun bir anlamı olacaksa, burada bir şey söyleyeceksek, uçlarda düşüneceksek biraz böyle düşünmekte yarar var diye düşünüyorum.

Ben sendikaları, emekçilerin sığındıkları kaleler olarak algılıyorum. Bu kaleler sığınmış olan emekçilere güven sağlar, dışardan saldırılara karşı güven sağlar. Dolayısıyla emekçilerin daha umutlu hareket etmesini, daha güvenli hareket etmesini sağlar. Ne yazık ki yeni yasalar bu kalelerin bütün burçlarını yıktığı gibi duvarlarını da delmiştir. Onun için bu kalelere sığınmış olan işçiler, bu kalenin güvenliğini hissetmeleri zor olduğundan farklı bir "sınıf kültürü" çerçevesinde kendisini korumaya almıştır: İşsiz kalmamak, yoksullaşmamak için başka bir kültür geliştirmeye, davranış biçimi benimsemeye başlamıştır. Aslında burada işsizlik çağımızın vebası olarak da algılanabilir. Veba hastalığının özelliğini bilenler bilir; bir kez biri vebaya yakalanmışsa herkes ondan kaçar. O hastalıktan kurtulmak için de karantina uygulamak gerekir. Çağımızın vebası olan işsizlikten de herkes kurtulmak için işverenlerin istediği her şeye boyun eğmek durumunda kalmıştır. Çünkü onun tek geliri, emek gücünü sattığı ücretinden ibarettir. Bu açıdan baktığımızda sermaye cephesinin önemli yol aldığını, işçi sınıfının hâlâ büyük bir düşüş içinde olduğunu söylemek mümkün. Bu işçi cephesinden baktığımızda böyle. Kamu emekçileri açısından baktığımızda bunun çok farklı olduğunu söylemek, ne yazık ki, çok mümkün değil. 1980'lerin sonunda başlayan, 1990'ların ilk yarısında yükselen kamu emekçileri hareketi nihayet sendikal örgütlenme ile taçlanmış, Türkiye emek tarihinde de, dünya emek tarihinde de önemli bir kilometre taşı olmuştur. Ancak ondan sonra da hızlı bir düşüşe geçmiştir. Kamu çalışanlarına ve örgütlerine yönelik, kontrol altında tutmak babında, yasal bir takım düzenlemelerin yapılması gerekiyordu. Yani kamu emekçilerinin de kalelere sığındıkları duygusunun önlenmesi gerekiyordu, kendisine olan güveninin önlenmesi gerekiyordu.

Kamu emekçileri hareketinden ve güçlü örgütlülüğünden korkanların daha büyük bir korku yayarak, kamu emekçilerini korkutmaları gerekiyordu. Bunun için de Kamu Yönetimi Temel Kanunu, Kamu Personeli Kanunu çıkarıldı. Bugün Kamu Yönetimi Temel Kanunu, kamu çalışanlarının büyük çoğunluğunu sözleşmeli personele dönüştürmekte, dolayısıyla da fiili olarak sendikalaşma hakkını elinden almakta. Yasal olarak bir örgütlenme hakkı tanınmasına rağmen, sözleşmeli personelin sözleşmesi sona erip de uzatılmadığında sendikaya üye olmasının hiçbir anlamı kalmamaktadır. Çünkü, sendikalı sözleşmeli personelin yerine sendikayı benimsemeyen yeni elemanlar alınması tercih edilecektir. Kamu personel kanunu da az önce, Zafer arkadaşın söylediği gibi taşeronlaştırmayı beraberinde getirmekte. Yani Kamu Personel Kanunu'na biraz daha ayrıntılı olarak baktığımızda artık sözleşmeli personelin aynı zamanda taşeron işçilerine dönüştürüldüğünü görebilirsiniz. Taşeron işçilikte sözleşmeli personelin sendikalaşma düzeyine baktığımızda durumun hiç de iç açıcı olmadığını söylemek mümkün.

Sendikal cephe açısından baktığımızda, sendikal örgütlenmeyi ortadan kaldıran bu tip sorunlar varken, ne yapılıyor sorusu sorulabilir. Ne yazık ki, iyi şeyler söylemek mümkün değil. Durum oldukça vahim. Ilımlı, uyumlu, bürokratik, reformist, konformist ve korporatist bir sendikal yapılanma, uyum sağlama adına kapıları sonuna kadar açan bir sendikal yapılanma var. Bunun da istisnaları var Türkiye'de.

Sonuç itibariyle baktığımızda bu yeni yasalar, hem işçileri hem sendikaları, köleleştirmiş, kimliksizleştirmiş, sınıfsızlaştırmıştır diyebiliriz. Bu durumda yıkım, sendikal rant ve koltuk mücadelesi içinde olan yöneticilerin iyice pekiştirdiği başka bir süreç olarak ortaya çıkmıştır. Kabaca, bu açıdan baktığımızda "nasıl bir sendikal yapılanma var?, bu yapılanmanın özellikleri nelerdir?" sorusunu sorduğumuzda, anlamlı olacağını düşündüğüm bazı özellikleri şöyle sıralayabilirim: Oldukça bürokratik, konformist bir yönetim, çalışma ve mücadeleden çok, daha az kaybetmeye açık bir sendikal yönetim anlayışı. Demin dışarıda meslektaşım sevgili Ahmet'le konuştuğumuzda zaman zaman sendika üyelerinin sendika yöneticileri karşısında askeri disiplin içinde hazırola geçtikleri otoriter bir yapı ve üye-yönetici ilişkisi gibi bir özellik. Sendika üyeleri sendika şubelerinden içeriye girerken kapıyı tıklar, ceketini ilikler, ayak topuklarını birbirine kavuşturur bir selam verir ve "başkanım başka bir emriniz var mıdır ?" der. Sendikaların geldiği durum ne yazık ki böyledir. Örgütlenmeyi ve onun araçlarını önemsemeyen, daha fazla kaybetmemek üzerine kurulu bir yaklaşım söz konusudur. Yani kazanma ve daha fazla isteme anlayışı artık tamamıyla terkedilmiştir. Mevcut mevzilerin korunmasından çok daha fazla geriye çekilmeme şeklinde mücadele hattı benimsenmiştir. Örgütlenmenin eğitim boyutunu ve örgütçü yetiştirmeyi önemsemeyen bir yapı söz konusudur. Devasa bütçeleri olmasına rağmen sendikalar nedense eğitimi gereksiz bir faaliyet olarak algılamıştır. Eğitim çok önemli olmasına rağmen, buna yönelik hiçbir şey yapılmamaktadır. Sendikal mücadelenin, işçi sınıfı mücadelesinin önemli parçalarından bir tanesi ideolojik mücadele olmasına rağmen, yayınlarıyla bunu beslememektedir. Bilerek ya da bilmeyerek. Örgütlü olan ve örgütlü olmayan yerlerde işçilere ve üyelere yabancılaşma, bir mesafelilik söz konusudur. Bir kez sendika yöneticiliği koltuğuna oturanlar bir daha ondan vazgeçmemekte ve işçilere yabancılaşmaktadır. Aydınlardan kopukluk ve mümkünse aydınlardan sonuna kadar kaçma, Türkiye'deki sendikal yapıların en önemli tercihlerinden biridir. Toplumsal

sorunlara duyarlılık, toplumda sendikayı tartışıp onu aktif hale getirmek gibi bir sorun gündemlerinde yoktur. İşçi sınıfını ve üyelerini mümkün olduğunca siyasallaştırmaktan kaçınma gibi bir özelliğe sahiptirler. Mali kaynakları kötü kullanmak konusunda oldukça maharetlidirler. Risk almama konusunda ellerinden geleni yapmaktadırlar. İşyeri temsilcilerini etkin kullanmamaktadırlar, sorun yaratmamak için seçim yerine atama sistemini benimsemektedirler.

"Böyle bir sendikacılık artık var olsun mu?" diye soracaksınız, bunu daha sonra tartışırız. Bu açıdan baktığımızda, panoptik sendikacılık dediğim aslında yukarıda kısaca özelliklerini belirtmeye çalıştığım bu yaklaşımın ta kendisidir. Sermaye cephesini besleyen ve onu yeniden yeniden üreten olanaklara karşı çıkmayan, sınıf dışı düşünen bir sendikal yapıdır bu. Ütopyasını yitirmiş, kendisine güveni olmayan, sığınacak limanlar arayan bir sendikal yapı.

Peki bu sendikal yapıya karşı ne yapılabilir? Bu sendikal yapılanmaya karşı aslında, kutsal kitaplardan bir hikayeyi ödünç alacaksak, tıpkı Havva'nın Adem'i baştan çıkarması gibi, cennetten bir elma çalmak gerekir. Yani kapitalizmin kutsal kitabına başkaldırmak gerekir. Yani, onun sermaye birikimindeki kar oranlarını azaltmasına vs. değil ücretli köleliği oluşturan bu sistemin kendisine toptan karşı çıkmak gerekir. Buna karşı çıkmadıkça tek tek yapacağımız mücadeleler geçici kazanımlar olarak bize yansıyabilir; ama dünyanın tüm kriz dönemlerine baktığımızda her kriz döneminde olduğu gibi bu kazanımlarımız da elimizden gidebilir.

Peki, "Ne yapılabilir? Nasıl kırılabilir?" sorularını sormak lazım. Burada işçi sınıfına ve sendika üyelerine güven vermek için benim neo-ludizm dediğim bir yapılanmaya gitmek gerekir. Bu, siyasallaşmış neoludizm temelinde sendikayı yeniden inşa eden, iktidarı hedefleyen ve belki de devrim amacını yeniden gündemine koyan bir yapılanma olabilir olsa olsa. Bu tip yapılardan işçi sınıfına yeniden güven verebilecek bir seviyeye gelebilmek için. Onun için, sermayenin emek üzerinde kurduğu tahakkümü kırmak, saldığı korkuyu yıkmak için belki de sendikaların, işçi sınıfının yine onların yöntemleri ile mücadele etmesi gerekir. Bu açıdan baktığımızda tarihsel açıdan önümüzde önemli örnekler var. Bunlardan biri, "Şoför İdris" olarak bilinen bir işçi ve sendika önderini, geçtiğimiz yıllarda kaybettik. Diğeri, İsmet Demir'dir. Anıları okunduğunda bunların yöntemleri görülebilir. Bir de günümüzde bu türden bir sendikacılığı yapan TÜMTİS vardır. Üçünden de örnekler vererek aslında sizi de çok sıkmadan bitirmek istiyorum, ama sorular gelirse açabilirim. Şoför İdris anılarında şunu anlatır: 1940'lı 1950'li yıllarda sendikalaşmaya çalıştığımızda ilk karşı çıkanlar ustalardı ve ustalar işçiler üzerinde büyük terör oluştururdu. Bu nedenle işçiler sendikalaşmaktan, kendi haklarını aramaktan vazgeçerdi. Biz de bu tür ustaları işçilerin çok kalabalık olduğu bir yerde yakalar, üstüne atlar, patır kütür döverdik -ki kendileri, komünist parti tarafından boks kursuna falan da gönderilmiş, boks falan da öğrenmişler. Birazdan söyleyeceğim. Bu türden yeni yapılanma döneminde işçi fedailerine de ihtiyaç var. Az önce Zafer arkadaşımızın söylediği, Paşabahçe'deki o kendini feda eden çekirdek işçilerin korunması babından da belki işsizlik sigortası türü, işsiz kalacak bu işçi fedailerinin yaşamlarını güvenceye alacak yapıların oluşturulması gerekiyor. Ama sendikalar mali kaynakları başka yerlere kullandıkları için böyle bir şeye sıcak bakmaz! Şoför İdris bu dönemde işte böyle ustaları falan bir sürü işçinin önünde patakladıktan sonra tabii kaçmak

zorunda, orada yapacak başka bir şey yok ama bir efsaneye dönüşür ve usta da artık işçiye bulaşmayacağını öğrenir. İsmet Demir'de de benzeri bir şey var. Bu anarşizm falan değil, kaba bir ludizmdir. Ama sözünü ettiğim neoludizm daha estetize edilmiş, ince bir şey bu. "Meşru zordur" diyelim buna. İsmet Demir'in anılarından iki tanesi, ki benim pek çok yerde de söylediğim şeyler, daha önceden dinleyen arkadaşlara tekrar olacak. Bir yerde toplu iş sözleşmesi yetkisi kendi sendikasının olmasına rağmen, bölge çalışma müdürü bunu yetkisi olmayan bir sendikaya verir. Bunun üzerine bir akşam bir yerden dönerken bölge çalışma müdürünü yakalarlar. Bir temiz döverler, sonra bir yetmişlik rakıyı üzerine boca ederler. Bölge çalışma müdürü İsmet Demir'i karakola şikayet eder. Şikayet üzerine karakol, İsmet Demir'i göz altına alır. Komisere "bakın sarhoş bu adam, belki başkaları dövmüştür", derler. Karakolda bakarlar ki adamın hakikaten her tarafı alkol kokmaktadır. İkinci örnek yine İsmet Demir'den. Bir toplu iş sözleşmesi bağıtlanmıştır, ama işveren sözleşmenin gereklerini yerine getirmemiştir. Mesela ikramiyeleri tam vermemiştir. Bir akşam üstü işverenin odasına gider, onu odasından çıkarır. Telefonun kablolarını falan söker. Tabancasını çıkarıp masanın üstüne koyar. Karşısına işçileri dizer. "Sen bunların ikramiyeleri ödüyor musun, ödemiyor musun?", der. Sonra paşa paşa ikramiyeler dağıtılır. Sonra fişi takar. "Şimdi istediğin yere şikayet edebilirsin," der.

Neo-ludizm çerçevesinde, bu topraklarda yaşanmış deneyimler olarak, bu eylemleri değerlendirmek, bugün için bunlardan ders çıkarmak gerekir mi? Bu yeni dönemde mevcut yapıları kırabilmek ve işçi sınıfına güven verebilmek için benim neo-ludizm dediğim ve biraz daha tanımlanmaya ihtiyaç olan bir olgu çerçevesinde hareket ettiğimizde yeniden sendikaların kendilerine güven duyacağını ve yeni bir mücadele hattı açacağına inanıyorum ve başkandan ayağıma tekmeyi yemeden konuşmamı bitiriyorum. Beni dinleme zahmetine katlandığınız için hepinize de teşekkür ediyorum.

Sorular

Mustafa Öztaşkın: İşçi sınıfı değil de liberal köşe yazarları mı diye bir soru var. Şimdi burada kastımız şu değerli arkadaşlar. Bir mücadeleyi verirken sizi destekleyen ne kadar geniş bir kesim oluşturabilirseniz, yani toplumun değişik kesimleriyle ne kadar iyi ilişkiler kurabilirseniz ve onların desteğini alırsanız mücadeleniz o anlamda başarıya daha fazla ulaşacaktır. Özelleştirme mücadelesinde de sizin tek başına bir fabrikada vereceğiniz yani bir fabrikanın dört duvarları arasına sıkıştırılmış bir mücadelede çok fazla başarı şansınız yoktur. Bunu reddetmiyoruz, dikkat ederseniz Petrol-İş bütün mücadeleyi verirken asla işyerindeki mücadeleyi eylemliliği göz ardı etmemiştir. Önce işyerlerinde bunu başlatmıştır sonra o işyerinin mücadelesini bölgesiyle bütünleştirmeye çalışmıştır, Aliağa gibi Kırıkkale ve Kocaeli gibi. Ondan sonra da bu mücadeleyi bütün Türkiye'ye yaymanın yolunu yöntemlerini aramıştır. Dolayısıyla sizi destekleyen insan sayısı ne kadar artarsa sizin başarı şansınız da o derece artacaktır. Benim bu ortamdaki insanlara özelleştirmeyi anlatmamdan daha yanlış bir şey olamaz, çünkü herkes burada özelleştirmenin ne getirdiğini ne götürdüğünü biliyor. Oysa konuşmamda da değindiğim gibi özelleştirmeye evet diyenlerin kafasına bu mücadeleyi oturtabilir miyim ve çıkıp ben özelleştirmeyi savunuyorum, ama böyle de özelleştirme de olmaz ki kardeşim dedirtebilir miyimi biz hedefledik ve bu anlamda da geniş kesimlerin desteğini almak için bu propagandaları yaptık. Şimdi bir mahkeme bile, bir hakim bile bir karar verirken tek başına o yasaya aykırılıkları mı dikkate alır, yoksa o karar vereceği konu üzerinde toplumsal duyarlılığı da acaba gözetir mi, veya kendi vicdani duygularını da ön plana çıkarabilir mi? Yani ortada ülke ve toplumun aleyhine bir durum varsa mahkeme bunları mı ön plana çıkarır, ki Tüpraş'ın mahkeme gerekçelerinde, mahkeme gerekçelerinden bir tanesi de budur, Tüpraş özelleştirmesini Türkiye toplumunun yararına olmadığını, kamunun yararına olmadığı saptamasını da yapmıştır. Dolayısıyla sendika çok geniş kesimleri yanına alabilmek için böyle bir propaganda yolu denemiştir. Aynı durum grevler için de geçerlidir, grev silahı silah olmaktan çıktı mı, hayır, ama tek başına bir işyerinde tek başına grev yaparak yine başarıyı yakalamak çok zordur. Buna az evvel Paşabahçe örneğinde Zafer de değindi, artık o grevi başka mücadele yöntemleriyle desteklemelisiniz ve geniş kesimlerin desteğini almalarını, yine o grevde çocuklar demeyelim, tabi burada işçi sınıfının yapısındaki bu değişim giderek genişleyen çalışanlar kitlesi, hizmet sektörünün artması vs. diğer kesimlerden de ve uluslar arası işçilerden de destek alması gerekir. Örneğin bu işyerinde grevdesiniz ama o işyerinin bunun bir küresel şirket olduğunu düşünün, ki artık bütün şirketlerin hemen hemen böyle bir biçimde bağlantıları var. Şimdi o ithal edilen ürünler mallar bir limana gelecektir sonuçta, o malları hem gelecek olan ülkeden yüklenmesi hem veyahut sizin ülkedeki işçiler, şimdi burada bir dayanışma gösterirlerse o işyerindeki grev çok daha güçlenecektir, başarı şansı artacaktır veya o malları taşıyan işçiler, nakliye işçileri orada bir dayanışma sergilerlerse burada başarı şansınız artacaktır. Bir örnek zaman açısından uzatmadan söylüyorum, ayrıntılı bir konu. Örneğin İsveç'te bir alışveriş merkezinin şimdi ismi aklıma gelmiyor, örgütlenmesinde oraya büyük bir alışveriş merkezi yapıyorlar ve şirket müdürü

sürekli olarak oraya sendikanın giremeyeceğinden falan bahsediyor. Bir gün büyük bir otoparkı, bizim buradaki alışveriş merkezlerindeki gibi, bir gün sabahtan otopark aniden doluyor ve bütün gün boyunca araçlar çekilmiyor ve diğer gelen müşteriler otoparkta yer bulamadığı için çekip gidiyorlar ve o gün çok az alışveriş oluyor. Burada işte bu dayanışmanın örneği, sendika bunu örgütlüyor, vatandaş geliyor arabasını bırakıyor ve gün için onların satışlarını felç ediyor, dolayısıyla grevin bu tip dayanışmalarla desteklenmesi gerekiyor.

Yine bir soru daha bununla bağlantılı olarak, teknolojik araştırma ya da buluşlarda ulusal çaba yok mu?

Elbette var ama teknolojik gelişmelerin önüne geçilemez, buna karşı çıkmanın bir anlamı yoktur, bu gelişmelere uygun bir şekilde siz de kendi mücadelenizi buna uygun bir şekilde geliştirmeniz gerekir diye düşünüyorum. Hepinize teşekkür ediyorum.

Zafer Aydın: 2002'deki Paşabahçe direnişinde işçiler, sendikaya karşı başlatılan baskılar, engeller karşısında işçilere gerçekten hakkıyla sahip çıktı mı?_

Kapatılma kararı üzerine bir grup işçi sendikaya yürüdü, sendikanın tabelasını söktü. Tabi iyimser bir yorumla bu eylemi işte yani Paşabahçe'de yaşanan gerilimin, fabrikanın kapanmasının ortaya çıkarttığı dramatik sonucun bir tür tepkisi olarak yorumlamak mümkün. Ama bu iş sırasında kahrolsun sendika, yaşasın işveren diye slogan attı yürüyüp tabelayı söken insanlar. Dolayısıyla böyle olunca bu slogan işin içinde olunca bu yapılanın sadece bir öfke patlaması, fabrikanın kapatılmasına karşı bir öfke patlaması olmadığı, sendika içerisinde yaşanan gerilimlerin bir sonucu olduğu biçiminde yorumlamak, nitelendirmek mümkün. Bu bana daha, sanki daha doğruymuş gibi geliyor. Tabi her eylemde her direnişin örgütün içersinde çeşitli gerilimler olabilir, çeşitli yaklaşımlar ortaya konabilir. Bu yaklaşımlar birbirinden farklı olabilir, bu uç gerilimlerin bir zaafa dönüştüğüne de, örgütü bir zaafa uğrattığını da kabul etmek gerekir. Paşabahçe direnişi sırasında sendikanın içerisindeki yaşanmış gerilimlerin sendikal mücadele açısından, Paşabahçe'de sürdürülen mücadele açısından bir zaaf olduğunu, örgütü bir zaafa düşürdüğünü de tespit etmek gerekiyor.

Ben bu soruya bu şekilde yanıt verdikten sonra birkaç noktanın altını çizmek istiyorum izninizle. Bir tanesi şu; Paşabahçe'deki direnişlerden yola çıkarak söylenebilecek şeylerden bir tanesi bu herhalde. Bir kere ortaya çıkan durum itibariyle sendikalar artık bir dar grup haline dönüşmüş vaziyette. Sadece üyelerinin çıkarlarını savunuyorlar, bununla yetiniyorlar. Biraz önce oturumda da bu dile getiriliyordu, ya da ondan önceki oturumda dile getirilmiştir. Sadece kendi fabrikasının özelleştirilmesine karşı çıkıyor, sadece kendi problemini dile getiriyor, illa tabi ki eylem yapıyor, gösteri düzenliyor, grev yapıyor. Bir kere sendikaların buradan dolayısıyla bir toplumsal örgüt kimliği, dar grup olmaktan çıkıp bir toplumsal örgüt kimliği haline dönüşmesi gerekiyor. Sendikalar artık sadece işyerinde çalışan işçilerin örgütü olmaktan çıkıp işsizlerin, standart dışı çalışanların da örgütü haline dönüşmek zorunda, hatta işçilerin ailelerini, eşlerini çocuklarını falan da üyesi yapmak zorunda. Ancak böyle gücünü arttırabilir böyle direniş noktalarını arttırabilir. Biz sendikal örgütlenme meselesinde, örgütlenme meselesini yeniden düşünmek gerekiyor. Bir son noktada da belki şunu söylemek lazım, Türkiye'de sendikalarımızın yaşadığı problemlerin önemli kısmı bugün rejimden kaynaklanıyor, uygulanan ekonomik sosyal politikalardan

kaynaklanıyor fakat Türkiye'de apolitik bir sendikal kültürün etkisiyle sendikalar bu tip mevzulara hiçbir biçimde müdahil olmuyorlar, yani siyasete katılmıyorlar. Siyaseti kullanarak değiştirmeye, etkili olmaya çalışmıyorlar, siyasete katılmadan, siyasallaşmadan sadece sorunların görünen kısımlarıyla ve sonuçlarıyla ilgilenmek durumunda kalıyor sendikalar. Dolayısıyla sendikal hareketin, işçi hareketinin siyasallaşması da yine bu direnişlerden yola çıkarak dile getirebileceğimiz sonuçlardan biri, ilginiz için çok teşekkür ederim.

Yüksel Akkaya: İlk gelen sorudan başlayalım, üç tane soru var bana yönelik. Yeni bir açılım için işçi demokrasisi çerçevesinde sendika bürokrasisiyle sendikal örgütün tabanını göz önünde ayırt eden politikalara ihtiyaç yok mu, bunun için sendika bürokrasisini teşhir etmek, son vermeye yönelik politikalar hayata geçirmek gerekir mi diye bir soru var, sorunun yanıtı aslında kendi içindedir diye düşünüyorum.

İkinci soru işçi sınıfının meşru zoru kullanma yöntemi sınırı var mı, varsa nelerdir?

Yani buradaki meşru zordan, kaba şiddetten söz etmiyorum ama gerekirse de reddedilmemesinin gerektiğini düşünüyorum. İsterseniz bir örnek vereyim, demin TÜMTİS'ten söz ettim ben bu neo-ludist sendikacılığı bir parça hayata geçiren, başka bir yerden bir örnekle başlayacağım. Kayseri'de bir panele gitmiştik, işte orda TÜMTİS işçilerinden bir tanesi çıktı bir konuşma yaptı. Biz sendikalı olmadan önce bize işverenler herhangi bir malı, eşyayı taşıyan bir hamalın ötesinde bir at, eşek muamelesi yapıyorlardı, onun ötesinde de işte işin dışında da bildiğin kendi evine, özel işlerine vs. koşturuyorlardı, yapmazsak da işten atıyorlardı, aşağılıyorlardı dedi. Sonra TÜMTİS'in dolaylı bir şekilde, ya da doğrudan bir şekilde kendisine ulaşması sonucunda bütün bunlara karşı, kendisinin de sendikalı olması gerektiğini, insan onuruna yakışır emek gücünün hakkını verecek bir yaşam sürdürmek istediğini düşünmüş ve bu nedenle de sendikaya üye olmaya karar vermiş. İşveren tehdit etmiş, yani TÜMTİS'in örgütlenme sürecini bilenler bilir, bu tehdit etmelerin içinde silah çekme de var, adam dövme de var, adam kaçırma da var. İşverenin bu tepkisine karşı TümTis işçileri de aynı karşılığı verdi, onlar da işvereni kaçırdı, silah çekti başka şey yaptı. Bu açıdan bu meşru zor da sınır yok diye düşünüyorum, TÜMTİS'in sendikal örgütlenmesi açısından. Çünkü TÜMTİS'in örgütlendiği yerler küçük işyerleridir, küçük işyerlerinde örgütlenmek zordur, bu nedenle de bu söylediğim türden neo-ludist yaklaşımlar kaçınılmaz gibidir. Bir iki üç işçinin çalıştığı yerlerdir ve ağır işlerdir bunlar, dolayısıyla sınırı böyle belirleyebiliriz diye düşünüyorum.

Bir başka soru, işçilerin haklı eylemlerinde, -yani işçilerin bütün eylemleri haklıdır burada haklı haksız eylem ayrımı yapmıyorum ben, lokavta karşı vb. diye parantez içinde de söylemiş, fabrika işgallerinde üretim araçlarına zarar vermeleri size göre haklı bir yöntem mi, en son yöntem dediğinize göre.

Peki işverenlerin işçilere zarar vermesi haklı bir yöntem mi? Bugün iş güvenlikleri sağlanmadığı için işverenler, dönüp baktığımızda Türkiye'de binlerce insan iş kazasına ve meslek hastalığına tutulmakta, binlerce insan ölmekte. Dünyada yılda üç yüz bin insan iş kazası ve meslek hastalığından ölmekte milyonlarca insan sakat kalmakta, yani aslında bütün işçiler potansiyel özürlüdürler, yarının potansiyel özürlüleri. Dolayısıyla burada işveren bir insanın bedenine, hayatına eğer zarar veriyorsa, kendi yaşamını kurtarmak ve insanca yaşamını sürdürmek babından bence işçilerin de karşı tarafın malına, mülküne

zarar vermesinde bir sakınca yoktur. Nihayetinde mal mülktür, yerine konur ama bir can yerine konmaz. Sorunun devamı var, siz hiç işçilik yaptınız mı?

Evet ben işçilik yaptım, on dört yaşından itibaren kahvelerde çıraklık, bakkallarda çıraklık yaptım, doktora öğrencisiyken Merter'de tekstil atölyelerinde geceleri çalıştım. Yurtdışında doktora öğrenimimi sürdürdüğüm dönemde de gittim hizmet sektöründe çalıştım, onun için işçiliğin ne olduğunu bilirim ve oradaki işçilere nasıl davranıldığını da bilirim. "Geçmişte ne kadar faydası olduğunu Şoför İdris örneklerini ben yaşadım" diyor. Yani bizimle paylaşırsa dışarıda sevinirim. Teşekkür ederim.

OTURUM 2. 2.

GELENEKSEL SINIF ÖRGÜTLENMELERİ: DURUM 2

YÖNETEN:
YÜKSEL AKKAYA

KONUŞMACILAR:
İRFAN KAYGISIZ
ENGİN YILDIRIM

Abstract

This paper surveys the changes that have taken place in public sector employment and provides evidence on the direction of these new forms of employment. From there on the paper looks into the challenges the trade union movement is facing as a result and is likely to encounter in the future.

Information and data is provided on the public sector employment of civil servants, contract staff, workers and temporary workers as defined by the Law 657. Special attention is given to changes that are taking place in the employment of civil servants as they form a large part of public sector employment.

A recent development in public sector employment is the so called "Market Type Contract". This paper gives an overview of the new areas where contract staff is employed. Within this framework the paper outlines the changes in employment conditions in the areas of education and the health service.

Dealing with the problems the new forms of employment are creating for trade union organization, the paper specifically address' issues raised by the restructuring of public administration and the ensuing transfer of many services to local government in relation to trade union organization.

Kamu Sektöründe İstihdamın Yeni Biçimleri ve Örgütlenme

İRFAN KAYGUSUZ

Kamu İstihdamın Yapısı

Kamuda istihdam denilince, memurlardan, milletvekillerine, koruculardan (60 bin kişi) işçilere kadar geniş bir kesimden bahsedilmesi mümkündür. Buna karşın, kamuda istihdam biçimleri 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 4 inci maddesiyle belirlenmiştir ve istatistikler buna uygun olarak; memur, sözleşmeli, işçi ve geçici işçi olarak açıklanmaktadır. Bu 4 temel istihdam biçimi dışında, uygulamada memurluk, KİT tipi memurluk, geleneksel sözleşmelilik, kadro karşılığı sözleşmelilik, piyasa tipi sözleşmelilik, kapsam içi, kapsam dışı personel gibi değişik istihdam biçimleri ile karşılaşılmaktadır.

Maliye Bakanlığı tarafından 2003 yılında yapılan toplu görüşmelere sunulan 21 Ağustos 2003 tarihli bilgi notuna göre, devletten 10,2 milyon kişi maaş almaktadır. Bu kapsamda halen çalışanlar ve emekliler yer almaktadır. Emekliler dışarıda bırakıldığında aktif çalışanlar toplam 2.768.662'dir.

Memurlar	1.890.000 kişi
İşçiler	582.055 kişi
Sözleşmeli personel	180.817 kişi
Muhtarlar ve geçici köy korucuları	115.432 kişi

1997 yılı 100 kabul edildiğinde 2003 yılı sonunda kamu kesiminde istihdam 66'ya düşmüştür. Bu azalışta, özelleştirme, zorunlu emeklilik ve taşeronlaşma en önemli nedenler olarak gösterilebilir.

Burada belirtmek gerekir ki, kamu istihdamına ilişkin olarak Maliye Bakanlığı, Devlet Personel Başkanlığı ve Emekli Sandığı istatistikler açıklamaktadır. Ayrıca, yerel yönetimlere ilişkin olarak da, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü'nün verileri vardır. Ancak, bütün bu kamu kurumlarının açıkladıkları veriler birbirini tutmamaktadır.

Kamuda istihdam denilince akla öncelikle memurlar gelmektedir. Bu bir ölçüde kaçınılmaz bir durumdur. Çünkü, kamu istihdamının önemli bir bölümünü memurlar oluşturmaktadır.

2004 yılı itibariyle, bütçeden personel giderlerine ayrılan payın yüzde 85'i memur ve sözleşmeli personele ödenmektedir.

2004 Bütçe Personel Ödeneği		
		Milyar TL.
Memur	23.694.039	82,96%
Sözleşmeli	655.889	2,30%
İşçi	3.578.783	12,53%
Geçici diğer	108.128	0,38%
Diğer personel	471.115	1,65%
Milletvekilleri	51.045	0,18%
Cumhurbaşkanı	216	0,00%
Toplam	28.559.215	

İstihdamın Yönü

Kamu istihdamında yaşanan değişikliklere ve bu kapsamda klasik memuriyet sistemindeki değişime bakmadan önce, kamu işçilerinin (Maliye Bakanlığı tarafından vize edilen işçiler) durumuna kısaca bakmakta yarar var.

Maliye Bakanlığı Tarafından Vize Edilen İşçiler

Yıllar	Sürekli İşçi	Geçici İşçi	Toplam
1981	211,349	172,621	383,970
1985	207,529	160,406	367,935
1990	205,085	146,707	351,792
1995	200,552	87,883	288,435
2000	174,689	87,588	262,277
2003*	189,096	39,403	228,499

* 01.09.2003 itibariyle

Kaynak: Maliye Bakanlığı

1981-2003 yılları arasında Maliye Bakanlığından vizeli kamu işçisi sayısı 155.471 kişi azalmıştır. Yüzde 40 oranında bir azalma olduğunu görüyoruz.

KİT'lere baktığımızda, 1 Temmuz 2003 itibariyle; KİT'lerde toplam 385.313 kişi çalışmasına karşın, (işçi, memur, sözleşmeli vb) KİT personelinin yüzde 38'i, dolayısıyla 150 bin kişi özelleştirme kapsamında bulunmaktadır.[1]

Sendikal Örgütlülük

İşçi sendikalarının büyük oranda kamuda örgütlü olması ve kamuda istihdamın sürekli azalması, kaçınılmaz biçimde işçi sendikalarının üye sayılarında da azalmaya yol açmıştır. Her ne kadar resmi istatistiklerde farklı üye sayıları açıklanmakta ise de, üye sayısının toplu sözleşmeden yararlanan üye olarak değerlendirilmesi gerçekçi bir yaklaşım olacaktır.

Toplu Sözleşmeden Yararlanan İşçi Sayısı

Yıl	Endeks	Sayı (bin)
1996-1997	100	1.357
1998-1999	77.3	1.047
2000-2001	72.45	984
2002-2003	64.45	884

1996-2003 yılları arasında işçi sendikalarının üye sayılarında yüzde 35 azalma olduğu görülmektedir.

Yukarıdaki tablo yalnızca kamu işçilerine değil, kamu ve özel bütün işçilerin durumuna ilişkindir. Ancak, kamu ağırlıklı bir sendikal örgütlenme olduğu göz önüne alındığında örgütlülük düzeyi hakkında bir fikir vermektedir.

Memur İstihdamında Değişim

Memur statüsünde istihdamda artış hızı esas olarak nüfus artış hızı ile benzer bir seyir izlemektedir. Buna karşın, toplam istihdam içinde belirli alanlarda artış, belirli alanlarda ise azalma görülmektedir.

Kamu Görevlilerinin Hizmet Sınıfları İtibariyle Dağılımı[2]

(1980 - Mart 2001)

Hizmet Sınıfları	1980	Mart 2001	Mutlak Artış/Azalış	Oransal Artış/Azalış
Genel İdare Hizmetleri	485.690	297.729	187.961	38.69
Teknik Hizmetler	125.968	70.755	54943	43.71
Sağ. ve Yard. Sağ. Hiz.	99.888	193.351	+93.463	+93.56
Eğitim ve Öğ. Hiz.	409.775	531.277	+121.502	+29.65
Avukatlık Hiz.	3.230	1.515	1.715	53.09
Din Hizmetleri	50.125	68.926	+18.711	+37.26
Emniyet Hiz.	66.555	165.000	+98.455	+147.91
Yardımcı Hiz.	261.282	151.755	109.527	41.91
Mülki İdari Hiz.	1.128	1.759	+631	+55.93

Tabloya baktığımızda personel alımının en yoğun yaşandığı alanın emniyet hizmetleri olduğunu görüyoruz. Personelin azaldığı alanların başında avukatlık hizmetleri gelmektedir.

1 www.kamuyonetimi.org

2 Candan,D., Ertekin, Y.,Ar F., Bensghir, T,K., Özre, C., Kamu Görevlileri El Kitabı, TODAİE

Bunun nedeni, sözleşmeli avukat uygulamasının yaygınlaşmasıdır. Teknik hizmetlerdeki azalma devletin yatırımdan vazgeçmesi ve bütçeden sürekli olarak yatırıma ayrılan payın azaltılması ve bu nedenle de mimar ve mühendislere ihtiyaç duymamasından kaynaklanmaktadır. Yardımcı hizmetlerdeki azalma ise, kamu hizmetlerindeki özelleştirme ve taşeronlaşmanın bir sonucudur.

Memuriyet Sisteminde Esneklik

Memurluk sisteminde esnek istihdamın başlangıcı 1939 yılına dayanmaktadır. 8.7.1939 tarih ve 3658 sayılı Devlet Memurları Aylıkları Tevhid ve Teadülüne Dair Kanunla, 788 sayılı kanunda müstahdem sayılan ve ücretle istihdam edilenlerden odacı, bekçi gibi daha çok bedenen çalışanları müstahdem sınıfında bırakarak, ünvanları maaşlı memurlarınkinden farklı olmayan ve çalışmaları daha ziyade fikri mahiyette olanları "ücretli memur" sınıfına almıştır. Kanunun 9'uncu maddesi ile, "geçici hizmetli", 19'uncu maddesi ile de "daimi hizmetli" istihdamına imkan verilmiştir.

15.4.1958 tarih ve 4/10195 sayılı Muayyen ve Muvakkat müddetli hizmetlerde çalıştırılacak Yevmiyeli Personel Talimatnamesi ile de, emeklilik hakkı bulunmayan, memur güvencesinden yararlanmayan ve diğer sosyal hakları yönetmelikle düzenlenen yeni bir istihdam şekli getirilmiştir.

1971 yılında yürürlüğe giren 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu yeni personel rejiminin temelini oluşturmaktadır. 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu ile, askeri, akademik ve adli personel (hakim ve savcılar) hariç olmak üzere, kamu personelinin dört ayrı statüde istihdam edilebileceği hükme bağlanmıştır. Bunlar memur, geçici personel, sözleşmeli personel ve işçi statüleridir.

Sözleşmeli Personel

1980 sonrası itibariyle, esnek istihdama ilişkin en kapsamlı düzenleme 1984 yılından sonra başlamıştır. 1984 yılında Başbakanlık ve bağlı kuruluşlarda kadro karşılığı sözleşmeli personel uygulamasına geçilmesiyle birlikte sözleşmeli personelin geçiciliği kalmamış ve sürekli istihdam edilir olmuştur. Ancak bu kapsamdaki sözleşmelilik esas olarak Başbakanlığa bağlı kuruluşlarda çalışan uzmanlara daha fazla ücret verilmesi amacıyla çıkarılmıştır.

1985 yılına kadar KİT'lerde istisnai hallerde çok az sayıda sözleşmeli personel çalıştırılmakta iken, 1985 yılında 85/9 sayılı EİYKK (Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu) Kararı ve 1988 yılında 308 sayılı KHK ile sözleşmeli statüde istihdam temel ilke olarak benimsenmiştir.

Sözleşmeli personel uygulaması 80 sonrası izlenen kamuda esnek istihdamı yaygınlaştırmanın aracı olarak kullanılmış ve özelleştirmenin kolaylaştırılması amaçlanmıştır. Süreç içinde sözleşmeli personel ile memur arasındaki farkın azalmasıyla bu tür istihdamı özendirici ücret politikasından vazgeçilmiş, sözleşmeli personel memura benzediğinden, bu statüyle esnek istihdama geçişte başarılı olunamamıştır. Esnek istihdamın aracı olarak geçici işçilik kullanılmaya başlamıştır.

Taşeron ve Geçici İşçi

1984 yılından sonra uygulanan kamunun küçültülmesi politikaları sonucu kuruluşların bir kısım tesislerinde ortaya çıkan ihtiyaç fazlası personelin gerekli olan yerlere naklinde

karşılaşılan güçlükler ve personel alımına getirilen kısıtlamalar nedeniyle tamamen mevzuat dışı bir uygulamayla süreklilik arz eden işlerde geçici işçilerin sürekli istihdama ve sürekli işlerde taşeron aracılığı ile işçi çalıştırılması yaygınlaştırılmıştır.

İSTİHDAM BİÇİMİNDE YENİ EĞİLİMLER

Son yıllarda başlanan ve Kamu Personeli Kanunu ile genelleştirilip, kurallaştırılacak sözleşmelilik, geleneksel sözleşmelilikten farklıdır. Bu yeni biçim 'piyasa tipi sözleşmelilik' olarak adlandırılmaktadır.

Bu bakımdan, 1980 sonrası başlayan sözleşmeli personelin çalışma koşulları ile 2000'li yıllarla başlayan ve personel rejimi ile genelleştirilmek istenilen sözleşmelilik tümüyle farklıdır.

Eğitimde Sözleşmeli Personel

Eğitimde sözleşmeli personel uygulaması Bakanlar Kurulu kararı ile yapılmaktadır. En son 1.10.2004 günlü Resmi Gazetede yayınlanan Bakanlar Kurulu kararı ile 2004-2005 öğretim yılı için 5 bini İngilizce dil öğreticisi ve 4 bini de bilgisayar öğreticisi olmak üzere 9 bin kişi "kısmi zamanlı geçici personel" adıyla, 10 ayı geçmemek üzere işe alınmaktadır.

Benzer biçimde;

2002-2003 öğretim yılı için 5 bin İngilizce dil öğreticisi,

2003-2004 öğretim yılı için 5 bini İngilizce dil öğreticisi ve 4 bini de bilgisayar öğreticisi olmak üzere, 9 bin kişi 10 ayı geçmemek üzere işe alınmıştır.

Eğitimde sözleşmeli öğretmenlik, bu uygulamanın yanı sıra, yerelden işe alınan sözleşmelilik biçiminde de devam etmektedir. Bu kapsamda tam olarak kaç kişi çalıştırıldığı bilinmemektedir. İstanbul'da yüzde 10'u bulduğu belirtilmektedir. Eğitim-Sen bu durumda toplam olarak 50 bin kişinin çalıştığını açıklamıştır.

Yerel Sözleşmelilik ve Bir Örnek Uygulama

İstanbul Gaziosmanpaşa İlçesinde 2003-2004 öğretim yılında 835 sözleşmeli öğretmen istihdam edilmiştir. Bu kapsamda çalışanlar maaşlarını, eğitime katkı paylarının bir bölümünün (%25) toplandığı Milli Eğitim Vakfından almaktadırlar. Ancak, 835 sözleşmeli öğretmen vakıf kasasında para bulunmadığı ve ödenek de verilmediği gerekçesiyle mayıs ve haziran aylarında maaşlarını alamamışlardır.

Yeni öğretim yılında ilçe milli eğitim müdürü, Bakanlar Kurulundan ödenek çıkana kadar "herhangi bir ücret talep etmeyeceğim" dilekçesi verenlerin sözleşmelerinin yapılabileceğini resmi yazı ile okullara bildirmiştir.

Sözleşmeli Sağlık Personeli Yasası

Sözleşmeli personel istihdamının yeni ve kapsamlı örneği, 21.675 kişinin alımı için çıkarılan sözleşmeli sağlık personeli[3] kanunudur.

Kanunda, sözleşmeli sağlık personelinin haftalık çalışma süreleri her ne kadar 40 saat olarak belirtilmiş ise de, "belirli sürede bitirilmesi gereken işler söz konusu olduğunda

3 Eleman Temininde Güçlük Çekilen Yerlerde Sözleşmeli Sağlık Personeli Çalıştırılması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Kabul Tarihi: 10.07.2003, Resmi Gazete: 24.07.2003/25187

normal çalışma saatleri dışında veya hafta tatili ve resmi tatillerde de çalışmak zorunludur. Bu çalışmalar karşılığında herhangi bir ek ücret ödenmeyecektir." Sözleşmeli sağlık personelinin yıllık ve mazeret izni gibi izinleri 657 sayılı yasada belirlenen sürelerden daha azdır. Kadın çalışanların süt izni yoktur.

Bu biçimde bir yıllık sözleşme ile çalışanların sözleşmeleri 10 yıl boyunca sürekli olarak uzatılırsa ve bu sürede aylıktan kesme ve üstü disiplin cezası almazlar ve sicilleri olumlu olursa, ancak 10 yıl sonra kadrolu olarak çalışma hakkını elde etmiş olacaklardır.

Sağlık alanındaki yeni bir istihdam biçimi de, ihale ile personel alımıdır. Bu yıl başlayan uygulama ile Sağlık Bakanlığı`na bağlı devlet hastaneleri, ihale yoluyla sağlık personeli alımına başlamıştır. Uygulama ilk olarak Dr. Siyami Ersek Göğüs Kalp-Damar Cerrahisi Hastanesinde başlamış ve diğer hastanelerde de devam etmektedir. Uygulama ile, hastaneler, 'şu nitelikte, şu kadar personele ihtiyacım var' ilanı vermekte ve en düşük teklifi veren, yani en ucuza işçi çalıştıran firma ihaleyi kazanmaktadır.

Sözleşmelilik Her Yerde

Önceki YÖK yasa tasarısında, "Giderleri işletme biriminden karşılanmak kaydıyla üniversitenin birimlerinde ihtiyaca göre tam gün, kısmı zamanlı ve geçici süreli sözleşmeli personel çalıştırılabilir" denilmektedir.

Yine Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın başlattığı "Köy Merkezli Tarımsal Üretime Destek Projesi" kapsamında bin kişi sözleşmeli ziraat mühendisi ve veteriner hekim olarak istihdam edilmektedir.

Maliye Bakanlığı "sözleşmeli programcı ve sözleşmeli çözümleyicisistem programcısı" almaktadır.

Son dönemde birçok kamu kurumu sözleşmeli personel alım ilanı vermektedir. Eylül-Ekim ayında verilen bazı personel alım ilanları;

a. Maliye Bakanlığı, mütercim tercüman alım ilanı

b. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, sözleşmeli arşiv personeli alım ilanı

c. Jandarma Genel Komutanlığı, öğretmenlerden uzman doktora kadar çeşitli alanlara yönelik personel alım ilanı

d. Dışişleri Bakanlığı, sözleşmeli insan hakları hukukçusu alım ilanı

e. Dışişleri Bakanlığı, mütercim alım ilanı

f. Merkez Bankası, sözleşmeli sayıcıoperatör alım ilanı

Merkezi olarak alınan sözleşmeli personel yanında, yerelde valilikler aracılığı ile de çok sayıda sözleşmeli personel alımı yapılmaktadır.

Yerel Yönetim Yasalarında Sözleşmelilik

Belediye Kanunu'nun 49. maddesi ve yine İl Özel İdaresi Kanununun 36. maddesinin düzenlemesi aynı biçimdedir. Her iki maddeye göre, belediye ya da il özel idarelerinde "Norm kadroya uygun olarak çevre, sağlık, veterinerlik, teknik, hukuk, sosyal ve ekonomi, kültür ve sanat, bilişim ve iletişim, plânlama, araştırma ve geliştirme, eğitim ve danışmanlık alanlarında tabip, uzman tabip, veteriner, avukat, mühendis, çözümleyici ve programcı, mimar, ebe, hemşire, teknisyen, tekniker gibi ihtiyaç duyulan uzman ve teknik personel, süreleri seçim döneminin bitiminden itibaren otuz günü geçmemek üzere, sözleşme ile çalıştırılabilir."

Buradaki 'çalıştırılabilir' ibaresinin yaşamda karşılığının, 'çalıştırılır' olarak uygulandığı benzer nitelikte uygulamalarda görülmektedir.

Özelleştirmeden İşsiz Kalanlara Geçici İşçilik

4046 sayılı Kanun gereğince daimi veya geçici işçi statüsünde çalışmakta iken özelleştirme sonrası işsiz kalan/kalacak olanların devlet kadrolarında geçici personel (657 sayılı Kanun 4/C) olarak çalıştırılması için mevzuat çalışması yapılmaktadır. Geçici işçi statüsü ile işe alınacaklar 11 aylık süre ile çalıştırılacaktır. Milli Eğitim Bakanı bu statü ile işe alınacaklardan (yaklaşık 70 bin kişi) 20 bin kişiye 'bakanlık olarak talip olduklarını' açıklamıştır.

PERSONEL REJİMİNDE DEĞİŞİM

Kamu personel sisteminde köklü değişim "Kamu Personeli Kanunu" ile yapılacaktır. Hazırlanan taslak Eylül ayında kamuoyuna da yansımıştır.

Taslak olarak beş tür istihdam biçimini öngörmektedir. Buna göre kamu hizmetleri; memurlar, diğer kamu görevlileri, tam zamanlı veya kısmi zamanlı çalışan sözleşmeli personel, geçici personel ve işçiler olmak üzere beş statüde yürütülecektir.

"Kamu Personeli Kanunu Taslağı"

"İstihdam şekilleri

Madde 4

Memur: Mevcut kuruluş biçimine bakılmaksızın, Devletin, kamu iktisadi teşebbüslerinin ve diğer kamu tüzel kişilerinin genel idare esaslarına göre yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerinin gerektirdiği asli ve sürekli görevleri kamu erkini kullanarak yerine getirenler veya bu kuruluşlarda strateji ve genel politika tespiti, araştırma, planlama, programlama, yönetim ve denetim işlerinde görevli ve yetkili olanlar, bu Kanunun uygulanmasında memur sayılırlar. Memur kadrolarının standart unvanları, ekli I sayılı listede gösterilmiştir."

Memur kapsamında girecekler taslağın ekindeki listede 74 kadro olarak belirtilmektedir. Memur olarak, Başbakanlık müsteşarı ile polis arasında değişmekte olan bir kesim öngörülmekte, en alt sınır olarak, müdür ve müdür yardımcıları belirlenmektedir. Yeni memur tanımlaması ile devletin asli ve sürekli işleri Kamu Yönetimi Temel Kanunu dışında bir kez daha belirlenmiş olmaktadır. Bunlar;

1 Kamu erkini kullananlar (üst düzey bürokrasi)

2 Strateji ve genel politika tespiti, araştırma, planlama, programlama, yönetim ve denetim işlerini yapanlar

3 Polisler

Bu kapsamda yaklaşık 500 bin kişi vardır.

"b) Sözleşmeli personel: Devletin, kamu iktisadi teşebbüslerinin ve diğer kamu tüzel kişilerinin yürütmekle yükümlü oldukları ve memurlarca yerine getirilmesi gerekmeyen kamu hizmetlerinin ifası amacıyla, bu Kanunda belirtilen esaslar çerçevesinde sözleşme ile tam zamanlı veya kısmi zamanlı olarak çalıştırılan ve işçi sayılmayan personeldir. Sözleşmeli personel pozisyonlarının standart unvanları bu Kanuna ekli II sayılı listede gösterilmiştir."

Listede; 184 pozisyon belirlenmiş ve 'pozisyon'un iş güvencesi anlamına gelmediği

belirtilmiştir. Sözleşmeliler tam zamanlı ve kısmi zamanlı olarak çalıştırılacaktır. Tam zamanlı sözleşmeli personel ile, memurların bir çok hakları farklıdır. Kısmi zamanlı çalıştırılacakların SSK'lı olması önerilmektedir. Kısmi zamanlı sözleşmelerin hakları esas olarak kendileri ile yapılacak sözleşmeler ile belirlenecektir. Tam zamanlı sözleşmeli kapsamında yaklaşık 1.5 milyon kişi vardır.

"c) Geçici personel: İhtiyaç duyulan geçici ve süreli hizmetlerde Devlet Personel Başkanlığı ve Maliye Bakanlığınca müştereken belirlenen süre, ücret ve adet sınırları ile diğer esas ve usuller çerçevesinde sözleşme ile çalıştırılan işçi sayılmayan personeldir."

657'de de bulunan ancak, kapsamı farklı olan bu statüde çalışacakların çalışma süreleri ve kaç kişi olacağı Devlet Personel Başkanlığı ve Maliye Bakanlığınca belirlenecek, bunlar sözleşme ile çalıştırılacak ve işçi sayılmayacaktır. Bu kapsamda yer alacakların mali, sosyal hakları ve idari konular bireysel sözleşme ile belirlenecektir.

"d) Diğer kamu görevlileri: Hakimler ve savcılar ile bu meslekten sayılanlar ve kadrolu veya sözleşmeli olarak istihdam edilen öğretim elemanları, subay ve astsubaylar, uzman erbaş ve uzman jandarmalar."

Şu anda da yerleşik içtihatlara göre bu kamu görevlileri, ayrı kanunları olan ve yukarıda belirtilen kesimdir.

"e) İşçiler: İş Kanunu hükümlerine göre çalıştırılan personeldir."

Yeni düzenleme ile, şu an kamu kurumlarında var olan, her biri ayrı statüye tabi olan sözleşmeli personel uygulaması tek bir statüye dönüştürülecektir.

Halen memur olarak çalışanlara yönelik taslakta açık bir düzenleme bulunmamakla birlikte, taslağın ekinde "Mevcut memurlardan sözleşmeli statüye geçirilmesi gerekenlerin durumu" yapılacak diğer düzenlemeler arasında belirtilmektedir. Buradan anlaşılan, halen memur statüsünde çalışanların sözleşmeli personel statüsüne geçirileceğidir.

YENİ PERSONEL SİSTEMİNİN TEMEL İLKELERİ

Kamuda istihdam biçime yeni yaklaşım, hem Kamu Yönetimi Temel Kanunu'nda, hem de Başbakanlık tarafından yayınlanan "Değişimin Yönetimi İçin Yönetimde Değişim" başlıklı kitabın personel rejimi ile ilgili bölümünde yer almaktadır. Kitapta, devlet personel rejimi reformu kapsamında esas alınacak ilkeler olarak;

" *Devlet Personel Rejimi Reformu ile bütün kamu kurum ve kuruluşlarında norm kadro uygulamasına geçilecek,*

Maaş ve ücret sistemi sadeleştirilecek ve dengesizlikler giderilecek, esnek çalışma usulleri getirilecek,

Orta vadede performansa dayalı ücret sistemine geçilecek,

Devlette asli ve sürekli görevler belirlenecek ve bu görevi yürütenlerin dışındakiler İş Kanununa göre çalıştırılacak, asli ve sürekli görevlerde çalışanlar tüm kamu çalışanlarının belli bir oranını geçemeyecek" denilmektedir.

Kamu personel sisteminin temel ilkeleri olarak, norm kadro, esnek istihdam, performansa bağlı ücret ve sınırlı sayıda güvenceli çalışan sayılmaktadır.

Personel sistemi ile ilgili olarak KYTK'nın İnsan Kaynakları Yönetimi başlıklı maddesinin (46. madde) gerekçesinde;

"*Maddede kamuda istihdam sistemine yeni bir yaklaşım getirilmektedir. Mevcut kamu*

yönetiminin ciddi anlamda personel sorunlarıyla karşı karşıya kaldığı bilinmektedir. Bu sorunların en başında personel sayısının fazlalığı gelmektedir.

Diğer taraftan, devlet memurluğu sisteminin, ömür boyu istihdam garantisi tanıması... kamu yönetiminin ağır bir sorunu haline geldiği söylenebilir.

Devlet memurları sayısının azaltılması, işgücü planlaması yapılması, nitelikli istihdamın sağlanabilmesi, liyakatın ve ehliyetin öne çıktığı istihdam politikasının uygulanmasına imkan sağlamak amacıyla yeni düzenlemeler öngörülmektedir. Sözleşmeli personelin yaygınlaştırılması ve kısmi zamanlı istihdam uygulaması bunlara birer örnektir." denilmektedir.

Madde gerekçesinde görüleceği üzere, "ömür boyu istihdam garantisinin" yani iş güvencesinin ağır bir sorun olduğu ve bu sorunun çözümünün hedeflendiği, bunun için de sözleşmeli istihdama geçileceği açık olarak belirtilmektedir.

KYTK ve Değişimin Yönetimi İçin Yönetimde Değişim başlıklı kitaba bakıldığında yeni personel rejiminin ana unsurları ortaya çıkmaktadır. Bunlar; norm kadro, esnek istihdam (esas olarak sözleşmelilik), performans değerlendirmesi ve ücretlendirmesi, memur sayısının daraltılması olarak sayılabilir.

Norm Kadro

Kamu personel sayısının azaltılması yöntemi olarak 1999 sonrası başlayan uygulama, sendikal kamuoyuna eğitimdeki uygulaması ile girmiş olsa da, bir çok kamu kurumunda tespit çalışması yapılmıştır. Konuyla ilgili yayınlanan son genelge ile yeniden yapılanma süreci (merkezi idareden yerel yönetimlere devir) nedeniyle norm kadro uygulaması şimdilik durdurulmuştur.

Norm kadro uygulaması ile kamuda yapılmakta olan işlerin en az kaç kişi ile yapılabileceğinin tespiti hedeflenmektedir. Burada temel amaç çalışan sayısının azaltılmasıdır. Fazlanın tespiti bu amaçla yapılmaktadır. Ayrıca norm kadro ile çalışanların iş yükleri artmakta, aynı ücret karşılığı daha yoğun çalışma sözkonusu olmaktadır.

Norm kadro analizi, kamu istihdamını azaltmada zemin temizliği işlevi görmekte ve esnek istihdama olanak sağlamaktadır.

Performansa Bağlı Ücret

Aynı sözleşmelilik gibi performans ücret de kamuda nereye bakarsak önümüze çıkmaktadır. Kamu Personeli Kanunu Taslağında, mali yan dışında esas olarak iş güvencesi ile ilişkilendirilen performans değerlendirmesi; kamuda sağlıkta, KİT'lerde, Merkez Bankası ve TÜBİTAK gibi kurumlarda uygulanmaktadır. Yerel yönetimler yasa tasarılarında da (memurların yüzde 10'una başarı durumlarına göre yılda iki maaş ikramiye verileceği) yer almaktadır.

Performansa bağlı ücret sistemi önce pilot olarak bazı hastanelerde, Mart ayından itibaren ise Sağlık Bakanlığına bağlı tüm hastanelerde uygulamaya konuldu. Sağlıktaki uygulama, her muayene ya da ameliyat edilen hasta sayısı kadar ücret verilmesi esasına dayanıyor. Sağlıkta ki bu uygulamanın çalışanlar için yarattığı sonuçlar yanında, hizmeti alanlar açısından da daha kötü sağlık hizmeti olduğu açıktır.

Eğitimde ise, Müfredat Laboratuar Okullarda (MLO) pilot proje olarak henüz ücretle ilişkilendirilmeyen, yalnızca performans değerlendirmesi olarak yapılan çalışmalar uzun bir süredir devam etmektedir. Puanlamada oranlar şu şekilde belirlenmiştir.

Öğrencinin görüşü	%5
Velinin görüşü	%5
Zümre görüşü	%5
Öğretmenin görüşü	%10
Müdürün görüşü	%35
Müfettişin görüşü	%40

İşveren tarafının toplam değerlendirme içindeki payı yüzde 75'tir.

Performansa dayalı ücret sistemi esas olarak üretim sürecindeki denetimin işverenin eline geçmesi ve bu baskı yöntemi ile çalışanların 'ehlileştirilmesi' sonucunu yaratmaktadır. Sistem, sömürüyü artırmakta, örgütsüzlüğü, rekabeti ve bireyciliği teşvik etmektedir.

Uygulama, çalışanlar arasında aşırı rekabete yol açarken, işbirliğini, yardımlaşmayı azaltmaktadır. Bu uygulama ile yöneticiler çalışanlar üzerindeki kontrollerini artırma olanağı elde ederler. İşten atılma korkusu ya da yüksek performans elde etme amacı bireysel rekabeti en üst düzeye çıkararak, işverenle iyi geçinme, hatta arkadaşlarını ihbara kadar varabilir.

Çalışanın performansının değerlendirilmesinde öznel kriterler, ücret artışlarını veya yükselmeyi de belirlediğinden, yönetim işten ayrılmasını istediği kişiye düşük prim vererek onu bezdirme, yola getirme veya ayrılmaya zorlama şansına sahiptir.

İşverenler iş sözleşmelerini bireyselleştirme süreci ile sendikaları devreden çıkarma, işçi-işveren ilişkilerini kolektif boyuttan uzaklaştırıp bireysel ilişkilere yöneltmektedir. Bu da toplu sözleşme sistemini ve sendikal örgütlenmeyi tehdit etmektedir.

SERMAYE NASIL BİR PERSONEL SİSTEMİ İSTİYOR

OECD[4]

"*Yaşam boyu iş güvencesi aşırı rahatlığa ve zayıf performansa neden olabilir*" demekte ve iş güvencesinin kaldırılmasını önermektedir.

DÜNYA BANKASI

Dünya Bankası "Değişen Dünya'da Devlet" adlı 1997 tarihli raporunda, fazla sayıda kamu görevlisinin genellikle düşük ücretin nedeni olduğu, bunun aynı zamanda kalifiye personele daha az ücret sonucunu doğurduğunu belirtilerek profesyonel bürokrasinin geliştirilmesi ve kamudaki personel sayısının azaltılması gerektiği belirtmektedir.

Raporun Kamu Hizmetlerinde Rekabetin Artırılması başlığı altında, "Ülkelerde elde edilen bilgiler, daha fazla rekabet, liyakate dayalı istihdam ve terfi uygulamalarında ve daha iyi ücret politikasına sahip bürokrasilerin daha yeterli olduğunu göstermektedir" denilmektedir.

Raporda Yeni Zelanda örneği verilerek "Bu ülke büyük bakanlıklarını işe alma ve işten çıkarma ve toplu sözleşme görüşmeleri yapma yetkisine sahip, sabit dönemli sözleşmelerle istihdam edilen idarecilerin odaklaşmış faaliyet birimlerine bölmüştür" denilmekte, esnek istihdam ve bireysel sözleşmeli personel uygulaması hatırlatılmakta ve bunun genelleştirilmesi istenmektedir. Yeni Zelanda da 3 yıllık sözleşmelilik uygulanmaktadır.

4 TÜSİAD, Kamu Hizmetinde Etik, Eylül, 2003

IMF

Ana niyet mektupları ile gözden geçirme mektuplarında yer verilen hükümler, personel maaş ve ücretlerini düşürmek, personeli işten çıkarmak, personel almamak gibi önkoşullar biçiminde ortaya çıkmaktadır.

TİSK[5]

"*Uygulanması gereken Kamu Verimlilik Programına paralel olarak, devleti temsil niteliği olan; asli ve sürekli görev ifa eden belirli sayıda personel hariç, kamu görevlilerinin çok büyük bölümü yıllık sözleşme ile çalıştırılmalıdır... Bireysel, yani her kamu görevlisinin kendi dönemsel verimlilik hedefi olmalı; ödül/ceza sistemi buna göre düzenlenmelidir.*

Kamu istihdamı alanında çağın en önemli gereği esneklik süreçlerine uyumdur."

TOBB[6]

"Kamu personel rejiminde esaslı bir değişiklik yapılarak, stratejik öneme haiz bürokratlar hariç, kamu personeli, özel hukuk sözleşmelerine göre çalışmalıdır. Norm kadro çalışmaları süratle tamamlanmalıdır.

Personel ücret ve yükselme koşulları liyakate ve performansa dayanmalıdır."

TESEV[7]

"*Kamu personelinin sadece yönetsel kadroları kapsayacak biçimde sayılarını çok önemli ölçüde azaltmak ve geriye kalan kamu çalışanlarını sözleşmeli çalışma düzeni içine almak suretiyle çalışanları "statüsel çalışma" ile "sözleşmeli çalışma" olmak üzere iki kategoride toplamak*."

Sermayenin tüm örgütlerinin önerilerini üç başlıkta toplamak mümkündür. Birincisi, az sayıda bürokrasiden oluşan bir yapı, ikincisi diğer çalışanların sözleşmeli olarak istihdam edilmesi ve üçüncü olarak performans değerlendirmesine geçilmesi. Kamu Personeli Kanun Taslağına baktığımızda her üç önerinin de yer aldığını görüyoruz.

YENİ DÖNEMDE KAMU SENDİKALARI ve ÖRGÜTLENME

Yeni dönemde esas istihdam biçimi sözleşmelik üzerine şekillenecektir. Yıllık sözleşme ile istihdam edilenlerin gelecekleri, yani sözleşmelerinin yenilenip yenilenmemesinde belirleyici faktör 'performansları' olacağından, bu koşullarda çalışanların örgütlenmesi oldukça zor olacaktır. Nitekim sözleşmeli sağlık personeli yasası kapsamında çalışanlar içerisinde sendika üyesi olanların sayısı yok denecek kadar azdır. Yıllık sözleşme ve performans sistemi ile işveren inisiyatifi önemli ölçüde ele geçirecektir

Koşulların kötüleşmesi, işverene daha geniş hareket alanı yaratacak ve bu durum baskıyı artıracaktır. Sonuçta örgütsüz bir kamu çalışanı kesimi ile karşı karşıya kalınması muhtemeldir.

Diğer yandan, KİT'lerde çalışanlar, bu yıl yapıldığı gibi özendirmeli emeklilik yöntemi gibi yöntemler uygulanarak ve de özelleştirmelerle sürekli azaltılacaktır.

---

5 İLTER F, "Kamu Personel Rejiminde Reform İhtiyacı", TİSK, İşveren Dergisi, Şubat 2003

6 TOBB, 11 Ocak 2004 Tarihli Hükümete Sunulan Rapor

7 TESEV, Türkiye'de Devlet ve Reform Raporu

Yerele Devrin Sonuçları

KYTK ile birlikte bir çok hizmet alanının ve buralarda çalışanların yerel yönetimlere devredilmesi ile birlikte sendikal hareket birden fazla sorunla karşı karşıya kalacaktır.

Yerelde çalışacak 1 milyonu aşkın kişinin ekonomik ve sosyal hakları ile, çalışma koşulları da merkezi idarenin çizdiği sınırlar içerisinde, yerel idareciler tarafından belirlenecektir. Artık, bir çok sorun için hiç kimse 'Ankara'nın kapısını' çalmayacaktır. Bu durumu Başbakan Yardımcısı Mehmet Ali Şahin şöyle açıklamaktadır:[8]

"Bir takım sendikalar ve konfederasyonlar, toplu görüşme yapabilmek için valilikler ve belediye başkanları ile görüşmek zorunda kalacaklar. Yani mertçe 'benim rahatım bozuluyor, diyemiyor, devletin üniter yapısı bozuluyor' iddiasında bulunuyor. Yani bunu mertçe, 'benim rahatım bozuluyor. Ankara'da her şeyi rahatlıkla çözüyordum, oturuyordum başbakanlıkla toplu sözleşme yapıyordum. Şimdi 81 tane adamla mı uğraşacağım' diyeceği yerde getirip hiç ilgisi olmayan yerlere çekiyorlar."

AKP'nin seçim bildirgesinde de konuyla ilgili olarak şunlar yer alıyor. "İl ve ilçelerdeki kamu personelinin yönetimi Valiliğe bağlanarak, kamu personelinin verimli kullanılması ve kurumlar arasında elemanların kolayca kaydırılması sağlanacaktır."

Kamunun tasfiyesi süreci tamamlandığında, sorumlu olarak siyasi iktidarlar değil, yerel idareciler görünecektir. Genel politikalar ve bunların uygulayıcısı hükümetler ve siyasal sorumlular perdelenecektir. Tepki yerel yöneticilere odaklanacak ve yerelde boğulma ve hapsedilme söz konusu olacaktır. Böylesi bir durum kendi içinde siyasallaşmanın kırılması gibi sonuçlar üretme potansiyeli taşımaktadır.

Yerele devir ile birlikte işkolu sendikacılığı fiilen sona ermektedir. Yerelde çalışanlar sıklıkla farklı kamu kurumlarına atanabilecektir. Dolayısıyla bir kişi kısa aralıklarla farklı bir kurumda ve işkolunda çalışır hale gelebilecektir. Merkezi, hiyerarşik ve işkolu temelinde örgütlenen sendikaların bu gelişmeyi göğüslemesi mümkün değildir.

Belediyelerde İstihdam yapısı[9]

Yıl	Memur	Sözleşmeli	İşçi	Geçici İşçi	Toplam
1991	69,438	%34	1,421	%0,7	74272
		%36	60,040	%29	205,171
1993	92,524	%39	1,195	%05	97,531
		%41	68,558	%29	236,712
1995	90,250	%37	834	%0,3	93,098
		%38	61,481	%25	245,663
1998	90,008	%36	942	%0,3	72,307
		%29	89,922	%35	253,259

Tablodan da görüleceği üzere, belediyelerde temel istihdam biçimi geçici işçilik şeklindedir. Çeşitli hizmetlerin yerele devredilmesi ve personel rejimi ile birlikte geçici işçilikte ve sözleşmelilikte bir genişleme olacaktır.

8 Tempo Dergisi, 1925 Şubat 2004

9 TODAİE, Belediye Personel Yönetimi, Ankara 2001

Halen ihale yapan kamu kurumları arasında yerel yönetimler ilk sıralardadır. 2004 yılının ilk dört ayında ihalelere bakıldığında, parasal karşılığı olarak, birinci sırada 851 trilyon ile yerel yönetimlerin olduğunu görüyoruz.[10]

KYTK ile birlikte, yeni alanların devri sonucu, ihaleler ve dolayısıyla taşeron işçiliği alabildiğine artacaktır. Sendikaların taşeronları örgütlemedeki isteksizliği ve zorluklar göz önüne alındığında, yerelde de örgütsüzlük egemen hale gelebilecektir.

Sonuç olarak;

Sermaye kendi egemenliğini devam ettirmenin aracı olarak devleti yeniden yapılandırıyor. Sermayenin krizini aşma amacıyla yaptığı bu müdahale, yerleşik tüm ilişki ve yapıları sarsıyor. Yeniden yapılandırma çalışmaları kapsamında kamu hizmetlerinin de nasıl ve kimler tarafından verileceği yeniden belirleniyor. Kamu hizmeti kavramı ve veriliş biçiminin değişmesi, bu hizmeti veren devlet memurlarının çalışma koşullarının değişmesini de beraberinde getiriyor.

Ayrıcalıkları ellerinden alınan, tamamen güvencesiz hale getirilen kamu çalışanlarının bütün gelecekleri, işverenin 'merhamet ve insafına' bırakılıyor.

Bundan sonra temel kamusal hizmetler piyasa tarafından ya da piyasa koşullarında verileceğine göre, çalışanların da piyasa şartlarında çalıştırılması ve kamuda çalışmaktan doğan ayrıcalıklarının ortadan kaldırılması hedefleniyor. Başlayan uygulamalar ve hedeflenen yeni yasal düzenlemeler, işverenin üretim sürecindeki denetimi ve hegemonyasını güçlendirirken, güvencesizliği ve örgütsüzlüğü geliştiriyor.

10 www.cnnturk.com. / Erişim, 24 Mayıs 2004

Abstract

This short paper mainly deals with the identity crisis of trade unions. The first sections gives a brief sketch of causes of the crisis. It is suggested that the trade unions have historically developed two main functions: They are both labour market organizations aiming at protecting and furthering their members' interests and part of social movement that have the goal of creating a just and democratic society for all people. The current identity crisis has been forcing trade unions to emphasize one of these functions at the expense of the other. Based on Hyman's "the geometry of trade unionism approach", the paper argues that as agencies of class, society and market, trade unions should integrate the above-mentioned functions as a way of transcending the identity crisis.

Sendikaların Kimlik Krizi ve Emeğin Mehteran Yürüyüşü

ENGİN YILDIRIM

Marksist tarihçi Eric Hobsbawm, 1981'de yayınladığı bir çalışmasına, İngiltere bağlamından hareketle "Emeğin İleriye Doğru Yürüyüşü Durdu mu" şeklinde bir başlık atmayı uygun bulmuştu. Ona göre, emek hareketi, çoğu kez zannedildiği gibi 1980'lerde değil, 20.yüzyılın ortalarından itibaren bir durgunluğa girmişti (1981: 1). Sendikalar evrimci bir gelişme göstererek, radikal ve ideolojik çizgiden, daha pragmatik bir yöne doğru kaymaya başlamışlardı.

Tarihsel olarak sendikalar, iktisadi çıkar örgütü ve toplumsal hareketin bir parçası olmak gibi birbiriyle çelişen iki temel işlev taşımışlardır. Başka bir ifadeyle sendikaların, kendilerini sadece iş ve istihdam konuları ile sınırlayıp sınırlamamaları gerek akademik gerekse de sendika ve iş dünyası çevrelerinde sürekli bir tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmalar, sendikal hareketin tüm dünyada karşı karşıya kaldığı sorunlar düşünüldüğünde daha da önem kazanmaktadır. Hareketin bir tür kimlik bunalımının içine düştüğü abartılı bir iddia olarak görülmemelidir. Sendikal kriz kavramı, nicel ve nitel anlamda sendikaları olumsuz etkileyen bir dizi değişimin varlığını ifade etmektedir (Lordoğlu, 2004: 226). Burada üye sayısındaki azalmadan, toplumsal etki yaratamamaya kadar uzanan değişimlerden bahsetmek mümkündür. Aslında, genel olarak sendikacılığın krizinden ziyade tam gün çalışan, erkek sanayi işçilerinin belkemiğini oluşturduğu sendikacılık türünün krizinden söz etmek daha doğru olacaktır. İstihdamın yapısında meydana gelen değişimler, yeni üretim teknolojilerinin artan kullanımı ve esnekleşme, emek açısından sorun yaratmaktadır. Öte yandan, sendikal hareketin tarihine baktığımızda, hareketin değişik dönemlerde krize

girdiğini ve bunları bir şekilde atlattığını görebiliriz (Kelly 1998). Emeğin ileriye doğru yürüdüğünü ama bunun düz çizgisel bir ilerleme değil, teşbihte hata olmazsa, mehteran bölüğü gibi iki ileri bir geri şeklinde bir yürüme olduğunu söyleyebiliriz.

Bu kısa incelemede önce sendikal kimlik krizinin nedenlerini ele alacağız. Daha sonra krizden çıkış olarak önerilen yaklaşımları "işletme yönetimine yardımcı" ve "toplumsal hareket" olmak üzere iki ana grup etrafında değerlendireceğiz.

Sendikal kimlik krizinin arka cephesi

İşçilerin, ücretlerini arttırmak ve çalışma şartlarını iyileştirmek için sendikalaşmak istemeleri, hızla gelişen büyük ölçekli sanayi işletmelerinin böyle örgütlenmeye ve toplu eyleme uygun olması, siyasi ortam ve kamuoyu korkusuyla sendikacılığa karşı çıkmayan bir işletmecilik anlayışı, hızlı ekonomik gelişme ve milli seviyede emek maliyetlerini kolaylıkla tüketiciye aktarabilen güçlü oligopollerin varlığı, gelişmiş ülkelerde 2. Dünya Savaşın'dan 1970'lerin başlarına kadar süren işçi, işveren ve devlet arasındaki "uzlaşma"nın temelini oluşturmuştur. Toplu pazarlık aracılığıyla işçilerin milli gelirden aldığı pastayı sürekli büyütmeyi hedefleyen güçlü bir işçi hareketi, ekonomik büyüme, sendikalar karşısında tecrübesiz ve çatışmadan kaçınmayı arzulayan büyük işletmeler ve devletin sendikaları koruyucu ve destekleyici politikaları endüstri ilişkilerini etkilemiştir. Savaş sonrası dönemde altın çağını yaşayan kapitalizm, emek ve sermaye arasındaki çatışmayı her iki tarafın da yararlandığı bir ilişkiye çevirmiştir.

2. Dünya Savaşı sonrası dönemdeki düzenlemelerin temel amacı bir sanayi yedek ordusunu her an aktif hizmete hazır şekilde tutmayı sağlayacak bir sosyal refah devleti oluşturmaktı. Kaliteli eğitim, yeterli sağlık hizmeti ve yaşanabilir konutlar kapitalist endüstri için çalıştırılmaya müsait bir emek kitlesi meydana getirdi. Geniş ölçekte devlet destekli barınma, kamusal eğitim ve sağlık hizmetleri ve zorunlu sosyal güvenlik sistemi olmadan endüstriyel ekonominin işlemesi imkânsızdı. Tam istihdamın sağladığı yeterli istihdam şartları, keyfi işten çıkarmanın önlenmesi ve işverenler için bunun maliyetli hale getirilmesi, çalışma saatlerinin sınırlanması, asgari ücret mekanizmaları, yaygın sosyal güvenlik ağı ve neokorporatist düzenlemelerle hükümetler üzerinde etkili sendikaların varlığı refah devleti döneminin temel özellikleri arasındaydı. Hakim olan emek piyasası anlayışı güvenceli tam gün işlerde çalışan erkek işgücü idi. Kadın ya iktisadi olarak faal değildi, ya da ikincil bir emek piyasasını oluşturuyordu. Yüzde 12'lik bir işsizlik oranı, fakirliğin azalması, çalışan sınıfların siyasi temsilinin garanti altına alınması ve çeşitli yasal destekler işçiler ve sendikalar için de parlak bir gelecek vaat ediyordu. "Emeğin ileriye doğru yürüyüşü" kaçınılmaz gözükmekteydi.

1970'lerin sonlarına kadar olan ve Fordizm olarak adlandırılan dönemde kitle üretimi ve tüketimi ön plana çıkmıştı. Üretim sistemi montaj hattı ve taşıyıcı banda dayalıydı ve parçalanmış üretim yöntemleri yerine yarı vasıflı işçilerin sistemle bütünleşmesini sağlayan üretim yöntemleri geliştirildi. Fordizm yüksek hacimli üretim yapabilen büyük işletmelerin ortaya çıkmasına neden oldu. Bu üretim sisteminde iş organizasyonunda işçilerin vasıf seviyesi yüksek olmayıp, yapılan iş tekrar edici ve bıktırıcıydı ve iş başında eğitime pek ihtiyaç duyulmamaktaydı.

Fordist üretim sistemi kendisine uygun kurumsal düzenlemeler gerektirmiştir. Bu

çerçevede büyük işçi sendikaları ve toplu pazarlık sistemi gelişti ve yaygınlık kazandı. Fordizmin sosyal temelinde emek ile sermaye arasında gerek işletme bazında, gerekse genel siyasi ve sosyal seviyelerde sözleşmelere dayanan ilişkiler yatmaktaydı. Emek ile sermaye arasındaki karşılıklı tavizler ücret ve verimlilik artışlarının birbirine bağlanmasını içermekteydi. Buna dayanan mübadele ilişkisi pek çok gelişmiş ülkede milli seviyede siyasi ve iktisadi alanda işçi-işveren-devlet işbirliğine dayanan neo-korporatist sistemleri doğurdu (Harrod ve O'Brian 2002: 7).

Ancak, 1960'lardan itibaren kendisini hissettirmeye başlayan ve küreselleşme kavramıyla özetlenen bir dizi gelişme, emek için yeni bir dönemin başladığının habercisiydi. Küreselleşme her şeyden önce küresel düzeyde kapitalist piyasa ilişkilerinin yayılması anlamını taşımaktadır. İktisadi olarak, büyük devletler, uluslararası düzenleyici kurumlar, Çokuluslu Şirketler (ÇUŞ) tarafından biçimlendirilen bütünleşmiş küresel bir finans sistemi ve dünya çapında üretim ağları anlamında küreselleşme olgusunun var olduğu iddia edilmektedir. Küreselleşmeyi sadece devlet harcamalarında kısıntıya gitmek ve refah sistemlerini ortadan kaldırmak isteyen serbest piyasa yanlılarınca ortaya atılan neoliberal bir komployla veya ülkeler arasındaki ticaret ve yatırım mübadelesiyle sınırlamak bizi hatalı sonuçlara götürebilir. Zaten, küreselleşme sadece nicel bir olgu olmayıp, aynı zamanda nitel özellikler de taşımaktadır. Küreselleşme, en geniş anlamıyla zaman ve mekân boyutunda (piyasa temelli) sosyal ilişkilerin ve kurumların yayılması ve derinleşmesi anlamına da gelmektedir.

Günümüz kapitalizminin geçmiş dönemlerdeki kapitalizmden farklı olduğu da çeşitli yazarlarca dile getirilmektedir. Örneğin, Castells enformasyonel kapitalizm adını verdiği günümüz kapitalizminin varlığını sürdürmek için hiyerarşik düzenlemelere ihtiyaç duymadığını belirtmiştir (Castells 1996: 474). Castells için kapitalist üretim ilişkileri devam etmekle beraber, sermaye ve emek artık farklı mekân ve zamanlarda bulunmaktadır. Sürekli hareket halinde bulunan küresel bir sermaye olmasına rağmen bu anlamda küresel bir işgücü yoktur (Castells 1996: 272). Emek genel olarak yerel kalmış, örgütsel olarak parçalanmış durumdadır. Enformasyon toplumunda iş ve emek ortadan kalkmıyor fakat sermaye ile olan ilişkisi değişiyor.

Günümüzde, niteliksiz mavi yakalılarla nitelikli mavi ve beyaz yakalılar arasında gittikçe artan bir uçurum gözlenmektedir. Emek ve ürün piyasalarındaki değişmeler sonucunda işsizlerle işi olanlar arasında, rekabetten korunan sektörlerde çalışanlarla, rekabete açık sektörlerde çalışanlar arasında, yeni ve uzmanlaşmış vasıflı olanlarla, vasıflı olmayan veya vasfı önem kaybedenler arasında, tam gün çalışanlarla, kısmi süreli veya sözleşmeli çalışanlar arasında çıkar farklılıkları vardır. Bu çıkar farklılıklarını gidermek sendikaların karşı karşıya geldiği en zor görevlerden biridir. Öte yandan, Hyman'a göre çalışanlar arasındaki çıkar farklılığı abartılmamalıdır (1996: 112). Sendikalar her zaman çalışanlar arasındaki çıkar farklılığını bünyelerinde yansıtmışlar ve bu çıkar farklılıklarını birbirleriyle uyumlu hale getirmeye çalışmışlardır.

"Takıl Bana, Hayatını Yaşa": İşletme Yönetimine Yardımcı Sendikacılık

Ünlü yönetim gurusu Drucker, işçi sendikalarının tersine çevrilmesi mümkün olmayan bir gerileme içinde olduğunu öne sürmektedir (Drucker 1996: 118). Ona göre sendikaların

önünde üç yol vardır: Hiç bir şey yapmazlarsa yok olabilir; hatta özgür ve demokratik bir toplumda gereksiz bir kuruluş durumuna düşebilirler. İngiliz, İtalyan ve Fransız sendikaları bu yoldadır. İkinci yol olarak devletin zorunlu sendika üyeliği vasıtasıyla, sendikanın siyasi iktidar yapısına egemen olma yoluyla kendi varlığını sürdürmeye çalışmasıdır. Üçüncü yolda ise, "yönetimin budalalıkları, keyfi davranışları ve gücünü kötüye kullanımı karşısında çalışanların temsilcisi rolünü üstlenen sendikalar yönetimle düşmanca bir ilişki içinde olmayıp", İskandinav ülkelerindeki *ombudsman* (kamu denetçisi) ilişkisine benzeyen bir ilişki kurmalıdırlar (Drucker, 1996: 119). Verimlilik ve kalite konusunda, işletmenin rekabet gücünün sürdürülmesi için yönetimle birlikte çalışacak, böylece üyelerinin işlerini ve gelirlerini korumuş olacaktır. Drucker, sendikaların varlıklarını korumak istiyorlarsa yapmaları gerekenin, üçüncü yolu benimsemeleri gerektiği görüşünü dile getirmektedir.

Benzer bir görüş İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY) perspektifinden konuya yaklaşan bazı araştırmacılar tarafından da ifade edilmektedir. Buna göre, İKY'nin aslında sendika karşıtı olmadığı, sendikalara karşı olmaktan ziyade onları gereksiz gördüğü ileri sürülmektedir (Guest 1987: 506). İKY'nin sendikalara yönelik en önemli tehdidi sendika üyelerinin sadakatini sendikadan alıp, işletmeye vermelerini sağlayıcı politikalardır. Bağlılık ve sadakatten kast edilen çalışanların örgütün değerlerini ve amaçlarını benimsemeleri, çok çalışmayı arzulamaları ve örgütte kalma istekleridir (Guest 1992: 43). İşe eleman alırken adil ve dikkatli seçim, vasıf kazandırıcı ve arttırıcı yaygın eğitim, otonomisi olan iş gruplarının varlığı gibi bazı İKY politikalarına sendikalar da katılmaktadır. Sendikaların, İKY'nin kendileri ve üyeleri için olan olumlu yönlerini benimseyerek, buna dayalı bir yaklaşım geliştirebilecekleri bu çerçevede belirtilmektedir. Rekabette avantaj sağlamada işletmeyle bütünleşmiş, esnek ve yüksek vasıflı ve eğitimli bir işgücünün varlığı ve sendikaların böyle bir işgücünü teşvik etmesi yönetime de cazip gelebilir. Sendikalar bir tür iç danışman rolü oynayabilirler.

Yukarıda dile getirilen görüşlerin ortak noktası sendikaların kolektivist ilkeleri ve uygulamaları terk edip, firmanın rekabetçi piyasa ortamında başarılı olmasına yardımcı olmaları gerekliliğidir. Buna göre sendikalar, işletmelere bir katma değer sağlayarak varlıklarını meşrulaştırıp geleceklerini güvence altına alabilirler.

Bir Toplumsal Hareket Olarak Sendikacılık

Sendikaların krizden çıkış yolları arasında son yılarda moda olan bir önerme toplumsal hareket sendikacılığıdır. Toplumsal hareket sendikacılığı, sendikacılığı sosyal adaleti sağlama uğruna yapılan mücadelelerin bir parçası olarak görmektedir (Waterman 1998). Sadece işyerini değil, toplumu dönüştürme amacı da taşımaktadır. Lucio ve Weston'a göre eğer sendikacılık siyasi ve sosyal boyutunu korumak istiyorsa, ücret sendikacılığının ötesine geçmeli, sendikalar belli bir kesimin değil, bütün toplumun menfaatini savunan yapılar haline gelmelidirler. Aksi takdirde uzun dönemde sendikalar olabilir, ama sendikacılık bir hareket olarak büyük bir olasılıkla ortadan kalkacaktır (Lucio ve Weston 1992: 230).

Öte yandan, toplumsal hareketle ilgili, örneğin çevre gibi konulara sendikalar çok fazla dalarsa, işyerindeki sorunlara ve üyelerinin çıkarlarına uzak kalabilirler. Bu konuda komünizm sonrası Doğu Avrupa ülkelerindeki sendikal hareket örnek olarak verilebilir. Bu

ülkelerde, özellikle Polonya'da sendikal hareket bir toplumsal harekete doğru dönüştükçe, dar anlamda işçilerin hak ve çıkarlarını savunan bir örgüt olma işlevini kaybetmeye başlamıştır (Ost 2002: 33). Bu da çalışanlar arasında sendikalara duyulan güvenin azalmasına neden olmuştur. Sendikalar, üyelerinin dar ve kesimsel çıkarlarını görmezlikten gelme lüksüne sahip değildirler.

Sendikaların kimlik krizi konusunda daha genel ve esnek bir bakış açısı da Hyman (1996) tarafından ortaya atılmıştır. Hyman, gelecekte beş çeşit sendikal kimliğin olacağını iddia etmektedir. Birinci kimlik, emek piyasası içinde sahip oldukları vasıfların kıtlığından dolayı imtiyazlı konumda bulunan ve özellikle ileri teknolojiye dayanan imalat ve hizmet işletmelerinde çalışanların çıkarlarını savunan sendikacılıktır. Bu bize kapitalizminden önceki dönemlerin lonca örgütlenmesini çağrıştırmaktadır. Bireyciliğin kaçınılmaz olarak kolektivizmin yerini aldığını savunan ikinci kimliğe göre ise, sendikalar birey olarak işçilere hizmetler sunmalıdırlar. İlk sendikalar sadece bu işlevle uğraşan "dostça birliklerden" doğmuşlardı. Temel amacı üyelerine ticari hizmetler sunmak olan bir örgüt herhalde sendika olarak tanımlanamaz. Üçüncü modelde ise emek ile sermaye arasında değişen güç dengeleri göz önüne alınarak, firmanın artan rekabet şartlarında ayakta kalmasını sağlamak için sendika yönetimle işbirliği içine girer ve "verimlilik koalisyonunun" bir tarafını oluşturur. Burada Japon işletme sendikalarına doğru bir gidiş olabilir. Dördüncü modelde ise sendikalar ulusal düzeyde hükümetlerle sosyal ortaklık çerçevesinde siyasi bir mübadeleye girmektedir. Bu refah devletinin hala güçlü olduğu ülkelerdeki sendikaların benimseyebileceği bir roldür. Ancak burada üretim ilişkileri ve işyeri endüstri ilişkilerinden kaynaklanan sorunlara pek fazla dikkat edilmemektedir. Son olarak sendikalar popülist kampanya örgütleri olarak işlev görebilirler.

Ekonomik çıkar örgütü ve toplumsal hareket olmak sendikaların en önemli iki ideal özelliklerini oluşturmaktadır. Bu iki boyut arasında bir çekişme vardır. Çevreyi kirleten sanayiler konusu buna örnek olarak verilebilir. Bu konuda sendikalar arasında ve sendikaların kendi içlerinde görüş ayrılıkları vardır (Hyman 1996: 702).

Tablo 1: Sendika Kimlikleri

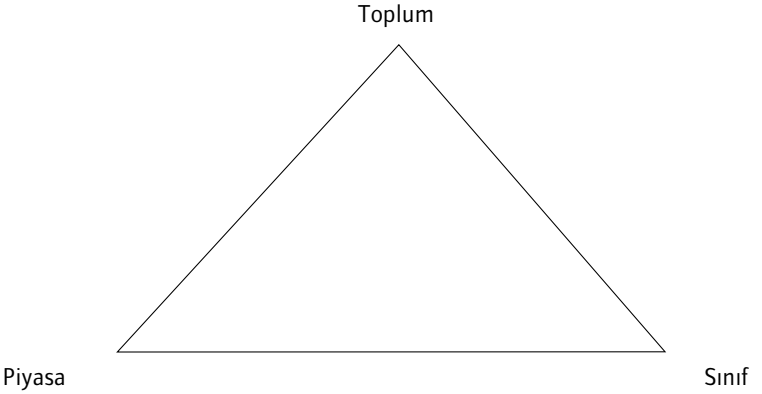
Eylemin Odak Noktası	Temel İşlev	İdeal Tip
Mesleki seçkinler	Sadece grubun temsili	Lonca
Bireysel İşçi	Hizmetler	Dostça birlikler
Yönetim	Verimlilik koalisyonu	Şirket sendikası
Hükümet	Siyasi mübadele	Sosyal ortak
Kitle desteği	Kampanya	Sosyal hareket

Kaynak: Hyman 1996: 70.

Hyman, (2001) Avrupa sendikacılığı ile ilgili bir çalışmasında yukarıdaki kimlikleri piyasa, toplum ve sınıf olmak üzere üç ana eksen etrafında yeniden yorumlamıştır. Bunlardan birincisinde sendikaların emek piyasası işlevleri öne çıkmaktadır. İkincisinde, çalışanların toplumsal konumunu genel olarak iyileştirme ön planda iken, üçüncüsünde ise emek ve sermaye arasındaki sınıf savaşının "okulları" işlevi göze çarpmaktadır (Hyman 2001: 12). Tarihsel olarak bu üç ana eğilim değişik biçimlerde de olsa varlığını sürdürmüştür.

Günümüzde, üçüncü eğilimin nispeten önem kaybettiğini söyleyebiliriz. Hyman'a göre tüm sendikalar, emek-sermaye ilişkisinin düzenlenmesiyle ilgili önemli bir işleve sahip olduklarından piyasayı görmezlikten gelemezler. Öte yandan çalışanları işverenlerden ayıran toplu çıkarlar ve kimlikleri de ihmal edemezler. Sınıfsal bir ideoloji benimsemeseler bile sınıf aygıtı/organı rollerinden kaçamazlar. Son olarak, mevcut toplumsal yapılar onların tercihlerini değişik derecelerde sınırlandırmaktadır. Sendikalar, toplumdaki diğer kurumlar ve çıkarlarla beraber yaşamak zorundadırlar (Hyman 2001: 4)

Şekil 1: Sendikacılığın Geometrisi

Kaynak: Hyman (2001: 4)

İşletme sendikacılığı piyasaya, radikal sendikacılık sınıfa, bütünleştirici sendikacılık topluma vurgu yapmaktadır. Sendikalar, bu üç ideal tip kimlikten genellikle ikisinin karışımı bir politikayı izlemişlerdir. Sendikalar kriz ve önemli dönüşüm zamanlarında, ihmal edilen üçüncü boyuta önem verme eğilimine girerler (Hyman 2001: 5). Tarihsel olarak tek bir işleve vurgu yapan sendika hemen hemen hiç olmamıştır. Çünkü böyle bir durumda sendikanın varlığını uzun süre sürdürmesi pek mümkün değildir.

Sonuç

Sendikalar iş ve istihdam konularıyla mı kendilerini sınırlamalı yoksa daha geniş sosyal konularla mı ilgilenmelidirler? Bununla bağlantılı olarak yönelimleri bireysel mi, yoksa kolektif mi olmalı? İşteki kolektif çıkarlar üzerindeki yoğunlaşma üretimdeki sosyal ilişkileri ve şartları içerir. İşteki bireysel çıkarlar ise hizmet sözleşmesiyle ilgili hususları ve uzun dönemli kariyer rotalarını kapsar. Toplumdaki kolektif çıkarlar ise işçilerin istihdam ilişkisi dışındaki rollerini ve ilgilendikleri konuları kapsarken, toplumdaki bireysel çıkarlar işçilerin tüketici olarak çıkarlarını ele alır.

İstihdamın yeniden yapılanması işçiler içinde, sendikalar arasında ve sendikalı ile sendikasız işçiler arasındaki toplu ilişkilerin yeniden oluşturulması imkânını bize sunmaktadır. Daha önceleri çıkarları sendikal hareket içinde yeterince dile getirilmeyen kadın işçiler gibi gruplarla, yeni önem kazanan kısmi süreli çalışanlar gibi gruplara odaklanma, bu grupların sendikal harekete kazandırılmasına neden olabilir. Ayrıca hem üretici, hem de tüketici olarak bu iki alan arasındaki ilişkiler öne çıkarılarak çalışanların

harekete geçirilmesinde kullanılabilirler. Farklılıklar ve iç çekişmeler sendikacılık içinde sürekli var olmuştur.

Sendikalar, yönetim, istihdam değişmeleri, üretim eğilimleri, kamu politikaları gibi konular hakkında tahminler yapabilmeli ve bu değişiklikleri önceden görüp, ona göre cevap verebilecek uzun dönemli politikalar geliştirmelidirler. Sendikanın bir hizmet örgütü olduğu kadar, çalışan kitlelerin sosyal tanınma ve demokratik haklarının kazanılmasının tarihsel bir aracı olduğu akıldan çıkarılmamalıdır. Başka bir ifadeyle, sendikalar sınıf, toplum ve piyasa eksenli kimliklerini, içinde bulundukları toplumun ve sektörün tarihsel gelişimi bağlamında eklemleyebilmelidirler.

Kaynakça

Castells, M. (1996), *The Information Age: Economy, Society and Culture , Vol.1: The Rise of the Network Society*, Oxford: Blackwell Publishers.

Drucker, P.F. (1996), "İki Karşı Kültür", *Mercek,* Nisan 1996.

Guest, D.E. (1992), "Employee Commitment and Control", Hartley, J.F. ve Stephenson, G.M. (der.), *Employment Relations* içinde, Oxford: Basil Blackwell.

Guest, D.E. (1987), "HRM and Industrial Relations", *Journal of Management Studies,* cilt 24, sayı 5.

Harrod,J. ve R.O'Brian, (2002), "Organized labour and the global political economy", Harrod,J. ve R.O'Brian (der.), *Global Unions,* London: Routledge, ss. 328.

Hobsbawm, E. (1981), *The Forward March of Labour Halted?* London: Verso.

Hyman, R. (2001), *Understanding European Unionism: Between Market, Class and Society,* London: Sage.

Hyman, R. (1996), "Changing Union Identities in Europe", Leisink, P. Van Leemput, J. Ve Vilrokx, J. (der), *The Challenges to Trade Unions in Europe: Innovation or Adaptation* içinde Cheltenham: Edward Elgar, ss: 5373.

Kelly, J. (1998), *Rethinking Industrial Relations: Mobilization, Collectivism and Long Waves,* London: Routledge.

Lordoğlu, K. (2004), "Türkiye'de Sendika Hareketinin Kısmen Gölgeli Bir Alanı Üstüne Tartışmalar", Alpay Hekimler (der.) *ABTürkiye ve Endüstri İlişkileri* içinde, İstanbul: Beta, ss: 225237.

Lucio, M. M. ve Weston, S. (1992), "HRM and Trade Union Responses: Bringing the Politics of the Workplace Back into the Debate", Blyton, P. ve Turnball, P. (der), *Reassessing HRM* içinde, London: Sage.

Ost, D. (2002), "The Weakness of Strong Social Movements: Models of Unionism in the European Context", *European Journal of Industrial Relations*, vol 8, no.1, ss: 3351.

Waterman, P. (1998), "The New Social Unionism: A New Union Model for a New World Order", Munck, R. ve P. Waterman (ed.) *Labour Worldwide: Alternative Union Models in the New World Order* içinde, Londra: Macmillan.

Sorular

İrfan Kaygısız: Yerel yönetimlerin kendisi siyasallaşmaya en yakın kamu kurumlarından bir tanesi, hem belediyeler hem il özel idareleri, inisiyatif biçimi de vali yada belediyeler, belediye başkanlarına toparlanacak her ne kadar il özel idaresi kanununda valilerin inisiyatif alanını kırdıklarını iddia etseler de, buna ilişkin bir küçük düzenleme yapılsa da esastan bir değişiklik söz konusu değil. Dolayısıyla yerelde belediye başkanı ve valiye bağlı bir ciddi ve önemlice sayıda, bir milyona yakın bir kamu çalışanıyla karşı karşıya kalınacak bunun yeni dönem ya da sonraki dönemler açısından da bir ciddi kadrolaşmaya yöneleceği, bu kadrolaşma hem siyasal açıdan olabilir ya da yereldeki güç ilişkilerinin oradaki yansıması biçimiyle olabilir. Bu anlamda da ciddi bir handikap var. Bunun doğal olarak yerelliğin bir başka problemli alanı, örgütlenme açısından da işveren inisiyatifinin çok yoğun olması nedeniyle de şimdi de yaşanıyor, hemen her yerel seçim sonrası da yaşanır bir şekilde, "sendikalar arası bir kayış söz konusu oluyor." Dolayısıyla belediye başkanının ya da valinin siyasal eğilimine uygun olarak da sendikalar arasında da bir geçiş önümüzdeki dönem daha da hızlanacak. Böyle bir tehlike de var ama bunun daha tali olduğunu düşünüyorum ben. Esas eğilimin örgütsüzleştirmeye yönelik bir eğilim olacağını düşünüyorum, çünkü yeni personel sistemi alabildiğine işverene bağımlı ve onun hegemonyasını çok güçlendiren bir sistem öngörüyor. Çalışanların sosyal hakları bakımından da çok ciddi problemleri var. Yani sadece iki şeyi söyleyebilirim ne tür haklar geliyor açısından: Sadece iş güvencesinin ortadan kalkması, memuriyetteki kolalı gömlekten başlayan serüvenin ve oradaki tek iş güvencesi ayrıcalığının da ortadan kalkması değil, sosyal haklarda da ciddi bir problem var. Örneğin tam zamanlı ya da kısmi zamanlı sözleşmeler açısından kadınların doğum izni yok, ücretli izin yok daha doğrusu, hastalık izinleri sözleşmelilerde memurların yarısı kadar, aylıksız izin tam zamanlı ya da kısmi zamanlı sözleşmeliler için söz konusu değil, bir kamu personeli yurt dışında bir burs ayarlarsa ücretsiz izin verilmesi söz konusu değil sözleşmeliler için, sadece memurlara tanınmış bir hak, çalışanlar işyerinde işini yaptığı zaman bir saldırıya uğrar, kazaya maruz kalırlarsa bir meslek hastalığına yakalanırlarsa yine ücretsiz izin hakları yok. Sadece yani yeni sistem iş güvencesini ortadan kaldırmıyor, diğer uygulamalarıyla da bütünüyle inisiyatifin işverenin eline geçmesini sağlıyor. Bu mekanizmanın kendisi kırılmazsa bütün model tartışmaları bir tarafa sistemin kendisinin bir örgütsüzlüğü kaçınılmaz olarak yaratacağı ortada. Bir tekrar niteliğinde sözleşmeli sağlık personeli yasası örneğinde söyledim, yirmi bir bin küsürde yüz kişi sadece örgütlü, bu da gelecek açısından da bir önemli gösterge diye düşünüyorum.

Engin Yıldırım: Bana bir soru yöneltilmiş bir arkadaşımız tarafından. "Sendikaları sivil toplum örgütleri içinde eriterek sınıfsal kimliğinden soyutluyorsunuz, peki işçi sınıfı nerede?"

Güzel bir soru, yalnız ben sendikaları sivil toplum örgütü olmaları, onların sivil toplum örgütü içinde eritileceği anlamına gelmemesi gerektiğini vurgulamak istiyorum. Yani kendi sadece başka bir takım sivil toplum örgütleri var, orada ayrı bir dünya var, o dünyadaki örgütlerle de ilişki içine geçmeleri gerektiğini söylüyorum, yoksa bunlar kendi sınıfsal kimliklerini bıraksın, bir tür yardım sevenler derneğine dönüşsün öyle bir şeyim yok, öyle bir iddiam yok.

Bir soru daha var; bu da mavi beyaz yakalı bunalımı olmamalı, sendikaları bir yorum daha bir sorudan ziyade, yani mavi yakalı beyaz yakalı ayrımının çok anlamsız olmadığını, sonuçta her ikisinin de emek sattığını, emek sahibi olduğunu vurgulayan bir görüş. Hatta şöyle bir ifade var 1970'lerde ortaokuldan ayrılmış kişi muhasebeci olurken büyük fabrikada bugün lise diploması olan işçi olarak alınmıyor. Lise diploması ile kapıcı olunmuyor, doğru söze ne denir, demek ki iş şeyle değil, diplomayla değil. Bundan birkaç gün evvel Toyota insan kaynaklarından sorumlu genel müdür yardımcısıyla bir vesile dolayısıyla beraberdik, yemek yiyorduk. Şöyle bir laf söyledi: "Toyota'da patron yoktur" dedi. Bunu söyleyen yaklaşık on dört, on beş yıldır orada çalışan, hakikaten kendini iyi yetiştirmiş bir yönetici ve şunu vurguladı, bizim burada çalıştığım üniversitenin rektörü de var, rektör bir takım mühendislik fakültesi öğrencilerinin orada işe girmesi için lobi faaliyeti yapıyor işin açıkçası. Adamın söylediği şu; Toyota genel müdür yardımcısının, "bizim fabrikada mühendis-işçi ayrımı yok, gelen herkes üretim hattında işe başlayacak, en az teknik lise mezunu olacak ve endüstri meslek lise mezunu, meslek lise mezunu, iki yıllık meslek yüksekokulu mezunu veya dört yıllık fakülte mezunu bizim için fark etmiyor, Toyota sistemi budur" dedi. Bunu tabi bizim rektör bir türlü anlayamadı, böyle bir şey nasıl olur, böyle bir şey oluyor dedi. Toyota'nın tüm dünyadaki fabrikalarında, çok küçük yönetim katı en tepe yönetim yetiştirilmek üzere hariç, bunlar da yılda birkaç kişiyi geçmiyor alınan insan sayısı, diğer bütün insanlar mezun oldukları yere, sahip oldukları diplomaya bakılmaksızın –bir minimum koşul var tabi lise mezunu olmak üretim bandından işe başlıyor. Yani bu anlamda Toyota'da bu mavi yakalı beyaz yakalı ayrımı kendiliğinden belki de kayboluyor. Tam tabi bu ayrıntılı bir inceleme yapılması gereken bir durum, ama Toyota'ya girip bunları araştırmak neredeyse imkansız, ama kendisi böyle işte yemek arasında böyle bir laf da söyledi.

Soru: Mavi yakalı beyaz yakalı ayrımını koyduğunuz 1980 öncesi süreç için, ondan sonrası için geçerli değil çünkü beyaz yakalılar hızla işçileşti. Bugün tıp mezunları işsiz ya da düşük ücretlerle çalışıyorlar, bugün mühendislik mezunları 83 tane üniversite Türkiye'de üretiyor bol bol, ama işsiz. Bunların hepsi işçi oldular dolayısıyla. İşçi sınıfı bu süreçte nitelik anlamında çok farklı gelişiyor, yani öyle bir yararı var bugünkü örgütlenmeye dönük.

Engin Yıldırım: Ama işte bu şeye ne derece yansıyor o ayrı bir konu.

Soru: Ben yanlış anlamadımsa sayın Yıldırım dedi, sendikaların yozlaşması ya da bugünkü duruma gelmesinin önemli bir nedeni mavi yaka, beyaz yakalılar, sendikalar belirleyici değil orada, çünkü toplumsal sürecin dinamikleri bunlar '80' öncesi ya da '80' sonrası.

Engin Yıldırım: Sendikalarda krizden mavi yakalıların krizinden söz edilebilir, mavi yakalı sendikalıların krizinden söz edilebilir.

Sorucu: Sendikacılık onlarla özdeşleştirildiği için.

Engin Yıldırım: "Yeni çıkacak sendikalar yasasındaki yeni barajlar ne anlama geliyor?"

Aslında bu iki yanlı olabilir, bir tanesi sendika üyeliğinde alt şey oluşabilir, bugün sendikalardaki canlı tabanı ama bu değerlendirilemezse başka bir şey olabilir. Sendikalılaşmaya çalışan her işçiyi işten çıkarma yeni işsizlere ve yol açar diyoruz ve bu oturumu kapatıyoruz.

OTURUM 2. 3.

GELENEKSEL SINIF YAPISI: ÇÖZÜLMELER

YÖNETEN:
BESİME ŞEN

KONUŞMACILAR:
BERNA GÜLER MÜFTÜOĞLU
NEVRA ALDEMİR
RECEP KAPAR
ASUMAN TÜRKÜN

Abstract

The decline in the rate of profit started in the mid of 60s and deepened in 70s has shrinked the speed of the accumulation of capital world wide. The competition in the world economy has become sharper in that period together with the help of the use of new technologies, speedy communication and easiness in transportation. At the same time the competition advantage has passed to the organizations based on small sized production which produce cheap, qualitative and various products and capital accumulation in an environment of such a fierce competition has started to be restructured. The most important element of restructuring is to break into the pieces of production process and outsource some parts of production, namely, to decentralize the production and to give a flexible feature to the firms. The essential agent facilitated this transformation from big sized companies who completed all stages of production in the same plant to the organization of production based on small sized production is the abandonment of Keynesian economic policies based on demand and the transfer to liberal economic policies based on supply.

In the first part of our study, the main aim is to analyse the dissolution of production process and its political economic background. In the second part, the qualitative dimension of subcontracting relations as the element of slowing down the dissolution process will be examined with various field researches. Subcontracting in ship building sector, subcontracting relations in the production of shoe and machine&equipment are the examples of weak or strong positions of the firms in production chain as well as the inequality in relations. In conclusion part, through the findings of field researches, various samples on the conditions of dissolution and existence in production from Turkish firms who try to integrate global capitalism will be examined.

Üretimde Çözülme ve Tutunma Halleri

BERNA GÜLERMÜFTÜOĞLU
NEVRA AKDEMİR

Giriş

1960'lı yılların ortalarında başlayarak 1970'li yıllarda hızlanan kâr oranlarının düşüşü, dünya ölçeğinde sermaye birikim hızını azaltmıştır. Bu dönemde, yeni teknolojiler ve üretim tekniklerinin kullanımı, hızlı ve kolay iletişim ve ulaşım ile beraber, dünya ekonomisindeki rekabet keskinleşmeye başlamıştır. Rekabet avantajını elde edenlerin ise bu dönemde, küçük üretim temelinde üretimini organize ederek; ucuz, çeşitli ve kaliteli ürünleri üreten firmalar olduğu görülmüştür. Kâr oranlarının düşüşü ve keskinleşen rekabet karşısında sermaye birikim sürecinde görülen, bu yeniden yapılanmanın en önemli öğesi, üretim

sürecini parçalayarak firma dışında yaptırmadır. Yani, firmalar, üretimi ademi merkezi örgütleyerek esnek firma özelliğine bürünmektedirler. Üretim sürecinin tüm parçalarını firma içinde yapan büyük ölçekli üretimin, küçük üretime dayalı örgütlenme modeline geçişini kolaylaştıran ve hızlandıran etken ise, talep yanlı Keynesyen politikaların terk edilmesi ve her alanda esneklik uygulamalarını getiren arz yanlı yeni liberal politikaların hayata geçirilmeye başlanmasıdır.

Çalışmamızın birinci kısmında üretim sürecinin parçalanması diğer bir ifade ile çözülmesinin, ekonomik politik arka planı ortaya konulmaya çalışılacaktır. İkinci kısımda ise çözülmenin tutucu unsuru olan alt sözleşme ilişkilerinin nitel boyutu irdelenmeye çalışılacaktır. Son kısımda ise küresel kapitalizme eklemlenme çabasında olan Türkiye'de saha araştırmalarının bulgularından yararlanarak parçalanan üretim sürecinde firmaların yer kapabilme ve tutunma halleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

I. Üretimde Çözülme: EkonomiPolitik Arka Plan

1970'li yıllarda başlayan ve 1980'li yıllarda hız kazanan küçük üretime dayalı üretim örgütlenmelerin küresel rekabette çeşitli başarılar elde etmişlerdir. Bu başarıların ardında yatan en önemli olgu, üretim süreçlerini parçalayarak ölçek ekonomisinin katılıklarını devreden çıkartmalarıdır. Küçük üretime dayalı üretim organizasyonlarını, farklı birleştirici uygulamalarla bir araya getirerek gerçekleştirmişlerdir. Bu duruma en iyi örnek ise İtalya'daki, 1969 yılında yapılan "sıcak sonbahar" adı verilen işçi eylemlerinin ardından, bu bölgedeki firmaların üretimlerini yeniden yapılandırmasıdır. "Sıcak sonbahar" eylemi ile açığa çıkan güçlü sendikal mücadeleye tepki olarak sermaye, kendi ihtiyaçları doğrultusunda üretimi yeniden örgütleyerek, üretimin birçok bölümü, firma dışında yaptırılmaya başlanmıştır (Murry, 1987).

İtalya'da yeni bir üretim örgütlenmesine geçiş sonrasında üretim sürecinin alt sözleşme ilişkisi ile örgütlenen fason firmalardan oluşması ve üretimin bunlara yaptırılması, sendikal mücadeleyi zayıflatmıştır. Böylece İtalyan sermayesi bir yandan maliyetleri düşürürken, diğer yandan emek ile direkt çatışmaya girmekten kurtulmuş olmaktadır. İşverenin güvenini ve mali desteğini kazanmış olan birçok işçi, fason işyeri açmıştır. Bu fason firmalar, enformel ilişkilerin geçerli olduğu ve karşılıklı güven temelinde oluşan küçük firma ağlarında yerlerini almışlardır. İtalya'daki bu bölge, 1980'li yıllarda "esnek uzmanlaşma" modeline ilham veren Emellia Ramogna bölgesidir.

20. yüzyılda, büyük ölçekli üretimin yükselmesiyle birlikte kaybolacağı beklenen küçük üreticilik, bu beklentinin aksine, her dönemde varlığını sürdürmüştür. Hatta kitle üretimin yükseliş döneminde bile küçük firmalar "inatla" direnmeye devam etmiştir (Dobb,1992).

1960'lı yıllarda da küçük firmalar, büyük firmaların ihtiyaçları olan bazı özel parçaları veya üretim ölçeğini aşan bir talep düzeyiyle karşılaşıldığında, üretimin bazı aşamalarındaki kapasite yetersizliklerini karşılamaya devam etmişlerdir. Dobb'a göre, bu durum, büyük kapitalistlerle küçük kapitalistler arasındaki ilişkilerin "modern dışarı iş verme sistemi" üzerine temellenmesidir (Dobb,1992).

Küçük üretim 20. yüzyılda, artık, geleneksel zanaattan koparak kapitalist firma olmanın niteliklerini barındırmaktadır. Küçük üreticilik; kapitalist mantıkla işleyen, yani serbest rekabet, talep, birim maliyeti ve sermaye birikimi gibi kapitalist üretim tarzı tarafından

içeriği belirlenen bazı faktörlerin her zaman etkisini gösterdiği ve üretim temposu teknolojik yenilemenin belirlediği bir yapıya sahip olmuştur (Aktar, 1990).

1960'lı yıllarda ise küçük üreticilik teorilerin geliştirildiğini görmekteyiz. Bunlardan en önemlileri, E.F.Schumacher'in "küçük güzeldir" mitini ortaya attığı çalışması ve E.Stanley ve R.Morse "modern küçük sanayi" adı altında yapmış oldukları çalışmadır (Schumacher, 1979; Stanley ve Morse, 1965). Diğer bir çalışma ise Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Kenya Raporu'dur (ILO, 1972). Bu çalışmalarda küçük ölçekli firmalar, istihdam deposu ve "kalkınmanın motoru" olarak sunulmuş ve bu nedenle, azgelişmiş ekonomilere küçük üreticiliğin desteklenmesinin gerekliliği vurgulanmıştır*.

1980'li yıllarda sermayenin yeni ihtiyaçları doğrultusunda kapitalizmin yeniden yapılanması hız kazanmaya başlamıştır. Özelleştirme, deregülasyon, ticarileştirme, esnek çalışma koşulları, sendikasızlaştırma gibi uygulamalarla yeni liberal politikalar hayat bulmaya başlanmıştı. Böylece küresel kapitalizme eklemlenme hız kazanmıştır.

1980'lerin ortasında ise M.Piore ve C.Sabel, küçük üretime dayalı üretim organizasyonlara dayanarak "esnek uzmanlaşma modeli" ni oluşturmuş, bu modelle "ikinci sanayi ayrımı" iddiası ortaya koymuşlardır (Piore ve Sabel, 1984). Bu çalışma ekonomik, politik ve sosyal bilim alanında oldukça büyük yankı uyandırmıştır.

Esnek uzmanlaşma modeli elde edilen ampirik bulgular çerçevesinde, üç farklı üretim sisteminden temellenmektedir. Bunlardan ilki "bölgesel kümeleşme" olarak nitelendirilebilir. İtalya'da Emellia Ramogna bölgesi, Avusturya'da Salzburg bölgesi ve Almanya'da Baden Württenberg bölgesindeki küçük üretime dayalı üretim örgütlenmelerin toplaştığı üretim alanları örnek verilebilir. İkincisi, federasyon olarak nitelendirilebilen üretimin piramit tarzı örgütlenmesidir ve Japonya'daki zaibatsu sistemi örnek gösterilebilir. Üçüncüsü ise, ana firmanın etrafında toplanan uydu firmalarla üretimin örgütlenmesi olan "güneş sistemidir". IBM ve Boing gibi firmalar bu sisteme örnek gösterilebilir (Piore ve Sabel, 1984).

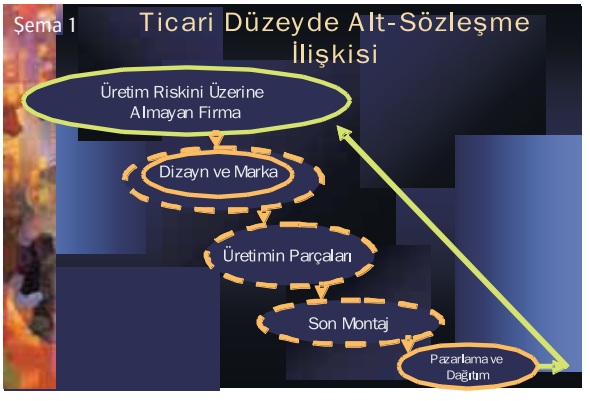
Esnek Uzmanlaşma Modelinin temelini oluşturan bölgesel kümeleşme, federasyonlar ve güneş sisteminin belirleyici olan ortak özelliği, üretim süreçlerini parçalayarak ademi merkezi tarzda yeniden örgütlemesidir. Her üç sistem de üretimini, alt sözleşme ilişkisine dayalı bir firmalar arası değişim ilişkisi ile örgütler. Küçük üretime dayalı üretim organizasyonların başarısını sağlayan temel dinamiklerin başında, bu, firmalar arası güvene dayalı ilişkilerle kurulan alt sözleşme ilişkileri ve bu ilişkilerin genellikle enformel nitelikleri gelmektedir. Alt sözleşme ilişkilerini enformel nitelikler taşıması firmalara önemli ölçüde esneklik sağlamaktadır. Firmalarda aile işletmeciliğinin hakim olması bu duruma örnek gösterilebilir. Firmalarda aile gibi iç gruba yönelik tutumun karşılıklı güven ve ortak bağ kurulmasıyla, önemli ölçüde ücret ve sosyal sigorta gibi işçilik maliyetleri azalmakta ama aynı zamanda, kişisel yükümlülükler de oluşmaktadır. İşveren işçisine, ne pahasına olursa olsun yardım etme yükümlülüğü taşımakta ve bu yükümlülüğü yerine getirmektedir. İşçi ve işveren arasında yüz yüze ilişkiler geçerli olurken emek sermaye çatışması görünmez kılınmakta, bunun doğal sonucu olarak sendikalar dışlanmaktadır. Küçük üretime dayalı üretim organizasyonlarının varlık koşulu, ekonomik kriz koşullarını emebilen esnek istihdam ve enformel ilişkilerdir.

II. Firmalar Arası Değişim İlişkisi: AltSözleşme

AltSözleşme İlişkisi, İngilizce literatürde "subcontracting" olarak ifade edilen ve genel anlamda firmalar arası değişim ilişkisini işaret eden kavramın Türkçe tercümesidir. Alt sözleşme ilişkisi, Türkçe literatürde fason, taşeron, yan sanayi olarak çeşitli kavramlarla ifade edilmekte ve bu kavramların tamamı birbiri yerine kullanılmaktadır. Böylece bir kavram karmaşası yaratılmaktadır. Altsözleşme ilişkisini nitel ayrıştırmaya tabi tutulduğunda ise Türkçe literatürde kavram karmaşası da önlenmiş olacaktır (GülerMüftüoğlu, 2004)

Altsözleşme ilişkisinin niteliğine göre ayrım yaptığımızda, eşitler arası ve eşitsiz olmak üzere farklı ilişki ortaya çıkmaktadır. Eşitler arası ilişki, güç dengeleri eşit firma arasında kurulan ilişki olup, bu ilişkiyi en iyi ifade edecek terim yan sanayi ilişkidir. Eşitsiz ilişki ise güç dengeleri birbirine eşit olmayan firmalar arasındaki, dikey, asimetrik ve hiyerarşik ilişkidir. Bu ilişkiyi ifade etmek için fason kavramı kullanılır*. Taşeron ilişki, fason ilişkinin özel bir türüdür ve taşeron ilişkiyi, fason ilişkiden ayıran özellik, ürünün ve/veya hizmetin niteliğidir. Örneğin, gemi ve bina yapımında bu türden bir ilişkiye daha çok rastlanmaktadır. Bu alanlarda, üretimin bazı parçaları, üretim alanının dışına aktarılamaz. Dolayısıyla, üretim alanı içinde parça işin gerçekleştirilmesi gerekir. Parça iş yapan firma ile kurulan ilişki sonucunda, üretimin bir parçası başka bir firmaya devredilir. Böylece bir ana firmanın üretim alanında üretimin bir bölümüymüş gibi çalışan bir firma bulunmaktadır. Bu ilişki taşeron ilişki olarak tanımlanmaktadır**. Firmalar arası değişim ilişkisinin nitelik boyutu irdelendiğinde Türkçe literatürdeki kavram karmaşası da önlemiş olmaktadır.

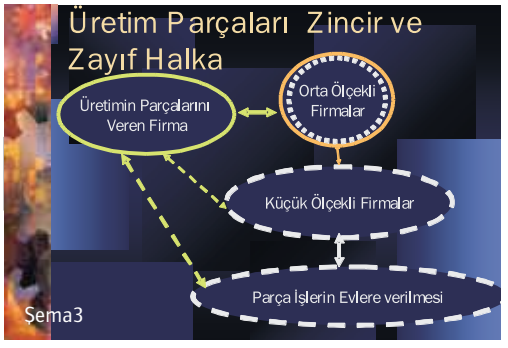
Altsözleşme ilişkileri, ticari ve üretim düzeylerinde farklı örgütlenmektedir. Aynı zamanda, ticari ve üretim düzeyinde kurulan ilişki; ulusaltı (bölgesel/yerel), ulusal ve küresel alanda gerçekleştirebilmektedir. Yani, küresel ölçekte faaliyet gösteren çok uluslu bir firma ile ulusal bir firma; çok uluslu firma ile ulusaltı (bölgesel/yerel) bir firma ya da ulusal bir firma bölgesel/yerel bir firmayla veya yerel firma yerel firmayla altsözleşme ilişkisi ile oluşan ağların içine girebilmektedir. Küresel kapitalizme eklemlenme, son dönemde sosyal bilim alanında çalışmalara esin kaynağı olmuş ve "küresel meta zinciri" ile "küresel değer zinciri" adı altında çeşitli araştırmalar yapılmaya başlanmıştır (Gereffi, 1994; Nadvi ve Halder, 2002; Humphrey ve Schmitz, 2000; Schmitz ve Nadvi, 1999; Schmitz ve Knorringa, 1999; Kamplisky, 2000).

Ticari düzeyde alt sözleşme ilişkisi, üretim riskini üzerine almayan ana /lider firmanın üretim süreçlerini altsözleşme ilişki ile organize edip nihai ürünün pazarlanması ve

* Ayrıntılı bilgi için bkz. Güler Müftüoğlu, 2004
** Ayrıntılı bilgi için bkz. Akdemir, 2004

dağıtım işlevini gerçekleştirmesidir (Şema 1).

Üretim düzeyinde altsözleşme ilişkisi ise, ana/lider firmanın, kendi üretim sürecinin parçalarını, başka firmalara yaptırılmasıdır. Ana/lider firma, dışarıda ürettirdiği bu parçaları, toplayıp son montajını genellikle firma içinde gerçekleştirmektedir (Şema 2).

Ana/lider firma ile üretim parçalarını üreten firmalar arasındaki ilişki, piramide benzer bir görünüm sergilemektedir (Şema 3).

Uzmanlık gerektiren orijinal parçaların yapımı, genellikle teknolojik açıdan gelişkin orta ölçekli firmalar tarafından gerçekleşir ve bu firmaların, ana/firma ile ilişkileri uzun dönemli, kısmen eşit ilişkilerdir. Dolayısıyla ana/lider firma ile orta ölçekli firmalar arasındaki üretim zinciri, nispeten daha kuvvetli olup kolayca koparılmamaktadır. Ancak aynı koşullarda başka bir orta ölçekli firma daha az maliyetli ve daha düşük fiyatta çalıştığı taktirde, çoğunlukla, zincirin bu sağlam görünen halkası da koparılabilir ve daha ucuz girdi temin edilen bir halka zincire eklemlenir.

Uzmanlık gerektiren işlerin yapımını gerçekleştiren bu orta ölçekli bu firmalar, ana/lider firmanın istek ve arzularını karşılayabilmek ve ana firma ile uzun dönemli ilişkinin kurmak için ana/lider firmanın teknolojik yardım ve finansman desteğinin kabul edebilirler. Böylece bir bağımlılık ilişkisine girebilmektedir. Böylece uzun dönemde bu eşit alt sözleşme ilişkisi de, eşitsiz hale gelebilmektedir (Sayer ve Walker, 1992).

Şema 3'te görüldüğü gibi orta ölçekli firma, kendisi için gerekli olan işlerin temininde harcanan zaman ve maliyeti en aza indirmek üzere küçük firmalarla altsözleşme ilişkisi kurabilmektedir. Benzer şekilde küçük firmalarda, kendi harcadıkları zaman ve maliyeti en aza indirmek için emekyoğun parça işleri başka firmalara ya da evlere dağıtabilmektedir. Ana/lider firma bizzat kendisi de küçük firmalarla ve/veya ev eksenli çalışanlarla ilişki kurabilmektedir. En az maliyetle nihai ürünün ortaya çıkarılması kârlılık için en önemli avantaj olmaktadır. Küresel veya yerel ana/lider firmanın zincirine eklemlenmek ve kalıcı olmak için en az maliyet, her zaman gerekli koşuldur.

III. AltSözleşme İlişkisi ve Tutunma Halleri

Bir önceki kısımda vurguladığımız gibi, küresel veya yerel ana/lider firmanın zincirine tutunmanın ve kalıcı olmanın en önemli unsuru en az maliyetle çalışmaktır. Ancak üretim

zincirinin bir halkası olan bu firmalar için her koşulda en az maliyetle çalışmak mümkün olmayabilir. Çünkü, bir başka firmanın daha az maliyetle çalışabilmesi bu firmanın zincirden kopartılarak yerine zincire yerine eklemlenmesini beraberinde getirir. İlişkilerin bu niteliği, son dönemde üretim

süreci üzerine yapılan saha araştırmalarının bulgularında daha net biçimde görülmektedir. Gemi, makine ve ayakkabı olmak üzere üç farklı üretim alanında yapılan çalışmalarda, anket, derinlemesine görüşme ve gözlem gibi birden fazla tekniğin kullanılması ile ortaya çıkarılan bulgular, üretim ile ilgili derinlikli bilgiler edinmemizi sağlamıştır (Akdemir, 2004; GülerMüftüoğlu, 2001; GülerMüftüoğlu, 2000).

Aşağıdaki örnek olay, Tuzla Tersaneler Bölgesindeki bir tersanedeki gemi üretim sürecinin kaynak işinde çalışan bir taşeron firma sahibi ile yapılan görüşmedir ve altsözleşme ilişkisinin niteliksel boyutuna örnek oluşturmaktadır (Akdemir, 2004).

> *"...İşi almak için, tüm işçilerin sorumluluğunu üstüne alıyorsun ama patron* (tersane sahibi), *fiyatı bunu düşünmeden belirliyor. Asıl yanlışlık burada... Sözleşmeyi imzalarken yanlış olduğunu görüyorsun ama altına imza atıyorsun. Mecburen atıyorsun, çünkü kendimizden öyle adamlar yetiştiriyoruz ki bunlar rakip bana şuanda... Ben mesela 20 taşeron çıkarmışım,* (kendi firmasında çalışan 20 işçinin kendi taşeron firmalarını kurmaları) *bunların her birinin yanında 20 kişi olsa 400 kişi eder. Kardeşin hatta oğlun dahi senin karşına rakip olarak çıkıyor. Halbuki çıkarsa çıksın ama fiyat düşüyor bu sefer..."*

Ayakkabı üretimindeki fason çalışan ve parça iş üretimi yapan firmalar arası ilişkilerin, gemi üretiminde görülen taşeron firmalar arasındaki ilişkiye benzer olduğu, aşağıdaki örnek olayda açık şekilde ortaya konulmaktadır (GülerMüftüoğlu, 2000).

> *"* ..(parça başı) *fiyatı, usta* (ayakkabı üreticisi, nihai ürünü piyasaya sunan) *kendisi belirliyor. Biz bunun üstünü teklif edemiyoruz. Piyasa o kadar kötü ki, bir başka fasoncu yarısının yarısında fiyat veriyor götürüp, usta ona yaptırtıyor...."*

Hem gemi, hem de ayakkabı üretiminde firmalar arasında kurulan ilişkide "patron" ve "usta" kavramlarının kullanılması, kurulan ilişkinin firmalar arası ilişkiden öte, işçiişveren ilişkisine benzer bir ilişki olduğunu görmekteyiz. Benzer şekilde gömlek ve dokuma üretiminde de parça üretimi yapan firmalar işi aldıkları ana firmayı "patron" olarak değerlendirmektedirler (Kıray, 1998; Aktar, 1990). Bu durum, firmaların arasındaki ilişkinin baştan eşitsiz bir ilişki olarak kurulmasına olanak tanımaktadır. Aynı zamanda firma sahibi/işveren olan taşeron ve fasoncu ile yanında çalıştırdığı işçiler arasında gerçek anlamda bir işçiişveren çatışması da yaşanmamaktadır. Çünkü, her ikisinin de devamlılığı ana firmayla olan ilişkisinin sürekliliğine bağlıdır. Dolayısıyla, parça iş yapan firma sahibi/işveren ile yanında çalıştırdığı işçi için, esas "patron" ve "işveren" ana firmadır.

2001 krizi sonrasında Dudullu Organize Sanayi Bölgesi'ndeki makine üretimi üzerinde yapılan çalışma, üretim zincirleri ve ilişkileri örneklendirmektedir.(GülerMüftüoğlu, 2001)

> *"Kriz (iç) piyasayı sekteye uğratıyor. Biz de hammaddeyi Kore ve Tayvan'dan alıyoruz. Hem fiyatlar istikrarlı, hem de maliyeti düşük. Ara mamulleri iç*

piyasadan temin ediyoruz. (Krizden önce) Yaklaşık altı firma ile çalışıyorduk. Ancak kriz sonrası firma sayısını ikiye düşürdük. .....Bizim maliyetlerimizin azaltmamızın yolunu bulmamız gerekiyor. Çünkü firmalar minimum maliyette çalışan firmalara yönelecekler, örneğin Bulgaristan..."

Küresel alanda da altsözleşme ilişkisinin varolma koşulu, yani minimum maliyetle çalışma yerel küçük üretim birimleri ile sağlanır. Küresel alanda altsözleşme ilişkileri içinde bulunan yerel firma, yerel küçük firmalarla olan ilişkilerini hemen koparabilecek nitelikteki bir zincir içinde yer almaktadır. Kriz koşullarında ayakta kalabilmesi ise, ilişkili olduğu zayıf halkalar sayesindedir. Kolayca kopartılabilen halkalar, esas şoku emen zincirin en altında yer alan küçük firmalar ve ev eksenli çalışanlar olmaktadır (Şema 3).

Öte yandan ekonomik krizler, hem küresel hem de yerel alanda altsözleşme ilişkisinin eşitsiz, asimetrik olarak pekişmesini sağladığı gibi, bu ilişki biçiminin direngenliğini de arttırmaktadır. Ayakta kalmanın, devamlılık göstermenin ve sıçrama yapabilmenin koşulu da hiç kuşkusuz minimum maliyetle çalışmaktır.

Zayıf halka olmamak için minimum maliyeti sağlamanın şartları ise şunlardır: Aile işletmeciliğinin yapılması ile güven ve ortak bağ kurulması Örneğin ücretsiz aile işçisi olarak çalışmak, kötü düzenlenmiş koşulları altında en az ücretle işçi çalıştırma -örneğin göçmen, kadın ve çocuk işçi çalıştırma-çalışma saatlerinin uzun olması, enformel çalışma ve istihdam biçimlerinin kullanılması ve sendikaların dışlanmasıdır. Böylece, bu koşulların uygulanması, altsözleşme ilişkisi içinde bulunan firmaların var olabilmelerini ve varlıklarını sürdürebilmelerini sağlamaktadır (GülerMüftüoğlu, 2003; GülerMüftüoğlu, 2004). Bu koşulların üretim alanında yapılan çalışmalarda açık şekilde görmekteyiz (Köse ve Öncü, 2000; TürkünErendil, 2000; GülerMüftüoğlu, 2000, Dikmen, 2000, GülerMüftüoğlu, 2001, Eraydın ve TürkünErendil, 2001; Hattatoğlu, 2002).

Sonuç Yerine

Çalışmamızın ilk kısmında, küresel rekabetin başarılı olarak değerlendirilen örneği olan İtalya'daki Emillia Romagna bölgesinin, küçük üretime dayalı üretim örgütlenmesine geçişi, rekabette üstünlük kazanmasının nedeni vurgulanmıştı. Bu başarının ardında yatan en önemli etkenin ise emek yönelimli tasarrufların uygulanmasını olanaklı kılan, altsözleşme ilişkilerinin varlığı, olduğunun altı çizilmiştir. Öte yandan kendiliğinden (spontaneous), içsel gelişimin (endogenous growth) en iyi örnekleri olarak kabul edilen İtalya'da Emillia Romagna ve Almanya'da Baden Württenberg bölgesinin, günümüzde küresel rekabetin baskısına maruz kalabildiği ifade edilmiştir. Küresel rekabette yeni ürünün geliştirilmesi yönünde Japonya ile rekabet, Baden Württenberg bölgesinde mühendislik konusunda daha fazla yaratıcı olmayı zorunlu kılmaktadır. Bölge düzeyinde, uzlaşmanın zor olması ve antienflasyonist politikalar rekabet edebilirliği zayıflatmaktadır (Cooke ve Morgan, 1995:114).

Nadvi ve Halder'in Baden Württenberg bölgesinde tıbbi aletlerin üretildiği Tuttlingen'de yaptıkları araştırmada; küresel alanda kullanılan olgunlaşmış ürünlerin, üretimin daha ucuz gerçekleştirildiği Pakistan'ın Sailkot bölgesindeki kümeleşen firmalara yaptırılırken, bir kısım ürünleri çok daha ucuz üretim yapan Penang (Malezya), Debrecen (Macaristan), Novy Tomsky ve Warsaw (Polonya) bölgelere kaydırıldığı ortaya konulmaktadır (Nadvi ve Halder, 2002). Tuttlingen'de orta ve küçük ölçekli firmalar ise lider firmayla ortaklaşa olarak geliştirdikleri orijinal ürünleri üretmektedirler. Orijinal ürünler ne zaman olgunlaşmış

ürünler haline gelirse, o zaman bölge dışına kaydırılacağı düşüncesi ile, bölge var gücüyle ve zorlamayla orijinal üretimin geçekleştirebilmek için daha da fazla çaba harcamak zorunda kalmaktadır (Nadvi ve Halder, 2002).

Emillia Romagna bölgesi ise 1980'li yıllarda giyim, ayakkabı, mobilya ve seramik gibi düşük katma değerli mallarda küresel rekabette başarı sağlarken, günümüzde bu malları daha ucuza üretebilen gelişmekte olan ülkeler, rekabette avantaj sağlamaya başlamıştır. Günümüzde Emilla Ramogna bölgesinde yüksek katma değerli olan az sayıdaki gıda makineleri ve makine aletleri sanayilerinde rekabet avantajı sağlanmaktadır (Cooke ve Morgan, 1995:114). Emillia Ramogna bölgesindeki ayakkabı üreticilerin kümeleştiği Brenta'da, Rabellotti'nin yapmış olduğu araştırma, marka sahibi lider firmaların küresel rekabette avantaj yakalayabilmek için üretimi daha ucuz gerçekleştiren işçi ücretlerin düşük olduğu Romanya'ya kaydırdığını ortaya konmaktadır. Küresel rekabet Brenta'yı daha düşük ücretleri gerçekleştirmesi için açık olarak baskılamaktadır (Rabellotti, 2001). Ortak paylaşım, işbirliği, kolektif etkinlik ve yaratıcılık üretimin sürdürülebilmesi ve küresel rekabetteki başarı için yeterli koşul değildir. Rekabet için olmazsa olmaz koşul ucuz üretimin gerçekleştirilmesidir. Dolayısıyla İtalyan sermayesinin Türkiye'de Gaziantep bölgesinde "İtalyan Organize Sanayi Bölgesi" kurma girişimde bulunmasının nedeni, Gaziantep bölgesinin daha ucuz üretim gerçekleştirmesidir (Referans Gazetesi, 04.11.2004).

Küresel, ulus, ulus altı (bölgesel/yerel) alanlarda rekabet edebilmenin koşulu en az maliyetle üretimin gerçekleştirilmesine yönelik ekonomik ve ideolojik olarak büyük bir basınç uygulanmaktadır. Bu basınç karşısında emekçilerin kolektif örgütlülüğü ihtiyaçtan çok, zorunluluk içermektedir. Zorunluluk ise sınıf bilincini ve ayrıcalığını içselleştirecek mekanizmaları yaratacak, yerel ve küresel kenetlenmedir.

Kaynakça

Akdemir, N. (2004), "Kalkınma ve Sermaye Birikimi Sürecinde Enformelleşme: Tuzla Örneği", Marmara Üniversitesi S.B.E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul

Aktar, Ayhan. *Kapitalizm, Azgelişmişlik ve Türkiye'de Küçük Sanayi*. İstanbul: AFA Yayıncılık, 1990.

Cooke P. ve Morgan K. "Growth Regions under Duress: Renewal Strategies in Baden Württemberg and EmiliaRomagna", Globalization Institutions and Regional Development in Europe, A.Amin ve N.Thrift (ed.) Oxford University Press.

Dikmen, A.A. (2000). "Küresel Üretim, Moda Ekonomileri ve Yeni Dünya Hiyerarşisi", Emek Piyasaları ve Üretim Süreci, *Toplum ve Bilim*, Güz 86, 281302.

Dobb, Maurice. *Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler*. Çev. F. Akar. İstanbul: Belge Yayınları, 1992.

Eraydın, A. ve A.TürkünErendil. (2002), "Konfeksiyon Sanayiinde Yeniden Yapılanma Süreci, Değişen Koşullar ve Kadın Emeği: Ne Kazandılar, Ne Kaybettiler?", Ev Eksenli Çalışma, *İktisat Dergisi*, Sayı.430 Ekim, 1828.

GülerMüftüoğlu, B. (2000). " İstanbul Gedikpaşa'da Ayakkabı Üretiminin Değişen Yapısı ve Farklılaşan İşgücü", Emek Piyasaları ve Emek Süreci, *Toplum ve Bilim*, Güz 86, 118138.

_____.(2001). "Dudullu Organize Sanayii Bölgesi'nde Makine İmalat Sanayiinde Alan Araştırması", *TMMOB Sanayi Kongresi 2001 Bildiriler Kitabı*, Yayın No. E/2001/291, 349370.

____ .(2003) "Yeniden Yapılanmada KOBİ'ler: Sihirli Değneğin Sihirsizliği", İktisat Dergisi, Sayı: 435, Mart, 1624.

___. (2004) "Büyük ve Küçük Firmalar Arasındaki ilişkilerin Bildiğimiz ve Bilmediğimiz Yönleri", *İktisat Dergisi,* Sayı: 452, 5762.

Hattatoğlu, D. (2002). "Ev Eksenli Çalışmada Çocuk Emeği ve Kadın Emeği İlişkileri", Ev Eksenli Çalışma, *İktisat Dergisi*, Sayı.433, Ekim, 5457.

ILO. *Employment and Equality: A Strategy for Increasing Productive Employment in Kenya*. Geneva: ILO, 1972.

Kamplisky R. (2000) "Spreading the Gains from Globalisation: What Can Be Learned From Value Chain Analysis?" IDS Working Paper 110, Bringthon: Institute Development Studies.

Kıray, B. (1998). *Örgütleşmeyen Kent: İzmir*, Bağlam Yayınevi, İstanbul

Köse, A.H. ve A.Öncü. (2000). "İşgücü Piyasaları ve Uluslar arası İş Bölümünde Uzmanlaşmanın Mekansal Boyutları: 1980 Sonrası Dönemde Türkiye İmalat Sanayii", Emek Piyasaları ve Üretim Süreçleri, *Toplum ve Bilim*, Güz 86, 7290.

Murry, Fergus. "Flexible Specialisation in the "Third Italy"", *Capital and Class*, No. 33, (Winter 1987), 8495.

Nadvi K. ve Halder G. Local Clusters in Global Value Chains: Exploring Dynamic Linkage between Germay ve Pakistan, IDS Working Paper 152, Bringthon: Institute Development Studies.

Piore, Michael J. & Charles F. Sabel. *The Second Industrial Divide Possibilities for Prosperity* . Basic Books, Inc. New York: Publishers, 1984.

Rabellotti R. (2001) The Effect of Globalization on Industrial Districts in Italy The Case of Brenta, IDS Working Paper 144, Bringhton: Institute Development Studies.

Referans Gazetesi, 04.11.2004

Sayer, Andrew ve Richard Walker. *The New Social Economy Reworking the Division of Labor*. UK: Blackwell Publishers, 1992.

Starley, Eugene & Morse, Richard. *Modern Small Industry in Developing Countries*. New York: McGrawhill, 1965

Schumacher, E.F. *Küçük Güzeldir*. Çev. Osman Deniztekin. İstanbul: e Yayınları, 1979

Schmitz H. ve Korringa P. (1999) Learning from Global Buyers, IDS Working Paper 100, Bringhton: Institute Development Studies.

Schmitz H. & Nadvi K. (1999) (ed.) "Industrial Clusters in Developing Countries" Special Issue of World Development, Vol: 27, No: 9.

TürkünErendil, A. (2000). Mit ve Gerçeklik Olarak DenizliÜretim ve İşgücünün Değişen Yapısı: Eleştirel Kuram Açısından Bir Değerlendirme", Emek Piyasaları ve Üretim Süreçleri, *Toplum ve Bilim*, Güz 86, 91117.

Abstract

Income insecurity is not only about the inadequacy, but also about the irregularity of income. Income security is derived from many different sources, such as family, local networks, the institutions of civil society, enterprises and commercial market and social solidarity or social security. The different sources of income security or protection have fragmented labour market. The fragmentation of labour market has eroded social solidarity.

Gelir Güvencesizliği Karşısında Koruma ve İşgücü Piyasasında Bölünme

RECEP KAPAR

1. Giriş

Çalışanlar bakımından güvencesizlik işgücü piyasasının yapısal niteliklerindendir. Güvencesizlik çalışma ve yaşam koşulları üzerinde doğrudan olumsuz etkide bulunur. İşgücü piyasasının eşitsizlik ve bağımlılık içeren işleyişi çalışanların karşı karşıya kaldığı güvencesizlik düzeyini arttırırken, güvencesizlik de eşitsizliğin ve bağımlılığın yeniden üretilmesine neden olur.

İşgücü piyasasında ortaya çıkan güvencesizliğin çeşitli nedenleri, biçimleri ve görüntüleri vardır. Çalışanın çalışması üzerindeki denetimini yitirmesi, gelirini artırma olasılığının azalması, aynı gelirin elde edilebilmesi için daha çok çalışmanın gerekmesi, geliri azaltan risklerin ve belirsizliklerin artması, olumsuz sonuçları gidermek için yapılacak bir şeyin bulunmaması kaygısı güvencesizliğin görüntülerinden yalnızca bir kaçı olarak kabul edilmektedir. Güvencesizlik bir çok olumsuz sonucu ortaya çıkarır. Bu sonuçlar, insanın kendisini sömürülmüş hissetmesi, bunalması, değerlerini yitirmesi, yabancılaşması, çaresizlik, sağlık sorunları ve gerilim yaşaması yahut işe devamsızlık, işten çıkış veya sabotaj gibi bir çok biçim alabilir (Standing, 1999: 38).

Bu çalışmada, işgücü piyasasındaki temel güvencesizlik biçimlerinden olan gelir güvencesizliği ana hatlarıyla açıklanacaktır. Gelir güvencesizliği karşısında koruma sağlayan yapılar hakkında bilgi verildikten sonra, sağlanan farklı koruma düzeyinin, biçiminin ve niteliğinin çalışanlar arasında nasıl bir ayrışmaya yol açtığı belirlenecektir.

2. Gelir Güvencesizliği

İnsanların yaşam koşullarını belirleyen en temel unsur gelirdir. Ancak, gelir her zaman bireylerin gereksinim, istek ve beklentilerini karşılama bakımından yeterli ve düzenli değildir. Bu yönüyle, işgücü piyasasında ortaya çıkan güvencesizliklerden biri de gelir güvencesizliğidir. Gelirin yeterli ve düzenli olmaması gelir güvencesizliği olarak tanımlanır. Çalışılarak elde edilen gelir, çoğu zaman insanların yaşamlarını sürdürebilmeleri

bakımından yetersizdir. Ayrıca, gelirin ortadan kalkmasına, azalmasına ve harcamaların artmasına yol açan nedenler gelirin düzensizliğini belirler (ILO, 2000a: 2, 2021).

Gelirin düşük olması, geçici veya sürekli bir biçimde ortadan kalkması ya da azalması, bireylerin yahut hanelerin beklendik veya beklenmedik bir biçimde harcamalarında önemli düzeyde artışın ortaya çıkması gelir güvencesizliğini belirler. Bu çerçevede, işsizlik, yaşlılık, çalışan yoksulluğu, hastalık, doğum, iş kazası ve meslek hastalığı, geçici veya kalıcı iş görmezlik gibi bir çok etmen gelirin azalmasına, ortadan kalkmasına veya harcamaların artmasına yol açan gelir riskleri olarak sıralanabilir.

3. Koruma

Gelir güvencesi bireylerin gereksinim, istek ve beklentilerine koşut bir gelirin makul düzeyde garanti edilmesidir (Standing: 1999: 208). Bu bağlamda, gelir güvencesi yaşamaya yeterli bir gelirin, düzenli olarak elde edilmesi olarak ifade edilmektedir. Gelir güvencesi iki unsurlu bir kavramdır (ILO, 2000a: 2; Luckhaus, 2000: 149150). Gelir güvencesinin var olabilmesi için; gelir hem düzenli hem de yeterli olma unsurlarını aynı anda taşımalıdır. Gelirin tek başına yeterli ya da düzenli olması güvencesizliğin derecesini azaltır, ancak ortadan kaldırmaz.

Gelir güvencesizliği karşısında koruma çok farklı kaynaklardan sağlanır. Kamu kurumları, finans piyasaları, sigorta işletmeleri, aile ve topluluk ilişkileri çeşitli biçim ve düzeylerde gelir güvencesi sağlayan kaynakların başında gelmektedir (ILO, 2000a: 24).

Ancak, finans piyasaları ve sigorta işletmeleri, aile ve topluluk ilişkileri gibi yapıların gelir güvencesi sağlamada yeterli ve uygun nitelik taşımadığı görülmüştür. Bu nedenle, sosyal dayanışma değerine dayanan sosyal koruma sistemleri geliştirilmek zorunda kalınmıştır (Euzeby, 2000: 10).

a. Aile/Topluluk İlişkileri

Aile ve gönüllü yardım örgütlerini ve bireysel girişimleri de kapsayan topluluk ilişkileri enformel yolla gelir güvencesi sağlayan yapılardır. Bu enformel ilişkilerin dayanışma unsurunu içerdiği açıktır. Ancak, burada gerçekleşen dayanışma bireylerin hakları ile devletin veya toplumun sorumluluğu temelinde oluşmadığı ve kurumsallaşmadığı için sosyal değildir. Enformel yapıların ve ilişkilerin gelir güvencesizliği karşısında koruma sağlama ve geliri yeniden dağıtma gibi işlevleri yerine getirmesi, sosyal koruma sağladığı anlamına gelmez.

Aile üyeleri çoğunlukla gelirlerini bir araya toplayarak gereksinimlerini karşılamaya yönelir. Aile üyeleri yalnızca gelirlerini paylaşmaz, aynı zamanda gereksinme duydukları hizmetleri de birbirlerine piyasa işleyişi dışında sunar (Knijn, 2002: 116). Ancak, aile üyelerinin paylaştığı kaynak sınırsız değildir. Bu bakımdan, aile içi dayanışma gelir güvencesi sağlama açısından sınırlı bir işleyişe sahiptir. Gerçekten, üyelerden biri işini kaybederse, hastalanırsa, yaşlanırsa ya da yeni bir birey aileye katılırsa paylaşılan gelir azalacaktır. Aile üyelerinden birinin veya bir kaçının gelir güvencesizliği tüm aileyi etkileyecektir (ILO, 2000a: 3141).

Aile sosyal ve kültürel değerler tarafından belirlenen bir yapıdır. Ailenin gelir paylaşımı ve aile içi işlerin görülmesi, eşitsizlikleri ve ayrımcılıkları içinde barındırır. Ayrımcılıklar cinsiyete dayalı olabildiği gibi, yaşa bağlı da olabilir. Bu ayrımcılıklar aile üyelerinden

birinin ya da bir kısmının gereksinimlerinin karşılanmaması ve güvencesizlik karşısında daha fazla korumasız kalması anlamına gelir (Knijn, 2002: 45).

Gelir güvencesi sağlama bakımından etkin bir kurum olarak değerlendirilen çekirdek aile yapısı hem ekonomik hem de sosyal gelişmelere bağlı olarak zayıflamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde yaygın olan geleneksel ya da geniş aile yapısı da değişimlere uğramaktadır. Ancak, ayrımcılığın en yaygın görüldüğü aile, geleneksel aile yapısıdır. Diğer yandan, değişen aile ve yaygınlaşan yaşam biçimleri ailenin geleneksel gelir güvencesi sağlama işlevini zayıflatmaktadır. Örneğin; hiç evlenmemiş anneler, boşanmış anneler, birlikte yaşayan veya yalnız yaşayanlar değişen aile biçimi yanında, yeni yaşam biçimleri olarak belirir. Yeni yaşam biçimlerinin yaygınlaşması ailenin sağladığı gelir güvencesini sınırlanmaktadır (Carnoy, 1999). Aile yapısının değişmesi ve ailenin gelir güvencesi sağlama yeteneğinin azalması sosyal koruma gereksinimin artmasına neden olmaktadır. Çünkü, aile yapısındaki değişim çoğu zaman dayanışma bağlarının zayıflamasına veya ortadan kalkmasına yol açmaktadır (BrownZiller, 1997: 4). Diğer yandan, sosyal koruma ve kamu müdahalesinin eksikliği nedeniyle, güvencesizlikler karşısında koruma sağlama sorumluluğunun tek başına aileye yüklenmesi, aile yapısındaki çözülmeyi hızlandırmaktadır.

Bir başka gelir güvencesi sağlayan ve gelirin yeniden dağılımına dayanan yapı, topluluk ilişkileridir. Bu ilişkiler örgütlü bir biçimde olabileceği gibi, bireysel olarak da gerçekleşebilir (ILO, 2000a: 25).

Bu tür topluluk yardım yapılarının ve ilişkilerin oluşumunda; gelenekler, dini ve ahlaki değerler, acıma duygusu ya da vicdani kaygılar öne çıkar. Aynı zamanda, yardımda bulunan bireyler, işletmeler ve örgütler meşruluklarını geliştirme, tanıtım yapma, statü elde etme gibi farklı amaçlar da güdebilir. Bu tür örgütlü veya bireysel girişimler gelirin yeniden dağılımını sağlar. Ancak eşitlik, haklar ve sorumluluk bakımından eksiklik taşıdıkları için, sosyal dayanışma niteliğinden söz edilemez. Ayrıca, bu tür ilişkiler açık ya da üstü örtülü olarak insan onurunu zedeleyen nitelikleri içinde barındırır. Gelir güvencesi gereksinmesi olan bireyler bu tür yapılar ve ilişkiler karşısında, eşitlik temelinde hak talep edemez. Gelir güvencesinin sağlanma biçimi, miktarı ve süresi bütünüyle tek taraflı belirlenir ve bunlar üzerinde yardımlardan yararlananın bir istemi olamaz. Çünkü, sağlanan koruma yardımda bulunacak kişi ve örgütlerin gönüllü edimine dayanır.

Gelir güvencesizliği ile karşı karşıya kalanlara belirli bir gelir ya da hizmet aktarımını amaçlayan bireysel veya örgütsel girişimler ayrımcılık taşır. Ayrımcılık, oldukça geniş bir çeşitlilik içinde ortaya çıkar. Bu anlamda, dinsel, etnik, cinsiyet, yaş ve coğrafi ayrımcılıktan söz edilebilir. Kitle iletişim araçlarının gelişimi ve bu tür enformel yapılara daha fazla vurgu yapılmasının bir sonucu olarak, bireyler ve örgütler fonlarını geliştirmek, tanıtımlarını yapmak için daha çok ayrımcı uygulamalara başvurmaktadır. Bu tür yardımı amaçlayan yapılar ve ilişkiler, çoğu durumda kitle iletişim araçlarında daha çok yer alabilecek bölgelere, gruplara veya bireylere öncelik tanır ve yardımlarını onlara yöneltir. Diğer yandan, topluluk ilişkileri yoluyla sağlanan yardımlardan yararlananların kitle iletişim araçlarında yer bulması, insan onurunun korunması ile açıkça çelişir. İnsan onurunu zedeleyen bir ilişkinin, sosyal dayanışma olarak adlandırılması olanaklı değildir. Sosyal dayanışmanın bir amacı da, insan onurunun korunmasıdır.

Bu tür yapı ve ilişkiler yardım alanların bireysel özerkliklerini keyfi bir biçimde sınırlandırır. Yardım koşulları bütünüyle yardımı sunanlar tarafından istedikleri biçimde belirlenir. Yardımların sürmesi bu koşullara bağlı olduğu sürece, bireyler kendi yaşamlarındaki belirleyiciliklerini önemli ölçüde kaybedecektir. Bu durum, özellikle yardım sağlayan gruba ya da bireye bağımlılığın açık veya üstü örtülü arandığı durumlarda belirginlik kazanır. Dini, etnik, siyasi, bölgesel ayrımcılık temelinde oluşturulmuş cemaat, tarikat, hemşerilik yapıları bu duruma açık bir örnektir. Bu yardım yapıları salt bireysel özerkliği sınırlandırmakla kalmaz, aynı zamanda insan onurunu zedeleyen biçimler de alır. Ayrıca, yurttaşlık bilincinin ve demokrasinin gelişimini zayıflatır.

Enformel yapılar veya topluluk ilişkileri çerçevesinde sağlanan gelir güvencesinin önemli ölçüde yaygınlaşması bireylerin suç gruplarına itilmesine neden olabilir. Suç gruplarının örgütlenme dereceleri (arkadaşlık grubu, çete, mafya gibi) ne kadar farklı olursa olsun, üyelerine belli ölçülerde gelir güvencesi sağladıkları açıktır. Bazı durumlarda, bu suç gruplarının üyelerine ve gelir gereksinimi içinde bulunan kesimlere yönelik sağladıkları gelir aktarımları büyük oranlara ulaşabilmektedir. Bu sayede onaylanabilir olmamalarına karşın, bir çok suç grubu sayı ve güç olarak varlık oluşturma olanağı bulabilmektedir.

b. İşletme/Piyasa

Ticari yollarla, bireysel harcama ve tasarruflar aracılığıyla işletmelerden gelir güvencesi satın alma günümüzde yaygınlaştırılmaktadır. Gelir güvencesi sağlamada işletme ve piyasa işleyişine dayanan programların ağırlık kazandırılması için sigorta işletmeleri, bankalar, fon yönetim işletmeleri gibi aktörlerden güçlü baskılar gelmektedir (ILO, 2000a: 2526). Finans piyasaları ve sigorta işletmeleri aracılığıyla sağlanan koruma sosyal dayanışma değerini dışlar. Bu uygulamalar, bireylerin sahip olduğu sosyal haklara dayanmadığı gibi, toplum üyeleri arasında eşitliği de gözetmez. Piyasa işleyişinin ve sigorta işletmelerinin özellikle emeklilik aylıkları ile sağlık bakımına ilişkin güvencesizlikleri gidermek üzere geliştirildiği görülmektedir. Emeklilik aylıkları, daha çok bireysel fon işletmeciliği biçiminde düzenlenir. Sağlık harcamaları ve hizmetleri ise, bireysel ve özel sigorta ilkesine bağlı gerçekleştirilir.

Gelir güvencesizliği karşısında korumayı piyasa işleyişi ve işletme etkinlikleriyle sağlama amacı, temelde bireyselleştirme anlamına gelir. Dayanışmayı ortadan kaldırdığı gibi, ayrımcılığa da yol açar (Standing, 1999: 275). Yoksullar, düşük gelir grupları, düzenli geliri olmayanlar ve yüksek düzeyde riskle karşı karşıya kalma olasılıkları olan bireyler, piyasa temelli koruma uygulamalarından dışlanır ya da bunların katkı oranı yüksek tutulur. Bu yöntemler düzenli, uzun süreli ve yüksek miktarda katkı yapabilecek bireyler tarafından tercih edilir.

Bireysel düzenlemelerin, piyasa temelinde işleyen uygulamaların ve işletmelerin bir koruma sistemi oluşturduğunu kabul etmek olasıdır. Ancak, bu koruma sistemi sosyal olarak nitelenemez. Belirtilen uygulamaların, sosyal koruma sistemi içinde yer aldığı düşüncesini savunmak güçtür. Bir koruma sistemine sosyal nitelik kazandıran unsur, gelir güvencesizliği içinde bulunanlara ve risk düzeyi yüksek olanlara sosyal dayanışma yoluyla güvence sağlaması ve risklerin maliyetlerini topluma yaymasıdır. Sosyal dayanışma ve gelirin yeniden dağılımı ortadan kalktığı zaman sosyal nitelikten söz etmek olanaksızdır (Nygaard, 1999: 5).

c. Sosyal Dayanışma

Korumaya sosyal niteliği kazandıran sosyal dayanışmanın varlığıdır. Sosyal dayanışma, gelir güvencesi sağlamak amacıyla gelirin yeniden dağıtımı ilkesine yaslanır. Bu ilkeye göre, gelir güvencesizliği ile karşı karşıya kalanların gelir güvencesizliği ile karşı karşıya kalmayanlar tarafından desteklenmesi öngörülür. Ancak, tüm yeniden dağılım biçimleri sosyal dayanışma olarak görülemez. Gelir güvencesizliğini yaratan risk ve süreçlerin sonucunda beliren maliyetlerin toplumsallaştırılması ve dayanışmanın kurumsallaştırılması sosyal dayanışmanın oluşumunda belirleyicidir (Bosco, 2000: 3).

Sosyal dayanışma vicdan, acıma, sadakat, güçsüzlük, gönüllülük, keyfiyet gibi değer yargılarını içermez. Haklar temelinde eşit bireylerin toplumun diğer üyelerine karşı zorunlu olan sorumluluk ve görevlerini kapsar. Öyleyse, sosyal dayanışma bireylerin eşitliğine, sahip oldukları hak ve sorumluluklara dayanan bir yeniden dağıtım ilişkisidir. Bu değerlerden birinin eksikliği, sosyal dayanışmayı ve dolayısıyla korumanın sosyal niteliğini ortadan kaldırır.

Sosyal dayanışma değerini esas alan sosyal koruma sistemi risk derecesi yüksek olanlarla düşük olanlar arasında bir seçime yönelmez. Risk düzeyine göre seçiciliğe yönelmemek, sosyal dayanışmanın temel kurucu öğesidir. Örneğin; sağlık bakımına yönelik dayanışma, sağlıklı bireyler ile daha az sağlıklı bireyler arasında kurulur. Sosyal dayanışmanın bir başka belirleyici öğesi katkı yapmanın gönüllü değil, aksine zorunlu olmasıdır. Katkı yapmanın gönüllü olduğu bir sistemde sosyal dayanışma yoktur (Bosco, 2000: 6).

Sosyal sigortalar, sosyal yardım ve hizmetler gibi, sosyal güvenlik veya sosyal koruma sistemini oluşturan programlar, sosyal dayanışmanın yaşama geçirilmesinde temel araçtır. Sosyal güvenliğin gelişimi ve yaygınlaşması bireyleri aile ve/veya topluluk ilişkilerinin sunduğu ayrımcılığa, keyfiyete ve itaate dayanan güvencelerden ve bağlardan görece kurtararak, bağımsızlaşmalarını sağlamaktadır (Erdut, 2004: 139).

4. İşgücü Piyasasında Bölünme

İşgücünün bölünmesi yeni bir olgu değildir. Çalışanların uzun süredir ırk, cinsiyet veya vasıf gibi özellikler temelinde ayrıma uğradıkları bilinmektedir. Çalışanlar arasında belirli bir anda ortaya çıkan farklılıkların çalışanların düşünce, kültür, sosyal ve politik ilişki yapısında bölünme veya ayrışma olarak yansıdığı görülmektedir. Sendikalar, belirli siyasi partiler veya sosyal dayanışmayı gerçekleştirmeye yönelik örgütler çalışanlar arasındaki farklılıkları gidermek, bütünlüğü sağlamak için uzun süredir uğraş vermektedir. Çünkü, bölünme işgücünün işverenler ve hükümetler karşısındaki gücünü azaltan bir etmen olarak belirmektedir. Günümüzde piyasalarda var olan rekabet koşulları, işgücü piyasasındaki belirsizliğin artması, yalın üretim gibi yeni ve farklı üretim süreçlerinin gelişimi ve yaygınlığı çalışanlar arasındaki bölünmeye hız katmaktadır. Bir başka deyişle, bölünmeyi pekiştirmektedir. Bu durum, işgücünün sınıfsal birliğine engel oluştururken, diğer yandan, dayanışma temelinde sosyal ve siyasi eylem üretmeyi güçleştirmektedir (Yates, 1998:119).

İşgücü piyasasında bölünmeyi belirleyen çok sayıda etmen vardır. İşgücü piyasasında düzenleyici bir işleve sahip sosyal politika ve koruma sistemi bölünmeye uğramaktadır. Sosyal politika alanında ortaya çıkan bu bölünme eğilimi gelişmekte olan ve geçiş halindeki

ülkelerde belirgin olmakla birlikte, gelişmiş ülkelerde de bir sorun haline gelmektedir. Sosyal politika ve koruma alanında ortaya çıkan bu bölünme aynı ülkede farklı düzenleyici ve koruyucu sistemler altında yaşayan ve çalışan farklı nüfus grupları ortaya çıkarmaktadır. Bu bölünmenin en açık örneği serbest bölgelerde görülebilir. Dünyanın çoğu ülkesinde varolan serbest bölgelerde işgücü piyasasını düzenleyen sosyal politika ve koruma sistemleri ve bunların dayandığı değerler ülkenin geri kalan yerlerinden farklılaşmaktadır.

Gelir güvencesizliği karşısında koruma sağlamak amacıyla kurulan sosyal koruma veya sosyal güvenlik olarak adlandırılan sistemler iki ön kabulden hareket etmiştir. Birincisi, gelir güvencesizliğinin kısa süreli, geçici ve ender bir durum olduğudur. İkinci ön kabul ise; ekonomik gelişmeye bağlı olarak, tam zamanlı, güvencesizlikler karşısında korunmuş, sendikalı ve istikrarlı iş ilişkisine dayanarak çalışanların işgücü piyasasında egemen olacağıdır (Standing, 2000: 7). Bu anlamda, işgücü piyasasında bir bölünmeden çok yakınlaşma, bütünleşme öngörülmüştür.

Son 2025 yıl içinde süregelen temel gelişmeler bu ön kabulleri ve öngörüleri doğrulamamıştır. Öncelikli olarak, gelir güvencesizliği geniş toplum kesimleri için kalıcı, uzun süreli ve yaygın bir gerçek olarak belirginleşmiştir. Aynı zamanda, işgücü piyasasında eğreti işlerde çalışanlar, işsizler ve dışlanmışlar sayısal olarak artarken, bu gruplarda yer alanların tam zamanlı, düzenli ve korunmuş bir istihdam ilişkisine katılmaları olanağı azalmaktadır.

Bu ön kabullere ve öngörüye dayanılarak oluşturulmuş sosyal koruma sistemleri, işgücü piyasasındaki değişimlere uyum sağlamakta güçlük çekmektedir. Eğreti işlerde çalışanları, işsizleri ve dışlanmışları korumada zorlukla karşılaşıldığı gibi, sistemin koruma sağlama kapasitesi de azaltılmaktadır.

Görünürde işgücü piyasasında ortaya çıkan değişimlere ve yeni koşullara uyum sağlamak adına sosyal koruma sistemleri değişime uğratılmaktadır. Ancak, gelir güvencesizliği karşısında koruma sağlayan sosyal koruma sistemlerinin uğradığı değişim işgücü piyasasındaki bölünmeyi derinleştirmekte ve arttırmaktadır.

Sosyal koruma işgücü piyasasındaki bölünmenin gerekçelerinden yalnızca biridir. İşgücü piyasasındaki bölünmeye ilişkin oldukça geniş bir kuramsal çerçeve vardır.

a. Sosyal Korumadan Dışlanma

İşgücü piyasasındaki bölünme ikili yapı ve katmanlara bağlı açıklanmaktadır. İşgücü piyasası çekirdek (birincil) ve çevresel (ikincil) işgücü piyasası olarak ayrılır. Birincil ve ikincil işgücü piyasasında bulunan işgücünün çalışma ilişkisi birbirlerinden önemli derecede farklıdır (Erdut, 1998: 62). Bu kuramsal bir kabuldür (Bu konuda bkz.: ErcanÖzar, 2000: 4547).

Sosyal koruma kapsamında olup olmama işgücü piyasasındaki bölünmenin genel görüntüsüdür. Bir yanda, sosyal korumadan dışlananlar, diğer yanda ise, sosyal koruma sisteminin kapsamında bulunanlar yer alır.

İnsanların büyük bir çoğunluğun gelir güvencesizliği karşısında korumasızdır, bir başka deyişle, sosyal koruma sistemlerinin kapsamı yetersizdir (Reynaud, 2001: 12). Küresel ölçekte insanların yalnızca yüzde 20'si uygun bir sosyal koruma sisteminden yararlandığı tahmin edilmektedir (ILO, 2002: 44).

Diğer yandan, dünya nüfusunun yarısından çoğu zorunlu nitelikteki herhangi bir sosyal

koruma sisteminin kapsamında değildir. Diğer bir deyişle, bu küme vergilerle ya da katkılarla finansmanı sağlanan herhangi bir sosyal koruma programından yararlanamamaktadır (Ginneken, 1999: 1). Uluslararası Çalışma Örgütü'ne göre, dünyada çalışma çağındaki insanların yüzde 90'ı uygun emeklilik geliri sağlama kapasitesine sahip bir program tarafından kapsanmamaktadır (ILO, 2000b).

Gelişmiş ülkelerin bir çoğunda nüfusun tamamına yakın bir kısmı sosyal koruma kapsamındadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise, sosyal koruma kapsamının en yaygın olduğu ülkelerde bile, nüfusun yüzde 50'den fazlasının temel gereksinimler ve riskler karşısında bir korumadan yararlanamadığını söylemek olasıdır (Jutting, 1999: 1). Dünyanın çoğu bölgesinde, nüfusun geniş kesimleri sosyal korumadan kısmen ya da bütünüyle dışlanmıştır. Yapısal ve mali uyumun sonucunda, gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, gelişmiş ülkelerde de sosyal koruma kapsamında olmayan nüfusun azalmadığı, aksine arttığı söylenebilir (ILO, 2001: 26; Reynaud, 2001: 2).

Afrika ve Asya ülkelerinin çoğunda sosyal koruma kapsamında bulunanlar nüfusun pek küçük bir azınlığını oluşturur. Latin Amerika'daki ülkeler arasında sosyal koruma kapsamında bulunanların toplam nüfusa oranı bakımından önemli ayrımlar vardır. Latin Amerika'da toplam nüfusun yüzde 15'inden daha azının sosyal koruma kapsamında olduğu ülkeler bulunduğu gibi, yüzde 60'ından fazlasının kapsandığı ülkeler de vardır (Beattie, 2000: 129130). Batı Avrupa ülkelerinde nüfusun tamamı sosyal koruma sisteminin kapsamında iken, geçiş halindeki ülkelerde bu oran yüzde 50 ile 80 arasında değişmektedir (Ginneken, 1999: 1).

b. Çalışan Grupları

Sosyal koruma bakımından, işgücü piyasasındaki bölünme gerçekte ikili bir yapı temelinde oluşmaz. Sosyal korumanın yeni liberal akımla birlikte değişime uğratılması ve işgücü piyasasındaki yeni koşullar bir araya geldiğinde, bölünme çok sayıda çalışan grubunun var olmasıyla gerçekleşmektedir. Çalışan kümelerinin sosyal koruma bağlamında statüleri ve nitelikleri ikili bir katmanlaşma yapısından çok daha karmaşık bir yapıya dayanmaktadır. Bu çerçevede, ikili yapı yerine daha fazla sayıda bölünmüş bir parçalı yapının varlığına yönelik belirlemelerin yapıldığı görülmektedir (Öngen, 2003: 4243).

İşgücü piyasasında ortaya çıkan bu karmaşık yapı seçkinler, profesyoneller, üst düzey ücretliler, çekirdek çalışanlar, eğreti işlerde çalışanlar, işsizler ve dışlanmışlar olarak adlandırılan gruplardan oluşur (Standing, 2000: 8). Bu gruplar bakımından gelir güvencesizliği karşısında ulaşılan korumanın düzeyi ve biçimi benzer olmadığı gibi, koruma sağlayan yapılarda farklıdır. Bu ayrım grupların yararlandığı veya yararlanamadığı koruma modellerinin ve haklarının ayırt edici niteliklerine dayanmaktadır. Aynı zamanda, bu grupların farklı koruma biçimlerine yönelik farklı tutumları ortaya çıkmaktadır.

Örneğin, uluslararası işletmelerde çalışan belirli kümeler için küresel ölçekte işleyen bireysel sigorta ve fonlar aracılığıyla sağlanan türü kendine özgü bir korumanın varlığından söz edilmektedir (Deacon, 2000: 4). İşgücü piyasasındaki gruplara sunulan korumanın düzeyi ve kaynakları türdeş olmaktan uzaktır. Gelir güvencesizliği karşısında gruplar farklı kaynaklardan, farklı biçimlerde ve düzeylerde korunmaktadır.

Küresel ekonomik ilişkilerin en üst noktasında bir seçkin grubu vardır. Yüksek gelirli ve

varlıklı bir azınlık grubunu oluşturan bu seçkin çalışanlar, ekonomik ve sosyal politikalar ile siyasi gelişmeler üzerinde etkili olabilmektedir. Seçkinler yüksek düzeyde gelir güvencesine sahiptir ve herhangi bir sosyal korumaya gereksinim duymamaktadır. Bu grup sosyal korumanın ve ulusal düzenleyici çerçevenin dışında kalmaktadır. İşgücü piyasasını düzenleyen önlemlerin ve sosyal korumanın dışında kalan bu grup, sosyal korumanının finansmanına da katkıda bulunmamaktadır. Seçkinler sosyal korumanın geliştirilmesi ve sürdürülmesine ilişkin her hangi bir kaygı taşımaz (Standing, 1999: 280281).

İkinci grup profesyonellerden oluşur. Mesleki vasıfları uzman ve teknik düzeylerin karmasından oluşur ve çoğunlukla danışman veya kısa süreli istihdam ilişkisine bağlı olarak çalışırlar. Seçkinler gibi bir azınlık grubu olmalarına rağmen, sayılarında sınırlı bir artışın olduğu belirtilmektedir. Profesyoneller yüksek oranda güvencesizlikle karşı karşıya kalabilmektedir. Ancak, bu güvencesizliği çoğu durumda bireysel olarak giderebilecek güçte oldukları görülmektedir. Profesyonellerin, vergi ve sosyal koruma katkı ödemelerinden kaçınma olanaklarına sahip oldukları söylenmektedir. Bu grupta yer alanlar işgücünü koruyan, işgücü piyasasını düzenleyen ile sosyal koruma sağlayan önlemlerin dışında kalmaktadır. Bunlar gereksinim duydukları güvenceyi sosyal dayanışma yoluyla değil, finans ve fon piyasalarından ve sigorta işletmelerinden elde eder (Standing, 2000: 8).

Üst düzey ücretliler işgücü piyasasındaki üçüncü gruptur. İşletmelerin yönetim etkinlikleri ile uğraşanlardan oluşan bir gruptur. Kamu sektöründe ve kurumsallaşmış özel işyeri ve işletmelerde yaygın olarak çalışmaktadırlar. Bu grup ileri düzeyde iş güvencesine sahip olmakla birlikte, mesleki ve vasıf güvencesizliği ile sıklıkla karşı karşıya kalabilmektedir. Teknik vasıf düzeylerini koruma, geliştirme ve yenileme bakımından sürekli baskı altında bulunurlar. Gelir düzeyleri yüksektir. Bu grupta yer alanlarda sosyal koruma sisteminin dışında kalmaya yönelik bir tutum sergilemektedir.Üst düzey ücretliler gelecek ve gelir güvencelerini özel sigorta, bireysel fon ve yatırımlardan elde etme isteğindedir (Standing, 2000: 8; Standing, 1999: 282).

Çekirdek çalışanlar işgücü piyasasındaki bir başka grubu oluşturur. Geleneksel sanayi çalışanlarının niteliklerini taşıyan bir gruptur. Tam zamanlı, düzenli, genelde sendikalaşmış, el becerilerine dayalı ve vasıf gerektiren işlerde çalışmaktadırlar. Sosyal koruma bakımından, zorunlu devlet düzenlemesinin ve korumasının kapsamında bulunan çekirdek çalışan grubu, siyasal güç ve nicelik olarak zayıflamaktadır. Gelir güvencesizliği ile karşılaştıklarında sosyal koruma sisteminden yararlanırlar. Aynı zamanda, iş güvencesi sağlamaya yönelik çoğu düzenlemeden yararlanma olanakları vardır. Ancak, çekirdek çalışan katmanında yer alanlar için işgücü piyasasındaki esneklik güvencesizliklerin artması anlamına gelmektedir. Eğreti işlerde çalışanlar işgücü piyasasında bulunan bir diğer gruptur (Sapancalı, 2003: 149165). Düzenli olmayan çalışma statüsü, gelip geçici işler, taşeron benzeri sözleşmelere dayalı çalışma, evde çalışma, taşeron işyerinde çalışma gibi farklı nitelikler bu gruba özgüdür. İşgücü piyasasındaki tüm güvencesizliklere açık durumdadırlar. Büyük oranda zorunlu düzenleme alanının ve sosyal korumanın dışında kalmakta ve sosyal aktarımlara hak kazanmada güçlüklerle karşılaşmaktadırlar (Standing, 2000: 8; Standing, 1999: 284285).

İşsizler işgücü piyasasındaki önemli bir gruptur.İşsizler işgücü piyasası ve gelir güvencesizliği ile karşı karşıya kalmaktadır. Geçmiş döneme göre karşılaştıkları güvencesizliğin düzeyi yüksektir. Güvencesizliğin sosyal koruma bağlamında artmasının bir

nedeni işsizlik ödemelerin de yaşanan değişimdir. Bilindiği gibi, işsizlik ödemelerinin süresi kısaltılmakta, ödeme düzeyi azaltılmakta, hak etme koşulları zorlaştırılmaktadır. Sosyal koruma sistemindeki yeni arayışlar işsizlerin karşılaştıkları güvencesizlik düzeyini yükseltmekte, çoğu durumda işsizler sosyal korumanın dışında bırakmaktadır (Standing, 2000: 8).

Son grup dışlanmışlardan oluşur (Bu konuda geniş bilgi için bkz.: Sapancalı, 2003: 175188). Çoğu toplumda sayıları artmaktadır. Dışlanmışlar devlet yardımına ulaşmazlar, herhangi bir sosyal koruma programının sunduğu güvenceyi elde etmeleri kolay değildir (Standing, 2000: 8; Standing, 1999: 286287).

Çizim 1 bu gruplar temelinde gelir güvencesizliği karşısında koruma sağlayan kaynağın, ölçeğin ve düzeyin farklılaşmasını göstermektedir. Örneğin, seçkinler grubu korumayı küresel ölçekte bireysel sorumluluğa dayalı bir biçimde piyasalardan elde edebilmektedir. Çekirdek çalışanlar ise, ulusal ölçekte toplumsal sorumluluk temelinde oluşturulan kamu kurumları tarafından korunmaktadır. İşgücü piyasasında en yüksek gelir güvencesizliği ile karşılaşan ve sosyal korumadan en az yararlanan grupları oluşturan işsizler ve dışlanmışlar korumaya (eğer varsa) çalıştırmacı nitelik etrafında örgütlenmiş sosyal yardım ve işsizlik yardım aracılığıyla ulaşır. Sosyal yardım ve işsizlik yardımı programları yoksa veya kapsamından dışlanıldığı durumlarda, yerel ölçekte bireysel sorumluluk temelinde gerçekleşen aile ve topluluk ilişkilerinden koruma sağlanmaktadır.

c. Çalıştırmacı (Workfare) Uygulamalar

Sosyal koruma alanında, işgücü piyasasındaki bölünmeyi güçlendiren ve yeni boyutlar katan değişimlerin gerçekleştiği görülmektedir. İşletme ve piyasa aracılığıyla sağlanılan korumaya ağırlık verme bunlardan biridir. Diğeri ise, sosyal yardım ve işsizlik yardımlarının kazandığı yeni çalıştırmacı (workfare) niteliktir (Erdut, 2004: 139).

Çalıştırmacı nitelik sosyal koruma düşüncesinde bir farklılaşmayı ifade etmekte ve işgücü piyasasında yeni gruplar, bölümler yaratmaktadır (Topak, 2004: 75). Çalıştırmacı programlar deyimi daha çok Kanada, ABD, Avustralya, Yeni Zelanda ve İngiltere gibi Anglosakson ülkelerde bazı toplumsal grupları kapsayan aktif işgücü piyasası politikalarını adlandırmada kullanılmaktadır. Çalıştırmacı programlar yerine "refah için çalışma", "refah bağımlılığının ortadan kaldırılması", "refah karşılığı çalışma" veya "aktif önemler" gibi deyimlerde kullanılmaktadır (Barbier, 2001: 3).

Çalıştırmacı uygulama işle ilgilidir. Bu bağlamda, işsizi veya yardıma gereksinim duyan bir kimseyi, herhangi bir işte çalıştırma amacı eğitim, mesleki eğitim verilmesi, güvencesizlik karşısında korunması veya sosyal katılımın sağlanması gibi sosyal nitelikli amaçların önüne geçer. Diğer yandan, çalıştırmacı nitelik sosyal yardımların bir parçası haline gelir. Gelir yoklaması, muhtaçlık, işsiz olma, aktif olarak iş arama veya her an iş başı yapmaya hazır olmak gibi yardım hak etme koşullarının bulunması sosyal yardımların temel niteliğidir. Sosyal yardım sistemine çalıştırmacı uygulamaların katılmasıyla, bu koşullara meslek edindirme programları kapsamında bir işi kabul etme gerekliliği ya da zorunluluğu da dahil edilmektedir (Lodemel, 2000: 45).

İşsizlik yardımları veya sosyal yardımlarla çalışma zorunluluğunun ilişkilendirilmesi, yaşamlarını sürdürebilmek için kamu gelir aktarımlarına gereksinim duyanlar ile devlet

arasında kurulan sosyal devlet ilişkisinin değişmesine işaret eder. Çalıştırmacı uygulamaların yaygınlaşması sosyal hakların daraltılması ya da genişletilmesi olarak değerlendirilmemelidir. Çalıştırmacı uygulamalar sosyal haklar ve sosyal devlet sisteminde köklü bir değişimi ifade eder. Çalıştırmacı uygulamalar bir yandan çalışma isteğinin yoklanmasına yönelik bir işlev görürken, bireylere işgücü piyasası ile bağlarını güçlendirmede çok az olanak sağlar, bireylerin özerkliğini azaltır (Lodemel, 2000: 6). ABD'de olduğu gibi, çalıştırmacı politikaların yaygınlaştığı süreçte, uygulayıcılar "bildiğimiz refahın sonu" sloganı ile bu değişimi simgeleştirmektedir (Larsen, 2001: 5).

Çalıştırmacı programların temel ayırt edici niteliği zorunluluk unsurudur. Bir program tarafından sunulan işte çalışılmadığında yardımlar azalıyor veya tamamen kesiliyorsa bu programda zorunluluk unsur var demektir. Çalıştırmacı nitelik yardım alanlar bakımından zorlayıcı, cezalandırıcı ve teşhir edici bir biçim alır (Standing, 1999: 317325; Lodemel, 2000: 3). Çalıştırmacı programlar yardıma gereksinim duyan bireyin topluma karşı yükümlülükleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Çalıştırmacı modelin yardım alanları olabildiğince çabuk bir işe yerleşmeye zorladığı bilinmektedir. Çalıştırmacı uygulamalar bireyi herhangi bir işi kabul etme yönünde zorlamayı kendi geçimini sağlayacak duruma gelme konusunda yeterli görür. Çalıştırmacı uygulamalar dar anlamda destek sağlamakta ve cezalandırıcı nitelikte yükümlülükleri öne çıkarmaktadır.

Yardım karşılığı çalışma veya çalışma karşılığı yardım gibi programlar işgücü piyasasını düzenleme biçiminde bir değişikliği gösterir. Bu programlar, işgücü piyasasındaki istikrarsızlığın ve esnekliğin doğurduğu yük ve riskleri devletten işsiz bireylere doğru zorla yeniden dağıtır. Bu bağlamda, bireylerin işsizlik ve sosyal yardımlara olan bağımlıklarını ortadan kaldırma amacı, işsizlerin düşük ücretli ve eğreti işlerde istihdam edilmeleri ile eş anlamlı görülür. Çalışma karşılığı yardım veya yardım karşılığı çalışma uygulamaları rastlantısal, eğreti ve uygun olmayan işler için zorla bir işgücü sunumu yaratır (PeckTheodore, 2000: 119). Bu tür programlar insan onuruna uygun ve güvenli iş yaratmaktan çok, işgücü sunumunu arttırmaya yaramaktadır (CostelloLevidow, 1997: 12).

Çalıştırmacı programlar disiplin edici nitelikler taşıması yanında, işsizlerin buldukları işlerdeki ücretlerin düşük olmasına ve işten beklentilerin gerilemesine yol açmaktadır. Aktif politikalar ve işsizlik ödemelerindeki değişim iş arayanlar arasında rekabeti yoğunlaştırmakta ve pazarlık gücünü azaltmaktadır (CostelloLevidow, 1997: 6). Aktif hale getirmeye dayanan çalıştırmacı programlar bir dizi yeni sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Bunlardan birincisi, kamudaki uygun işlerin, programlara katılanlar tarafından, asgari ücret düzeyinin altında bir ücretle yerine getirilmesidir (Sapancalı, 2003: 220221). Bu programlar kapsamında kamuda çalışma, normal bir çalışma olarak görülmediği için, çalışmaya ilişkin hakların kullanılması engellenmektedir. Asgari ücret, sendikalaşma bu haklara örnek oluşturur. Bu anlamda, sosyal yardım karşılığı kamu işlerinde çalışmanın yaygınlaşması, kamu sektöründe normal koşullarda istihdam edilenler üzerinde bir baskı yaratacaktır.

Diğer yandan, aktif ve çalıştırmacı politikalar ekonomi içinde kalıcı olarak yerleşmiş ve desteklenmiş büyük bir alan yaratma potansiyeli taşımaktadır. Bu politikaların başarısızlığı asgari ücretin altında çalışmayı ve geriletilmiş sosyal haklar etrafında toplumsal bölünmeyi pekiştirecek ve kalıcı hale getirecektir. Başarılı olma durumunda dahi, yoksul çalışanların

bulunduğu bir toplumsal tabakanın genişletilmesi tehlikesi söz konusudur (AndersenJensen, 2001).

Çalıştırmacı uygulamalar yalnızca sosyal yardımların kurumsallaştığı gelişmiş ülkelerde yaygınlaşmamaktadır. Aynı zamanda, gelişmekte olan ülkelerde de uygulamaya konan sosyal yardım programlarının da çalıştırmacı nitelik temelinde düzenlendikleri görülmektedir. Örneğin, Türkiye'de 20052007 yılları arasında yaşama geçirilmesi planlanan yeni sosyal güvenlik sisteminde ilk defa uygulanacak sosyal yardım programlarının esasta çalıştırmacı nitelikte olması planlanmaktadır. Yardımlardan yararlananların asgari ücretin üçte biri oranında bir ödeme karşılığında "meslek edindirme programlarına" devam etmesi yardımın sürmesindeki en önemli koşuldur (Kapar, 2004: 4748).

Sonuç

İşgücü piyasası gittikçe karmaşık ve parçalanmış bir biçim almaktadır. İşgücü piyasasındaki bu olumsuzluğu pekiştiren gelişmelerden biriside gelir güvencesizliği karşısında sağlanan korumadır. İşgücü piyasasında ve bağlı olarak toplumda sosyal koruma bağlamında bölünmeler belirgin hale gelmektedir.

Sosyal dayanışma temelinde sağlanan sosyal korumadan belirli bir çalışan grubu yararlanırken ve katkı sağlarken, yüksek gelirli ve üst düzey çalışanlardan oluşan bir grup ise, sosyal korumanın dışında kalma, gelir güvencesini piyasa ve işletmelerden sağlama eğilimine sahiptir. Diğer yandan, işgücü piyasasının en geniş kesimlerini oluşturan işsizler, dışlanmışlar ve eğreti işlerde çalışanlar hem işletme/piyasa temelli hem de sosyal korumadan dışlanarak aile/topluluk ilişkilerinin ve çalıştırmacı sosyal yardımların sağladığı korumaya mecbur bırakılmaktadır (Çizim 2). Sosyal koruma sistemi içinde yer alan sosyal yardım ve hizmetler programları yeniden tasarlanarak çalıştırmacı bir nitelik kazanmaktadır. Bu gelişmeye bağlı olarak, işgücü piyasasında "meslek edindirme" ve "aktif hale getirme" programları adı altında yeni çalışan kümeleri oluşturulmaktadır.

Üst gelir gruplarının ve ayrıcalıklı işgücü grupları için özel harcama ve bireysel tasarruflara bağlı olarak finans piyasalarından ve işletmelerden güvence sağlanmasının yaygınlaştırılması, desteklenmesi ve geliştirilmesi yönündeki baskı ve istemler vergi ve katkı ayrıcalıkları, muafiyetleri ile sonuçlanmaktadır. Toplumda ekonomik ve sosyal bakımdan diğerlerine göre iyi ve güçlü olan bir grup zorunlu katkı ödeme sorumluluğunu yerine getirmekten kaçınma eğilimine girmekte ve sosyal dayanışmanın dışına çıkartılmaktadır. Bu durum, sosyal sigorta ve sosyal yardımlar sürmesi için gerekli olan gelirleri azaltmakta ve sosyal dayanışmanın yükü işgücü piyasasında orta ve alt gelir gruplarının üstünde kalmasına neden olmaktadır.

Sonuç olarak, işgücü piyasasındaki bölünme salt piyasanın yapısı ve işleyişi ile sınırlı değildir. Aynı zamanda, bölünmüş bir toplumsal yapı tehlikesini de ortaya çıkarmaktadır. Bölünmenin belirginleşmesi sosyal korumanın temelinde bulunan sosyal dayanışma değerini zayıflatırken, sosyal barışın ve adaletin gelişimini de olumsuz olarak etkilemektedir.

Yararlanılan Kaynaklar

ANDERSEN Jørgen GoulJENSEN Jan Bendix (2001), "Different Routes to Improved Employment in Europe", s.17, (http://www.socsci.auc.dk/ccws/Workingpapers/200122DifferentRoutestoImprovedEmploymentinEurope.PDF) (12.12.2002)

BARBIER JeanClaude (2001), "Welfare to Work Policies in EuropeThe Current Challenges of Activation Policies", Document de travail CEE, No. 11, Novembre 2001, http://www.ceerecherche.fr (05.05.2004)

BEATTIE Roger, "Social Protection for All: But how?", International Labour Review, Vol. 139, No. 2, 2000, s.129148.

BOSCO Alessandra (2000), "Are National Social Protection Systems under Threat?", European Issues No. 7.

BROWN PatricaZILLER Jacques (1997), "Introduction", (içinde) Transformations in Social Security Systems, Edit: International Institute of Science Working Group on Social Security Systems, International Institute of Science, Brussels.

CARNOY Martin (1999), "The Family, Flexible Work and Social Cohesion at Risk", International Labour Review, Vol. 138, No. 4.

COSTELLO AnneLEVIDOW Les (1997), "Flexploitation Strategies: UK Lessons for Europe", For Humanity Against Neoliberalism, London Committee, the Second Intercontinental Encuentro for Humanity Against Neoliberalism, Madrid.

DEACON Bob (2000), "Globalization and Social Policy: The Threat to Equitable Welfare", The United Nations Resarch Institute for Social Development Occasional Paper No. 5.

ERCAN FuatÖZER Şemsa (2000), "Emek Piyasası Teorileri ve Türkiye'de Emek Piyasası Çalışmalarına Eleştirel Bir Bakış", Toplum ve Bilim, S. 86 (Güz 2000).

ERDUT Tijen (2004), "İş ve Gelir Güvencesi", I. Ulusal Sosyal Politika Kongresi (2224 Ocak 2004Ankara), Türkiye Devrimci İşçi sendikaları Konfederasyonu Ya., Ankara.

ERDUT Zeki (1998), Rekabetin İşgücü Piyasasına Etkisi, Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası Yayın No. 40, İzmir.

EUZEBY Alain (2000), "The Financing of Social Protection and Employment in the Context of Economic Globalization", Social Security in the Global VillageThe Year 2000 International Resarch Conference on Social Security (2527 Sempember 2000), International Social Security Association, Helsinki.

GINNEKEN Wouter van (1999), "Overcoming Social Exclıusion", (içinde) Social Security for the Excluded MajorityCase studies of Developing Countries, Edit.: Wouter van GINNEKEN, International Labour Office, Geneva.

ILO (2000a), Income Security and Social Protection in a Changing World, World Labour Report 2000 (WLR 2000), International Labour Office, Geneva.

ILO (2000b), "Ninety per cent of World Excluded from Old Age Pension Schemes", International Labour OrganizationPress Release. (http://www.ilo.org/public/english/bureau/inf/pr/2000/14.htm) (11.11.2002)

ILO (2001), Social Security: Issues, Challenges and Prospects, Report VI, International Labour Conference 89. Session 2001, International Labour Office, Geneva.

ILO (2002), Global Employment Agenda, Discussion Paper, International Labour Office, Geneva.

JUTTING Johannes (1999), "Social Security Systems in Low Income Countries: Concepts, Constraints and the Need for Cooperation", Center for Development Research Discussion Papers on Development Policy No. 9, Bonn.

KAPAR Recep (2004), "Taslak Metine İlişkin Eleştiriler: Sosyal Güvenlik Sisteminde Reform Önerisi", Sendikal Notlar, S.23(Ağustos).

KNIJN Trudie (2002), "Family Solidarity-Social Solidarity; Communicating Vessels?", Conference Social Values, Social PoliciesWorkshop: Families in the Welfare StateTilburg University (2931 August 2002), Tilburg.

LARSEN Jørgen Elm (2001), "The Active Society and Activation Policy", Paper Presented at the Conference of the Graduate School for Integration, Production and Welfare: 2831 October 2001, Denmark.

LODEMEL Ivar (2000), "Work Integration through Obligations to Work. Current European Workfare Initiatives and Future Directions", Workshop on Unemployment, Work and Welfare, Brussels.

LUCKHAUS Linda (2000), "Treatment, So"Equal cial Protection and Income Security for Women", International Labour Review, Vol. 139, No. 2.

NYGAARD Jeff (1999), "Social Security Reform", Z Magazine (April1999).

ÖNGEN Tülin (2003), "Küresel Kapitalizm ve Sermayenin Yeni Hegemonya Stratejileri", 20002003 Petrolİş Yıllığı, Petrolİş Ya., İstanbul.

PECK JamieTHEODORE Nikolas (2000), "Work First: Workfare and the Regulation of Contingent Labour Markets", Cambridge Journal of Economics, 200024, s. 119138.

REYNAUD Emmanuel (2001), "The extension of Social Security Coverage: The approach of the International Labour Office", Leo Wildmann Symposium, 27th General Assembly, International Social Security Association, Geneva.

SAPANCALI Faruk (2003), Sosyal Dışlanma, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ya., İzmir.

STANDING Guy (1999), Global Labour Flexibility, Seeking Distributive Justice, Macmillan Press, London.

STANDING Guy (2000), "Globalisation and Flexibility: Dancing around Pensions", International Labour Office, Geneva.

TOPAK Oğuz (2004), "Dünya Bankası ve Sosyal Güvenlik sistemine İlişkin Yeni Hedefler", Sendikal Notlar, S.23(Ağustos).

YATES Charlotte (1998), "Defining the Fault Lines: New Divisions in the Working Class", Capital and Cklass, Issue No. 66.

Abstract

The theoretical approaches to homebased work can be classified in two groups of work. In the first group, as the labor demand within the new production and labor organizations are identified, the female labor is also considered to show how and in what conditions it is integrated into the labor market. In other words, instead of analyzing female labor as a different category, it is rather is considered with respect to increasing inequality faced by vulnerable groups with low negotiation power. In the second group of work, the inequality faced by women in all fields of life including work has been explored in relation to patriarchal ideology and the roles women take on within the family and society. In other words, the way women present themselves in society and work and the strategies they develop to deal with the inequalities have been analyzed within the framework of ideological constructs and power relationships. When the arguments in these two frameworks are considered together, it is seen that they complement each other in explaining how the persistent inequalities faced by women also weaken their position in the work place so as to provide the cheap and flexibly employed labor demanded by the current production system; in fact, it is also observed that the system often gets restructured due the presence of such labor.

When we bring together these two channels of thought on homebased work with respect to class analysis and class consciousness, it becomes apparent that we have to develop different ways of conceptualization in the light of new priorities in the use of labor and start thinking over the ways of acting together. It is known that in many different localities of the world, labor is getting involved into the production system in different ways and the workers either at the factory or at home try to develop various survival strategies, which constitutes the most important rationale of homebased work. With the newly emerging division of labor throughout the world and the international movement and competition of capital, class struggle has also gained an international nature and classes have been divided in themselves making class conflicts more variable and in most of the cases ambiguous. In this situation, other that identifying classes within production relations, it becomes necessary to understand the social, cultural and genderbased mechanisms that make class structures ambiguous and, in turn, class struggle more difficult. It can be claimed that due to the multiplicity of the factors that shape the identity of the individuals, the consciousness of class identity requires developing strategies to bring together different segments of workers who will benefit in the longrun from acting together. Today, thinking over and developing national and international means to solve the problem of misleaded struggles between worker groups, who appear to be positioned against each other as rivals in the global production organization, is one of the most important issues we have to deal with. Therefore, different forms of organization, including the ones concerning homebased work and new strategies trade unions should adopt in the face of new realities throughout the world should be considered seriously.

Ev Eksenli Kadın Emeği ve İşçileşme Bilinci

ASUMAN TÜRKÜN

I. Giriş

Ev eksenli çalışma ile ilgili kuramsal yaklaşımlar, kabaca iki grupta ele alınabilir. Bunlardan birincisinde, farklı üretim süreçleri ve emek örgütlenmeleri çerçevesinde ortaya çıkan emek talebi incelenirken, kadın emeğinin farklı dönemlerde hangi koşullarda emek pazarının parçası haline geldiği ortaya konmaktadır. Dolayısıyla, burada kadın emeğini ayrı bir kategori olarak incelemekten çok, savunmasız konumdaki emeğin maruz kaldığı eşitsizlik durumu öne çıkarılmaktadır. İkinci tür yaklaşımlarda ise, kadınların çalışma dahil, yaşamın her alanında karşılaştığı ayrımcılığın nedenleri, ataerkil ideoloji ve kadının toplum ve aile içindeki cinsiyete dayalı rolleri bağlamında ele alınmaktadır. Diğer bir deyişle, ideolojik kabuller ve iktidar/güç ilişkileri çerçevesinde, kadınların kendilerini çalışma hayatı dahil her alanda nasıl sundukları ve ne tür stratejiler geliştirdikleri; aynı zamanda, kimi zaman bu sistemi nasıl yeniden ürettikleri konusunda açıklamalar getirilmeye çalışılmaktadır. Aslında bu iki yaklaşımın açıklama biçimleri birbirlerini destekler niteliktedir. Kadının toplumsal hayatta yaşadığı ve kabul edip içselleştirdiği ya da zorunluluk sonucu kabullenmek zorunda kaldığı eşitsizlik, mevcut üretim sisteminin hem ucuz emeğe olan talebini karşılamakta, hem de kimi zaman üretim sistemleri böyle bir emeğin varlığı ve sunumu nedeniyle biçimlenebilmektedir (Türkün Erendil, 2002).

Ev eksenli çalışmaya yönelik bu iki bakış açısını sınıfsal analiz ve sınıf bilinci çerçevesinde birlikte ele aldığımızda, farklı kavramsallaştırma biçimlerini ve buradan yola çıkarak birbirini dışlayan ya da rakip konumda görünen grupların birlikte hareket etme olanaklarını gündeme getirmek gerekiyor. Bilindiği gibi, yeni üretim ve emek organizasyonları sonucunda, dünyanın pek çok mekanında farklı biçimde üretimin parçası haline gelmiş bir emek söz konusu ve bu emek pazarını oluşturan bireyler günlük pratikler içinde günü kurtarmaya ve yaşam stratejileri geliştirmeye çalışıyorlar. Dünya çapında yaygınlaşan eveksenli çalışmanın önemli bir boyutunu bu oluşturuyor. Ortaya çıkan yeni işbölümü, sermayenin uluslararası hareketi ve rekabeti, sınıf çatışmasını da ulusal sınırların dışına çıkarıyor; işçi sınıfı kendi içinde bölünme yaşıyor; sınıf içi ve sınıflararası çelişkiler çeşitleniyor ve muğlaklaşıyor. Bu koşullar altında, sınıfın üretim ilişkileri çerçevesinde tanımlanmasının yanısıra, toplumsal, kültürel ve cinsiyete bağlı ideolojik belirleyicilerin sınıf yapılarını nasıl muğlaklaştırdığının anlaşılması gerekiyor zira insanları birarada tutan başka kimlikler olmaksızın sadece üretim örgütlenmesindeki konum bir grubu "kendi için sınıf" haline getirmiyor. Sınıfı toplumsal bir kavram olarak ele aldığımızda, toplumsal aktör olarak sınıfın ortaya çıkması için kısa vadeli birlikteliğin önüne geçen bir bilinçlilik şart gözüküyor. Dolayısıyla, kendi için sınıf dediği-

mizde ve üretim ilişkileri içinden bunu tanımladığımızda, bunun içine birlikte hareket etmekten yararı olan, birlikte hareket etmenin pozitif toplamlı bir oyun haline geldiği grupları dahil etmiş oluyoruz. Bugünkü üretim ve emek örgütlenmesi çerçevesinde birbirlerinden ayrı konumlanmış gibi görünen ve birbirlerinin aleyhine hareket eder duruma düşmüş gruplar göz önüne alındığında, bu olumsal durumun hangi ulusal ve uluslararası araçlarla çözülebileceğinin ve güçlenmenin nasıl sağlanabileceği tartışılması en önemli gündem maddelerinden birini oluşturmaktadır. Bu yazıda da ilkönce eveksenli çalışmayı açıklayan iki farklı yaklaşım ele alınacak, daha sonra da eveksenli çalışmanın niteliği, pratikte ortaya çıkan örgütlenme biçimleri ve diğer çalışanlarla birlikte hareket etme olanakları tartışılacaktır.

II. Eveksenli çalışmaya açıklama getiren kuramsal yaklaşımlar ve sınıf ilişkileri

Üretim ve emek örgütlenmeleri ekseninde yer alan çalışmalar ve kadın emeğinin yeni kullanım biçimleri

Son yıllarda kadın emeğini, özellikle 1970'lerden sonra *üretim ve emek örgütlenmesi* ve dolayısıyla *küreselleşme* olgusu içinde ele alan çalışmalar yaygınlık kazanmaktadır. Bu tür yaklaşımlar, *'esnek üretim'* olarak özetlenen ve ekonomik bunalıma bir çözüm olarak sunulan yeni üretim ve birikim rejimi arayışlarının ortaya çıkardığı esnek düzenleme mekanizmalarının emek üzerindeki etkilerini incelemekte ve bu bağlamda kadın emeğinin istihdam edilme koşullarına açıklama getirmeye çalışmaktadır (Eraydın ve Türkün, baskıda).

Bu çalışmalarda, genel olarak, küreselleşme mantığı, firmalar arası ilişkiler, kayıtdışı ekonominin bu sistemdeki yeri, farklı emek pazarlarının bu süreçlerde kullanılma biçimleri gibi konular tartışmaların odağında yer almaktadır. Yeni teknolojilerin hem üretim, hem iletişim alanında sunduğu olanaklar üretimin dünya ölçeğinde yayılmasını ve değişik mekanların sunduğu farklı potansiyelleri kullanabilme olanaklarını yaratmaktadır. Böyle bir üretim örgütlenmesinde en temel özellik, firmaların özellikle emekyoğun kısımlarını dışarı atarak fason üretimi desteklemeleri ve talebe göre kayıtlı ya da kayıtsız çok sayıda firma ile ilişkiye geçmeleridir. Düşey ayrışma, firmaları üretim maliyetlerinin düşürülmesi açısından karlı bulmaktadırlar; firmalar bu yolla vergi, sigorta, işçi sağlığı ve iş güvenliği, toplu sözleşme gibi konularda yasal yükümlülüklerden kurtulmakta, aynı zamanda da talebe göre çeşitli büyüklükteki firmalarla bağlantıya geçerek ücret giderlerini büyük ölçüde azaltmaktadırlar. Bu süreçte, özellikle markalaşmış uluslararası şirketler, uluslararası düzlemde mekana yayılan "taşeron zincirlerinin" en önemli aktörleri olarak ortaya çıkmaktadır. Uluslararası şirketler, farklı ülkelerde kurulmuş yabancı ortaklı fabrikalar, bunlara iş yapan taşeron fabrikalar ve atölyeler, 'çile' atölyeleri (sweatshops), mikro aile işletmelerini kapsayan bu zincirlerin en son halkasını evde çalışanlar oluşturmaktadır. Bu karmaşık taşeron zincirlerin en önemli özelliklerinden birisi de, çok sayıda, çeşitli büyüklükte ve nitelikte firmanın, aracının, işletmenin ve evde çalışanların dahil olması nedeniyle ilişkilerin görünmezleşmesi, kime üretildiği bilgisinin muğlaklaşması ve dolayısıyla yasal hakların talep edilme olanaklarının ortadan kalkmasıdır (DİSK, Birleşik Metal İşçileri Sendikası, 2003).

Dolayısıyla, emek açısından bu sürece bakıldığında, bu modelin emeğin pazarlık gücünü azalttığı, sendikasız ve güvencesiz bir konumda çalışmanın yaygınlaştığı bir çalışma ortamını hazırladığını söyleyebiliriz. Bu fason ilişkiler ağı içinde, firmalar, talebe göre farklı sa-

yıda taşeron ile çalışırken, özellikle küçük üretim birimlerinde talebin durumuna göre sözleşme usulü işçi çalıştırma, aile emeğini kullanma, ya da eve iş verme gibi yöntemlerle üretim maliyetlerini düşürme yöntemleri kullanılmaktadır. Bu firmaların pek çoğunun kayıtsız olduğu, ya da kayıtlı olsalar bile sigortalı işçi kullanmayarak veya sigortalı işçi sayısını sınırlı tutarak belirli vergilerden kaçmanın yollarını aradıkları pek çok araştırmada söz konusu edilmektedir. Bunun anlamı ise özellikle emekyoğun üretimin sürdüğü dağınık fason üretim ağları içinde emek sömürüsünün giderek artması ve aynı zamanda da görünmez hale gelmesidir. Böyle bir sistem içinden bakıldığında kadınların, özellikle de eveksenli çalışanların bu üretim zincirinin en zayıf ve savunmasız halkasını oluşturduğunu söylemek yanlış olmaz. Böyle bir kavrayış, kadınların bu emek pazarı içindeki varlık nedenini anlamamıza yardımcı olmaktadır (Eraydın ve Erendil, 2002; Benton, 1990; Castells ve Portes, 1989; Bolles, 1985; Cheng ve Greffi, 1994; Lawson, 1992; Beneria ve Roldan, 1987; Peck, 1992; Phizacklea ve Wolkowitz, 1995; DrakakisSmith, 1996; Gilbert, 1994).

Bu çalışmaların hepsinde ortak olan açıklama, çekirdek aile için 'ekmek parası' kazanan, genellikle sigortalı, erkek fabrika işçisinin önemini yitirmesi ve esnek olarak kullanılarak maliyeti düşürülmeye çalışılan emeğin ön plana geçmesidir. Bu sistem içinde kadınlar ve çocuklar, var olan toplumsal yapılar içinde en fazla sömürülen konumuna gelmektedir. Aile emeği yani para karşılığı olmayan emek kullanımı yaygın biçimde bulunmaktadır. Bu krizlere karşı kullanılan en önemli stratejilerden biridir. Piyasada talep yüksek olduğunda işçi çalıştıran küçük şirketler, piyasa daraldığında işçileri çıkararak aile emeğine başvurabilmekte ve krizlere karşı durmaya çalışmaktadırlar. Kimi küçük şirketler ise zaten sadece kontrol edilebilir bir aile emeği ile kurulmaktadır. Burada aile bireyleri arasında yapılan bölüşüm ataerkil yapılar içinde şekillenmekte, ya da bireylerin farklı dönemlerdeki hiyerarşik güçlerine göre sürekli yeniden tanımlanmaktadır. Ev eksenli çalışma ise diğer emek kullanım biçimleri içinde zincirin en alt halkasını oluşturarak, karşılaştırılamayacak derecede düşük ücret ödenen ve çoğunluğunu kadınların oluşturduğu görünmez bir emek türü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kesimde örgütlenme çok sınırlı olduğu ve çok sayıda kişi işsizlik ve yoksulluk tehdidi altında bulunduğu için çok düşük ücretlerle çalışmak çaresiz olarak kabullenilmektedir (Bora,2002).

Marksist kuram, neoklasik emek piyasası kuramına karşı çıkarken, emeğin girişimci tarafından talep edildiğinde meta haline geldiğini öne sürerek, artı değerin emeğin katkısı ile oluştuğunu ve üretim faktörlerinin mülkiyeti nedeniyle emeğe yapılan ödemelerin sömürü koşullarını tanımladığını belirtmektedir. Sunulan bu çerçevede kadın emeği ayrı bir kategori olarak tanımlanmamıştır. Bu çerçevede, evin tüketim ve yeniden üretim mekanı olarak tanımlanarak, kadınların evde yaptıkları işlerin üretim çerçevesinden soyutlandığı görülmektedir. Ancak, son dönemde Marksist feminist yazarlar, evin kadının önemli bir çalışma mekanı olduğunu vurgulamaktadırlar.

Emek piyasasına yönelik üçüncü kavramsal çerçeve ise *ayrımlaşmış emek piyasası kuramıdır*. İşgücü piyasasının farklı tabakalardan oluştuğu görüşünü esas alarak, çalışma koşullarının ve davranış kurallarının farklılaştığı temel olarak iki işgücü piyasasından ve buralardaki farklı süreçlerin ortaya çıkardığı yapılardan söz eden bu kuram, emek piyasasının tek düze bir yapıya sahip olmadığını da kabul etmektedir (Eraydın ve Erendil, 1999a). Bu kurama göre, birincil işgücü piyasasını kullanan ve sendikalı işçi çalıştıran firmalarda, istihdam edilecek emeğin, kullanılan teknolojiye göre tanımlandığı, bu kesimdeki girişimcilerin

emeğin becerili ve eğitilebilir olmasına dayalı olarak işgücünü seçtikleri ve bu üretim sırasında da becerilerini geliştiren işgücünün sürekliliğinin sağlanması için ücret ve çalışma güvencesi verildiği söylenebilir. Buna karşılık, ikincil işgücü piyasasında, birincil piyasada iş bulamayan işçilerin beceri düzeyleri ne olursa olsun güvencesiz koşullarda ve göreli olarak daha düşük ücretlerle çalışarak işgücü piyasasına katılabildikleri belirtilmektedir. Çoğunlukla kayıt dışı kesimi oluşturan bu piyasada kadın işgücü yoğun şekilde istihdam edilmektedir (Benton,1990; Standing, 1989). Kadın işgücünün meslek eğitiminin kısıtlı olması ve mesleki beceri edinmesindeki engeller nedeniyle ikincil işgücü piyasasına katılabildiği, ya da beceri ve işe bağımlılıklarının az olması nedeniyle ucuz ve güvencesiz işgücü arzını oluşturdukları belirtilmektedir (Nielsen,1990).

Son yıllarda özellikle esnek üretim ve küreselleşme yazınında ortaya çıkan görüş ise, üretim örgütlenmesi ile emek süreçlerinin belirli bir emek tipini tanımlaması ve bazı iş kollarındaki emek gereksinimlerinin kadın emeğinin niteliğine uygun düşmesidir (Sloane, 1980; Robert,1983). Dolayısıyla, cinsiyet farklılığına dayanan kabuller sonucunda kadın işgücüne belirli roller ve nitelikler yüklenmekte ve bu yüklenen nitelikler bilinçli olarak pekiştirilmektedir (Massey, 1983; Jenson, 1994). Bunun sonucunda kadın işi erkek işi şeklinde tanımlamalar gündeme gelmektedir (Philips, 1983). Ancak bu tanımların ülkeden ülkeye değiştiği, bu nedenle de din ve kültürün tanımladığı zihniyetin ve kadına atfedilen rollerin de kadın işinin tanımlanmasında etkili olduğu iddia edilmektedir (BekataMardin ve diğerleri, 2000).

Eveksenli çalışmayı cinsiyete dayalı ayrımcılık, ataerkil ve hakim ideolojiler çerçevesinde ele alan yaklaşımlar

Bu grupta yer alan çalışmalar, kadının toplumdaki yerini, kadına ilişkin tasavvurlar ve ataerkil aile yapılanmasında yansımasını bulan iktidar ilişkileri çerçevesinde açıklamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla, aile içinde cinsiyete dayalı işbölümü, kadının ev dışında çalışmasına ilişkin tavır ve aslında kadınların da bu yapı içerisinde içselleştirip kabullendikleri bakış açıları ortaya konurken, aynı zamanda da kadınların, güçlerini farkettikçe bu iktidar biçimlerine karşı uyguladıkları stratejiler vurgulanmaktadır. Ayrıca, kadınların emek piyasasına katılmasıyla birlikte ortaya çıkan olumlu/olumsuz sonuçlar ve farklı ülke deneyimlerinden yararlanarak ortaya konulan örgütlenme ve hak talep etme olanakları irdelenmektedir. Bu çalışmalar, kadın emeğinin hangi mekanizmalarla ulusal veya uluslararası üretim ve emek örgütlenmesinin parçası haline geldiğini ve bunun sürdürülme koşullarının nasıl yaratıldığını kavramak açısından da çok önemlidir; bir başka deyişle, toplumsal ve kültürel faktörler ile esnek emek örgütlenmesi koşullarının nasıl çakıştığı, birbirini beslediği ve yeniden üretildiği göz önüne serilmektedir (Eraydın ve Türkün, baskıda).

Dolayısıyla, bu gruptaki pek çok çalışmada kadının işgücü piyasasına katılımı ile aile içinde konumu birlikte irdelenmeye çalışılmaktadır. Buradaki temel sav, aile içindeki kadın erkek eşitsizliğinin emek piyasasına da yansıdığı ve kadın emeğinin daha ucuz, düzensiz ve güvensiz koşullarda istihdam edildiğidir. Bu durum, kadının eğitim ve beceri düzeyi gibi faktörlerden değil, evle ücretli iş arasındaki ilişkiden/çelişkiden kaynaklanmaktadır. Kadının evdeki tüm sorumluluklarının devam etmesi ve işteki çalışma koşullarını ve saatlerini ailenin yaşam çerçevesi içinde düzenlemeye çalışması, kadını işgücü piyasasında dezavantajlı konuma sokmaktadır (Stratigaki ve Vaiou, 1994).

Toplum, aile ve kadın üçlüsü içinde kadını tanımlayan bir diğer kavramlaştırma ise toplumsal ayrımcılık konusunda önemli ipuçları sağlamaktadır. Özellikle kalkınma sürecindeki ülkelerin hanehalklarına ilişkin araştırmalarda kadınla ilgili yazın, bir yandan teslimiyet, diğer yandan dayanışma motifleri üzerine kuruludur (Boserup, 1970). Bu çerçevede hanehalkları, sosyoekonomik sisteme uyum sağlamaya çalışan karar verme ve dayanışma birimleri olarak tanımlanmakta ve düşük ücretlerin, düzensiz gelirlerin ve güvencesiz işin söz konusu olduğu ortamda, ancak aile bireylerinin gelirlerinin aile içinde toplanması ile bir ekonomik sıçrama yapılabileceğini göstermektedir. Bu koşullarda hanehalkı içinde kadının geleneksel rolleri de devam ettiği sürece çalışmasına '*göz yumulmaktadır*'. Zor yaşam koşullarında aile bir yandan bütünlüğü sağlamaya çalışıp geleneksel değerlere sıkı sıkıya sarılırken, öte yandan kadının emeğinin kullanılmasının ailenin gelirini artırdığı kabul edilmektedir. Bu durum ailenin toplum içindeki ekonomik konumunu değiştirebilmek için bir zorunluluk kabul edilmekte ve kadının aile içindeki geleneksel rolü devam etmektedir (Nash ve Safa, 1976). Bu konuda diğer bir yaklaşım ise akrabalık bağları ve bir emek alış verişi (paralı veya parasız) ile tanımlanan sosyal çevre içinde kadını ele almak şeklinde özetlenebilir. White (1994) İstanbul'da evde örme işi yapan kadınları incelerken, aileyi bir araştırma birimi olarak almayı yetersiz bulmakta ve kadının kimliğinin aile ile birlikte, sosyal çevredeki yüklendiği işlevler ve yaptığı üretimle tanımlanabileceğini öne sürmektedir. Bu tür bir yaklaşımda kadın emeğinin ne şekilde kullanıldığını, sosyal yapı içinde nasıl şekillendiği veya sosyal yapıyı nasıl etkilediği önem kazanmaktadır.

Vurgulanan bir başka nokta ise, geleneksel değerler sisteminin geçerli olduğu toplumsal kesimlerde, kadının çalışmasının aile için olumsuz bir toplumsal statü simgesi olmasıdır (Pessar,1994; Beneria ve Roldan, 1987). Kendini geçindirebilecek bir erkek ile evlenmiş olmanın getirdiği saygıdeğer role sahip olmayan kadın, erkek ailesini geçindirebilecek duruma gelince dışarda yaptığı işi bırakmakta ve ev kadını rolüne tekrar geri dönmektedir. Koca ise, evi geçindirebilecek gelire sahip olunca hemen kadının işten ayrılması gibi bir taleple gelmektedir. Diğer bir deyişle, kadının ev dışında çalışması katlanılması gereken geçici bir durumdur.

Evde üretim yapmak bu bağlamda daha kabullenilebilir bir konum olarak değerlendirilmektedir. Koca veya babanın dışarıda çalışmaya izin vermemesi ya da aile ve çocuk konusunda kadınların üstlendikleri sorumluluklar, en azından belli dönemlerde engelleyici rol oynamaktadır. Bu durumda kadınlar, aile geliri yetmediğinde, ya da kendileri ve çocukları açısından bir yoksulluk durumu ortaya çıktığında kendi becerilerini paraya dönüştürmeye çalışmaktadırlar. Bu tür bir gelir, hayatı kolaylaştıran tüketim harcamaları (telefon parası, ev aletleri gibi), başka türlü alamayacakları giyim kuşam, ancak öncelikli olarak da çocukların eğitim harcamaları, ya da kızların çeyizi için kullanılmaktadır. Ancak, her ne kadar zaman ve emek harcanmış olursa olsun, eve iş alma, çalışmak anlamına gelmemekte ve bu kadınların ev kadını rollerinde bir değişim olmamaktadır (Mies,1986; White,1994). Pek çok çalışmada, kadının ev dışında çalıştığı koşullarda bile ev içindeki sorumluluklarında bir eksilme olmadığı gibi, aile ile ilgili kararlarda da söz yetkisinin artmadığı ifade edilmektedir. Bu durum çalışma olarak algılanmayan eveksenli çalışmada daha da belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Evin erkek bireyleri evişlerini daha eşitlikçi paylaşmaya niyetli değilse, bu konuda yardım yine ailedeki kadınlardan talep edilmektedir. Kadının annesi, evde olup çalış-

mayan ya da okumayan/okuyamayan genç kadınlar, bazen de evin kız çocukları bu zorlukları paylaşmaktadır. Dolayısıyla, ailenin diğer kadın bireyleri de fazladan sorumluluklar yüklenerek zarar görmektedirler (Eraydın ve Türkün, baskıda; Eraydın ve Erendil, 1999b; Hattatoğlu, 2000, 2002; Kümbetoğlu, 1996; Dedeoğlu, 2000).

Bu konuda yapılan araştırmalarda, çoğunlukla kadınların oluşturduğu eveksenli çalışmanın görünmezliği ve yok sayılması kadının evde ürettiği değerin hem toplumun hem de kadınların gözünde yok sayılması ile ilişkili olduğu vurgulanmıştır. Bu işlerin düzensizliği, dağınıklığı ve çok düşük ücretli olmasıyla nedeniyle aile bütçesine katkısı gözardı edilmektedir. Ancak bu görünmezlik ataerkil yapının dayatmaları sonucunda kadınların uyguladıkları stratejilerden de kaynaklanmaktadır. Kadınlar kazandıkları bu küçük miktarlardaki paraları kocalarından saklamaktadırlar ki kendi istekleri doğrultusunda harcayabilsinler ve el konulmasın. Kadınlar, aynı zamanda bu süreç içinde 'patriarkal pazarlık' yaparak aile içindeki güçlerini artırmaya çalışmaktadırlar; ancak bu da kadının varolan sistemi içselleştirmesi anlamına gelmektedir (Hattatoğlu, 2001; Kandiyoti, 1988). Diğer bir deyişle, kadınlar güç alanlarını göreli olarak genişletmeye çalışırlarken, erkekler de sahip oldukları ya da olmak istedikleri mutlak güç ve iktidar alanlarını kaybetmemeye çalışmaktadırlar ve bu güç alanları genellikle para üzerinden iktidara dönüşmektedir. Kadınlar evde yaptıkları işleri "boş zamanı değerlendirme" ya da "aile bütçesine katkı" gibi ifade etmekte, kimi zaman da, aslında erkek egemenliğinin yarattığı toplumsal baskıyla, yapılan işi hem kocalarından hem de komşu çevresinden saklamaktadırlar. Çünkü para karşılığı çalışmak, ailenin erkeklerini toplum gözünde eve yeterince para getirememek gibi iktidarı sarsıcı bir konumda bırakmaktadır. Dolayısıyla, bu alana girildiğinde, kadınların ve erkeklerin anlam dünyalarının çözümlenmesi gereği de ortaya çıkmaktadır (Hattatoğlu, Işık ve TürkünErendil, 2002).

III. Eveksenli çalışma biçimleri, bu çalışmanın yaygınlaştığı sektörler, çalışma koşulları ve görünmezlik

Eveksenli çalışma bilindiği gibi evde ya da evin yakın çevresinde yapılan çalışmadır ve aslında yüzyıllardır süren bir çalışma biçimidir. Bilindiği gibi eve iş verme, sanayi devrimiyle birlikte henüz fabrika türü üretimin yaygınlık kazanmadığı koşullar altında parça başı ya da metre başı iş olarak özellikle tekstil alanında gerçekleşti. Teknolojinin gelişmesi ve yeni makinaların kullanılmaya başlanması, üretimin tek çatı altında yapılmasını daha işlevsel ve ekonomik hale getirmesiyle birlikte eve iş vermenin yaygınlığını yitirdiğini biliyoruz. Bu eğilim nedeniyle, modern üretim biçimlerinin gelişmesiyle bir "ara" form olarak düşünülen eveksenli çalışmanın tümden ortadan kalkacağı varsayılmaktaydı; ancak eveksenli çalışmanın değişik biçimlerinin hiç bir zaman tümüyle yok olmadığı ve özellikle 1980'ler sonrasında maliyetleri düşürmek kaygısıyla ve "esnek üretim" örgütlenmesi çerçevesinde dünyada yeniden yaygınlık kazandığı gözlenmektedir. Son yirmi yılda eveksenli çalışmanın çeşitlendiği ve eveksenli çalışanların sayısında ciddi bir artış olduğu pek çok araştırmada söz konusu edilmektedir. Enformel çalışmanın bir özelliği olarak eveksenli çalışanların sayısına ilişkin doğru bilgiye ulaşmak zor olmasına rağmen üretimden yola çıkarak yapılan araştırmalar ya da alan araştırmaları kayıtsız alanda yer alan bu tür emeğin dünya çapında çok yüksek düzeylere ulaştığını göstermektedir (Peck, 1992).

Eveksenli çalışanların kimler olduğuna bakıldığında, bunların genellikle kadınlar oldu-

ğu ortaya çıkmaktadır. Örneğin Türkiye'de istatistiki veriler, bu oranın zaman içinde bir miktar değişim göstermesine rağmen 2001 yılında yüzde 86.2 olduğunu ve yıllar içinde erkeklerin bu alana katılımında geçmiş yıllara göre artış yaşandığını göstermektedir (DİE, Hanehalkı İşgücü Anketleri). Ancak bu anketlere yansımayan veriler düşünüldüğünde, eveksenli çalışan kadınların oranının daha yüksek olduğu beklenmelidir. Eveksenli çalışma daha önceki bölümde de söz edildiği gibi çeşitli nedenlerle ortaya çıkmaktadır; genel olarak üretim örgütlenmesindeki değişim ve ataerkil aile yapılanmasına bağlı olarak ortaya çıkan eveksenli çalışma biçimi, yaşanan krizlerle, iş kayıplarıyla ve işsizliğin artmasıyla ilişkili olarak zorunlu bir çalışma biçimine dönüşmektedir.

Eveksenli çalışanları üç grupta incelemek mümkündür: kendi hesabına çalışanlar, sipariş üzerine çalışanlar ve bağımlı çalışanlar. *Kendi hesabına çalışanlar*, kendi karar verdikleri malzeme ile yine kendi karar verdikleri ürünleri tasarlayıp üreterek bunları pazarlarda, sokaklarda ya da dükkanlarda kısmen kendi belirledikleri fiyatlarla satarlar. Bu ürünler arasında, yiyecek (poğaça, simit, tatlı), dokuma, nakış, dantel gibi el işlerini ve hediyelik eşya gibi ürünleri sayabiliriz. *Sipariş üzerine çalışanlar* ise üretimlerini siparişi verenin istediği modelde, istediği malzemeyi kullanarak ve yine talep edenin belirlediği zamanda teslim edecek şekilde yaparlar. Bu tür çalışmada ücret pazarlığı sipariş edenle üreten arasında gerçekleşir; bu biçim daha çok konu komşu ve tanıdıklar arasında ya da dükkana iş yapmak şeklinde gerçekleşir ve yukarıda sayılan ürün çeşitlerinde yoğunlaşır. Üçüncü tür evde çalışma ise bir aracıdan, taşerondan, veya işverenden iş almak yoluyla yapılır ve işi verenin istediği zamanda ve nitelikte üretilir; genellikle parça başı, metre başı veya kilo gibi ölçülebilir parametrelerle ücretlendirilir. Bu çalışma biçimi, dokuma, konfeksiyon, makine ve el nakışı, piko, yorgan dikimi, altın, gümüş işçiliği, takı, oyuncak, ayakkabı, kutu, elektronik, sigaratütsü, mum, yiyecek (sos, baharat, salça, kuruyemiş, turşu, sucuk, börek, mantı, ev yemekleri, bitki toplanması ve kurutulması, fıstık, badem kırma) gibi çok farklı imalat sanayi ve üretime yönelik alanlarda (paketleme, ambalaj, iplik temizleme, elektrik aksamının montajı, bobin sarma) ve hizmet sektöründe (kuaför hizmetleri, tasarım hizmetleri, ev pansiyonculuğu) yaygın olarak görülmektedir. Bu grupta çalışanlar *bağımlı çalışanlar*, diğer bir deyişle işçidirler. Ancak hem Türkiye'de hem de dünyada bu çalışma biçimlerinin tek başına bulunmadığı ve bir kişinin bu üç tür işi aynı gün içinde bile birarada gerçekleştirdiği gözlenmektedir. Bu tür işlerin talebe ve zamana göre birarada yapılması, eveksenli çalışmanın bağımlı niteliğinin çoğu kez gözardı edilmesine ve genellikle kendi hesabına çalışan, hatta *küçük girişimci* olarak nitelendirilmesine yol açmaktadır (EvEksenli Çalışan Kadınlar Çalışma Grubu, 2001, 2002, 2004).

Eveksenli çalışma yıllardır yapılan bir çalışma türü olmasına rağmen hem enformel alanda kalmasından hem de özellikle kadın işi olmasından kaynaklanan bir *görünmezliğe* sahiptir. İşgücü piyasası istatistiklerine bakıldığında, eveksenli çalışanlar "evkadını" ya da "işsiz" statüsünde görülmektedirler. Kadınlar kendilerini "çalışan" statüsünde görmediklerinden, bu bilgilerin toplandığı sırada verilen cevaplar, kadınların çalışmalarına rağmen "evkadını" satüsünde yansıtılmasına neden olmaktadır. Daha önceki bölümde de ifade edildiği gibi, işlerin süreksizliği, dağınıklığı, elde edilen gelirin düşüklüğü ve bu tür çalışmanın aile geliri yükseldiğinde terk edileceği inancı kadınların kendilerini çalışan olarak görmelerini engellemektedir. Ayrıca, kültürel olarak evli kadının "evkadını" statüsünde olması ve erkeğin evi geçindirebilecek düzeyde para kazanması hem erkek hem de kadın olarak daha

yüksek bir statüyü simgelemesi yapılan işin yakın çevreden bile saklanmasına ve gizli kalmasına neden olmaktadır. Bu durum pek çok ülkede benzerlikler göstermektedir. Ancak gelişmiş ülkelerde eveksenli çalışanların göçmen ya da azınlık gruplarından kadınlar olduğu düşünülürse (İngiltere'de Asyalı, Avusturalya'da Vietnamlı kadınlar), bu kadınların kimi zaman kaçak olarak çalışmaları, kimi zaman da haklarını bilmemeleri işgücüne katılma biçimlerinin gizli kalmasına neden olmaktadır. Bazı ülkelerde ise devletin sağladığı kaynaklara ancak çalışmama koşuluyla ulaşılabilmekte ve eveksenli yapılan işler beyan edilmemektedir (EvEksenli Çalışan Kadınlar Çalışma Grubu, 2001, 2002, 2004; DİSK, Birleşik Metal İşçileri Sendikası, 2003). İşi verenler ya da aracılar açısından bakıldığında ise, eve verilen işlerin saklı tutulması, vergi ve sigorta gibi yükümlülüklerden kaçmak ve fiyatları istedikleri gibi belirlemek gibi avantajlardan dolayı ortaya çıkmaktadır.

Eveksenli çalışmanın hangi koşullar altında yapıldığı incelendiğinde, evde yapılan işlerin sanıldığı gibi günün belirli saatlerinde diğer işlerin arasında yapılan işler olmadığı ortaya çıkmaktadır. Ücretlerin düşük olması geçimlik para kazabilmek için kişilerin kabul edilmiş çalışma sürelerinin çok üzerinde çalışmaya razı olması anlamına gelmektedir. İş yükünün ağırlığı, evdeki çocuklar ve özellikle genç kızların çalışmaya katılmasına ya da ev içi sorumluluklarının artmasına yol açmaktadır; dolayısıyla bu tür çalışma çocuk emeğinin çok yoğun kullanıldığı bir çalışma biçimidir.

Bunun yanısıra, evde çalışmanın iş güvenliği ve sağlık açısından çok sorunlu olduğu ortaya çıkmaktadır; evde yapılan işlerin bir kısmında kimyasal içerikli yapıştırıcılar veya tiner kullanımı, boncuk, iğne, tığ gibi malzemelerin kullanımı hem çalışanlar açısından iş kazalarına neden olmakta hem de özellikle çocuklar açısından ciddi tehlikeler oluşturmaktadır. Ayrıca çalışanların çoğunda bir zaman sonra kireçlenme, varis, bel ve boyun fıtığı problemleri, göz bozuklukları, toza bağlı akciğer hastalıkları gibi meslek hastalıkları oluşmaktadır. İşverenler veya aracılar çalışanlara, iş risklerine karşı koruyucu malzeme sağlamamakta, çalışanlar herhangi bir sağlık denetimine tabi tutulmamakta, hastalık ve iş kazası durumunda sağlık hizmetlerinden yararlanamamaktadırlar. Eveksenli çalışmaya bağlı sigortaları olmadığı için, başka türlü sigorta olanakları olsa bile (eş üzerinden SSK, isteğe bağlı BağKur), iş kazasına uğradıklarında ya da meslek hastalıkları oluştuğunda iş kazasımeslek hastalığı nedeniyle tazminat, hastane bakım ve tedavi imkanlarını kullanamamaktadırlar. İş üzerinden sigortalanamadıkları için zaten emeklilik söz konusu değildir (DİSKBirleşik Metal İşçileri Sendikası, 2003).

Eveksenli çalışanlar genellikle işi aracıdan alırlar ve işi hangi ana firmaya ya da ona bağlı taşeronuna yaptıklarını bilmezler. Aracının istediği fiyatı dikte etmekte kullandığı en önemli araç gizliliktir; diğer bir deyişle, çalışanlar yaptıkları ürünün nerede satıldığı ya da kaça satıldığı konusunda bilgi sahibi değildirler; dolayısıyla, aracının işverenle kaça anlaştığından, yüzde kaçını kendine ayırdığından haberdar olmazlar. Aracılar ise bu avantajlardan yararlanarak karlarına en yükseğe çıkarma, çoğu durumda yüzde 70'e varan payı kendilerine ayırma olanağına sahip olurlar. Böyle bir örgütlenme, çalışanların pazarlık güçlerini azaltmakta ve sadece sürekliliğin olması beklentisiyle çok düşük ücretlere razı olunmaktadır. Dünya ölçeğinde örgütlenen üretim ya da pazarlama zincirleri söz konusu olduğunda bilgiye ulaşmak daha da zor olmaktadır çünkü bu zincirlerin halkalarını oluşturan çok sayıda taşeron ve aracı bulunmaktadır.

IV. Dünyada ve Türkiye'de çalışma yasalarında değişim

Eveksenli çalışanlar, dünya ölçeğinde giderek yaygınlaşan bir emek türünü oluşturmalarına rağmen en korunaksız ve güvencesiz grubu oluşturmaktadırlar. Dünyanın pek çok yerindeki çalışma yasaları çerçevesinde, işçi olarak kabul edilmemekte ve dolayısıyla, diğer işçilerin kullandığı haklardan yoksun kalmaktadırlar. Çalışanların sayılarının bilinmemesi, enformel alanda varolma, karmaşık taşeron zincirleri içinde görünmezlik, çalışanların işveren ya da aracı konusunda bilgi sahibi olmamasının yarattığı güçsüzlük; aynı zamanda yoksulluk ve işsizlik tehditi altında düşük ücretlere ve kötü çalışmalarına razı oluş örgütlenme ve hak talep etme olanaklarını da sınırlamaktadır.

Ancak bütün bu olumsuzlukların yanısıra, dünyada farklı sektörlerde yer alan çok sayıda işyerinin artık işyeri dışına taşan ve genişleyen iş örgütlenmelerine yönelmeleri, işyeri ve işçi tanımlarının da yeniden gözden geçirilmesine yol açmaktadır. Bunun sonucunda işyerinin dışında istihdam edilen ve görünmezleşen emeğin yeniden sisteme dahil edilmesinin yolları da bulunmaya çalışılmaktadır. Eveksenli çalışmanın dünya çapında yaygınlaşması, önemli bir emek haline gelmesi ve rekabetin uluslararasılaşmasıyla birlikte Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), bu tür çalışmanın uluslararası standartlarını oluşturmak üzere 1996 yılında evde çalışanlarla ilgili 177 sayılı Sözleşme'yi ve 184 sayılı Tavsiye Kararı'nı imzaladı. 177 sayılı Evde Çalışma Sözleşmesi evde çalışan işçilerin kimler olduklarını ve hangi işçilik haklarından yararlanmaları gerektiğini belli standartlara bağlarken 184 sayılı Tavsiye Kararı uygulama açısından ilkelere rehberlik eden tanımları, uygulama kapsamını ve uygulamanın nasıl yapılacağına dair bilgileri ve öncelikleri saptamıştır. Sözleşmeye göre, evde çalışanlar, işverenin işyerinde değil, kendi evlerinde veya kendi belirledikleri başka bir yerde, bir ödeme karşılığında, özelliklerini işverenin belirlediği bir mal veya hizmeti üreten, diğer bir deyişle bir işverene bağlı çalışan işçilerdir. Dolayısıyla, sözleşme, evde çalışanların diğer ücretlilerle eşit muamele görmesini teşvik eder. Bu eşitliğin, evde çalışanların kendi seçtikleri örgütleri kurma, bunlara üye olma, faaliyet ve istihdama ilişkin ayrımcılığın engellenmesi, iş sağlığı ve iş güvenliği alanında koruma, ödeme, yasal güvenlik, mesleki yetiştirmeye katılım, istihdam ve çalışmaya başlamada asgari yaş ve analık koruması konularında sağlanması gerekmektedir. Bu sözleşmenin bağlayıcı hale gelmesi için sözleşmenin ülke hükümetleri tarafından imzalanması gerekir. 1998'de Avrupa Komisyonu Avrupa Birliği üyesi ülkeleri sözleşmeyi imzalamaya çağıran bir tavsiye kararı aldı. Ancak Sözleşme ilk olarak 1999'da sadece Finlandiya ve İrlanda tarafından imzalandı. Bu sözleşme henüz çok az ülke tarafından onaylamasına rağmen evde çalışanların uluslararası platformda tanınması açısından çok önemlidir; en azından bu konuda ülke politikalarının oluşturulması ve asgari ücret ve sosyal güvenlik gibi konularda özel yasaların çıkarılmasına dayanak oluşturmaktadır (HomeNet Uluslararası Ev Eksenli Çalışan İşçiler Ağı, 2001).

Türkiye'de Haziran 2003'de 1475 sayılı eski İş Kanunu yerine 4857 sayılı İş Kanunu yürülüğe girdi. Yeni İş Yasası üç temel ilkeye dayanmaktadır; bunlar iş güvencesi, esnek çalışma ve AB Yönergelerine uyumdur.Yasanın genel gerekçelerine bakıldığında, yeni teknoloji nedeniyle yeni çalışma türlerinin hızla yaygınlaşması, işin düzenlenmesinde yepyeni model ve uygulamaların ortaya çıkmasının kısmi süreli, çağrı üzerine çalışmalar, ödünç iş ilişkileri, iş paylaşımı modelleri, belirli süreli hizmet sözleşmelerinin ve alt işveren

uygulamalarının yaygınlaşması örnek olarak gösterilmiştir. Teknolojik ve ekonomik gelişmeler, bir işyeri çerçevesinde mal ve hizmet üretimi ile pazarlama ve müşterilere sunulmasında çok yönlü ve yapısal değişiklikleri beraberinde getirmiş ve bir işyerinin amacının gerçekleştirilmesinde işyerinin kurulu bulunduğu "yerin" dışına taşılmasına neden olmuştur. İşveren, "iş organizasyonunu" işçinin evine, bağımsız bir işyeri niteliğinde olmayan irtibat bürolarına veya yurt genelinde (ilaç fabrikası satış elemanları gibi) veya ilin içinde (beyaz eşya bakım ve onarım işlerinde çalışanlar gibi) işlerin yürütüldüğü bir örgütlenmeye kadar genişletmek gereksinimini duymuştur. Devrim niteliğindeki bu değişmelerin çalışma hayatına ve iş yasalarına yansımamasının düşünülemeyeceği, hatta klasik iş hukuku literatüründe işçinin ve işyerinin tanımında bile ciddi değişmeler ortaya çıktığı, işçinin işyerinde işverene bağımlı olarak bir ücret karşılığında çalışan kişi olduğu biçimindeki tanımın artık tüm çalışanları ifade edemediği ifade edilmektedir. Kabullerdeki bu değişimler yeni yasada da ifadesini bulmaktadır. Yasaya göre, ''işveren tarafından mal ve hizmet üretmek amacıyla maddi olan ve olmayan unsurlar ile işçinin birlikte örgütlendiği birime işyeri denir.'' Ayrıca, ''işverenin işyerinde ürettiği mal ve hizmet ile nitelik yönünden bağlılığı bulunan ve aynı yönetim altında örgütlenen yerler (işyerine bağlı yerler) ile dinlenme, çocuk emzirme, yemek, uyku, yıkanma, muayene ve bakım, beden ve mesleki eğitim, avlu gibi diğer eklentiler ve araçlar da işyerinden sayılır.'' ''İşyeri, işyerine bağlı yerler, eklentiler ve araçlar ile oluşturulan iş organizasyonu kapsamında bir bütündür.'' Bu tanımlara paralel olarak, işyerinin mal ve hizmet üretimi için ayrı bir alan kullanması halinde ''amaçta birlik'' ve ''yönetimde birlik'' şartları uygulanacaktır; ''amaçta birlik'' aynı teknik amaca bağlı olarak üretimde bulunma anlamına gelirken, ''yönetimde birlik'' aynı yönetim altında örgütlenmiş olmak olarak tanımlanmaktadır.

Avrupa Birliği müktesebatında işçi ve işveren arasındaki hukuki bağı açıklamak üzere "iş sözleşmesi" ve/veya "iş ilişkisi" deyimleri kullanılmaktadır. Birlik hukuk kaynaklarında, örneğin yönergelerin başlıklarında dahi (örneğin 91/533, 91/383, 99/70 sayılı Yönergeler) "iş sözleşmesi" ve "iş ilişkisi" deyimleri özdeştir; yasada da Avrupa Birliği müktesebatına uygun şekilde, işçi ve işveren niteliğinin kazanılmasında iş sözleşmesine göre çalışmanın varlığına bakılacağı vurgulanmış, ayrıca kurulan hukuki bağın "iş ilişkisi" olarak isimlendirileceği de birinci fıkrada düzenlenmiştir. Buna bağlı olarak, işçi tanımı yapılırken, 2821 sayılı Kanunun 2'nci maddesinde olduğu üzere, iş sözleşmesine dayanarak çalışma yeterli görülmüş, işçi tanımında işgücünü işverene sunan bir varlık olarak "gerçek kişi" özelliği vurgulanmıştır. İş sözleşmesi deyimi de getirilmek suretiyle işçilerin kapsamı genişletilmiştir. Dolayısıyla, iş sözleşmesinin varlığını ispat eden herkes yasa kapsamına alınmıştır. Diğer yandan Avrupa Birliği müktesebatında işçi esas itibarıyla iş sözleşmesine göre bağımlı çalışanlar olarak kabul edilmekle beraber, doğrudan bir iş görme borcuna dayanmayan, amacı "eğitim" olup işyeri ortamında ilişki kuran kimselerin (çıraklar ve staj yapan öğrenciler) de iş sağlığı ve güvenliği konularında "işçi" kavramına dahil edilmekte ve işçilere uygulanan şartlardan yararlandırıldıkları görülmektedir. Bu açıdan da Birlik müktesebatına paralel düzenleme getirilmiş ve 77 nci maddede çırak ve stajyerler de iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinden yararlanacak kimseler arasına alınmışlardır. İşveren tanımı için de, 2821 sayılı Kanunun 2 nci maddesi göz önünde tutulmuş, "gerçek ve tüzel kişiler" dışında iş sözleşmesine göre işçi istihdam eden ve tüzel kişiliği bulunmayan kurum ve kuruluşların da "işveren" sayılacakları

birinci fıkra hükmünde açıkça gösterilmiştir. Hatta bu hususta 2821 sayılı Kanunda "tüzel kişiliği olmayan kamu kuruluşları" denilmesine rağmen, aynı durum özel hukuk alanında da söz konusu olabileceğinden (örneğin adi ortaklıklar gibi), kamu ve özel kesim ayırımı yapılmaksızın işçi sayılan gerçek kişileri çalıştıran, ancak tüzel kişiliği olmayan kurum ve kuruluşların "işveren" sayılacakları hükme bağlanmıştır (Kaçan, 2004).

Yeni kanuna eveksenliler açısından bakıldığında, bu grubu görünür kılacak hükümlerin yer aldığı görünmektedir; özellikle işyeri tanımında getirilen değişiklik eveksenli çalışanların işçi statüsüne alınabilmesinin olanaklarını yaratmıştır. Çünkü üretimin örgütlenmesinde aynı teknik amaca bağlı olarak örgütlenmenin bir ucu evde çalışan kadınlara kadar uzanabilmektedir; yani üretim zincirinin en alt halkasını teşkil eden evde çalışanlar da işi evde yapıyor olmalarına rağmen işyerinin bir parçası durumundadırlar. İşyerinin bu yeni tanımları ile evde işçi olarak çalışanlar yasa kapsamına alınmıştır. Yasaya göre nitelikleri bakımından ençok 30 işgünü süren işler sürekli iştir; diğerleri süreksiz iş kapsamındadır. Bu işlerde çalışanlar işçidir ancak yasanın birçok maddesinden yararlanamazlar. Bildiğin gibi evde çalışanlar yasa kapsamında olsalar bile denetimi oldukça zordur çünkü kayıtdışıdırlar ve hiçbir işveren bunlardan bize bahsetmez. Dolayısıyla, çalışanları kayıt altına alabilmek için denetim modelinin de buna göre şekillendirmesi zorunludur. İşyerlerinde üretim şemasının incelenerek kimlerin hangi işi nerede yaptığı tespit edilebilir ya da kadınlara verilen işlerin kaydedildiği ve bunların paralarının ödendiği yasal olmayan makbuz ya da defterler gözden geçirilebilir. Kadınların ise, görünür olmak ve yasal haklarından yararlanmak için örgütlenerek haklarını aramaları ya da bireysel başvurularla işçi olduklarını kabul ettirmeleri gerekmektedir (Kaçan, 2004).

V. Dünyada ve Türkiye'de eveksenli çalışanların örgütlenme deneyimleri

Yasalardaki değişen tanımlar ve sağlanan hakların uygulamaya konması, eveksenli çalışan kadınların bu hakların farkına varmaları ve örgütlerini kurarak haklarını aramaları ile mümkün olabilmektedir.Eveksenli çalışma, uzun bir süre, diğer enformel çalışma biçimlerinde olduğu gibi geçici bir olgu olarak algılandı ve zaman içinde kayıtlı ekonomiye dahil olacağı düşünüldü. Dolayısıyla, sendikalar eveksenli çalışanları örgütlenme yapılarının içine almayı düşünmediler ve kimi zaman da eveksenli çalışanlar, kayıtlı alanda çalışanlar ve sendikaya üye olanlar açısından bir tehdit ya da rakip olarak algılandı. Sendikaların bütün dünyada güç kaybına uğraması, kazanılmış hakların kaybedilmesi ve sınırlı finansal kaynakların mevcut üyelere kullandırılması önceliği sendikaların bu alanda fikir üretmesini de engellemiş oldu. Ancak bugün artık tüm dünyada farklı konumlarda çalışanların birlikte örgütlenmesi gereği ön plana çıkıyor çünkü kayıtsız alanda sendikasız, sigortasız ve çok düşük ücretlere çalışmaya razı kişilerin sayısının artması ve esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaşması örgütlü emeğin gücünü kırıyor; dolayısıyla, uzun vadede herkes açısından yararlı sonuçları olabilecek bir mücadelenin bütün çalışanları kapsamak zorunda olduğu bilinci yerleşiyor.

Dünyada eveksenli çalışanların sendika çatısı altında ya da desteğiyle örgütlenmeleri, bulunduğu yerin yasalarına ve koşullarına göre çeşitlilik göstermektedir ancak bu yolla çok ciddi kazanımlar elde edilmiştir. Uluslararası işçi sendikalarına bakıldığında, Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ICFTU) informel çalışanların sendikalar tarafından örgütlenmesine yönelik çalışmalar yapıyor ve bu amacı gerçekleştirebilmek için bir tavsiye

kararı almış durumda. Bunun yanısıra Kanada, Avusturya, Almanya, Portekiz, Hollanda, Hindistan, Güney Afrika, Şili, Brezilya, Kolombiya, Gana ve Senegal'de eveksenli çalışan işçileri örgütleyen işçi sendikaları bulunmakta. Avrupa'da eveksenli çalışanların en önemli örgütlenmesini Portekiz, Madeira'da 1970'li yıllarda örgütlenme çalışmaları yürüten Nakış İşçileri Sendikası (SIBTTA) gerçekleştirmiştir. Bu sendika bu sektörde çalışanların tümünü aynı çatı altında birleştirerek bir güç oluşturmuş ve sendikanın bölge hükümeti tarafından kabul görmesini sağlamıştır. Bunun sonucunda evde çalışan işçiler, sosyal güvenlik, emeklilik ve işsizlik ödeneği gibi haklara kavuştular. Diğer Avrupa ülkelerinde sendikaların bu kapsamda bir örgütlenmesi olmamasına rağmen evde çalışanlar için uygulamaya konan yasalar, eveksenli çalışanları asgari ücret, emeklilik hakkı gibi diğer işçilerin yararlandığı haklardan yararlandırmaktadır. Örneğin Almanya'da eveksenli çalışanların çoğunun otomotiv sektöründen olması nedeniyle IG Metall sendikası bu konuda uzmanlaşmış kişiler aracılığıyla eveksenli çalışanlara ulaşıyor ve daha yüksek gelir elde edebilmek için mücadele ediyor. İtalya'da ise sendikalar ve kadın hareketi tarafından gerçekleştirilen bir kampanya sonucu 1970'lerde eveksenli çalışanları koruma altına alan yasa kabul edildi (EvEksenli Çalışan Kadınlar Grubu, 2001).

Avustralya'da Tekstil, Giyim ve Ayakkabı İşçileri Sendikası (TCFUA) da yaptığı araştırmalar sonucunda evde çalışmanın yaygınlığını, kötü çalışma koşullarını ve düşük ücretleri ortaya çıkardı ve 1987'de iş yasaları, işyeri dışında çalışanları da kapsar hale getirildi. Bunun sonucunda evde çalışanlar sendikaya üye olma hakkını da kazanmış oldu. Ancak hükümetin sanayinin geliştirilmesi ve ihracatın arttırılması için yasaları. gevşetmesi sonucunda eveksenli çalışanlar üzerinde de baskılar arttı. Bunun üzerine başlatılan kampanya ile eveksenli çalışanların konumları gözler önüne serildi ve 1997'de sendika "Adil Giyim Kampanyası"nı başlattı. Bu kampanya, küresel üretim ve pazarlama zincirlerinin dünyanın her yanında kötü çalışma koşulları ve düşük ücretlere neden olduğunu ortaya çıkarmak, bu zincirlerde yer alan ve bu tür bir sömürüye dahil olan firmaları teşhir etmek ve denetime tabi tutmak amacıyla ortaya çıktı. Sonuç olarak, 1997'de Avustralya Moda Sanayii İşverenleri ve Sendika arasında "Evde Çalışan İşçiler Uygulama Yasası" karara bağlandı ve mücadeleler sonucunda eyaletlerin çoğunda evde çalışanların yasal işçilik hakları kabul edildi. Bu mücadelede sendika, evde çalışanların işçilik haklarını almaları ve sendikaya üye olabilmelerinin sendikaların yok olmaması için tek çıkar yol olduğu fikrinden hareket etti.

Bunun dışında Güney Afrika'da örgütlenmiş olan SEWU (Serbest Çalışan Kadınlar Sendikası) kendi hesabına çalışan kadınların sayısının çokluğu nedeniyle kadınlara daha çok liderlik, pazarlık becerileri ve mesleki becerileri arttırmak üzere kurslar düzenliyor ve kooperatifleşme çalışmalarını destekliyor. Evde çalışanların işçi sayılmadığı ve sendika kuramadıkları yerlerde de farklı örgütlenme modelleri geliştirilebiliyor. Örneğin Hindistan'da Ahmedabad ve çevresinde çalışmalarını yoğunlaştıran SEWA (Serbest Çalışan Kadınlar Örgütü) yıllar süren mücadeleler sonucunda kendini işçi sendikası olarak tescil ettirmeyi de başardı. SEWA'nın geliştirdiği model, Bidi İşçileri Sosyal Yardım Fonu'na dayanmaktadır ve bu kadınların da tıpkı Türkiye'deki gibi, çoğunlukla tek bir işvereni yok ve üyeler çok çeşitli işler yapmaktadırlar. Bunların arasında tuz işçileri, tütsü yapanlar, bidi (Hint sigarası) saranlar, inşaat işçileri, ağaç sakızı toplayanlar, nakış işçileri, dokumacılar, orman işçileri, sebze satanlar, sokaklardan atık kağıt toplayanlar bulunmaktadır. Bu fona işçi olarak kaydedildikten sonra kadınlar, tıbbi bakım, konut programları, emekli maaşı gibi

çeşitli sosyal haklara ulaşabilmekte, aynı zamanda da teknik vasıflarını ve istihdam olanaklarını arttırabilmek için çeşitli eğitim programlarına dahil olmaktadırlar. SEWA Video isimli merkezlerinde kadınlara kamera kullanmayı öğretiyorlar; sonra bu kadınların çektikleri filmleri eveksenli çalışanlara görünürlük kazandırmak amacıyla kullanıyorlar. Ayrıca, SEWA, "çıplak ayaklı doktorlar ve ebeler" adını verdiği kadınlar aracılığıyla sağlık hizmeti sunuyor. Hindistan'da her köyde bulunan sağaltıcılara ve ebelere modern tıp ile ilgili bilgiler verip, bazı temel ilaçları sağlayarak sağlık uygulamalarının daha düzenli ve koruyucu olmasına katkı sağlıyor. Bu modelin bir başka ayağı da SEWA bankasının yürüttüğü sigorta programıdır. Buna göre belirli bir katkı payıyla bu bankaya üye olanlar kaza ya da evin zarar görmesi gibi durumlarda koruma altına alınmaktadır (DİSK, Birleşik Metal İşçileri Sendikası, 2003; EvEksenli Çalışan Kadınlar Çalışma Grubu, 2002).

Bütün bu çabaların yanısıra, eveksenli çalışanların biraraya gelerek oluşturdukları bir örgüt de ortaya çıkmış durumda; HomeNet, yani Uluslararası EvEksenli Çalışan İşçiler Ağı çok çeşitli eveksenli çalışan örgütlerinden temsilcilerin biraraya gelmesiyle ortaya çıktı ve farklı ülkelerden eveksenli çalışanların, kurdukları örgütlerin ve destek örgütlerinin birbirine deneyim aktarması, bilgi toplanması ve birlikte hareket etme olanaklarının araştırılması konularında önemli kazanımlar elde etti. Türkiye'de de eveksenli çalışanlar kendi örgütlerini kurmaya ve görünür olmaya çalışıyorlar. Bu çabaların sonucunda Van, İstanbul, ve Muğla'dan eveksenli kadınların oluşturduğu gruplar ve EvEksenli Çalışan Kadınlar Grubu da bir destek örgütü olarak HomeNet'in üyesi durumundalar. Destek grubu tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda kadınların en önemli önceliğinin örgütlenme ve diğer işçilerin yararlandığı haklardan yararlanma talebi olduğu görülüyor ve mevcut yasalar çerçevesinde en uygun örgütlenme modeli de şu anda kooperatif olarak görülüyor. Nitekim, İstanbulAvcılar'da bir grup kadın, Türkiye'de sadece eveksenli çalışanların üye olabildiği EvEksenli Çalışanlar Küçük Sanat Kooperatifi'ni kurdu ve bunu yine kentte kurulan Kuştepe Kooperatifi izledi. Şu anda kooperatif kurmaya ve tüzel kişilik elde ederek daha uygun koşullarda iş almaya çalışan gruplar Türkiye'nin pek çok kentinde örgütlenmeye çalışıyorlar. Ancak, yeni İş Yasası'ndaki yeni tanım ve hükümlerin eveksenli çalışan kadınların işçi olarak tanınmasına da olanak tanıması, sendikalarla bağlantıların sağlanması da dahil olmak üzere örgütlenme ve mücadele biçimlerinde yeni arayışlara neden olacaktır.

VI. Sonuç: Emek ve mücadele

1960'lardan sonra, üretim, ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte ortaya çıkan yeni iş türleri, talep edilen emeğin niteliği ve sınıfsal konumları tartışmalı emek kategorilerinin önem kazanması sınıf kavramının muğlaklaşmasına, sınıfiçi ve sınıflararası çelişkilerin çeşitlenmesine neden olmaktadır. Bilindiği gibi "kendi içinde sınıf", üst soyutlama düzeyinde bir kavramdır ve bunu çalışanların üretim sürecinde aldıkları konumlara bakarak objektif olarak tanımlamak mümkündür. Böyle bir kavrayış, değişik toplumlarda ya da yapılarda ortaya çıkan farklı oluşumları sınıf tanımının temel bileşenlerinin dışında tutar. Ancak pratikte sınıf tanımlaması, "kendi için sınıf", diğer bir deyişle toplumsal aktör olarak sınıfın ortaya çıkmasıyla anlam kazanır. Toplumsal aktör olarak dönüşümde belirleyici olmanın koşulu ise kısa vadeli çıkarları korumanın ötesine düşen bir birlikteliği ve birlikte hareket edebilme özelliğini gerektirmektedir. Sermayenin uluslararası hareketinin hızlanması ve küreselleşme ile birlikte rekabetin ulusal sınırların

dışına taşması, sınıf içi karşıtlıkları uluslararası düzleme taşırken, çok uluslu sistemlerin hesaba katılmasını ve örgütlenme biçimlerinin ulusalararası bir nitelik kazanmasını da zorunlu hale getirmektedir. Üretim ve emek sürecinin uluslararası ölçekte parçalanmasına yol açan böyle bir sistem, gerek gelişmiş ülkelerde gerek azgelişmiş ülkelerde sermayenin emek üzerindeki denetimini en üst noktasına çıkarmıştır. Dolayısıyla sermayenin emeğin pahalı olduğu ülkelerden ucuz ülkelere doğru akışı hızlanmış, 70'lerden sonra teknolojinin gelişmiş ülkelere sağladığı olanaklar çerçevesinde bu ülkelerin parçalanmış emek piyasası bu sürecin parçası haline gelmiştir. Dolayısıyla, sınıf politikalarının işgücünün sömürü normlarını uluslararası ölçekte yeniden belirleyen bağımlılık ilişkilerini göz önüne alması zorunludur. Bugün "kendi için sınıf" ancak uluslararası düzlemde anlamlı olabilir ve dönüştürme gücü olan bir toplumsal aktör niteliği kazanabilir. (Öngen, 1996).

Bugün artık sınıf bilincinin oluşacağı ve birlikte hareket etme olanaklarını kolaylaştıran tek üretim modeli olarak Fordist fabrikaları görmüyoruz; 'esnekliğe' dayanan, karlılığı ve rekabet gücünü arttırmayı hedefleyen yeni üretim ve emek organizasyonları içinde uluslararası düzlemde çok dağınık ve farklı biçimlerde bu üretimin parçaları haline gelmiş bir emek söz konusu. Ülkeler arası ticaret engellerinin azaltılması, sermaye ve mal akışının artması dünyanın farklı bölgeleri arasındaki bağımlılığı pekiştirmekte ve bu durum uluslararası rekabeti hızlandırırken farklı üretim birimlerinin de yeni koşullar karşısındaki kırılganlığını arttırmaktadır. Pek çok gelişmekte olan ülkede görüldüğü gibi, bir yandan ülke ekonomilerinin kendilerini dış olumsuz gelişmelerden koruma mekanizmaları zayıflamakta, öte yandan da artan rekabet ortamında güçlü bir yapıya sahip olmayanlar giderek daha sık karşılaşılan ekonomik durgunluk ve bunalım dönemleri yaşamaktadır. Doğal olarak, bu dönemlerin özellikle emek pazarının kıyısında yer alan savunmasız kesimlerin, dolayısıyla da kadın işgücünün iş olanakları ve çalışma koşulları üzerinde olumsuz etkileri olmaktadır. Bu dönemlerde, yaşam stratejilerinin değişime uğradığı ve ek yüklerle yoksulluk koşullarında yaşam mücadelesi verildiği gözlenmektedir. Nitekim, Türkiye'de 1990'lı yıllarda ardarda yaşanan krizler, emek piyasası içinde yer almaya başlayan kadınların, toplumdaki diğer dezavantajlı kesimlerle birlikte yeniden bu piyasının kıyısına doğru itilmesine neden olmuştur (Eraydın ve Türkün, baskıda). Son yıllarda kadın emeğinin maruz kaldığı sömürü koşullarının giderek daha fazla gündeme gelmesi, aslında bütün emek kategorilerinin benzer bir görünmezlik ve güvencesizlik koşullarında çalışmak durumunda kalması nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, kadın emeğinin yarattığı değerin hem evde hem işyerinde görünmez oluşu ve karşılığının ödenmeyişi artık erkeklerin de benzer düzeylerde maruz kaldığı bir sömürü biçimidir ve emek, tüm dünyada sermaye karşısında kaybeden durumundadır.

Sadece üretim araçlarına sahiplilik açısından bir tanımlama yapıldığında sınıf çok geniş bir kategori olarak tanımlanmakta ve sınıf içi çatışmaların açıklanmasında ve birlikte hareket etme olanaklarının belirlenmesinde yetersiz kalınmaktadır. Dolayısıyla, "kendi için sınıf" dediğimizde ve üretim ilişkileri içinden bunu tanımladığımızda, bunun içine birlikte hareket etmekten yararı olan grupları dahil etmek, hem örgütlenmenin hem de mücadelenin araçlarının ortaya konmasında yararlı olmaktadır. Ortaya çıkan yeni üretim ve emek örgütlenmeleri çerçevesinde farklı ülkelerin işçileri ya da farklı çalışma biçimlerine sahip gruplar birbirlerine rakip konumda görünmektedir. Ancak böyle bir konumlanma, sermayenin kurallarının geçerli olduğu bir dünyada, günlük hayatın zorlamaları ve yoksulluk karşısında herşeye razı grupların birbiri aleyhine hareket etme durumuna

düşmeleri sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bunun yanısıra inançsızlık, umutsuzluk ve destek mekanizmalarının olmaması, bu yapay karşıtlığı desteklemektedir. Bu durumun olumsal/durumsal olmasından söz etmek gerekir; diğer bir deyişle, birlikte hareket etmekten avantaj sağlayacak gruplar, bugünkü üretim ve emek örgütlenmesi çerçevesinde parçalanmışlar ve birbirlerinin ayağına basar duruma gelmişlerdir. Buradaki çelişki uzlaşmaz yani özsel bir çelişki değildir ve belirli araçlarla çözülebilir bir çelişki olarak karşımızda durmaktadır. O zaman, bu parçalanma karşısında nasıl bir tavır almak gerektiğini düşünmek ve bugünkü koşullarda "kendi için sınıf", toplumsal bir aktör olarak sınıf olmanın yollarının yeniden denenmesi gerekmektedir. Bugünün dünyasının gerçekliği ile başetmek, bu gerçekliğin farkındalığı ile hareket etmeyi zorunlu hale getirmektedir.

Bugün sınıf içi farklılaşmalara baktığımızda üretim ilişkilerinin karmaşıklaşmasının yanısıra, toplumsal, kültürel ve ideolojik belirleyicilerin sınıf yapılarını muğlaklaştırdığını, hatta kimi zaman insanları birarada tutan başka kimliklerin yanında önemsizleştirdiğini görmekteyiz. Dolayısıyla, sadece çalışanların üretim örgütlenmesindeki yeri bir grubu "kendi için sınıf" haline getirmeye yetmiyor. Diğer bir deyişle, tarih sadece bölüşümden daha fazla pay almak üzerinden bir bilinçlilikle yazılmıyor; insanlar hayatın bir alanında ortaya çıkan zihinsel biraradalıklarla, örneğin savaşa, ırkçılığa, her tür ayrımcılığa, güç ve iktidara karşı olmak gibi alanlarda ortak tavır alabiliyorlar ve birlikte hareket edebiliyorlar. Bu mücadelelerin içinde farklı kimliklerle kendilerini tanımlıyorlar. Kimi zaman bu kimliklerin bir tanesi daha öne çıkabiliyor ve onun mücadelesi öncelikli olabiliyor ama bu mücadelenin çözülmesi diğer başka alanlardaki mücadelelerin çözülmesi anlamına gelmiyor. Farklı alanlarda mücadele birbirini destekler ya da köstekler biçimde ortaya çıkabiliyor ve mücadele benzer kulvarlarda veya tamamen farklı platformlarda sürdürülebiliyor. Bunun yanısıra, örgütler içindeki insan ilişkilerinin o örgütün geleceği ve mücadele biçimi arasında önemli bir bağlantı olduğunu görüyoruz. Örgüt içinde iktidarın oluşmasının önüne geçen düşünce yapısının ortaya çıkmış olması gerekir. Birlikte hareket etme, kararlara katılım, çalışan olarak emeğe saygı, diğerkamlık, birbirine dürüstlük, şeffaflık, birlikte çalışma bilinci, sorumluluk alma ve sözünü tutma gibi zihniyetsel dönüşüm olmadığı sürece, dünya güllük gülistanlık olmayacak. Dolayısıyla mücadelenin, hem örgütlerin dönüşümde belirleyici olacak kadar güçlenmesi ve katılımın artması hem de bu örgütlerin iç yapılarının ve kullandığı araçların niteliğinin sorgulanması alanlarında sürmesi gerekmektedir. Mücadele zordur, dolayısıyla insanların güç kazanabilmeleri için güvenebilecekleri destekleri olmalı ki bu paha hafiflesin ve birlikte hareket etmenin sağlayacağı olumluluklara inanç sürebilsin. Dolayısıyla, insanlara çok ağır bedeller ödetmeyen ve cesaretli kılabilecek destek mekanizmalarının neler olabileceğine kafa yormak gerekir. İnsana dair bilgi çok önemli; kahramanlık yerine güçlülükleriyle, zayıflıklarıyla, dayanabilmenin sınırlarıyla insanı koyabilirsek ve bu insan kavrayışı üzerinden politikalar üretebilirsek destek mekanizmalarının ve uzun vadeli bir perspektifle birlikte hareket etmenin önemini de kavramış oluruz. Dünyanın her yerinde ve çok çeşitli biçimlerde emek sürecinin parçası haline gelmiş çalışanların birlikte hareket etmesinin ve taleplerde bulunmasının yaratacağı enerjiye güvenerek...

Referanslar

BekataMardin, N. ve diğerleri, 2000, *Sağlık Sektöründe Kadın*, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü.

Beneria, L. ve Roldan, M., 1987, *The Crossroads of Class and Gender: Industrial Homework, Subcontracting and Household Dynamics in Mexico City,* Chicago, IL: University of Chicago Press.

Benton, L., 1990, *Invisible Factories: the Informal Economy and Industrial Development in Spain,* Albany, NY: State University of New York Press.

Bolles, A. L., 1985, Economic crisis and femaleheaded households in urban Jamaica, J. Nash ve H. Safa (der) *Women and Change in Latin America* içinde, New York, Bergin & Garvey.

Bora, A., 2002, Olmayanin nesini idare edeceksin? Yoksulluk, kadinlar ve hane. In N. Erdogan (der), *Yoksulluk Halleri: Türkiye'de kent yoksulluğunun toplumsal görüntüleri*, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, 6589.

Boserup, E., 1970, *Women's Role in Economic Development*, London: Allen and Unwin.

Castells, M. ve Portes, A., 1989, World underneath: The origins, dynamics and effects of the informal economy, A. Portes, M. Castells ve L. Benton (der.) *The Informal Economy Studies in Advanced and Less Developed Countries* içinde, 1137, Baltimore, John Hopkins University Press.

Cheng, LuLin ve Gereffi, G., 1994, The informal economy in East Asian Development, *International Journal of Urban and Regional Research*, 18, 194 219.

Dedeoğlu, S., 2000, Toplumsal cinsiyet rolleri açısından Türkiye'de aile eve kadın emeği, *Toplum ve Bilim*, Güz, 139170.

DİE, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, 1999

DİE, Türkiye İstatistikleri, 2001

DİSK, Birleşik Metal İşçileri Sendikası, 2003, *EvEksenli Çalışanlar ve Örgütlenmeleri*, İstanbul: Birleşik Metal-İş Yayınları.

DrakakisSmith, D., 1996, Third World cities: Sustainable urban development, population, labour and poverty, *Urban Studies*, 33:45, 67399.

Eraydın, A. ve Erendil, A. 1999a, Yeni Üretim Süreçleri ve Kadın Emeği, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Ankara.

Eraydın, A. ve Erendil, A. 1999b, The Role of Female Labour in Industrial Restructuring: New Production Processes and Labour Market Relations in the Istanbul Clothing Industry, *Gender, Place and Culture*, 6:3, 259272.

Eraydın, A. ve ErendilTürkün, A., 2002, Konfeksiyon sanayiinde yeniden yapılanma süreci, değişen koşullar ve kadın emeği: ne kazandılar, ne kaybettiler? *İktisat Dergisi*, 430, 1828.

Eraydın, A. ve Türkün, A. (baskıda), Cinsiyet ayrımcılığının sürdüğü bir toplumda kadın olmak, *Cumhuriyet Döneminde Kadın ve Mimarlık*, Ankara: Mimarlar Odası Yayınları.

HomeNet Uluslararası ev ekesenli Çalışan İşçiler Ağı ve EvEksenli Çalışan Kadınlar Çalışma Grubu, 2001, *HomeNet Rehberi: ILO Sözleşmesi.*

EvEksenli Çalışan Kadınlar Çalışma Grubu, *Türkiye HomeNet'e Doğru, 2001, 2002 20032004 Çalışmaları*.

Gilbert, A.,1994, Third World cities, poverty, employment, genderroles and environment during a time for restructuring, *Urban Studies*, 31:45, 60533.

Hattatoğlu, D., 2001, Ev Eksenli Çalışma ve Stratejileri: Kadın Özgürlesmesi Açısından bir Tartışma, A. İlyasoğlu and N. Akgökçe (der) *Yerli bir Feminizme Dogru* içinde, Istanbul: Sel Yayincilik.

Hattatoglu, D., 2002, Ev Eksenli Calışmada Çocuk Emeği ve Kadın Emeği İlişkileri, *Iktisat Dergisi*, 430, 5457.

Hattatoğlu, D., Işık, N. ve Türkün, A., 2002, Bie ev eksenli çalışma metodolojisi: atölye çalışmaları örneğinde bilgi, örgütlenme ve güçlenme, *Iktisat Dergisi*, 430, 4853.

Jenson, J., 1994, The talents of women, the skills of men: flexible specialization and women, S. Wood (der) *The Transformation of Work* içinde, London: Unwin Hyman, 141149.

Kaçan, G., 2004, Yeni İş Kanunu EvEksenli Çalışanları Kapsıyor mu?, *Türkiye HomeNet'e Doğru 20032004 Çalışmaları* içinde, EvEksenli çalışan Kadınlar Çalışma Grubu.

Kandiyoti, D., 1988, Bargaining with patriarchy, *Gender and Society*, 2:3, 274290.

Kümbetoğlu, B., 1996, Gizli İşçiler: Kadınlar ve Bir Alan Araştırması, S.Çakır ve N. Akgökçe (der.) *Kadın Araştırmalarında Yöntem* içinde, 230238, Ankara, Sel Yayıncılık.

Lawson, V.A., 1992, Industrial subcontracting and employment in Latin America: a framework for contextual analysis, *Progress in Human Geography,* 16, 123.

Massey, D., 1983, Industrial Restructuring as Class Restructuring: Production Decentralization and Local Uniqueness, *Regional Studies*, 17:2, 7389.

Mies, M., 1986, *Patriarchy and Accumulation on a World Scale,* London: Zed Books.

Nash, J. ve Safa, H. (der.), 1976, *Sex and Class in Latin America*, South Hadley: Bergin Publishers.

Öngen, T., 1996, *Prometheus'un Sönmeyen Ateşi*, İstanbul: Alan Yayıncılık

Peck, J., 1992, Invisible threads: homeworking labour market relations and industrial estructuring in the Australian clothing trade, *Environment and Planning D*, 10, 671 89.

Pessar, P.R., 1994, Sweatshop workers and domestic ideologies: Dominican women in New York's apparel industry, *International Journal of Urban and Regional Research*, 18, 127142.

Philips, A., 1983, *Hidden Hands: Women and Economic Policies*, London: Pluto.

Phizacklea, A. ve Wolkowitz, C., 1995, *Homeworking Women,* London: Sage.

Pincheson, E., 1995, Textiles and clothing in Turkey: Part 2, *Textile Outlook International*, 1, 124142.

Robert, A., 1983, The Effects of the International Division of Labour on Female Workers in the Textile and Clothing Industries, *Development and Change*, 14:1, 3947.

Sloane, P. J., 1980, *Women and Low Pay*, London: Macmillan.

Standing, C., 1989, Global Feminization Through Flexible Labour, *World Development*, 7, 10771095.

Stratigaki, M. ve Vaiou, D., 1994, Women's work and informal activities in Southern Europe, *Environment and Planning A,* 26, 12211234.

TürkünErendil, A., 2002, Türkiye'de ev eksenli çalışma üzerine yapılmış araştırmalar ve çalışmalar, *İktisat Dergisi*, 430, 3647.

White, J.B.,1994, *Money Makes Us Relatives: Women's Labor in Urban Turkey,* Austin: University of Texas Press.

Sorular

Recep Kapar: Bu meslek edindirme programları, ya da benim çalıştırma diye tabir ettiğim programlar, cezaevlerinde mahkum emeği, çocuk emeği, çocuk çalışması dediğim uygulamaların önü veya sonuna eklenmeli. Uygulama, kendi alanları üzerine geliştirebilir. Bu belirli biçimleriyle bir mahkum emeğine benzemiyor, zorla çalıştırmaya da benzemiyor. Ama gelir güvencesizliğinde bireyin sosyal yardıma muhtaç olmuş bir bireyin, çok düşük bir gelir karşılığında belli işleri, belli aktiviteleri yapmaya zorluyor ve bu kişiler toplumun en altında yer alan insanlar. Ve insanlar bu düşük bedelli gelir elde edebilmek için bu zorlayıcı teşhir edici ve cezalandırıcı çalışma meslek eğitimi programlarına gitmek zorunda kalabiliyorlar. Bu programların temel tekniği, insanlara yardım etmek değil, bu insanların toplumda tırnak içinde asalak oldukları, yattıkları yerden para bekledikleri, aktif olmadıkları, işgücü piyasasına girip iş aramaktan kaçındıkları, imtina ettiklerini düşündükleri için, bu insanları işgücü piyasasına katmaya zorluyor. Şimdi bu insanlar, nasıl insanlar zorlama konusunda, evde çocuğuna bakan hane reisi olmayan dul bir kadın, hiçbir geliri yok, bu kadına diyor ki, sana sosyal yardım veririz, sen buna muhtaçsın, fakat evde oturmak olmaz, seni meslek edindirme programlarına gideceksin, iş başında eğitime gideceksin ve bunu en az ücretle üretim, temiz üretim, üçte bir oranında bir paraya yaptırıyor. Zorla çalıştırma, zorlayıcılık budur. Tabi şunu da söyleyeyim, okuduğumuz, konuştuğumuz, yazdığımız kadarıyla, kapitalist gelişmenin çalışanların hür iradesine dayalı bir sözleşme ilişkisi, bir ücretli iş ilişkisi olduğu vurgulanıyor. Kitaplarda hep bu şekilde anlatılmıştır. Ücretli işçiliğin hizmet hakkına dayalı işçiliğin yaygınlaştığını ve kapitalizmle birlikte bu hizmet akdine dayalı ücret işçiliğinin yayılacağını ve diğer çalışma biçimlerinin ortadan kalkacağını düşünüyoruz. Burada Eylül hanımın söylediği gibi bugün dünyada zorla ve zorlayıcı çalıştırma konusunda çok ciddi sorunlar var. Çok iyimser tahminlerle 27 milyon kölenin bulunduğu söyleniyor ve orada birliğin içinde Avrupa Komisyonu'nun da desteklediği, yani Avrupa'da 30 bin 100 bin arasında kölenin bulunduğu ve bu köleliğin ortadan kaldırılmasıyla ilgili projeler üretiliyor. Dünyada işte, yarıcılık, ortakçılık ya da borç karşılığı çalıştırma, müthiş bir şekilde ortadan kalkmıyor, kökleşiyor. Bu anlamda aslında bizim kapitalist gelişme sürecinde ücretli işçiliğin, ücretli çalışmaya verdiğimiz önemin yanında diğer farklı, ortadan kalkmasını beklediğimiz çalışma ilişkilerinin halen varlığını koruduğunu da gördük. Çalıştırmada uygulama buna benzer bir uygulama değil, bütünüyle bir mahkum örneği değil. İnsanların kaçınabileceği kendilerini koruyabilecekleri alanlar var. Ama sosyal alanda bu insanları işe yaramaz, tembel olarak niteleyip teşhir etme yönü var, insanların muhtaçlığından ve yoksulluğundan, yardıma ihtiyaç duymalarından yararlanma gibi bir hususları var, benden bu kadar.

Soru: Bu gerek mahkum emeği, gerekse çocuk emeği kullanılışı, gerek sizin işaret ettiğiniz sosyal yardım... Sorunu, belki yeni iş gücü tanımı çerçevesinde de tanımlamakta fayda var. Yeni işgücünü pratik yerine aktif bir biçimde normal standart emeğe karşı kullanılmasının bir biçimi olarak da tanımlayamazsınız.

Recep Kapar: Demin zaten öyle tanımladık, nasıl oluyor hatta şunu söyleyeyim biraz daha açayım. Kamuda önümüzde eğer bu yasa tasarısı –hükümet açıklamıyor sosyal yardımlarla ilgili olan kısım ve bu kısım sürekli pas geçiliyor. Kamu sektöründeki vasıfsız işgücünün yerine getirdiği orman, ağaçlandırma, erozyonla mücadele, çevre temizliği, kent temizliği, çaycılık, odacılık, müstahkemlik gibi bazı vasıfsız işler bu sosyal yardımlar karşılığında bu meslek edindirme programı altında insanların bir işi olabilir. Amerika'da, Kanada'da, Avustralya'da, İngiltere'de v.b. ülkelerde böyle bir eğilim var, güçlü bir şekilde bunu yapıyorlar. Bu tür eğilimleri sosyal yardımların gittikçe çalıştırmacı uygulamalara dönüştüğü ve normal düzenli iş üzerinde çalışanlar üzerinde bir baskı olarak kullanıldığına yönelik ciddi eleştiriler var. Sendikal tepkiler var ve direkt çalıştırmacı uygulamada çalışan insanların tepkileri var. Bundan sonraki gelecek on-on beş yılda çok fazla tartışacağımız bir şey. Bu İngilizcede kullandığımız üçüncü yolun da bir parçası olan, Amerika'da uygulanan Anglosakson ülkelerinde uygulanan bu tür sosyal yardım programları Türkiye'de de eğer hükümet bu yasayı çıkarırsa uygulanacağına ben inanıyorum ve onun için bir sunuş yaptım, teşekkür ederim.

Konuşmacı: Mecliste bekleyen ceza infaz yasası zorla çalışmayı düzenliyor. Cezaevinde zorla çalışma, bu önemli bir tehlike olarak görülmüş, bu konuda düşünce soruluyor. Aslında uluslar arası düzlemde bakıldığında pek çok emek maliyetini ya da üretim maliyetini düşürme yöntemleri, çok yaratıcı şekillerde bulunuyor. Çin'de bunun örneği uygulandı, uzun zaman uygulandı bilinir. Hatta Çin'de hapiste çalışanların sayısı İspanya'daki tüm çalışan nüfusu kapsayabiliyor diyelim, yani böyle bir büyük miktarda insan hiç ücret almaksızın çalışıyor. Yani büyük bir ihtimalle ala ala bu örneği almışızdır biz de ceza yasamızda. Çünkü, amaç üretim maliyetini emek yoluyla ucuzlatmaksa bu tür şeyler buluyorsunuz. Hatta ben daha önce SAV'da da bir konuşma yapmıştım orada bir arkadaş bu örneği vermişti. Şimdi mesela halı kilim en önemli ev eksenli üretim biçimidir. Çoğunlukla evde tezgahlarda yapılır, bazen işte bunun kooperatifleri falan vardır ama şimdi mesela bu ciddi bir fiyat düşürme politikası var. Bu konuda, halı üretiminde, bu da örneğin Çin'de çok düşük fiyata halı üretilebilme söz konusu. Örneğin artık piyasada satılan Hereke halıları filan hepsinin Çin'de dokunduğu söyleniyor ve şöyle bir sistem anlatıldı, yani hani bunun nasıl enteresan sistemler bulunabiliyor emek maliyetini ucuzlatmak için, üretkenliği artırabilmek için, bir şey düşünün kocaman hangar gibi bir yer. Tezgahlar arka arkaya dizilmiş, halı üretimi nasıl bir şeydir, birebir kişinin makineyle tezgahla kurduğu ilişkidir, tepede bir örnek vardır, o örneğe uygun olarak iplik, düğüm atarsınız ve hatta dolayısıyla da birebir dokuyan kişinin de bir özelliği o halıya geçer, yani öyle bir özelliği vardır halının kilimin, hatta bazen imza bile atarlar insanlar, ayrı imzaları vardır. Şöyle bir sistem uygulanıyormuş, dizi dizi tezgahlar diziliyor, hoparlörde bir ses 'şimdi sarı, şimdi kırmızı, şimdi beyaz.'

Besime Şen: Çok teşekkür ediyorum, şimdi bir soru yok, vaktimiz de yok. (11dk)

OTURUM 3.1

DÜNYADAKİ SINIF HAREKETİ DENEYİMLERİNE BAKIŞ 1

YÖNETEN:
NAİL SATLIGAN

KONUŞMACILAR:
VINAY BAHL
FATMA ÜLKÜ SELÇUK
DAVID M. SMITH
FAHIEME SCANDELLA

Abstract

India now has become a part of the larger global network process which has effectively restructured the composition of the working classes, and women's conditions both in the domestic sphere as well as in the market and workplace. But these changes had been uneven in each region, in rural and urban areas, amongst different classes, caste groups and religious groups. South Asia which contains nearly 20 percent of World labour forcemore than 90 percent is in the informal sector. Along with informalization of jobs, casualization of labor is increasing among both males and females in urban and rural areas. Lack of protection, irregular work, absence of minimum income and absence of autonomy in work place, are the new work conditions. Major changes in the work place were the increasing inequality in employment opportunities and incomes. But the quality as well as opportunities for employment have improved for the women of upper income, and for those with higher skills. However, for most women workers the quality of employment is poor, and they have fewer or no opportunities either for skill development or moving up the ladder, and they get generally very low income returns. It is also important to point out how the informalization and casualization of work under the structural adjustment program have increasead the rate of violence against women, more health problems, and increased number of malnutrition among women in India. Rediscovery of informal sector challanges the ability of trade unions to organize and represent labor. Indian trade unions always ignored the informal sector but now the same informal sector is threatening the very existence of the organised sector. The workers in the informal sector, particularly women, are responding to these structural adjustment programs with nontraditional forms of class organizations, demands and tactics. Trade unions have slowly started responding to these new developments.

Küreselleşen Hindistan'da Enformelleşme, Geçici Çalışma, Çalışmanın Feminenleşmesi ve Yeni Toplumsal Hareketler: Sendikalar için bir Meydan Okuma

VINAY BAHL*

Hindistan günümüzde, Hintli işçilerin içinde bulundukları koşulları hem ev içi alanda hem de piyasada kültürel, siyasi ve ekonomik açıdan etkin biçimde değiştiren küresel bir ağ sürecinin parçası haline geldi. Bu değişiklikler her bölge içinde, kırsal ve kentsel bölgelerde, farklı sınıflar, kast grupları ve dinsel topluluklar dahilinde eşitsiz gelişti.

Bilindiği üzere, 'küreselleşme' adı verilen olgu, bir önceki sömürgeciliğin ve emperyalizm sürecinin, Avrupa ve Amerika'nın denetiminde olan küresel kurumlardaki mekanizmalar aracılığıyla günümüzde sürmekte olan modern biçimidir. 1990'larda ise Hindistan'ın ve onun gibi pek çok eski sömürgenin de bu küresel sisteme katılmasına izin

*Not: Bahl'ın isteği üzerine tüm tebliği değil, tebliğinin aşağıdaki özeti aktarılmıştır.

verilmişti. Ancak bu küresel oyuna katılmanın sonucunda ülkenin ekonomik yapısı ve işleyişlerinde belli değişiklikler de zorunlu hale gelir. Yapısal Uyum Programları ve Liberalleşme adı verilen bu değişiklikler, Dünya Ticaret Örgütü'nün şöylesi ticaret politikaları zorla kabul ettirmesini de beraberinde getiriyor: İthalat vergilerinin azaltılması ve nicel sınırlamaların kaldırılması, ülke içinde meta hareketlerine getirilen sınırlamaların kaldırılması, ruhsat sisteminin, özellikle de şirketlerin özel sektörü üzerindeki ruhsat sisteminin önemli ölçüde gevşetilmesi, ayrıca birçok ürünün ihtiyat olarak saklanmasına son verilmesi.

Hem hükümetteki Hintli uzmanlar hem de İMF ve Dünya Bankası uzmanları, bu büyüyen ekonomik krizi çözmek için, Hindistan'ın yaşadığı sorunların köklerinin makro ekonomik politikalarında yattığını öne süren bir planı ortaya koydular. Bu programların hedefi, ülke ekonomisini en son teknoloji ve bilgi akışına açık hale getirmek yoluyla, Hindistan ekonomisini dünya ekonomisiyle bütünleştirmekti. Bu da demek oluyordu ki, asıl olarak zenginlerin dayanıklı tüketici mallarına ilişkin çıkarlarına hizmet eden ve ihraç edilebilecek malların üretimine pek de katkı sağlayamayacak türden büyümeye destek verilecekti.

Hükümete ait şirketler, devletin ya da kamunun elindeki kaynaklar, banka ve sigorta gibi daha önceye kadar ihtiyat olarak elde tutulan alanlar hızla özelleştirildiler. Emeği koruma mekanizmalarının yozlaşması sonucunda sözleşmeli emekte ve taşerona iş vermede devasa bir artış gerçekleşti.

İşgücünün Feminizasyonu ve Değişimin Kadınlar Üzerindeki Etkileri

İşyerindeki ana değişikliklerden biri, iş bulma fırsatlarında ve gelirlerdeki eşitsizliklerin artmasıydı. Örneğin, hem istihdamın niteliği hem de istihdam fırsatları, yüksek gelirli kadınlar ve yüksek vasıfları olanlar için ilerlemişti. Ancak şu an pek çok kadın işçi açısından, istihdamın niteliği düşük durumda ve bu kadınların vasıflarını geliştirmek ya da 'sınıf atlamak' için çok az şansı var ya da hiç şansları yok ve genellikle çok düşük gelir elde ediyorlar. Hindistan'da farklı sınıflardan kadınların istihdamı ve geliri bakımından şu dört eğilim gözlemlenebilir:

1. Yeni istihdam yaratılmadan mevcut istihdamın kaybedilmesi;
2. Yeni teknolojiler ve vasıflar dolayısıyla gerçekleşen değişiklikler;
3. Çalışmanın enformelleşmesi;
4. Yeni istihdam fırsatlarının yaratılması.

Yukarıda belirtilen değişikliklerin, birçok Hintli kadının işyerindeki ve evdeki koşullarını iyileştirmek açısından çok az katkısı oldu. Ormansızlaştırma etkinliklerinin artması, hem erkeklerin hem kadınların göçlerini körükledi. Kadınlar göç süresince çoğu zaman erkeğe bağımlı ya da bazen tek başlarına oluyorlar. Ancak kadınlar her zaman eşitsiz ve katı bir sistemin kurbanları oluyorlar: ücret ayrımcılığı, cinsel taciz, fazla mesai için ödeme yapılmaması. Kadınların ücretleri rutin olarak erkeklere ödeniyor ve böylece kocaları ve başkaları tarafından daha da sömürülmeleri için olanak tanınıyor.

Şu anda Hindistan nüfusunun % 70'i geçimini toprak kaynaklarından sağlıyor. Bu hesaplamaya ekonomik olarak etkin durumda bulunan kadınların % 84'ü dahil. Özelleştirme, yalnızca erkeklerin hakim olduğu meslekleri ve teknik kursları geliştiriyor, çünkü kârlı olan alanlar bunlar. Hükümet, 1991-1992 yılları arasında, eğitim fonlarını 80 milyon rupe azalttı ve dolayısıyla, çalışan kadınların katıldığı birçok gece okulu ve yetişkin

eğitim programı kapatıldı. Bugün Hindistan'da her 26 dakikada bir kadın taciz ediliyor, her 34 dakikada bir kadın tecavüze uğruyor, her 42 dakikada bir cinsel taciz vakası gerçekleşiyor, her 43 dakikada bir kadın kaçırılıyor ve her 93 dakikada bir kadın çeyiz için yakılarak öldürülüyor.

Bildirilen tecavüzlerin dörtte biri, 16 yaşın altındaki kızlara yönelik gerçekleşiyor; fakat, tecavüzlerin büyük çoğunluğu bildirilmiyor ve tecavüz edenler nadiren mahkûm ediliyorlar. Erkeklerin sayısı kadınları aştığı için, kadınlara karşı artan şiddet dengesizliği büyüttü. 1991 yılında dişi fetüslerinin % 96'sı, Bombay'da 'amniocentesis' döneminde düşürüldü. Her yıl 6000 kadar çeyiz ölümü gerçekleşiyor.

Birçok durumda, çalışmanın vasıfsızlaştırılması yüzünden dalit kadınları işlerini kaybetti ve erkeklere daha bağımlı hale geldiler. Küreselleşme karşısında, çok daha fazla sayıdaki erkek, Hindutva (komünal bir Hind grubu) güçleri tarafından belirlenen ahlâki kuralları, kendilerine zaten bağımlı olan kadınlara dayatıyor. Bu kadınlar da Hindutva hareketine katılıyorlar. Yakın zamanlardaki Gujarat isyanları, Dalit halkının bu komünal isyanlara katıldığına işaret ediyor.

Yeni Toplumsal Hareketler

Eski sendikalar sadece örgütlü sektörlerle ilgilenmişlerdi ve bu sendikaların ülkedeki yeni çalışma koşullarının üstesinden gelebilmek için herhangi bir stratejisi yoktu. Söz konusu sendikalar siyasi partiler tarafından kontrol ediliyorlar ve bu partilerden bazıları da iktidarda. Şu anda bütün siyasi partiler yapısal uyum programlarını ve serbestleştirmeyi savunduğundan, bu partilerle ilişkili olan sendikalar da, emek kesimi daha az masraf yaparken bile partilerini savunmuştu. Bu yeni bağlamda, Hindu ulusalcı güçler (komünal) ve alt kastlardaki insanlar, seçim politikalarına girmeye başladılar ve bu da Hindistan'daki siyasi sahneyi daha da değiştirmiş oldu. Bununla beraber, Hindu ulusalcıları, RSS'deki taban örgütlenmeleri sayesinde, sivil toplumda güçlü bir varlık kazanmıştı, iş, sağlık, aile bakımı, sosyal refah ve 'toplumsal hareket'. Alt kastlar, BSP, SP, Janata Dal gibi partiler aracılığıyla dalit örgütleri de oluşturdular. Birleşik Eyaletlerden, Bihar'dan ve Haryana eyaletlerinden güç de kazanmışlardı. Bhartiya Janta Partisi de (Hintli köktenci) iktidara geldi. Bu gelişmeler, söylemin sınıfa dayalı yoksulluk ve kalkınmadan, kimlikler, din, kast ve etnisite konularına kaymasına sebep oldu.

Ancak bütün bu toplumsal hareketler ve onların kimlik, din ve etnisite hakkındaki söylemleri, siyasi partilerin denetimi altında işliyordu, zira bütün siyasi partilerin yeni toplumsal hareketlere katılan gençleri, kadınları ve sendikaları vardı. Bu toplumsal hareketler parti sisteminin dışında olduğundan ötürü, çoğu insan, yani enformel sektöre girmeye zorlanan insanlar, kendi bağımsız toplumsal hareketlerini başlattılar. Bunların çoğu da çevre konularında gerçekleşmekteydi: Chipko Hareketi ve Narbada (Baraj) Bachao hareketi. Bağımsız toplumsal hareketlerin sayısı o kadar çok artmıştı ki, 1995 yılında Halkların Hareketinin Ulusal İttifakı adı verilen bir şemsiye örgüt ve Ulusal Emek Merkezi kuruldu. Pek iyi bilinen bir kadın örgütü olan SEWA da bu şemsiye örgütlenmeye dahil oldu.

Bir başka cephede ise, çok sayıdaki STÖ ortaya çıktı ve bir kenara itilmiş çalışan insanların toplumsal işlerini ve örgütlenmesini üstlendi. Örgütlü olmayan emeğin çoğu, Dalitler, kadınlar ve 'adivasis'den oluşuyordu ve ittifak içinde oldukları toplumsal hareketler aracılığıyla kendilerini ifade ediyorlar: Çevre konularında, adivasi (Hindistan'daki

'yerliler'), köylüler ya da dalit sorunlarında faaliyet gösterebiliyorlar. Kırsal alanlara göçüp, eğitim, sağlık, kırsal kalkınma, su ve sıhhi tesisat alanlarındaki insanlarla doğrudan çalışan profesyonellerin yardımıyla, bazı gönüllü kuruluşlar ortaya çıktı. Önemli bir örnek olarak Halkın Bilimi hareketi gösterilebilir. Çok sayıdaki bilimci, bilim alanında çalışan profesyonel, mühendis, doktor ve öğretmen (toplam 300.000 kişi kadar), neoliberal saldırıya direnmek adına yeniden inşa faaliyetine girmek için yerel insanlar ve topluluklarla ve birçok durumda da Panchayatlar'la (seçilmiş köy toplulukları) biraraya geliyordu.

Seksenlere gelindiğinde, hükümet bu örgütlerin kırsal kalkınmada hizmet gören kuruluşlar olarak önemini fark etti ve onlara kaynak aktarmaya başladı. Şimdilerde Dünya Bankası gibi pek çok uluslararası kurum ve şirketler STÖ'lere fon ayırıyor ve bu STÖ'lerin sayısı iki yüz bini bulmuş durumda. Hayal kırıklığına uğramış pek çok solcu eylemci de bu örgütlere katılıyor. Profesyonel olarak çalışan bulunduran bu STÖ'ler, daha büyük toplumsal hareketler arasında gerilim ve güvensizlik uyandırıyor. Çünkü bu STÖ'lerin aldığı kararlar, fon ihtiyaçlarınca ve Dünya Bankası'nın tarafını tuttuğu fon kurumlarınca belirleniyor. Küreselleşme bu STÖ'lere duyulan güvensizliği bir kat daha arttırdı.

Fakat SEWA gibi STÖ'ler, örgütlü olmayan sektörlerdeki kadın işçilerin yaşam ve çalışma koşullarını değiştirerek harika işler yapıyor. Gelir yaratan projeler oluşturuyorlar; şiddetin, tecavüzün ve polis vahşetinin yaşandığı durumlarda kadınların davasına sahip çıkıyorlar; yasal durumlarda da farklı bölgelerden kadınların karşılaştığı adaletsizliklere karşı mücadele ediyorlar. Köylerde sürekli olarak toplantı yapılarak hareketlilik sağlanıyor ve güvenli içme suyu, vasıf edinme, ebelerin tanınması, çocuk bakımı, temel hizmetler için kampanya yapılıyor ve böylece örgütlenme ve pazarlık gücü artırılıyor. Belirli mücadeleler için örgütlendikleri gibi, kadınlara güç kazandıracak uzun vadeli programlar da oluşturuyorlar.

Sendikaların Tepkisi

Küreselleşen Hindistan'daki emek kesiminin çoğu örgütlü olmayan sektörlerde çalışıyor ve bunların çoğu da tarım sektöründe bulunuyor ve neoliberal politikaların en çok hışmına uğrayan kesimi de işçiler ve köylüler oluyor.

Hindistan solunun ana sorunu, kast ve sınıfı kapsayıcı bir siyasi gündemde birleştirememesi. Toplam Kalite Yönetimi, zamanında imalat, üretim, esneklikler gibi yenilikler, işgücünün geçici çalışmaya başlamasına, örgütsüz sektörlerde az nitelikli istihdamın büyümesine sebep oldu. Bu durum, Handistan'daki sendikalara daha önce hiç karşılaşmadıkları şekilde meydan okuyor.

Parçalı emek piyasasının gelişmesi, sadece en yakın üyelerinin sorunlarıyla ilgilenen, son derece dar ufuklu, fabrika düzeyindeki sendikaların artış, hakim durumdaki sendikacıların örgütlü ve örgütsüz emekçiler arasında bağlar geliştirememeleri ya da bu konuyu yeterince ciddiye almamaları sonucunda, sendika hareketinde dağılma ve parçalanma gerçekleşti. Gittikçe çoğalan işletme düzeyindeki bağımsız sendikalar ve birkaç yerdeki fabrika düzeyindeki sendika, sendikal hareketin başarısı önünde bir meydan okuyuştur.

Sendikalar Hindistan ekonomisindeki örgütlü kesimlerin ötesine pek az geçebildi ve toplam üyelikleri de bütün bölgelerde azalmakta. Üretim gitgide, ucuz ve sendikalılaşmamış işgücünden istifade edilebilecek yerlere kayıyor. Şimdilerde grevden ötürü değil de lokavtlar

sebebiyle çok daha fazla iş günü kaybediliyor. Kadınların işgücünün çoğunu oluşturdukları yerlerde bile sendikalara katılımı olmuyor. Kadınların belirli sorunları, sendikaların taleplerinde nadiren yankı buluyor.

Sonuç olarak, Hindistan'da büyük miktarda enformel ve geçici işgücünü açığa çıkartan küreselleşme süreci, geleneksel sendikaların ataleti karşısında yeni toplumsal hareketlerin oluşumunun önünü açtı. Buna karşılık, yeni toplumsal hareketler de yeni toplumsal koşullar oluşturarak sendikaları kendilerini yeniden kurmaya zorladı. Geleceğin nasıl olacağını kestirmek pek kolay değil, ancak sendikaların onları Hindistan'da devam etmekte olan toplumsal değişim sürecinde önemli bir konuma getirebilecek bir doğrultuya yöneldiklerini rahatlıkla belirtebiliriz.

Hindistan'dan Bir Örgütlenme Deneyimi: SEWA

FATMA ÜLKÜ SELÇUK

Radikal küçük burjuva entelektüelliğinin bir özelliği de kendi duyarlılığını kitlelere atfetmesidir. Mücadeleye 'aşık' ve aynı romantizmle kitlelerin de kendisiyle aynı duyguları paylaştığını sanan binlerce küçük burjuva aydın vardır. Ne yazık ki durum onların düşündüğü gibi değildir; bu aydınlardan biri 'mücadele etmek gerekir' gibi basit, heyecanlı bir nedenle işçilerin arasına karışıp onları mücadeleye çağırdığında korkunç bir düş kırıklığına uğrar. İşçiler onu anlamaz, deli olduğunu düşünür ve ona sırt çevirirler. Ortalama bir işçi ve genel olarak sömürülenler mücadele etmeye pek istekli değildir. Bu, greve çıkarak kıt kanaat geçindiği ücretinin bir parçasını kaybetmek istemeyen, bir gösteriye katılarak fiziksel sağlığını tehlikeye atmaktan çekinen, kapitalizme karşı silahlanarak ölümü göze alamayan normal bir insanın doğasıdır. Kitleler, kapitalizm onları sefalate mahkum ettiği için, bu durumdan kurtulmak için, kapitalizm onlara mücadele etmekten başka bir yol bırakmadığı için grev yaparlar. İşçi greve 'aşık' değildir, gene de ücretini ve işini yitirmeyi göze alır, çünkü mücadele etmezse açlıktan ölebilir. Şiddete 'aşık' değildir, ama kapitalistlerin şiddetine karşı kendini korumak için şiddet kullanmak zorunda kalır. Silaha 'aşık' değildir, ne var ki kapitalizm ona karşı silah kullandığında, o da silah kullanmak zorunda kalır.

Nahuel Moreno (Parti ve Devrim)

Tam zamanlı, düzenli, formal sektör istihdamı, yerini, giderek küçük ölçekli işletmelerdeki düzensiz, sigortasız, enformal istihdama bırakıyor. Sendikal faaliyet yürütmek her geçen gün daha da zorlaşıyor. Örgütsüzlük yayıldıkça, yaşama ve çalışma koşulları da kötüye gidiyor. Öyle ki, birçok emekçi, insanca koşullarda yaşama umudunu yitiriyor. Öte yandan, emekçiler, yaşam mücadelesi içinde, çoğu kişinin hayal bile edemeyeceği örgütlenme deneyimleri de üretiyor. Sayısı hayli az olan bu örgütlenme öyküleri, geleceğe ışık tutuyor ve enformal sektörde örgütlenmenin mümkün olduğunu ortaya koyuyor. Bu yazının konusu, serbest çalışan yoksul kadınların örgütlenmiş olduğu Serbest Çalışan Kadınlar Birliği (Self Employed Women's Association – SEWA). Hindistan'daki bu umut verici deneyim, okuması yaz-

ması dahi olmayan, evlerde dikiş diken, pazarda yiyecek satan, binalardan atık kâğıt toplayan kadın emekçilerin örgütlenme öyküsü. Örgütlenmesi son derece zor olan bu kesimlerin mücadelesi, daha nice örgütlenmenin olanaklı olduğunun da habercisi. Bu nedenle, SEWA örneğini daha yakından tanımaya ihtiyaç var. SEWA, artılarıyla, eksileriyle, ülkemizdeki emekçiler için önemli deneyimler barındırıyor.

SEWA

SEWA'nın faaliyetleri, *serbest çalışan kadınlar* olarak adlandırdığı kesimde yoğunlaşmaktadır. İleride de görüleceği gibi SEWA'nın serbest çalışanlar kategorisi içinde, hem işveren hesabına çalışan ev eksenli emekçiler ve hizmet üreticileri, hem de küçük burjuva olarak nitelenebilecek olan satıcılar, pazarcılar ya da üretim aracına sahip olan ama işçi çalıştırmayan küçük üreticiler yer almaktadır. SEWA'nın yapısındaki bu sınıfsal bulanıklık, örgütlenmesine de yansımış, zaman zaman üyesi olan emekçileri, işveren ve devlet karşısında mücadeleye iterken; zaman zaman üretim araçlarının sahibi yaparak kooperatifler[1] çerçevesinde küçük burjuvalaştırmıştır. Üyelerinin önemli bir kısmının küçük burjuva olması, SEWA'nın sendikal mücadelesini, özerk üretim birimleri oluşturmak aracılığıyla kooperatifçiliği ön plana çıkaran bir eksene kaydırabilmektedir. SEWA'nın faaliyetleri arasında bankacılık, oldukça önemli bir yer tutmaktadır.[2] SEWA'nın kooperatifçiliği ve bankacılığı ön plana çıkarmaya başladığı yönündeki saptama, uluslararası sermaye kuruluşlarından ve benzeri oluşumlardan artan oranda destek almasına, dolayısıyla büyük ölçüde onların çizdiği çerçevede faaliyet göstermesine bağlanabilir. Makalede esas olarak SEWA'nın kentsel enformal sektör işçilerine yönelik faaliyetleri ele alınacaktır. Bununla birlikte SEWA örgütlenmesi, hem kırsal hem de kentsel bölgelerde ev eksenli çalışanların mücadelesi açısından, artılarıyla eksileriyle önemli deneyimler barındırmaktadır. SEWA örgütlenmesindeki birimlerin birbirleriyle yakın ilişkisi ve iç içeliği ise SEWA'nın kentsel enformal sektör işçilerine yönelik faaliyetlerini, diğerlerinden koparak ayrı bir biçimde incelemeyi olanaksız kılmaktadır. Bu yüzden, SEWA'nın 'işçi' örgütlenmesi deneyimlerine daha fazla yer ayrılmasına rağmen, SEWA modeli tüm yönleriyle ele alınmıştır. SEWA'nın incelemeye değer özgün bir model oluşturması, ev eksenli çalışanları sınıf çıkarları etrafında harekete geçirebilmiş olması, ve ulusal ve uluslararası düzeyde bazı kazanımlar elde edebilmiş olması, SEWA deneyimini önemli kılmaktadır.

SEWA'nın Amaçları

SEWA, serbest çalışan kadınları örgütlemeyi ve farklı alanlarda çalışan bu kadınlar arasında eşgüdüm sağlamayı amaçlamaktadır. Bir yandan asgari ücret düzenlemelerinin yapılması ve uygulanması için çalışmakta, bir yandan da sağlık ve sosyal güvenlik gibi konularda geliştirici programlar uygulama uğraşı vermektedir. Yani, hem ekonomik iyileşmeyi, hem de sosyal ilerlemeyi sağlamayı hedeflemektedir. SEWA, üyelerinin çalışma ve yaşama koşul-

1 Burada sözü geçen kooperatifler, SEWA'ya bağlı kooperatifler içersinde kolektif mülkiyet olmayanlarıdır. Yani SEWA'nın her kooperatifinin işçileri üretim aracının sahibi yaptığı sonucu çıkarılmamalıdır.

2 Bankacılık faaliyetlerinin ön plana çıkmaya başladığı yönündeki gözlem, SEWA'nın internet sitesinde (http://www.sewa.org) yer alan bilgilere dayanmaktadır.

larını iyileştirmek üzere bir dizi hedefe daha sahiptir: Üyelerine hammadde ve iş sağlamak, üyelerinin bilgi ve becerilerini geliştirmek (bunun için geziler, seminerler ve eğitim çalışmaları düzenlemek), kooperatif kurmak (ve bunun için devletten destek sağlamak), serbest çalışan kadınların birliğini sağlamak, serbest çalışan kadınlarla ulusal ve uluslararası düzeyde ilişkileri güçlendirmek, bu kadınların durumunu iyileştirecek yasal düzenlemelerin yapılmasını ve uygulanmasını sağlamak, bir kamu fonu oluşturmak, hükümetten ya da diğer toplum örgütlerinden bağış ve yardım toplamak gibi. Bazı geleneklerin olumsuz etkilerinden kurtararak kadınların öz-saygısını, görgüsünü ve davranışını geliştirmeyi de amaçlayan SEWA, üyelerinin çocuklarının istihdam koşullarını da iyileştirmeye çalışmaktadır. Ayrıca SEWA, evlenmemiş, dul, ihmal edilmiş, fiziksel olarak özürlü ve muhtaç durumda olan serbest çalışan kadınların sorunlarına özel bir duyarlılıkla yaklaşarak yaşama koşullarını iyileştirmeyi hedeflemektedir. SEWA tüzüğünde yurtseverlik duygusu aşılamak ve kadınların kalkınmasını sağlamak üzere hükümete ve diğer toplum örgütlerine yardımcı olmak gibi amaçlar da vardır (Selliah, 1989: 11-12).

SEWA'nın Kuruluşu ve TLA'dan Ayrılışı

SEWA'nın hedef kitlesi olan ve 'serbest çalışan kadınlar' olarak nitelendirdiği kesimin geliri oldukça düşüktür ve hayli zor şartlar altında yaşamaktadır. SEWA'nın kurulmasında Tekstil İşçileri Derneği adlı işçi örgütünün (TLA - Textile Labor Association) önemli bir rolü vardır. SEWA 1971'de, serbest çalışan kadınların sendikası olarak kurulmuştur ve TLA'nın içinden çıkmıştır. TLA, tekstil işçilerinin en eski ve en büyük birliğidir, Mahatma Gandi'nin düşüncelerinden etkilenmiş ve 1920'de Anasuya Sarabhani adlı feminist bir kadın tarafından kurulmuştur. TLA'nın Kadın Kolu'nun faaliyetleri, 1970'de kadın terzilerin taşeronlar tarafından sömürülmesi konusunda bir anket düzenlemesi ile birlikte artmıştır. Anketin ardından Ela Bhatt'ın önderlik yaptığı Kadın Kolu, serbest çalışan kadınların nasıl örgütlenebileceği üzerine bir toplantı yapmış, TLA'nın bu yönde faaliyet gösterecek bir sendikal oluşumu desteklemesi gerektiğini ileri sürmüştür. Böylece 1971'de SEWA kurulmuştur. SEWA'nın ilk mücadelesi, bir sendika olarak tanınmak yönündedir. Çalışma Bakanlığı, tek bir işveren olmadığını iddia ederek önceleri buna yanaşmamıştır. SEWA'nın tezi ise, sendikaların zorunlu olarak işveren karşıtı olmadığı, işçilerin birliği için çalıştığıdır. SEWA, Nisan 1972'de resmen sendika statüsünde kaydolmayı başarır. İlk yıllarında SEWA'nın mücadelesi, serbest çalışan kadınların ucuz krediye erişmesi konusunda yoğunlaşmıştır. Sonraları ise kooperatifçilikle iç içe bir sendikal faaliyet yürütmüş, farklı işlerde çalışan birçok kadını hem kırda hem de kentte örgütlemiştir. Sağlık sorunlarından sosyal güvenlik alanında yaşanan problemlere kadar birçok konuyu ele almış, birçok kalkınma programının ya başını çekmiş ya da içinde yer almıştır. Bu sırada ise TLA'nın binasından personeline kadar birçok olanağından yararlanmış, TLA'dan mali destek de almıştır. Bununla beraber SEWA'nın, TLA'nın güdümünde bir sendika olduğunu iddia etmek oldukça güçtür. SEWA, TLA'nın kadın örgütlenmesinin güçlenmesi için faaliyetlerde bulunmuştur. TLA'nın siyasi bir partinin doğrudan destekçisi durumunda olmasına rağmen, SEWA'nın böyle bir durumu olmamıştır. Aynı zamanda TLA'nın merkeziyetçi, hiyerarşik yapısına karşı SEWA'nın yönetimi, daha demokratik ve ademi merkeziyetçi olmuştur. 1981'de SEWA, TLA'dan ayrılmak durumunda kalmıştır. Bu kararda rol oynayan en önemli nedenlerden biri SEWA'nın, kastlar arasında çıkan çatış-

malar sırasında alt tabakaların yanında taraf tutmasıdır.[3] Çıkan olayların hemen ardından SEWA'nın tutumunu oldukça radikal bulan TLA, yöneticilerini, SEWA'daki yönetim kademelerinden almış, SEWA Bankası'ndaki mevduatlarını çekmiş ve SEWA'yı binadan dışarı atmıştır. SEWA içindeki dayanışma ise SEWA'nın girmiş olduğu krizden çıkmasını sağlamış, artan uluslararası yardımlar bu krizi hafifletmiştir (Jhabvala, 1995; Rose, 1992; Sanyal, 1994: 55).

SEWA'da Üyelik

SEWA, 15 yaşın üzerindeki tüm serbest çalışan kadınlara açıktır. Bu statüde olup da aidat olarak 5 Rupi[4] (Hindistan'ın para birimi) ödeyen her kadın SEWA üyesi olabilir. SEWA'nın faaliyetlerine ilgi duyan ve katkı sağlayan kadınlar ise onur üyeleri olabilir. Bununla birlikte, bu üyelerin sayısı 8 kişiyle sınırlıdır. Üyeler temel olarak üç mesleki gruba ayrılabilir: küçük-çaplı satıcılar (sebze, meyve, balık, yumurta gibi yiyecekler, ev ve giyim eşyası türünden malzeme satan küçük satıcılar, küçük tüccarlar ve seyyar satıcılar); ev eksenli çalışanlar (dokumacılar, çömlekçiler, bidi (bir tür yaprak sarması sigara) saranlar, dikiş-nakışçılar, tarımsal ürün işleyenler, el-işleri yapanlar gibi evde üretim yapanlar), kol ve hizmet işçileri (tarım işçileri, inşaat işçileri, taşeron işçiler, el arabası çekicileri, hamallar, çamaşırcı, aşçı, temizlikçi gibi hizmet işçileri). 2000 yılı itibariyle SEWA'nın 318.527 üyesi vardır[5] (Jhabvala, 1995: 18; Selliah, 1989: 12).

SEWA üzerinden borç para alan tüm kadınlar da SEWA'nın üyesi olmak durumundadır (Sanyal, 1994: 43). Sadece kadınların SEWA üyesi olabilmesi enformal sektör emekçilerinin mücadelesini böldüğü ve erkeklerin üye olması durumunda sayısal anlamda daha güçlü olunacağı için, 1985 yılında bir tüzük değişikliği yapılmıştır. Bu değişiklikle erkeklere oy hakkı ve SEWA malları üzerinde mülkiyet hakkı tanınmaksızın üye olabilme hakkı verilmiştir. Kadınların, erkeklerin olmadığı toplantılara katılırken ailelerinin ve toplumun daha az karşı çıkması, kadınların erkeklerle birlikte verdiği mücadeleler sırasında çoğu zaman ikincil konuma atılarak pasif izleyici durumuna sokulmaları gibi gerekçelerle ise tam üyelik hakkı hala kadınlara mahsustur[6] (Rose, 1992: 90; Selliah, 1989: 14).

Personel

SEWA'nın birçok çalışanı, üyeleri arasından çıkmaktadır. Örgütlenme faaliyeti için yarızamanlı ya da tam-zamanlı örgütçüler istihdam etmektedir. Hekim, işletmeci, hukukçu gibi

---

3 Nedenler arasında yönetim düzeyindeki çekişmeler, TLA yöneticilerinin Ela Bhatt'ın başarılarını çekememesi gibi gerekçeler de gösterilmektedir. Ama bu ayrılmada, politik nedenlerin daha ağırlıklı olduğu söylenebilir. SEWA, TLA yönetiminin muhalifi olduğu hükümetten destek görmekte idi. Hükümet politikalarındaki değişiklikler, SEWA'nın TLA tarafından hem desteklenmesinin hem de ondan kopmasının nedeni olmuştur. Bir TLA yöneticisinin SEWA'yı değerlendirirken söyledikleri bu anlamda ilginçtir: Bu kişi konuşmasında, İndira Gandi'nin toplumcu olarak adlandırılan reformlarını saldırı olarak değerlendirmiş ve İndira Gandi döneminde SEWA'nın yoksul kadınlarının TLA'yı bu saldırılardan koruyacak bir duvar oluşturduğunu ifade etmiştir. Ama 1980'li yıllarda ona göre acil durum sona ermiş ve artık TLA'nın SEWA'ya ihtiyacı kalmamıştır (Rose, 1992: 79).

4 Bu miktar, 2004 yılında SEWA'nın internet sitesinde (http://www/sewa.org) hala 5 Rupi olarak yer almaktadır.

5 http://sewa.org/aboutus/structure.htm, 2002.

6 Bununla birlikte, SEWA üyesi kadınların eşlerinin çalışma hayatında karşılaştıkları bazı sorunlar SEWA tarafından sahiplenilmektedir. Aynı zamanda SEWA'nın kadın üyelerinin sorunlarının çözülmesi, ailelerinin ve/veya içinde bulundukları toplulukların da sorunlarını hafifletmektedir.

bazı yüksek eğitimli kişiler de istihdam edilmekle birlikte sayıları, nispeten azdır. Öyle ki SEWA Bankası için çalışan personel de ağırlıklı olarak, SEWA'nın kendi üyeleri içinden çıkmaktadır. Çoğunun eğitim düzeyi formal sektördeki bankacılara göre düşüktür. Kendi halkının dilinden konuşmaları ise borç alan kadınlar için büyük bir rahatlık sağlamaktadır. SEWA'nın video biriminde de profesyonellerin yanı sıra kendi üyelerinin içinden çıkmış, okuma-yazması olmayan kadınlar çalışmaktadır. Köylerde ya da mahallelerde yürütülen sendikal faaliyet sırasında örgütçülerin, kendi insanlarından olması, örgütlenmeyi kolaylaştırmaktadır.[7] Personele verilen maaşın ise oldukça düşük olduğu kaydedilmektedir (Rose, 1992; Selliah, 1989).

SEWA'nın Finansmanı

SEWA'nın faaliyetlerinin finansmanı, esas olarak üyelerinden topladığı aidatlara dayanmaktadır. Aynı zamanda uluslararası kuruluşlardan, devletten, yerel düzeyde kurum ve kişilerden topladığı bağışlar ve proje destekleri de önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin, ayrılmadan önce TLA'dan sağladığı bağışlar, yer ve personel gibi imkanlar, SEWA'nın gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Mahila SEWA Fonu ise SEWA üyelerinin bir günlük maaşını gönüllü olarak bağışlamasına ve çevredeki kurum ve kişilerden toplanan bağışlara dayanmaktadır. SEWA'nın bazı faaliyetlerinin, diğer faaliyetlerini beslediği de gözlemlenmektedir.[8] Yürüttüğü bazı projeler için ise devletten ve uluslararası kuruluşlardan destek sağlamaktadır (Rose, 1992; Selliah, 1989: 13).

SEWA'nın Yaklaşımı

SEWA'nın yaklaşımı, bütünsel bir yaklaşımdır. Ev eksenli çalışanları sadece çalışma boyutuyla ele almaz, yaşama koşulları ile iç içe değerlendirir. SEWA, yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde faaliyet göstermektedir. Faaliyet alanı hem kırsal hem de kentsel bölgelerdir. Karar alma süreçlerinde ve yapılacak her türlü işte üyesi olan tüm kadınları aktifleştirmeye çalışır ve kast ayrımı gözetmez. Ama hedef kitlesi, özellikle yoksul ve dışlanmış kadın gruplarıdır. Kastlar arasında çıkan çatışmaların barışçıl bir şekilde çözümlenmesi için çalışır. Barışçıl, Gandici eylem tarzını benimser. Ayrıca Gandi'nin kendi kendine-yardım yaklaşımını benimser. Bununla birlikte tüm üyeleri Gandici değildir. Batı-merkezciliğe karşıdır. Kendi kültürel özelliklerini ve yaşam gerçeklerini gözeterek örgütlenir. SEWA, birçok sorunun barış ve uzlaşma içinde; hükümet, işveren ve işçi arasındaki işbirliğini sağlayacak ortak örgütlenmeler aracılığıyla çözülmesi gerektiğini savunur. Herhangi bir siyasi partinin üyesi ya da doğrudan taraftarı değildir. İktidar partilerinin değişmesi nedeniyle, hükümetle olan ilişkilerinin zedelenmesini istemez. Ev işçiliği kategorisini dışlamak yerine, bunu bir gerçeklik olarak kabul eder. Ev eksenli çalışanların varlığını reddederek veya ev işçiliğini yasaklayarak sorunların çözülemeyeceğini savunan SEWA, bu işçilerin yasal koruma altına alınması, çalışma ve yaşama koşullarının iyileştirilmesi için uğraş verir. Bu noktada, yasal asgari ücret mücadelesini çok önemli görür. Kırsal alanda, kadınların çok işlilik konumunu (birden fazla gelir getirici işte çalışma durumunu) güçlendirmeyi ve alternatif gelir kaynak-

7 Jumani'ye (1991) göre de SEWA örgütçülerinin, kentlerdeki ve kırsal kesimdeki yoksul kadınlarla nasıl iletişim kurulucağını bilmeleri ve çoğunun bu kesimlerden gelmesi örgütlenmeyi kolaylaştırmaktadır (s. 42).

8 Eczanenin, diğer sağlık faaliyetlerini beslemesi gibi.

ları yaratmayı amaçlar. Bu yolla, çoğu kez aynı zamanda toprak sahibi olan işverenin asgari ücreti yükseltmek durumunda kalacağı düşünülmektedir. SEWA eğitim faaliyetlerini, somut faaliyetleri ve örgütlenmeyi destekleyecek biçimde düzenler. Mümkün olduğunca işlevsel olmasını gözettiği eğitimlerde kitap gibi yazılı materyalden ziyade diğer görsel[9] ve işitsel gereçlere ağırlık verir (Bhatt, 1998; Jhabvala, 1995; Rose, 1992; Sanyal, 1994: 55, Selliah, 1989: 15).

Uluslararası İlişkiler

Kurulduğu andan itibaren SEWA'nın uluslararası bağlantıları olmuştur. TLA'dan ayrılması ise bu ilişkilerin güçlenmesine yol açmıştır. SEWA'nın ayakta kalmasında, uluslararası dayanışmanın önemli bir rolü vardır. ICFTU'nun ITGLWF sekreterliği, SEWA'ya destek veren ilk uluslararası sendikal federasyondur. Şu kuruluşlar da, SEWA'nın, sonraki yıllarda destek almış olduğu örgütler arasında yer almaktadır. USAID ve Ford Vakfı, AAFLI ve AFL-CIO; NORSK; OXFAM; WWB; Tokyo Birleşmiş Milletler Üniversitesi; New York'tan *Martha Stuart Communications*, IUF, IFPAAW, ILO. SEWA'nın uluslararası alanda tanınması ise, formal ve enformal sektör çalışanlarını bir araya getirmekte oldukça faydalı olmuştur. Uluslararası platformlarda SEWA'yla aynı masaya oturan ve esas olarak formal sektör işçilerini örgütleyen sendikaların SEWA'yı küçümseyen tavırları da zaman içinde değişmiştir. Uluslararası düzeydeki saygınlık, hükümetlerin de SEWA'ya daha fazla ciddiyetle yaklaşmasını getirmiştir (Jhabvala, 1995; Rose, 1992; Sanyal, 1994: 55; Selliah, 1989: 15).

Sosyal Güvenlik ve Sağlık

Ev eksenli çalışanların sağlık, çocuk bakımı, emekli maaşı ve kriz sigortası gibi sosyal haklardan yararlandırılmaması, birçok sorunun çözümü için kendi ceplerinden ödeme yapmalarını gerektirmektedir. Böyle günler için birikimi pek az olan ya da hiç olmayan ev eksenli çalışanlar, çoğu zaman çaresiz kalmaktadır. Bu sorunların aşılması için SEWA, bir sosyal güvenlik programı oluşturmaya çabalamıştır (Jhabvala, 1995: 20).

SEWA'nın sosyal güvenlik konusundaki girişimlerinin bir nedeni de, bankasının, üyelere vermiş olduğu borcu geri alırken karşılaştığı zorluklar olmuştur. Ödeme zorluklarının nedenini belirlemek üzere üyeleri arasında yaptığı anketlerin sonuçları, sosyal güvenliğin önemini göstermiştir. Sağlık problemleri (özellikle de anneliğe bağlı problemler) dolayısıyla iş kayıpları olmakta ve borçların geri ödenmesinde ciddi problemler çıkmaktadır. Hindistan Sigorta Şirketi, karsız bir yatırım olduğu gerekçesiyle yoksul kadınları sigortalamayı reddetmiştir. Bu durum karşısında SEWA, 1975 yılında Mahila SEWA Fonu'nu kurmuştur. Hükümetin Hayat Sigortası Şirketi'nden destek bulamayan SEWA, yüksek oranlarda seyreden ana ve bebek ölümlerinin önüne geçebilmek için 1975'te bir analık yardımı programı başlatmıştır. Bu program; analık ve gebelik sağlık hizmeti, beslenme, bebek bakımı, yiyecek yardımı, doğum sonrası nakit para yardımı gibi uygulamaları kapsamaktadır. Aynı zamanda kreş ve anaokulları açılmakta, ebelere eğitim verilmektedir. SEWA, kocalarının ölümünden sonra ayakta kalabilmesi için üyelerine bir dulluk yardımı programı da başlatmıştır (Rose, 1992; Selliah, 1989: 13).

9 Örneğin bu amaçla SEWA'da bir video birimi kurulmuştur.

Üyelerinin daha sağlıklı koşullarda yaşamasını amaçlayan SEWA, üyelerini gecekondulardan hükümetin yaptırdığı düşük fiyatlı konutlara taşımaya çalışmış, bu amaçla dört yıl mücadele etmiş ama hükümetin buna pek yanaşmaması sonucunda başarısız olmuştur. SEWA'nın bankası da bu konuda üyelerine yardımcı olmaya çalışmış ve konut problemleriyle ilgili olarak üyelerine ucuz kredi sağlamıştır[10] (Rose, 1992).

Sağlık eğitimi vermek üzere toplantılar düzenleyen SEWA, sağlık birimlerinde ya da hastanelerde karşılaştıkları zorlukları aşma konusunda da üyelerine yardımcı olmaya çalışmaktadır. Sendikalaşma konusunda çekingen olan kadınlar, sağlıkla ilgili toplantılara ilgi göstermiş; bu ise sağladığı diğer avantajların yanı sıra, SEWA'nın örgütlenmesini kolaylaştırmıştır. SEWA'nın Toplum Sağlığı Programı[11] çerçevesinde kurulan sağlık ekibi, köyleri ve gecekonduları dolaşarak sağlık işçileri yetiştirmiş, bu işçilere yardımcı olmuş, klinikleri denetlemiş, sağlık eğitim toplantıları düzenlemiştir. Eğitim çalışmalarının yoğunlaştığı konular ise ana çocuk sağlığı ve kendi bedenini tanımadır. 1984'te tam-zamanlı bir koordinatörün tutulmasıyla birlikte bu program çerçevesinde sağlık bilinci sınıfları düzenlenmiş, gebelik ve analık yardımı hizmetleri verilmiş, sağlıklı ve hasta çocukların tıbbi bakımı da dahil olmak üzere bir çocuk bakımı programı yürütülmüş, daha fazla sayıda toplum sağlığı merkezi kurulmuş, bu merkezlerin hükümet sağlık birimleriyle iletişimi sağlanmış, bir mesleki sağlık araştırma ekibi oluşturulmuştur (Rose, 1992).

Mesleki sağlık, SEWA'nın önemle üzerinde durduğu konulardan biridir. Israrlı çabaları sonucunda SEWA, Ulusal Mesleki Sağlık Enstitüsü'nde bir kadın birimi kurulmasını sağlamış, mesleki sağlık konusunda ILO ve Ulusal Proje Enstitüsü ile birlikte çalışmalar yürütmüştür. İşçilere yönelik kurulmuş olan kliniklerin ve dispanserlerin mesleki sağlık konusunda yetersiz kalması nedeniyle[12] SEWA'nın toplum sağlığı ekibi, üyelerinin hastalık arazlarını tedavi etmeye, kaynaklarını ise ortadan kaldırmaya yönelmiştir. Öte yandan SEWA, sadece tedavi edici hekimliği değil koruyucu hekimliği de benimsemektedir.[13] Bu anlamda beslenme, aşı, sanitasyon, iş kazaları, meslek sağlığı ve aile planlaması üzerine eğitim çalışmaları düzenlemektedir. Aynı zamanda iş kazalarının sayısının azalması için lobi faaliyetleri de yürütmekte ve uzun çalışma saatleri, düşük ücretler gibi olumsuz çalışma koşullarının, işçi sağlığı iş güvenliği üzerindeki etkisine dikkat çekmektedir. SEWA'nın Ahmedabad'da açmış olduğu eczanede nispeten ucuz ilaçlar satılmakta, perakende satışlardan elde ettiği karlar ise sağlık merkezlerine ve Sağlık Komitesi çalışanlarının maaşlarına aktarılmaktadır (Rose, 1992: 252-256).

SEWA'nın Sendika Ayağı

Serbest çalışan kadınlar arasında sendikal bir dayanışma örmek oldukça güç olmuştur. Ama SEWA deneyimi, birbirini yıllarca rakip olarak gören emekçilerin dahi ortak talepler etrafında bir araya gelebileceğini ve kazanımlar elde edebileceğini kanıtlamıştır.

SEWA'da örgütlü bulunan 30'un üzerindeki iş grubunun her biri şu üç kategoriden biri-

10 1987-1988'de borç fonlarının %40'ı bu amaç doğrultusunda harcanmıştır (Rose, 1992: 197).

11 Bu program ikisi yarı-zamanlı hekim ve biri eczacı olmak üzere 12 kadın tarafından başlatılmıştır.

12 Personel ve malzeme yetersizliği, kliniklerdeki birçok ilacın Dünya Sağlık Örgütü'nün yasaklamış olduğu ilaçlar arasında yer alması, hekimlerin hedef kitle hakkında yeterli eğitime sahip olmaması gibi nedenlerden dolayı.

13 Bununla birlikte, halkın tedavi edici hekimliğe şartlanmış olması bazı problemler yaratmaktadır.

ne bağlıdır: 1. Ev eksenli çalışanlar 2. İşportacılar ve seyyar satıcılar 3. Kol işçileri ve hizmet üreticileri. Sendikal mücadele, genellikle üç düzeyde yürütülmektedir: 1. Doğrudan sömürene karşı[14] 2. Bürokrasideki ve yasal sistemdeki problemlere karşı 3. Ulusal ve uluslararası düzeyde emekçilerin aleyhine olan politika ve yasalara karşı (Rose, 1992: 120-138).

SEWA, ev eksenli çalışanları toplumla bütünleştirmeye ve aralarındaki dayanışmayı güçlendirmeye çabalamaktadır. Ev eksenli çalışanları, işçi eğitim sınıfları ve toplantılar aracılığıyla sendikada örgütlemeye çalışan SEWA aynı zamanda ev eksenli çalışanların varlığının ve çalışma koşullarının fark edilmesi için kampanyalar düzenlemektedir. SEWA, üyelerinin haklarını yasal yollardan olduğu kadar toplu eylemler örgütleyerek de savunmaktadır. Destek kampanyaları ile ise ulusal ve uluslararası düzeylerde tanınmayı ve korunmayı amaçlamaktadır (Jhabvala, 1995: 19).

Bidi işçileri ve giyim işçileri, ev eksenli çalışanlar grubunun bir parçasını oluşturmaktadır. Sendikalaşarak eyleme geçmelerinde SEWA'nın eğitim çalışmalarının ve mahallelerdeki örgütlenme çalışmalarının önemli bir rolü olmuştur. Bidi işçilerinin sendikası, bu işçilerin çalışıyor olduğunu gösteren belgelerin düzenli kaydının tutulması için girişimde bulunmaktan, asgari ücretin belirlenmesine ve uygulamaya koyulmasına kadar birçok konuda mücadele etmiştir. Sendikanın her kazanımı üye sayısını artırmıştır. Giyim işçileri de asgari ücret için mücadele etmiş, mücadele sırasında işverenlerle olduğu kadar bürokrasiyle de karşı karşıya gelmiştir. Haklarında hiçbir koruyucu düzenleme yapılmamış olan evde çalışan giyim işçileri, çalışma yasalarının kapsamının kendilerini kapsayacak şekilde genişletilmesi için de mücadele vermiştir. Giyim ve bidi işçilerinin kazanımları, benzer koşullarda çalışan diğer ev eksenli çalışanları da parça başı asgari ücret, sosyal güvenlik, sağlık hizmetleri gibi konularda arayışa ve mücadeleye sevk etmiştir. Bununla birlikte, kağıt üstünde elde edilen her kazanımın hayata geçmesi, iyi bir teftiş sistemine de bağlı olduğu için birçok sorun devam etmiştir (Jhabvala, 1995: 20, 21; Rose, 1992: 121-137).

SEWA, 1973'ten bu yana işportacıların ve seyyar satıcıların karşılaştığı sorunları çözmeye çalışmaktadır. Bu mücadele, esas olarak, lisans hakkı, satış yeri bulunması, polis baskısının ve zorla rüşvet toplamanın sona erdirilmesi gibi konularda yürümektedir (Rose, 1992).

SEWA'nın örgütlediği diğer kesim, emek ve hizmetle geçinenler kategorisinde yer alan, çoğu taşerona çalışan, düşük ücret alan, iş güvencesinden yoksun olan emekçilerdir (Rose, 1992).

SEWA Kooperatifleri

Kırsal kesimdeki kadınların birden fazla işte çalışması,[15] işkolu ya da meslek temelinden yükselen tek bir sendikada örgütlenmelerini zorlaştırmaktadır. Örgütlenmelerini zorlaştıran diğer iki etken ise yanında çalıştıkları toprak sahibinin toprağından çeşitli amaçlarla faydalanmaları[16] ve geçmiş yıllarda tarım işçilerinin yenilgisiyle sonuçlanmış bir dizi başarısız sendikalaşma deneyimidir.[17] Kooperatifler ise sendikaya yumuşak bir geçiş sağlamış-

14 Taşeronun işçileri sömürmesine ya da polislerin satıcıları sömürmesine karşı yürütülen mücadele gibi.

15 Kırsal alanda birçok emekçi kadın şu işlerden birkaçını veya tümünü yapmaktadır: Mevsimlik olarak tarlalarda çalışmak, hayvan yetiştirmek, inşaatlarda ve eşya taşımada çalışmak, taşerona parça başı iş yapmak, serbest el ürünleri yapmak, balık yakalayıp satmak. Aynı zamanda kadın, ücretsiz aile işçisi olarak ev halkının ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik birçok iş de yapmaktadır.

16 Örneğin bu topraklardan yakacak odun, su, hayvan yemi vb. sağlamaları nedeniyle.

17 Örneğin asgari ücret mücadelesinde.

tır.[18] Serbest çalışanların çoğunun karşısında işveren olmaması ve sendikal mücadele sonucunda bazı SEWA üyelerinin işsiz kalarak mali sıkıntılar yaşaması, SEWA'yı, kooperatifler örgütlemeye itmiştir. Bununla birlikte SEWA, kooperatifleşmeyle sendikal hareketi iç içe görmekte, iki tip örgütlenmeyi birbirini bütünler tarzda ele almaktadır. SEWA sendikaları, kooperatifleri teşvik etmekte, desteklemekte ve gerekli bağlantıları kurmada yardımcı olmaktadır. Kooperatifler ise sendikaya üye aidatı ödemektedir (Jhabvala, 1995; Rose, 1992). Bugün Gujarat'da SEWA'nın toplam 11.610 üyesi olan 84 kooperatifi vardır.[19]

SEWA kooperatifleri hem kırda hem kentte örgütlenmektedir. SEWA'nın kooperatif bankası başlı başına önemli bir deneyimdir ve 1999 yılına gelindiğinde SEWA Bankası'ndaki mevduat sahibi sayısı, 93.000'e ulaşmıştır.[20] Kentlerdeki kooperatiflerin içinde zanaatkar kooperatifleri,[21] hizmet ve emek kooperatifleri,[22] satıcı kooperatifleri[23] yer almaktadır. Kırsal kesimde ise zanaatkar, toprak mahsulleri ve sütçülük kooperatifleri vardır. Kırsal kesimde çalışanların birden fazla kooperatife üye olması olanaklı iken, kentlerde ancak tek bir kooperatife üye olunabilmektedir (Rose, 1992: 208-209).

SEWA Bharat

Birçok eyalette SEWA'ya bağlı faaliyet gösteren serbest çalışan kadın grupları bir araya gelerek, 1984 yılında, SEWA B (Self-Employed Women's Association Bharat) adlı ulusal bir federasyon kurarlar. Her bir SEWA örgütü temsilcisi, yılda bir kez bir araya gelerek toplanmakta ve Anasuya adlı bir yayın çıkarmaktadır. SEWA'nın çeşitli eyaletlere dağılmış olan örgütleri özerktir. Her bir alt örgütün yaklaşımı ve ağırlık verdiği faaliyet türü farklı olabilmektedir. Bazısı sendikal faaliyete, bazısı gelir getirici faaliyete yönelik eğitime veya kooperatif kurmaya ağırlık verebilmektedir. Üstelik serbest çalışan kadınların yaptığı işler de birbirinden farklılık göstermektedir. Bununla birlikte, her bir SEWA grubu, üyelerine kreş ve eğitim olanakları sağlamakta, kredi ya da tasarruf programları sunmaktadır (Rose, 1992: 257-262).

SEWA Örgütlenmelerinin Bazı Deneyimleri

SEWA'nın, yürütmüş olduğu belli başlı kampanyalar arasında yer alan başlıklar şöyledir:[24] 'Ev Eksenli Çalışanlar Kampanyası', 'Orman İşçileri Kampanyası', 'Su Kampanyası', 'Çocuk Bakımı Hakkımız için Kampanya', 'Ebelerin Tanınması için Kampanya', 'Örgütsüz Sektör İşçilerinin Tanınması Kampanyası', 'Satıcıların Kampanyası', 'İnşaat İşçilerinin Kam-

18 Örneğin hem kentlerde hem kırsal kesimde kooperatifte yer alanlar işverene eskisi kadar bağımlı olmadığı için dolaylı olarak ücretler üzerinde baskı oluşturmakta, diğer emekçiler için de bir alternatif yaratmaktadır. Bu ise sendikalaşmayı kolaylaştırmaktadır.

19 http://www.sewa.org/movements/gujarat.htm, 2004

20 http://www.sewa.org/services/bank.htm, 2004

21 Parça kumaş boyacılarının, dokumacıların, bambu işçilerinin, çindi dikenlerin kooperatifleri gibi

22 Üyelere yönelik sağlık hizmetleri verenlerin ya da çocuk bakımı yapanların kooperatifleri, sözleşmeli olarak büyük kuruluşlara endüstriyel temizlik hizmetleri verenlerin ve resmi dairelerden yeniden işlenebilir maddeleri toplayanların kooperatifleri gibi

23 Gazyağı satıcılarının, balık satıcılarının, devlet hastanelerine, okullarına, cezaevlerine yönelik sebze arzını sağlayanların kooperatifleri gibi

24 Ayrıntılı bilgi için bakınız http://www.sewa.org/campaigns/index.htm, 2004.

panyası', 'Gıda Güvenliği Kampanyası', 'Temiz Ahmedabad Kampanyası', 'Asgari Ücret Kampanyası'. Aşağıda ise, SEWA'nın yaşamış olduğu bazı örgütlenme öyküleri vardır. Bu örgütlenme öykülerinin, SEWA'nın mücadelesini daha iyi anlama konusunda fayda sağlaması dileğiyle...

Formal Sektördeki Bir Sendikanın Müdahalesi

SEWA kooperatiflerinden biri, bir enstitüde, bazı haftasonu işleri ve temizlik işleri yapmaktadır. Enstitü çalışanlarının sendikası, işverenle daha önce görüştüğünde, bu işleri yapmayı kabul etmemiştir. Hindistan'daki iş kanununa göre, yılın 120 gününden fazla aynı işyerine hizmet veren işçilerin sürekli işçi statüsüne geçmesi gerekmektedir. Enstitü çalışanlarının sendikası tarafından SEWA işçilerinin de bu statüde çalışması için açılan bir dava, SEWA işçilerinin sürekli işçi statüsüne kabul edilmesiyle sonuçlanır. Öte yandan, diğer işletmeler, SEWA'nın sürekli işçilik konusunda benzer talepler yükseltebileceği korkusuyla sözleşmeleri yenilemeye yanaşmazlar. Yasal sorumlulukları SEWA'ya yüklemek amacında olan işverenler, SEWA'nın taşeron lisansı almasını talep eder. SEWA ise, işveren olmadığı ve olması durumunda bunun eski güç ilişkilerini yeniden canlandıracağı gerekçesiyle bu teklifi reddeder (Rose, 1992: 236, 237).

SEWA, Eski Üyelerine de Sahip Çıkar

1990'ların ikinci yarısında tekstil fabrikalarının önemli bir kısmı kapanmış, şehir dışında birçok küçük ölçekli imalathane açılmıştır. Bu imalathaneler, esas olarak Avrupa pazarı için tekstil ürünü yapmakta ve 20.000 civarında işçi istihdam etmektedir. SEWA'nın birçok ev eksenli çalışan üyesi de bu atölyelerde çalışmaya başlar. Ama çalışma koşulları oldukça kötüdür. Bunun üzerine SEWA, 1997'den itibaren, bu işçileri de örgütlemeye başlar. İş teftişi yapması için Çalışma Bakanlığı'nı zorlar ve Bakanlık, ilk kez, bir sendikaya izin vererek iş teftişlerinde SEWA'nın da bulunmasını onaylar. İşçilerin talepleri; asgari ücret ve işyerlerinde işçi olarak çalıştıklarını belgeleyen bir kimlik kartı verilmesidir. Bir diğer örnek ise inşaat sektöründe yaşanmıştır. SEWA; baskı, boyama, kimya sanayilerinde çalışırken işsiz kalarak inşaat işçisi olan üyelerini yalnız bırakmaz. Gujarat'da 300.000 civarında olduğu tahmin edilen inşaat işçilerini koruyucu düzenlemeler yapılması için faaliyetler yürütür. 1999 ve 2000 yıllarında yaptığı toplantılarda şu talepleri yükseltirler: İnşaat işçilerine yönelik koruyucu bir yasanın çıkarılması, sosyal güvenlik tedbirlerinin hayata geçmesi için üçlü bir kurul oluşturulması, hükümetin bir kaza sigortası programı geliştirmesi, çocuk bakımı için kreş açılması, devletin mesleki eğitim vermesi, işçilere çalışma araç-gereçlerinin sağlanması.[25]

Sabina

Atık kumaştan yorgan ve giysi yapan bir grup ev eksenli çalışan (içlerinden bazıları asgari ücret için yürütmüş oldukları sendikal faaliyet nedeniyle işten atılmıştır), 'Sabina Kadınların Yama işi Kolektifi' adlı bir kooperatif kurmuş ve SEWA'dan yardım istemiştir. SEWA, bu kadınlar için kumaş fabrikalarından atık kumaş almış, kadınlar ise bu kumaşlardan giysi üretmeye başlamıştır. SEWA, bu giysilerin satılmasına yardım etmiş, özellikle de kırsal

25 http://www.sewa.org/organising/index.htm, 2002.

alandaki tüketiciye satılması konusunda başarılı olmuştur. Kooperatif, bir yıl içinde 100 kadını üye yapmış, yapısını resmileştirmiştir. Ayrıca SEWA'nın da yardımıyla bir dükkan açmış ve pazarda kalıcı bir varlık sağlamıştır. Tekstil endüstrisi krize girdiğinde, kooperatif kurulalı henüz birkaç yıl olmuştur. Buna bağlı olarak birkaç yıl içinde kooperatif de krize girmiş, fabrikalardan atık kumaş arzı kesilmiştir. Kooperatif üyeleri ise bir toplantı düzenleyerek, ürünlerde değişime gidilmesini kararlaştırmıştır. Satış ihtimali yüksek, yeni tip ürünler dikilmeye başlanmış, üstelik ihraç da edilmiştir. Ürünlerdeki çeşitlilik, Sabina için pazarı genişletmiştir. 1994 yılı itibariyle Sabina, 400 kadın istihdam etmektedir. Sabina'nın, diğer giyim işçilerinin ücret düzeyi üzerinde bir etkisi olması da söz konusudur. Kooperatif, üyelerine piyasa ortalamasının üzerinde ödeme yapmaktadır. Kooperatif üyelerinin gelirini duyan diğer işçiler ise benzer düzeyde bir ücret talep etmekte, böylece sektördeki genel ücret düzeyi yükselmektedir (Jhabvala, 1995: 21, 22).

Gujarati Giyim İşçilerinin Asgari Ücret Mücadelesi

Gujarati giyim işçilerinin sendikal faaliyete katılmasının önünü açan en önemli araç, ev eksenli çalışanlar için düzenlenen işçi eğitim sınıfları olmuştur.[26] Böylece bu işçiler SEWA'ya katılmaya ve toplantılar düzenlemeye başlamış; Asgari Ücret Kanunu'nun kapsamına girme hakkını kazanmanın öncelikli olduğunu kabul etmişlerdir. Bu amaçla SEWA, ilgili Bakanlığa bir yazı yazmıştır. Bakanlık, işverenlerden gelen baskı[27] nedeniyle, bir yıldan fazla ayak sürümüştür. Ev eksenli çalışanlar ise, bu durum karşısında, örgütlü bir protesto düzenlemiştir. Hem Hindulardan hem de Müslümanlardan oluşan 2000 kadın, hükümeti harekete geçmeye zorlayacak boyutta bir yürüyüş örgütlemiştir.[28] Böylece konu, hükümetin, işveren örgütlerinin ve işçi sendikalarının temsilcilerinin olduğu Asgari Ücret Komitesi'ne gitmiştir. SEWA, işveren temsilcilerinin muhalefetine rağmen taleplerini yükseltmeye devam etmiş ve sonunda Gujarat'daki giyim işçilerini dahil edecek biçimde yasanın kapsamı genişletilmiştir. Bununla birlikte, bu kazanım kolay elde edilmemiştir: Hükümetin ilk asgari ücret taslağı, ücretleri günlük düzey üzerinden belirlemekteydi. SEWA ise ücretin parça başına belirlenmesini savunmaktaydı. Asgari Ücret Komitesi toplantıdayken 200 SEWA üyesi giyim işçisi dışarıda bildiri dağıtmış, ama taslak onaylanmıştır. Buna rağmen SEWA üyeleri, asgari ücretin parça başı esasa göre belirlenmesini savunmaya devam etmiştir. Asgari ücretin belirlenmesine, ama özellikle de günlük düzey üzerinden belirlenmesine karşı çıkan fabrika sahipleri ise üretimi Gujarat dışına kaydırmakla tehdit etmeyi sürdürerek, hükümet üzerindeki baskılarını artırmış ve sonunda Çalışma Bakanlığı, asgari ücretleri askıya aldığını açıklamıştır. SEWA, milletvekillerinin kararını etkilemek için çalışmaya devam etmiş, basın-yayın organları aracılığıyla sorunu kamuoyuna duyurmuştur. Hükümet, sonunda, asgari ücreti parça başı esasa göre belirleyerek hem evde çalışan giyim işçilerini, hem de fabrika sahiplerini tatmin etmiştir. Buna rağmen yasanın uygulanması aşamasında zorluklar de-

26 Bu eğitimler sırasında örgütlenmenin ve sendikalaşmanın önemi üzerinde durulmuştur.

27 Örneğin Gujarat Serbest Bölgesinde faaliyet gösteren büyük işletme sahipleri asgari ücretin belirlenmesine şiddetle karşı çıkmış, bu konuda bürokrasiyi de arkalarına almıştır.

28 Bu yürüyüş 1985 yılında planlanmış, Hindular ve Müslümanlar arasında çıkan çatışmalar nedeniyle bir yıl ertelenmek durumunda kalmıştır. Bu eylem sırasında karşılıklı güvensizlik içinde olan Hindular ve Müslümanlar ortak sınıf çıkarları etrafında bir araya gelmiş ve güzel bir sınıf dayanışması örneği sergilemiştir.

vam etmiştir. İşverenin, ev eksenli çalışan emekçilerin çalışma kayıtlarını tutmaması nedeniyle iş müfettişleri etkisiz kalmıştır. Bunun üzerine SEWA, teftişlerin, işçilerin işi aldığı ya da teslim ettiği zamanlarda yapılması, işçilerin beyanlarının kayda geçirilmesi ve bu beyanların resmi kayıt niteliğinde sayılması için Çalışma Bakanlığı'yla görüşmeler yürütmüştür. Kayıt işlemlerinin başlaması ve yasanın uygulanması için SEWA, işverenler ve Çalışma Bakanlığı ile üçlü toplantılar yapmıştır. Ama bu toplantılar, işverenler, işbirliği yapmayı reddettiği için kesilmiştir. Durum, en büyük işverenin en aktif 56 SEWA üyesini işten atmasıyla daha da kötüleşmiştir. Bunu, mücadelede iki yıllık bir tıkanıklık izlemiştir. Tıkanıklık, SEWA'nın, atılan işçilerin lehte bir dönüş ücretiyle göreve iadesi için açtığı davayı kazanmasıyla aşılmıştır. Bu ise işverenlerle görüşmelerin yeniden başlamasını getirmiş, ardından ücretlerde bir artış sağlanmıştır. 1994 yılı itibariyle SEWA'nın Gujarat'da 25.000 giyim işçisi üyesi vardır (Jhabvala, 1995: 20, 21; Rose, 1992: 130-135).

Bidi İşçilerinin Sendikal Mücadelesi

SEWA, bidi (bir tür yaprak sarması sigara) yapan ev eksenli çalışanların sendikalaşmasını sağlamak için giyim işçilerininkine benzer bir yaklaşım benimsemiştir. İlk adım, işçilerin hakları hakkında bilgilendirildiği ve örgütlenmenin gereğinin anlatıldığı işçi eğitim sınıfları olmuştur.[29] Bidi işçilerinin sendikal mücadelelerinden biri, sağlık sorunları üzerinden yükselmiştir. Kendileri ve aileleri sık sık hastalanan bidi işçileri, çalıştıkları işverenin sürekli bir kayıt tutmaması nedeniyle (işverenler kayıtları, işçilerin herhangi bir hak iddiasında bulunmamaları için sahte isimler üzerinden tutmakta ve bu isimleri birkaç ayda bir değiştirmektedir) sağlık haklarından ve uzun dönemli diğer haklarından yararlanamamaktadırlar. Yasal asgari ücretten de faydalanamayan bu işçilerin ücretlerinden çeşitli bahanelerle kesintiler yapılmakta, al-sat sistemi[30] ile işverenlerin karları katlanarak artmaktadır. Buna karşı SEWA, işverenlerin, çalıştırdığı işçiye kimlik belgesi çıkarmasını sağlamak için resmi makamlara başvurmuştur. Yetkililer, sürekli işçilerin kimler olduğunu belirlemek üzere harekete geçtiğinde; işverenler, kayıtların tutulduğu defterleri bulamadıklarını söylemiş, işçileri işten atmakla tehdit etmiş, bazı işçileri kara listeye almışlardır. SEWA, duruma resmi makamların müdahale ederek kimlik belgesi çıkarmasını talep etmiş, üzerlerinde baskı oluşturabilmek için de hazırlığı iki hafta süren bir eylem örgütlemiştir. Tüm şehri, asgari ücret ve ikramiye haklarını isteyen, ev eksenli çalışanların yasal haklarının hayata geçirilmesini talep eden, taşeron sistemini yeren afişlerle donatmıştır. 700 kişiyle başlayan yürüyüş, öncelikle işverenlerin işyerlerine yönelmiş, işçiler işyeri önlerinde taleplerini haykırmıştır. İlerleyen dakikalarda yürüyenlerin sayısı binleri bulmuştur. Yürüyüş, Çalışma Komiserliğinin önünde son bulmuş, 10 kadın büroya çıkarak bidi işçilerinin taleplerini yinelemiştir. Bunun sonucunda resmi makamlar harekete geçmiş, işverenler ise geri adım atmak zorunda kalmıştır. Ücretlerde yükselme olmuştur. 3 yıl sonra hükümet, 1500 bidi işçisine kimlik belgesi çıkarmış, işçilerin, sağlık haklarından yararlanmasını sağlamıştır. Sağlık merkezlerindeki

29 Bu eğitimlerden birinde SEWA, Merkezi İşçi Eğitim Kurulu'ndan yardım istemiş ve bunun sonucunda her bir eğitim sınıfında 50'şer kadının olduğu ve iş kayıpları için paranın ödendiği, iş yasaları ve iş mahkemelerindeki prosedürlerin anlatıldığı beş günlük eğitim çalışmaları düzenlenmiştir.

30 Bu sistemle işçiler işverenlerden hammadde satın almakta, işverenler ise bitmiş olan arızasız bidileri satın almaktadır. Böylece ev eksenli çalışan, küçük girişimci konumuna geçerek işçi haklarından yararlanamamaktadır.

personelin bidi işçilerine karşı ilgisiz tutumu ise, zaman içinde, bu merkezler ve personel üzerinde SEWA'nın denetim kurmasını gerektirmiştir. Örneğin kaba ve ilgisiz bir hekime karşı 2000 imza toplanmış; hekim, kamuoyu önünde bidi işçilerinden özür dilemek zorunda kalmış ve dilekçelerin geri çekilmesini rica etmiştir. Önemli bir diğer sendikal mücadele deneyimi ise bayramın yaklaşması sonucunda işçilerin ikramiye talep etmesiyle yaşanmıştır. SEWA, işverenlerle ve Çalışma Bakanlığıyla bu konuyu tartışmak üzere bir toplantı düzenlemiştir. Uzlaşmazlık, mahkemede çözülmüştür. SEWA, daha küçük çaplı sorunlarla da uğraşmıştır. Örneğin bir kere, iki bidi işçisine yalnızca haftanın iki gününü kaplayacak iş verilmiştir. SEWA bu sorunu Çalışma Bakanlığı'na götürmüş, sonuçta işveren, işçilere tüm haftayı dolduracak kadar iş vermeyi kabul etmiştir. İşçilerin çalışma kayıtlarının tutulmasının sağlanması ise SEWA'nın sürekli uğraştığı ve mücadele ettiği bir konu olmuştur. Her bir somut kazanım, sendika üye sayısının katlanarak artmasına yol açmış, ev eksenli çalışanlar arasındaki dayanışmayı güçlendirmiştir (Jhabvala, 1995: 21; Rose, 1992: 121-129).

Seyyar Satıcıların ve İşportacıların Yer Mücadelesi

Bazıları birkaç kuşaktır aynı yerde mal satmakta olan sokak satıcıları, zaman içerisinde yasa zoruyla yerlerinden uzaklaştırılmıştır. Polis, satıcılardan zorla rüşvet almış, onları tehdit etmiş, dövmüş ve taciz etmiştir. Batılı hayat tarzının bir uzantısı olarak nitelenen ticaret biçimleri teşvik edilirken, geleneksel pazar satıcılığı ya da seyyar satıcılık kösteklenmiştir.[31] Ahmedabad'da pazarda çalışan kadınlara lisans ve yer verilmesi amacıyla birçok dilekçe veren ve yasal yolları zorlayan SEWA, yanıtsız bırakılan isteklerine cevap bulmak amacıyla bir eylem düzenlemeye karar vermiştir. Böylece, 1978 yılının Bağımsızlık Günü'nde, 2000 kadar satıcı yürüyüşe geçmiştir. Yürüyüşün sonunda yetkililerle görüşmeyi başaran SEWA üyelerine verilen cevap ise "Geldiğiniz köye dönün!" olmuştur. Yine de SEWA'nın diretmesiyle, ilerleyen günlerde satıcılara yer sözü alınabilmiştir. Lisanslar ise hala verilmediği içindir ki SEWA üyeleri, memurlara bir süre lisans yerine sendika kartlarını göstermiştir. Fakat durum, 1980 yılında değişmiştir. Pazar yerinde bir kişinin saldırıya uğramasının ardından bir ayaklanma başlamıştır. Bunun üzerine devlet, Manek Chowk'da iki gün sokağa çıkma yasağı ilan etmiş, üçüncü gün ise pazar yerinde satış yapmaya gelenlerin ya malına el koymuş ya da pazar yerinin dışına atmıştır. Bhatt'a göre çıkan olaylar, satıcıları yerinden etmek suretiyle pazar yerini otoparka çevirmeyi amaçlayan devlet için iyi bir bahane olmuştur. Pazardan atılmanın arkasından SEWA üyesi 20 kadın, polis komiserine giderek sorunlarını anlatmış ve ertesi sabah 8'de işe başlayacaklarını bildirmiştir. SEWA, o akşam TLA'da 400 satıcı ile birlikte bir toplantı örgütlemiştir. Buna karşın TLA yöneticileri, hükümete karşı bir eylem olarak değerlendirilebilecek herhangi bir hareketin parçası olmak istememiş ve SEWA'dan, bu eylemden vazgeçmesini talep etmiştir. SEWA ise kararlı tutumunu sürdürmüştür. Ertesi gün satıcılar, yerlerine giderek tezgahlarını açmıştır. 5 otobüs polisin ve çevredeki dükkan sahiplerinin sataşmalarına karşı SEWA üyeleri, yerlerinden kıpırdamamıştır. Zaten karar, polis gözaltısı karşısında direnmektir. Pasif direniş sonunda polis gitmiş, satışlar canlanmıştır. Diğer SEWA üyeleri de eyleme destek vermek üzere gelmiş, pazar yerinde sa-

31 Devletle seyyar satıcılar arasında benzer bir çatışma, 1995 Eylül'ünde Meksika'da yaşanmıştır. Mexico City'de devlet, polis zoruyla seyyar satıcıların satışını engellemeye çalışmış, satıcıların direnişini şiddetle bastırmıştır (Harrison ve Mcvey, 1997).

tıcılarla oturmuştur. SEWA, birçok polisin aldığı rüşvete karşı dava açmış, kaptırılan bazı rüşvetleri geri almayı başarmıştır. Böylece zaman içinde polis zoru azalmaya yüz tutmuş ve satıcıların geliri artmıştır. Hükümet değişikliği ise eski polis baskısının yeniden başlamasına yol açmıştır. Lisansların bu baskıyı hafifleteceğini düşünen SEWA, satıcılara lisans hakkı almak için dava açmış ve kazanmıştır. Ayrıca mahkeme, SEWA temsilcilerinin Pazar Komitesi'nde yer almasını da karara bağlamıştır. Bu arada, yer konusu da gündeme gelmiş ve mahkeme, belediye ile SEWA'nın bu konuda uzlaşmaya varmasını kararlaştırmıştır. Böylece belediye, SEWA üyelerine belediye pazarının terasında yer vermeyi önermiştir. SEWA, satış açısından üyeleri için daha dezavantajlı olacak olan bu terasa yerleşmeyi kabul etmek noktasında bazı koşullar öne sürmüştür. 1984'te mahkemenin de kabul ettiği bu koşullar şunlardır: Terasa çıkan daha geniş bir merdivenin yapılması, bir çatının inşa edilmesi, aydınlatma ve su tesisatının döşenmesi, ileri bir tarihte pazar yeri yine satışa açılacak olursa SEWA üyelerinin önceliğinin olması. 1990 yılına kadar belediyenin bu koşulları yerine getirmemesi, satıcıların eski yerlerinde kalmaya devam etmesine olanak tanımıştır. Bu, satışlar açısından daha avantajlı bir durum anlamına gelirken, polis baskısı sürmüştür. SEWA ise rüşvete karşı açtığı bazı davaları kazanmaya devam etmiştir. Davaların ardında yatan başarıda, satıcıların örgütleyicilerinin yasal konularda eğitilmesi, önemli bir yer tutmuştur (Bhatt, 1989: 1064; Rose, 1992: 30-141).

Kağıt Toplayıcılarının Mücadelesi

Kağıt toplayıcıları iş güvencesinden yoksun, düşük ücretlerle ve sağlık açısından oldukça olumsuz koşullarda çalışmaktadır. Ahmedabad'daki 20.000 kağıt toplayıcısının 1000'i, SEWA'nın sendikasına üyedir. Taşeronlar, kağıt toplayıcılarını sömürmektedir. SEWA, 1975'te, TLA ile birlikte taşeron zincirini kırmak üzere harekete geçmiş, işletmelerden düşük kalite atık kağıt toplamak ve sonra satmak üzere sözleşme yapmıştır. SEWA, kağıtları uygun fiyat önerildiğinde satmak üzere ortak bir ambarda toplamaya başlamıştır. Karlı satışlar oldukça, üye sayısı da artmıştır. Bununla birlikte, bazı üye kadınlar, taşeron gibi hareket etmeye başlamıştır. Büyük bir miktar kağıdın ambardan yok olmasının ardından yolsuzluk söylentileri artmıştır. Ama bu iş çözümlenemeden 1981'de SEWA'nın Harijanlar'dan[32] yana taraf tuttuğu ayaklanmalar başlamıştır. SEWA'nın TLA'dan ayrılmak durumunda kalmasının ardından TLA, SEWA üzerinden kağıt toplanmasını engellemek üzere harekete geçmiştir. Bununla birlikte kocaları TLA üyesi olmasına rağmen birçok kadın, SEWA'nın Harijanlar'ı desteklemiş olmasını unutmamış, bu nedenle SEWA'dan ayrılmamıştır. Daha sonra SEWA, bir kararname ile resmi dairelerden D sınıfı kağıt toplama önceliğinin kadınlara, özellikle de SEWA üyelerine verilmesi hakkını kazanmıştır. Bu, taşeronların işini baltalamıştır. Çünkü, daha önce D sınıfı kağıdın, nispeten yüksek değerli kağıtla karışık bir şekilde atılması, taşeronların değerli kağıtları düşük kalite kağıt fiyatına satın almasının önünü açmaktaydı. Ayrıca memurlara rüşvet vererek aldıkları kağıt miktarını da düşük gösterebiliyorlardı. Taşeronlardan biri, SEWA'yı aradan çıkarmak ve kadınlara öncelik verilmesiyle ilgili kararın uygulamaya koyulmasını önlemek üzere, içinde yüksek sınıflı kağıtların da bulunduğu D sını-

32 M. Gandi, kast hiyerarşisinin en altında yer alan dokunulmazları, Harijan'lar olarak adlandırmıştır. Dokunulmazlar, kast dışı kesim olarak da nitelendirilebilir.

fı kağıtlar için ihaleye girmiştir.[33] Bu durumda, SEWA da bir kooperatif kurarak ihalelere katılmaya ve kazanmaya başlamıştır. Bir süre sonra SEWA, değerli kağıtların karşılığını ödemesine rağmen sadece D sınıfı kağıt verildiğini fark etmiştir. Ama zaten D sınıfı kağıdı bedava alma hakkı vardır. SEWA, karşılığını ödediği yüksek kalite atık kağıtların bu taşerona gittiğini keşfetmiş, bunun üzerine resmi makamlara şikayette bulunmuştur. Şikayetin ardından devletin kağıt ambarı 3 gün süreyle kapatılmıştır. Bu durumdan şüphelenen SEWA üyeleri, gece ambara giderek beklemeye başlamış ve bir kamyona kağıtların yüklendiğini görmüştür. SEWA üyeleri, suç üstü yaparak polise başvurmuş, ama müfettiş, taşeronla işbirliği halinde olduğu için konuyla ilgili tutanak tutmayı reddetmiştir. Bunun üzerine SEWA, bu öyküyü bir televizyon kanalına anlatmış, olayın içinde olan tüm resmi görevlileri ve taşeronu teşhir etmiştir. Haberin yayınlanmasının ardından adı geçen memurların tayini çıkmış, SEWA ise eskisine göre daha fazla kağıt almaya başlamıştır. 1992 yılı itibariyle SEWA'nın 3 kağıt kooperatifi, 2 üretim birimi ve 1 ambarı vardır. Bu üretim birimlerinden birinde büro dosyaları yapılmaktadır. Ama çalışanların ücretinden yasadışı hiçbir kesinti yapılmadığı içindir ki dışarıdaki işletmecilerle rekabet etmekte zorlanmaktadır. SEWA, kendi kağıt yeniden-işleme fabrikasına sahip olarak her aşamada aracıları devreden çıkarmayı amaçlamaktadır (Rose, 1992: 142-147).

Chikodera Köyü'nde SEWA Üyeleri

Chikodera Köyü, tütüncülükle geçimini sağlamaktadır ve köydeki SEWA üyelerinin çoğu büyük toprak sahiplerinin tarlalarında çalışmaktadır. Bu toprak sahipleri köydeki ekonomik, politik ve toplumsal gücü de elinde tutmaktadır. Kadınlar, tarlada, tütün ekiminden tütünün ambarlara taşınmasına kadar birçok işte; tarladaki işlerin yoğun olmadığı aylarda ise toprak sahibinin tütün fabrikalarında çalışmaktadır. Yaptıkları iş düşük ücretli, uzun saatler süren bir iştir ve sağlığa zararlıdır. SEWA, bu köyde örgütlenmeye, kocası Chikoderalı olan bir SEWA çalışanı aracılığıyla başlamıştır. Bu kadın, yıllar önce şehre göçmüş, daha sonra ise SEWA'nın profesyonel örgütçülerinden biri olmuştur. Buna rağmen Chikodera köylüleri, 3 yıl boyunca SEWA'yla iletişime geçmeyi reddetmiştir.[34] Köyde yaşanan hak ihlallerini İş Mahkemesi'ne götürmesi durumunda davanın en az beş yıl süreceğini bilen SEWA, mağdur olan kadınların Yüksek Mahkeme Baş Hakimi'ne ve Yasal Yardım Komitesi'ne dilekçe yazmasını sağlamıştır. İşten atılan kadınlar, yasal asgari ücretin altında ücret alınan ve işsiz kalınan yılların tazminini ve göreve iadelerini talep etmiştir. Toprak sahibi ise mahkeme sonuçlanmadan kadınların, asgari ücretle işe dönmesini kabul etmiş ve işe devam edemeyecek kadar yaşlı olan 11 kadına tazminat ödemiştir. Mahkeme kadınların lehine sonuçlanmış, bu ise sadece davalının değil köyün diğer toprak sahiplerinin üzerinde de etkili ol-

33 Kadınların, davayı kazanması uzun yıllar alabileceği için taşeron, kararnameyi pratikte uygulanamaz hale getirme yolunu seçmiştir.

34 Bunda, daha önce yaşanmış olan olumsuz bir deneyim etkili olmuştur: O zamanlar işveren, kayıtları, dönemin asgari ücretine uygun olarak tutup, karşılarına işçilerin parmağını bastırır. 1982 yılında köye bir iş müfettişi gelir. İş müfettişi, işçilere sorular sorduğunda, asgari ücretin üçte biri kadar ücret aldıklarını öğrenir. Bunun üzerine köylülere, bir dahaki sefer kendisi gelmeden ücret almamalarını söyler. İşverense ücretleri pazar günü ödeyerek, iş müfettişi nezaretinde ücret verme tehlikesini savuşturur. Ertesi gün iş müfettişi geldiğinde ise onu ağırlayarak, bu işin üstüne daha fazla gitmesini önler. Köyden ayrıldığı sırada iş müfettişiyle konuşan 17 kadına ise hasat mevsimi bittikten sonra bir daha iş vermez. Bu kadınlardan bazıları, işini kaybettikten üç yıl sonra SEWA'nın eğitim sınıflarına katılır.

muştur. Hepsi işçilerine, asgari ücret üzerinden ödeme yapmaya başlamıştır. Bu somut kazanım, köydeki SEWA üyelerinin sayısını hızla artırmıştır (Rose, 1992: 147-153).

Kaynaklar

Bhatt, E., (1989), "Toward Empowerment", *World Development*, 17 (7), s. 1059-1065.

Bhatt, E.R., (1998), "Doosri-Azadi - Sewas Perspectives on Early Years of Independence", *Economic and Political Weekly*, 33 (17), s. WS25-WS27.

Harrison, M.E. ve Mcvey, C.E., (1997), "Conflict in the City - Street Trading in Mexico City", *Third World Plannig Review*, 19 (3), s. 313-326.

http://www.sewa.org

Jhabvala, R., (1995), "SEWA's Action Programmes for the Organization of Home-Based Workers - India", U. Huws(ed.), *Action Programmes For The Protection Of Homeworkers* içinde, s. 15-25.

Jumani, U., (1991), *Dealing with Poverty*, Sage Publications, Yeni Delhi.

Rose, K., (1992), *Where Women Are Leaders: The SEWA Movement in India*, Zed Books, Londra.

Sanyal, B., (1994), *Cooperative Autonomy: The Dialectic of State-NGOs Relationship in Developing Countries*, ILO, Cenevre.

Selliah, S., (1989), *The Self-Employed Women's Association*, ILO, Cenevre

Abstract

In the face of global economic restructuring in the mid 1970s, the US and Britain were two of the first nations to initiate neoliberal reforms to accommodate the transition to an increasingly globalised 'postindustrial' economy. The remedies – flexible labour markets, lower taxes and a curtailment of welfare expenditure reflected a long emphasis on the free market and individual responsibility in AngloAmerican social thought. In both nations, the deindustrialisation and the transition to 'postindustrial' economies that has taken effect since the late 1970s has been accompanied by a polarisation between the lowest and highest paid jobs and significant increases in inequality. At the lower end of contemporary labour markets increasingly heterogeneous conditions – both in terms of the nature of the work and the conditions under which it is performed – means that the experience of labour no longer corresponds with each leading commentators such as Beck to claim we are 'an individualised society of employees'. While inequality remains theorists such as Beck and Giddens argue that class no longer remains as salient and that they have been replaced by status distinctions based on consumption differences. The difficulty with much theorising about the impact of broad patterns of industrial and social change on class identities and the potential for collective action is that they lack empirical support. My own research in an area of South London explored how the changes described above manifest themselves in different areas and how the growth of 'nonstandard' and informal working practices are increasing the importance of locally based networks in order to facilitate access to employment. The paper will discuss the role that they play in allowing residents to mitigate insecurity in their labour market positions and how they also contribute to patterns intraclass divisions and of community based inclusion.

Sosyal Dışlanmanın Sosyal Sınırları: Londra'da Değişen Sınıf, Toplum ve Emek Piyasası Üzerine Bir Çalışma

DAVID M. SMITH

Yirmi beş yıl boyunca Britanya'yı ve diğer endüstrileşmiş ülkeleri etkileyen ekonomik dönüşümler bu ülkelerin vatandaşlarının pek çoğunun içinde yer aldığı emek piyasasının "normal" manzarasını değiştirdi. Giderek artan bir biçimde, düşük ücretli iş – genellikle yarı zamanlı, hizmet temelli ve iş güvencesinin bulunmadığı – Fordist dönemin mavi yakalıların çalıştığı geleneksel işin yerini almaktadır. Toplumun en altındaki toplumsal ve ekonomik olarak yoksun bırakılmış kesimin büyümesi de, bu değişimlere eşlik etmekteydi. Siyasi retorikte bu kesim 'toplumsal olarak dışlanmış' olarak tanımlanmaktadır. Bu terim aynı

zamanda, bu sonunu yaratan ekonomik, toplumsal ve demografik güçlerin kompleks bir karışımını da tanımlamayı hedef almıştır.

Bu yazının amacı ilk başta, küresel ekonomik yeniden yapılanma süreçlerinin, 1980'ler ve 1990'lar boyunca Londra bölgesi emek piyasası yapılarını nasıl etkilediğini tartışmaktır. Giderek artan eşitsizliklerin ve toplumsal bölünmelerin eşlik ettiği ekonomik uyanış ve kentsel yeniden oluşum yollarını/biçimlerini nasıl dönüştürdüğünün bir taslağını çıkarmaktır.

Bölgesel düzeyde, Londra şüphesiz ki başarılı ve büyüyüp serpilen bir küresel şehirdir. Ne var ki, bölgesel düzeye odaklanmak, sermayenin yerel emek piyasalarının kompozisyonu ve becerilerine bağlı belli alanlarda yatırım yapma ya da yapmamaya dair büyük oranda artan yeteneğine tabi olan bölgeler içersinde meydana gelen değişimleri ihmal etmektedir. Bu değişimlerin bir sonucu, artan şekilde yerel düzeylerdeki mekanların bozulması/yok olması ya da yenilenmesi ve belli yerelliklerdeki yoksulluk ve mahrumiyetin büyüyen yoğunluğuydu. Londra ülkedeki hem en zengin hem de en yoksun ilçelerin bulunduğu, yoksulluk ve ihtişamı zenginliği yan yana sergileyen ve böylelikle Henry Mayhew ve Charles Booth tarafından bir yüzyıl önce yapılan Viktorya dönemi İngiltere'sine dair araştırmalarla karşılaştırmayı kışkırtan bir mekandır.

Yeni İşçi Partisi'nin (New Labour) bu sorunlara bakışı ve küreselleşmenin etkisine dair mevcut düşünüş biçimi, yoksulluk ve eşitsizliği azaltan potansiyel refah devletleri ve sosyal politikalara dair tartışmaları biçimlendirmiştir. Britanya'nın küresel ekonomik değişime verdiği neoliberal cevap, piyasa bağımlı büyümeyi uyarma stratejisi bağlamında ekonomik ve toplumsal müdahalecilikten devletin geri çekilmesine tanıklık etti. Blair yönetimi altında refah reformları 'etkin emek piyasası' programlarına bir geçiş olarak görüldü. Bu programlar, zorunlulukların – katılmakta başarısız olanlar için uygulanan yardım müeyyidesine yönelik tehdit bağlamında – bir kombinasyonu, Ulusal Asgari Ücret uygulaması yoluyla yapılan iş kadar ödeme dürtüleri, iş dahilinde ücret ilavelerinin artması ve eğitim programları aracılığıyla işi olmayanı formal istihdama yeniden katmayı amaçlamaktaydı. İşçilerin küresel ekonominin hızla değişen taleplerine cevap vermelerini sağlayacak belli beceriler ve eğitimlerle donanmış olmaları görüşü 'arz yönelimli ölçümler' üzerine yapılan son "vurguların" altını çizmektedir. Küreselleşmenin icap ettirdiği söylenen, iş alışkanlıklarını kuvvetlendiren parasal ve mali politikalara yönelik sınırları kabul etmenin, toplumsal olan her şeyi içeren en iyi yolu yansıttığı düşünülmektedir.

Bunlar takdire değer amaçlarken, emek piyasasının yönü değişmekteydi. Londra'da düşük ücret istihdamı toplumsal dışlamayı boynuzlarından tutup yakaladığında arz yönelimli ölçümlere ciddi sınırlamalar koymaktaydı. Soldan ise, toplumsal olarak dışlanmış olanların post endüstriyel kapitalizmin ihtiyaçları doğrultusunda işlevsel bir konumu olduğuna dair 'emek ordusu rezervi' eleştirisinin bir versiyonu geldi. David Byrne'nın yaptığı gibi eleştiriler 'gelişmiş endüstriyel toplumların esnek emek piyasası ve yapısal dışlama minvalinde örgütlenmiş olan toplumsal politika normuna yaklaştığını' iddia etmektedir. 1994-1998 arası ekonomik olarak etkin olan erkeklerin yaklaşık 1/3'ü en az bir kez ve %6'sı iki yıldan fazla işsiz kalmıştı. Byrne bunun, ekonomik olarak dışlanmış alt sınıftan çok, emek ordusu rezervinin bir resmi ve işsizlik ve yüksek enflasyona karşı çözüm olarak düşük

ücretli işleri ileri sürme bağlamında ücret düzeylerini baskı altında tutmanın ve çalışan kesime disiplin aşılamanın bir aracı olduğunu belirtmektedir.

Hükümetin toplumsal dışlama girişimleri, toplumun en altında olanlar için, durumu kötüleştiren yapısal güçlerden çok, dışlama ve yoksulluğun çok daha görünür semptomlarına – erken yaşta hamilelik, tek başına (evlenmeden) çocuk sahibi olma, sosyal yardıma bağımlılık/muhtaç olma, antisosyal davranış ve evsizlik – yoğunlaşma yönelimindedir. Ruth Levitas'ın işaret ettiği gibi eleştiriler ödenmiş iş üzerine odaklandığında hükümetin yaklaşımı ödenmemiş emeğin önemini ihmal etmekte ve daha büyük yapısal eşitsizlikleri görmezden gelerek 'dikkati hesaba katılanlar/konu olanlar arasındaki eşitsizlikler ve farklılıklardan başka yöne sevk etmektedir'.

Bu yazıda, düşük ücretlileri, geçici işlerde çalışanları (casually employed) ve kayıt dışı emek piyasasına dahil olanları – genellikle 'toplumsal olarak dışlanmışlar' kategorisi altına girmeyen, içerilmenin sınırında olanları – bunların 'postendüstriyel' emek piyasasının ve bu insanları düşük ücretli kayıt içi istihdama katmayı amaçlayan sosyal yardım sisteminin sunduğu şartlara nasıl uyduklarını ve bunlarla nasıl anlaştıklarını; bu yapısal değişimlere verdikleri cevaplar bağlamında insanlar tarafından oluşturulan çeşitli uyum sağlama biçimlerini hem destekleme hem de biçimlendirme noktasında yerelleşmiş toplumsal iletişim ağlarının rolünü; ve bu değişimlerin çalışma biçimleri, sınıf kimlikleri ve topluluk fikirleri üzerindeki etkisini inceleyeceğim.

2. Ekonomik ve Emek Piyasası Değişimleri

Londra'nın ekonomik tabanındaki esas değişimler, büyükölçekli yığınsal üretimi, düşük işsizlik koşullarını, sınıf yapısının oldukça geniş olan düzleminde artan zenginliği ve yaygın refah koşullarını barındıran Fordist bir şehirden oldukça farklı bir modele doğru geçiş bağlamında gerçekleşmiştir. Bu yeni model üç öğe içermektedir: İlki endüstrisizleşme (deindustialisation) ve hizmet endüstrilerine geçiş; ikincisi, uluslararasılaşma ve kontrolün artması/büyümesi, giderek artan bir şekilde küresel ve kıtasal ekonomilerle ilişkili olarak pazarlama ve hizmet verme faaliyetleri; son olarak, göreli olarak kararsız talebe göre hazırlanan ürünler için küçük ölçekli pazarlara hizmet veren daha küçük fabrikalar üzerine inşaeedilen 'esnek uzmanlaşma'nın yayılması. Londra, kendi bölgesinde aşırı düzeyde mevcut bulunan Büyük Britanya'nın büyüme hızı yüksek sektörlerinin çoğuyla birlikte bu değişimlerde anahtar rol oynamıştır.

Londra ekonomisinde iki ana eğilim gözlenebilmektedir. İlki; şehirdeki finansal ve büyük işletme merkezlerinin sermaye akışına müteakip, gelir eşitsizliğinde bir artış ve el becerisine dayalı çalışmanın çöküşü ve yönetsel, profesyonel ve 'ileri düzeyde hizmet' fırsatlarının büyümesiyle istihdam fırsatlarının kutuplaşması söz konusu olmuştur. Bu yüksek düzeyde büyüme hızına sahip sektörler, çalışma yapıları ve yeni, yüksek gelirli hizmet sınıfının tüketim edimleri yoluyla, geniş çapta düşük ücretli geçici iş yaratmıştır. Perakende satış, güvenlik, yemek tedariki (catering) sektörlerinde ve otelcilikte düşük ücrete dayalı istihdamın yığınsal bir büyümesi söz konusu olmuştur. Aynı zamanda, birdenbire ortaya, büyük işletmelerin ihtiyaçlarını karşılayan büyüyen bir kayıt dışı sektör çıkmıştır: Ofis temizlikçileri, dağıtım elemanları, çocuk bakıcıları ve ev çalışanları. Eğitimli, orta sınıf kadınların kariyerlerini yapmalarına olanak veren liberal feminizmin avantajları, kadın ev işçisinin

tanıklık etmiş olduğu gibi, büyük oranda işçi sınıfı kadınlarının emeğine ve sömürüsüne bağlıdır.

Bu çevrede pek çok meslek sahibi kadın bulunmakta ve onlar dışarıda kariyerlerinin peşinde koşarken biz ve bizim gibi kadınlar onların giysilerini temizliyor ve onlar çıktıktan sonra çocuklarına bakıyoruz.

İkinci olarak, 1980'lerden beri bu bölgenin esaslı bir şekilde gayri endüstrileşmesine müteakip, kadınlar için tam zamanlı iş artarken, erkekler için tam zamanlı iş bağlamında 'ekmeğini kazanan erkek' modeli ortadan kalkmaktadır. Güney Londra'da 1991'de toplam istihdamda %52 olan tam zamanlı erkek işçi istihdamı 1997'de %45'e düşmüştür ve 2006'da %29'a düşmesi öngörülmektedir. Kadınlar için eğilim tersine işlemektedir ve aynı dönemde tam zamanlı kadın işçi oranı toplam istihdam oranı bağlamında %22'den %35'e çıkmıştır. Bu değişimlerin, büyük oranda çoğunluğu kadın olan, düşük dereceli, yarı zamanlı hizmet sektörü çalışanlarını istihdam eden genişleyen sektörler – perakende satış, yemek dağıtımı (catering) ve kişisel hizmetler – için devam edeceği öngörülmektedir. Kadın işçiler ve yarı zamanlı işçiler çoğunlukla düşük ücretle yetinmek zorunda kalmaktadır. Kadınların ortalama kazançları erkeklerinkinin %74'üne tekabül etmektedir.

3. İletişim ağları, fırsat yapıları ve toplumsal dışlama

Anthony Giddens ve Ulrich Beck gibi etkili sosyal teorisyenler aracılığıyla, toplulukların ve sınıf kimliklerinin ortadan silinmesiyle birlikte bu değişimlerin etkisi ile ilgili olan korkulara bir doğruluk atfedildi. Beck'e göre, eğitim talebinin ve emek piyasasının artışı, 'bireyselleşmenin'; 'geç modernitenin' belirleyici bir özelliği olduğu ve tüketime erişme üzerinden temellenen eşitsizlik modeline tutunan (promoting) sınıf yapısını çözdüğü anlamına gelmektedir. Beck, bunun iki yanlı bir süreç olduğunun belirtmektedir: Bireyler geleneksel iletişim/dayanışma ağlarından ve topluluklarından çıkartıldıklarında, giderek artan bir şekilde emek piyasasına, eğitim, sosyal yardım ve diğer devlet kurumları gibi kurumlara bağımlı hale gelmektedirler.

Modernitenin işçi sınıfı toplulukları üzerindeki etkisi, sosyolojinin daimi temalarından biri olagelmiştir. Ekonomik ve toplumsal değişime dair büyük ölçekli modellerin fazla teorize edilmesiyle ilgili sorun bu modellerin büyük oranda ampirik kanıtlarla desteklenmemiş olmalarıdır. Birkaç adet ampirik çalışma yerelleşmiş iletişim/dayanışma ağlarına dair ilginin devam ettiğini göstermiştir.

Bu toplumsal bağların önemi, Giddens ve Beck gibi teorisyenlerin bu bağların aşınmaya uğradığını iddia ettikleri bu bahse konu aynı sürecin sonunda artmış olabilir. Ne var ki, emek piyasasının talepleri, emek piyasasına artan emek gücü katılımı ve daha önce sık dokunmuş aile temelli ağların dağılması Londra işçi sınıfı arasındaki iletişim/dayanışma ağlarını aşındırmak yerine dönüştürmektedir.

Bu yazının geri kalan kısmı karşılaştıkları fırsatlar çerçevesinde mahalle sakinlerinin değişimlere cevap verme yollarını göz önünde bulunduran, Güney Londra toplu konut bölgesine dair etnografik bir çalışma üzerine inşa edilmektedir. Bu örnekteki sakinlerin yaşları 20 ile 30'ların ortaları arasında değişmektedir ve bu kişiler emek piyasasına büyük yapısal değişimler dönemi boyunca ve 'post endüstriyel' emek piyasasının alt ucundan dahil olmuşlardır. Bu grup için kısa süreli işler sosyal yardıma başvurmayla yarıda

kesilmektedir, bu onların çalışma hayatları için normal bir özellikti. Ancak, pek çoğu ekonomik marjinalliğe karşı düşük ücretleri sosyal yardımlarla birleştirerek ve kayıt dışı ekonomide bildirilmemiş bir şekilde çalışarak alternatif çözümler geliştirdiler. Koşullar düzeyinde bu durum normal yollara göre çok daha çekici ve güvenilir görülebilir ve bu düşünceler işsizleri kayıt altındaki işlere katmayı içeren hükümetin mevcut politikası için oldukça çok anlama sahiptir.

Ekonomik davranış toplumsal ilişkilerle çok yakından ilişkilidir. Bu yazı iki yolu, biçimi sergileyecektir: Birincisi, insanların ekonomik ve toplumsal çevrelerindeki hızlı değişimlerin toplumsal ağlar aracılığıyla mümkün olan dayanışma yapısı ve tiplerini dönüştürmekte olduğu ve ikincisi ise, değişen sınıf ilişkileri ve dışlama biçimlerini anlamak için bunların olası etkilerini tasvir etmektedir.

4. Toplumsal ağların parçalanması/bölünmesi

İletişim ağları, bu ağların, ev gelirlerini maksimize etme ihtiyacından dolayı artan önemiyle birlikte, ev sakinleri ve aile ile ilişkili görülebilir. Kadınların emek gücüne artan katılımının sonuçlarından birisi, 'uygun ücret' olarak 'aile ücreti' fikrini zayıflatmasıdır. Erkeklerin en alttaki %10'luk kısmının ücretleri geçen 20 yıl boyunca düşmüş ve ev sakinlerinden ikisinin geliri olması yaşam standartlarını kabul edilebilir bir seviyede tutmak için yaşamsal hale gelmiştir. Ev masraflarının maaş alan erkekler tarafından karşılandığı evlerin oranı 1979'la 1994 arasında %40'tan %23'e düşmüştür. Ve iki kişinin geliri olduğu evlerle hiçbir yetişkinin çalışmadığı evler arasında giderek artan bir kutuplaşmaya yol açmıştır.

Kaynaklar ve enformasyon, farklı grupların – emek piyasası ve sosyal yardım sistemiyle ilişkileri bağlamında tanımlanan – sınırları içersinde kapalı kalmıştır ve bu da işsizlerin kendi benzerlerinin içinde bulunduğu ağlardan tecrit edilmesine yol açmıştır. İşsizlerin pek azı aile bağlarına ve yerel olarak kurulmuş dayanışma ağlarına sahip değildi. Bu insanların pek çoğu için farklılaşan şey kullanabildikleri dayanışma türüydü. Bu insanlar, çok fazla toplumsal dayanışma ağının içinde olmalarına karşın, arkadaşlarının benzer durumundan dolayı düşük maddi kaynağa sahip olmaktaydılar ve işe dair enformasyonları bulunmamaktaydı. Birkaç tane işsiz konut sakini çalışan çok az kişiyi tanıdıklarını ve bu kişilerin işle ilgili konularda kendilerine enformasyon sağladığını bildirmiştir.

Tecridin/fark gözetmenin bu kayıt dışı süreçleri iletişim ağlarının yerel karakterinden ve kendilerine tesirde bulunan endüstriyel değişimin –sermayenin giderek artan bir şekilde akışkan olması; vasıfsız kişiler işçiler için, yerel iletişim ağlarına daha çok güven tanıyan daha fazla yerelleşen emek piyasaları gibi– tesir etme biçimlerinden etkilenmektedir. Alt sözleşme yapmaya yönelik eğilim, çalışanlara karşı esneklik elde etmeye çalışma yönünde giderek artan bir taktik olarak, işsizlerin dayanışma ağları yoluyla kayıt dışı işe alınımını gerçekleştirmekteydi ve bu işe alma yöntemi emlak piyasasında yaygındı. Aile tipi şirketler ya da yerel olarak kurulmuş müteahhitler tarafından çalıştırılanlar alt sözleşmenin bir dizi katmanının geçici olan en alt seviyesini, düşük ücreti temsil etmektedir. Ne var ki, bu ağlara ve gelir sağlamanın alternatif kaynaklarına erişim herkese açık değildir ve aileyi ve akran gruplarını öne çıkaran dışlayıcı kriterlere göre çalışır. Bu iş fırsatlarının oluşturulduğu/yaratıldığı kişisel ilişkiler belli ağlar içinde olanlara avantaj birikimi sağlamakta ve diğer alternatif gelir kaynakları arayanları dışlamaktadır.

Bu gruplar belli tüketim modelleri yoluyla bir kimlik duygusu yaratır. Statü sembolleri

sergilemenin ve toplumsal edimlere katılma becerisinin düşük gelir bölgelerinde önemli bir işlevi vardır. Bunlar, ilk olarak, insanların etraflarını saran güçsüzleştirici 'başarısızlıkları' kendilerinden uzaklaştırmalarına izin vermektedir ve ikincil olarak, kayıt içi istihdam dışında da refaha ulaşılabilir olduğunun görünür işaretlerini sağlamaktadır. Gerçekten işsiz olanların toplumsal edimlere katılma olanağından mahrum olması, kayıt dışı işler bu edimler yoluyla bulunduklarından dolayı, böyle işler için avantaj sağlama şanslarını engellemektedir. Bu yüzden karşılıklı alış veriş biçimleri ve enformasyon işçi sınıfı topluluklarını, iş ve sosyal yardım konusunda benzer stratejileri izleyen ve benzer deneyimleri paylaşan gruplar arasında, içsel olarak bölmektedir.

Son yıllarda yenilenen ve refah aldatmacasını ve arttığı farz olunan kayıt dışı ekonomiyi ortadan kaldırmaya yöneldiğini bağıra bağıra ilan eden bir hükümet ortaya çıktı. Eğer bugün dikkate değer sayıda işsiz gerçekte kayıt dışı alanda çalışıyorsa, bu durum, mevcut 'Çalışmaya Yönelik Sosyal Yardım' politikalarının kendisini ortadan kaldırmak için tasarlandığı, iş yapmaya yönelik gönülsüzlük konusundaki iddiaların altını oymaktadır. Sosyal yardıma bağımlılık ve aldatmaya gösterilen öneme, bu politikalar tarafından hedeflenen değerlere ve bu hedeflerin takip edilmesine odaklanma nadiren eşlik etmektedir. Hem Yeni sağ hem de daha yakın zamanlarda "yeni işçi", işsizlerin ve ekonomik olarak güvenlikten mahrum bırakılmışların güvenli kayıt içi istihdamdan dışlanmalarına verdikleri cevabın içerdiği yolları görmezden gelen bağımlılık kültürünün anti sosyal davranışlarına saldırmaktadır.

İçerde bulunan bir kimsenin bakış açısıyla bakıldığında bireylerin ve aile fertlerinin sosyal yardımlarla birlikte çeşitli gelir kaynaklarını birleştirme yolları, sosyal yardıma bağımlı 'alt sınıf'a dair daha az bir kanıt, daha çoksa mevcut emek piyasalarının sınırlarında bulunanlar tarafından alt sınıf statüsünden – kimileri için böyle bir statü daimi bir olasılık olarak varolmakta ve yoksulluğu, işten dışlanmayı, işe erişimi sağlayan iletişim ağlarından dışlanmayı ve her daim varolan gruplarla uzaklığı gösteren tüketim sembollerinden dışlanmayı kapsamaktadır/içermektedir – sakınmaya/kaçınmaya yönelik bir cevap olarak görünmektedir. 'Toplumsal olarak dışlanmış alt sınıf' olarak görülen ve (nakit ekonomisinde kendi fırsatlarını yaratmaya yönelik gönülsüzlüklerinde ve yetersizliklerinde tanık olunduğu söylenen) çalışma etiğini reddettikleri varsayımıyla sıklıkla eleştirilen işsizlerin oluşturduğu toplumsal ilişkiler bu kesimi çevrelemektedir. Aşağıdaki kayıt dışı işçi, ahlâkın insanın koşullarınca şekillenmesi gerektiğini ve insanın başlıca sorumluluğunun kendi ailesi olduğunu söylemektedir:

İnsanlara kimin gerçekte sosyal yardıma ihtiyacı olduğunu söyleyebilirsin çünkü bu insanlar herkesin ensesinde ve her sokakta bu türden aileler var. Bu insanları neden nakit paraya çalışmadıklarını ve sosyal yardım almadıklarını anlamıyorum. Belki de, aldatmaya/dolandırıcılık yapmaya itimat etmiyorlar, eğer çocuklarınız varsa bu kötü bir davranıştır. Kayıt içi işlerin bugünlerde ödediğiyle karşılaştırıldığında, kayıt dışı çalışmak ve sistemi aldatmak çocuklarımı yeterli düzeyde besleyebileceğim tek yol.

5. Kuşaklar ve toplumsal dayanışma ağları

Birkaç çalışma, Fordist kitlesel üretim ve tam istihdam devrinde, gençliğin sınıf kimliklerinin ve emek piyasasına girmek için hazırlanan genç erkeklerle evlilik ve anneliğe hazırlanan genç kadınlar olarak emeğin cinsel ayrımının/bölünmesinin yeniden üretimini içermekte olduğunu göstermekteydi. Toplumsal iletişim ağları, yetişkinliğe giden bu

cinsiyete tabi yollara dair mevcut bilgi ve beklentilerde önemli bir rol oynamaktaydı. Yerel endüstrilerin hızlı çöküşü ve onların sendikasız, düşük ücret ödenen işlerle yer değiştirmesi, daha önceki kuşaklar tarafından yetişkinliğe yönelik olarak izlenen belli yolları oluşturan sınıf ve cinsiyetin büyük oranda ortadan kalkmış olduğu anlamına gelmektedir.

İstikrarlı işin azalışı uzun dönemli planlar için çok az alan bırakmaktadır. Görüşülenlerin pek çoğu kendi gençliklerinin yaşam biçimini büyütmektedir – halihazırda var olan bir kimlik olmadığında alternatif bir kimlik kaynağı olarak 20'lerinde ve 30'larındaki tüketim ve uyuşturucu göstergelerine dayanmaktadır. Pek çoğu için bulundukları emek piyasaları mekanlarının istikrarsızlığı, sosyal yardımlarla desteklenen, kayıt dışı işle kayıt içi iş arasında hareket etme yeteneğinin kayıt içi istihdamın sınırlarının dışında düzenli bir geliri güvence altına almak için hayati öneme sahip olduğu anlamına gelir. Bu durum genellikle büyüme çağındaki gençlik kültürlerinde iş dünyasının dışında kurulmuş ilişkileri geliştirmeye ve korumaya büyük önem yüklemektedir. Tüm bunlar onların varoluşlarının ortak maddi gerçekliklerinde temellenen yeni toplumsal formasyonları oluşturur.

Kayıt içi istihdam, sosyal yardım ve kayıt dışı çalışma arasındaki ilişkiye dair fikirler birkaç faktörün bileşiminden etkilenmektedir. Şikayet sebebi işin olmaması değil, işin sundukları yoluyla mantıklı bir yaşama standardına ulaşma fırsatının olmamasıdır. Bu işler genelde 'aile geçimini sağlayacak bir ücret'i karşılayacak biçimde tasarlanmamış ve yetişkinliğe işaret eden büyük olaylar için bir seçenek olarak görülmemektedir. Yaşam döngüsü geçişlerini tartışırken, çoğu kimse bu geçişe eşlik eden emek piyasası yerinin yeniden değerlendirilmesinden bahsetmektedir. Aşağıdaki kayıt dışı çalışan, aynı zamanda da sosyal yardım alan yalnız ebeveyn şöyle söylemektedir:

Benim için değişen şey, taşındığımda geçindirmem gereken bir evim vardı ve belli bir standartta yaşamak için oldukça fazla kazanmak zorundaydım. İş yeterli düzeyde bir ücret vermiyordu ve daha fala kazanma seçeneği de sunmuyordu. Ve genel masrafları karşılamak o dönemde daha hayati bir durum haline gelmişti.

Sosyal yardım tahsisatının üstüne görünmez kazançları ayarlamak bu ebeveyne iş içi marjinal kazançlarla bile kayıtlı emek piyasasında erişebileceğinden daha yüksek düzeyde harcayabileceği gelir sağlamaktadır. Son yapılan sosyal yardım reformlarının yoksulluk ve sosyal yardım söyleminde, sosyal yardım alanların 'hakları' üzerine olan vurgudan bu insanların uyumlu bir şekilde davranma ve kayıt içi iş aramaya vurgu yapan bir söyleme geçiş görülmüştür. Bu noktada açığa çıkan, ebeveynler haklar ve sorumluluklar arasındaki ayrımın çok da net olmadığını görmekte ve kendi çocuğu için hangisinin yapılacak en sorumlu davranış olacağı açısından değerlendirmektedirler. Ya sosyal yardım sistemini terk edip, kayıt içi ekonomide düşük ücretli bir işe girmek, ya da sosyal yardım almaya devam edip kayıt dışı ekonomide çalışmak, böylelikle kendisi ve çocukları için daha fazla gelir elde etmek.

Ekonomik faktörler davranışları etkilemede önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla, düşük ücretli, iş güvencesinin olmadığı, buna karşın girilmesine yönelik devlet denetiminin giderek arttığı işler – sosyal yardım sistemine ulaşmanın ceza olarak kaybedilmesi tehdidi bu işlerin içinde saklı kalmaktadır – için de aynı durum söz konusudur. Bu iki faktör emek piyasasının aşağı ucunda, iş güvencesinin ortadan kalkışını yoğunlaştırmış ve düzenli bir geliri güvence altına alma bağlamında sosyal yardımla desteklenen kayıt dışı geliri giderek artan bir şekilde makul bir seçenek haline getirmiştir. Londra'nın yüksek barınma maliyetleri, gerçek korkunun gelir kaynaklarının kaybedilmesi değil, barınma kaynağının –

çalışmayanlar için kira yardımı – kaybedilmesi ve bunun getirisi olarak evsizlik potansiyeli olduğu anlamına gelmektedir. Kayıt içi ekonomide çalışmak, kişisel özerkliğin/otonominin ortadan kalkmasına ve kişiyi devletin sıkı denetimine tabi katı yapılara kilitlediğinden dolayı zararlı görülmektedir.

Vurgulanması gereken önemli bir nokta, bu çalışma biçimlerinin/modellerinin son döneme ait bir fenomen olduğunu ve 1980'lerin sonunda ve 1990'larda ortaya çıkan post endüstriyel emek piyasasına giren insanlar arasındaki farklı yaşam döngüsü deneyimlerini göstermektedir. Bu kuşağın büyük bir kısmı hiçbir zaman istikrarlı bir iş ya da yukarı doğru yükselme deneyimi yaşamamıştır. Bu kuşak, işin daha geleneksel biçimlerine bağlı olan ve arzuları hala kayıt içi emek piyasasına odaklanan, Fordist kitlesel üretim koşulları altındaki işte toplumsallaşan yaşlı kuşakla bir karşıtlık içermektedir. Bu durum kuşaklar boyunca işçi sınıfı arasındaki bölünmenin ana kaynağını yansıtmaktadır ve kuşaklar arasındaki deneyim paylaşımının kaynağını sağlamış olan işe dair kuşaklar arası fikirleri zayıflatmaktadır. Kayıt içi ekonominin marjinlerinde/sınırlarında, kayıt dışı ekonominin sınırlarında ya da her ikisinin birbirinin içine geçtiği noktadaki farklı emek koşulları, beden (el) emeğine dair farklı kültürlerin varolduğu ve birleşmeden daha çok parçalanmanın başka bir kaynağı olarak yaşanmakta olduğu anlamına gelmektedir. Beş yıldan beri uygun bir iş bulamamış ve bir video dükkanıyla lisanssız mini taksi şoförlüğünde çalışarak sosyal yardımlarına ilavede bulunan 29 yaşındaki bir kimse şöyle konuşmaktadır:

Ebeveynlerim, ben hem sosyal yardım alıp hem de çalışırken benden hoşlanmıyorlardı. Konuşmaları daima bu konu hakkında tartışarak bitiriyorduk. Babam benim bir parazit olduğumu söylemekteydi ve yapmayacağını bilmeme rağmen, beni yetkililere ihbar etmekle korkutmaktaydı. Ancak babam okulu bitirdikten sonra sadece dört işe girmiştir ve şimdi 54 yaşında, dolayısıyla varolan durumu nasıl kavrayabilir ki?

4. Sonuç

Bu yazı, post endüstriyel kapitalizmin yarattığı ekonomik güvencelere ve risklere Güney Londra'nın bir bölgesinde yaşayan sıradan insanların verdiği cevapları incelemeye çalıştı. Burada birkaç temaya vurgu yapılmıştır.

Güçlü bir çalışma etiği hala hakimiyetini sürdürmektedir, ancak bu etik kayıt içi ve kayıt dışı iş arasındaki ayrımın – 19. yy. emek piyasasında olduğu gibi – bulanıklaştığı yeni ekonomik düzene uyarlanmıştır. Bir kimsenin kendisini ve ailesini beslemesi hala bir onur göstergesidir ve bu bir çeşit hokkabazlık yaparak ulaşılan çeşitli kaynaklar – sosyal yardımlarla desteklenen kayıt dışı iş, geçici ya da yarı zamanlı (part-time) yarı kayıt içi iş – vasıtasıyla sağlanmaktadır.

Giderek artan şekilde heterojenleşen emek piyasası koşulları ve deneyimleri nesnel olarak benzer koşulları paylaşan gruplar arasındaki parçalanma sürecini kışkırtırken, birkaç bölge sakini, kendi iletişim ağları kendilerini karşılaştırdıkları referans gruplarını sağladığından dolayı, kendilerini 'toplumsal olarak dışlanmış' bir biçimde görmekteydiler. Yaşamları üzerinde etkili olan yapısal baskılar tarafından demoralize olmaktan daha çok, sınayıcı koşullar altında kontrol kapasitesine ve bağımsızlığa önem vermekteydiler. Gerçekten de, toplumsal dışlama politika yapıcılar/belirleyiciler ve akademisyenler tarafından atfedilen yoksulluğun ve dezavantajlarının istatiksel göstergeleri olmaktan daha

çok, belirleyici/ajan/aktörün ve kişisel otonominin olmaması biçiminde tecrübe edilmektedir. Bu insanları düşük ücretli, iş güvencesinin olmadığı işlere zorlayan hükümet programları toplumsal dışlamayı durduramaz ya da kayıt içi işe girmeye yönelik herhangi gerçek bir ekonomik güdü sunamaz. Ekonomik güdüler – "toplumsal olarak dışlanmışların" girmek için ikna olacakları iş kalitesi kadar – iş programlarının, bu programlardan etkilenenler için, başarısını, aksi takdirde de sosyal yardımı tayin etme konusunu baki/ortada bırakmaktadır.

Ulusal düzeyde bu durum anlamlı/kayda değer istihdam ile tam istihdam arasındaki ilişkiyi dengeleyen bir politik ahlâk ihtiyacını öne çıkarmaktadır. Çalışma zorunluluğuna, düşük ücretli, çekici olmayan işleri koruma zorunluluğu ya da görüşülen insanların çoğunun çalışma hayatını karakterize eden kayıt dışı çalışma biçimleri ve sosyal yardım gelirine bağımlılıkla kesilen parçalanmış istihdam döngüsü eşlik etmelidir – halihazırda olduğu gibi.

Abstract

In recent years, the field of social science research has seen the emergence of a variety of new formulae ("postindustrial society", "postmodern society", "network society", etc.) İntended to stress the break with a past era (the industrial era) and the advent of a new one that has yet to be precisely defined. By calling the theoretical frameworks of the industrial era into question, these new perspectives critique the relevance of the working class as a reality and as a concept, and more generally, the use of "social class" as an analytical category within sociology. Surprisingly, few researchers who study the sociology of class and social stratification have responded to the idea of the end of class ; those responses that have been offered have been weak. This paper argues that a proper response to this critique of the concept of class must take into account the nature of the changes induced by the process of European deindustrialisation, going beyond the idealtype definition (void of context), to adopt a dynamic perpsective. Considering the important changes observed in both social and occupational structures, a closer analysis of the evolution of class, in terms of class composition and class identities for instance, may well play in favor of the thesis that class remains relevant for the discipline of sociology despite deindustrialisation.

Sanayisizleşme, İşçi Sınıfının Sonu mu Demek? Endüstrisizleşme İşçi Sınıfının Sonu mu Demektir?

FABIENNE SCANDELLA

I. Giriş

Bu yazıda ilk başta, geçmiş devirden – endüstriyel devir – bir kopuşla ve yeni bir devrin ortaya çıkışıyla karşı karşıya olduğumuzu iddia eden bazı postmodern teorileri anlatacağım. İkinci olarak, bunun yanı sıra, sınıfın sonu iddiasını masaya yatıracağım. Üçüncü olarak, sosyoloji alanının, özellikle de toplumsal tabakalaşma sosyolojisinin, ana kavramlardan birinin başlıca eleştirisini yansıtan bu hipoteze cevap veriş biçimini analiz edeceğim. Bu cevapların sınırlarına vurgu yapacağım. Son olarak, doktora projemde sınıfın sonu tezine nasıl yaklaşmaya çalıştığımı göstereceğim.

II. Postmodern argümanlar: Devirsel kopuş tartışması

Geçen otuz yıl içersinde, sosyal bilimlerin araştırma alanı "enformasyon toplumu" (Bell, 1973), "iletişim ağı toplumu"(Castells 1996), "postendüstriyel toplum", "postfordist" ya da postmodern toplum" gibi yeni formüllerin ortaya çıktığını görmektedir. Bu kavramlar, geçmiş devirden – endüstriyel devir – kopuşa ve daha henüz bütün ayrıntılarıyla tanımlanmamış olan yeni bir devrin ortaya çıkışına vurgu yapma yönelimindedir. Çalışma/iş ve tüketim biçimlerindeki ana değişimler de beklentiler/tahminler dahilindeydi. Örneğin "enformasyon toplumu"nu savunanlar emek gücünün beceri ve otonomisinde belli bir artıştan,

profesyonelleşmeden bahsetmektedir. İstatistikler iş etiketleri (örneğin bir tesisatçıya "ısıtma mühendisi" demek (Miles ve Gershuny 1986: 23 Kumar'da 1995: 24) enflasyonu ve yetkinlikçilik (yani, benzer iş için daha yüksek nitelikler talep etme) yoluyla, en azından belli bir düzeyde/kapsamda, " bilgitemelli toplum"na varıldığı izlenimini vermektedir. Ne var ki, son dönemlerde, enformasyon teknolojisinin yayılmasından en çok etkilenen emek gücünün, aslında en altta değil, daha çok orta düzeydekiler olduğu gösterilmiştir (Kumar: 1995). Postfordizm'i savunanlar için, dönüşüm iş bölüşümüyle ilişkiliydi. Onlar zihnin ve bedenin yeniden birleşmesi olasılığına işaret etmektedir (Kumar 1995: 4041). Son olarak, postmodernistler "post modern durumu" karakterize eden bireyciliğin gelişmesinin altını çizmektedir (Kumar 1995: 121-123).

Altı çizilmiş olan bu teorilerin hepsi, bir devirden – endüstrtiyel devir – kopuşa ve yeni bir devrin ortaya çıkışına dair ortak bir vurgu taşımaktadır. Aralarındaki farklar ise belli görünüşlere verdikleri önem derecesinde yatmaktadır: Teknoloji, üretim ilişkileri ve bireycilik. Endüstriyel devre yönelik saldırıyla birlikte, çok mantıki bir biçimde, işçi sınıfının, onu temsil eden figürün varlığının devamına dair şüpheler baş gösterdi. Bunu, analitik "toplumsal sınıf" kategorisinin anlama/açıklama olgusuyla ilişkili genç/daha yeni bir eleştiri takip etti. Ve bu elbette, bir sosyalist olarak benim için bir ilgi/merak konusudur. Sınıfa yönelik ilk önemli saldırı Nisbet (1959) tarafından yazılmış olan "Toplumsal Sınıfın Çöküş ve Düşüşü" adlı makalesiyle birlikte 60'ların başında bulunabilir. Daha gelişkin eleştiriler, Pakulski ve Waters (1996) tarafından yazılan *Sınıfın Ölümü* kitabı örneğinde olduğu gibi daha sonra gelmiştir.

III. Sınıfın Sonu mu? Sosyolojik Bir Tartışma

"Toplumsal sınıf" eski zamanlarda (yesteryear) emek ve tüketim alanlarında varolan güç ilişkilerinin başlıca sosyolojik çözümlemelerini oluştursa da, sadece birkaç sosyolog *sınıfın sonu* fikrine doğrudan cevap vermişlerdir. Bu gözlem oldukça şaşırtıcıdır. Fransa'da geçen 20 yıl içersinde, "sınıf" teriminin "telaffuz edilmesinin" bile oldukça "zorlaşmış" olduğu söylenebilir (Chauvel 2002: 10). Bunun bir nedeni belki de terimin politik çağrışımlarıdır. Çoğu sosyolog "gruplar", "tabaka" ve "nüfusun bir kesimi" gibi daha nötr kavramlar kullanmayı tercih ediyor. Fransa'da 70'lerden 90'lara dek sosyolojideki verilmiş olan doktora tezleri üzerine yapılan bir araştırmaya göre "sınıf terimine referans veren ve bu terimi kullanan tezlerin oranı %3'ten %0.6'ya düşmüştür (Chauvel 2002:10). Hala bu konuya odaklanan, etnografik metodolojiyi kullanan birkaç Fransız çalışması sınıfa yöneltilen eleştiriye oldukça basit bir karşılık vermektedir: Eğer "toplumsal sınıflar" hala gözlemlenebiliyorsa, bunlar vardır.

Belçika'da durum daha da kötüdür. Alan araştırmalarının çok azı açık bir şekilde ülkenin endüstriyel kısmı üzerinden yürütülmektedir ve gerçekte hiç biri sınıf sorununu ele almamaktadır. Sonuç olarak, işçi sınıfının ulusal ve bölgesel düzeydeki gelişim durumu oldukça kötü bir biçimde belgelenmektedir. Fransız sınıf sosyolojisi geleneğinin –kullanılan yöntemler bağlamında Belçika'daki sosyoloji de buna dahildir– bu resmi, eğer 2000'den beri bu soruna yönelik Fransa'daki ilginin canlanışını göstermeyi unutsaydım, oldukça karanlık görünecektir. (Beaud ve Pialoux 1999, 2003, Chauvel 2001, Bose 2003, Boufartigue 2004).

Sınıf çalışmalarında toplumsal katmanlaşmanın hakim görüş olduğu İngiltere'de araştırmacılar en azından çok daha verimlidirler/üretkendirler, eğer çok hırçın değillerse. Örneğin *Sosyoloji* dergisinde sınıf tartışması ayrıcalıklı bir alan bulmaktadır. Ayrıca, 90'ların başın-

dan beri, Savage'nin "Nuffield paradigması" (Savage 2000: 72) olarak adlandırdığı konu üzerine çalışan John Goldthorpe ve diğer sosyologlar sınıf üzerine olan bir Araştırma Programı'na yönelik ilgi ve ihtiyacı savunmaktaydı (örneğin Goldthrope, Marshall 1992, Breen, Rottman 1995). Peki öyleyse sorun nerededir? Bu sosyologlar tartışmayı bir yere yerleştirmediler mi? Benim bakış açıma göre, sorun verili sınıf kavramının, genellikle tam da nötr bir noktadan, tanımlanmasında yatmaktadır. Goldthorpe ve diğerleri için, "toplumsal sınıf" kavramının sosyolojide alttan alta işleyen teorilerle bir bağlantısı yoktur, bir kimlik unsuru (sınıf çözümlemesi bir sınıf sömürüsü teorisi ya da sınıfın kolektif hareketi teorisini içermek zorunda değildir) yoktur ve bu iki öncülden hareketle sınıfın istatiksel bir toplam olduğu, sınıfa sadece istatiksel metotlarla yaklaşabileceğimiz sonucunu çıkarsayabiliriz.

Eğer en azından biz sınıfın sonu hipotezine cevap vermek istersek, bu nötr tanımda birkaç zorluk ortaya çıkmaktadır:

1. İlk başta, sınıf kavramının kullanışlılığını ve özgünlüğünü "tabaka" gibi diğer analitik kategoriler karşısında savunmak zor hale gelmektedir. Genel olarak konuşursak, sınıf kavramına yönelik eleştirilere cevap vermek zorlaşır.

2. İkincisi, toplumsal yapının gelişiminin/evriminin sınıf üzerindeki potansiyel etkilerini–gerçekte sınıf kavramının analitik gerçekliğine katkıda bulunan – sınamak/görmek/araştırmak daha bile zordur.

IV. Tartışmayla yüzleşmek

Sınıf ve toplumsal tabakalaşma sosyologları tarafından ana kavrama yönelik eleştirilere verilen cevaplara bakıldığında bu cevapların argümanlarının toplumsal sınıflarda gerçekleşen değişimlerin eleştirel çözümlemesine daha fazla odaklanmamış olması bazı noktalarda şaşırtıcıdır. Şüphe yok ki, endüstrisizleşme (gayri endüstrileşme) süreci Avrupa'da birkaç on yıldır süregelmekteydi. Ancak bu sürecin toplumsal sınıfların tamamıyla/sadece (pure and pure) ortadan kalkışlarına yol açan bütünsel bir kopuşu ima ettiği çok mu nettir? Diğer bir deyişle, bana öyle geliyor ki, toplumsal sınıfların sonu ya da devamı üzerine olan tartışmada bir boşluk mevcuttur. Bu boşluktan pek çok soru çıkmaktadır:

1. Endüstrileşme süreci sistematik olarak toplumsal sınıfları sonlandıracak böyle bir etkinin ortaya çıkmasına mı yönelmektedir? (Eğer bazı araştırmacılar için bu soruya verecekleri cevap olumluysa, yeni bir işleyiş biçimi tanımlamak ve 'yeni' güç ilişkilerinin çözümlemesi için 'yeni' bir anahtar sağlamak hala gereklidir).

2. 'Postendüstriyel' toplum yerine, kopuş ya da bütünsel değişim yerine 'değişimde sürekliliğin' olacağı bir 'yeni'endüstriyel toplum düşünemez miyiz? (Bu soru, toplumsal yapı düzeyinde ima edilen değişimin büyüklüğünün tam çözümlemesinin gerekliliğine götürür)

3. Nasıl bir sınıf tanımının kabul edildiği insanı, sınıfın modası geçmiş ya da geçmemiş olduğu çıkarımını yapmasına götürmez mi?

Bu tartışmaya katkıda bulunmak için, doktora çalışmam bütünüyle değişim faktörünü, endüstrisizleşmeyi ele alacak/dikkate alacak. Benim bakış açıma göre, endüstrisizleşmenin sonuçları bir ana kopuşun ifşasından daha çok devamlılık açısından görülebilir/anlaşılabilir. Bu yüzden endüstrisizleşmenin sınıfı nasıl *değiştirdiğini* aydınlatmaya çalışacağım. Bu bakış açısının temelindeki kabul, endüstrisizleşmenin bir süreç olduğu ve her süreç gibi, bir hamlede gerçekleşmediği olgusu üzerine inşa edilmiştir. Tezimin odak noktasını işçi sınıfı

oluşturmaktadır ve özelde de kimlik değişimleriyle ilgilenmekteyim. Bu yüzden tezimin başlığı: "İşçi sınıfının kimliğinin gelişimi/evrimi. İki "küresel şehrin" karşılaştırmalı çözümlemesi: Brüksel ve Londra"dır.

Bu başlık seçimi bir açıklamayı hak etmektedir:

Birincisi: Başlıktaki 'evrim' kavramı, mevcut haliyle sınırlanmış/çerçevelenmiş tartışmaya girmek için işçi sınıfının zaman içersinde bir noktadaki durumunun ötesine gitmenin gerekli olduğu anlamına gelmektedir. Endüstrisizleşme *süreciyle* ilgilendiğimden ve aynı zamanda sınıfla ilgili soruları dinamik terimler içersinde ele aldığımdan dolayı, bakış açım kesinlikle dinamik olmayı amaçlamaktadır. Bu bakış açısı, devam eden değişim sürecini çözümlemek için, bir anlamda, sınıfın *idealtip* tanımının (sadece atfedilenleri yansıtır) ötesine geçmenin gerekli olduğunu düşünen Immanuel Wallerstein'ın önerisini (1997:160) izlemektedir.

İkincisi: İşçi sınıfının evrime tabi çeşitli görünüşleri arasından kimlik boyutuna yoğunlaşmayı seçtim. Çünkü, belli sosyologlarla karşıtlık içersinde, kimliğin toplumsal sınıfın ana boyutlarından biri olduğunu, sınıfı "katman" gibi diğer analitik kategorilerden farklı kılan karakteristiklerden biri olduğunu düşünmekteyim. Sınıf kimliği, sınıfın sonu üzerine olan tartışmaya yönelik olarak oldukça önemlidir. Savage (2000:23) gibi yazarlar toplumsal sınıfların, bireyler için, toplum içersindeki güç ilişkilerini anlamak için operasyonel bir kriter inşa etmede bir anlam ifade ettiği sürece gerçek ve uygun olduğunu belirterek tartışmaya katkıda bulunmaktadır. Benim kimlik boyutunun evrimine dair çalışmam sınıf ilişkilerinin ve eşitsizliklerin algılanmasıyla (yani *sınıf farkındalığı*) ve sınıf bilinciyle uğraşmaktadır. Bu faktörlerin her biri endüstrisizleşmenin yol açtığı toplumsal ve mesleki yapıların evrimiyle ilişkili olarak ele alınacaktır (çünkü endüstrisizleşme, her bir sınıf için ve bu sınıflar arasındaki güç ilişkileri bağlamında göreli etkisi olan bir evrimi ima etmektedir).

Üçüncüsü: İşçi sınıfı üzerine odaklanmayı seçtim. Bu seçimin iki nedeni vardı. Bir yandan, endüstrisizleşmeyle birlikte, işçi sınıfıyla endüstri toplumunu ilişkilendiren nedensel bağ tehdit altındadır saldırılmaktadır. Sınıfın sonunu savunanlar eleştirilerini ana olarak işçi sınıfı minvalinde örgütlemektedirler. Bu yüzden, işçi sınıfı, "merkeziliğini göreli olarak kaybetmesine" rağmen, tartışmanın merkezinde yer alıyor görünmektedir (Bosc 2001: 187). Diğer bir yandan, spesifik olarak bu sınıf üzerinde çalışmayı seçtim çünkü yeni yönelimlerin –örneğin, servis sektöründe çalışan işçi sayısının giderek artması gibi– dikkatli bir incelemesi "Endüstri toplumu olmaksızın işçi sınıfı var olabilir mi?" sorusunu cevaplamak için gereklidir. İşçi sınıfının olası yeniden tanımlanma biçimlerinin bir çözümlemesi bana, onu takip edebilecek kimliklerin evriminin çözümlemesi kadar, birincil öneme haizmiş gibi görünmektedir. İşçi sınıfı içersinde, ulusal kökenlerle ya da cinsiyetle bağlantılı bir seçim yapmadım.

Cinsiyet açısından ilk seçimimde, sınıf sosyolojisindeki ve toplumsal katmanlaşmadaki "erkeksileştirme/erilleştirme" eğilimleriyle bağımı koparmayı hedeflemekteyim. Gerçekten de, birkaç istisnayla birlikte (örneğin Abbott, Sapford 1987) sosyologlar kadınları – sürekli geri çekilmeye yönelik ilgi içersinde ve sayısız eleştiriye rağmen (örneğin Stanworth 1984; Heath, Britten 1984; Leiulfsrud, Woodward 1987) –, eşlerinin bulunduğu sınıfa geçirerek, "vekil/tayin edilen (surrogate) sınıflar" olarak etiketlemekle yetinmektedir. Buna karşıt olarak, ben de işçi sınıfının dişil öğesini çözümlemek istiyorum. Bu ilgi yankısını işçi sınıfının kadınsılaşması/kadın yoğun hale gelmesi yöneliminde bulmaktadır (Beaud, Pialoux 2003:

208). Bu yönelimin çözümlenmesi, bu yönelim özel yaşamda olduğu kadar (*Le Monde privé des ouvriers*, Schwartz 2002) işyeri, temsiliyet, delegasyon ve talepler (Beaud, Pialoux 2003: 247250) açısından işçi sınıfı içersinde işçi sınıfı cinsiyet ilişkilerinin değişimlerinin kaynağı olabildiğinden dolayı ilgi çekici olabilir.

İkinci tercihi (ulusal ya da etnik köken açısından bir sınırlama olmaksızın) Belçika ve İngiltere'deki işçi sınıfının önemli bir bölümünü farklı göç dalgalarıyla gelen ve aynı zamanda farklı kuşaklardan olan göçmenlerin oluşturması olgusu yönlendirmektedir. Bu kimlik "değişkeni"nin sınıf kimliğiyle nasıl kesildiğinin çözümlemesini yapmak ilginç olacaktır. Bu soru, aynı zamanda, göçmen işçilerin işçi sınıfıyla bütünleşmesini ele alanlarla bunların teşkil ettiği ayrılığı ele alanlar arasında yaşanan tartışmayı da yükseltmektedir (Rea, Tripper 2003:37). Dinamik terimlerle söylersek, farklı göçmen kuşakları arasında sınıf kimliğine yönelik ulusal/etnik kimliğin etkisi içinde önemli farklılıkların var olup olmadığı, üzerinde durmak zorunda olduğum sorulardan biridir.

4* Projemin son parçası araştırmanın coğrafi bölgelerinin seçiminde bulunmaktadır/yatmaktadır. Bazı toplumsal tabakalaşma analistleri sınıf çözümlemesi için elverişli bir coğrafi bütün olarak *ulus devletin* uygunluğunu sorgulamaya başlamışlardır (Breen, Rotteman 1998). Ulusal ölçeği kapsayan araştırmaların aynı ülke içersindeki bölgeler arasında varolabilen verili toplumsal ve ekonomik farklılıkların/uyumsuzlukların üzerinden atlayan bir miktar kaba sonuçlara yönelme riski taşıdığı bir gerçektir. Bu nedenle, ulusal sınırlarla tanımlı bir bölge yerine, daha sınırlı alanlar seçmeye karar verdim. Benim bakış açıma göre, Saskia Sassen'in *Küresel Şehirler* (1991) çalışması endüstrisizleşme bağlamında sınıf çözümlemesi için ilginç bir bütün ortaya koymaktadır/ileri sürmektedir/önermektedir. "Küresel şehir" tanımına uygun kriterleri taşıyan Londra ve Brüksel üzerine odaklanmayı tercih ettim. Bu iki şehir önceleri kendi ülkelerinin önemli endüstriyel merkezlerini teşkil etmekteydi. Şimdi ise finanssal ve hizmet faaliyetleri için merkezi mekanlar haline gelmeleriyle yoğun bir şekilde küreselleşme süreciyle meşgul görünmektedirler. Bu küreselleşme ve üçüncü sektörleşme (tertiarisation?) sürecine uygun olarak, bu iki şehir de bazı yıllarda endüstriyel sektörün göreli düşüşünü göstermektedir.

Büksel örneğine kısaca bakabiliriz. Brüksel, 1974'le 1984 arasında endüstriyel işlerinin yarısını (yani 70.000) kaybetmiştir (Maeter 1987: 31). Bununla birlikte Brüksel 1988'in sonlarına kadar gene de Belçika'nın birincil endüstri şehri olmaya devam etmiştir (De Beule 1993:26). Endüstriyel iş kaybının bir bölümü fabrikaların kapanması nedeniyle olsa da, kaybın asıl önemli bölümü başkentin / sermayenin uluslararası yönetsel ve finanssal role önem vermek bağlamında endüstriyel faaliyetlerin şehir dışına transferini cesaretlendiren politikalardan kaynaklanmaktadır. Endüstriyel işlerin bu ortadan kalkışı henüz/hala (planlanmış olduğu gibi) üçüncü sektör tarafından telafi edilmemiştir ve Brüksel ülke içinde en yüksek bölgesel işsizlik oranına sahiptir.

Brüksel örneğindeki bu düşüş, bir dereceye kadar hükümet güdülerinden kaynaklanmaktadır. Benim düşünceme göre, Büksel ve Londra'nın seçimi mevcut teorik tartışmaya katılan iki sınıf araştırması geleneğiyle de (bir yanda sınıf sosyolojisi, diğer yanda toplumsal tabakalaşma) uyum içindedir. Çalışmadaki mekanın çok fazla sınırlandırılmış genişliği tarihsel ve mekanın doğasına ait etkilerin ıslah/saflık derecesini geliştirmeyi/arttırmayı hedeflemektedir. Gerçekten de, kamusal mekanın kullanımında ya da geleneksel işçi sınıfı ma-

hallelerini etkileyen gentrification/centrifikasyon (üst sınıftan insanların daha önce işçi sınıfının yaşadığı bir sokak ya da semte yerleşip onun yerini alması) süreçlerinde gerçekleşen dönüşümler işçi sınıfı kimliğinin evrimine yönelik bir araştırmada ele alınması gereken olgulardır. Çünkü güç ilişkileri şehir düzenlemelerinden/konfigürasyonlarından yola çıkılarak okunabilir. Örneğin, bir sınıfın yoğunluğu ya da, buna karşıt olarak, mahalle içersindeki toplumsal karışım sınıf kimliği için önemli bir öğe oluşturabilir.

V. Metodoloji üzerine birkaç kelime

İşçi sınıfının kimliğinin evrimi üzerine olan bu araştırma endüstrisizleşme "öncesi" ve "sonrası" dönemin izlenimini/görünümünü yakalamayı/anlamayı gerekli kıldığından dolayı, diakronik yaklaşımı seçmenin nedenini açıklayabilen metotları seçmek gereklidir.

İlk aşamada, cinsiyet, ulusal ya da etnik köken ve yaş durumu açısından işçi sınıfının evrimiyle birlikte, 60'lardan bugüne dek iki şehirdeki işçi sınıfı nüfusunun evrimini analiz etmek için nicel metotlar kullanacağım. Farklı zaman dönemleri arasındaki istatiksel karşılaştırmaların güvenilirliği için, toplumsal yapı ve uzlaşıların/sözleşmelerin meyvesi olan sosyoprofesyonel sınıflandırmalar içersindeki "işçi sınıfı" kategorisi tanımının değişimlerini yakalamak gereklidir (Chauvel 2002:260).

İkinci aşamada, farklı kuşaklardan, farklı cinsiyetlerden ve farklı ulusal veya etnik kökenlerden insanlarla kapsamlı röportajlar/görüşmeler yapmayı planlıyorum. Bu görüşmeler de diakronik yaklaşım temelinde organize edilecektir.

Sonuç

Sınıf kavramının sorgulanması zaten birkaç on yıldan beri ileri sürülmekteydi, ancak buna sosyoloji araştırması alanından verilen cevap şaşırtıcı biçimde zayıf ve ihtiyatlı olmuştur. Benim bakış açıma göre, bu kavram baştan beri sosyoloji disiplini için oldukça önemli derecede merkezi olduğundan dolayı bu tartışmayla yüz yüze gelmek sosyologların görevidir. Aynı zamanda sosyologların diğer bir görevi bugün ve gelecekte toplumun çözümlenmesi için bu kavramın uygunluğunu tanımlamaktır. Sınıf kavramına yönelik bu saldırıya verilecek uygun bir cevap nesnel değişimleri (Avrupa'daki ülkelerde büyüyen endüstrisizleşme ve hizmet sektöründeki işçi sınıfının çalıştığı işlerin görünümü gibi) dikkate alabilen güçlü bir metodolojiyi inşa etmeye odaklanmak için üstün körü kanaatlere dayalı ifadelerden kaçınmak zorundadır. Açık bir şekilde endüstrisizleşme süreciyle karşı karşıya gelen bu iki küresel şehre odaklanan doktora çalışmam bu soruya hitap etmeye ve bu ilginç tartışmaya katılmaya çalışacaktır.

Sorular

David: Genel olarak sendikalardaki işçiler refah politikaları ile ilgili reformlar konusunda tepkililer, özellikle de emeklilik düzenlemeleri konusunda tepkilerini dile getiriyorlar. Pek az reform karşısında olumlu bir yaklaşıma sahipler, bunlardan biri ulusal hakların düzenlenmesi. Bu ulusal kampanya dışında ve parttime çalışanların bir takım haklarının genişletilmesi gibi reformlar dışında refah politikalarıyla ilgili reformlara tepkililer.

Nail: Teşekkür ederiz.

Soru: Hindistan'daki STK'ları ikiye ayırdınız. Sistemle derdi olmayanlar ve altta kalanların STK'ları. Birinci elden bilgi edinmek için soruyorum, bir kadın örgütü olan SEWA bunlardan hangisine giriyor?

Vinay: Tekrar bu ayrımın altını çizeceğim. Otantik olan sivil toplum örgütleri ve olmayanlar. Yukarıdan emeğin düzenlenmesi veya tepkinin kanalize edilmesi, kontrol edilmesi amaçları konusunda çok açık olarak çok uluslu şirketler, Uluslar Arası Para Fonu ve Dünya Bankası'ndan fon aldığını görebildiğimiz sivil toplum örgütleri. SEWA şu anki durumda bu enformel emeğin, tamamiyle gündelik hayattaki problemleriyle mücadelesi içerisinden çıkan, bu açıdan alttan oluşmuş, tabandan gelen, sivil toplum örgütü olarak oluşmuştur. Fakat bu sürekli bir mücadeledir. Bir şekilde bir hareketten ivme alarak kurulmuş bir sivil toplum örgütü her zaman aynı hareketi içerisinde kalamaz. O yüzden her zaman hem o mesafe ile bakıp o mesafe ile değerlendirilmesi ve mevcut durumun yerel bilgiye ulaşarak tekrar tahlil edilmesi gerekir. Şu anda SEWA'yı gündelik mücadele içerisinden çıkarak kurulmuş bir sivil toplum örgütü olarak görüyorum.

Soru: Bir soru daha var burada Nail hoca, Hindistan'da STK dışı kastlardaki işçi örgütlerinin arasında organize bağ var mı? Soruyu soran arkadaş biraz açıklayabilir mi, soruyu sorarken STK dışı kast derken neyi ifade etmiş?

Vinay: SEWA kurucuları, bahsettiğimiz radikal duruşmalar, bahsettiğimiz enformel sektör, formel sektördeki sendika, tekstil işçilerinin örgütlülüğü bunların içinden çıktı, formel sektör için bir işçi örgütü. Küçük burjuvaların genel sorunlarından biri kendileri uzun süredir formel sektör, formel sektör değil de, bu büyük bankalar yoksul kadınları falan aşağılıyorlar. Tedavi için mesela usulü bile bilmiyorlar yanlış kuyruklara falan giriyorlar. Bir sürü kredi de alıyorlar, ne oluyor bunun üzerine hükümetin o sırada içerde bir düzenlemesi var. Yüksek ürünü yoksullara vermek durumundan, bir faaliyet yürütüyor ve kendi bankasını kuruyor. Bankacılık zihniyeti bu SEWA'nın, gerici bir bankaya sahip SEWA, yani mahallelere gidiyor işçilerden borçları tahsil ediyor, borç veriyor.

Soru: Pratikte nasıl örgütleniyorlar, çünkü çok zor örgütlenme ilişkileri?

Sağlık sorunları, ücret, rüşvete karşı mücadele, bunların hepsi herhangi biri ama somut sorunlar yani yaşamsal somut sorunlar esas olarak örgütleyici oluyor. Kazanımlar oldukça hukuki, sürekli hukuki kazanımlar da mümkün, mücadele sonucunda gelen hukuki kazanımlar da olabilir. Mücadelenin önü açılıyor, yani bir süre işten atıldım der, iki yıl sonra işe geri dönebilir. Bu diğer birimin de örgütlenmesini kolaylaştırıyor ve güven sağlıyor:

Somut sorunlar mesela son olarak en önemli noktalardan biri sendika eğitim çalışmalarının böyle teorik akademik falan değil de esas olarak bu emekçinin kendi iş dünyasından insanlar tarafından; yani işçinin tabi faydası oluyor.

Soru: Ulus devletin bir analiz birimi olarak önemini kaybettiğinden bahsettiniz. Eğer böyleyse sınıf mücadelesinin zemini neresidir?

Ben çok bilinçli olarak kenti analiz birimi seçtim. Zira ulus devlet bütün bu bölgesel farklılıklara bir şey ifade etmeyen bir ortalama getiriyor, yani kuzeyi güneyi veya ortasını belki bir analiz yaparsam esas analiz etmeye çalıştığım farklılıkları izah eden bir genellemeye gitmiş olacağım. İşçi sınıfının, emeğin yeniden organizasyonunu ele alan bir birim olduğunu düşünüyoruz.

OTURUM 3.2

DÜNYADAKİ SINIF HAREKETİ DENEYİMLERİNE BAKIŞ 2

YÖNETEN:
HAKAN KOÇAK

KONUŞMACILAR:
METİN YEĞİN
ÇİĞDEM ÇIDAMLI
HAKAN TANITTIRAN
HAKAN GÜNEŞ
FATMA ŞENDEN ZIRHLI
BAHAR YİĞİTBAŞ AKÇA

Abstract

This paper actually is a brief letter sent by Metin Yeğin aiming at highlighting the importance and main features of the presentation by Ciğdem Çıdanlı on MST movement which in turn presented on behalf of Metin Yeğin.

MST Topraksızlar ya da Geleceğin Toprağı*

METİN YEĞİN

Öncelikle aranızda bulunamadığım için özür dilerim. Ancak yine dünyanın aykırı sokaklarını yaşamak ve size anlatabilmek için Venezuella`da olduğumdan özrümü kabul edeceğinizden eminim.

James Petras, ülkemizde yaptığı konuşmalarından birinde bir anısını aktarmıştı. Amerika Birleşik Devletleri cezaevlerinde birinde siyah topluluğun daveti üzerine bir seminer verirken, emperyalizmin konumundan, yükselen ırkçılıktan ve kapitalizmin vahşi sömürüsünden söz ederken kimse bir tepki vermemiş, ne zamanki Güney Afrika ırkçı rejimine karşı bütün dünyadaki ilk zaferi Kübalı devrimcilerin kazandığını söylediğinde salondaki bütün yumrukların havaya kalktığından söz etmişti, hatta muhafızların çok endişelenip silahlarına sarıldığından söz etmişti. Ve `biz zaferlerden konuşmaktan çok hoşlanırız` diye eklemişti. İşte aslında MST örgütlenmesi bizim bugün sahip olduğumuz ne yazık ki az sayıdaki çok başarılı örgütlenmelerden biri.

Brezilya MST hareketi yani yaygın adıyla Topraksızlar, bugün toplamı Belçika`dan büyük bir alanda, iki milyon insanın yaşadığı `başka bir dünya`dır. Yaklaşık yirmi yıllık geçmişinden sonra ulaştığı bu noktada konumu yalnızca basit bir toprak işgalcisi durumundan çok daha fazla şey ifade eder. Büyük toprak sahiplerinin topraklarını işgal eder. İşgal ettiği topraklarda kollektif tarımı örgütler. Alternatif eğitim biçimini uygular. Alternatif tip, ekolojik tarım metotlarını yaşama geçirir. Bir yanda dünya tarım tekellerine karşı büyük gösteriler düzenler diğer yandan onları terminatör yok edici tohumlarına karşı kendisi ve küçük çiftçiler için tohum üretir. Yine küçük çiftçilerle kooperatifler kurarak ürünlerini işler ve alternatif pazarlar oluşturur. Yani bütün yönleriyle tamamıyla yeni bir yaşam örgütler. Aynı zamanda Brezilya politik mücadelesinde solun en etkin yapısıdır. Via Campasina Uluslararası çiftçi hareketinin önde gelen örgütleyicisi ve dünya sosyal forumunun temel unsurlarındandır.

Bu denli etkin bir hareketi burada ayrıntıları ile anlatabilmek tabi ki mümkün değil bu yüzden benim için öne çıkan özellikle de Türkiye sol hareketi ile de ilişkin bazı ayrık noktalarına değinmek istiyorum.

---

* Sempozyumumuzun gerçekleştiği sırada, Metin Yeğin yurtdışında olduğundan onun yerine çalışma arkadaşı Çiğdem Çıdamlı tarafından bir sunum yapıldı. Ancak Metin Yeğin de, tüm zorluklara rağmen internet aracılığıyla bizlere bir metin ulaştırma inceliğini gösterdi. Biz de bu durumda Çiğdem Çıdamlı'nın yapmış olduğu sunumun kendisi tarafından kontrol edilmiş deşifre metnine ek olarak Metin Yeğin'in göndermiş olduğu metni de yayınlamayı uygun bulduk.

Hayat her zaman teorilerimizden daha yaratıcı

MST'nin teorik kökenlerine değinmek istersek bu hiç kolay değildir. Brezilya`ya gitmeden önce Arjantin`de, Buones Aires Üniversitesi'nde Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Brezilya İşçi Partisi'ni PT yi dolayısıyla MST yi anlatan derslere giriyordum. Profesör PT yi anlatırken önce Marx`in erken döneminden başladı. Sonra Marx, Engels, Rosa Luxemburg, Lenin, Gramshi, Mao, Carlos Marigalle, Che Guevera ile Marx'ın "Özgürlük Teolojisi" ve Poula Freire ile devam etti ve su anda aklıma gelmeyen diğerleriyle. Brezilya sol hareketini MST'yi anlamak için bütün bunlara değinmek zorunlu diyordu. Çünkü PT yada MST bütün bu düşünsel yapıların hepsinden unsurlar taşır. Bu yüzden Topraksızlar`ı sadece bir düşünsel çizgi ile aynileştirmek ve sinirli bir şekilde tanımlamak mümkün değildir. Brezilya`nın bütün deneyimlerini üzerinde taşır. Bir Latin Amerikalı yazarın dediği gibi `hayat her zaman teorilerimizden daha yaratıcı.'

Topraksızların işgali ya da bizim gecekondu hareketi

Özellikle ülkemizde 1980 öncesinde gecekondu hareketi ile bir karşılaştırma yaparsak en önemli ayrık noktası işgalden sonra toprağın dağıtılmamasıdır. Ülkemizde mücadele sürdürülen bir çok gecekondu mahallerinde daha sonra beklenen desteğin alınamaması büyük hayal kırıklığına yol açtı. Hatta özellikle son dönemlerde islami hareketin oy deposu olması bu duyguyu iyice yoğunlaştırdı. Ancak eğer karikatürize edersek `zincirlerinden başka kaybedecek şeyleri olmayanlara` şehrin hemen bir kaç yıl içinde ortasında yer alacak 45 katlı binalara sahip olduklarında genel olarak bizle hareket etmelerini beklememiz, aslında teorimize aykırı saf bir tutumdu. MST ise hiç bir zaman buna müsade etmiyor. Güney Amerika gecekondu hareketinde de var olan kollektif işgalden sonra da evlerin, toprağın kollektif yapısının korunması çözülmeyi durduruyor. Kendi kaderini her zaman komşusunun geleceği ile birlikte gören işgalciler gittikçe insanın yalnızlaştırıldığı dünyada hala birlikte direnmenin, dayanışmanın gücünü kullanıyorlar.

MST` ye katılmak

Hiç kimse MST'ye, "ben MST'li olmak istiyorum" diye katılamaz. Mutlaka bir toprak işgaline katılmak zorundadır. Bir toprak işgaline katılmak bu süreci bütün sorumluluğunu üstlenmek demektir. Toprak işgal edilmeden önce günlerce toplantılar yapılarak işgale katılacaklar nasıl davranmaları gerektiği anlatılır. Onların birbirlerini tanımaları ve birlikte karar almaya başlamaları sağlanır. Kendi koordinatörlerini belirlerler. Ancak onların yerine geçilerek bir şeyler yapılmaz. Bu işgal için gerekli olan basit şeyler bile mesela işgal evlerini yapmak için siyah naylon, tahta direkler ve oraya varmak için kullanılacak otobüs ve kamyonların ücretini hepsini yeni işgalciler sağlar. Ne kadar yoksul olurlarsa olsunlar onlara bunlar verilmez. Yoksa MST sözcülerinden Stedile`in dediği gibi peş peşe sorular başlar. `Size Naylonu kim verdi MST tahta direkleri kim buldu MST kamyon parasını kim verdi MST deki işgali niye yaptınız. Biz yapmadık kandırıldık diye devam ederler.` Bu yüzden karar verme sürecinden işgal ve direniş sürecine her zaman sorumluluklar ve sonuçlar üstlenilir.

Özgürlük teolojisi

Özgürlük teolojisi özellikle Latin Amerika da gelişen devrimci dinsel çizgi; Nikaragua, El Salvador ve Meksika'da olduğu gibi MST hareketinin oluşumunda önemli bir yer taşır. `Bize

tanrı öbür dünyada zaten cenneti vaadediyor önemli olan bu dünyayı cennet haline getirmek` diye verdikleri vaazlarda kıta Avrupası'ndan farklı olarak sürekli birlikte yaşadıkları yoksulların yanında yer almaktadırlar. `Bizim savaşımız insanları açlığa mahkum eden, bütün ilişkileri satın alınabilir hale sokan, yalnızlaştıran kapitalizme karşı bir savaştır. Bu yüzden sosyalistlerle hareket etmemiz kadar doğal bir şey yoktur.` Hristiyanlık ama hangisi? Arenalarda aslanların önüne atılanlar mı yoksa engizisyon mahkemelerinde insanları yakanlar mı ?

İşgal et, diren ve üret

MST hareketinin bu noktaya gelebilmesinin en önemli nedenlerinden biri yaşama müdahale edebilme yeteneğidir. Umut ettiği geleceği bugünden oluşturmaya çalışır. İki ana eksen üzerinde hareket eder. Bir yandan kapitalizmin tabusuna, mülkiyete karşı işgaller düzenler. Toprakları işgal edip, kolektif yasamlar örgütler öte yandan bütün Brezilya için, sosyalizm için mücadelenin sürekli olarak içinde olur. İşgal ettikleri topraklarda ilk olarak çocuklarının karnını doyurur. Yani açlığı ortadan kaldırmayı bir tarihin ötesine ertelemez. İnsanların sorunları için bugünden çözümler üretir. Bu nedenle sadece söyledikleri ile değil yaptıklarıyla örgütlenirler.

Demokrasi anlayışı

Öncelikle MST yerleşimlerinde toplulukların sayı olarak bir sınırlaması vardır. 70 aileden daha fazla olmazlar. Çünkü insanların birbirlerini tanıması ve her zaman özne olarak yer alması gerekmektedir. Bu topluluk nüklei çekirdek denilen 810 aileden oluşan küçük gruplara yer alır. Bu gruplarda alınan kararlar bir kadın ve bir erkek koordinator tarafından koordinatorler toplantısına ulaşır ve burada kendileri için karar alırlar. Bu öz yönetim biçimiyle her üye her karara katılır. Koordinatorlerin temsil hakkı yoktur yalnızca kararları iletirler. Ne üreteceklerinden hangi eylemlere katılacaklarına kadar her türlü karar bu şekilde verilir. Bu temel özellik kolektif eylemi yöneten önderlerle özgürce tartışan ve kararlar alan bir iç yapı oluşturur ve bu şekilde `öncü` seçkin oluşumlardan da geleneksel sandık partilerinden de farklı yeni bir toplumsal ve politik bir hareket ortaya çıkartır. Kitlesel örgütlenmeyi, kadro eğitimini ve doğrudan eylemi bütünleştiren bir çizgi.

Genel olarak önemli farklılıklara ve bence dikkate almak zorunda olduğumuz noktalara başlık olarak değinmek istedim. Öncelikle toplantıyı düzenleyen arkadaşlara, benim yerime size ileten arkadaşıma çok teşekkürler ederim. Bu kadar uzaktan da olsa sizlerle düşünceleri paylaşabilmek güzeldi. Ve Venceremos...

Abstract

This presentation is given on behalf of Metin Yeğin by Çiğdem Çıdamlı. Basically based on interviews of Metin Yegin in the region. The MST (Movement of Landless Peasants) originally started as poor landless peasants's movement in late nineties. Although the movement has roots in the Brasilian peasants movement history, what made the organisation unique is that the MST constitute the strongest peasants movement under neoliberal globalisation. The paper aims at exploring the organisation structure, culture, demands and influnce of the MST.

Brezilya'da Topraksız Köylü Hareketi Deneyimi: MST

ÇİĞDEM ÇIDAMLI

Ben kısaca toparlamaya çalışacağım. Kuşkusuz Metin (Yeğin) kadar canlı anlatabilme şansım yok, çünkü o çok canlı bir malzemeyle doğrudan, yaklaşık üç buçuk ay kadar, Topraksız Kır İşçileri Hareketi'nin Brezilya'nın başkentine yaptığı toprak reformu yürüyüşlerinin bir tanesine doğrudan katılarak ve onların yerleşim birimlerine, kamplarına, işgal hareketlerine doğrudan katılarak ürettiği ve toparladığı malzeme üzerine bir filmkitap çalışması yapmıştı. Aranızda o kitabı okumuş ve filmi izlemiş olanlar varsa, aslında ne kadar canlı bir malzemeyle haşır neşir olunduğunun da farkındadır. Ben ona kitap çalışmasında yardım etmiştim; MST'yi daha önceden de, önemli bir hareket biçimi olarak biliyordum. Bir de bunun dışında geçen sene Halkevleri tarafından İzmit'te düzenlenen Yoksullar Buluşması'nda, gene aslında Metin'in katkılarıyla, MST'nin Sau Paulo'daki merkezinden, yani aslında kent yoksullarıyla çalışmak üzere oluşturulmuş olan merkezden bir arkadaşı buraya davet ettik. Juliana ile Türkiye'deki yoksul emekçilerin hayatlarının içinde bir on gün paylaşma şansına sahip olduk. Dolayısıyla harekete yönelik ilgimiz insani boyutlar da kazanarak sürmüş oldu. Böyle yakın bir takibin çok kısa bir özetini size sunmaya çalışacağım.

MST alternatif bir hareket biçimi olarak anılmayı önemli ölçüde hak ediyor. Çünkü mesela Metin'in şu anda burada olmamasının sebebi yaklaşık bir ay kadar Güney Kore'deki Kore Köylü Kadınlar Federasyonu'nun ve Kore Köylü Federasyonu'nun davetlisi olarak Güney Kore'de olması. Güneydoğu Asya'da da benzer hareket biçimlerinin giderek yayıldığını, yoksul köylü hareketlerinin giderek Latin Amerika'dan sonra bu kıtada da yaygınlaşmaya başladığını görüyoruz. Latin Amerika ve Brezilya bu tür hareketlerin kısmen öncülüğünü yürütüyor ve MST de yoksul köylü hareketlerine ilham kaynağı sunmak açısından çok zengin bir birikime sahip.

Esasında son derece şaşırtıcı da bir hareket MST, çünkü Brezilya'ya ve MST'ye dair tartışmalardaki temel başlangıç noktasında, 1960'ların sonlarından bu yana radikal bir yeniliberalleştirme programına tabi kılınmış olan bir toplumun; köylü nüfusunun, kırlarda

yaşayan nüfusun son derece radikal bir şekilde % 10'lara kadar düşürdüğü bir toplumun, nasıl olup da bir kır hareketine yataklık yaptığı tartışması kritik bir yer tutuyor. Kuşkusuz MST'nin, yani Brezilya Topraksız Kır İşçileri Hareketi'nin geliştiği konjonktür, yalnızca yoksul köylü hareketlerinin geliştiği bir konjonktür değil. Brezilya, biliyorsunuz, 1980'lerden, yani bu ülkedeki askeri diktatörlüğün yıkılması sürecinden itibaren esasında, o sürece de etki eden çok güçlü işçi hareketi deneyimlerine de sahip oldu. Brezilya İşçi Partisi'nin temelini oluşturan yeni Brezilya Sendikalar Konfederasyonu (CUT), yani Lula'nın başlangıçta başkanı olduğu konfederasyon, Brezilya'da cunta döneminin sonlarında oluşan ciddi bir sanayileşme hamlesinin ürünü olan yeni otomotiv işçileri kuşağının eylem dalgası üzerinde boy verdi ve önceki bürokratik sendikacılık geleneğiyle hesaplaştı. Ama bunun hemen sonrasında, yani aslında bu militan radikal kentli işçi hareketinin doğduğu koşullarda, tam da belki kırın erimesinden kaynaklanan bir başka hareket biçimiyle karşılaşıyoruz ve bu hareket kendisini Brezilya'nın belki en büyük hareketi olan Topraksız Kır İşçileri Hareketi olarak ifade ediyor. Ama MST'nin sadece kendisinden ibaret olmayan bir hareket biçimi var, çünkü Brezilya toplumundaki küçük üreticiler federasyonunu, yani çok küçük toprak parçalarına sahip olan köylüleri de bir cephesel örgütlenme içinde ortak harekete yönlendirebiliyor.

Bunun önemli olduğunu düşünüyorum, özellikle Türkiye'deki önümüzdeki dönemde kır nüfusunun %35'lerden %10'lara, belki daha altına radikal şekilde düşürüleceği koşullarda, emek hareketini yeniden biçimlendirmek açısından, belki hayal gücümüzü sadece kent yoksullarının ya da kentteki diğer emekçilerin örgütlenmelerinden başka, daha geniş ufuklara yönlendirebilmemiz açısından; yeniliberalizmin kırdaki ve kentteki mağdurlarının ortak hareketini, ortaklaşa tahayyül edebilmek açısından kritik bir deneyim olduğunu düşünüyorum.

Brezilya'nın toprak sorununu tartışırken, Brezilya'nın büyüklüğünü de düşünmek gerekir, yani neredeyse bir kıta büyüklüğünde ve 170 milyona varan bir nüfusu olan bir ülkeden bahsediyoruz ve bu ülkede, mesela Metin'in de hep söylediği gibi, Hollanda büyüklüğünde, tek bir kişiye ait kullanılmayan büyük toprak sahipliği; Türkiye'de çok da alışık olmadığımız büyüklükte toprak sahiplikleri var. Türkiye'de gene bu kadar yaygın olmayan, bizim çok yaygın olarak karşılaşmadığımız çok ciddi bir topraksızlık sorunu da var. Toprak reformu sorunu, toprak mücadeleleri aslında 1930'lardan itibaren Brezilya toplumunda çok kritik bir sınıf mücadelesi alanı olmayı sürdürür. Ama 1980'lerden sonra ve giderek hareketin temelini oluşturan '90'lı yıllara varıldığında, bu çatışmanın biçim değiştirdiğini ve biçim değiştiren çatışmayla birlikte toprak talebinin kendisinde de, içerik ve siyasal anlamı açısından önemli kaymalar olduğunu görüyoruz. MST'nin önemi, toprak reformu tartışmasını, yani illaki de bir emekçi talebi olması gerekmeyen toprak reformu talebini, hem bugün dünya çapında uygulanan yeniliberalizme karşı kendi doğrudan bir talebi olarak, bir emek programı olarak savunması; hem de aynı zamanda toprak reformu talebini, -ki belki MST'nin önemli özgünlüklerinden bir tanesi bu denilebilir- Brezilya toplumunun genel geleceksizleştirilme, yoksullaştırılma, yıkıma uğratılma sürecine karşı mücadelenin birleştirici bir halkası haline getirebilme yeteneğinden kaynaklanıyor. Yani demin söylediğim küçük çiftçiler hareketiyle yaptıkları ittifakın temelini de zaten benzer bir yaklaşım oluşturuyor. Aynı şekilde MST'nin son iki üç yıldır kentlerde, kent yoksullarıyla birlikte yaptığı çalışmalar da benzer bir anlayışın ürünü.

MST başlangıçta aslında askeri diktatörlüğün son yıllarında ülkede az çok kendiliğinden şekilde yayılan, biraz da Özgürlük Teolojisinin katkılarıyla gerçekleşen toprak işgalleri dalgasının bir ürünü olarak kurulmuş bir hareket. Ama hareket başından itibaren Özgürlük Teolojisi rahiplerinin de katkılarıyla kendisini ne Hıristiyan, ne Özgürlük Teolojisi yanlısı değil, bağımsız bir kır hareketi olarak ifade etmiş. Esas olarak da başlangıçta kendisini oluşturan toprak işgallerinin, hareketin özgün eylem çizgisi halinde kurumsallaştığını, öyle ki mesela MST'nin bizim bildiğimiz anlamda bir üyelik kurumunun olmadığını söyleyebiliriz; MST üyesi olabilmek için mutlaka bir toprak işgaline katılmanız gerekiyor, MST yöneticileri mutlaka, yöneticilik görevlerinin yanı sıra, toprak işgali görevlerine de katılıyorlar. Çeşitli kategorilerdeki yerleşim birimlerinde yaşıyorlar ve hareket zaten bir bütün olarak, kafa ve kol emeği arasındaki ayrımın dengelenmesine, fiziksel ve entelektüel çalışma arasındaki ayrımın dengelenmesine son derece büyük bir önem veriyor ve kendi kamplarında oluşturduğu alternatif yaşam tarzı ve eğitim sistematiğini de bu çerçeve içinde oluşturuyor.

Dediğim gibi çok büyük bir topraksızlar kitlesinin işlenmemiş toprakları fiilen işgal etme ve hükümeti Brezilya anayasasındaki eski bir toprak reformu maddesini fiilen uygulamaya zorlama şeklinde bir eylem çizgisi var. Brezilya anayasası kullanılmayan toprakların, uzun süre kullanılmayan toprakların mülksüzlere dağıtılmasını öngörüyor, ancak bu uygulanmayan bir madde, aslında MST'nin fiili işgal hareketleriyle yaptığı da, bu kullanılmayan maddeyi kullanılır kılmak.

Ama bu işgal hareketleri oldukça uzun sürüyor ve aslında işgal süreci doğrudan doğruya toplumun dışına atılmış ve artık nüfuslaştırılmış insanları, bir toprağı kazanma; işgal ederek kazanma, onu ekme, biçme, üretme ve onun üzerinde yeni bir hayat kurma sorumluluğuyla birlikte değiştirmeyi öngörüyor. Çünkü MST giderek Brezilya'da sadece kırdaki topraksızların değil, kentlerde işsizlik bataklığında, favelalarda işsizlik, sokaklardan akan lağımlar, her türlü uyuşturucu ve madde tüketiciliği içinde boğulmuş yoksulların da kendi geleceklerini aradıkları bir hareket haline dönüşüyor. Yani çok sayıda kent emekçisi de aslında artık kırlarda ve kentlerde kendilerini bir yaşamın beklemediğinden hareketle, gidip MST'nin işgallerine katılıyorlar ve kendilerine orada bir gelecek oluşturmaya çalışıyorlar. Çok kısaca anlatmaya çalışıyorum ama bu işgaller dediğim gibi, çok uzun sürebiliyor, altı sene süresince bir toprağın mülkiyet hakkının kazanılabildiği işgal süreçleri var.

İkiye ayırıyor, MST kendi yerleşimlerini: Birincisi, henüz toprağın mülkiyetinin, toprak reformu yasasına dayanılarak elde edilememiş olduğu kamplar, bunlar acampamento; yani aslında kamp yerleri. Bunların yerleşim biçimleri, ev stilleri her şey değişik, MST'nin mesela siyah çadırlarla, siyah naylonlarla oluşturduğu, derme çatma kulübeler gibiler; hemen işgal edilip kurulabilen bu, kulübe gibi şeyler, bu yerleşimlerin neredeyse simgesi. Bu işgaller ciddi ön hazırlıklarla yapılıyor, ekipler halinde aileler örgütleniyor; işgalde kullanılacak olan kamyonundan malzemesine kadar bunları hep birlikte önceden çalışarak oluşturuyorlar. Çünkü MST dışarıdan kaynaklarla sağlanan işgal hareketinin içinde insanların yeterince ısrarcı durmayacağını söylüyor. Dolayısıyla uzun bir ön hazırlık sürecinden ve işgalin aslında kendileri için tek çözüm yolu olduğuna ikna olduktan sonra, işgale katılacak insanların bilmediği bir istikamete gitmek üzere bir otobüse biniyorlar, burada güven ilişkileri çok önemli, çünkü gidilecek yer bilinmiyor; çünkü polisin her an baskın yapması mümkün ve

şartlarda gidip işgal ediyorlar. Polisle özellikle son dönemde çok ciddi silahlı çatışmalara girmemeye çalışıyorlar. Ama özellikle 1990'ların başlarında El Alto'da çok ciddi bir katliam yaşadı MST, toprak sahiplerinin silahlı görevlileri tarafından ciddi katliamlara maruz kaldı ve ellerinde machetaları yani orakları var esasında. Yani ateşli silah kullanmamakla birlikte, tarım işçisinin sahip olduğu bütün "silahlarla" kendilerini savunmaya da çalışıyorlar.

Bu kamplarda yerleşimler dediğim gibi çok derme çatma ama bu kamplarda da genellikle, dışarıdaki çeşitli işlerde çalışarak toprağı kazanmaya çalışıyorlar, toprağın kullanım hakkını elde ettikten sonra, ki bunu da mesela toprak reformu bürolarını işgal ederek, kendi avukatlık seksiyonlarını devreye sokarak elde ediyorlar.

Bu statü kazanıldıktan sonra oluşan yerleşimlere assentemento deniyor ve buralarda artık ciddi bir üretim, kolektif üretim ve bunun çeşitli kooperatifler aracılığıyla değerlendirilmesi söz konusu. Ancak her iki yerleşim biçiminde de işgalci aileler brigada, müfreze ya da nuclei çekirdek denilen birimler halinde örgütleniyorlar; bunların temsilcileri bölgesel ve ulusal yönetimleri oluşturuyor. Bütün kararlar bu müfrezeler aracılığıyla alınıyor ve her iki kamp biçiminin de doğrudan iletişimi engelleyecek ölçüde kalabalık olmamasına özen gösteriyorlar.

Aslında bir de MST'nin iktisadi sisteminden bahsedilebilir. Şimdi 175 milyonluk Brezilya toplumunda, yaklaşık olarak şu anda 1,5 milyondan fazla, neredeyse 2 milyon insanı bu şekilde işgal edilmiş olan kamplara yerleştirmiş bir hareketten, yani iki milyon kır işçisini hareket ettirebilen bir hareketten söz ediyoruz ve bu iki yerleşim birimi arasında hayat tarzı açısından da ciddi farklılıklar var. Yerleşim, yani mülkiyet hakkının elde edildiği topraklarda genellikle devlet toprakları özel mülkiyet halinde dağıtmaya çalışsa bile, bu konuda katı bir yasakları olmamasına rağmen MST genellikle kolektif mülkiyeti, kolektif ekimi teşvik eden, ihtiyaca göre küçük mülk ekimlerine izin veren, ama üretilen ürünün kolektif biçimde değerlendirilmesi konusunda bir dizi sistematik oluşturan bir hareket.

Hareketin çok ciddi bir eğitim sistematiği var, özellikle Brezilya biliyorsunuz ezilenlerin pedagojisi ekolünün zaten kökenini oluşturuyor ve doğrudan doğruya bu sistematik çerçevesinde kendi okullarını inşa ediyorlar, ama üniversitelerle ve çeşitli okullarla da ciddi ortak eğitim programları yürütülüyor, özellikle militanların eğitimi konusunda.

Belki bir başka kritik öğeden bahsedilebilir, kadınlara yönelik ayrı bir özendiricilik gütmeye çalışıyorlar, genellikle işgal kararını verenler çünkü yoksul kadınlar oluyor, daha fazla yükü taşıyamadıkları için ve MST'nin kendi iç yaşantısında da kadınların sürece katılımını özel olarak, yani mesela toplantılara erkeklerin tek başlarına gelmesini engelleyerek, özel olarak özendirmeye yönelik ciddi önlemler var. Ortak çalışma alanlarında erkekler sekiz saat çalışırken, kadınlar dört saat çalışıyor, çünkü evde de çalışıyorum, diyorlar.

Bunun dışında ortak kültürlerine dair birkaç şeyden bahsetmek lazım, mesela bu iki alan arasındaki farktan, mülkiyet hakkının elde edilmemiş olduğu topraklarda mesela içki içmeyi yasaklıyorlar, çünkü buralar henüz uyuşturucudan, çeşitli mafyatik ilişkilerden arınmamış, henüz ortak yaşama kültürüne yeterince sahip olmayan bir topluluk olduğunu varsayıyorlar. Mesela bize gelen arkadaş yılbaşı partisinin ortasında "namus" cinayeti işlenerek bir kişinin yere seriliverdiğini anlattı. Brezilya toplumunun en altındaki insanlarla uğraşıyorlar ama diğer kamplarda kolektif hayat çok daha rahat.

Çok önemli bir mistikleri var. MST'nin kendi iç mistiği, simgeleri, bayrakları... Bayraklarındaki Brezilya haritasının üzerindeki bir kadın ve bir erkek, aslında üretimin değerlerini temsil ediyor. Marşları var, şarkıları var; Brezilya köylülüğün mistik toprak değerlerinden alabildiğine faydalanıyorlar ve ilginç bir şekilde her toplantılarını slogan atarak bitirip, sloganla başlatıyorlar. Bu konuda ritüellere çok önem veren ve bir MST militanının cesaret, bağlılık, dayanışma değerleri, kendini feda etme kültürü gibi ciddi değerlerle toplumun diğer kesimlerinden ayrışmasını da öngören bir iç kültürleri var.

Bunun dışında belki çok kısaca programatik çerçevelerinden bahsedebilirim. Kusura bakmayın çok kısa kesmeye çalışıyorum. Ama bunu söylemezsek eksik kalır sanıyorum. Genel olarak başlangıçta yoksul kır işçilerinin, topraksızların toprak talebini yeniliberalizmin bütün mağdurlarının ortak hareketinin ortak çerçevesi haline getirmeye çalıştıklarından bahsetmiştim. Burada esasında tabii belirli sınırlara çarptıkça bu yöne doğru biraz da gelişmek zorunda kalmış olan bir hareketten bahsedebilirim. Başlangıçta toprak reformunu sadece yoksul kır işçilerinin talebi olarak tanımladıklarında, aslında kendi hareketlerinin de sınırına vardığını ve bu talebi toplumsal dönüşüm açısından yeterince etkili bir şekilde kullanamadıklarını fark ettikleri için, toprak talebi bütün Brezilyalıların talebidir sloganını kendi hareket noktaları haline getirmişler. Burada kastedilen esasında, mesela işçileşmenin yoğun olduğu bir ülkede neden kıra bu kadar önem verildiği. Mesela Türkiye toplumu açısından da önemli bir sorun kaynağı olabilir ya da Türkiye'deki sol düşünme biçimi açısından, ama söylenen şey aslında şu. Peki biz başka bir toplum kurduğumuz zaman herkesin kentlerde üst üste yığıldığı bir toplum mu istiyoruz, yoksa kırla kentin dengeli bir şekilde bir arada olduğu, insanların toprakla ve üretimle iç içe olduğu, organik tarım yapabildiği ve aslında yeni bir ülke hayalinin de böyle bir üretim biçimi üzerine kurulduğu bir şey mi talep ediyoruz. Kendi tercihlerinin ikincisinden yana olduğunu ve esasında zaten Brezilya'daki sanayileşme biçiminin de ortaya çıkan göç süreçlerini asla kaldıramaz olduğunu, dolayısıyla sadece kentte yapılan örgütlenmelerin de ortaya çıkan artıklaştırılmış nüfusu örgütlemeye yetmeyeceğini söylüyorlar. Mesela bize göre Brezilya toplumunda sendikal hareket güçlü ama onlar sendikal hareketin güçlü olmadığını, çok parçalı olduğunu düşünüyorlar ve dolayısıyla özellikle son iki üç yıldır kentlerde de paralel örgütlenmeler oluşturmaya çalışıyorlar. Bu tür ilişkileri zaten var. Örneğin MST bu uzun yürüyüşleriyle, toprak reformunu Brezilya toplumunun ortak talebi haline getirmeye çalıştığı bu uzun yürüyüşlerde, örneğin evsizler hareketiyle, örneğin işsizler hareketiyle ortak dayanışma ve eylem ilişkileri kurduğu Bolivya gibi diğer ülkelerdeki topraksız hareketleriyle de ilişkiler oluşturmaya çalışıyor. Ama bir de kendileri daha doğrudan bir şekilde kentteki yoksulları da, kentteki çeşitli emekçi kategorileri de ortak bir şemsiye altında örgütlemek gerektiğini düşünüyorlar.

Bir son nokta söyleyeyim isterseniz, kendileri kendi yaptıkları şeyin bir toplumsal dönüşüm sürecinin uzun biriktirme aşaması olduğunu düşünüyorlar. Biz denizaşırı ülkelerden bakan izleyiciler olarak, Latin Amerika'da çok ciddi radikal devrimci süreçler varken neden bu kadar ağırdan aldıklarını sorduğumuzda, iki şeyi fark ettik. Brezilya toplumu çok büyük ve biz iki milyon kişiyi örgütlemiş olmamıza rağmen, bu hala bizim için de çok küçük bir adımdır diyorlar ve ciddi olarak kriminalize de edilen bir hareket kuşkusuz MST.

Bence özellikle Latin Amerika hareketlerinin gelişme süreçlerini anlamak açısından bir başka önemli sıkıntı şu. James Petras, Latin Amerikan hareketlerini tartışırken, özellikle son dönemde, başkanlık sarayının kapısına kadar dayandılar ama içeri girmediler demişti, Arjantin ve Bolivya için. Bunun temel tarihsel arka planını biraz eşelediğimiz zaman, Brezilya'daki askeri diktatörlük döneminde radikal toplumsal hareketlerin aldığı yenilginin aslında bizim Türkiye toplumunda yaşadığımızdan ve onların sırtında da, hayal ettiğimizden çok daha ağır bir yük oluşturduğunu görüyoruz. Yani Amerika'nın arka bahçesinde toplumsal dönüşüm, toplumsal devrim görevini üstlenen toplumsal hareketler, aslında bizim buradan çok da fark etmediğimiz ağır yüklerin altında hissediyorlar kendilerini.

Teşekkür ederim, kusura bakmayın; koskoca bir hareketi çok kısaca özetlemeye çalışmış oldum.

Abstract

The paper basically concantrates on the Unemloyed Workers Movement in Argentina Argentineans have drawn upon rich traditions of workingclass protest and urban populism to fight back against the iron heel of neoliberalism. Argentineans, thanks to an exterminist military dictatorship and its elite civilian successors, have spent a generation as the guinea pigs of IMFmandated "structural adjustment" and neoliberal austerity. Their rewards have been depression, deindustrialization, and mass pauperization. But unlike the similarly ruined masses of the exSoviet Bloc, Argentineans have drawn upon rich traditions of workingclass protest and urban populism to fight back against the iron heel of neoliberalism.

As unemployment and inequality rose throughout the 1990s in Argentina, the International Monetary Fund's star pupil. The final and dramatic economic crash, in December 2001, sparked a mass uprising that brought literally millions of enraged Argentines into the streets against their government with the slogan, "All the politicians must go."

Even more significantly, millions of those who came into the streets stayed there, and created a rich and inventive set of new social movements. In 2002, it was estimated that half of Argentina's population was actively participating in these new movements, which ranged from factories first occupied and then managed by their workers to democratic Neighborhood Assemblies where entire communities undertook to plan new forms of mutual aid and political protest together.

"Piqueteros" is the name that has been given to one of these new social movements. The Piqueteros are a movement of hundreds of thousands of unand underemployed Argentines, organized into dozens of different "federations" with different goals as well as differing politics and strategies. What they share is a common constituency and tactical methodology. Essentially, the Piqueteros are the organized voice of the unemployed poor from Argentina's deindustrialized suburban slums.

In the paper, it is deatailly depicted how this movement organised itself and what new concepts and appraches it contributed to the working class struglle.

Arjantin İşsizler Hareketi

HAKAN TANITTIRAN

2001 yılının ikinci yarısında uluslararası ajanslara çeşitli isimler düşmeye başladı. Bunlar, General Moscony, Falta, yol kesen barikatçılar, gibi isimlerdi. Türkiye'de biz de bütün dünyayla birlikte orada farklı bir şeylerin olduğunu ve geliştiğini, bu haberlerden öğrendik. Arjantin, Türkiye insanı için aslında, dünyanın öbür ucu anlamında kullanılan Patagonya coğrafyasının kendisi ve çok uzak bir coğrafya olduğu için, orada yaşananları, uluslar arası ajanslar ile öğrenmek mümkün. Ancak, bu ajansların verdiği haberler

insanların öldüğü, işlerin büyüdüğü ve en son çatışmaları kapsayan bir tarihsel konjonktüre denk geldi. Ama, aslında, Arjantin'de bu işler biraz daha eski. Arjantin'de İşsiz İşçiler Hareketi'ni ve bu süreci anlamak için önce Arjantin'i çok kısa anlatmak ve Arjantin'de ne olduğuna bakmak lazım.

Arjantin, 1920'li yılların ikinci yarısında, dünyanın -yanılmıyorsam ikinci büyük ekonomisine sahip olan ve kapitalistleşme sürecinin, Latin Amerika'da en ciddi biçimde yerleştiği ülkeydi. İşçileşmenin yüksekliği, gelişmiş sanayisi, finans dünyası, kır nüfusunun önemli ölçüde azalarak şehirleşmenin artışı ve benzeri özellikleriyle ile bütün Latin Amerika'da diğer ülkelerden ayrılıyordu. Kuşkusuz, diğer Latin Amerika ülkeleri gibi askeri darbeler, baskı dönemlerinden oluşan bir kaderi de paylaştı. Ancak yine de Avrupalılara benzeyen yaşam tarzları ve ekonomileriyle birlikte Latin Amerika'nın dışında bir ülkeydi. Tüm dünyayı ve özellikle de Latin Amerika'yı saran neoliberalizm dalgası ve bununla birlikte gelişen özelleştirme uygulamaları ile Arjantin'de ekonomi ciddi bir biçimde sakatlandı ve çözüldü. Bütün dünya, 1994 yılında Meksika kriziyle, Meksika'nın borçlarını ödememesinden bahseder ve ilk örnek olarak gösterir ama yine yanılmıyorsam 1982 yılında ilk Latin Amerika'da borçlarını ödeyemeyeceğini ilan eden ülke Arjantin'dir. Kriz, daha o zamandan Arjantin'i vurmuştu. Bu dönem, Arjantin'de askeri darbe ve baskı dönemlerinden yeni çıkıldığı ve Alfonso hükümetinin kurulduğu bir konjonktüre denk geldiğinden uluslararası piyasalar, buna, fazla takılmadı. Neoliberalizm dalgası ve özellikle özelleştirmenin Arjantin'i ciddi biçimde vurmasına çok kısa birkaç örnek vereyim: Arjantin ekonomik krize girdiğinde Arjantin hükümeti, bankaların ve özel sektörün bütün dış borçlarını kamulaştırdı. Yani, kamu borcu haline getirdi ve ödemeyi taahhüt etti. Bu borcu, sermaye takası dediğimiz bir yöntemle uluslararası finans dünyası satın aldı. O zaman, Arjantin'in bu ödenemeyen borçları bir dolar, elli cent gibi fiyatlara satın alınabiliyordu. Bunları satın alan çok uluslu şirketler ve finans dünyası Arjantin hükümetiyle özelleştirme konusunda masaya oturdu. Üzerindeki dış borç yükünden kurtulan Arjantin burjuvazisi de bu uluslararası sermayeyle birleşerek, aslında ödemesi gereken dış borçla dönüp kendi ülkesindeki özelleştirme ihalelerine katıldı ve satın almalara girişti. Bu, tam bir neoliberalizm uygulamasıydı. Arjantin'de o süreçten itibaren aklınıza gelebilecek her şey özelleştirildi. Telekomünikasyon şirketlerinden başlayarak ulaşım, iletişim gibi bütün kamu şirketleri bu özelleştirmenin kapsamına girdi. İş, burada durmadı ve milli piyangodan, mezarlıklara, at yarışlarına kadar akla gelebilecek her şeye karşı bir ilgi oluştu ve uluslar arası sermaye tarafından, satın alındı. Ama Arjantin, ekonomisi görece güçlü olmasına rağmen, iç dövizleri, turizm gelirleri ve benzeri çok ciddi döviz girdileri olan, Türkiye gibi bir ülke değildir. Bu nedenle, ilk finans krizinde Arjantin ciddi bir sıkıntıya girdi. Bunu nedeni, kamu yatırımlarının tamamının özelleştirilmesi sonucu kamunun gelirinin ortadan kalkmasıydı. Ayrıca, kalan tek gelir olan vergiler, bütün kamu şirketleri ve kamu yatırımları yabancı sermayeye satıldığı için ve yabancı sermayenin ülkede olması, ülkenin tek kurtarıcı yanı olduğu için, özel bir vergi alma şansları da ortadan kalkmıştı. Arjantin'deki bu özelleştirme süreci tam bir kısır döngü içinde krize dönüştü.

İşte, İşsiz İşçiler Hareketi ve bizim ajanslardan duyduğumuz isimler, bu dönemde ortaya çıktı. Moscony kasabası, on beş bin civarında nüfuslu, beş bin civarında iş gücüne sahip, eski bir petrol işletmesinin yerleştiği bir kasabaydı. Petrol şirketi Mosconi'de büyük bir

yerleşim alanı kurmuştu. Aktivistlerin anlatımına göre, işçiler, o şirketin finanse ettiği düğünlerle evlenir, onların organize ettiği cenaze törenleriyle gömülür, aklınıza gelecek her türlü patronaj ilişkisi içinde rahat, dışa kapalı bir yaşam sürerlermiş. 2001 yılının sonlarına doğru General Moscony kasabasında özelleştirme sonucunda petrol şirketi kapatılınca beş bin civarında bir işsiz oluşuyor. Bu işsizlerle beraber ve o kasabanın etrafında saçaklanan bakkalı çakkalı, marketi, berberi, çorapçısı hepsinin işsiz kalmasına neden olacak bir atmosfer oluşuyor. Bunu örnek olarak verdim, tekrar döneceğim buraya.

1993-94'te ciddi toplumsal gösteriler var, Arjantin'de ve yol kesme eylemleri ilk bu tarihlerde başlıyor. Yol kesme eylemlerinin ilginç bir sonucu var. Kimi yazarların ve bu konuda çalışma yapanların söylediği gibi, aslında sanayideki işçi sınıfının, şalter indirmesiyle eşdeğer bir sonuca ulaşan bir eylem biçimi haline geliyor yol kesmeler. Şöyle ki, şalter indirdiğiniz zaman artı değer üretimini kesiyorsunuz, uluslar arası ve şehirler arası yolları kestiğiniz, hiçbir ulaşıma izin vermediğiniz zaman da üretilmiş değerlerin kar realizasyonunu engelliyorsunuz. Sonuç itibariyle grev yapmakla aynı görevi görüyorsunuz. Bu ilginç bir eylem biçimiydi. "Kimdi bunlar" diye baktığımızda, bizim, hani örnek Demir Çelik Karabük gibi özelleştirilen ya da başka bir örnek olarak kapatılan, işsiz kalan, sanayi işçilerinin, onların ailelerinin ve onların gelirleriyle geçinen biraz evvel saydığım küçük ve orta ölçekli işletmelerin sahiplerinden oluşan bir topluluk olduğunu gördük. En önemli silahları doğrudan eylemdi; çünkü, bu insanlar yollara çıkıyorlardı, barikatlar kuruyorlardı, tamamen geçişleri engelliyorlardı. Söyledikleri de şuydu; Pazarlık yapalım, biz de şu kadar işsiz var, şu kadar yoksul var, şöyle sorunlarımız var. Devletle doğrudan pazarlıklara girişerek, doğrudan eylem stratejisi belirleyen bu gruplar, bundan sonuç almaya başladılar. Sonuç aldıkça haberler ülkenin her tarafına yayıldı. Yol kesme eylemleri, Latin Amerika'nın tamamına doğru yayılan bir özellik gösterdi.

Bir daha bu yol kesenlerin kim olduğuna baktığımızda giderek fark ettik ki, bu mücadele sadece işsiz kalmış sanayi işçilerinden oluşmuyor. Bu hareket, hayatında hiç işe girmemiş, yoksul dışlanmış tüm kenar mahalleleri kapsıyordu. Barillo denilen, gecekondu ya da teneke evler olarak tanımlayabileceğimiz bölgelerde yaşayan ahali, artık yol kesip, bütün ulaşımı durdurarak, devletle ve hükümetle pazarlığa oturdu. Böylece, bulunduğu sefaletten ve neoliberal yıkım politikaları ile özelleştirmenin getirdiği yıpratıcı, yoksullaştırıcı etkilerden kurtularak; kendilerine bir çıkar yol, tutunacak bir yer aradıkları mücadele biçimi geliştirdiklerini gördük. Bu, İşsiz İşçiler Hareketi'nin ilginç özellikleri var. Bir kere 1993-94'ten itibaren gelişen bu hareketler tamamen yerel bazda örgütlenerek, sanırım 2002'ye kadar da ulusal çapta bir organizasyon işine hiç girişmediler. Bu hareketlerin içinde kimi yazarların da aktardığı gibi, daha önce sendika deneyimi yaşamış, ortak ve kollektif mücadele ve örgütlenmelere yatkın kimlikler olsa da; daha çok militan kadrosunu gençlerin ve kocalarının işsizleşme, yoksullaşma ve sefalet sonucu tüm sosyal hayattan çekilmesini kabullenemeyen kadınların başını çektiği bir hareket çıkıyor karşımıza. Bu hareketin önemli özelliklerinden bir diğeri, bu gecekondu bölgelerinin yanındaki anayolların kesilmesi. Böylece hemen evlerinden yollara çıkıp, yolları kesip polisin müdahalesi karşısında direnebilen bir yapı oluşturmaya başladılar. Giderek barillolar arası dayanışma ilişkileri de çoğalmış ve bir piketero grubu mahallesiyle beraber bir yol kesme eylemine girişeceği zaman diğer mahallelere ve diğer ekiplere haber

vermesiyle bir saat içinde üç, dört, beş bin civarında insanın yollara dizildiği ve yolu tamamen kapattığı dayanışma örnekleri oluşmuştu. Kendi içinde oldukça demokratik bir işleyişe sahip bu örgütlenmeler; şöyle ki, her belediyenin bir piketero örgütlenmesi ve onun altında meclisleri var. Bu meclisler, aktif tüm üyelerin katılımıyla çalışıyor. Bütün kritik kararlar mesela, hangi yolun kesileceği, ne isteneceği, hangi taleplerde bulunulacağı vb. bütün kararlar bu meclislerin şeffaflığı içinde alınıyor. Bunun nedeni, Arjantin'de açık ve şeffaf olmayan hiçbir şeyin başarıya ulaşamamasıyla açıklıyorlar. Arjantin'de çok ciddi bir bürokratik, Peronist, sendikal gelenek var. Bu sendikal gelenek onların tabiriyle sürekli olarak "işçi sınıfını satıyor" ve başarısızlıklarla dolu bir hayat sürdürüyor. İşte, bu nedenle bir güven problemi var. Bu problemi aşmak için, özel örnekler ve yöntemler geliştiriyorlar. Mesela, hiçbir hükümet görevlisi ya da yerel yöneticilerle görüşmeye bir iki kişi göndermiyorlar; toplu gidiyorlar, toplu görüşüyorlar, toplu kalkıyorlar. Nedeni sorulduğunda da az kişi giderse, onları iş vaadiyle kandırırlar ve bize satın alınmış olarak, anlaşmış olarak dönerler, diyorlar. Bu tür örnekleri var, sendikalara güvenmiyorlar ama sendikalar da onlara güvenmiyor, çünkü Arjantin'deki genel sendikal yapı içerisinde Arjantin örneğinde kamu çalışanları ve işçiler ortak sendikalarda örgütleniyorlar, gelenek böyle gidiyor, ancak aidatını ödeyemeyen ya da işte denetimi sendikal yapının elinde olmayan büyük kitleleri, sendikal çalışmanın içinde mat etmek, onun içinde yer almasını sağlamak ve o demokratik bir süreci orada işletmek, onların tabiriyle Arjantin sendikalarının hiçbirinin işine gelmiyor, bu çok önemli bir şey. İşsizleri örgütlemeye çalışan sendikalar var, yok değil, bir kısmını birazdan söyleyeceğim, örgütledikleri de bir gerçek ama genel işleyiş bu yönde. Kendi aralarında örneğin şöyle şeyler yapıyorlar: Yol kesiyorlar, çok ciddi bir şekilde ulaşımı felç ediyorlar, sanayi aktarımını durduruyo. Yol kesildiği zaman, tırlar geçemez, kamyonlar geçemez, yük taşıyan, mal taşıyan artı değer taşıyan hiçbir şey geçemiyor ama özel taşıtlar geçebiliyor. Bunun karşısında pazarlığa oturdukları zaman örneğin diyorlar ki, "bin tane kişiye iş istiyoruz", pazarlıklar sonucunda beş yüz kontenjanda anlaşıyorlarsa, dönüp, kendilerine bakıyorlar. İşte bu eylemlerle alınacak işlere ve kadrolara şunlar şunlar gidecek, öbür eylemde bunlar bunlar gidecek diye; 2-3 bin civarında işsizleri varsa bir rotasyon uyguluyorlar. Tamamen kendine özgü bir düzenlemeleri var.

İşsiz İşçiler Hareketi'nin, piketeroların, bu derece başarılı olabilmesinin çeşitli nedenleri var tabi. Bunlardan bir tanesi piketeroların başını çeken militan kadroların, barillolarda yaşayan insanların arasında çıkmaları. Yani, bu barillo orta ve küçük burjuvazinin etkilerine kapalı, hatta daha homojen bir yapıda olması dolayısıyla, burada yaşayanların daha radikal davranabilmeleri, çözüm yollarının tamamen ortadan kalkması, hayata bağlanacak hiçbir şeylerinin olmaması idi. Neoliberal politikaların sonucu ortaya çıkan radikalleşme, kadınların etkin konumları, hatta kadınların giderek aile reisi pozisyonuna gelmeleri tüm işsizlik içinde çünkü bu işsizliği dayanışma ilişkileri içinde aşıyorlar, aşmaya çalışıyorlar ve bu dayanışma ilişkilerinin belirleyicisi kadınlar haline geliyor bu dayanışma ilişkileri Arjantin'deki neoliberal krizin uzun doğası, sürekliliği sonucunda çok fazla bir şey ifade etmiyor ve son kertede varını yoğunu ortaya koyuyorlar. Hiçbir şekilde de devletle uzlaşırken geri çekilmiyorlar. Hareketin, Arjantin hükümetleriyle görüşmeleri de şu şekilde gelişiyor: Arjantin hükümeti hem görüşme açıyor onlarla, hem de polis gücünü devreye

sokuyor, hem havuç hem sopa yani, her şey var, her seferinde önce müdahale ediyorlar, müdahale edildiği zaman örneğin, o bölgede eyaletteki bütün piketero örgütlenmeleri buraya aynı gün içinde doluşuyorlar. Büyük bir dayanışma örneği oluşturuyorlar. Bunun üzerine de hükümet, yerel ve merkezi olarak her seferinde geri adım atıyor. Şimdi burada önemli bir şey daha var, Ortodoks Marksizmin bakışına göre sanayi proletaryasının küçülmesi, işsizlerin, yoksulların ve benzeri konumların büyümesi, radikal değişiklerin ivmesini azalttığı düşünülür. İşsizler aslında örgütlenemeyen, çok fazla radikal değişikliğin öznesi olarak görülmezdi, fakat Arjantin'deki İşsiz İşçiler Hareketi'nin bu doğası ve kazanımları, bu düşüncenin Marksistler açısından önemli ölçüde yeniden değerlendirilmesine zorunlu kılıyor, muhtaç bırakıyor.

Bir başka nokta ise, üç tane piketero örgütlenmesi var. Arjantin'de büyük olarak, biri CTA sendikasının içinde örgütlenen STV, sol partilere yakın ikinci örgütlenme Blok National Piketero, bir üçüncüsü ise Koordinataro De Piketero Anibal Deron. Üçüncüsü, diğerlerinden biraz farklı. İktidar istemiyoruz, merkezle ilgilenmiyoruz, biz aşağıdayız ve kendi çıkarlarımızı savunuyoruz, buradan şekilleneceğiz, yeni bir demokrasiyi aşağıdan oluşturacağız, diyorlar. Bu piketeroların hepsi birbirine benzemiyor burada kısaca örnek verdiğim gibi, geleneksel sendikalarla çalışan ekipleri var, sol partilere yakın piketero grupları var, ama en büyük grupları kendine münhasır örgütlenen, aslında bir tür kendisini değişimin, dönüşümün özeti olarak gören ama aşağıdan bir değişimi öngören ve bunun üzerine çalışan gruplar. Arjantin İşsiz İşçiler Hareketi'nin yeni dünyada, neoliberalizmin özelleştirme dalgasıyla saldırdığı Latin Amerika'da, bu ikinci büyük küreselleşme dalgasının içinde ortaya çıkan mücadele dinamikleri açısından özel bir yeri olduğunu düşünüyorum. Latin Amerika, Türkiye Solu'nun tarihsel kökenleri açısından tanıdık ve bildiktir. Tüm Latin Amerika, gerilla hareketleri ve köylü hareketleri üzerinden şekillenen bir mücadele geleneğine sahipken, Arjantin'de özellikle 1980'li yılların öncesindeki askeri darbeler sürecinden sonra ilk defa kent merkezli, işsizleşen işçilerden, iş bulamayan kesimlerden oluşan bir yeni hareket ortaya çıkıyor. Bu durum Latin Amerika ve dünyanın diğer yerleri açısından önemli diye düşünüyorum. Neoliberalizmin tüm çıplaklığıyla Arjantin'de yol açtığı sonuçlar, dünyanın başka yerlerinde de kaçınılmaz olarak benzer sonuçlar yaratacaktır. Bu açıdan da Arjantin deneyimi dünyanın başka yerleri açısından da özellikle de kamu sektörünün tasfiye edildiği, özelleştirmeler yoluyla ulus devlet süreçlerinin 20. Yüzyıldaki kazanımlarının ortadan kaldırıldığı ve giderek işsizleşme oranının yükseleceği ülkelerde daha özel bir önem kazanıyor diye düşünüyorum, teşekkür ederim.

Abstract

This paper concantrates on the changes in the class structure brought by the capitalist restoration after Glasnost in Former Soviet Republics. Mass privatization and losing the rights in the work places, unemployement and new economy policies are salient developments of postsoviet region. These developments brought several changes to the compostion of the working class structure, its organizational behaviour and even culture. The current situation, on the other side, deeply realted to the Soviet past and its impact on the labour union movement. Actual practices and experiences of current labor movement in the former Soviet republics, therefore analysed due these two factors.

Eski Sovyet Ülkelerinde İşçi Sınıfı Bileşimindeki Değişim ve Örgütlenme Karakteristikleri

HAKAN GÜNEŞ

Giriş

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bu bölgedeki ülkelerde dünya işçi sınıfının uzun dönemler içerisinde yaşadığı değişim son derece kısa bir süre içerisinde yaşandı. Büyük işyerlerinin tasfiyesi, özelleştirme, taşeronlaştırma, iş güvencesinin kalkması, enformelleşme, yüksek işsizlik oranı ve düşük ücretler sonucu birden fazla işe yönelmiş bir yeni işçiler toplamı son derece kısa bir sürede ve "şok terapiler" sonucu şekillendirildi.

Baltık ülkeleri dışındaki tüm eski Sovyet Cumhuriyetleri'nde aradan geçen yaklaşık 15 yıllık sürece karşın 1970'lerdeki refah seviyesine dahi ulaşılamamıştır. Tüm dünyada yaşanan sosyal hak ve güvencelerin kaybı sürecinin en dramatik biçimi yine bu coğrafyada gerçekleşmiştir. Ancak işsizlik, sosyal güvencelerin kaybı ve düşük ücretlere karşın Rusya ve Kazakistan'ın bazı şehirlerindeki sınırlı direnişler dışında söz konusu coğrafyanın işçi sınıfı yeni koşullara sarsıcı bir karşı koyuş gerçekleştirememiştir.

Bu çalışma özellikle Rusya Federasyonu ve Orta Asya örneklerine dayanarak Sovyet Sonrası işçi sınıfının sabrının anatomisini betimlemeye, sergilediği ataletin nedenleri ile görece hareketliliğin yaşandığı bölgelerdeki dinamizmin karakteristiklerini açıklamaya

çalışmaktadır. Kapitalizme geçişin yarattığı polarizasyon ve yeni toplumsal-sınıfsal yapının ortaya çıkardığı yeni dinamikler, ülkeler bazında karşılaştırılarak yeni döneme ilişkin öngörüler tartışılmaktadır. Çalışma, Sovyet döneminden devralınan sendika anlayışı ve siyasal kültürün etkileri ile yeni dönemin baskı koşullarını, günümüz işçi sınıfı hareketsizliğinde kilit etmenler olarak değerlendirmektedir.

Sovyet sonrası dönem tümüyle farklı mülkiyet ilişkilerini temsil ettiğinden kategorik olarak Sovyet döneminden ayrılır. Ancak kurumsal yapılar ve özellikle siyasal kültür gibi üstyapıdaki değişimlere birebir ve hemen ayak uydurmaz. Farklı eklemlenme biçimleri ortaya çıkar. Kapitalistleşmiş Rusya Federasyonu ve Orta Asya Cumhuriyetleri'nde günümüz işçi sınıfı örgütlerinin niteliği ve örgütlenme karakteristiklerini anlamak bu bakımdan en azından son dönem Sovyet sendikacılığına bakmayı gerektirir.

Sovyet sendikalarının yapısı ve fonksiyonları:

Bir işçi devleti olarak doğan SSCB kuruluşunu izleyen ilk on yılda işçi devletinde sendikaların rolünün ne olacağı sorununu değişik boyutlarıyla tartıştı. Tartışma Sovyetler Birliği'nde Sovyet iktidarının parti iktidarı, giderek parti içinde bir hizip ve son olarak bir adamın iktidarına evrilmesi sürecinde son buldu. Stalin döneminde oluşturulan model SSCB'nin dağılmasına kadar aşağı yukarı aynı biçimde sürdürüldü.

Sovyetler Birliği'nde sendikalar bakanlıkların bölümlendirilmesine paralel bir biçimde sektörler işkolları bazında örgütlenmişti. Bir bakanlık genellikle birden çok endüstri ve/veya işkolunu kapsadığından sendikalar da genellikle birden çok işkolunu kapsıyordu. Örneğin Maden Metalürji Sendikası 22 ayrı alt endüstriyel iş kolunda faaliyet gösterenleri kapsıyordu. Bakanlıklara ilişkin düzenlemeler sendikalara da yansıyor, bir işkolunun başka bir bakanlığa bağlanması durumu sendikal alanda da aynen izleniyordu.

Sendika birimleri işletme sendika komitesine, bu komite üst bölge sendika komitesine o da Cumhuriyet ve son olarak Tüm Birlik Sendikalar Merkezi Konseyi'ne (VTsSPS) bağlı olarak kademelendirilmişti.

Üyelik hemen hemen otomatiğe bağlandığından üye olma ortalaması tüm işkollarında yaklaşık % 99 oranındaydı.[1]

VTsSPS, Goskomtrud ile birlikte emek alanına ilişkin yasal düzenlemeler önerme ve ülkenin işgücü planlamasına katılma gibi faaliyetlerin koordinasyonunda yer alıyordu. Devlet düzeyiyle sendika düzeyinin iç içe gecen bu özelliği yanında sendikalar özellikle Sovyetlerin son dönemlerinde ücret iyileştirmeleri, üyelerinin sağlık ve sosyal olanaklarının arttırılması, tüketim maddelerinin çeşitlendirilmesi ve arttırılması ile emek üretkenliğinin arttırılması gibi konularda Sovyet sistemi içinde "lobicilik" etkinliklerinde bulunuyordu.

Bunun dışında grev ve benzeri direniş gibi üretimden gelen gücü kullanmaya dönük bir eğilimi 1920 yılların ilk yarısından sonra ve Novoçerkask gibi kontrol dışı ve istisnai patlamalar dışında hiçbir zaman göstermediler. Lobicilik ve kolektif sözleşme haklarına karşın özellikle işletme düzeyinde sendika profesyonellerin yetkililerinin aynı zamanda işletme yönetiminin bir parçası olmaları nedeniyle kurumsal düzenleme açısından işletme yönetimi karşısında işçileri temsil edebilme pozisyonundan maddi zemin itibarıyla

1 Sarah Ashwin ve Simon Clarke, Russian Trade Unions and Industrial Relations in Transition, Basingstoke & New York: Palgrave, 2002, s. 27.

uzaktılar. McAulay'ın 1957-65 arası Leningrad'ı kapsayan çalışmasına göre sendikalar işletme yönetimlerinin işten çıkarma taleplerin (çoğu verimlilik bağlamında disiplinsizlik gerekçesiyle verilmiş atma kararlarıdır) yarısına onay vermiştir.[2]

Özetle klasik Sovyet dönemi toplumsal-siyasal yapısı içinde sendikaların birincil rolü işletme yönetimi karşısında işçilerin haklarını korumak olmadığı gibi devlet aygıtı yada işletme yönetimi kararlarının işçilere aktarımı da değildi. Aslında işlevleri tam olarak iki kesim arasında uzlaştırıcı olmaktı. İkinci olarak dinlenme, anaokulu, kreş, sanatoryum, gençlik ve çocuk kampları, sportif ve kültürel faaliyetler yoluyla emek verimliliğini arttırmak ve işçilerin bilinç ve kültür seviyelerini yükseltmekti.[3]

1985'te Mihail Gorbaçov'un Genel Sekreter olmasıyla başlayan ve kısaca Perestroika yada Glasnost terimlerinde karşılık bulan yeni süreçte ise önemli değişiklikler gündeme geldi. Değişim iki boyutlu idi. Birinci olarak tüm devlet ve parti organlarında yaşanan iç kutuplaşmaya paralel olarak sendikal yapı içinde de farklı siyasal eğilimler ortaya çıktı. İkinci olarak ise bizatihi sosyo-ekonomik modelde değişikliklerin baş göstermesi ile birlikte sendikaların işlevlerinde değişim yaşandı.

Perestroyka döneminde değişim ve sendikalar:

1985 yılında en büyüğü 37.4 milyon üyesiyle tarım endüstrisi alanında olmak üzere 31 ana işkolu sendikası mevcuttu. Emekliler hariç yetişkin nüfusun tamamını kapsayan bir üye toplamına sahiptiler. Ülkedeki tüm sendikalara bağlı işyeri sendika birimlerinin sayısı 713 bin idi ve ülke genelinde tüm sendikalara bağlı profesyonel işyeri sağlığı ve güvenliği müfettişi sayısı 7500 idi. Bu profesyonellerin yanında 4.6 milyon gönüllü teftişçi mevcuttu.[4]

Sendikalar bu dönemde sendika yönetim binaları dışında 1000 sanatoryum, 900 turizm merkezi, 23.000 klüp, lokal ve kültür merkezi, 100.000 piyoner kampı, 25.000 spor merkezi ve 19.000 kütüphanenin de sahibi ve yöneticisi idi. Merkezi yayın organı olan Trud (emek) gazetesinin tirajı günlük 20 milyon idi. Bunun yanında sendikalar 10 kadar kitle yayını ve sayısız kitap ve broşür basan bir örgüttü.[5]

Sendikaların rolü bir dizi nedenle zayıfladı. Birinci olarak Gorbaçov'in 'işyeri demokrasisi' anlayışı sendikaları by pass ederek işyeri kolektiflerine yaslanması sendikaları yeni politikada geri plana itiyordu. İkincisi idare parti ve Sovyet organları arasında açık bir ayrım çizen 19 Haziran 1988 Konferans kararları, parti otoritesinden gücünü alan sendikaların otoritesini de zayıflattı. Son olarak yeni ücret politikası ve ekonomik kaos kendiliğinden bir dizi küçük greve ve 1989'da madenciler bölgesinde yoğunlaşan büyük grev dalgasına yol açtığında hala eski yapıda işlevlenmiş olan sendikaları kendi üyeleri ile yabancılaştırdı. Ekonomin desentralizasyonu ile işletme yönetimlerinin yetkilerinin artması, sendikaları etkisiz bırakan bir diğer sonuç oldu. VTsSPS bu koşullarda daha çok parti içinde muhafazakar olarak adlandırılan kanatla yakın düşse de kısa sürede ülke düzeyindeki ayrışmalar sendikalarda yansıdı.[6]

---

2 M. McAulay, Labor Disputes in Soviet Russia, 195765, Oxford: Clarendon Press, 1969, s. 123.

3 Ashwin & Clarke, s. 36.

4 N.N. Gritsenko, V A Kadeikina, E V Makukhina, İstoriya Profsoyuzov Rosii, Moskva: Akedemiya Trud i Sotsial'nykh Otnoshenii, 1999, 2979 ve 3056

5 N. N. Gritsenko, V A Kadeikina, E V Makukhina, İstoriya Profsoyuzov Rossii, Moskva: Akedemiya Trud i Sotsial'nykh Otnoshenii, 1999, 2979 ve 3056.

6 Ashwin & Clarke, age., s. 41.

VTsSPS, liderliği 1989 grev dalgasının ardından Yeltsin'ci bir tutum sergilemeye yöneldi. Bu dönemde sosyal rahatsızlıkların yöneldiği iktidar adresi özelde Gorbaçov iken Yeltsin en azından bu dönemde işçi eylemlerine görünürde destek veriyordu.

VTsSPS, 1985'den itibaren Pazar ekonomisine niyet eden tüm girişimleri tehlikeli bulduğunu ve karşı olduğunu açıkça ifade ediyordu. Ancak bu henüz sağ ve sol kanat perestroykacı safların yeterince açık bir ayrışma yaşamadığı aşamada gerçekleştiğinden dönemin açıklık politikası içinde bir düşünsel eğilim olmaktan daha fazla değildi. Pazar ekonomisine geçiş yanlılarının güç kazanması ve 1989'da yön değiştiren VTsSPS liderliğinin Yeltsinci olması ise sendikaları ikilemli bir sürece soktu. Buna iki yüzlü de demek mümkün. Bir yandan pazar ekonomisine karşı çıkıyor öte yandan bunun savunucuları olan "demokratlara" destek veriyor yine demokratlar olarak adlandırılan kanatla ilişkilerini formüle ederken de işsizlik kompansasyonu başta olmak üzere geniş sosyal hakların güvence altına alınmadığı bir pazar ekonomisine karşı duruyordu. Ağustos 1990'da *Abalkin Planı* olarak adlandırılan pazar ekonomisine geçiş projesine şiddetle itiraz etti ve ciddi bir işsizlik ödentisi başta olmak üzere geniş sosyal güvenceler ağı olmadan plana rıza göstermeyeceklerini belirtti. Ashwin ve Clarke bu karşı duruşu sendikaların yararlandıkları ayrıcalıkların yitirilmesine bir tepki olarak da görülebileceğini söyler.[7]

1990 Ekimin'de demokrat taraftarı VTsSPS'den ilk kopma gerçekleşti ve VTsSPS çoğunluğu yeniden yapılandı. Eylül 1990'da Rus Bağımsız Sendikalar Federasyonu'nun (FNRP) kuruluşu gerçekleşti. Igor Kolchov'un ilk başkanlığına seçildiği FNRP'nin kuruluşunda, Rusya işgücünün yüzde 72'si anlamına gelen 19 işkolu ve 75 bölge üst örgütü dahilinde 54 milyon işçiyi temsil ettiğini iddia ediyordu.

Ardından Ekim 1990'da kısa adı Sendikalar Genel Konfederasyonu (VKP) kuruldu. VKP'nin kuruluşu ile ülke düzeyinde yaşanan ayrışmalara paralel olarak eskiden tek bir üst yapı içinde yer alanlar şimdi farklı eğilim ve güç odakları biçimine yeniden kümeleniyorlardı.

1990 sonunda VTsSPS artık resmen resmi yasal tüzel kişiliği bitmiş ve ortaya demokratlara yakın FNRP ile Gorbaçov'a yakın VKP çıkmıştı. Öte yandan FNRP ve VKP arasında daha önce bahsettiğimiz VTsSPS'ye ait devasa mülkiyetin bölüşümü konusunda büyük tartışmalar yaşanıyordu.

Hükümet yanlısı VKP 1991 Madenci Grevleri'nde madencilerin karşısında yer alarak tripartist bir yeni toplu sözleşme anlayışı oluşturmayı önerdi. FNRP ise Gorbaçov'un ekonomik performansını eleştiriyor ve genel grev tehdidinde bulunuyordu. Kriz ve ekonomik problemlerde Gorbaçov'un payı elbette yadsınamaz. Ancak bu olayda grev tehdidinde bulunanların siyasal bağlaşıklarının temsil ettiği siyasal program ile sendikanın talepleri arasında gerçek bir bağ kurmak gerçekten pek mümkün değildi. Rus milliyetçiliği ve Yeltsin'in denenmemişliği ve başarılı "popülist" söylemi kitle manuplasyonunda işe yarıyordu. Bu dönemde tüm toplumsal yaşamda olduğu gibi sendikal alanda da tarafların talepleri, beklentileri ve temsil ettikleri kesimlerin nesnel çıkarları ile taraftar oldukları merkezi siyasal çizgi arasında son derece karmaşık bir ilişki mevcuttu. Ülkenin bir bütün olarak kargaşa ve kaos ortamına sürüklenmiş olması bulanık siyasal pozisyonları halkın anlamasını gerçekten zorlaştırıyordu.

Aslında kargaşa, "sağ kanat perestroykacılar" olarak bilinen ve özelleştirme veya oldu

7 Age., s. 41.

bittilerle işletmelerin kolektif mülkiyetini kendi mülkleri haline getirmeye başlamış bulunan, çoğunlukla üst düzey Komsomol yöneticileri[8] ile ekonomi yöneticilerinden oluşan bir elit tarafından yeni bir idare tarzı olarak kullanılmaktaydı.[9] Sovyet sonrası iş adamları ve politikacıların büyük kısmının eski komsomol liderleri olmaları tesadüf değildir. Bu durumu gözlemleyen, Parti'de Gorbaçov'dan sonraki önemli isim ve "muhafazakar" kanadın temsilcisi olarak değerlendirilen Ligaçev[10], geç dönem Sovyet ekonomisini "Komsomol Ekonomisi" olarak adlandırmaktaydı. Komsomol kapitalizme fiillen geçme ve kolektif mülkiyeti kişisel mülkiyet haline getirme faaliyetini 1987'de kurulan ve Rusça kısa adı TsNTTM olan "Bilimsel ve Teknik Yaratıcılık Gençlik Merkezleri Koordinasyon Konseyi" aracılığıyla yapıyordu.

Piyasanın pratik olarak yerleşmesinde etkili olan birçok kanat ve kesim vardı. Siyasal merkezi öncülük, siyasi ve idari yönetimin her kademesinde ağırlığı ele geçirmiş bulunan sağ kanat perestroykacılar tarafından; ekonomide özel mülkiyet biçiminin *de facto* ve *de jure* tüm biçimlerde uygulanması Komsomol tarafından; bu sürecin meşrulaştırılması ise, 1985'lerden itibaren liberal-kapitalist rasyonaliteye ihtiyacı dile getiren, ekonomistlerin başını çektiği, sağ kanat entelejensiya tarafından yürütülüyordu.

Kagarlitskiy piyasanın yerleşmesini meşrulaştırıcı argümanları sıralarken en başta "vatandaşın devlete yük olduğunu", "aslında böylelikle insanların birbirine yük olduğunu", "parazitlere son vermek gerektiği" ve "emeğe göre pay" almak gerektiği fikirlerinin sıklıkla işlendiği Sovyet basını ve dergilerine göndermede bulunuyordu. Bu argümanları şu talepler izliyordu: Fiyat liberalizasyonu, devlet sübvansiyonlarının kaldırılması, sosyal programların azaltılması ve rekabet. Arkasındaki imzalar arasında Rutgatseri, Şeryahov, Şmelyov ve Yazin gibi Sovyet ekonomistleri görülmekte.[11] Listeye Gorbaçov'un baş ekonomi danışmanı Aganbenyan ile sosyal araştırmalar danışmanı Zaslakskaya'yı da mutlaka eklemeliyiz.

Burada ifade edilen talepler, bilindiği üzere, birbiri ardına gerçekleşti. Sovyet sistemi içindeki iç evrimi nihai biçimine son SSCB Anayasası olan 1 Ağustos 1991 tarihli değişikliklerle onaylanan yeni Anayasa'da ulaştı. Anayasanın 10. maddesi ilgili değişiklikten sonra devlet mülkiyetini hala temel mülkiyet biçimi olarak tanımlamakla birlikte farklı mülkiyet biçimlerinin gelişmesi için gerekli koşulları Anayasa'nın öngördüğünü ifade etmektedir.[12]

Sonuçta Sovyetler Birliği daha dağılmadan işçi sınıfı Sovyet devletinin sosyalist nitelikte ilerlemesine olan desteğini en azından ortaya koymaktan uzak bir önderliğin etrafında kümelenmiş durumda idi.

---

8 Detaylı bir analiz için bkz.: Olga V. Kryshtanovskaia, "Transformatsia staroi nomenklatury v novoiu rossiiskuiu elitu" Obshchestvennye Nauki i Sovremennost, No 1, 1995, s 57 vd.

9 "Kargaşa içinde idare tarzı" kavramsallaştırması için bkz.: Nazpary, Joma, "Sovyet Sonrası Karmaşa, Kazakistan'da Şiddet ve Mülksüzleşme", Çev: S. Somuncuoğlu, İstanbul: İletişim, 2002, s. 16

10 İgor Ligaçev, Kremlin'in Sırları, çev.:B. Atlamaz, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1995.

11 Boris Kagarlitskiy, Demokrasi Yerine Piyasa, (Alman AK Dergisnden 2Mayıs 1988 tarihli nüshasından çeviri), İktisat Dergisi, Sayı 284, Temmuz 1988, s.918.

12 Bkz.: The Constitution (Fundamental Law) of the USSR, Gordon B. Smith, Soviet Politics, Struggling with Change içinde, New York, St. Martin Press, 1992, s.348379.

13 Ashwin & Clarke, age., s.59.

Sovyet sonrası Rus sendikacılığının arayışları

Ağustos darbesi olarak adlandırılan olayın ardından Yeltsin'in tam hakimiyeti ile Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından FNRP ülkenin en büyük sendikası olmayı sürdürdü. Vladimir Sçerbakov'un VKP'si ise devraldığı kayda değer mal varlığı sayesinde uluslararası bir sendika olarak tanınmayı ve devam etmeyi başardı.

VKP'ye oranla muhalif bir pozisyonda olması nedeniyle üst yönetimi iktidarla içli dışlı olsa da FNRP daha mücadeleci bir sendikal pozisyona yerleşmişti. Özellikle ilk dönemlerde yerel işçi önderleri sendikalarda daha etkin pozisyonlara gelmeye başlamış ve SBKP dışı sol çizgiler dahi FNRP içinde yer bulabilmişti.

Devasa özelleştirmelerle başlayan yeni dönem koşullarında FNRP, tabanından gelen işçi çıkarları için hareket etme talebi ile müttefiki olduğu yeni iktidar bloğu arasında sıkışmış bir durumda idi. Ancak FNRP liderleri bu çelişkili ve zor durumu kendi yapısını koruyarak geliştirmek için kullanmayı bildi. FNRP "sosyal partnerlik" olarak adlandırılan politikası ile devlet işletme yönetimleri ve işçiler adına sendikalar arasındaki işbirliğine yaslanan bir siyaset izleyeceğini ifade etti ve bu çerçevede hükümetle olan ilişkilerini bir tür lobicilik faaliyeti çerçevesinde reformlara işçiler lehine yön vermeye çalıştı. Bu strateji tamamen savunmacıydı. İki anlamda. Radikal olarak değişmiş yeni koşullarda sendika bürokrasinin ayrıcalıklı konumunu korumak istiyordu. Bu pek çok durumda şu veya bu biçimde sendikal haklarında formel düzeyde dahi olsa korunması için gerçek bir çabaya yol açtığından olumlu görülebilecek sonuçlara sahipti. İkici olarak FNRP'nin sosyal partnerizm yaklaşımı yeni hükümetin radikal kapitalistleştirme uygulamaları karşısında mümkün olduğu ölçüde işçilerin az zarar görmesini hedefleyen bir defansif özelliğe sahipti. Buhran dönemlerinde bu tür defansif bir hattın somut ileri bir önerme ile desteklenmemesi durumunda olabilecek olan gerçekleşti ve sendikal yapıların korunması dışında işçiler tüm kazanımlarını adım adım kaybettiler.

İşsizlik, özelleştirmeler, ödenmeyen maaşlar, ekonomik kriz ve reel ücretlerde tarihin gördüğü en hızlı ve en dramatik gerileme, ekonomik alanın kriminalizasyonu, şiddet ve tehdit ve zaman zaman satın alma yolu ile bastırılan kendiliğinden hareketler ve onun önderleri yeni dönemin ilk öne çıkan temalarıydılar.

FNRP yeni hükümet ile tabanın talepleri arasındaki sıkışmışlığı hep yaşadı ve hala da yaşamaya devam ediyor. Bu durum en açık karşılığı 1993 Ekimi'nde parlamento ve Yeltsin arasındaki çatışmada açığa çıkacaktı. Yeltsin'in kanlı parlamento darbesi ile son bulan çatışma sırasında FNRP'nin parlamento yanlısı tutumu Yeltsin'in sendika merkezini ablukaya alması, telefon ve elektriklerini kesmesi, yetkisinde bulunan sosyal sigorta sağlık ve iş güvenliği faaliyetlerinin sonlandırılması ve banka hesaplarını dondurması ile sonuçlandı. FNRP bu durumdan darbe sonrasında daha ılımlı yeni bir başkan seçerek (Mikhail Shmakov) güç bela çıkabildi.

Yeni yönetimin kendisinin işbaşına gelmesinde ciddi bir desteği ve katkısı olan FNRP'ye de tahammülsüz davranması aslında tabandan gelebilecek olan beklenmeyen tepkilerden ne denli korkulduğunun bir ifadesidir. Böyle bir olasılığın gerçekte varlığı tartışılabilir. Ancak kapitalizmden geri dönüş korkusunun hem Yeltsin hem de IMF'ci danışmanlarının sık sık açıkça ifade etmekten çekinmediği bir korku olduğuna ise şüphe yok.

FNRP liderliği sadık muhalefet olarak Yeltsin yönetimi ile işbirliği ettiği dönemlerde dahi

dayanılmaz taban baskısı soncuunda kolektif eylemlerden kendisini bütünüyle sıyıramıyordu. Merkez, taleplerinin yalnızca ekonomik olduğunu söylemesine rağmen radikal muhalefet unsurları sendikalara ve özellikle bu eylemlere katılıyor. Böylelikle ekonomik taleplerin kendiliğinden siyasal karakterinin ötesinde somut bir siyasal kimlik kazanması süreci yaşanıyordu. FNRP önderliği bu durumu önlemek için son dakikada eylem yerlerini değiştirmek ve merkezi gücü ile kontrol dışı sendikacıları dışlamak gibi yöntemlere başvuyordu.

FNRP'nin yalnızca hükümete zorluklar çıkaracağını değil, kendi bürokratik ayrıcalıklarını da sonlandırma riskini gördüğü taban radikalizmi karşısında mücadeleyi yasama alanına kaydırmak gibi önemli bir manevra yaptı. Bu adım Sovyet sonrası Rusya sendikacılığına rengini veren temel gelişmelerden birisidir. İktidarın belli tavizler vermesi ve sadık sendika merkez yönetimleriyle olan diyaloğu, yasalar alanındaki mücadeleye bir işlevsellik ve meşruiyet kazandırıyordu.

Bu dönemden sonra FNRP liderleri seçimlerde ve genel siyasal süreçlerde iktidar bloğunun değişik kanatları ile yakın temas içinde oldu. Politik muhalefet ile bağları federasyon yönetiminde azınlığını oluşturan tek tek üyeler dışında değildi. 1993'ten sonra Duma seçimlerinde aynı anda hem merkezci ulusal "Evimiz Rusya" hem RFKP hem de liberal "Yabloka" partileri ile protokol imzalayıp destek ilişkisine giren FNRP hala tabandan yükselen aktivizme nasıl dur diyeceğini bilemez bir haldedir. Özellikle yeni madenci grevleri büyük sorun oldu. FNRP başkanının taleplerinin yalnızca ve yalnızca ekonomik olduğunu vurgulamasına rağmen, taban örgütlerinin mitingleri hükümetin istifasını talep eden eylemlere çabucak dönüşebiliyordu. Bu dönemin temel talepleri olan asgari ücretin yaşanılabilir bir seviyeye yükseltilmesi ve ücretlerin zamanında ödenmesi talepleri için yapılan tüm kolektif eylemler hükümet için büyük bir siyasi sorun kaynağı idi.

Öte yandan Sovyet döneminden devralınan siyasetin bölgecilik temelli yürütülmesi olgusu Rusya federasyonunda da hakim bir olgusu olarak Sovyet sonrası Rus sendikacılığında hakim karakterlerimden birisini oluşturuyordu. Bölge için lobicilik bölgesel desteğin böylelikle de ilgili siyasi gurubun kitle desteğinin kaynağı haline geliyordu. Bu durumun bir sonucu olarak FNRP'yi oluşturan sendikalardan bazıları pek başarılı olamayacak yerel ağırlıklı siyasi parti ve oluşumlar kurdular. Motor Endüstrisi Sendikası Rusya Motorcular Partisi'ni, taşımaulaşım işçileri Tüm Rusya Ulaştırma İşçileri Sosyo-Politik Hareketi'ni, maden işçileri sendikalarından Rosugleprop ise Rusya Madencileri Sosyal-Politik Cemiyeti'ni kurdu. Yerellik, bölgecilik çok önemli unsurlardı. O kadar ki bu hareketlerden ilk ikisi hem sendikalar hem de işverenler tarafından birlikte kurulmuştu.[13]

Bu durum Rusya'da taban inisiyatifine dayanan mücadeleci bir sınıf hareketi önünde bölge temelli siyasal yaklaşımların ne derece etkili olduğunu gösterir. Bölgeciliğin anakronik devlet korumasına sığınma anlayışı olan sosyal partnerlik prensibine dayalı sendikal mücadele yaklaşımıyla birleşmesi ise sınıf siyaseti oluşturmayı derinden zorlaştıran köklü anlayışlardır.

Yine de bu koşulların aşılabileceğini gösteren önemli örnekler ortaya çıkmıştır. Özbekistan, Türkmenistan gibi Orta Asya ülkelerindeki yoğun baskı koşulları sınıf hareketini bu ülkelerde yer altında dahi tutunamaz hale getirdiyse de Rusya Federasyonu ve Kazakistan'ın özellikle sanayi merkezlerinde militan sendikacı örnekleri çıkmıştır. Bunlardan kurumsallaşmış, belli bir süreklilik oluşturmuş olan iki tanesi özellikle anılmaya değer örnekler oluştururlar. Rusya'da Zaşita ve Kazakistan'da Solidarnost.

Militan sendikacılık deneyleri: Zaşita (RF) ve Solidarnost (Kazakistan) örnekleri

Rusya Federasyonu içinde belli bir kitle gücünü temsil eden militan sendikacılık örneği olarak ilk akla Zaşita ya da kısa adı "Müdafa" olan örgüt gelir. Zaşita, resmi tam adı "Rusya Çok Bölgeli İşçi Sendikaları İttifakı: Müdafa" olan sol işçi sendikaları birliği olarak 1992'de kuruldu. Liderliği ve yönetim yapısında değişikliğe gidildikten sonra bir gelişkinlik göstermesi ancak 1996'da gerçekleşebildi.[14]

Kısaca Zaşita (Müdafa) ya da "Emeğin Müdafası" olarak anılan İttifak kendi verilerine göre Rusya'nın 30 civarında bölgesinde örgütlüdür. En geniş örgütü Federal Nükleer Merkez (Arzamas) ve Vorgashorsky madeni ile Komi Özerk Cumhuriyeti'nde, Astrahan'daki yerel örgütlerdir. Bölgesel örgütleri Zaşita dışında isimlerle de örgütleniyor. İttifak birbiri ile eşit yetkiye ve hakka sahip üç merkezden yönetiliyor: Arzamas, Astrahan ve Moskova.

Astrahan Merkezi Güney Rusya'daki ittifak faaliyetlerinin, uluslararası bağlantıların ve yasal güvencelere ilişkin faaliyetlerin koordinasyonunu yürütüyor. Arzamas Merkezi güney ve başkent dışındaki tüm bölgelerin faaliyetlerinin koordinasyonu üstlenmiş durumda. Moskova Merkezi ise federal iktidar organları ile ilişkilerin yürütülmesi ile Moskova ve çevresindeki temel sendika örgütlerinin çalışmalarının koordinasyonundan sorumlu.[15]

İttifakın liderliği üç eş başkan tarafından yürütülüyor. Şu anda bunlar Victor G. Gamov (Arzamas16), Alexander I Zaitsev (Moskova) ve Oleg V. Shein (Astrahan)'dır. Bölge örgütlerinin temsilcilerinden oluşan Temsilciler Konseyi ittifak örgütünün en önemli ortak karar mekanizması durumunda.

Zaşita bir işçi sendikaları ittifakı olarak siyasal yönelimini saklamadığını belirtiyor. Metinlerinde ve ana çizgilerini şöyle özetliyor: "Zaşita, kapitalist veya bürokratik sömürüye karşı, ücretli çalışanların iktidarından, ekonomide millileştirmeden ve enternasyonalizmden yana bir ittifaktır."[16]

Üyeleri arasında farklı birçok sol örgüte, partiye üye olanların yanında herhangi bir oluşumla bağı olmayan aktivistler de mevcut. Rus Komünist İşçi Partisi oluşumun en önemli bileşenlerinden ve destekleyicilerinden. İşçilerin İttifak Cephesi, Marksist İşçi Partisi, RFKP, ve başka bir dizi daha sol veya komünist partiye üye olan ittifak aktivistleri ve yöneticileri mevcut. En büyük komünist partisi olan RFKP'nin ana gövdesi FRNP içinde yer alsa da kimi bölgelerindeki özellikle sol kanat üyeleri Zaşita içinde de yer alıyor. Sonuçta ittifakın kendisi herhangi bir partinin yan örgütü olmadığını veya bir partinin kanatları altında olmadığını özellikle vurguluyor. Bu bakımdan İttifak tam anlamıyla geniş bir ittifakı temsil ediyor.

Zaşita birimlerine işletme yönetim birimlerindeki yetkililer üye olamıyor ve temel birimlerin üstündeki ara birimlerden itibaren her kademede iki yada üç eş başkanlı bir yürütme organı seçiliyor. Yönetim organlarının bürokratlaşmasından kaçınmaya çalıştıklarını özellikle vurguluyorlar. Her durumda üyelerini temsilcilerinin terk etmesi, hastalığı yada başka türlü bir yokluğu durumuna hazır hale getirmeye çalışıyorlar. Mücadele içinde yetişmiş çok sayıda önderin olmasını örgütün güçlüğüne işaret sayıyorlar ve özellikle Astrahan Bölgesi buna örnek gösteriliyor.

---

14 Zaşita'nın resmi sitesi: Alliance of Workers Unions of Russia 'Defense of Labor' http://www.geocities.com/CapitolHill/Senate/4580/svedenia.html; Translated by sabocat, 17 February 2001

15 Zaşita'nın resmi sitesi: Alliance of Workers Unions of Russia 'Defense of Labor' http://www.geocities.com/CapitolHill/Senate/4580/svedenia.html; Translated by sabocat, 17 February 2001

16 Zaşita'nın resmi sitesi: Alliance of Workers Unions of Russia 'Defense of Labor' http://www.geocities.com/CapitolHill/Senate/4580/svedenia.html; Translated by sabocat, 17 February 2001

Kızıl yıldız üzerinde sıkılmış yumruk amblemi ile mücadele eden Emeğin Müdafası sendikal ittifakı (Zaşita) farklı sosyal meslek gruplarından üyelere sahip ve hemen tüm alanlarda örgütlenme çabası içindedir. Doktorlar, öğretmenler, mevsimlik işçiler, enerji, yerel idari yönetim, belediye memurları, gıda imalatı, dok işçileri, şoförler ve daha birçok meslekten ücretli çalışan sendikal ittifakın sosyal kompozisyonunu oluşturuyor.

Zaşita emeğin haklarının korunması ve geliştirilmesi için, tüm hak savunma metodlarına başvurduğunu, müzakere, toplu görüşme, mahkemeler, grevler, yolların, demiryollarının ve yönetim binalarının blokajı, işletmelerin ele geçirilmesi ve çadır köyleri kurmak gibi sayısız yöntemi gerekli biçimde kullanıyor. Çok sık kitlesel gösteri ve yürüyüş yöntemine de başvuran ittifak örgütleri üyelerinin sosyal materyal ve ruhsal ihtiyaçlarına da yanıt vermek için yılbaşı hediye değişimi, geziler gibi organizasyonlar yapıyor ve kimi zaman maddi destek sağlamaya çalışıyor üyelerine. Ayrıca spor takımı, klüpler vb. oluşturmaya çalışıyor.

Pek çok üyesi mahkeme soruşturması, baskı, işten atılma vb. baskılara maruz kalmış olan Zaşita örgütünün kimi liderleri doğrudan suikaste bile uğradılar. Astrahan Zaşita yerel lideri, örgüt eş başkanlarından Oleg Yurevich Maxakov öldürüldü.

İngiltere ABD Yunanistan ve Ukrayna'da ki kimi sendikalarla irtibatlı olan Zaşita'nın irtibatlı olduğu oluşumlardan birisi de Kazakistan'daki Solidarnost'tur.

Tam adı "Kazakistan İşçi Hareketi Dayanışma" (RDKS) olan Solidarnost, Zaşita'ya mücadele yöntemleri ve siyasal yönelimleri bakımından oldukça benziyor. Bu yanıyla Orta Asya'daki tek mücadeleci sendikacılık oluşumudur. Keza tüm Orta Asya Cumhuriyetleri içinde bağımsız sosyalist yönelimli tek işçi oluşumudur. Zaşita'dan önemli bir farkı ise bir işçi sendikası ittifakı olmasının yanında aynı zamanda Kazak Komünist Partisi (KKP)içinde de yer alan bir fraksiyon ve onun sendikal alandaki mücadele örgütü olmasıdır.

Almatı'da Mart-Mayıs 2000 boyunca süren Metallist fabrikası direniş Lideri Madel İsmailov'un tutuklanması da tam bu dönemrastladı. Uluslararası kampanyaya rağmen izin verilmeyen grevler ve bırakılmayan sendika lideri ve yerel aktivistler oldu. Giderek yarı legal bir alana itildi ve konferanslarını kuzey sınır komşusu RF illerinde yapmaya başladılar.[17] Bu dönemle birlikte KKP Serikbolsın Abdildin Merkezi ile ipler iyice gerilmeye başladı. RDKS uzun zamandır bu gerilimin ya da ayrışma sürecinin bir sonucu olarak yeni bir marksist komünist parti kurma sürecine girdiğini açıkladı.[18] Kazak KP'sini (KPK) RFKP gibi "sözde ulusal burjuvazi" yi ve hatta eski anti-komünistleri içerip aktif kurucusu olan militan unsurları dışlayan bir politikaya sapmakla suçlayan sol eğilim hala tam olarak ayrılıp yeni bir parti kurabilmiş değil.

Gerek Zaşita gerekse Solidarnost örneklerinde sınıf mücadelesinin kitleselleşip siyasal hedefine doğru yürümesinin önünde bölgecilik ve sosyal partnerlik gibi genel olarak benimsenmiş benimsetilmiş değerlerin yanı sıra ana sol partilerin militan taban inisiyatifinden korkan hatta onu engellemeye çalışan rollerini mutlaka saymalıyız. Tüm güçlüklerine karşılık Sovyet sonrası işçi sınıfının ileri bu unsurları, geçmiş değerlendirmesi ve gelecek tahayyülünü doğru bir denge ile kurmaya ama en önemlisi adına mücadele ettikleri insanların doğrudan sesi olmaya çalışmaları anlamında yalnızca bölgeleri için değil tüm dünya işçileri için incelenmeye ve ilişki kurmaya değer süreçler yaratmışlardır.

---

17 http://geocities.com/CapitolHill/Senate/4580/arkhiv.html

18 RDKS merkez Yürütme Komitesi Üyesi _____ __i _____ ile ropörtaj, "_ _____ _____ _____ _____" ____: 52, _____: _____ _ _____, _____: 07.10.2002 http://communist.ru/styles.css

Abstract

Structural transformations in the approach of the social state have been applied under the term of "reform" in many countries of Europe, mainly in Germany. Labor relationships are experiencing various tensions triggered by the effect of the structural transformations made as part of the policies called neoliberalism or the new right. As a result, social security rights are being curtailed, unemployment insurance indexes modified, radical changes made to redirect those on "long unemployment" pay to the labor market, weekly work times increased and made flexible, and the labor law and the social security law are being changed.

The objective of this study is to present the progress of the trend in Germany, proving that it is not independent of the neoliberal trend being experiencing similarly in Turkey and that it is not to be conceived apart from the policies put into practice by the IMF and the World Bank. When considered from a labor perspective, it would be apparent that the seriousness of such attacks lies deeper.

The capital class intends to make progress on its part by curtailing the social and political acquisitions the working class made in the 19th century. As seen in the case of Germany, the very heavy working conditions of workers started to improve in the era of Bismarck as result of struggles by the socialists and various "reforms" were put into practice introducing many acquisitions for the labor, in particular the German Social Insurances system. Recent arrangements, however, do jeopardize such fundamental acquisitions, dragging the working class back into the wild capitalism of the 19th century. The study questions, along with the said dragback, the issue of how much the working class can mobilize its inherent potentials.

Almanya'nın Sosyal Politikalarında "Reform" Adı Altında Uygulanan Yapısal Dönüşümler ve Bu Dönüşümlerin Çalışma Hayatına Etkileri

FATMA ŞENDEN ZIRHLI

Güçlü bir sosyal devlet geleneğine sahip Almanya'nın sosyal politikalarında köklü değişiklikler yapılıyor. 1 Ocak 2005'te uygulamaya konulacak olan yeni kanun değişiklikleriyle, emekçilerin kazanımları budanıyor. Sosyal Demokrat Parti SPD ile Yeşiller Partisi'nden oluşan koalisyon hükümeti, "Gündem 2010" adını taşıyan programıyla, başa geldiği günden bu yana sağlık, eğitim, sosyal güvenlik sistemlerinden, vergi kanununa, iş kanununa kadar sosyal haklarda Almanya'nın tarihinde İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemden bu yana görülmemiş boyutta kısıtlamalar getiriyor. Kamuoyu tarafından "Hartz

IV" yasaları olarak bilinen ve Gündem 2010 programının temelini oluşturan yeni yasal değişiklikler, daha 2002 yılındaki seçimler öncesinde koalisyon hükümetinin gündemindeydi. O dönem adını komisyon başkanının adından alan "Hartz Komisyonu", hükümetin seçimler öncesinde adeta cankurtaran gibi sarıldığı ve sözüm ona işsizliğe "çare" olarak gösterilen bir öneri paketi hazırlamıştı. İşte pandoranın kutusu o zaman açılmış ve sosyal haklar alanındaki kısıtlama harekâtı ortaya çıkıvermişti. Hartz yasalarının dördüncüsü olan bu yasanın, en temel özelliği ise işsizlik sigortasında ve sosyal yardımlarda kısıtlamaların getirilmesi idi.

Adım adım uygulamaya konulan yasa değişiklikleri, ilk olarak, sağlık alanında "reform" başlığı altında gündeme getirilmişti. İlk tepkiyi çeken değişiklik, 1 Ocak 2004 yılında yürürlüğe giren yasayla yapılarak hastalara ve sigortalılara ek yükler getirildi. Alman sağlık sigortasının tanındığı olanakla, özel doktorların muayenehanelerine şimdiye kadar ücret ödenmiyordu. Ancak, şimdi, sigortalı hastalar, alışık olmadıkları bir şekilde muayenehane ücreti ödemek zorunda kalıyordu.[1] 2004'ün başında yasal sağlık sigortasından yararlananların ilaç paralarına getirilen % 10 zamla birlikte "zarurî" olmayan ilaçların da artık reçeteye yazılmaması ve parası ödenerek satın alınması öngörülüyordu. Tüm bu değişiklikler, zaten ellerini ovuşturarak bunların hayata geçirilmesini bekleyen büyük ilaç tekellerinin çıkarı uğruna yapıldı.

1 Ocak 2005'ten itibaren yürürlüğe girecek bu değişikliklerden iş piyasası ve çalışanların koşulları üzerinde en büyük etkiyi yaratacak olanı, kuşkusuz, işsizlik ödeneğinde (parasında) şimdiye kadar görülmemiş bir kesintiye gidilmesi ve işsizlik yardımı ile sosyal yardımın fiilen birleştirilmesidir. Almanya'da işsiz kalanlar, işsiz kalmadan önceki üç yıl boyunca asgari 360 gün prim ödemek koşuluyla, net gelirlerinin yüzde 60'ı oranında işsizlik parası almaya hak kazanıyordu, çocuk sahibi olanlarda bu oran yüzde 67'ye çıkıyordu. İşsizlik sigortasından yararlanma hakkı 32 aya kadar uzayabiliyordu ve eşin gelir durumundan bağımsızdı. Kişi, işsizlik sigortasından yararlanma süresi sona erdikten sonra da işsiz kalmaya devam etmesi halinde, son net maaşının azami yüzde 53'ünü bulabilen işsizlik yardımı alabiliyordu, çocuk sahibi olanlarda bu oran azami yüzde 57'ye çıkabiliyordu. Bu işsizlik yardımı, her yıl yüzde 3 oranında kesintiye uğrasa ve belirli bir seviyede durdurulsa da, gerektiğinde emekli oluncaya kadar alınmaya devam edilebiliyordu.

Bu durum şimdi köklü bir şekilde değişiyor. Yeni düzenlemeyle işsizlik parasından yararlanma süresi 12 ayla sınırlandırılacak. 53 yaşın üzerindekilerde bu süre ancak 18 aya kadar uzayabilecek. 1 Ocak'tan itibaren işsizlik yardımı alan 2 milyon kişiden yaklaşık dörtte biri artık bu yardımdan yararlanamayacak. Normal işsizlik ödeneğinden (parasından) yararlandıktan sonra işsizlik yardımı için başvuranlara, işsizlik yardımı ile sosyal yardımın birleştirilmesiyle oluşturulan "İşsizlik Parası II" hükümlerinden yararlanma hakkı verilecek. Bu ise, fiilen işsizlik yardımının artık ortadan kaldırıldığı anlamına geliyor. Ayrıca "İşsizlik Parası II" artık en son net kazanca göre hesaplanmayacak ve sosyal yardım seviyesine çekilecek, yani "uygun" bir kira yardımı ile Batı Almanya için ilaveten 345 Euro, Doğu

1 Yine 1 Ocak 2005 tarihinden itibaren diş protezinin hastalık sigortası kapsamından çıkartılıp artık hastalara ödetilmesi düşünülüyordu, ancak tepkiler karşısında bunun yerine, hastaların sağlık sigortası prim ödemelerinde diş protezi için gelir düzeyine bağlı olmaksızın sabit bir ek prim yükü getirildi. Sorun böylelikle hileli bir şekilde çözüldü.

Almanya için ise ilaveten 331 Euro para yardımı anlamına gelecek.[2] Görüldüğü gibi, yeni koşullar işsizleri yoksulluğa itecek.

Bu değişiklikler yapılırken kamuoyuna sunulan gerekçeler, elbette "işsizlerin toplumun sırtında yük" oluşturduğu yönündeki açıklamalar ile işsizliği toplumsal bir sorun olarak görmeyen ve insanların kendi bireysel seçimleriymiş gibi göstermeye çalışan liberal görüşten besleniyor. Diğer gerekçeleri ise, büyük şirketlerin ve kuruluşların küresel koşullara ayak uydurma zorunluluğu, Alman ekonomisinin sosyal yardımlar, sosyal sigortalar yükünü artık taşıyamayacak ölçüde zarar ettiği, devletin küçülmesi gereği gibi söylemlerden oluşturuyor. Oysa zaten had safhada olan % 10 oranındaki işsizlik gözönüne alındığında, halen işsizlik parasından yararlananların gelirlerinin birdenbire kesilmesi, toplumsal bir kırılmaya yol açacaktır. Öte yandan, aynı yasal uygulamalar çerçevesinde çalışma süreleri de işverenlerce artırılıyor. Aynı iş daha az sayıda işçiye yaptırılmaya çalışılırken (çalışma sürelerinin arttırılması bu anlama gelmiyor mu?) ve bu durum zaten işsizliği körükleyici bir faktörken, işsizlerin işverenler tarafından çalışmayı istemeyenler olarak gösterilmeye çalışılması ikiyüzlü bir propagandadan başka bir şey değil. 1 Ocak'tan itibaren artık işsizlik yardımından yararlanamayacak olanlar, ki bu sayı yaklaşık beş yüz bin kişiye tekabül ediyor, artık ya sosyal yardım düzeyine inen düşük bir gelirle kıt kanaat geçinmeye çalışacak, daha doğrusu geçinemeyecek veya her geçen gün temel sosyal haklarla korunan standart çalışma koşullarının gerisine düşen ve esnekleşen yeni çalışma koşullarına, dayatılan düşük ücretlere, esnek çalışma sürelerine razı olarak iş bulmaya çalışacak. İş piyasasına bu yoğunluktaki akım, işverenler açısından bir nimet gibi karşılanacak, ücretleri düşürmeleri, işçilerin haklarını daha da kısıtlamaları için onlara fırsat doğuracak. İş bulunsun veya bulunmasın, her durumda emekçi sınıflarının koşullarında ve yaşam kalitesinde bir gerileme söz konusu olacaktır.

Bu değişiklikleri uygulayan hükümetin bu politikaları niçin şimdi ve bu şekilde uyguladığı sorusuna verilecek cevap elbette, bu uygulamaların görünürdeki nedenlerini değil, ardında yatan nedenlerini irdelemeyi gerektiriyor. Bu yapıldığında, uygulananların bütünlüklü ideolojik bir saldırı niteliği taşıdığı görülebilir. Dolayısıyla gidişatı tersine çevirmeye çalışanlar açısından konuyu böyle irdelemek ve irdeletmek önemini koruyor. Ayrıca, Almanya'da tabandan yükselecek ve bu seyri durdurmaya çalışacak bir hareketin gelişip gelişemeyeceği bir başka önemli konuyu oluşturuyor.

Sendikal cepheden ve sosyalist çevrelerden yükselen tepkiye kulak verecek olursak, gerek işçilerin gerekse hizmet sektöründeki emekçilerin son yirmi yıldır hiç olmadığı kadar hareketlendiğini görüyoruz. İşverenlerden ve hükümet cephesinden gelen saldırılara karşı hem örgütlenme düzeyinin hem de ülke çapındaki eylemliliklerin artmasına tanık oluyoruz. Kamu emekçilerinden ve sendikalardan, şimdiye kadar olanaksız gibi görülen güçte ve kitlesellikte eylemlerle karşılık veriliyor. Almanya genelinde, daha pervasız bir şekilde de eski Doğu Almanya bölgesinde hayata geçirilen uygulamalara karşı "pazartesi eylemleri" geniş yankı uyandırdı. Bu eylemlilikleri önemli kılan bir özellik, işyerlerinde karşılaştıkları

2 Michael Heinrich, "Agenda 2010 und Hartz IV, Vom rotgrünen Neoliberalismus zum Protest", *PROKLA, Zeitschrift für kritische Sozialwissenschaft 136 Umbrüche des Sozialstaats, (PROKLA, Eleştirel Sosyal Bilimler Dergisi 136 - Sosyal Devletin Budanması)* Eylül 2004.

işten atılma ya da çalışma sürelerinin uzatılması gibi olumsuzluklara karşı harekete geçen işçilerle ve kamu emekçileriyle, sosyal hakların kısıtlanmasına karşı koyan halkın ve işsizlerin eylemleri ortaklaştırabilme potansiyeli taşıyor olmalarıydı. Ağustos ve Eylül aylarında her şehirde ayrı ayrı olmak üzere, binlerce kişiye ulaşan 'pazartesi eylemleri', Ekim ayına girildiğinde düşüşe geçiyor gibi bir eğilim göstermesine karşın, 4 Ekim'de Berlin'deki 50 bin kişilik katılımla düzenlenen "Hartz IV ve Gündem 2010" saldırılarına karşı gerçekleşen mitingle doruk noktasına ulaştı. Yine 6 Kasım'da Nürnberg'de yaklaşık 90 farklı sendika, örgüt ve gruplardan gelen 10 binin üzerinde kişi, İş Kurumu'na yürüyüş ve miting düzenledi ve sosyal kazanımların budanmasını protesto etti. Bu mitingde de, "Gündem 2010"un hükümet tarafından geri alınması talebi ön plandaydı.

Son olarak 17 Kasım'da hizmet sektöründe örgütlü bulunan verdi. Birleşik Hizmet Emekçileri Sendikası'nın çağrısıyla, ülke genelinde tren, liman işletmelerinden hastanelere, yol, köprü işletmelerine kadar uzanan 70 kamu işletmesinde on binin üzerinde katılımla uyarı grevi yapıldı; miting ve yürüyüşler düzenlendi. Toplu sözleşmelerin feshedilmesine, çalışma süresinin 38,5 saatten 41 saate çıkarılmasına, düşük ücretlere, işten atılmalara, tatil ve Noel paralarının düşürülmesine karşı yapılan bu eylemlere, kamu emekçilerinden beklenilenin üzerinde katılım sağlandı.[3]

Bu mitingler, sendikaların da yorumu dikkate alındığında, esasen Almanya'daki emekçilerin haklarına sahip çıkma yönünde kararlı olduklarını gösteriyor. Bu anlamda hem bu mitingleri ve ver.di'nin hayata geçirmeyi başardığı "uyarı grevi"ni iyi değerlendirmek, hem de daha kapsamlı olarak antikapitalist çerçeveli bir genel grev, genel direnişin örgütlenilip örgütlenemeyeceği üzerinde yoğunlaşmak önümüzdeki sürecin can alıcı konusu olacaktır.

3 www.ver.di.de

Abstract

Neoliberal economic policies that establish the mechanisms of accelerating the capital accumulation have resulted in deteriorating the already unfair income distribution and deepening and globalizing poverty. Together with the preexisting patriarchal social structure, poverty aggravated the oppression on women, a process generally conceptualized as feminization of poverty. Poverty and women have also taken their place on the agenda of institutions such as World Bank that are themselves the causes behind the increasing poverty. Microcredit projects endorsed by World Bank and other similar agencies constructed their discourses on the aims of both reducing poverty and empowering the women. In this paper, focusing on two experiences of microcredit (Bangladesh, and Diyarbakır), a critical evaluation of the discourse and practice of microcredit projects has been developed. It has been claimed that microcredit projects, neither in dealing with poverty nor in empowering women visàvis the patriarchal social relations, could have been nothing more than a power strategy.

Yoksulluk ve Mikro Kredi: Bangladeş ve Diyarbakır Örnekleri

BAHAR YİĞİTBAŞ AKÇA

Bu oturumdaki ilk bildirilerde yoksullukla beraber gelişen muhalif hareketlerden bahsedildi; Arjantin İşsizler Hareketi, Brezilya'da Topraksız Köylü Hareketi gibi. Benim bahsedeceğim mikrokredi uygulamaları ise neoliberal politikalara muhalif değil tam tersine bu politikalara entegredirler ve yoksulluğu yönetme mekanizması olarak işlev görmektedirler. Çünkü neoliberal söylemde yoksulluk, artık mevcut toplumsal sistemin istikrarına tehdit olarak algılanmaktadır, bununla bağlantılı olarak da mikrokrediler, yoksulluğun, toplumsal patlamaya yol açmayacak şekilde yönetilebileceği düşüncesinin bir ürünüdür.

Öyle ki, özellikle 1990'lardan beri ana akım kalkınma programlarına dahil edilmektedirler, hatta 2005 yılı Dünya'da "Mikrokredi Yılı" ilan edilmiş ve 2015 yılına kadar mikrokredi uygulamalarıyla yoksulluğun yüzde 50 azaltılması hedeflenmiştir (Türkiye İsrafı Önleme Vakfı Yayınları, 2003:16).

Sunuşun akışı kabaca şöyle olacak; önce mikrokredi uygulamasının tanımı ve hedefleri aktarılacak, ardından uygulamada öne çıkan grup mantığına kısaca değinilip pratikte yaşananlardan örnekler sunacaktır. Tüm bunları mikrokredi projelerinin ilk uygulaması olan Bangladeş ve yer yer Türkiye Diyarbakır uygulamasından bahsedilecektir.

'Yoksulluğu azaltma ve kadınları güçlendirme söylemi altında gelişen mikrokredi uygulamaları nedir?' sorusunu, bu projelerin uygulayıcıları şöyle cevaplamaktadır: Mikrokredi projeleri iş yapma fikri olan yoksul kişilere gelir getirici bir faaliyette bulunmak üzere teminatsız ve kefilsiz olarak küçük bir başlangıç sermayesi sağlanmasının imkanı olarak sunulur. Bangladeş'te Grameen Bank kredi verme işinde maddi teminat yerine sosyal teminat (5 kişinin bir araya gelerek oluşturduğu gruplarda grup üyeleri tarafından yapılan düzenli sosyal baskı) isteyerek bu uygulamanın öncüsü olarak adını duyurur. Bu özelliği ile de teminat gösteremediği için kredi alamayıp kendine iş yaratamayan yoksulları hedeflemektedir. Proje kapsamında yoksulların grup oluşturmasının yanı sıra kendine güven inşa etme, rakamsal bilgiler, pazarlama ve yönetim konusunda yoksullara eğitimler de verilmekte, mikrokrediden faydalanan borçlular, küçük bir miktar da olsa zorunlu tasarruflara teşvik edilmektedirler. *Kırsal ve/veya kentsel alanlardaki yoksulların* durumunu mikrokredilerle iyileştirmeye yönelik projelerdeki beklenti, verilen mikrokredilerle yoksulları küçük girişimciler haline dönüştürmektir. Bu konumdaki kişilere verilen krediler sonrasında krediyi alanlar daha ziyade kendi hesabına iş görme (selfemployed) diyebileceğimiz türde iktisadi faaliyetlere yönelirler. Uygulamadaki hedef kitle:

- kadınlar,
- küçük ölçekli çiftçiler,
- küçük girişimciler,
- topraksız köylüler,
- izbe alanlardaki düşük gelirliler,
- dilenciler

(Ledgerwood, 1998:11)

Ancak belirlenen hedef kitle içerisinde özellikle yoksul kadınlar ön plana çıkmaktadır. Birazdan değineceğim Bangladeş örneğinde Grameen Bank' ın üye sayısı toplam 3.36 milyondur, bu sayının yüzde 96' sı ise kadınlardan oluşmaktadır.

Yukarıda mikrokredi projeleri uygulayıcılarının bakış açısından kısaca aktarılan hedefleri göz önüne alındığında, girişimcilik kelimesinin bu projelerde sıkça tekrarlanan bir ifade olduğu fark edilmektedir. Yoksulluğun çözümünün bireylerin kendi çabalarıyla gerçekleşebileceğinin altını çizmekte, hatta Grameen Mikrokredi Projesi'nde bu, yoksulların potansiyellerinin değerlendirilmesi, açığa çıkartılması olarak belirtilmektedir. Diğer bir deyişle, "rasyonel kapitalist" bireylerin arttırılması hedeflenmektedir. Dikkat çekilmesi gereken diğer bir nokta, kadınları güçlendirme gibi feminist bir söylem kullanılmasına rağmen aslında kapitalist piyasada meta üretimine tekabül etmediği gerekçesiyle ev emeği görünmez kılınmakta, ev emeği ile sadece tüketici olarak algılanan kadınlar ancak mikrokredi yoluyla girişimci oldukları oranda üretken sayılmaktadırlar.

Mikrokredi projelerinin yukarıda değinilen hali ile uygulanmaya başlanması Bangladeş'te 1976 yılında Jobra köyündedir. Fikir olarak ilk ortaya çıkışı 1973 yılında olmuştur. 1972 yılında doktorasını bitirmiş olarak Amerika'dan dönen Ekonomi Profesörü Muhammed Yunus Bangladeş'te kırsal bir alanda yer alan Chittagong Üniveristesi'ne katılır. M. Yunus, 1976 yılında mikrokredi uygulamasını bir üniversite projesi olarak başlatır. Bangaldeş dilinde kırsal/ köy anlamına gelen Grameen kelimesi 1983 yılında resmi olarak kurulan bankanın da adı olur. 2004 yılı itibariyle bankanın 1,229 şubesi, 44,636 köyde

toplam 11.988 çalışanı ile 336 milyon üyeye sahiptir, ki değindiğim gibi üyelerin yüzde 96'sı kadındır. Bugüne kadar toplam dağıtılan kredi miktarı 4.27 milyar dolardır. Geri ödeme miktarı yüzde 98.69'tır (Yunus, 2004).

Genellikle mikrokredi projeleri bu tarz rakamlar üzerinden değerlendirilmekte ve bu sayılardaki artışlar uluslararası arenada başarı kriteri olarak görülmekte ve Grameen Bank'ın bu uygulaması neoliberal kalkınma politikalarında yoksullukla mücadele ve ekonomik gelişme için yeni bir paradigma olarak pazarlanmaktadır. Örneğin; Amerika Birleşik Devletleri eski Başkanı Bill Clinton ve eşi Hilary Clinton Yunus'u ve projesini desteklediklerini açıkça dile getirmişlerdir (Rahman, 2001: 13).

Birçok kurum kalkınma projelerinin içerisine mikrokredi uygulamalarını dahil etmeye çalışmaktadır (Rahman, 1999: 68). Dünya Kadın Bankası, A.B.D. Uluslararası Kalkınma Kurumu (U.S. Agency for International Development/USAID), Uluslararası Zirai Kalkınma Fonu (International Fund for Agricultural Development/IFAD), Norveç Uluslararası Kalkınma Kurumu (Norweigian Agency for International Development/NORAD), Kanada Uluslararası Kalkınma Kurumu (Canadian International Development Agency/CIDA), İsviçre Uluslararası Kalkınma Kurumu (Sweedish International Development Authority/SIDA) gibi kuruluşlar mikrokredi projelerinin uygulanması ve gelişmesine katkıda bulunmaktadırlar. Hiç kuşkusuz, Dünya Bankası da mikrokredi projelerine katkıda bulunan kuruluşlardan birisidir. Maddi desteğin yanısıra toplumsal fon projeleriyle de mikrokredi uygulamalarını desteklemektedir. 1995 yılında, kalkınmakta olan ülkelerde mikrokredi projelerinin desteklenmesi ve yayılması için, 100 milyon dolarlık bütçeye sahip Fakirin Fakirine Yardım Etmede Danışmanlık Grubu'nun (Consultative Group to Assist the Poorest) kurulması için 30 milyon dolarlık bir fon desteği sağlamıştır. Temel işlevi bir tür altyapı çalışması olarak görülebilecek bu grubun, mikrokredi programlarında takip edilmesi gereken en uygun yöntemleri belirlemek, kadınlara ve fakirlere fon kaynakları bulunmasını sağlamak ana amaçları arasında gelmektedir (Khandker, 1998: 5).

Günümüzde Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'nın çeşitli ülkeleri de dahil olmak üzere, tüm kıtalarda yaklaşık 111 ülkede uygulanmaktadır (Türkiye İsrafı Önleme Vakfı, 2003b: 15). Bu ülkelerden bazıları Bolivya, Kosova, Bosna, Kamerun, Ekvador, Nijerya, Tanzanya, Vietnam, Hindistan, Endonezya, Meksika, Pakistan, Nepal, Senegal, Filipinler ve Çin'dir (Grameen Dialogue, 2004).

Türkiye'de de özellikle 2003 yılından beri mikrokredi uygulaması gündemde yer alan konulardan biri olmuştur. Diyarbakır mikrokredi için pilot bölge olarak seçilmiş ve 11 Haziran 2003'de Türkiye İsrafı Önleme Vakfı Mütevelli Heyeti Başkanı ve AKP Diyarbakır Milletvekili Prof. Dr. Aziz Akgül tarafından başlatılmıştır. Bu proje de tıpkı Bangladeş'teki mikrokredi uygulamalarındaki gibi yoksullukla mücadele kapsamında değerlendirilmektedir, zaten İstanbul'da 9-10 Haziran 2003 tarihlerinde mikrokrediler bağlamında yapılan konferansın başlığı da buna paralel olarak "Mikrokredi Vasıtasıyla Yoksulluğun Azaltılması Uluslararası Konferansı"dır.

Bu proje kapsamında üç yıllık çalışma süresince 4400 kadına kredi imkanı sağlanması hedeflenmektedir. Bu bağlamda Batman, Gaziantep, Kars, Ardahan, Sivas, Erzurum gibi diğer bazı illerde de fizibilite çalışması yapılmaktadır. Diyarbakır Grameen Bank Mikrokredi Projesi bağlamında kadınlara dağıtılan mikrokrediler çeşitli kuruluş ve kişilerin katkılarıyla

finanse edilmektedir. Şu ana kadar dünyaca ünlü spekülatör Soros'un başkanı olduğu Açık Toplum Enstitüsü 100 bin dolar, Vakıfbank 50 bin dolar, Finansbank 25 bin dolar, AKP Diyarbakır Milletvekili Aziz Akgül 10 bin dolar, Nevzat Yalçıntaş 10 bin dolar, Diyarbakırlı Selahattin Altındağ 10 bin dolar ve Ali İhsan Kaya 10 bin dolar vererek mevcut havuzu oluşturmuşlardır. Bu bilançonun açıklanmasından sonra Açık Toplum Enstitüsü 100 bin dolarlık desteğine 100 bin dolar daha eklemiştir (Özkan, 09 Eylül 2004, Radikal).

İlk çalışmalar Diyarbakır'ın Elidolu Köyü'nde ve Hasırlı Mahallesi'nde yapılmıştır. Üyelere verilen 7 günlük eğitimin ardından Diyarbakır'da 18 Temmuz 2003 tarihinde ilk olarak altı kişiye her biri 500 milyon TL olmak üzere mikrokredi çeklerinin başbakan tarafından verilmesi ile uygulama başlatılmıştır, şu anda 100 milyon ile 750 milyon arasında değişen miktarlarda kredi verilmektedir. Eylül 2004 tarihi itibariyle Diyarbakır ve Bismil'de toplam 850 kadın projeye dahil edilmiştir, bunlardan 285 kadın Bismil'dedir. 850 kadın 460 milyarlık kredi kullanmış olup haftalık ödemelerdeki geri dönüş yüzde 100'dür.

Programın başarısı rakamlar üzerinden değerlendirildiğinde aynen Bangladeş'teki gibi bir gözlemden bahsetmek mümkündür, örneğin geri ödemelerdeki rakamın yüksekliği önemli bir kriter sayılmaktadır. Ancak projenin hedeflerinin yoksulluğu azaltmak ve kadınları güçlendirmek olduğu göz önüne alındığında bu başarı söylemi çökmekte ve pratikteki sürecin olumsuzlukları ortaya çıkmaktadır. Üstelik programın kendi işleyiş mantığının da bu olumsuzlukları, erkek egemen ilişki tarzlarını değil aşmak, pekiştirdiği gözlemlenmektedir.

Sunuşun bundan sonraki kısmına projenin işleyiş süreci ve buna dair örnekler vererek yaşanan sorunları ortaya koymaya çalışacağım.

Mikrokredi projelerinde öne çıkan grup mantığını anlatarak başlayalım. Kredi veren kuruluşların kredi dağıtımında tercihleri genellikle alacaklıların gruplar oluşturmasıdır. Örneğin Grameen Bank aynı köyden beş kadının bir araya gelerek bir borç grubu oluşturmasını istemektedir. Bu grubun banka tarafından tanınması için ise bankanın kurallarını öğrenmesi ve ezberlemesi gerekmektedir. Grup bu kuralları öğrendiğinde önce üst düzey bir banka görevlisi tarafından sözlü teste tabii tutulur ve ancak testi geçtikleri takdirde kabul görürler. Bu şekilde kabul görmüş altı ila sekiz arasında değişen sayıda grup (aynı köyden ortalama 30 ya da 40 üye) bir borç merkezi oluşturmaktadır. Yeni bir borç merkezine dahil olmuş kadınlar haftalık olarak yapılan geri ödeme toplantıları (haftalık ödemelerde ödenecek rakamın küçük olmasını sağladığından tercih edilmekte, ancak kadınlar için, yaptıkları işlerden paranın dönüşü düzenli olmadığından haftalık ödemeler sorun da yaratabilmektedir) için buluşabilecekleri bir yer göstermek zorundadırlar. Grubun kurulması ve toplanacak bir yer gösterilmesi durumunda grup borç alabilmek için temel gereklilikleri yerine getirmiş sayılır. Banka belirli zaman periyotları dahilinde gruptaki bireylere borç vermeye başlar. Gruptan önce sadece iki kişiye para verilir ve banka görevlileri en az iki ay boyunca bu kişilerin geri ödemelerini gözlemler ve bu kişilerin sorunsuz bir şekilde bu dönemi tamamlamaları karşılığında gruptan diğer iki kişinin de borç alabilmesine imkan tanınır.

Grupların kurulmasındaki amaç gruptaki her bireyi birbirinden sorumlu kılarak güya sosyal dayanışma ağı oluşturmaktır. Grup mantığının mikrokredi projelerindeki önemini açıklarken *sosyal sermaye* kavramından da bahsetmek gerekmektedir, zira Dünya Bankası

raporlarında projelerin başarıyla uygulanabilmesi için sosyal sermayenin gereği ve önemi vurgulanmaktadır.

Zamanlama olarak sosyal sermaye kavramının popülerlik kazanmasının da denk gelmesi, üzerinde durulmasını gerekli kılmaktadır. Sosyal sermaye yoksullukla mücadelede, varolan dayanışma ağlarının kullanılmasını öngörmektedir, başka bir deyişle insanlar arasında halihazırda yer alan ilişkiler artık bir sermayeye dönüştürülmekte ve bu enformel ilişkiler üzerinden daha formel yeni ilişki formlarının yürütülmesi esas alınmaktadır. Örneğin mikrokrediler bağlamında ele alındığında daha önce kadınlar arasında var olan her türden desteğin (birbirlerine erzak verme, çocuklar için kıyafet değiş tokuşu, okul kitaplarının değiş-tokuşu, vb...) alınan mikrokredilerin geri ödenmesinde bir garanti mekanizması olması öngörülmektedir. Dayanışma ilişkileri, mikrokredi uygulamalarında birbirlerinin borcunu ödeme, arkadaşının borcunu denkleştirme gibi geri ödemenin zamanında ve eksiksiz olarak ödenmesini sağlamaktadır. Bu tarz destek olmaların dışında kimi zaman grup mantığı, üyeleri birbirlerine rakip kılmakta, borçlar düzenli ödenmediği takdirde kendilerinin de kredi alabilme olasılığı riske girdiğinden birbirlerine düzenli ödeme konusunda yaptırımda bulunmaktadırlar. Böylece kurulan dayanışma ağları, neoliberal politikalarla kapitalizmin gereklerine tabi kılınmaktadır. Bu da faizlerin geri ödenmesinde, yani bankanın finansal çıkarlarını sürdürmesinde işine yaramaktadır.

Daha önceleri grup toplantıları yaşanan sorunların paylaşıldığı, tartışmaların yapıldığı bir işlev de barındırıyorken artık bu tarz bir dayanışma ağı işlevinden daha çok paranın geri ödemelerinde bir yaptırım/garanti mekanizması olarak işlemekte ve dolayısıyla yeni borçlar alabilmek için kendi içlerinde bir iç disiplin yaratmaya odaklanmaktadır. Zamanında geri ödeme için birbirlerine baskı yapmaktadırlar, grup içerisinde dayanışma yerine çekişmeler baş gösterebilmektedir. Grup içerisindeki bu baskı ve beraberinde kurumsal yaptırım kadınlar üzerinde o kadar etkili olmaktadır ki bu kendisini geri ödemelerdeki tırnak içerisinde 'başarı' olarak göstermektedir. Bu nedenle kadınlar aynı zamanda finansal kuruluşlar olan mikrokredi projeleri için 'iyi kredi riski' (yani paranın geri dönüşünün neredeyse garanti olması durumu) anlamına gelmektedirler (Goetz and Gupta, 1996: 45).

Grup mekanizması projede geri ödemelerdeki dönüşü kolaylaştırmakla kalmayıp, aynı zamanda projenin işlem maliyetlerinin azaltılmasında da etkili olmaktadır. Grup içindeki üyeler birbirlerinin aldıkları krediyi kullanım yollarının ve geri ödemelerinin takip ve kontrolünü bizzat kendileri yapmaktadırlar, böylece projeyi ek bir külfetten kurtarmaktadırlar. Aynı zamanda grup olma zorunluluğu nedeniyle kişiler üye olabilecek yeni hedefleri belirlemekte de bilgi verici bir işlev yüklenmektedirler.

Grupların bahsedilenler içerisindeki en temel işlevi aslen disipline edici yönüdür. Ki bu disiplin mekanizması birçok başka pratikle de beslenmektedir. Örneğin, haftalık toplantılarda belirli oturma esasları gözetilmekte, örneğin Bangladeş'ten esinlenilen Diyarbakır'daki uygulamada 'grup başkan ve sekreterinin merkez müdürüne göre sol tarafta oturması' istenmekte, 'disiplin içerisinde sıraya girme', selam verme esasları uygulanmaktadır. 'Bir: Ayağa kalk!' komutuyla toplantıdaki herkesin ayağa kalkması gerekmekte, hemen ardından 'İki: Toplantı başlamıştır' komutuyla herkes yerine oturmakta ve toplantıya geçilmektedir. Toplantı sonunda 'Bir: Ayağa kalk!' komutuyla ayağa kalkan grup 'İki: Toplantı bitmiştir!' komutunun ardından sol ellerini yumruk yapıp sallayarak

'Disiplin, Birlik, Cesaret, Çok Çalışma. Başarıyı Ailemize Getireceğiz.' sözlerinden oluşan antlarını okumakta ve böylece toplantı sona ermektedir.

Bahsedilenlerin hepsi disipline edici mekanizmalar olarak işlev görmektedir. Bu yaklaşım "düzen ve verimlilik" düşüncesinin pratikteki bir tezahürü olup düzen sağlandığı takdirde verimli bir üretimin gerçekleştirilebileceği dolayısıyla yoksulluğun aşılabileceği iddia edilmektedir.

Verimlilik ve düzen ilkelerinin borçlulara bir ant olarak ezberletildiğinden de bahsedebiliriz. Bangladeş'te 16 Kural, Diyarbakır'da da 10 Öneri olarak karşımıza çıkan bu ant aslında neoliberal muktedirlerce kabul edilen yoksulluk algısını ve yoksulluğun sebeplerini de ortaya koymaktadır. Yoksulların yoksulluklarının gerekçelerinin kendilerinde yattığına dair inanış mikrokredi projelerindeki 'kurallar'da kendini göstermektedir. Yoksulluğun en temel sebebi olarak gösterilen çok çocukluluk 'aile nüfusumuzu az tutacağız' cümlesinde karşılığının bulmakta ya da yeterince üretken olmayışlarına sebep olarak gösterilen zamanı ve parayı kullanmada kontrolsüzlük, anı yaşama sıfatları bu kurallarda 'tembel olmayacağız', 'rahat peşinde koşmayacağız', 'haftalık kazançlarımızdan biriktireceğiz' gibi cümlelerle karşımıza çıkmaktadır.

Dayatılan bu söylem dışında projelerin üyeleri disipline olmak, sorumluluk sahibi olmak, anı yaşamaktan kurtulmak için projenin uygulanma sürecindeki kural gereği zorunlu tasarrufa yönlenmek zorundadır. Böylece, yoksulları gelir sahibi yaparak "ihtiyaçlarını" genişletmek mümkün olabilecektir. Bu durumda neoliberal "düzenleyicilere" göre düzensiz, tembel, akışkan yoksullar grubunu gelir sahibi yapabilmek için mikrokredi projeleriyle kontrol dahilinde kaynak sağlanması oldukça ideal bir yöntem olmaktadır. Krediler sağlanması yoluyla yoksullar borçlandırılmakta ve yoksulların, özellikle de "yoksul kadınların güçlendirilmesi" söylemi dolaşıma sokulmaktadır.

Ancak "yönetilmeye" çalışılan bu yoksul kavramında özellikle yoksul kadınların ön plana çıkması neden kadınlar sorusunu akla getirmektedir. Projelerin söylemlerinde kaynaklara erişimlerindeki zorluklar ve maddi yoksunluklardan dem vurulup kadınlara dair pozitif bir ayrımcılıktan bahsedilmekte, kadınların kazandıkları gelirleri ailelerine harcadıkları savunulmaktadır. Ancak mikrokredi programlarının bir yandan da kapitalizmin bir parçası olduğu göz önüne alınırsa kadınların seçilmesindeki sebeplere yenileri de eklenebilmektedir.

Birçok araştırmacı uygulamalarda kadınların tercih edilmesine ilişkin, öngörülen nedenlerin dışında gerekçeler de bulunduğunu yaptıkları çalışmalarında belirtmişlerdir. Aminur Rahman (1999) 1994-1995 ve 1997 yazında Bangladeş'in Tangail bölgesinde bir araştırma sürdürmüştür. Bu çalışma kapsamında 295 aile üyesi, 154 Grameen Bank üyesi (120 kadın ve 34 erkek) ve 12 (9 erkek, 3 kadın) banka görevlisi ile görüşülmüştür. Grameen Bank burada erkekleri mikrokredi programının dışında tutarak sadece kadınlara yönelik bir program uygulamaktadır. Bölgede önceki yıllarda dört adet erkek grubu varken, ki aslında önerilen grup sayısı altı ila sekiz arasındadır, buna rağmen yeni gruplar oluşturulmamıştır. Bunun gerekçeleri sorulduğunda erkek banka görevlisinin verdiği cevap dikkat çekicidir:

> 'Üstümüz olan memurlar bizden yeni erkek üyeler edinmememizi ve en nihayetinde bu borçlandırma uygulamasından onları tamamen çıkarmamızı istediler. Daha önce merkezde altı grup ve otuz erkek üyemiz vardı. Kimileri grubu terk etti, kimileri grup arkadaşları tarafından dışlandı, ancak biz bunları yenilemedik.'

'Sahada erkek üyelerle çalışmak zordur. Toplantılara gelmezler, küstahtırlar. Banka görevlileriyle tartışırlar, hatta kimi zaman banka görevlilerini tehdit ederler, korkutur lar. Bu yönde herhangi bir yazılı talimat olmamasına rağmen üstümüz olan memurla rın böyle bir karar almış olması oldukça iyi bir şey.' (Rahman, 1999: 69)

Banka çalışanının bu sözleri özellikle kadınların seçilmesinin borçların geri dönüşü, yatırım amaçlarının başarısı gibi nedenlerle bankanın stratejik bir tercihi olduğunu göstermektedir. Banglades'teki mikrokredi projesi üzerine araştırma yürütmüş olan Helen Todd, "seksenlerin ortalarında erkek merkezlerinde geri ödemelerde yaşanan sıkıntılar sonrasında Grameen Bank'ın projesinde erkek üyelerden kadın üye edinmeye doğru bir geçiş olduğu"nu açıklar (Aktaran Rahman, 1999: 69).

Ancak yine bu noktada bankanın en başta belirttiği hedefleri ile yaşananlar arasında başka bir çelişki göze çarpmaktadır. Banka krediyi kadınlara verirken kimi zaman paranın kullanımı erkeklerin kontrolünde olmakta ancak geri ödeme zamanı kadına yakını olan erkek tarafından gereken para verilip ödemeyi yapması sağlanmaktadır, kimi zaman da kadınlar erkekler tarafından krediyi almaya zorlanmaktadırlar. Bu durum hem banka görevlileri hem de borçlular tarafından bilinmesine rağmen yine de uygulamalar aynen devam etmektedir (Haider, 1996: 146; Rahman, 1999: 71, Goetz and Gupta, 1996). Bu projelerin amaçları arasında yer alan "kadınları güçlü kılmak" ifadesi söz konusu durum ile tezat oluşturabilmektedir. Yine de neden kadınlar seçiliyor sorusunun anlamı artmakta ve yazılı metinlerdeki amacın dışında Banka'nın stratejik çıkarlarının da gözetildiği anlaşılmaktadır. Çünkü kadınlar erkeklere oranla birçok açıdan daha kırılgan gözükmektedirler: Fiziksel anlamda hareketlilik (mekansal yer değiştirme) açısından yine erkeklere oranla daha sabit , dolayısıyla takibi kolay, kültürel olarak da cinsiyetçi roller bağlamında daha utangaç, edilgen ve uysal. Bunların sonucu olarak banka görevlileri için daha güvenilir ve daha disiplinli bir ortam oluşturmaktadırlar, düzenli olarak toplantılara gelmeleri sağlanabilmektedir. Tüm bu özellikler projenin, bankanın daha "sağlıklı", "başarılı" görünür kılınmasına etkide bulunmaktadır.

Kadınların toplumsal cinsiyetten kaynaklanan özelliklerinin bankaların paranın geri dönüşümünü sağlamasında bir garanti mekanizması niteliği olduğu anlaşılmaktadır. Yukarıda değinilen uysallık, itaatkarlık gibi özellikler dışında yine sosyokültürel yapıyla ilintili olarak kadınların "izzet"lerine düşkünlüğü de banka için aynı garanti mekanizması işlevini görebilmektedir. Banglades'teki kadınlar genellikle alçakgönüllülük ve iffetlilik ile özdeşleştirildiğinden kadınların onuru/izzeti erkeklere kıyasla çok daha fazla kırılgandır. Bu durumun yarattığı sonucu Brahman'ın çalışması esnasında görüşme yaptığı kişilerden Vanu şöyle ifade etmektedir:

'Bir kadın ödemesini zamanında yapamadığında borç merkezinde hem arkadaşları hem de banka çalışanlarının sözlü saldırıları sonucu durumundan utanç duyar. Kadının toplum içerisinde böylesine bir utanç yaşaması kadının ailesindeki ve akrabalarındaki erkekler için kötü bir namdır. Hatta grup arkadaşlarının borcunu ödeyemeyen kişiyi bizzat kendilerinin banka ofisine götürmeleri de olası bir durumdur. Bir erkeğin banka binasında günlerce kilitli kalması köydeki diğerleri için hiçbir şey ifade etmeyebilir ama bu bir kadının başına gelirse ailesine ve akrabalarına ve köyüne leke sürecek bir davranıştır. Köydeki herkes bunun dedikodusunu yapar.'

Hatta Vanu yukarıdaki duruma ilişkin somut bir örnek verir. Borcunu ödeyemediği için arkadaşları tarafından bankaya getirilen kadın banka görevlilerince içeride bir odaya alınır ve kapı üzerine kitlenir. Yaşadıklarından dolayı utanç duyan kadın kendisini kıyafetini (sari) kullanarak tavandaki vantilatöre asar (Rahman, 1999: 70).

Mikrokredi projelerindeki kadınları güçlendirme söylemine rağmen pratikte çelişkiler yaşanmakta ve üye kadınlar fiziksel ve duygusal olarak da artan yüklerle boğuşmaktadırlar. Hem gelir getirici faaliyetlerle hem grup toplantıları, eğitimler gibi organizasyon çalışmalarıyla hem de ev işi ve çocuk bakımı işleriyle ilgilenmek zorunda kalmaktadırlar. Katılmak zorunda oldukları haftalık toplantılardaki kurallar gereği gruptaki herkes kararlaştırılan saatte merkezde olmak zorundadır. Gecikmeler söz konusu olduğunda beklenen üye gelinceye değin toplantı başlamamaktadır. Çoğunluk ataerkil aile yapılarına sahip olan bu kadınlar beklenenden geç saatte eve döndüklerinde sözlü şiddetten fiziksel şiddete kadar varan sorunlarla karşı karşıya kalabilmektedirler. Ev içindeki sorumluluklarını aksattıkları suçlamalarına maruz kalabilmektedirler (Rahman, 1999). Tüm bunlara bağlı olarak özellikle projelerdeki ilk yıllarda yaşadıkları sıkıntılar artmaktadır. Bulundukları sosyo-kültürel ortam kadının bu yeni görevleriyle paralel bir değişimi ve değişim hızını göstermediğinden kadınlar bu değişimin çelişkileriyle baş başa kalabilmektedirler. Kadınların özellikle başlangıç aşamasındaki dönemlerde daha fazla şiddete maruz kaldığı, zamanla bu şiddetin azaldığı gözlemlenmektedir (Ahmed, Chowdhury, Bhuiya, 2001).

Karşılaşılan diğer bir sorun ise geri ödeme zamanı yaşanan sıkıntılardır. Çoğu zaman yeni borçlar almaları -hatta kimi zaman tefeciden ya da ürünlerini erken hasatla ucuza satmaları, yetiştirdikleri hayvanları satmaları, dolayısıyla hanenin tüketim ihtiyaçlarını karşılamak yerine elde edilen geliri geri ödemeler için kullanmak zorunda kalmalarıyla kadınların borçları artarak devam etmektedir. Bu durumda kadınlar güçlenmenin çok ötesinde kendilerini tekrar eden bir ödeme döngüsü içinde bulmaktadırlar. Bu duruma bir de ev içinde yaşadıkları yeni gerilimler eklemlenmektedir.

Kadınların maruz kaldıkları şiddetteki artış göstermektedir ki mikrokredi projelerini tek başına ekonomik bir kalkınma modeli olarak görmek ve rakamsal olarak paranın dönüşündeki tatmin edici rakamlar üzerinden değerlendirmek oldukça sakıncalıdır. Özellikle de bu projelerin kadınları hedeflediği göz önüne alınırsa bu projelerin iktisadi veriler dışında da başarılı sonuçlar vermesi hedeflenmelidir. Projelerin uygulandığı bölgelerdeki aile içi yapılar incelenmeli, kadınerkek rolleri analiz edilmeli, proje personeli bu konuda eğitime tabii tutulmalı ve projeler mutlaka sosyal destek ayağını dinamik kılmalıdır. Kadınlar bu tarz kamusal alanlara davet edilirken özel alanları dokunulmaz bırakılmamalıdır.

Bu tarz projelerdeki uygulamalara gelen bir eleştiri de projelerin yoksulları hedef kitle almasına rağmen yoksullar içerisinde de durumu görece iyi olanlara ulaştığı ve yoksulun yoksulu olan kısma ulaşamadığı ve aradaki eşitsizliği arttırdığı yönündendir. Bu da projenin kısa süre içerisinde kendini finansal olarak idame ettirebilme beklentisi ile alakalıdır. Bu nedenle borç verilerken görece daha az yoksul olup daha yüksek miktarda borç alabilecekler tercih edilebilmektedir ki bu da projelerin yoksullukla mücadele amacıyla çelişki yaratmaktadır (Ahmed, Chowdhury, Bhuiya, 2001: 1958).

Her ne kadar mikrokredi projeleri yoksullukla mücadele kapsamında değerlendirilseler

de yine de kapitalist bir ekonomi anlayışının ürünüdürler. Borç veren kurumlar da kendi kârlarını, finansal idamelerini gözetmektedirler. Grameen Bank 1991 yılına kadar %16'lık bir faizle borç veriyorken, 1991 sonrasında faiz oranını %20'ye yükseltir. Bu rakam ticari bankalardaki faiz oranlarından yaklaşık %8 daha yüksektir. Grameen Bank çalışanlarının ücretlerine zam yaptıktan hemen sonra bu artışı banka kârını azaltan bir sorun olarak görür ve kendini idame ettirmek için kapitalist finans ilişkilerinin kurallarına uyarak faiz oranlarını arttırarak çözüme ulaşır. Bankanın politikalarındaki bu değişim özellikle 1990'lı yılların başında kendisini gösterir. Bu yıllarda banka çalışanlarının üzerindeki faiz oranlarına ilişkin baskılar o kadar artar ki bazı banka müdürleri iç çelişkileriyle baş başa kalırlar. Aşağıda yerel bir banka müdürünün Mart 1993'te projenin yönetim direktörü Dr. Yunus'a yazdığı bir rapor bu çelişkiye dikkat çekmek için verilmiştir:

"Son zamanlarda faizleri yükseltmek için birçok yönetici arasında çok büyük bir rekabet var. Ne zaman yönetici arkadaşlarla bir araya gelsek konuştuğumuz tek konu şubelerin yatırım profili oluyor. Bankamızın yatırımlarını arttırmak bizim için önemli, ancak üyelerimizin kapasitelerini de unutmamalıyız. Temel hedefimiz yatırımlarımızı arttırmak olmamalıdır. Grameen Bank'ta aldığımız eğitim asıl üzerinde durduğumuz noktanın üyelerimizin refahı olduğu idi. Fakat birçok olayda yatırımlarımız birinci, üyelerimiz ikinci planda kaldı. Eğer ki bu tavrımızla devam edersek Banglades gibi fakir bir ülkede son derece ciddi sorunlarla karşı karşıya kalabiliriz." (Aktaran Rahman, 1999: 79)

Kadınları güçlendirmeyi hedefleyen bu tarz projelerin yine de varolan ataerkil ilişki ağlarından yararlandıkları barizdir. Hem ailedeki erkekler hem de banka görevlileri bu ilişkileri yeniden üretmektedirler, sosyo-kültürel olarak edindikleri güçlerini bunun devamı yönünde kullanmaktadırlar.

Yukarıda bahsedilen ilişkiler bir fabrika ve orada çalışanlar gibi formel ilişki ağlarından farklı olduğundan dönüşümü daha zor ilişkilerdir. Özel alan bağlamında değerlendirilmekte ve bu alanın dokunulmazlığından güç almakta dolayısıyla kadınların yaşananlardan güçlenerek çıkması için başka birtakım destek mekanizmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Aksi takdirde hedefler sadece metinlerde boş vaatler olarak kalacak, gelişmelerden çoğunlukla erkekler beslenecek, bankalar da görünüşteki başarılı istatistiksel verilerle bu projelerin başarısını belgeleyeceklerdir.

Sonuç olarak, yoksulların cahil, aile planlaması konusunda bilinçsiz, hastalık taşıyıcı, ahlâksız, zaman ve paranın kullanımında kontrolsüz, tasarrufta bulunmayan, tembel, kayıt dışı, akışkan kişiler olarak yeterince üretkenlik sergileyemedikleri ön yargısı ile mikrokredi projeleri tüm bu negatif sıfatlarla tanımlanan yoksulları disipline etmeyi ve sorumlu, üretken vatandaşlar kılarak toplumsal kalkınmayı, yoksulluktan kurtulmayı, kadınları güçlendirmeyi hedefler görünürken aslında sosyal refah devletinin küçültülmesini meşru kılmak ve sosyal bir patlamayı önlemek gibi çok amaçlı bir işlev görmektedir. Bu geniş söylem yelpazesinin gerçekleştirmeyi hedeflediği amaçlarını hayata geçirebilme yetisinden uzak olduğu görülmektedir. Yoksullukla mücadele, yoksullukla savaş tartışmalarında bugün artık sıkça karşılaşılan mikrokredi projeleri, aslında yoksulluğu azaltmanın değil, "dayanılabilir" kılmanın bir yolu olmakta, mutlak yoksulluk sınırı olarak belirlenen günde bir dolarlık gelirin altındaki insan sayısının azaltılması yoksullukla mücadele olarak sunulmaktadır.

Yoksulluğun yapısal nedenlerini göz ardı eden mikrokredi projeleri incelendiğinde

yoksulluğun aşılmasının değil en az maliyetle yönetiminin sağlandığı ve bu esnada da çeşitli kalkınma söylemlerindekine benzer bir biçimde kadınların yoksullukla mücadelede araçsallaştırıldıkları anlaşılmaktadır. Neoliberalizmin bireysel kurtuluşu ön gören ideolojisiyle paralel olarak mikrokredi projeleri de bireysel girişimciliği ön plana çıkartmakta, bu yönü kolektif ve sınıfsal mücadeleye engel oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

Ahmed, Syed Masud; Chowdhury, Mushtaque; Bhuiya, Abbas: 2001
"MicroCredit and Emotional WellBeing: Experience of Poor Rural Women from Maltab, Bangladesh", World Development, vol. 29, no. 11, 19571966.
Goetz, Anne Marie; Gupta, Rina Sen: 1996
"Who Takes the Credit? Gender, Power, and Control Over Loan Use in Rural Credit Programs in Bangladesh", World Development, vol. 24, no. 1, 4563.
Haider, Raana: 1996
Gender and Development, Cairo: The American University Press.
Ledgerwood, Joanna: 1998
Sustainable Banking with the Poor Microfinance Handbook: An Institutional and Financial Perspective, Washington D.C.: World Bank.
Özkan, Funda:2004
"Soros'tan Diyarbakır'a 200 bin dolar", Radikal, 09 Eylül.
Rahman, Aminur: 2001
Women and Microcredit in Rural Bangladesh: Anthropological Study of the Rhetoric and Realitiesof Grameen Bank Lending, Colorado: Westview Press.
Rahman, Aminur: 1999
"Microcredit Initiatives for Equitable and Sustainable Development: Who Pays?", World Development, vol. 27, no. 1, 6782.
Türkiye İsrafı Önleme Vakfı: 2003
Zenginliğin Yaygınlaştırılması İçin Mikrokredi Uygulaması, Türkiye Sorunlarına Çözüm Serisi No: 10, Ankara.
Yunus, Muhammad: 2004
Grameen Bank At A Glance, Bangladesh: Packages Corporation Limited.

Sorular

Çiğdem Çıdamlı: Dört adet soru var, iki tanesi aşağı yukarı birbiriyle ortak gibi görünüyor, çünkü MST örgütlenmesi içinde sosyalistlerin var olup olmadığını soruyor. Diğer soru da MST türü hareketlerin, yeni siyasal toplumsal hareketlerin, eski siyasal ideolojik öncüllerle kopuş içinde olup olmadığını soruyor.

Şimdi kuşkusuz bu iki soruyu birlikte yanıtlamak istiyorum. Çünkü diğer iki soru da aslında bununla paralel yanıtlanabilecek sorular. Açıkçası ben tarafsız değilim bu konuda ama, kuşkusuz ne bir MST aktivistiyim ne de MST önderliğinde programatik olarak bulunmadım dolayısıyla, en azından mesafeli de durabilme şansımız var. Ama sanıyorum ki bu iki soru da yeni toplumsal hareketlerin eski sosyalist hareketler, sosyalist içerikli emek hareketleri yelpazesinde mesela radikallikten farklı olarak basit hareketler oldukları, basit talep ve kitle hareketleri oldukları varsayımına dayanıyor ki, MST örneğinde bunun mutlak ve kesin olarak yanlış olduğunu söylememiz gerekiyor. Çünkü birinci soruyu, sosyalist midir sorusunu zaten tartışma konusu yapmak da çok anlamlı değil, sosyalisttir ama devrimci midir ya da devrimcidir ama ne tür bir devrim programını öngörmektedir sorusu olabilir. Bütün temel metinlerinde ve kongre kararlarında, -ki bu kongreleri altı gün süresince yaklaşık on bin kişilik, birlikte yiyip içilerek yapılan toplantılar olarak gerçekleştiriyorlar.- sonuç olarak devrimci ve sosyalizmi vurgulayan kongre kararlarına ulaşıyorlark. Ayrıca MST'nin bir özgünlüğünden burada bahsedilebilir. MST aşağı yukarı solun bütün teorik, Latin Amerika solunun ve dünya solunun bütün teorik kaynaklarıyla ve odaklarıyla verimli bir ilişki kurmaya çalışıyor, başta Brezilya'nın kısa kır kent gerillası önderi Carlos Madigella'nın mirası olmak üzere Mao Zedung'tan Gramsci'ye, Rosa Luxemburg'dan Latin Amerika'nın ve dünyanın bütün temel teorisyenleri ve pratik önderlerinin mirasını bir Brezilya sentezi içersinde organikleştirmeye çalışıyor. Latin Amerika'da son on yıldır aşağı yukarı, sosyal hareketlerin hızlanmaya başladığı son on yıldır Latin Amerika'nın kendi özgün gerçekleri ve bunun içinde de Brezilya'nın kendi özgün gerçekliğini anlayan, analiz eden buna uygun bir hareket biçimi geliştiren bir sol aydın yaratılması çalışması son derece önemli bir yer kaplıyor. Hatta MST'nin bu konuda çok özgün bir inşacı olduğundan da bahsedilebilir, çünkü başlı başına Latin Amerika'daki gibi ya da Uruguay'daki hareketler gibi beş altı tane hareketi kapsayan klon adı verilen bir ortak Latin Amerika devrimci programı tartışıyorlar bir yandan. Öte yandan da, demin üniversite görevlileriyle birlikte yürüttükleri çalışmadan bahsettim ama bunu doğrudan doğruya Brezilya toplumunun programatik analizine hasredilmiş bir çalışma olarak yürütüyorlar ve bu demin söylediğim iki senede bir yaptıkları yaklaşık on bin kişiyle altı gün süren kongrelerde esasında bu teorik analizleri pratikleştiren ve topluma çeşitli pratik sloganlarla ifade eden manifestolar yayımlıyorlar. Örneğin bu teori ve analizlerinde kendi mücadelelerinin bugünkü oturduğu yer açısından daha önceleri, mesela işgal toprağın reformu herkesin talebi sloganı iki yıllık bir dönemi ifade ediyordu ama daha sonra üretim ağırlıklı vurgular yapmaya başladılar. Dolayısıyla siyasal bir hareket olduğundan, sosyalist bir hareket olduğundan ama kendi politik kökenlerini tanımlama açısından son derece de komple bir hareket olduğundan bahsedebiliriz. Onlar eklektizm eleştirisini bir eleştiri olarak kabul etmiyorlar, Brezilya

gerçeğini anlamamıza yardım ediyorsa, her tür kaynaktan yararlanmamız meşrudur diyorlar. En önemli ama öne çıkan figürleri, Ezilenlerin Pedagojisi'nin üreticisi Paulo Freire. Kamplarında aşağı yukarı okullarında onun resmi asılır, ama aynı zamanda pratik mücadelenin sembolü olarak da Che'yi, başka herhangi bir şahsı değil, Che'yi simgeleştiren bir tarzları var. Burada gerçek anlamda MST'nin siyaseti ne içeriği taşıyor denebilir. MST'nin bildiğimiz anlamda siyasal örgüt olduğundan kuşkusuz bahsedilemez, daha çok bana kalırsa, bütün bu teorik kaynaklar içinde en fazla Gramsci'den etkilenmiş olan ya da kendileri açısından en azından mevcut mücadeleyi, şu an birikim halinde bir mücadele olarak tarif eden bir aşamadalar, dolayısıyla MST'den bahsederken sosyalistler MST hakkında ne düşünüyor yerine, MST'nin bir parçası olan sosyalistler hakkında MST ne düşünüyor demek belki daha doğru. Lula iktidarının yeni liberalizme ve ABD emperyalizminin genel Latin Amerika siyasetiyle uzlaşan tutumuyla da açık bir mesafe oluşturmaya başladılar.

Bir başka soru burada, neden toprak işgal etmek yetmiyor, aynı zamanda süt fabrikası ve organik tarım üreticileri kooperatifi var denmişti.

Şimdi çok basit bir cevap vereceğim, soru soran arkadaşları da bir ölçüde incitmeyi amaçlayacak değil ama toprak yenmiyor biliyorsunuz, toprağı işgal ettiğiniz zaman onun üzerinde üretim yapmanız, orada yerleştirdiğiniz 1,5 milyondan fazla aileyi yaşatabilmeniz, sadece yaşatmanız dışında da oluşturmuş olduğunuz alternatif toplumsal modelle bir başka birikim tarzının, toplumsal bir birikim tarzının mümkün olduğunu kanıtlamanız da gerekiyor. Devrimci harekete düşman bir toplumsal coğrafya içinde varolduğunuz zaman. Aslında MST zaten bunu yapmaya çalışıyor, kendi üretim biriktirme ve ekonomik faaliyet sistematiklerinin yeni bir toplumsal birikim karşı denemesi olduğunu, bunlar çeşitli krizler ve yarılmalar içinde olabileceklerini ama sosyalizmin krizinden sonra kendi yaptıklarının kolektif toplumsal bir birikim sürecinin mümkün olduğunu kanıtlama yönünde atılmış bir adım olduğunu söylüyorlar. Bergama hareketi bir MST hareketi olabilir mi, birebir aynısı kuşkusuz olamaz ama, Bergama hareketi de keşke Türkiye'deki diğer radikal militan toplumsal hareketlerle yeni liberalizme karşı bir talep ortaklaştırabilme şansına hem kendisinden hem diğer hareketlerin oluşturduğu kanallardan mümkün olabilseydi.

Bir tane ideolojik tercihlerden doğru cevap vermem gereken bir soru var, MST'nin eğitim stratejisinin özgürleşme pedagojisine dayandığı ama aynı zamanda güçlü bir örgüt kültürünün de kimlik yaratmak için kullanıldığı bunun bir çelişki olup olmadığı, yeni bir örgütlenme pratiği yaratma açısından soruluyor.

Sanırım soruyu soran arkadaş örgütlenmenin bizatihi kendisinin de iktidar ve egemenlik ilişkilerinin yeniden üreticisi olduğunu düşünüyor –ben buna inanmıyorum tersine halkın örgütlenmesi, halkın demokratik örgütlenmesi kollektif örgütlenmesi aynı zamanda kendi özgürleşmesinin de temel olanaklarını yaratır. Bunun dışında, halk açısından özgürleşme olanağı sınırlarının mümkün olmadığını düşünüyorum. Burada benim demin belki çok kısaca sunuş içinde özetlediğim kendi ritüelleri, kültürleri, örgüt kültürü belki baskıcı, belki hiç alakası olmayan mesela Peru'daki Aydınlık Yol deneyimiyle benzetmiş olabilirsiniz, ama bunu kastetmedim. Son derece demokratik Brezilya köylüsünü aslında insanlığın özü olarak kabul eden, köylülüğün tercihini bu açıdan yeni bir Brezilya toplumunun da yaratıcı değerleri arasına katmaya çalışan bir ritüel söz konusu. Burada bayrak, marş kimlik gibi

şeyler, Brezilya köylüsünün toprak ritüelleriyle de kaynaşarak çok özgün bir kimlik oluşturma geleneği haline geliyor. Bence 1,5 milyon Brezilya yoksulu böyle bir örgütsel ortamı mafyaya yem olmak ya da bununla karşı karşıya kaldıklarında kuşkusuz bu örgüt kimliği içinde ciddi bir özgürleşme olanağı buluyorlar diye düşünüyorum.

Son soruyu çok kısaca okuyarak aynı anda cevaplandıracağım, "devlet bu harekete karşı nasıl bir yaklaşım sergiledi, hangi taktikleri uyguladı, şiddetle bastırmaya çalıştı mı?"

Devletin Lula iktidarı dönemine kadar MST'ye yönelik çok ciddi bir terör hareketi var, ikili bir terör hareketi bu. Birincisi toprak sahiplerinin doğrudan kendi özel güvenliklerinden kaynaklanan bir birlik, çok sayıda MST'li köylü ciddi katliamlarla öldürüldü, hatta ünlü bir bir Brezilyalı fotoğraf sanatçısının, Salgado'nun, MST'ye adadığı bir topraksızlar albümü var ve orada bu katliamlar da çok ciddi belgelenmiş durumda. En son 1996'da Elato'da çok ciddi bir katliama uğradılar, 100'e yakın MST üyesi çok vahşi şekillerde öldürüldü, ama bu tür saldırganlıklar devam ediyor. İkinci bir yöntem devletin doğrudan doğruya kontrgerilla taktikleri, yani bildiğimiz istihbarat taktikleriyle, üçüncüsü MST'nin ekonomik faaliyetlerini denetleme, ekonomik baskı, kooperatiflerin denetlenmesi, hallaç pamuğu gibi atma yoluyla yaptığı şeyler var ve çok yakın bir zamana kadar MST Brezilya toplumu tarafından bir terörist hareket olarak da işaret ediliyordu.

Son bir soru. Neden, süt fabrikası kısmına tekrar gelmeme gerek var mı, tek bir şey eklemek istiyorum. Bu "neden organik tarım üretimi yapılıyor" deniyor. Alternatif bir toplum için kendilerince olanaklarını biriktirmeye çalıştıklarını söylemiştim, organik tarımla, organik tohum üretimi de kuşkusuz bir başka tercihin ürünü. Çünkü onlar organik tohum üretimiyle sadece kendi tarlalarında ürün yetiştirme olanağı elde ettiklerini düşünmüyorlar. Çokuluslu tarım tekellerinin, bütün insanlığın, kadınların, halkların, geleneklerin bütün toplumsal ve tarihsel mirasın tohumlarını da çalarak, tohumlarıyla genetik olarak oynayarak da ellerinden aldıklarına inanıyorlar. Dolayısıyla organik tarım onlar açısından çokuluslu şirketlerin dünyaya yerleştirmeye çalıştıkları yeni tarım kültürü, tarım üretimi kültürüne karşı da bir direnç.

Hakan Tanıttıran: Bana bir soru "İşçilerin sendikalara güvensizliği, sol ve sosyalist partiler için de geçerli mi, sosyalist partilerin hareketle ilişkisi nasıl?"

Şimdi ben işsiz işçiler hareketinden bahsederken işsiz işçilerin sendikalara güvensizliğinden bahsettim. Ancak sendikalı işçilerin de sendikalarıyla ilgili büyük problemleri var Arjantin'de. Ancak, şunu söylemek gerekirse onların deyimiyle Piketerolar haklarını ya da ihtiyaçlarını nasıl alacaklarını biliyorlar. Biz diyor, iktidarla, iktidarın güçleriyle karşı karşıya gelmeden, onlarla boğazlaşmadan istediklerimizi alamayız. Yani zorunlu şeylerle karşı karşıya geliyorlar, iktidarla iktidarın güçleriyle karşı karşıya gelme kapasitelerini ne kadar yükseltirlerse kazançlarının ve başarının da o kadar yüksek olacağını düşündükleri için şunu söylüyorlar: "hiçbir sendika başkanı elinde sapanla barikatın arkasına geçip üzerine vızır vızır yağan jandarma kurşunlarının karşısında sapanla taş atmıyor, asla da atmayacaklar" diyorlar. Onlar daha çok özellikle Arjantin'deki Peronist sendika geleneğinin çarpıcı bir şeyi olarak genel olarak içişleri bakanlığından ya da işte çalışma bakanlığından yemekler arasında üç saatlik randevular kapatarak, sorunları çözmeyi yeğliyorlar, önce de kendi sorunlarını çözüyorlar diyorlar. Bu Arjantin gerçeği, sendikalarla ilişkileri ve güvensizlikleri bu noktada, hiç de haksız değil. Mesela en büyük Peronist sendika

cemiyeti en son askeri darbeyle birlikte çalıştı. Kendi aralarında bir nevi sınıfsal pazarlık geleneği de var Arjantin'de Peronistlerin de etkisiyle büyüyen. Bu pazarlık meselesi işçiler açısından kimi zaman kazanımlar haline dönüşebiliyor, Peronist sosyal devlet ya da sosyal uygulamalarla ama işsizler açısından, yoksullar açısından, dışlanmışlar açısından pazarlıkla kazanılabilecek hiçbir şey yok, onlar adına pazarlık edilebilecek hiçbir şey yok.

Sosyalist parti ve sol partilerle ilişkileri problemli, en büyük dertleri de yine kendi ifadeleriyle sol partilerle, sosyalist partilerle, komünist partilerle bir aidiyet ilişkisine girdiklerinde mas edileceklerini, onlara tabi olacaklarını ve hareketin özgüllüğünü kaybedeceğini ve en çok da kendilerine yarayacak kazanımların doğrudan havuza gitmeyeceğini düşünüyorlar, çok da haksız değiller.

Çiğdem'le beraber bana da sorulan soruya ben birşeyler söylemek istiyorum. Okuyayım ben soruyu, "Yeni sosyal hareketlerin eski hareketlerden farklarından biri olarak programlarının nispeten ikincil olduğu söylenebilir mi? MST ve Arjantin'de, Zapatistalarda ideolojik bilimsel konumlanışlar ve kopuş açık açık belirtiliyor. Piketerolar tamamen kendiliğinden hareket olarak görülebilir mi?

Şimdi benim gördüğüm '70'li yılların radikal hareketlerinin, devrimci hareketlerinin, gerilla hareketlerinin askeri darbeler sürecinde yenilgilerinden sonra tekrar kendilerini toparlayıp ortaya çıktıkları görülmüyor, yani tekrar kendisini toparlayıp büyüyen bir harekete hiç ben rastlamadım. Bir tek Kolombiya'da FARC örneği devam ediyor, o da hiç yenilmedi. '60'lı yıllarda başlayıp gerilla hareketine dönüştü ve yenilmedi. Ama başka bir şey oluyor, benim sermayenin ikinci küreselleşme deneyi diye tanımladığım soğuk savaşın bitmesinden sonra koşulların değişmesi ve neoliberalizmin tüm çıplaklığıyla o bölümlerde gerilemesi, sermayenin kendi suretinden kapitalizmin kendi suretinden bir dünya yaratması sürecinde yarattığı yoksulluk, işsizlik vb. şeyler toplumların oradaki halkın kendi sorunları çerçevesinde örgütlenmesine bu örgütlenmelerin her birinin önemli ölçüde karşı karşıya gelerek, doğrudan mücadele ederek, çatışarak, vuruşarak zorla haklarını alma özellikleridir, bundan dolayı başarılı hareketlerdir. MST Brezilya'daki eğitim sisteminin yapısını değiştirmiştir, yasal olarak hatta, hangi ay, hangi gün okula gidileceği, hangi saatte okula gidileceğine kadar bir direnişle bunu tarımdaki üretim saatleri ve gençlerin, çocukların üretimde çalışmasıyla okul, okuması arasındaki ilişki üzerinden dönüştü ve yüzde doksan oranında, çok ciddi bir oran yüzde doksan oranında Brezilya'da okula gitmeyen çocuğun okula yazılması sağlanmıştır. Arjantin'de bilmiyorum, Arjantin işsiz işçiler hareketi iş kazanmıştır, sosyal yardımların sürmesini sağlamıştır v.s. Bu hareketlerin ikisinde de eski sol siyasi hareketlerin o dönemleri geçirmiş kadınların başlangıçta önemli bir payı vardır, kendi yaşadıkları deneyimlerden ders çıkararak davrandıklarını düşünüyorum. Zapatistalar da dahil olmak üzere hepsinde bir eski kadronun varlığından söz edilebilir, başta MST olmak üzere heteredoks bir marxist hareket olarak kendilerini tanımlamaktadır. Arjantin işsiz işçiler hareketinde çok sayıda iş örgütleyen eski sendikalı sosyalist ve komünist partisi üyesi işçi vardır, teşekkür ediyorum.

Hakan Güneş: "Rusya'daki tepkisizliğin bir nedeni de özelleştirme sırasında mafya egemenliğinin artması olabilir mi, bu çerçevede SEWA 'nın yerini Rusya örneğinde mafya mı almıştır" diye bir soru var.

Evet, yani eğer evet hayır demek gerekiyorsa evet diyebiliriz, özellikle kendi hesabına çalışan insanlar –bu sözü SEWA meselesinden ödünç alarak kullanıyorum–, alanında mafya

etkinliğinin daha belirleyici olduğunu, pazarlarda sokak satışı yapılan yerlerde, o küçük küçük tezgahlarda satılan sigaradan meyveye, sebzeye, ekmeğe ne varsa, evde pişirilen ekmek vs. bütün bunlar çok sayıda ve çok yerde kentlerde oluyor. Dolayısıyla önemli bir kesimi kapsıyor ve bunların bir mafya grubu, grupları tarafından baskı altında tutulduğu rüşvetlerin alındığı, gerektiği zaman zor kullanıldığı bilinen şeyler. Yalnızca bir uyarı yapmak istiyorum. Bu alanla biraz sınırlı tutmakta yarar var, çünkü yöntemsel olarak, hani bu Rusya'da yaşanan dönüşüme, hareketli hareketsizliğe vb. kriminalleştirilen bir yerden bakmanın önemli zaafları var, çünkü bizatihi devletin pozisyonu, egemen diğer aygıtların rolünü gözden kaçırmaya neden olabilecek bir özellik taşıyor ona özen göstermek lazım.

Diğer soru, "eski Sovyetler Birliği ülkelerindeki taban hareketlerinin kendi aralarında bir koordinasyonu var mı?"

Şimdi herhalde benim anlattığıma atfen söyleniyor, taban hareketi derken şöyle netleştireyim, çeşitli şeylerin taban hareketi olabilir, ben militan sendikacılık örneği olarak Zaşita ve Solidarnost'u vermiştim. Yani bu müdafaa ittifakı ve Rusya'dan ve Kazakistan'dan, evet zaten Zaşita ve Solidornost kardeş örgütler gibi, programları aynı, iletişim içersindeler, aynı zamanda peki başka nerede var, Ukrayna'da var, bunun dışında bazı yerlerde gerçekten Türkmenistan'da olamayacağını tahmin edebiliyorsunuzdur hani Türkmenbaşı hakkında hepimizin bildiklerinden. Tacikistan endüstrisinin çökmüş olması nedeniyle şey ama hani bir sol damar enteresan bir şekilde var, Moldovya diye sayabiliriz. Burada bunlar kendi aralarında ittifak içinde ama kayda değer olan Ukrayna, Kazakistan ve Rusya Federasyonu'ndaki bu sendikal, militan sendikal eğilim isimlerini andığım. Peki partiler düzeyinde var mı ? Evet, yani en bildiğimiz Züganov'un temsil ettiği Rusya Federasyonu Komünist Partisi yani gelenekselden en büyük gövdeyi alan çizgi, evet var ve bu hemen her ülkede aynı isimle, Türkmenistan'da yok, Özbekistan'da yok yani yasaklandığı için, ama diğerlerinin hepsinde var Azerbaycan'da dört tane falan var hatta, aynı çizgide. Ama bazı yerlerde ciddi güçler oluşturabiliyorlar, mesela Kazak Komünist Partisi'nin en azından oy tabanı, gerçekten serbest bir seçim yapıldığını varsayarsak, herkes kabul ediyor ki evet yüksek bir oy oranı olur. Rusya'da biliyorsunuz, ortalama üçte bir seçmen ilgisine mazhar, yüzde kırka kadar çıkmıştı bir ara, '96'da. Kırgızistan'da seçimler çok şaibeli olmasına rağmen birinci parti ama partilerin temsiliyet sistemi bizden farklı olduğu, hani başkanlık sistemi olduğu için bu parlamentoya yüzde beş biçiminde bile yansımıyor, çok komik bir şey. Peki bunların ideolojik pozisyonları ne, sosyal demokrat bir program Züganov'u örnek alarak söyleyelim, hepsi birbirini takip de ediyor taklit de ediyor, işçi sınıfının tabandan gelebilecek herhangi bir hareketin önünde bir bariyerler II. Enternasyonal taklitlerine benzetebilirim, hatta daha kötüler. Keşke olmasalardı diyeceğim ama bu sadece bir temenni geriye dönük.

Ama SBKP bittikten sonra oluşan bu ana gövdeden bir de tabi muhalif eğilimler var, görece bu bürokratik mekanizmaların içerisine hapsedilmiş ve sadece parlamenter kanalda mücadeleyi ya da bir şeyler yapmayı hedefleyen, sosyal demokrat, Çin'e öykünen, hem İsveç hem Çin'e bakan enteresan bir aranış, teknokratik, bundan farklılaşan işte Rusya'da hepimizin belki en çok bileceği Ampilov ve Tulkin'in temsil ettiği, bunun dışında tabi Andreva'lar var. Fakat çok ilginç hemen devamındaki soruyla bağlamak istiyorum. Ekim Devrimi öncesi mücadele geleneğinden yararlanabiliyorlar. Şöyle söyleyeyim aslında

yararlanıyorlar. Nina Andreva Gorbaçov dönemi tartışmalarında, (şimdiki Petersburg) Leningradlı yanlış hatırlamıyorsam kimya dalındaydı bir profesör; bu sürecin sosyalizme ihanet olduğunu yazdı, Stalinist yani katı Stalinist bir pozisyon olarak anılıyor onun söyledikleri, ama çok net, o mektubu çok etki yarattı, o dönem Sovyet basınında yer aldı. Sosyalist itirazın bayrağı oldu bu kadın, sonra Züganovlara katılmadı doğal olarak, ayrı bir parti kurdu, iki buçuk üç yıl önce işçi milisleri kurdu. Silahlı değil ama ona da meyledercesine, fakat çok komik yani bunu açık açık kurdu ve tabi ki hemen topladılar. Yani evet geçmiş deneylerden yararlanıyorlar ama o kadar kopuk ki o, hani sosyalizmin bir biçimiyle beğeniriz beğenmeyiz şu veya bu sıfatı ekleyebiliriz ama sonuç olarak sosyalizm bir biçimiyle vardı. Fakat şu yoktu, yani mücadeleden kopmuş bir parti hayatı yaşandı, dolayısıyla o başka ülkelerle dayanışma anlayışından tutun her şeye yansıyordu, zaten bildiğimiz gibi. Dolayısıyla geriye kalan sosyalistler evet böyle, gerçekten samimiyetle sarıldığında da açık milis kurma yoluna gidip ertesi gün bütün milislerini toplatacak bir pozisyona düşüyorlar. Bilmiyorum belki açıklayıcı olmuştur.

Bahar Yiğitbaş: Sorulardan bir tanesi "mikro kredi ve banka yerine kadın kooperatifleri çözüm olabilir mi?" diyor.

Kolektif üretim ve örgütlülüğün söz konusu olduğu, demokratik karar alma mekanizmalarının gerçek anlamda işletilebildiği ve mikro kredidekinin tam tersine sözde değil ama gerçek anlamda dayanışma ağlarının kullanılabileceği ve madem ki kadınları hedef alıyor, bu durumda kadın olmaktan kaynaklanan sorunlarla ilgilenmek üzere ciddi bir ayağının bulunacağı örgütlenme tarzları tabi ki bir çözüm olabilir. Yalnız kooperatiflerde de bir takım sorunlar yaşandığını biliyorum ama bunların aşılabileceğini düşünüyorum.

Diğer bir soru; "alınan kredileri daha çok hangi alanlarda sektörlerde kullanıyorlar, bu durumda eşleri hayatlarındaki diğer erkekler ne kadar müdahil oluyor" diye soruyor.

Daha çok Diyarbakır'a referansla cevap vereceğim, gördüğüm kadarıyla öncelikle aslında acil tüketim ihtiyaçları karşılanıyor evin, veya mesela tarlada hasat, ürün ekme zamanı, o sırada tarlaya gübre lazım, bunun üzerine gübre alıyorlar, kendileriyle ilgili işler yapmaya kalktıklarında tülbent, nevresim, elişi ya da hediyelik eşya gibi malzemeleri karşılayabiliyorlar yada çoğu zaman da gördüğümüz kocalarının işlerine yarayacak bir takım şeyler oluyor. Mesela genellikle kocaları seyyar satıcılık yaptığı için, ona bir tezgah alma ve onun malzemelerini karşılama söz konusu oluyor. Ya da eşlerden bir tanesinin cam dükkanı açtığını hatırlıyorum. Kocalarının bunlara müdahalesi dediğim gibi zaten aslında işsizlik çok ciddi anlamda var ve para gelirse nereden gelirse gelsin şeklinde baktıkları için eşlerini aslında onlar kendileri de teşvik ediyorlar krediyi almaları yönünde, ama borçlarla uğraşan çoğunlukla tabi ki kadınlar oluyor. Banka görevlileri de krediyi verdikleri zaman aslında erkeklerin krediyi kullandığını biliyorlar, banka görevlileri bunu bilmelerine rağmen ses çıkartmıyor, şöyle bir yaklaşım gözetiyorlar, tamam olabilir erkekler kullansın ama kadınlar bunun bir noktasında parçası olsunlar şeklinde, işte eğer ki seyyar satıcılık yapılacak ise kadın o domatesleri arabaya yükleyen kişi olsun bari gibi bir yaklaşımları var.

Soru: Birleşik İşçi Sendikası kapatıldınız ama sanırım örgütlenme devam ediyor ama şimdiye kadar ne kadar işçi örgütlendi, özel bir çaba var mı bu konuda, yöntemler izliyorlar mı. Çünkü çalıştıkları bölgede yoğun tekstil var ve orada evde çalışan, ev eksenli çalışanlar kooperatifi var, örneğin onlarla iletişim kuruyor musunuz, görüşüyor musunuz?

Ben müdahale etmek istemiyorum ama bir kadın örgütü üyesi olarak ben cevap verebilir miyim. Şöyle bir sorun var yaklaşık iki sene önce kurulan bir sendikayız pek çok konuda da tecrübesizliklerimiz var, deneyim aktarımlarımız yok, geçmişten gelen bir geleneğimiz yok sendikacılık anlamında, fakat şunu söylemek istiyorum biz kadın sorununa feminist bir yaklaşımla bakmamakla beraber sistem içersinde değerlendiriyoruz ve özellikle kadın işçileri, enformel sektör işçileri, eve iş alan evde çalışan, hizmet sektöründe çalışan diyebileceğimiz kadın işçilerin İkitelli gibi Ümraniye gibi Sarıgazi gibi bölgelerde yürütülen atölye gibi bir kadın komisyonu çalışması başlatmayı düşünüyoruz. Diyeceksiniz ki bu zamana kadar niye böyle bir şey başlamadı. Bu dönemki sorunumuz aslında kadınların sendikaya çok fazla gelip gitmemeleri, sendika üyesi olmamaları aynı işçi kadınlarda tekstil sektöründe atölye içinde çalışan kadınlarla birlikte davranmak lazım. Bu anlamda kadın komisyonu çalışması yapacağız önümüzdeki dönemde. Bu komisyon çalışmasında bildiğimiz klasik bir kadın çalışması yani bir kadın çalışması nasıl yapılır, bunun sorunlarına dair, ülkenin politik gündemi üzerinden iddia ve prensibi olan, bölgenin insanını tanıyan öbür insanın ihtiyaçlarını tespit eden, proje sürekli olarak sosyal hayatta işçi mahallesindeki kadınların gerçek hayatta sorunları üzerinden orada anket çalışması yaptık, onlar için esaslı ve öncelikli sorunları tespit ettik. Bu sorunları arkamıza alan bir kadın çalışması yapmaya başlayacağız.

OTURUM 4.1

GELENEKSEL SINIF HAREKETİNDE ALTERNATİF AÇILIMLAR

YÖNETEN:
TOLGA TÖREN

KONUŞMACILAR:
ASLIHAN AYKAÇ
TUFAN SERTLEK

Abstract

This paper aims to look at how labor responds to the challenges it faces in the era of globalization. More specifically the discussion will focus on how the responses from different levels, whether national, regional or international, work towards bringing about favorable conditions for labor. The paper interrogates not only the institutional approaches but also other alternatives that have not been realized but may be beneficial in the future.

The first section of the paper will deal with what kind of changes globalization brings for labor, in relation to the political and economic structures both at national and international levels. The most important global transformation that affects labor is the expansion of the triangular relationship of capital, labor and the state from the national to the global level. The continuous disintegration of temporal and spatial boundaries with globalization, implies external changes such as an expansion of domains for each of the actors in the above relationship or organizational changes, as well as internal changes that have more to do with the composition, such as the increasing diversity of labor and internal dynamics as in the case of nationstates' neoliberal commitment.

Second section will look at labor's response to globalization at various levels, from national to regional to global. The basis of labor organization range from sectoral to communal or to political arena, which present labor activism in different contexts. Looking at labor activism at different levels in relation to several organizations from trade unions to labor confederations to supranational organizations, we see that although their efforts are intense, they have not yet succeeded in recovering labor's current demise. As the already existing activism of organized labor proves itself inadequate in dealing with the challenges of globalization, there emerges a need to interrogate alternatives that may respond to new conditions.

The final section will cover future alternatives for labor activism. The first part will look at "social movement unionism" as an alternative form of organization for labor. The second part will discuss the possibility of core labor standards becoming legally binding at the global level. A possible consensus on core labor standards has to be put into practice through an enforcement mechanism at the global level. The purpose of looking at future alternatives in labor activism is not to come up with a prescriptive statement but to pose questions as to what direction global labor movement may follow in the future.

İşçi Sınıfı Örgütlenmesinde Alternatif Açılımlar

ASLIHAN AYKAÇ

Giriş

Bu çalışmanın amacı, küreselleşme tehdidi altındaki işçi sınıfının sosyal ve ekonomik dönüşümünü anlamak ve bu dönüşümün örgütsel harekete nasıl yansıdığından yola çıkarak alternatif reform önerileri üretmektir. Küreselleşme sürecini belirleyen neoliberal ekonomi politikalarına karşılık işçi sınıfı hareketinin mücadele stratejilerindeki değişimleri anlayabilmek için öncelikle işçi sınıfının küreselleşme sürecinde geçirdiği sosyal ve ekonomik dönüşümle-

ri tanımlamak, bunu takiben sınıf hareketinin kurumsal yapısındaki dönüşümü ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde incelemek gerekir. Küreselleşmenin özellikle gelişmiş ulaşım ve iletişim teknolojilerinin sonucunda artan sermaye hareketliliği ve sermayeye davetkâr bir ortam sağlamak isteyen devletlerin işçi hareketini engelleme politikaları işçi sınıfının dönüşümünde dışsal etkenleri belirlerken, işçilerin sektörel dağılımındaki değişimler, örneğin hizmet sektörünün sürekli büyümesi ve buna karşılık tarımın ve endüstriyel sektörlerin küçülmesi, yeni üretim modelleri, özellikle esnek uzmanlaşma ve üretim sürecinin küçük parçalara ayrılmasıyla ortaya çıkan yarızamanlı veya kısa dönemli çalışma formları, kadınların ve çocukların işçi sınıfına kalıcı bir biçimde dâhil olmaları sınıfsal dönüşümün içsel dinamiklerini gösterir. Bu dönüşümün örgütsel harekete ne derecede yansıdığını anlamak için de hareketin kurumsal yapısına farklı düzeylerde bakmak gerekir. Son olarak da, kurumsal yapının analitik bir eleştirisinden yola çıkarak sınıfsal harekette alternatif açılımlar değerlendirilebilir. Bunlar içinde diğer toplumsal hareketlerle ortak çalışma, uluslararası standartların yaptırımının arttırılması ve özerk denetim mekanizmalarının geliştirilmesi sayılabilir.

I. Küresel Dönüşümler: İşgücüne Yansımalar

Küreselleşme ekonomi, politika, kültür ve sosyal alanlarda bir takım yapısal dönüşümlerin toplamı olarak görülebilir. Kimileri bunun hali hazırda var olan uluslararası bir sistemin yeni bir evresi olduğunu savunurken –örneğin dünyasistemi perspektifi– kimileri de küreselleşmenin bütünsel bir gelişmeden çok eşzamanlı bir grup bölgesel hareketin toplamından ibaret olduğunu savunur. Bunun dışında söz konusu dönüşümlerin dünyanın farklı bölgelerinde farklı etkiler yaratmasından dolayı aslında bir değil birden fazla küreselleşme yaşandığını söyleyenler de vardır (Jenson ve Santos 2000). Ayrıca, küreselleşmenin kaynağı olarak bilgi, iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmelere odaklananlar da bulunur (Castells 1996). Bu dönüşümler devam ederken küreselleşmeyi tanımlamak ve etkilerini irdelemek özellikle bu çalışmanın amacı için hem gereksiz hem de ilgisiz olacaktır. Bunun yerine bu bölümde işçi sınıfının sürmekte olan bu küresel dönüşümlerden nasıl etkilendiğine odaklanacağım.

İkinci Dünya Savaşı sonrasından 1970'lere kadar olan dönem, ulusdevletlerin uluslarını, ulusal ekonomilerini ve devletlerini yeniden inşa etme yolundaki kararlılıkları sebebiyle birçok akademisyen/araştırmacı tarafından yeniden yapılanma dönemi olarak adlandırıldı. Bu hem savaştan çıkan ülkeler için hem de bağımsızlıklarını yeni kazanmış sömürge devletler için geçerliydi. Ulusal ortamdaki aktörlerin ilişkileri ve hareket alanlarının ulusdevlet sınırlarıyla belirlenmesi bu aktörler arasında karşılıklı bir bağımlılık olmasına yol açmıştır. Bu dönemde ekonomik kalkınmanın en önemli modeli olan ithal ikameci sanayileşmeye göre, ekonomik kalkınma devletin korumacı politikalarına dayanmaktadır (Gereffi 1994: 211). Devlet denetim çerçevesini, devlet, işgücü ve sermaye arasındaki ilişkilerin sürekliliğini korporatist yapılar ve/ve ya sosyal hizmet politikalarıyla garantiye almıştır. Her iki durumda da sermayenin işgücünü sömürme eğilimi devletin toplu görüşmelerdeki hakemlik konumu aracılığıyla işgücünü desteklemesiyle dengelenmiştir. Korporatist modellerde toplu görüşmeler sermaye ve işgücü çıkarlarını işçi ve işveren örgütleri aracılığıyla temsil etmekteydi. Örgütlülük de hakların garantisi olarak görülmekteydi. Sosyal devlet modellerinde ise işgücü yaygın sosyal hizmetlerle ve sosyal güvence ile desteklenmiş ve

hatta bazı sosyal devlet modelleri metalaşmayı engelleyici politikalarıyla işgücünün çalışma zorunluluğunu ortadan kaldıracak güvenceler sağlayarak işgücüne çalışmama seçeneği sunmuştur (EspingAndersen 1990). Bu dönemde işgücünün siyasal ve sosyal ortamlardaki temsili, sendikalar ve siyasi partiler aracılığıyla yapılmaktaydı ve yüksek orandaki sendikalaşma, siyasi arenada boy gösteren sosyal demokrat ve işçi partilerinin de işbirliğiyle işçi sınıfına güvenli bir konum sağlamaktaydı. Her ne kadar çevre ülkelerde işçi sendikaları ve partileri gecikmiş olarak ortaya çıksalar ve daha çok ulusal kurtuluş hareketleriyle özdeşleşseler de işçi sınıfı örgütlenmesinin en önemli ve yaygın modeli olmuşlardır. Aslında sendikalar ve işçi partileri bu dönem boyunca hem merkez hem de çevre ülkelerde en yaygın örgütsel modeller olmuşlardır.

1970'lerde küreselleşmenin belirginleşmesiyle sermaye, işgücü ve devlet arasındaki üçlü ilişki küresel düzleme yayılmış, ulusdevletin bu üçlü ilişkideki ve küresel ortamdaki rolünü belirsizleştirmiştir. Merkez ülke ekonomilerinde büyümenin durgunlaşmaya başlaması yeniden yapılanma döneminin bitişini işaret ederken, ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sermayenin kâr payını yükseltmek için giderlerin –hem vergi hem de işgücü giderleri daha düşük olduğu yerlere kolayca taşınabilmesini sağladı. Bu şartlar altında, çevre ülkelerde yaygın olan ve kalkınmaya etkisi bu ülkelerin yapısal konumlarını değiştirmeye yaramayan, kapalı ekonomi ve korumacı politikalara dayalı ithal ikameci sanayileşme, ekonomik bir stratejiden çok ekonomik bir yük olarak algılanmaya başladı. Ekonomik büyüme için sermayeyi ülkelerine çekmeye çalışan devletler, işgücüne güvence sağlamak adına sermayenin kâr paylarını zorlayan denetim çerçevelerinden vazgeçtiler. Birçok örnekte, toplu görüşme mekanizmaları dağıldı, işçilere sağlanan sosyal hizmetler büyük oranda azaldı ve devletler işgücünün kaybı pahasına sınırlarını yabancı sermayeye açtı. Buna göre, "Bu senaryoda ulus devletler için kalan tek rol, işveren için istihdamın sosyal maliyetlerini azaltarak, vergi indirimi yaparak, eğitimli ve vasıflı işgücü sağlayarak ve yerel işçi hareketinin uysallığını (yasamayla, baskı yoluyla veya her ikisiyle) garantileyerek içe dönük yatırım için uygun bir rejim sağlamaktır." (Upchurch 1999: 3). Hükümetler için ekonomik serbestleşme dünya piyasasıyla bütünleşmenin yoluydu. Bunun için en önemli yol doğrudan yabancı yatırımı ve çokuluslu şirketleri çekecek olan özelleştirmeydi. Özel sektör için bu, keşfedilecek ve hatta sömürülecek yepyeni bir dünyaydı. Gelişmekte olan ülkeler ve Yeni Sanayileşmiş Ülkeler sadece ucuz işgücüyle değil aynı zamanda yeni pazarlarıyla da büyük sermaye için verimli topraklar sundular. Castells'e göre "yeni kalkınmacı devlet", şirketlerini dünya piyasasındaki rekabette başarılı olmaları için üretkenliklerini arttırmaları yönünde destekledi (Castells 1996: 89). Buna göre GSMH, ulusal politikalar, ulusal pazar, milli ekonomi gibi kavramlar tartışmalardaki merkezi konumlarını yitirip küresel ekonomide çokuluslu şirketlerin, yabancı yatırımın, küresel finans sisteminin ve dünya pazarının değerlendirmesinde kullanılan analitik araçlar haline geldiler (Frenkel & Royal 1997: 11). Devletlerin sermaye karşısında güç kaybetmesi işgücünün hem ulusal hem de küresel alanda kırılganlığına sebep oldu; bununla birlikte, artan çeşitlilik, işçi hareketindeki bölünmeler, sendikalaşma oranındaki azalma, sendikaların ve onları destekleyen siyasi partilerin siyasi güçlerinin azalmasıyla işgücü ve işçi örgütlenmesinin içsel dinamikleri de değişti.

Devletin değişen rolüne ve devlet, işgücü ve sermaye arasındaki üçlü ilişkiye bakıldı-

ğında, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (WB) gibi uluslararası finansal kurumların yanı sıra, GATT'ın devamı olan Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) de ulusdevletlerin dışa açılma sürecini hızlandırmadaki ve neoliberal ekonomi politikalarının özellikle gelişmekte olan ülkelere dayatılmasındaki rolüne bakmak gerekir (Gereffi 1995: 104). Bu uluslararası finansal kurumların rolü iki yönlüdür. Birinci rol liberal ekonomik görüşlerin, özellikle gelişmekte olan ülkelerde uygulanan eğitim programları, siyasi liderlere tavsiyelerde bulunan akademik ekonomistlerin katkısıyla veya sadece bu görüşleri destekleyen yayınları aracılığıyla küresel olarak yayılmasıyla ilgilidir. Biersteker örneklerini Şili'deki "Chicago'lu Erkekler" ve de "Afrika'da kurumsal kapasite inşası" amaçlı Dünya Bankası programından seçer. Uluslararası finansal kurumların serbestleşmeye yönelik ikinci ve daha önemli rolü ise daha çok finansal güçleriyle ilgilidir ve neoliberal ekonomi politikaların uygulanması karşılığında finansal destek ve borç yardımını öngörür (Biersteker 1995: 184). Neoliberal ekonomi politikaların küresel düzeyde yaygınlaşması sözde serbest ve dürüst ticaret için zemin hazırlar, fakat her ülke küresel ekonomiye kendi imkânları doğrultusunda katıldığı ve neoliberal ekonomi politikalarını mevcut ekonomik kaynakları elverdiğince uygulayabildiğinden -kimi ülke için bu çokuluslu şirketler iken diğerleri için ucuz işgücü olabilir- bu aynı zamanda küresel hegemonya yapısını güçlendirir ve küresel sosyal eşitsizlikleri keskinleştirir.

Küreselleşmeyle eşzamanlı başka bir değişim de üretim sistemlerinde görülür. Bu değişimde küresel işbölümü, üretim sürecindeki iş ve istihdam türleri ve işgücünün sosyal oluşumu açısından işgücünü yapısal olarak değiştirir. Ulusdevlet ortamında yaygın olan Fordist üretim sistemi kitlelerin tüketimini besleyecek seri üretime ve bu şekilde kârın en yüksek düzeye erişmesine dayalıydı ve bütün bunlar savaş sonrası yeniden yapılanma sürecine uygundu. PostFordizm, Fordist üretim sisteminin ulusal sınırlarını aşabilmesi için üretim sistemini yeniden düzenledi. Uluslar arasında artan rekabet ulusların rekabet güçlerini arttırmak için yeni üretim sistemlerine yönelmesine yol açtı (Sabel 1994: 102 103). Esnek uzmanlaşmanın yaygın ve birincil üretim sistemi olmasıyla üretim ulusdevletin sınırlarını aşabildi. Üretim sisteminin ekonomik organizasyonu çokuluslu şirketlerin birden fazla ülkede işletilmesiyle uluslararası boyut kazandı. Üretim sürecinin küresel düzeyde yayılması işgücü için çeşitli sonuçlar doğurdu.

Esnek uzmanlaşma, şirketlerin karşılıklı anlaşmalara dayanarak aynı üretim işlemlerini farklı birimlerde yoğunlaştırarak yapmalarını gerektirdi. Farklı şirketler tarafından farklı coğrafyalarda üretilen parçalar bir başka şirket tarafından toparlanarak ve monte edilip pazara sunulur hale geldi. Bu yapısal değişim sonucunda ev işi, parça başı iş veya yarı zamanlı işler yaygınlaştı ve küresel işgücüne çeşitlilik kazandırdı. İstihdamın çalışma süresi ve çalışma alanı gibi koşullar açısından farklılık göstermeye başlaması ücretler, sosyal güvenceler ve iş güvencesi açısından farklılıklar doğurdu. Bütün bunların dışında esnek uzmanlaşma üretim sürecinin vasıf gerektirmeyecek kadar küçük parçalara bölünmesiyle işgücünü vasıfsızlaştırdı. Bunun en önemli sonucu kadınların ve çocukların işgücünün değişmez ve büyük bir kesimi olmasıdır. Geçici ve kayıtdışı istihdam da bu dönemde birçok yerde ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaygınlaşmıştır. Sonuç olarak işçi sınıfı hareketi işgücünde farklı istihdam türlerinden ve demografik çeşitlilikten doğan farklı çıkarları temsil etmek

zorunda kalmıştır. İşçi hareketinin yalnızca işle ilgili sorunlarla ilgilenmekten öte sosyal bir görev de üstlenmesi gerekir.

Üretim sürecinin küreselleşmesinin daha önemli sonuçları küresel eşitsizliklerin pekişmesinde görülür. Moody bunun için Kuzey ve Güney Ülkelerinin kalkınmalarının tarihsel bir karşılaştırmasını yapar ve kalkınmadaki eşitsizliği işçi sınıfı açısından yorumlar (Moody 1997). Kalkınmadaki eşitsizlik her ne kadar küreselleşmeden önce de var olsa da, bu eşitsizlik küreselleşme sürecinde uluslararası bütünleşmeden çok kapitalizmin yayılmasıyla pekişir. Uluslararası piyasalarda rekabet gücünü artırmak için üretim giderlerini düşürmeyi hedefleyen Kuzey Ülkeleri, Güney'in ucuz ve örgütlenmemiş işgücünü kullanmak için bu ülkelere yatırım yapar (Mayne & Le Quesne 1999: 95). İmalat sanayinin Güney'e kaymasını gösteren çeşitli veriler ve kaynaklar vardır (WDR 1989: 174–175). Çok uluslu şirketler "Kuzey'in yüksek üretken (sermaye yoğun) olanaklarıyla dışarının göreli olarak düşük üretken (emek yoğun) olanları" arasında bir uluslararası işbölümü yaratır ve bu işbölümü Güney'in öylesine aleyhinedir ki, "Sadece düşük ücretler ve genel gerilik onların dünya ticaret sistemindeki konumlarını sürdürmelerini sağlar." (Moody 1997: 62). Burada vurgulanan küreselleşmenin dünyanın farklı bölgelerinde farklı olarak yaşanmasıdır. Daha özel olarak bu farklar rekabet için yeni alanlar yaratır ve bunun sonucunda Güney Ülkeleri rekabet güçlerini düşük ücretlerle sağlarlar. Tabii ki önemli noktalardan biri de rekabetin sadece Kuzey ve Güney arasında değil aynı zamanda Güney Ülkeler arasında da olmasıdır (Basu 1999: 80).

Küreselleşme ile birlikte gözlenen üçüncü grup değişim hizmet sektörünün büyümesi ve sanayileşmenin aynı oranda gerilemesi, gelişmiş ülkelerde imalat sanayiindeki istihdamın azalması –özellikle imalat sanayinin ucuz örgütlenmemiş işgücü olan az gelişmiş ülkelere kaymasıyla– ve bütün bunların örgütlü işçi hareketinin içsel güç yapısını bozması olarak özetlenebilir. Bir yandan küreselleşmeyle birlikte işgücünün küçük bir kesimi olan ve daha çok araştırma geliştirme, finans ve benzeri işletme alanlarında çalışan yüksek vasıflı profesyonel seçkinler için küresel bir pazar oluştu (Castells 1996: 234). Bu grup, hizmet sektörünün diğer çalışanlarına göre daha üst statüye sahipti ve hareketliliği daha fazlaydı. Öte yandan, hizmet sektörünün büyümesi aynı zamanda ulaşım, temizlik gibi düşük vasıflı işlerde istihdamın artması anlamına geliyordu. Bu aynı zamanda yeni teknolojilerin kullanılmasıyla işinden olan imalat sanayiindeki yarı vasıflı işçilerin bir kısmı için de istihdam olanağı anlamına geliyordu. Ancak daha da önemlisi, hizmet sektörünün büyümesiyle sektör içinde yüksek vasıflı ve vasıfsız işler ve işçiler arasındaki kutuplaşma artmıştır. Dolayısıyla sınıf yapısında radikal değişimler yaşanmış ve sonuç olarak küreselleşmeden önceki göreli homojen işçi sınıfı yapısı dağılmıştır..

Hizmet sektörünün büyümesi sadece işgücünün sosyal bileşenlerinin ve sınıf yapısının değişimini değil, aynı zamanda imalat ve sanayi sektörlerindeki işçilerin güç kaybetmesini ve dışlanmasını da getirdi. Bu güç kaybı ve dışlanma sonucunda örgütlü hareketler taleplerde bulunmaktan çok, mevcut durumu korumaya yönelik stratejiler arayan bir dönemi yaşamaktadırlar (Cox 1997: 178). Bunun yanı sıra, örgütlü hareket bu dışlanmış ve güç kaybetmiş grupları temsil ederken işgücüne dâhil olan, fakat temsil edilmeyen kesimlerden dolayı da güç kaybına uğradı. Örgütlü hareketin işçi sınıfı içinde artan farklılaşmaya ve hizmet sektörünün büyümesiyle ortaya çıkan yeni güç dağılımına uyumu ve tepkisi geciktikçe güç kaybı da arttı.

II. İşçilerin Küreselleşmeye Yanıtı: Ulusal Örgütlenme

Küreselleşmenin işçi sınıfı üzerindeki etkisi üç ana başlıkta toplanabilir. Bunlardan birincisi, devletin hakemliği ve garantisi altında gerçekleşen toplu görüşme sistemlerinin sermaye, işgücü ve devlet arasındaki üçlü dengenin devletin sermayenin yararına işçi haklarından vazgeçmesiyle bozulmasıdır. İkincisi, işgücüne yeni katılımlardan, üretim sistemlerinin küresel düzleme yayılmasından ve üretim organizasyonunun farklı formlara yönelmesinden dolayı işgücünün içsel dinamiklerinin ve yapısının çeşitlilik kazanmasıdır. Üçüncüsü ise hizmet sektörünün büyümesiyle örgütlü işçi hareketinin temsil gücünün azalması olarak özetlenebilir.

Bu genel dönüşümlerin dışında örgütlü işçi hareketi de küreselleşmenin getirdiği yeniliklerden etkilenmiştir. Her şeyden önce, "Tamamıyla ulusal merkezli erkek sanayi işçilerine dayalı sendikacılık krizdedir." (Hyman 1994: 13). Sendikacılığın içinde bulunduğu kriz aynı zamanda, 1970'lerden bu yana birçok ülkede azalma gösteren sendikalı işçi sayılarından, sendikaların kaybolan siyasi, sosyal ve ekonomik etkinliği ile sendikaların savunmaya yönelik stratejilerinden de anlaşılabilir (Waddington 1999: 2-3). Sermaye hareketliliğine ve neoliberal ulusdevlete karşı duruş, sendikaların yeni stratejiler üretmelerine ve pratikte yapısal alternatifler oluşturmalarına bağlıdır. En genel düzeyde sendikalar bir takım örgütsel unsurları yenileyerek, örneğin sendika büyüklüğünü işçi örgütleri arasında kaynak kullanımı, üyelik hakları ve karar verme mekanizmaları konusunda koordinasyonu artıracak biçimde düzenlemelidir. Chaison sendikal reformların üç temel başlığı olarak sendikal bölünmenin azaltılması, sendikal yoğunluğun arttırılması ve sendikal tüzüklerin etkinleştirilmesini öne sürer (Chaison 1997: 20). Sendikal bölünmenin azaltılması esas olarak küçük sendikaların büyük sendikalarla bütünleşmesi gereğini savunur. Büyük sendikalara kıyasla küçük sendikalar grev, işçi eğitim programları ve benzeri üyelik hizmetlerini sağlamakta güçlük çekerler. Sendikal yoğunluk daha çok üyenin tek bir büyük sendika altında toplanmasını hedefler. Ancak bu üye yoğunluğu daha fazla katılımdan, çok daha fazla temsile yöneliktir. Yani, sendikaların karar verme mercileri daha çok temsil gücü için daha çok katılım değil, daha çok destek beklerler, bu da artan üyeliklerle mümkün olur. Son olarak, sendikal tüzüklerin işlerlik kazanması aynı alanda çalışan sendikalarla ilgili düzenlemeyi gerektirir. Örneğin bir işkolunda veya bir işyerinde birden fazla sendikanın çalışması işgücü içinde bölünmeye yol açacağından hareketin bütünlüğünü de zedeler. Buna benzer olarak Waddington "sendikal bütünleşme"nin işyeri etkinlikleri ve yerel sendikaların temsili açısından önemini vurgular. Sendikal bütünleşme, "işyeri, yerel ve ulusal sendikalar arasında bütünleyici ve uyumlu ilişkiler" olarak tanımlanır (Waddington 1999: 3, Crouch 1993: 54). Her ne kadar bu yöntemler sendikalar için her zaman sonuç vermese de, özellikle küreselleşme sürecinde sendikal yoğunluk ve güç kazanımı için zorunlu şartlar haline gelmişlerdir.

Örgütsel ve yapısal değişimlerin yanı sıra yeni siyasi ve ekonomik ortam işçi hareketinde görüş değişikliğini de gerektirmektedir. Örgütlü hareket özellikle işgücündeki çeşitliliği göz önünde bulundurmak zorundadır (Munck 1999: 13). Bu doğrultuda sendikalar "mesleki homojenlik" yerine "sosyal homojenlik" temelinde temsile yönelmelidir (Catalano 1999: 29). İşçi kimliğini toplu olarak temsil etmeyi hedefleyen sendikalar işçilerin sosyal konulardaki dünya görüşlerini de değerlendirecek kapasiteye sahip olmalıdır. Öte yan-

dan, mesleki kimlik, istihdam sürecinin işçilerin sosyal ilişkilerini kısıtlamasından ve işçileri izole etmesinden dolayı toplu temsil için zayıf bir temel oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, daha önce ulusdevletle ilişkilerinden dolayı siyasi arenada boy gösteren örgütlü hareket artık işgücündeki çeşitliliğe ulaşabilmek ve diğer toplumsal hareketlerle işbirliği sağlayabilmek için sivil toplum alanına kaymaktadır (Munck 1999: 12, Gorz 1999: 53). Geleneksel olarak sendikalar siyasi partilerle işbirliği yaparak taleplerini de siyasileştirirken, güncel sendikalar sivil toplum hareketleriyle ortaklıklar yaparak daha az politize olur ve farklı sosyal değişimler hedeflerler.

Sendikal hareket çeşitli ülkelerde farklı stratejiler uygulayarak reforma gitmektedir. Geleneksel erkek egemen sanayi işgücünden farklı olarak kadınların ve hizmet sektörlerindeki işçilerin örgütlenmesi hedeflenerek işgücü çeşitliliği örgütlü harekete dâhil edilmeye çalışılmaktadır. İstihdam şartlarındaki değişim de sendikaların yakalamaya çalıştığı yeniliklerdendir. Ancak küresel işbölümündeki değişimler gibi büyük boyutlu yapısal dönüşümler ulusaldan çok uluslararası düzeyde önem kazanmaktadır.

Ulusal düzeydeki örgütlü işçi hareketleri ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda bir takım özgün koşullara bağlı olarak çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitliliği daha iyi anlamak için yapılacak bir sınıflandırma bu çalışmanın amacının ve alanının dışındadır. Ancak, farklılıkları belirleyen faktörleri özetlersek çeşitliliğin neden kaynaklandığını daha iyi anlayabiliriz. Öncelikle, bir ülkede tarihsel olarak güçlü bir işçi hareketinin varlığı küreselleşmenin örgütlü hareketler üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmaktadır. Buna örnek olarak Arjantin ve İsveç işçi hareketleri gösterilebilir. İkinci olarak, işçi sınıfı taleplerini siyasi arenada temsil edebilecek İşçi Partisi ve/veya Sosyal Demokrat Parti'nin varlığı da örgütlü hareketlerin gücü ve devletle ilişkileri için belirleyicidir. İsveç bu açıdan da önemli bir örnek sayılabilir. Üçüncü olarak, bir ülkede siyasi ve ekonomik alanda istikrar örgütlü hareketlerin etkinliği açısından önem taşır. Örneğin, Rusya'da ve Güney Afrika'da yaşanan radikal dönüşümler bu ülkelerin işçi örgütlenmesini de etkilemektedir. Rusya'da bazı sendikalar nomenklatura statülerini devam ettirirken yeni kurulan sendikalar işçi sınıfı taleplerini piyasadaki kapitalist ilişkilere göre yönlendirirler. Ulusal düzeydeki işçi sınıfı hareketleri hakkında yapabileceğimiz genel bir çıkarım, siyasi rollerinin ve güçlerinin yaygın bir şekilde azaldığıdır. Bunun sebebi de küreselleşmeyle birlikte devletlerin neoliberal ekonomi politikaları kabul etmesi ve bunun devlet ve işçi örgütleri arasındaki ilişkiyi bozmasıdır.

Ulusal işçi hareketleri hakkındaki başka bir çıkarım da, ulusal düzeyin küreselleşmeye karşı bir hareket için zayıf bir düzey olmasıdır. Özgün şartların etkisi hem örgütlenmeyi etkiler hem de iş standartları oluşturmakta güç kaybına yol açar. Dolayısıyla bundan sonraki bölüm uluslar arası düzeydeki işçi sınıfı örgütlenmesine bakacak ve işçi sınıfı hareketinin küreselleşmeye karşı uluslararası direncini değerlendirecektir. Mevcut kurumsal yapıların değerlendirilmesi alternatif açılımlar için zorunludur.

III. Uluslararası İşçi Örgütleri

Uluslararası işçi örgütlenmesi küreselleşmeden çok önce başlamış olsa da, özellikle 1970'lerden sonra küreselleşmenin etkisiyle yeni bir ivme kazanmıştır. Bu ivmenin en önemli sebebi bu dönemde çokuluslu şirketlerin sermaye hareketliliğinden faydalanmaları ve ucuz işgücüne yönelerek küresel iş bölümünü değiştirmeleridir. Aynı anda birden faz-

la ülkede üretim yapan şirketlere karşı yerel ve ulusal örgütlenmelerin tek başına talepte bulunmaları giderek zorlaşmaktadır. Levinson küresel düzeyde örgütlenmede üç aşamaya değinir. Birinci aşama, daha birleşik ve dayanışmacı bir sendika yapısına dayanan "yabancı bir ortakla ortaya çıkacak anlaşmazlıklarda bir ülkede tek bir sendikanın şirket çapında desteğini" önerir. İkinci aşama, bir şirketin bir ülkedeki işgücünü diğer bir ülkedeki işgücüne karşı tehdit unsuru olarak kullanmasını önlemek için bir şirketle işletmesi bulunan ülkelerde aynı anda işçi görüşmeleri yapılmasını savunur. Üçüncü aşama ise, görüşmeleri ortak talepler etrafında birleştirmeyi hedefler (Levinson 1972: 110 111). Aslında bu üç aşama da birbiriyle ilintili olup aynı amaca yönelmekte ve sadece sendika içinde değil, aynı zamanda işletme içinde de birleşmeyi hedefler.

Sendikaların ortaklaşa hareket ederek çokuluslu şirketleri zorladığı birçok örnek vardır. Bunlar sadece grevlerle değil, aynı zamanda bir ürünün dünya çapında tüketimine karşı, bir ülkeden başka birine mal transferini engelleme ve tüketici bilgilendirme kampanyalarıyla yapılır. Örnek olarak Şubat 1971'de Fransa Michelin çalışanlarının Almanya Michelin çalışanları için greve gitmesi, ya da Mayıs 1969'da çok uluslu Fransız şirketi SaintGobain'e karşı ortak ülkelerdeki işçilerin grev yapma ve mal transferini engelleme yolundaki etkinlikleriyle şirketin manevra alanını sınırlaması gösterilebilir.

a) Sektörel İşçi Örgütleri

Sektörel örgütlerden ilki, Uluslararası Bağımsız Sendikalar Konfederasyonu'na (ICFTU) bağlı olarak çalışan Uluslararası Ticaret Sekretaryasıdır (ITS). Her sektör için ayrı olan bu örgütler çok uluslu şirketlerin işverenleri ve işçilerinin çalışma şartlarını iyileştirmeye yönelik görüşmeleri için ortak zemin hazırlar. Bunun en başarılı örneklerinden biri Danone ve Uluslararası Yiyecek Sendikası ve Birleşmiş İşçiler (IUF) arasında eşitlik, sendikal haklar ve eğitim konusundaki görüşmelerdir. Uluslararası Ticaret Sekretaryası birçok yönden Uluslar arası Bağımsız Sendikalar Konfederasyonu'ndan daha başarılı bulunur. Öncelikle bu örgütler toplu görüşmelere önem verdiklerinden işçilerin günlük hayattaki sorunlarına ve çokuluslu şirketlerden gelen tehditlere karşı daha duyarlıdırlar (Busch 1983: 192-195). İkinci olarak, ekonomik sektörlere göre örgütlenmiş olmaları genel bir örgütlenmenin yapacağı yüzeysel çözümlerdense daha özel sorunlara eğilmelerini sağlar (Rowan, Northrup ve O'Brien 1980). Fakat, sınırlı kaynakları ve Bağımsız Sendikalar Konfederasyonu ile uyum içinde çalışma zorunlulukları ve hatta ulusal hareketler tarafından da desteklenme zorunlulukları ve ulusal örgütlerin bürokrasileri bu örgütlerin kısıtlayıcı şartlarıdır. Dolayısıyla, daha çok özerklik ve ulusal örgütlerin desteği bu sekretaryalara işlerlik kazandıracaktır (Moody 1997: 237).

İkinci olarak Avrupa Birliği'ne bağlı olan Avrupa İş Meclisleri (EWC) ise sektörel düzeyde çalışır. Buna göre binden fazla çalışanı olan ve en az 150 işçisi iki üye ülkede çalışan şirketler yılda bir defa işçi ve işveren temsilcilerinin ulaşım, barınma, temsil ve tercüme giderlerini karşılayarak bir diyalog sağlamalıdır. Bunun dışında, olası acil durumlar için ekstra toplantılar da desteklenmelidir. Bu yaklaşım işçi ve işverenleri bir araya getirmesi ve ulusal düzeydeki talepleri uluslararası düzeye taşıyabilmesi sebebiyle önemlidir, bu yönüyle de ulusal işçi hareketleriyle işbirliği içerisindedir.

b) Ulusüstü İşçi Örgütleri

Bu bölümde uluslararası işçi örgütlerinin tarihsel gelişimini anlatmak yerine güncel siyasi ve ekonomik gelişmelere ne derece cevap verebildikleri, hedefleri ve gündemleri tartışılacaktır. Söz konusu aktörlerin bugünkü çalışma ortamları ve hedefleri kuşkusuz öncekinden çok farklıdır. Dolayısıyla, burada önemli olan, bu kurumların küreselleşmenin ortaya çıkardığı sorunlara ne derece çözüm ürettiğidir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Anayasası, birinci olarak sözleşmeleri ve tavsiye kararlarıyla, üye ülkelerin çalışma koşulları ve işçi hakları konularında belirli standartları sağlamalarını hedefler. ILO Anayasası siyasi ve ideolojik konumunu üç maddede özetler. Birincisi, "evrensel ve kalıcı barış ancak sosyal adalet temelinde olduğu zaman sağlanır." Bu aynı zamanda barış ve birlik içinde bir uluslararası ortam için çalışma standartlarının sağlanmasının önemini vurgular. İkinci olarak, "insanlık ve adalet duyguları"yla "adaletsizlik, zorluk ve yoksulluk" sorunlarının çözümüne yöneliktir. Son olarak da, ILO Anayasası "bir ülkenin işgücü için insani koşullar sağlamaması başka ülkelerin kendi ülkelerinde içlerindeki şartları iyileştirme isteğini engeller." Bu şartlar ILO'nun amaçlarının bütünleştiriciliğini ve tutarlılığını zaman ve mekân ayırmadığını gösterir. ILO bu şekilde çalışma şartlarının uluslararası standartlara tabi olması gerektiğinin altını çizer (Mehmet et al.1999: 99-105).

ILO gerek kurumsal yapısı gerek ilgilendiği çalışma ve işgücü sorunları sebebiyle çalışma alanı en geniş işçi örgütüdür. Ancak, son yıllarda ILO'nun hedeflediği ve en çok tartışılan konu uluslararası çalışma standartları ve hatta daha özel olarak Temel ILO Sözleşmeleridir. Uluslararası çalışma standartlarından daha belirleyici olması hedeflenen Temel ILO Sözleşmeleri, üye ülkelerin gönüllü olarak değil zorunlu olarak uymasının sağlanmasının hedeflendiği başlıca zorla çalıştırma, eşit ücret, örgütlenme hakları, ayrımcılık ve çocuk işçiliği konularını kapsar. İşçi örgütlenmesinde alternatif açılımlardan biri kuşkusuz ILO'nun güçlendirilmesi ve etkinleştirilmesine dayalıdır. Bu konu bir sonraki bölümde değerlendirilecektir.

İkinci olarak, Uluslararası Bağımsız Sendikalar Konfederasyonu'ndan (ICFTU) söz etmek gerekir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Komünist Blok'un Dünya Sendikalar Federasyonu'na karşı kurulan Uluslararası Bağımsız Sendikalar Konfederasyonu, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra dünya genelinde sendikaları birleştirme görevini üstlendi ve ulusal sendikalardan bölgesel konfederasyonlara kadar çeşitli düzeydeki örgütleri toparlamayı başardı. Konfederasyonun öncelik verdiği konular istihdam ve uluslararası çalışma standartları, çok uluslu şirketlerle mücadele, sendikal haklar, eşitlik, kadın hakları, ırk ayrımı ve göç sorunları ile sendikal örgütlenme ve katılım gelir. Bu konular ILO'nun da hedeflediği temel haklara yakındır. Çocuk işçilerle, kadın haklarıyla, geliştirilen eğitim programları ve genç işçilerin örgütlenmesiyle ilgili çalışmaları konfederasyonun küresel gündemi yakaladığının bir göstergesi olabilir.

Ancak başka alanlarda da olduğu gibi ideal durum pratik gerçeklerden farklı ortaya çıkar. Öncelikle ICFTU, yapısal kısıtlamalar, bürokrasi, yasama ve statü kaygılarından dolayı işçi haklarına yönelik birincil hedeflerini gerçekleştirmediği için eleştirilir (Gallin 1994: 127-128). Bunun yanı sıra konfederasyonun üye sayısı ve siyasal görüş açısından dünyanın en büyük ve en zengin sendikalarının hâkimiyetinde olması ayrı bir eleştiri konusudur. Moody bunun için 1984'te AFLCIO'nun ve daha sonraları da Japon sendikalarının katılımının

artmasını gösterir (Moody 1997: 231). Bu hâkimiyet sendikanın siyasal amacına ve hazırladığı eğitim programlarına da yansır. Daha solcu ve sosyal demokrat taleplerden uzaklaşan konfederasyon işçi hareketini neoliberal ortam içine yerleştirmeye çalışır. Ayrıca örgütün kurumsal yapısındaki hiyerarşi işçinin günlük sorunlarından uzaklaşmasına ve özel koşullardan ve ya sorunlardan çok daha genel konularla daha yüzeysel olarak ilgilenmesine yol açar.

Sonuç olarak, buraya kadar anlatılanlardan örgütlü işçi hareketinin farklı düzeylerde, farklı, fakat birbiriyle ilişkili kurumlar tarafından yürütüldüğünü anlayabiliriz. Bu farklı kurumların her biri küresel işçi hareketinde önemli rol oynamaktadır. Tarihsel geçmişlerine kıyasla geçirdikleri değişimler de küreselleşme sürecine ayak uydurmaktaki gayretlerini gösterir. Ancak, işçi hareketinin günümüzde genel olarak siyasi önemini yitirmiş olması ve birçok ülkede çalışma şartlarının kötüye gitmesi aslında mevcut hareketin yeterli olmadığını gösterir. Bu durumda alternatif açılımlar aramak zorunlu hale gelir.

IV. Alternatif Açılımlar

İşçi hareketine yönelik alternatif açılımlar mevcut durumun yetersizliklerinin üstesinden gelmeyi hedeflemelidir. Azalan siyasi güç ve işçilerin dışlanması ancak farklı güç kaynaklarıyla işbirliği yapılarak aşılabilecek sorunlardır. Bu doğrultuda, toplumsal hareket sendikacılığı işçi hareketinin kadın hareketi veya insan hakları örgütleri gibi farklı toplumsal hareketlerle birarada çalışmasını öngörür. Bu aynı zamanda katılımın artması ve işçi sorunlarına toplumsal destek sağlanması açısından önem taşır. Başka bir düzlemde temel çalışma standartlarının tıpkı insan hakları kanunlarında olduğu gibi temel uluslararası hukuk çerçevesinde işlerlik kazanması işçilerin çözüm arayışları için yeniden örgütlenmesini ve güç kazanmasını sağlayacaktır. Ancak bu makalenin amacı bu alternatifleri çözüm reçetesi olarak sunmaktan çok soru olarak tartışmaktır. Mevcut durum da işçi hareketinin geleceği hakkında bir öngörüye imkân tanımamaktadır.

a) Toplumsal Hareket Sendikacılığı

Bu modelin ilk hedefi işçi hareketinin diğer toplumsal hareketlerle işbirliği yapmasını sağlayarak bir "sınıf bakışı ve içeriği" oluşturmak ve bu şekilde daha yoğun ve etkin sendikalaşma düzeyine ulaşmaktır. Waterman bu konuyla ilgili olarak, kadın, çevre, insan hakları ve barış hareketleri gibi sınıf temeli olmayan ya da çok sınıflı birçok demokratik toplum hareketinin yeni bir sınıf bakışı yaratmadaki önemine değinir. Buna bağlı olarak işçi örgütleri, yoksulları, işsizleri ve geçici işçileri örgütleyerek "sendikalı olmayan ve olamayacak işçi sınıfı ve kategorileri"nin katılımını sağlamalıdır (Waterman 1993: 267). Daha da önemlisi, bu modelin yapısal yeniliği yerel örgütlere ve ulusal düzeyde çalışma sahalarının temsiline verdiği önemdir (Moody 1997: 281). Bu model özellikle temsil edilen gruplar için çok yararlıdır. Ayrıca, bu model işçi sınıfının küreselleşmeyle artan çeşitliliği ve bunun birleştirici değil bölücü etkisi göz önüne alındığında daha önemli ve ilgili bir seçenek olarak ortaya çıkar. Bu şartlar altında diğer toplumsal hareketlerle işbirliği yapması, işçi sınıfı hareketinin hem yatay hem dikey olarak yayılmasını sağlayacağından, etkin olduğu tüm alanlarda hem hiyerarşi hem de otorite yapılarına meydan okuyarak sadece makro düzeyde değil hane içi ve cemiyet ilişkileriyle cinsiyet ilişkileri gibi mikro düzeyde de yapısal değişikliklere öncü-

lük etmesini mümkün kılacaktır. Farklı toplumsal sorunların iç içe geçmişliği bu modeli hem geçerli hem de kaçınılmaz yapmaktadır. Ne yazık ki, tek bir ortak davanın olmaması, birçok farklı çıkarın temsil edilmesi ve böyle bir sistemin nasıl örgütleneceğine dair sorular bu modelin işlerliğiyle ilgili kaygıları dile getirir. Teorik olarak küreselleşme tehdidinin, yeni dünya düzeninin ve yeni uluslararası işbölümünün getirdiği değişimlerle başa çıkabilmesine rağmen pratik olarak mevcut işçi örgütlenmesinin yerine geçebilmesi ya da bu örgütsel yapıyı değiştirebilmesi zor görünmektedir. Toplumsal hareket sendikacılığının etkin bir temsili güce sahip olabilmesi için mevcut sendikal örgütlenmenin üzerine geçecek yeni bir örgütsel yapı önermesi zorunludur, pratik zorluklar da bu durumdan kaynaklanmaktadır.

Bu modele örnek olarak Güney Afrika Cumhuriyeti'ne bakabiliriz. Irk ayrımı döneminde Güney Afrika işçi hareketi cemiyet örgütleriyle bir arada hareket ederek hem kapitalist sistem içindeki sömürüyle hem de ırkçılığın toplumsal baskısıyla mücadele etti. Bu işbirliği Güney Afrika'daki rejim değişikliğinden sonra da devam etti (Naidoo 2001). Bunun bir örneği, Güney Afrika Sendikaları Konfederasyonu COSATU, Ulusal NGO koalisyonu ve bazı dini grupların birleşmesiyle ortaya çıkan "Halkın Bütçesi" kampanyasıydı. Bu kampanya açık ve katılımcı bir bütçe oluşturmayı hedefleyerek toplumsal faydayı ve iş kalitesini hedefliyordu. Başka bir örnek de yoksul halka düşük fiyatlı HIV/AIDS ilaçları sağlayan Güney Afrika hükümetini mahkemeye veren dünyanın en büyük çokuluslu ilaç firmalarından birine karşı başlatılan "kârdan önce halk" kampanyasıydı. Burada da AIDS ile mücadele eden örgütlerle işbirliği yapan COSATU yerel ve uluslararası düzeyde yürüttüğü kampanya ile çokuluslu şirketin davasını geri çekmesini sağladı (Naidoo 2001).

b) Temel Çalışma Sözleşmeleri

Toplumsal hareket sendikacılığı işçi hareketi için örgütsel bir seçenek sunarken, temel çalışma sözleşmeleri ise işçi hareketinin örgütsel yapısını ve eylemlerini etkileyecek yasal düzenlemeleri öngörür. Bu sözleşmeler temel işçi haklarının evrenselliğinden ve ancak evrensel uygulamaları sonucu ülkeler arasındaki farklı kalkınma düzeylerinin üstesinden geleceğinden söz eder (Mayne ve Le Quesne 1999: 96). Bir başka deyişle, bu sözleşmeler örgütlenme hakları, toplu görüşme hakları, kadın erkek eşitliği, ayrımcılık yapılmaması, köleliğin kaldırılması ve çocuk işgücünün korunmasından yanadır (http://www.ilo.org). Öncelikle, bu sözleşmeler ulusal ve küresel kapsamlı farklı düzeylerde örgütlenmiş işçi hareketlerini biraraya getirecek en geniş tabanı oluşturur. İkinci olarak, iş hukuku açısından hem küresel hem ulusal düzeyde gelecekte yapılacak düzenlemelere öncülük eder. Bu sözleşmelerin iki önemli görevi vardır. Birincisi, yasa yapmak, yani yasaları ve düzenlemeleri kurumsal olarak tanımlamak; ikincisi ise, bu yasa ve düzenlemelerin uygulamasını sağlamaktır. Bunlardan ikincisi güç ilişkileri, özerklik ve bağımsızlık açısından yeni tartışmaları beraberinde getirir. Bu makalenin son bölümü bu uygulama sorunuyla ilgilenir.

1. Temel Çalışma Sözleşmelerinin Yasalaşması

Temel Çalışma Sözleşmeleri tarihsel olarak ILO Anayasası, sözleşmeleri ve ekleriyle yasalaşmıştır ve buna bağlı olarak da uluslararası iş hukuku güncellenmiştir. Bunlardan biri, üye ülkelerin bağlılığını pekiştiren Philadelphia Deklarasyonu (1944) ve daha güncel olan bir Temel Çalışma Prensipleri ve Hakları Deklarasyonu ve devamıdır (1998). Bu ikinci bildirge

küreselleşmeye ve beraberinde getirdiği dönüşümlere uyumu vurgular. Bu aynı zamanda temel çalışma sözleşmelerinin teyidi olsa da zorla çalışma, çocuk işgücü ve iş ortamında ayrımcılığa yönelik ekler güncel gereksinimleri karşılar niteliktedir.

Temel Çalışma Sözleşmelerinin uluslararası çalışma standartlarından farkı sosyal ve ekonomik kalkınma arasında bir denge sağlamaya çalışmaları ve farklı istihdam politikalarıyla çalışma koşullarını iyileştirmeyi hedefleyen uluslararası çalışma standartlarına kıyasla ülkelerin kalkınma düzeylerindeki farka bakmadan standart uygulamayı hedeflemeleridir (Mehmet et al. 1999: 75, OECD 2000: 7). Teorik olarak temel sözleşmelerin ihlali mümkün değildir ve bu durum istisna kabul etmemektedir. Ancak bu yasaların uygulanması ile ilgili tartışmalar devam etmektedir. Öte yandan uluslararası çalışma standartları üye ülkelerin gönüllü kabulüne dayalı olduğundan aynı oranda uygulanması olası değildir.

2. Temel Çalışma Sözleşmelerinin Uygulanması

Çalışma koşulları ve işçi haklarıyla ilgili yasal düzenlemeleri yapan ILO yaptırım konusunda da ilk seçenek olarak karşımıza çıkar. ILO sözleşmelerinin üye ülkeler tarafından büyük oranda onaylanmış olması pratik olarak bu ülkelerin bu yasaları uyguladığı anlamına gelmez. Özellikle ICFTU ve benzeri uluslararası kuruluşların araştırmaları işçi haklarının ihlali ile ilgili detaylı bilgi vermektedir. New York merkezli Ulusal Çalışma Komisyonu (National Labor Committee) çok uluslu Amerikan şirketlerinin Orta Amerika ülkelerindeki uygulamalarını ortaya koyarak çalışma sözleşmelerinin ve işçi hakları ihlallerinin altını çizer. Bu tür ihlaller ILO'nun yaptırım gücünün zayıflığını da gösterir. Her şeyden önce ILO standartlarının ülkeler tarafından kabulünün gönüllü olması önemli bir kısıttır. Bunun dışında ILO'nun kendi yaptırım mekanizmasının olmaması ve ulusdevlet üzerinde bir yaptırımının olmaması durumu daha da zorlaştırmaktadır. Bu sebeple, ILO'yu tek başına işçi haklarından sorumlu bir kurum olarak görmek ihlallerin devamından başka bir sonuç doğurmayacaktır. Bu durumda ticaretle işçi hakları arasındaki bağlantıya bakmak küresel düzeyde ortaya çıkan yeni kurumsal yapıları bir seçenek olarak değerlendirmek açısından yararlı olacaktır.

Küreselleşmeyle birlikte uluslararası ticaretin genişlemesi, işçi hareketinin zayıflamasıyla eşzamanlı olarak ortaya çıkar. Bu iki durum arasında nedensel bir ilişkinin olup olmadığı sorusuna karşılık ticaret ve çalışma arasındaki ilişkiyle ilgili iki farklı görüş vardır. Birinci görüşe göre, serbest ticaret yoksul ülkeleri düşük vasıflı üretim alanlarında uzmanlaştırarak bu ülkelerdeki düşük vasıflı işçilerin istihdamını sağlayacak ve gelir düzeylerini arttıracak, böylelikle eşitsizliği azaltacaktır (Mayne ve Le Quesne 1999: 94). Buna göre serbest ticaretin çalışma ve işçi hakları üzerinde olumsuz bir etkisi yoktur ve hatta uzun vadede eşitsizliği azaltmak gibi olumlu bir etkisi vardır. Buna benzer olarak, liberal ekonomistler ise devlet müdahalesinin işçi haklarını ve çalışma standartlarını güvence altına alırken piyasanın çökmesine yol açacağını, bunun yerine işgücünün de üretim sürecinin diğer girdileri gibi piyasa içinde kendi fiyatını belirlemesi gerektiğini ve bu şekilde ekonomi büyüdükçe işçi haklarının ve çalışma standartlarının ihlalinin ortadan kalkacağını ve toplumun orta sınıf standartlarına ulaşacağını savunur (Vangrasstek 1999: 493).

Ticaret ve çalışma arasındaki ilişkiyle ilgili ikinci görüş, ticaretin etkisiyle ilgili tam tersi bir bağlantı savunur. Her ne kadar ticaretin ve yatırımın çalışma ve işgücü üzerindeki et-

kisi yabancı yatırımın büyüklüğü ve koşullarından devlet düzenlemelerine kadar birçok farklı unsura bağlı olsa da küreselleşmenin işçiler, çalışma koşulları ve ücretler üzerindeki etkisi olumsuz olmuştur. Yoksul ülkelerin düşük vasıflı alanlarda uzmanlaşması yüksek vasıflı sektörlerin az gelişmesine ve ekonominin ucuz ve vasıfsız işgücüne dayalı sektörlere bağımlı olmasına yol açar. Bu görüş aynı zamanda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki kalkınma farkının üstesinden gelebilmek için çalışma standartlarının uygulanmasında ulusal kurumlardan çok ulusüstü kurumların etkinliğine inanır. Bu noktada Dünya Ticaret Örgütü çalışma standartlarının düzenleme ve yaptırımı açısından yeni bir seçenek olarak ortaya çıkar.

Burada DTÖ'nün kurumsal yapısı ve tarihsel oluşumuyla ilgili ayrıntıları geçerek DTÖ'nün hangi yönleriyle çalışma standartlarının yaptırımı için önemli olduğunu anlatmaya çalışacağım. DTÖ'nün temel prensipleri tüm ulusların dâhil olduğu uluslararası bir ticaret sistemi oluşturmak, serbest ticareti tüm ülkelerde ayrım olmaksızın sağlamaktır. DTÖ'nün yaptırım gücünü arttıran çok önemli düzenlemeler vardır. Örneğin temel prensiplerde birinci madde (Most Favored Nation) bir ülkenin başka bir ülkeye sağladığı ticari ayrıcalıkların diğer ülkeler için de geçerli olacağını söyler. GATT'ın üçüncü maddesine göre bir ülkede işletmesi bulunan yabancı şirketler ulusal şirketlerle aynı değerlendirmeye tabi olmak zorundadır. DTÖ'nün kural merkezli yapısı sisteme hem tahmin edilebilirlik sağlar hem de çıkar çatışmalarını önler. Bu durumda kurallar gerekli yaptırımı sağlamasına rağmen DTÖ örgüt olarak kuraldışı davranışları cezalandırmaz. Böyle bir durumda söz konusu ülke kuraldışı uygulamaya son verir ya da tazminat öder ya da daha önce kazanmış olduğu hakları kaybeder (Lowenfeld 1994). DTÖ'nün yaptırımı en genel anlamda bütün üye ülkelerin gönüllü değil zorunlu olarak aynı yasalara tabi olmasıdır. Üye olan her ülke 1994 GATT anlaşmasını kabul eder. Ayrıca, yaptırımı arttırmak için ihlali yapan ülkeyi caydıracak ekonomik cezalar söz konusudur. Ancak, DTÖ'nün kendi içinde geniş kapsamlı ve tutarlılık gösteren bu uluslararası ticaret sisteminde çalışma standartları ve işçi haklarıyla ilgili hiçbir yasal düzenleme yoktur. Bu konuları kapsayacak bir sosyal madde olasılığı ise birçok yönden ve özellikle uluslararası piyasalarda rekabet güçlerini azaltacağına inanan gelişmekte olan ülkeler tarafından istenmemiştir. DTÖ, bu konularda tüm sorumluluğun yaptırım gücünü daha önce de sorguladığımız ILO'ya ait olduğunu savunur.

Oysa DTÖ'nün çalışma standartları konusunda etkin olmasını isteyen tarafların en önemi dayanağı DTÖ'nün Anlaşmazlık Çözüm Organı'dır (Dispute Settlement Body). Bu organın en önemli özelliği kesin yasa ve düzenlemeleri belli bir takvim doğrultusunda uygulamaya koymasıdır (Vangrasstek 1999: 498). Burada amaç sadece üye ülkeler arasındaki anlaşmaları çözümlemek değil aynı zamanda ticaret isteminin tahmin edilebilir ve güvenilir olmasını sağlamaktır. Sorunların çözümünde belirleyici prensipler eşitlik, zamanlama, etkinlik ve bütün taraflar tarafından kabul edilirliktir.

Bu noktada çalışma standartlarının yaptırımı ile ilgili başka bir görüş ayrılığı daha ortaya çıkar. Her ne kadar gelişmiş ülkeler çalışma standartlarının yaptırımını desteklese de gelişmekte olan ülkeler bu yaptırımı kendilerine bir tehdit olarak görmektedirler. Burada çözülmesi gereken nokta standartların yaptırımının ihlalleri engelleyecek kadar katı ancak korumacı olmayacak şekilde de esnek olmasını sağlamaktır. Devletlerin tepkisinin dışında işçi örgütlerinin konumları da göz önüne alınmalıdır. 1999'da Seattle'de başlayan ve daha sonra dünyanın çeşitli yerlerinde yapılan DTÖ zirvelerinde de yaşanan protestolarda işçi ör-

gütleri diğer sivil toplum örgütleriyle birlikte taleplerini dile getirdiler. Yasal düzenlemeler, uluslararası kurumların açıklamaları ve sivil toplum örgütlerinin tepkileri ticaret ve çalışma standartlarının ne kadar ilintili olduğunun göstergeleridir.

ILO'yu ve DTÖ'yü tek başlarına değerlendirdiğimizde birincinin yaptırım gücü eksikliği ikincinin de yaptırım gücüne rağmen çalışma standartlarını ve işçi haklarını yasal çerçevesine dâhil etmemesinden dolayı eksiklikleri vardır. Bu durumda başka bir seçenek ILO ve DTÖ'nün güç birliği yaptığı bir uygulamadır. Temel sözleşmelerin tamamen ve kesin bir biçimde uluslararası ticaret hukukunun bir parçası haline gelmesi ciddi yaptırımlar ve cezalar gerektirir. Söz konusu iki örgüt de hem ticaret hukuku hem de iş hukuku alanlarında etkin olmadıkları için yasal düzenlemeler ve yaptırımlar ancak ikisinin ortaklığıyla mümkündür (Ehrenberg 1996: 164). Ehrenberg bu konuda detaylı bir taslak önerir ve buna göre taslağın asıl amacı yasal düzenlemelerden çok uygulamanın gerçekleşmesidir. Bu taslak aynı zamanda komitelerin oluşumundan ve sorunların çözümünde izlenmesi gereken yoldan da söz eder. Dikkat çekici noktalardan biri sadece ulusüstü örgütlerin ve ya devletlerin değil aynı zamanda işçi örgütlerinin de bu sistem içinde çıkarlarını savunabilmeleridir. İkinci olarak da bu taslağa göre bir anlaşmazlık durumunda devletler Uluslararası Adalet Divanı'na başvurabilir. Buna göre başarılı bir yaptırımın mümkün olması için farklı uluslar arası örgütlerin işbirliği içinde olması gerekmektedir. Ancak bütün bu düzenlemelerin uluslar arası düzeyde yapılması ulusal düzeyde ve ulusal piyasa için yapılan üretimde çalışma şartlarının önemli olmadığı anlamına gelebilir. Ulusal ve uluslararası düzeylerde farklı iş hukuklarının uygulanması çalışma standartları adına bir engel olabilir. Yaptırım konusunun başka bir boyutu da çok kültürlülüğün artan önemidir. Buna göre uluslararası çalışma standartları Batılı ülkelerin kendilerinden kaynaklanan değerleri diğer ülkelere dayatması değil, yasalara dayalı ve tarafların karşılıklı olarak kabul ettiği düzenlemeler olmalıdır. Özellikle hızla gelişen Asya ekonomileri göz önüne alındığında bu unsur daha da belirginleşmektedir (Woodiwiss 1998).

c) Özerk İzleme Sistemi

Temel çalışma sözleşmelerinin uygulanmasında farklı bir seçenek de özerk bir izleme sisteminin kurulmasıdır (Sabel et al. 2000). İşçi Hakları Çarkları (Ratcheting Labor Standards) sistemi kamusal saydamlık, kıyaslama, değerlendirme ve sürekli iyileştirme prensiplerine dayanır. Buna göre, şirketler gönüllü olarak bağımsız kişileri ve denetçileri çalışma alanlarına davet ederek çalışma şartlarının uygulamasının yerinde izlenmesine imkân tanıyacaklar. Kamusal saydamlık açık bilgi aktarımını sağlayacak ve bu şekilde bilinçli tüketicileri etkilemeyi ve kendilerine çekmeyi hedefleyen şirketler işçi haklarına saygılı olacaklar. Kıyaslama ve değerlendirme ise hem şirketler hem de denetçiler için rekabetçi bir ortam yaratacak, bu şekilde şirketlerin çalışma standartları açısından denetçilerin ise bilginin güvenilirliği açısından kendilerini iyileştirmelerini sağlayacaktır. Sonuç olarak, bu sistem hem çalışma şartlarının hem de işçi haklarının uygulaması açısından önem taşır. İdeal olarak bu sistem işgücü, sermaye ve kamuoyu arasında işbirliğini öngörür. Gerçekte ise bu model hem sistemin hem de işçi haklarını ideal düzeyde tutmanın ekonomik maliyetini göz ardı etmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin ucuz işgücüne dayalı sermaye yayılımı için bu ekonomik maliyet büyük bir yük olacaktır.

Sonuç

Bu makaleden çıkacak birinci sonuç, küreselleşmenin işgücüne ve örgütlü işçi hareketine etkisinin olumsuz olduğu ve bunun sonucunda güç kaybeden örgütlü hareketin işçi haklarını ve taleplerini temsil etmekte yetersiz kaldığıdır. Buna bağlı olarak ikinci sonuç, mevcut işçi örgütlerinin hem yapısal olarak hem de düşünsel olarak küreselleşmenin getirdiği yeniliklere uyum sağlamada gerekli reformları yapamadığıdır. Tabi i ki bu, hiçbir yeniliğin olmadığı anlamına gelmez. Özellikle ILO'nun Temel Çalışma Sözleşmeleri ve DTÖ'de tartışılan sosyal madde işçi örgütlerinin mücadelesi sayesinde küresel gündemde önem kazanmışlardır. Mevcut uygulamalara bakıldığında ortaya çıkan üçüncü sonuç, işçi haklarıyla ve talepleriyle ilgili olarak sorunun ilkesel veya yasamayla ilgili değil yaptırım ve genel uygulamayla ilgili olmasıdır. Örneğin, her ne kadar ILO Temel Sözleşmeleri evrensel bir uygulamayı hedeflese de, arkasında örgütsel bir yaptırım mekanizması olmadığı için çözüm üretememektedir. Bu durumda ortaya çıkan alternatif çözümler sendikaların diğer toplumsal hareketlerle işbirliği yapması, ILO ve DTÖ ortaklığıyla kurulacak bir uluslararası yaptırım mekanizması ya da özerk işleyen sistemleridir. Ancak, bütün bu olasılıkların neoliberal küreselleşme ortamında ve de işçi hareketinin mevcut örgütsel yapısına kıyasla uygulama olanağı bulacağı tartışma konusudur.

Kaynakça

Basu, Kaushik, "International labor standards and child labor", Challenge, SeptOct 1999 v42 i5 p80 (1).

Biersteker, Thomas J., "The 'triumph' of liberal economic ideas in the developing world" in Stallings, Barbara, *Global Change, Regional Response*, Cambridge University Press, 1995.

Busch, Gary K., *The Political Role of International Trades Unions*, Macmillan Press Ltd., 1983.

Castells, Manuel, *The Rise of The Network Society*, Blackwell Publishers, 1996.

Catalano, Ana Maria, "The Crisis of Trade Union Representation: New Forms of Social Integration and AutonomyConstruction" in Munck, Ronaldo, and Peter Waterman (eds.), *Labour Worldwide in the Era of Globalization*, Macmillan Press Ltd., 1999.

Chaison, Gary N., "Reforming and rationalizing union structure: New directions and unanswered questions" in Sverke, Magnus (ed.), *The Future of Trade Unionism: International Perspectives on Emerging Union Structures*, Ashgate, 1997.

Crouch, Colin, *Industrial Relations and European State Traditions*, Clarendon, 1993.

Ehrenberg, Daniel S., "From Intention to Action: An ILOGATT/WTO Enforcement Regime for International Labor Rights" in Compa, Lance A., Stephen F. Diamond, *Human Rights, Labor Rights and International Trade*, University of Pennsylvania Press, 1996.

EspingAndersen, Gosta, *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Princeton University Press, 1990.

Gereffi, Gary, "The International Economy and Economic Development" in Smelser, Neil J., Richard Swedberg (eds.), *The Handbook of Economic Sociology*, Princeton University Press, 1994.

Gereffi, Gary, "Global production systems and third world development" in Stallings, Barbara, *Global Change, Regional Response*, Cambridge University Press, 1995.

Gorz, Andre, "A New Task for the Unions: The Liberation of Time from Work" in Munck, Ronaldo, and Peter Waterman (eds.), *Labour Worldwide in the Era of Globalization*, Macmillan Press Ltd., 1999.

Jenson, Jane, B. de Sousa Santos, "Introduction: Case Studies and Common Trends in Globalizations" in Jenson, Jane, B. de Sousa Santos (eds.), *Globalizing Institutions: Case Studies in Regulation and Innovation*, Ashgate, 2000.

Leary, Virginia A., "The Paradox of Workers' Rights as Human Rights" in Compa, Lance A., Stephen F. Diamond, *Human Rights, Labor Rights and International Trade*, University of Pennsylvania Press, 1996.

Levinson, Charles, *International Trade Unionism*, George Allen and Unwin Ltd., 1972.

Lorwin, Val R., "Labor Organizations and Politics in Belgium and France" in Kassalow, Everett M. (ed.), *National Labor Movements in the Postwar World*, Northwestern University Press, 1963.

Mayne, Ruth, Caroline Le Quesne, "Calls For a Social Trade" in Taylor, Annie, (ed.), Caroline Thomas, *Global Trade and Global Social Issues*, Routledge, 1999.

Mehmet, Ozay, Errol Mendes, Robert Sinding, *Towards a Fair Global Labour Market*, Routledge, 1999.

Moody, Kim, *Workers in a Lean World*, Verso, 1997.

Munck, Ronaldo, "Labor Dilemmas and Labor Futures" in Munck, Ronaldo, and Peter Waterman (eds.), *Labour Worldwide in the Era of Globalization*, Macmillan Press Ltd., 1999.

Naidoo, Ravi, "Social Movement Unionism in South Africa", Dollars & Sense, Sept. 2001.

Rowan, Richard L., Herbert R. Northrup, and Rae Ann O'Brien, *Multinational Union Organizations in the Manufacturing Industries*, University of Pennsylvania Industrial Research Unit, 1980.

Sabel, Charles F., "Flexible Specialisation and the Reemergence of Regional Economies" in Amin, Ash (ed.), *PostFordism: A Reader*, Blackwell, 1994.

Sabel, Charles, Dara O'Rourke and Archon Fung, "Ratcheting Labor Standards: Regulation for Continuous Improvement in the Global Workplace", 2000.

Upchurch, Martin, "Introduction" in Upchurch, Martin (ed.), *The State and Globalization: Comparative Studies of Labour and Capital in National Economies*, Mansell, 1999.

VanGrasstek, Craig, "Labor Rights" in Mendoza, Miguel Rodriguez, Patrick Low, Barbara Kotschwar (eds.), *Trade Rules in the Making: Challenges in Regional and Multilateral Negotiations*, Brookings Institution Press, 1999.

Waddington, Jeremy, "Situating Labour within the Globalization Debate" in Waddington, Jeremy (ed.), *Globalization and Patterns of Labour Resistance*, Mansell, 1999.

Waterman, Peter, "Social Movement Unionism: A New Union Model for a New World Order?", *Review*, XVI, 3, Summer 1993, pp. 245278.

Woodiwiss, Anthony, *Globalisation, Human Rights and Labour Law in Pacific Asia*, Cambridge University press, 1998.

Abstract

The search for a new labor union movement should start by defining the objective conditions of the movement in todays world. The paper accepts the crisis that the working class and unions experinecing in yhe last decades. The exit strategy could be founded a multi level struglle conception which is related to ideological, as well as political issues. The paper aims at defining the the basic objectives for creating a new labor movement aiming to exceed the boundaries of capitalism.

Yeni Bir Sendikal Hareketin Dinamikleri

TUFAN SERTLEK

GİRİŞ

Bu çalışma sınıf hareketinin krizde olduğu tespitinden hareketle bu krizin nedenleri ve krizden çıkış dinamiklerinin verili koşullar içerisinde neler olabileceğini tartışmaya çalışacak.

Öyle görülüyor ki sınıf hareketi bütün toplumsal süreçlerde birbiriyle ilişkili biçimde tıkanmalar yaşıyor. İdeolojik, siyasal ve örgütsel düzlemlerde yaşanan sorunlar bir birbirinin içine geçerek bir yumak haline dönüşmüş durumda. Bu tanımlama birbiriyle zaten karşılıklı etkileşim içinde olan bu düzeylerin her birinin kendi başına sorunlu olduğunu ve birbirlerini bu sorunlu halleriyle etkilediğini ifade eder. Dolayısıyla sınıf hareketinin sorunlarını tartışırken ideolojik düzlemi sorunsuz bir alan olarak veri alıp diğer alanların politikpratik çözümlemelerine girişmek ciddi bir yanılgı olacaktır.

Sınıf Hareketi toplum üzerindeki ideolojik etkisini yitirmiş, politik gücü neredeyse sıfırlanmış ve örgütsel bir çözülme süreci yaşamaktadır. Bu durum; siyasal ve sendikal bütün mücadele alanlarında benzer biçimlerde yaşanmaktadır.

Biz burada sınıf hareketinin bu krizine sendikal alandan nasıl bir çözüm oluşturabileceğini Atartışmaya çalışacağız. Kuşkusuz bu alandan yapılacak bir tartışmanın bütünlüksüz bir tartışma olduğunu bilerek...

A) EMEK HAREKETİNİN KRİZİ

1. İDEOLOJİKPOLİTİK ETKİ ALANININ KAYBI

Marksizmin ekonomist indirgemeci yorumlarının en çok düştüğü yanılgılardan biri işçi sınıfını sadece üretim sürecindeki konumuyla ele almaktır. Bu ele alış biçiminin yarattığı en ciddi sorun üretim ilişkilerinin ve toplumsal/siyasal ilişkilerin birbirinden ayrı süreçlerde ilerlediği yanılsamasıdır. Kapitalizmin feodalizmden farklı olarak siyasal zorla ekonomik

zoru birbirinden ayırmasının doğal bir sonucu gibi görülen bu yanılsama 20. Yüzyıldaki sosyal devlet uygulamalarıyla derinleşmiştir. Devletin sosyal karakteri onun emeksermaye ilişkilerindeki "bağımsız görüntüsü"nü güçlendirmiştir.

Sınıfı ekonomik bir kategori olarak ele alan bu anlayış zorunlu olarak reformizme yönelmiştir. Ekonomik mücadelenin ve siyasal mücadelenin birbirinden ayrılması bu mücadelelerin örgütlerinin de birbirinden ayrışmasına yol açmıştır. Ekonomik mücadele örgütü sendika, siyasi mücadele örgütü parti kombinasyonu biraz daha ilerletilmiş ve "sendika siyasetle uğraşmaza" kadar götürülmüştür. Sendikalar partilerin kitle örgütü haline dönüşmüş veya en iyimser haliyle "volan kayışı" olmayı hak etmişlerdir!

Kuşkusuz bu sürecin derinleşmesini güçlendiren bir diğer faktör de reel sosyalizm uygulamalarının işçi sınıfı açısından cazibesini yitirmeye başlamış olmasıdır. Yeni insan ve yaşam biçimlerinin ortaya çıkarılmasında ciddi başarılar gösteremeyen reel sosyalizm uygulamaları kapitalist refah devleti uygulamaları karşısında sadece ekonomik ve sosyal hakların gücüyle yaptığı savaşı kaybetmiştir. 1960'lı yıllardan itibaren Avrupa işçi sınıfının örgütleri devrimci sosyalist fikirlerden giderek uzaklaşmaya başlamıştır.

Avrupa'nın gelişmiş refah devleti veya bizim gibi ülkelerdeki kısmı sosyal devlet uygulamalarının varlığında etkili gibi görülen bu anlayış işçi sınıfının tarihsel yenilgisinin pratik olarak gerçekleşmesiyle beraber artık işe yaramaz hale gelmiştir. Burjuvazinin sosyal devlet sözleşmesini yırtıp attığı son 20 yılda işçi sınıfının siyasal ve sendikal örgütlenmeleri oldukça kapsamlı bir saldırıyla karşı karşıya kalmıştır. Bunun neticesinde ideolojikpolitik ve örgütsel bir çözülmeetkisizleşme sürecine girmişlerdir. Kapitalizmin alternatifsizliği üzerine kurulu bu saldırı süreci işçi sınıfı örgütleri tarafından kabul edilmiş ve sistem içinde bir yer arayışına yönelinmiştir. Ancak bu yönelim işçi sınıfının ekonomik ve demokratik haklarının budanmasının önüne geçmemiş aksine çok daha hızlı ve sert bir saldırı politikasının uygulamaya konulmasına neden olmuştur.

2.KAPİTALİZMİN YENİDEN YAPILANMASI

İdeolojik politik alanda bu tür gelişmelerin yaşanmasını hızlandıran veya bu alanda yaşananlarla çok daha hızlı biçimlerde uygulamaya konulan neo liberal iktisadi uygulamalar işçi sınıfının profilinde önemli değişimlere yol açmıştır ve geleneksel işçi kitlesini bir toplumsal kategori olarak ortadan kaldırırken yerine yeni bir işçi kitlesini büyük kütleler halinde tarih sahnesine sürmektedir.

1970'lı yılların ortalarından itibaren uygulanmaya çalışılan neo liberalizm 1980'lerle beraber hızlanmış 1990 sonrasında ise tüm dünyada yapısal uyum programlarıyla etkili şekilde uygulanmıştır. Arza dayalı büyük ölçekli üretim modelinden çıkılarak talebe dayalı esnek üretim modeline geçilmiş, esnek – kuralsız çalışma giderek bütün sektörlerde esas çalışma biçimi haline gelmeye başlamıştır.

Özelleştirme ve taşeronlaştırma uygulamaları mücadele deneyimine sahip çok sayıda işçiyi ya çalışma hayatının dışına itmiş ya da örgütsüzleştirerek geleneksel sınıf ilişkilerinden tasfiye etmiştir. İşçi sınıfının ana gövdesini oluşturan, ücret düzeyi görece yüksek, örgütlü kamu işçileri yerine acımasız uluslar arası rekabet koşullarında küçük ve orta ölçekli işyerlerinde çalışmaya mahkum edilmiş genç bir işçi kitlesi üretim alanlarına doldurulmuştur.

Diğer taraftan işsizlik, sermaye egemenliğinin en güçlü aparatı haline gelmiş, bilinen haliyle "yedek sanayi ordusu" işlevinin dışında yapısal bir karakter kazanmıştır. İşçiler için çalışma ve işsiz kalma birbirini sürekli takip eden süreçler olarak işlemeye başlamıştır. İşsizler işçi sınıfının organik parçası olarak yerini almıştır. Bu durum en azından işçi sınıfını "emeğini ücret karşılığında satanlar" değil "satmaya çalışanlar" olarak tanımlamayı zorunlu kılmaktadır.

Kuralsız çalışma, düşük ücretler, her an işsizlikle yüzleşme tehdidi işçilerin çalışma mekanlarıyla kurdukları ilişkiyi zayıflatmıştır. Zira eskisi gibi işyeri ona gelecek vaat etmemektedir. Önceki dönemde olduğu gibi girdiği işyerinde yıllarca çalışmak, hatta emekli olmak artık bir hayaldir. Bu aynı zamanda işçi sınıfının üretim sürecinde oluşan "kendinde sınıf" olma halini de zayıflatan bir durum olarak belirginleşmektedir. Sömürü oranının daha da arttığı ama işçi bilincinde bunun daha da önemsizleştiği bir "hal" oluşmaktadır.

Bu durum işçilerin "kendinde sınıf" bilincinin oluşması sürecini doğrudan etkileyen bir faktör olduğu gibi aynı zamanda işçilerin bilinç dünyasının oluşmasında üretim sürecinin yanında emeğin yeniden üretim alanlarında oluşan bilincin daha etkili olmasını da beraberinde getirmektedir. Bu sadece üretim sürecinin işçi için ifade ettiği anlamın zayıflamasından değil burjuva ideolojisinin veya diğer sınıf dışı ideolojilerin yeniden üretim alanlarını işgal etmedeki başarısıyla da ilgilidir.

Kitle iletişim araçlarının etkililiği burjuva ideolojisinin gündelik hayattaki (bireycileşme, hayatın bütün düzeylerinde yaşanan yabancılaşma, vb.) hegomonyasını güçlendiriyor. Bunun yanında sınıf dışı kimliklerin (etnik, dinsel, cinsel, yöresel vb.) giderek hayatın yönlendirilmesinde daha etkili olmaya başladığı görülüyor. Burjuvazinin post modernizm adı altında pazarladığı yaşam tarzı, bireye hayatı bütünlüklü anlama yetisini kaybettirip sadece bir yaşam alanıyla sınırlı kavramaya yöneltiyor.

Erkek ve sanayi işçisinin ağırlığını oluşturduğu işçi kitlesinin yerine kadın ve çocuk emeğinin daha fazla kullanıldığı ve hizmet sektörünün ekonomik büyüklüğünün ve çalışan kitlesinin arttığı bu süreç işçi sınıfının geleneksel yaşam ve düşünme biçimlerinde ciddi kırılmalara yol açmaktadır.

3.İŞÇİ SINIFININ KENDİNİ OLUŞTURMA SÜRECİNDE ÜRETİM VE YENİDEN ÜRETİM SÜRECİNİN DEĞİŞEN ROLÜ

Bu tabloya sendikal alandan nasıl bir cevap oluşturulabilir sorusuna ilk cevabımız kuşkusuz sadece sendikal alandan oluşturulacak bir cevabın yeterli olmayacağıdır. Emek hareketinin sendikal alandan geliştirilecek hareketine ideolojikpolitik alanın eşlik etmemesi halinde sistem içinde bir kısır döngüden çıkılamayacaktır. Geleneksel sendikal hareketin bu tablo karşısındaki tutumu genel olarak eldekini korumaya yönelmek ve sistemle olabildiğince uzlaşarak, kendisinin kapitalist düzen için zararsız olduğu konusunda burjuvaziyi ikna etmeye çalışmaktır. Ancak 20 yıldır uygulanan bu uzlaşmacı siyasetin başarısız olduğu neredeyse tüm dünyada kanıtlandı. Sendikalar hızla güç ve prestij kaybetti.

İşçi sınıfının yeni bileşiminde, kendini oluşturma biçimlerindeki değişimleri doğru okuyamayan bir siyasal çabanın bu süreci kavrayabilmesinin imkanı bulunmamaktadır. Yukarda özetlemeye çalıştığımız tabloyu Türkiye örneği için aşağıda bir kez daha özetleyelim:

1) Resmi rakamlara göre çalışarak geçimini sağlamak zorunda kalanların sayısı 15 milyondan fazladır.

2) Bunların sadece 5 milyon kadarı sosyal güvenlik sistemine dahildir
3) Bunların sadece (kamu çalışanları dahil) 1 milyondan biraz fazlası sendika üyesidir.
4) Bunların çoğu daha önce sendika ile tanışmamıştır ve büyük çoğunluğu da sendika konusunda herhangi bir fikre sahip değildir.
5) Bunların çoğu gençtir.
6) Bunların içinde kadın ve çocuk işçinin sayısı hayli fazladır.
7) Yabancı göçmen işçilerin sayısı (bugün için önemsiz olsa da) özellikle İstanbul'da dikkat çekmeye başlamıştır.
8) Bunların içinde yaşamının önemli bir bölümünü işsiz olarak geçirenlerin sayısı giderek artmaktadır.
9) Bunların önemli kısmı organize sanayi sitelerindeki küçük ve orta ölçekli işletmelerde veya mahalle içlerine yayılmış atölyelerde çalışmaktadır.
10) Bunların çok büyük kısmında ezenezilen ulus milliyetçiliği veya dinsel gericilik düşünme biçimleri egemendir.
11) Yine önemli sayılabilecek bir kesimi dinsel örgütlenmelerle bir şekilde bağlantısı vardır. Bu onların bilinç dünyasının ve gündelik hayatının düzenli olarak denetlendiği anlamına gelir.
12) Televizyon diğer toplumsal kesimlerde olduğu gibi işçilerin de bilinç dünyalarını şekillendirmede etkili bir araçtır.

Bu tablodan hemen ortaya çıkarılabilecek sonuç işçilerin yaşamlarında üretim sürecinin yerinin giderek etkisizleşmesine rağmen üretim süreci dışındaki yeniden üretim sürecinin öneminin giderek arttığıdır. Bu, işçi sınıfının kendisini oluşturmada yeniden üretim süreci alanlarının önem kazanması anlamına gelmektedir. İşçilerin son 15 yıldaki bütün ezilmişliklerine rağmen çok sınırlı sayıdaki deneyim dışında sendikalaşmaya yönelmemelerinin ardındaki gerçeği burada aramak gerekir. Çalışma hayatı onların geleceğini garanti edebilecek özelliklerden yoksundur. Bu nedenle çalışma hayatının iyileştirilmesi için verilecek mücadele değersizleşmektedir.

B) YENİ BİR SENDİKAL ANLAYIŞ

1. SENDİKAL ALANIN YENİDEN TARİFİ

İşçi sınıfının kendini oluşturma biçimlerinde meydana gelen bu göreceli değişme durumu karşısında sendikal mücadelenin duruşu sendikal alanının yeniden tarif edilmesi üzerine inşa edilebilir. Sendikal alan işçinin üretim sürecindeki konumlanışından kaynaklı sorun alanıyla sınırlı olmaktan çıkarak yeniden üretim alanını da kapsayacak bir formasyona kavuşmalıdır. Sorun bir kez böyle tanımlandıktan sonra karşımıza çıkan alanın gündelik mücadele alanının bildik "ekonomik alan" veya bu alanın örgütünün de "bildik sendika" olamayacağı kabul edilmelidir. Bir başka deyişle sendikal mücadele toplumsal bir kategori olarak kendini yeniden tanımlamak zorundadır. Bu; işçi sınıfının ekonomik bir kategori olarak değil toplumsal bir güç olarak ele alınmasının koşullarının oluşturulmasına öznel bir müdahalenin gerekliliği anlamına gelmektedir. Zira bu yeniden tanımlayış ancak ve ancak devrimci bir öznenin bu alanı örgütlemesiyle mümkün hale gelebilecektir.

Kuşkusuz burada sendikal alan yeniden tarif edilirken kapitalizmin temel özelliği olan artı değer sömürüsünün gerçekleştiği alan olan üretim sürecinin örgütlenmesinin

önemsizleştiği yanılgısına düşülmemelidir. Zira işçi sınıfını devrimci yapan onun anti kapitalist özüdür. Kapitalizm emek sömürüsüyle ayakta durabilen bir sistemdir ve sömürü ilişkisinin doğrudan muhatabı işçi sınıfıdır.

İşçi sınıfı sömürüyü üretim sürecinde yaşamakta ve ömrünü orada tüketmektedir. Dolayısıyla onu sınıf bilincine yöneltecek süreç üretim sürecindeki konumlanışıdır. Bu da onun yaşayan bir "birey", "vatandaş" ya da "yoksul" olmasıyla ilgili değil "emekçi" olmasıyla ilgilidir. Sendikal alanın yeniden tarifinden bahsederken, işçinin/işçi sınıfının üretim sürecindeki konumunun açığa çıkarılmasında, bir başka deyişle (ilk adımda sınıf bilinci olmasa da) işçi kimliğinin oluşturulmasında "yeniden üretim" sürecinin de bir müdahale alanı olarak ele alınması gerekliliğinden bahsediyoruz.

2.SENDİKAL MÜCADELENİN DEĞİŞEN ROLÜ

İşçi sınıfının kendisinin sömürülme koşullarını ortadan kaldırması mücadelesi ikili bir süreç izler. Bunlardan birincisi gündelik mücadelelerle sömürüyü ve sömürünün gerçekleşmesini sağlayan politiktoplumsal hegomonyayı sınırlandırmaya ve kendisinin yaşam alanlarını genişletmeye çalışır. Diğer taraftan da bu çabanın yeterli olmadığının bilinciyle kapitalist düzeni yıkmayı amaçlar. Esas olarak da gündelik mücadele ve kazanımlar ancak tarihsel çıkarlarına hizmet ettiğinde bir anlam kazanır. Aksi durumda onlar da geçici başarılar olmak zorunda kalırlar.

Bu ikili mücadele süreci bir bütün olarak siyasal niteliklidir. Bu mücadele süreci çeşitli koşullar, zamana ve mekana bağlı olarak çeşitli örgütlenme biçimleri tarafından yürütülür olmakla beraber şimdiye kadar bildiğimiz iki önemli örgütlenme aracı öne çıkmaktadır: Parti ve sendikal yapılar.

Sendikal yapılar işçi sınıfının doğrudan kendi, öz örgütleridir. İşçiler kitlesel olarak bu örgütlerde yer alırlar ve yönetim mekanizmalarını kendileri oluştururlar. Bu yapılar işçi sınıfının hayata doğrudan müdahale ettiği örgütlerdir. Partiler ise ideolojikpolitik birliktelik etrafında bir araya gelmiş işçi veya işçi olmayan insanların oluşturduğu bir yapıdır.

Geleneksel anlayışta bu mücadele alanları ve örgütleri birbirinden kesin sınırlarla ayrılmıştır. Siyasal mücadelenin örgütü parti, ekonomik mücadelenin örgütü sendikadır. Sendikalar siyaset yapmaz, sadece işyeri ve çalışma hayatının sorunlarıyla ilgilenir gibi bütünüyle burjuvazinin yarattığı hegomonyanın kabulü üzerinden sınıflandırmalara gidilmiştir. Bunun sonucunda sınıf örgütlenmelerinde sendikalar veya diğer işçi örgütleri komünistsosyalist partilerin kitle ile ilişkisini sağlayan "volan kayışı" olma mertebesine indirgenmiştir.

Sendikal mücadele ilk önce burjuvazinin işçi sınıfı üzerindeki bu tahribatını ortadan kaldırmalıdır. Bu, basit bir teorik hesaplaşma değil bizzat pratik bir hesaplaşmayla yapılabilir. Bu hesaplaşmaya hayatın bütününün politik alan olarak tarif edilmesiyle başlanmalıdır. Dolayısıyla parti, sendika vd. örgütler politik örgütler olarak tanımlanmalı ve sadece işlevleri açısından farklılaştırılmalıdır.

Sendikal alanın sınırlarının genişlemesi işçi sınıfının kendini oluşturma sürecinde toplumsal bir kimlik kazandırılmasının sendikal mücadelenin doğrudan konusu haline gelmesi anlamına gelmektedir. Bu, olması gereken bir durumu değil gerçek hayatın tarif edilmesiyle ilgilidir. Yani işçinin/işçi sınıfının emekçi kimliğinin diğer toplumsal durumlarıyla kaynaştırıldığı bir sendikal alandan söz ediyoruz.

Sorunun bu şekilde ele alınışı; işçi sınıfının sadece üretim sürecine değil yeniden üretim sürecine de bizzat kendi örgütleriyle tarihsel bir özne olarak müdahale edebildiği, bunun imkanlarının oluşturulduğu bir politikpratik mücadele süreci örgütlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu mücadele sürecinin oluşturduğu zemin; bir taraftan işçi sınıfının kendi öz örgütleriyle hayatın bütününe müdahalesinin imkanlarını oluştururken diğer taraftan politik yapılanmaların da işçi sınıfıyla ilişkisinin daha sağlıklı kurulmasını sağlayacaktır. İşçi sınıfı, partiyi "mistik" bir kurtarıcı değil kendi mücadelesinin bir aracı olarak görebilecektir.

3.SENDİKAL ÖRGÜTLENME SÜREÇLERİ

Bahsettiğimiz koşullardan dolayı işyeri bazında sürdürülen örgütlenme çabalarının pek çoğu başarısızlıkla sonuçlanmaktadır. İşçilerle yaşam alanlarında tanışmak, onların sosyal ortamlarında bulunmak için bazı örgütsel girişimlerde bulunmak bir zorunluluk haline geliyor. İşyeri ve yaşam alanını birlikte ele almak birinden diğerine yönelen karşılıklı etkileşimli bir örgütlenme faaliyetinin hayata geçirilmesi gerekliliği kendini dayatıyor.

Sendikal alanın iş yeri dışına taşması işçilerin sınıf dışı bilinç biçimleriyle sarmalandığı bu alanda zor bir uğraşı da gerekli kılmaktadır. Ancak bu tersinden de doğrudur. Yani bilincin en yoğun biçimde oluştuğu bu alanda bu bilinç biçimlerine karşı bir mücadele geliştirmenin koşulları son derece uygundur. Zira milliyetçilik veya dinsel inanç ve düşünme biçimi ne kadar "gerçeklik" ise yoksulluk ve sömürü de o kadar gerçektir. İşçinin işçi olarak karşılaştığı sömürülme olgusunun bilince çıkarılması ancak ve ancak diğer sınıf dışı kimliklerinin geriletilmesiyle mümkün hale gelecektir. Bu sınıf dışı kimliklerin oluşma ve güçlenme yerleri ise ağırlıkla emeğin yeniden üretim alanlarıdır.

Bu şekilde örgütlenmiş bir sürecin işçi sınıfının kendi arasındaki bölünmüşlüğünün ve sınıf içi rekabetin etkisini en aza indirmeye katkısı kuşkusuz son derece önemlidir. İşyerinde neo liberal uygulamalarla giderek derinleşen farklı kategorilerde çalıştırma biçimlerinin (memur, işçi, sözleşmeli, taşeron, geçici işçi, sigortalı, sigortasız, kadrolu, kadrosuz vb.) yarattığı sınıfsal ayrışma işyeri dışında yoksulluğun eşitlediği bir başka toplumsal kategoriye dönüşüyor.

Emeğin üretim ve yeniden üretim sürecini birlikte ele alan ve her iki alanı işçi sınıfının kendini oluşturma süreci olarak kavrayan bir örgütlenme ve mücadele pratiği yoksullukta eşitlenen bu alanda kendini var etmelidir. İşyeri işçinin sömürüldüğü ve yoksullaştırıldığı yerdir. Emek sürecinde gerçekleşen yoksulluk işçinin yaşam alanında kendini var etmesinin koşullarını doğrudan belirlemektedir. Dolayısıyla üretim ve yeniden üretim süreci işçinin toplumsal hayatının birbiriyle sıkı sıkıya bağlı iki sürecidir. Sendikal mücadele de sorunu bu bağlamda ele almalı ve örgütlenme biçimlerini ve mücadele süreçlerini bu gerçeklik üzerine inşa etmelidir.

Bugün sendikal mücadelenin birincil hedefi bu ilişkinin açığa çıkartılmasıdır. Bu ise, onun, (emekçi niteliğini toplumsal kimliğiyle ilişkilendiremeyen) "salt işçi" olarak var olduğu işyeriyle sınırlı değil ve fakat "sosyal varlık" olarak bulunduğu bütün hayatında sendikal mücadelenin var olması anlamına gelir.

Kuşkusuz bu şekilde tarif ettiğimiz bir sendikal alanın örgütlenmesi geleneksel sendikal örgütlerin ilgi alanına girmeyecektir. Bu alan işçileri işyeri, iş kolu, sendikalısendikasız., güvenceligüvencesiz, kadrolutaşeron, çalışanişsiz ayrımı gözetmeden bir araya getiren bir

modelle örgütlenebilir. Ve tabii ki; bu süreç bildik katı hiyerarşileri olan, ezberlenmiş eylem ve örgütlenme modellerini esas alan bir mücadeleyle aşılamayacaktır.

Kendi koşullarına göre kendi örgütlenmelerini yaratma potansiyeline sahip yeni sendikal anlayış kimi yerde bölgesel bir işçi konseyi kimi yerde binlerce işçinin çalıştığı bir sitenin işçi örgütü, kimi yerde bir iş kolundaki bütün işçileri bir araya getiren klasik sendika, kimi yerde kamu çalışanını taşeron işçiyle, işçiyi devlet memuruyla aynı çatı altında örgütlemiş fiili bir işyeri örgütü veya iş kolu sendikası olarak ortaya çıkabilir. Bu yapılar işçilerin ve yoksulların sosyalkültürel gelişimlerini, kapitalist düzenin yıkıcı saldırılarına karşı ekonomiksosyal dayanışmayı sağlayan diğer örgütlenme süreçleriyle desteklenmeli ve bu dinamik örgütlenme süreci bulunduğu bölgede bir emekçi hegomonyasını bütün özellikleriyle var edebilmelidir. Kuşkusuz bütün bu hegomonya süreci, esnek, dinamik ve birbiriyle yatay olarak ilişkilenebilen ve fakat merkezileşebilen örgütlenmeleri politik işçi hareketine yönlendirebilmeyi başarabilmelidir.

C) SONUÇ YERİNE

Kapitalizmin egemen sistem olarak bütün dünyayı meta ve sermaye ilişkileri pazarına dönüştürme hırsı ve çaresizliği giderek insanlık aleminin bütün maddi manevi birikimlerini tahrip etmeye yöneldiği gibi evrenin de doğal dengelerini tehdit etmeye başlamıştır.

İnsanlık açısından bu temel tehlikeye karşı köklü bir karşı çıkışın ancak ve ancak kapitalizmi ortadan kaldırmayı hedefleyen bir mücadele perspektifiyle gerçekleşebileceği her geçen gün biraz daha belirginleşiyor. Kuşkusuz bu mücadele sadece işçi sınıfının değil kapitalizmin zarar verdiği bütün toplumsal kesimlerin ve tek tek insanların davası haline gelmelidir. Ancak evrenin/dünyanın ve insanlık aleminin yaşadığı temel sorunların kökeninde kapitalizmin ve onun emperyalist yüzünün sömürücü ve sömürgeci niteliği olduğu gerçeğini mücadele konusu haline getirebilecek yegane gücün işçi sınıfı olduğu gerçeği 21. yüzyılın başında da bütün çıplaklığıyla görülmektedir.

OTURUM 4.2

TÜRKİYE'DEKİ SINIF HAREKETİ DENEYİMLERİNE BAKIŞ

YÖNETEN:
NAZIR KAPUSUZ

KONUŞMACILAR:
NEBİL İLYADA *Avcılar Kadın Kooperatifi*
BİRLEŞİK İŞÇİ SENDİKASI
MESUT MAHMUTOĞULLARI *Birleşik Sendikal Nareket*
DAYANIŞMA EVLERİ
EMEK ÇALIŞMALARI MERKEZİ (EÇM)
ENERJİ YAPI-YOL SEN
ÜRETİ-YORUM KOOPERATİFİ

Avcılar Kadın Kooperatifi Örneği

NEBİL İLYADA

Sınırlı Sorumlu Avcılar Ev Eksenli Çalışan Küçük Sanat Kooperatifi Haziran 2002'de kuruldu. Ancak kooperatif kurulmadan önce, kendi ifadeleriyle "uzun soluklu badirelerle dolu bir yolu aşarak" buraya geldiler. O süreçten biraz bahsetmek istiyorum, çünkü o süreç kooperatifin oluşmasını sağladı. Biliyorsunuz, Avcılar Ev Eksenli Çalışan Kadınlar Kooperatifi Türkiye'de bir başka örneği olmayan ilk kooperatif. Çalışmaların başlaması 1995 yıllarına dayanıyor. 1995 yıllarında Türkiye'de kimi araştırmacı kadın arkadaşlar bu alanda örgütlenmelerle ilgili araştırma yapmışlar. Bu alandaki çalışan kadınların sayılarıyla ilgili araştırmalar yaparken birlikte neler yapılabileceği üzerine konuştuk. Ben zaten o kesimle birlikte çalışan bir kadındım. Benim çalıştığım kesim, genellikle göç sonucu İstanbul'a gelmiş kadınların konumlandıkları yerlerdeki örgütlenmelerle ilgiliydi. Ancak orada bu araştırmayı yapan arkadaşlar söylemeden önce dikkat ettiğimiz bir konu vardı ki; tümüyle yoksul bölgelerde ev eksenli iş yapılıyordu. Dilek Hattatoğlu bu konuda bir alan araştırması yaptığı için, sohbetlerimiz sırasında bu alanın var olduğunu, çalışan kadınların yoğunlukta olduğunu ifade etti ve bu alanda birlikte çalışmaya başladık. Bu çalışmaya başladığımız süreçte, ilk tanıştığımız kadınlar şimdi, Avcılar Ev Eksenli Çalışan Kadınlar Kooperatifi'ni kuran kadınların bir kısmıydı. Onlarla birlikte çalışmaya 1995 yılında başlarken ve neler yapılabileceği üzerine sohbetler ettik. Ancak kadınların hiçbiri bu alanda bir örgütlenmenin olamayacağını, zaten var olan işçilerin bile örgütlenemediklerini, sendikaların başarısız olduğunu, kendilerinin işçi sayılamayacaklarına yönelik de kesin bir inançları vardı. Bu tartışmalar süregeldi. Ardından 1996 yılında Habitat İstanbul'da gerçekleşti, oraya dünyada değişik örgütlenme modelleri olan örgütler katıldılar. Bunlardan biri Sewa'ydı, bir diğeri de Uluslar arası Ev Eksenli Çalışan Kadınlar Dayanışma Ağı'ydı. Biz Avcılar'daki kadınların Dilek'le birlikte bu oturumlara katılmasına yönelik bir çaba içersine girdik. Bu onlar için hem bir somut örnek olacaktı, hem de kendi yaptıkları işlerle ilgili örgütlenmenin varolduğuna yönelik de inançlarını pekiştirmiş olacaktık. Bu konuda başarılı olundu ve Avcılar'daki kadınlar, kendileri gibi evde üretim yapan çalışan kadınların örgütlendiklerini gözleriyle gördükten sonra buna yönelik çalışmalarına başladılar. 1996 yılıyla 1998 yılı arasında yoğun bir propaganda faaliyeti başladı. Evlerde yoğun olarak iş yapan kadınlara, kendi durumunda olan kadınların dünyada çeşitli örnekleri olduğunu ve bunların örgütlenebildiklerini; emek sömürüsünü emek hırsızlığının önüne geçebilmelerinin yolunun da örgütlenmeden geçtiği anlatılmaya başlandı. Bu çalışma ilk başta üç kişilik bir grupla, evde üretim yapan ev eksenli çalışan kadınların yaptığı bir çalışmaydı. Burada diğer arkadaşlarımız, alan çalışması yapan arkadaşlarımız da destek sunuyorlardı, bu propagandayı yapan arkadaşlara. Sonuç olarak geniş bir zaman diliminde çalışma sürdü. Kadınlar arasında ilginin kazanıldığı görülünce bunu somuta dökmek, görünür kılmak,

Türkiye'de bunun duyulmasını sağlamaya yönelik bir şeyler yapmak gerektiği inancı doğdu. Bu karar tabi hem araştırmacı kadınlar hem şimdi Avcılar Ev Eksenli Çalışan Kadınlar Kooperatifi'ni kuran kadınlarla birlikte ortak alınan karardı. 1999 yılında İstanbul'da bir atölye çalışması gerçekleştirildi. Bu çalışmanın başlığı Ev Eksenli Çalışan Kadınlar Atölyesi Sorunları ve Örgütlenme Stratejileri başlığı altındaydı. Bu atölye çalışmasına özellikle katılanların büyük bir çoğunluğunun ev eksenli çalışan kadınlar olmasına yönelik bir çaba içerisine girildi. Bu başarıldı, %60'a yakını katılımcıların ev eksenli çalışan kadındı, Sewa'dan katılımcı vardı, Uluslararası Ev Eksenli Çalışan Kadınlar Dayanışma Ağı Howenet'ten katılım vardı, Portekiz'den vardı, bu kadınların buluşması sağlandı ve ortak neler yapılabileceği üzerine tartışmalar yürütüldü. İstanbul'da yada Türkiye'de ev eksenli çalışan kadınların ne durumda olduğuna yönelik sohbetler yapıldı, konuşmayı uzatmayayım, sonuç olarak atölye çalışmasının sonucunda varılan sonuç şuydu; iş olmadan örgütlenme olmaz, bir diğeri de dayanışma olmadan yan yana gelinemez ve örgütlenme yaratılamazdı.

Buradan önemli bir karar da çıktı, Avcılar'da oturan kadınlar örgütlenmenin gerekli olduğuna yönelik bir kanaate vardılar; örgütlenme konusunda kendi aralarında fikir birliğine vardılar. Çalışma o aşamadan sonra, nasıl örgütlenebiliriz, hangi örgütlenme modelini seçebiliriz, kadınlara nasıl ulaşabiliriz üzerinden kendi aralarında burada bu defa çalışma başladı. Çünkü o toplantıdan bir de grup çıkmıştı, Avcılar Ev Eksenli Çalışan Kadınlar Grubu, bu grup yaklaşık iki yıllık bir çalışma sürdürdü, bu iki yıllık çalışma içersinde örgütlenme modelleri üzerine yoğun olarak bir tartışma yürüttüler, bu arada sendikalarla görüşmeler sürdürdüler. Sendikayla nasıl ilişkileniriz, ilişkimiz ne olabilir, nasıl bir iletişim kurabiliriz, sendikaların bize yapacağı nedir, bizim sendikalara katacağımız nedir, maalesef bir sonuç alınamadı. Bu çalışmaların içersinde ben de vardım. Örneğin Tekstil-İş Sendikası'na yine o araştırmacı arkadaşımızla birlikte katıldık. Orada bir takım kararların tavsiye kararlarının geçmesinde etkili olduk ama o sadece dosyalarda kaldı, bu alana ilgi gösterileceği söylendiği halde bir daha da ne ilgilenildi, zannediyorum o tavsiye kararı da dosyada unutuldu.

Bir diğer görüşmemiz de DİSK Genel Başkanı'yla olmuştu. O da kendisi hassasiyetle bu işin üzerinde duracağını, Avcılar'daki durumu değerlendireceğini, o alandaki işsizlik sorunu ya da ev eksenli çalışan kadınlarla neler yapılabileceğine dair konuşuldu. Çatışmaların -çünkü bir de işçilerle, sendikalı işçilerle yaşanan suni bir çatışma da vardı- bu çatışmaların önüne geçtik, özünde dayanışmayı nasıl yaratabiliriz, suni çatışmanın ortak önüne geçme stratejilerini birlikte nasıl oluşturabileceği üzerine de bir anlaşmaya varıldı, ancak o da orada kaldı. Kadınlar kendileri artık bir şey yapmanın gerekliliğine karar verdiler, sendikayı bile tartıştılar, ben de o tartışmalarda gözlemci olarak bulunuyordum. Vakıf üzerine tartışıldı, şirket üzerine tartışıldı, dernek üzerine tartışıldı ve kooperatif üzerine. Ancak kooperatifte yoğunlaştılar çünkü; aynı zamanda Sewa örneklerinden çok etkilenmiştiler, bizzat oraya gidilmişti, çok etkilendikleri için de kendileri için somut koşulda, verili durumda en uygun yöntemin kooperatif olacağına karar verdiler. 2002 Haziranı'nda kooperatifi kurdular. Bu arada Uluslararası Ev Eksenli Çalışan Kadınlar Ağı'na üye oldular, bu örgütün Tayland'da düzenlediği genel kurula katıldılar delege olarak. Türkiye'de ev eksenli çalışan kadınların yaşadıkları sorunları gündeme getirdiler. Orada Türkiye'ye

yönelik bir politikanın belirlenmesine, politikaların geliştirilmesine yönelik bir takım kararların alınmasında etkili oldular. Şu anda çalışmaları halen devam ediyor, 33 üyesi var, sürekli açık ve fabrikalarla görüşmeler yapıyorlar. Şu anda en büyük sorunları tespiti sorunu, onların yaşadığı ikinci bir kriz de 1999 Ağustos depremiydi. Çünkü biliyorsunuz; Ağustos depreminden önce bütün fabrika yığılmaları Avcılar bölgesindeydi, depremde fabrikaların büyük bir çoğunluğu hasar gördüğü için iş alanı kaydı, yer değiştirildi. En büyük sorunlardan bir diğeri de taşeronlar. Kadınların bu alana yönelmelerinin, ilgi göstermelerinin –çok yoğun bir ilgi var, onu söylemek istiyorum onlara yönelik ve onların bu ilgiyi kaldırabilecek bir yapıları da yok. Halihazırda, eğer bu alana yönelik bir çalışma gerçekleştirmeğe kalksalar belki binlerce üyesi olacak diyebilirim. Yani, ne onların yaptığı bunu kaldırabilecek durumda, ne de iş var. Bu anlamda taşeronlara yönelik bir mücadele başlatıldı, fabrikalarla direkt görüşmeler yapılmaya çalışılıyor, temiz iş verme garantisi koşuluyla, ancak tercih yine taşeronlardan yana oluyor. Çünkü çok ilginç bir zincir var, uluslar arası şirketler Türkiye'deki firmalara yaptırıyor, firmalar fason üretim yapan atölyelere yaptırıyor, atölyeler taşeronlara veriyor, taşeronlar kadınlara veriyor. Bunun birinci elini bulmak imkansız bir şey, kadınların en büyük handikaplarından biri bu.

Yaptıkları işler makine sanayinden tutun da evde oyuncak yapmaya, nikah şekeri yapmaya kadar pek çok iş şu anda evlere veriliyor ancak taşeronlar aracılığıyla. Taşeron duvarını hiçbir şekilde aşma gücüne sahip değiller. Çünkü ortada büyük bir rant söz konusu, en büyük taşeronlar da fabrikalarda çalışan ustabaşları, onların aşılması hele hele imkansız bir şey. Ama özetle söylemek gerekirse; bence bu alanda ilk örgütlenme olmasına ve tamamıyla ev eksenli çalışan kadınların kurduğu bir kooperatif olmasına rağmen, profesyonel çalışanı olmadan kendi güçleriyle ayakta durmayı iki yıldır başarabildiler. Benim inancım o ki bir süre daha ayakta duracaklar. Bunda tabi büyük etkenler de var, ev eksenli çalışan kadınlar çalışma grubunun büyük bir desteği var, benim gibi gönüllü olarak destek sunan kadınların desteği var. Bu çalışmayla ülke genelinde yapılan bir sürü atölye çalışmalarına katılım gösteriyorlar, kendi deneyimlerini anlatıyorlar. Ülke çapında bu işin örgütlülüğün yaygınlaşmasına yönelik bir takım çalışmalar sürdürüyorlar, bence başarılı da oluyorlar.

Aynı zamanda örgütlenmeye yönelik çalışmalar da sürdürüyorlar, sadece iş almaya yönelik bir çaba içersinde değiller. Bizzat kooperatife gelip iş almak isteyen kadınlarla ilk önce sohbet, samimiyet kurup bu alanda bir sürü çalışanın olduğunu anlatıyorlar. Bunun sadece taşeron alınarak yapılan işin, bu sorunların çözülmesinin tek yolunun örgütlü olmaktan geçtiğini, birlikte hareket etmenin güçlü kılacağını, burada yaratılacak güçlülüğün başka yerlere yansıyacağını, daha aynı eksende kooperatiflerin kurulacağını, kooperatif birliklerine gidilebileceğini anlatıyorlar. İlerdeki hayalleri daha güçlenerek, kooperatifler birliğini oluşturarak sendikalaşmaya gitme gibi bir hayalleri var. Keşke onlar burada olsaydı, kendileri anlatsaydı, teşekkür ederim.

Birleşik İşçi Sendikası (BİS)

Güvencesiz çalışan işçiler arasında örgütlenmek üzere sendika kurma fikrini ilk kez 2000 yılı içerisinde tartışmaya başladık. Daha önce Brandi Tekstil'de gerçekleşen işyeri direnişine katılan ve hemen ardından tekstil işçileri arasında bir dernekleşme faaliyetine koyulan birkaç arkadaşımız dışında kalanlar, hemen hepimiz, sendikal faaliyet konusunda deneyimsizdik. Dolayısıyla tartışmalarımız da el yordamıyla yürüdü.

Bu alanda, yani güvencesiz işçiler arasında örgütlenme hedefiyle kurulmuş DABSEN ve Dayanışma Sendikası dışında önümüzde herhangi bir örnek yoktu. Her iki sendikanın da işçiler arasında geniş etki yaratamadığını biliyorduk. Yine de bu iki sendikal deneyimden neler yapmamız değil de "neler yapmamamız" gerektiğine dair dersler çıkartabildiğimizi düşünüyoruz. DABSEN ve Dayanışma Sendikası deneyimlerinin hedeflerinin gerisinde kalarak sönümlenmesi, kuracağımız sendikanın söyleminin nasıl oluşturulması gerektiği; sendikada politik talepler, ekonomik talepler dengesinin nasıl kurulacağı vb. konulara dair tartışmalarımızın ilerlemesinde ön açıcı olmuştur diyebiliriz.

Diğer yandan aradığımız olumlu örneği yurtdışında, Latin Amerika'da, İşsiz İşçiler Hareketi'nde bulduk. Örneğin, işsizler Latin Amerika'da yol keserek iş talep edebiliyorlarsa, bizler de Organize Sanayi Sitelerinin trafiğini kesmek suretiyle üretimi durdurabilirdik. Örneğin, İşsiz İşçiler Hareketi'nin kompozisyonu; eski sendikalı işçiler, eşinin işsizleşmesiyle daha etkin bir kimlik edinen kadınlar ve düzenli bir işe hiç sahip olamamış gençlerin bileşiminden oluşuyorsa; yeteri kadar eski sendikalı işçi bulamasak da benzeri bir profili emekçi mahallelerinde ve Organize Sanayi Sitelerinde bulabilirdik. Örneğin, İşsiz İşçiler Hareketi nasıl ki yalnızca ekonomik temelli bir mücadele vermiyor, sosyal karakterli uygulamaların ve politik nitelikli taleplerin öznesi olabiliyorsa, kuracağımız sendika da bu niteliklere sahip olabilirdi.

Bu tartışmaların sonuçlarından yola çıkarak; içeriği konusunda kendimizi yakın hissetsek de, "Toplumsal Hareket Sendikacılığı" kavramını çok beğenmedik. Bu kavramlaştırmanın "sınıfsal çatışma" nosyonunu silikleştirdiği izlenimini edindik. Bu nedenle benimsemedik. Yerine kendi icadımız olan, ya da öyle olduğunu sandığımız, "Sosyopolitik Sınıf Sendikacılığı" kavramını tercih ettik.

Açıkçası başlangıçta, işleyiş ve tüzüğe dair konulara, o anda bizim için işlevsel olmadığı için girmedik. Çünkü sayımız o kadar azdı ki, tüzük ve iç demokrasi tartışmalarıyla vakit kaybetmek istemedik. Adını ne koyarsak koyalım, sendikamız bir taban sendikası olacaktı. Çünkü yalnızca tabanı vardı. Ardından hedefimizi belirledik: Öncelikle İkitelli bölgesinde, sayısı 100 binlere ulaşan güvencesiz işçiler içerisinde bir örgütlenme ve hareketlenme yaratmak. Bu hedef doğrultusunda araç olarak gördüğümüz sendikayı yasal zeminde kurduk ve adını Birleşik İşçi Sendikası koyduk.

Kuruluştan sonra, sendikayı tartışmanın ve yasal platformda kurmanın ne denli kolay ama sendikayı gerçek bir sendika haline getirmenin ne denli zor olduğu gerçeğini pratik olarak tecrübe ettik. Elbette ki, işçilerin bir anda sendikayı akın edeceğini öngörmüyorduk ama tartışmayı birlikte yürüttüğümüz insanlardan bazılarının dahi "iğneyle kuyu kazma"

işinden uzak durmayı tercih ettiklerini gördük. Çünkü çoğuna, haftada bir gün afişe bir gün de gazete dağıtımına çıkmak, geri kalan zamanda da solcular arası tartışmalara ve eylemlere katılmak türünden bir faaliyet daha cezp edici ve kolay görünüyordu. Biz ise, sıkıcı bir işi, yani gıyabında onu merkezine koyarak devrim stratejileri oluşturduğumuz işçi sınıfının fertlerini, somut, etten kemikten işçileri ve onların gerçek sorunlarını eksen alan bir çalışma yürütmeyi önümüze koymuştuk.

Başlangıçta, daha çok kendimize ve etrafımızdaki işçilere yönelik bir eğitim çalışması planladık. Eğitim konuları olarak, "sendikacılık tarihi", "üretim ilişkileri" ve "günümüz toplumunda sosyal ilişkiler" başlıklarını tespit ettik. Diğer yandan dışa dönük olarak da, "İşçi kime denir, sendika nedir?" başlığı altında bir eğitim broşürü hazırladık. Çalışmakta olduğumuz işyerlerinde bir sendikalaşma faaliyeti yürütmek üzere ilişkiler geliştirmeye başladık. Bu arkadaşlara sendika broşürümüzü verdik. Broşürü okumalarını ve bizimle tartışmalarını sağladık. Ancak temasa geçtiğimiz işçilerin bir sendikacılık faaliyetine katılmak için kimi öznel ve nesnel nedenlerden ötürü çok da istekli olmadıklarını gördük. Öznel nedenler arasında, işçilerin yaşlarının genelde küçük olması ve buna bağlı olarak çalışma sürecini daha çok bir sosyalleşme alanı olarak görmeleri sıralanabilir. Çoğu aileleriyle yaşayan ve ev bütçesine katkı yapmak üzere çalışan genç işçiler, örneğin arkadaşlarıyla futbol oynamayı ve karşı cinse kur yapmayı, bir sendika toplantısına katılmaktan daha cazip ve eğlenceli buluyorlardı. 12 Eylül sonrası meydana çıkan depolitizasyon süreci genç işçileri fazlasıyla etkilemişti. Diğer yandan yaşı daha büyük olan ve aile sorumluluğunu üstlenmiş işçiler ise, sendika fikrine daha yatkın olmakla birlikte, bunu riskli buluyorlardı. İşsiz kalmak, ev kirasını ödeyememek, çocuğunun eğitim masraflarını karşılayamamak bu işçileri sendika çalışmasına katılmaktan alıkoyuyordu. Sendikanın olası bir işten atılma durumunda bu işçilere güvence sağlayacak durumda olmaması en büyük handikabımızdı. Ayrıca genç-yaşlı, kadın-erkek, işçilerin büyük bir çoğunluğunun işçi hakları konusunda son derece bilgisiz olduklarını gördük. Sigortasız çalışmanın yasadışı bir uygulama olduğunu birçoğu bilmiyordu bile...

Bunun üzerine, işyerlerine ve mahalledeki işçilere yönelik birebir yaptığımız çalışmanın yetersiz kaldığından hareketle, ek olarak yeni araçlar geliştirme yoluna gittik. Bu çerçevede, bir işçi gazetesi çıkartma ve sigortasız çalışmaya karşı bir kampanya yürütme kararını aldık.

Bölgedeki işçilerin, çok fazla gazete okumadığını ve en çok Gözcü, Takvim, Fotomaç vb. yayınları takip ettiği gerçeğinden yola çıkarak, popüler bir işçi gazetesi çıkarma kararına vardık. Ayrıca gazetenin yalnızca işyeri sorunlarını değil, Türkiye ve dünya sorunlarını da ele alması gerektiğini tespit ettik. Hem işçi haberlerini veren, hem işçi hakları konusunda bilgilendirici olan hem de devrimcisosyalist basının geleneksel jargonunu kullanmaksızın işçilere sınıfsal nitelikli bir politik bilinç kazandırmayı hedefleyen ideolojik bir araç olarak Ekmek Davası'nı çıkartmaya başladık. Açıkça ifade etmek gerekirse, Ekmek Davası, sendikal örgütlenme çalışmamızın önünü açtı. İşçi havzasında ücretsiz dağıttığımız gazeteyi alan işçiler, belki hemen olmasa da, işyerinde sıkıntı yaşadıklarında danışmak üzere sendikamıza gelmeye başladılar. Biraz sonra değerlendireceğimiz PTT direnişi deneyimimizin yaşanmasında da Ekmek Davası'nın önemli bir işlevi oldu.

Diğer bir adım olarak tasarladığımız "Sigortasız Çalışmaya Hayır" karşı kampanyası ise umduğumuz etkiyi yaratmasa da sendikamızın gelişiminde anlamlı bir adım oldu.

Kampanya sırasında, yaptığımız çağrılar neticesinde sigortasız işçi çalıştıran 10'a yakın işyerinden işçilerin şikayetlerini toparladık.Gerçekte çok daha fazla işyerinde sigortasız çalışmayı tespit etmemize rağmen, çalışan işçilerin şikayetçi olmalarını sağlamayı başaramadık. Topladığımız şikayetleri, SSK Bölge Müdürlüğü önünde yaptığımız basın açıklamasından sonra ilgili kuruma ilettik. Kampanyanın, sendikanın tanınması konusunda da faydası oldu. Kampanya, Milliyet ve Cumhuriyet gibi gazetelerde haber oldu. Sigorta müfettişlerinin yaptıkları denetimlerin sonucunda, 4 işyerinde sigortasız çalışmanın tespit edilmesi ve işverenin para cezasına çarptırılmasının yanı sıra, sigortasız işçilerin sigortalanması sağlandı. Kuşkusuz, bu kampanyanın çok daha fazla kamuoyu yaratması ve güvencesiz işçiler arasında bir kıpırdanmaya yol açması mümkündü. Ancak bizim öznel yetersizliklerimiz bu kampanyadan gereken verimi almamızı engelledi. Müfettişlerin üzerinde yeterince güçlü bir basınç oluşturabilseydik, şikayet konusu olan işyerlerini ablukaya alabilmiş olsaydık, bu kampanya daha başarılı olabilirdi.

Kampanyanın sonrasında, İkitelli'de bulunan Mehmet Akif, Atatürk, Komsan ve İkitelli Köy mahallelerine dönük çalışmalara da yöneldik. Kermes, üniversiteye hazırlık kursu, spor çalışmaları vb. organizasyonların yanı sıra müzik dinletileri ve tiyatro gösterimleri organize ettik. Halen örgütlenmesine devam ettiğimiz bu türden etkinliklerin sendikada canlanmaya yol açtığını gözlemledik. Ancak sendika bünyesinde bir emekçi kadınlar faaliyetini sistemli bir biçimde örgütlemeyi başaramadığımızı teslim etmemiz gerekiyor. Bunun sendikamızın genişlemesi konusundaki en önemli engel olduğunu düşünüyoruz. Çünkü evde çalışan kadınların, hem gençlerden hem de yaşı daha büyük işçilerden daha istikrarlı olabilen bir örgütlenme dinamiği olduğunu seziyoruz.

Buraya kadar ele aldığımız çalışmalarda ortaya çıkan bir diğer eksiklik ise sendikal faaliyete lojistik destek sağlayacak materyallerin üretilmesiydi. Bu eksikliği gidermek üzere SARGEM (Sömürülenler ve Ezilenler Eksenli Bilgi, Belge ve Sanatsal Üretim Merkezi) adıyla bir kurumun örgütlenmesi işine giriştik. SARGEM'in amacını şöyle tespit etmiştik:

"*Türkiye'nin temel toplumsal dönüşüm dinamiği olan işçi hareketinin, en geniş anlamıyla kültürünü temel ilgi konusu olarak belirleyen SARGEM, hem sınıfın kültürü konusunda araştırmalar yürütmeyi, hem de varolan kültürü bağımsız bir sınıf hareketinin gelişimine olanak sağlayacak şekilde dönüştürmeyi hedefleyen faaliyetler gerçekleştirmeyi amaçlar. SARGEM, kendi başlattığı ve yürüttüğü çalışmalar dışında her iki başlıkta da, kendi dışındaki özneler tarafından geliştirilen çalışmaları olanakları dahilinde desteklemeyi ve güçlendirmeyi görev kabul eder. SARGEM, tüm işçi sınıfının ve ezilenlerin dostlarını sınıf üzerine ve/veya sınıf için üretim yapmaya özendirmeyi ve bu çerçevede gelişecek çalışmaları koordine etmeyi hedefler*".

SARGEM'in yürütmeyi amaçladığı faaliyet konuları ise; sınıflar teorisi konusundaki yeni tartışmaları izlemek ve bunlara katılmak suretiyle katkı sunmak, özellikle yeni proletarya olarak tanımlanabilecek kesimleri konu edinen saha araştırmaları gerçekleştirmek, işçilere ve ezilenlere yönelik görsel, işitsel ve yazılı eğitim materyalleri üretmek, aynı düzlemi esas alan yayıncılık faaliyetleri yürütmek, iş hukuku ve işçi sağlığı konularında eğitim ve danışmanlık biçiminde faaliyetler gerçekleştirmek, işçilerle ve ezilenlerle birlikte yoz burjuva kültürüne alternatif kültürel ve sanatsal faaliyetler yürütmek olarak sıralanabilir.

SARGEM, bugüne gelindiğinde söz konusu faaliyetler başlıklarında kısmi olarak hakkı

verilebilen çalışmalar yürütmeyi başarmıştır. Henüz sonuçları basılmamış olsa da İkitelli bölgesinde bir saha araştırması gerçekleştirilmiş, Ekmek Davası'nın yayıncılık faaliyetleri bu kurum üzerinden yürütülmüş, SARGEM bünyesinde iş hukuku komisyonu oluşturulmuştur. PTT direnişinin belgesel filminin çekimi de yine SARGEM ilişki ağı üzerinden gerçekleştirilmiştir. Sendikanın kapatılmasıyla atıl duruma düşen SARGEM'in, yeni sendikanın kuruluşu ile birlikte daha etkin ve daha güçlü biçimde faaliyete geçmesi hedeflenmekte ve bu hedef doğrultusunda hazırlıklar yürütülmektedir.

Kuşkusuz BİS'in Türkiye sendikal ve devrimci kamuoyunda sesini duyurması PTT taşeron işçileri direnişi ile mümkün olmuştur. Aynı zamanda sendikanın hukuki olarak kapatılması sürecini de içeren bu direnişi kısaca değerlendirmek, bu yüzden bizim açımızdan çok önemlidir. Çünkü, gösterdiğimiz tüm pratik eksikliklere rağmen PTT direnişi, kanımızca BİS projesinin, yani güvencesiz işçilerin farklı bir sendikal perspektifle örgütlenmesi hedefinin isabetli ve yerinde olduğunu göstermektedir.

Öncelikle, PTT işçilerinin sendikamıza geliş sürecini kısaca aktaralım: Daha önce de belirttiğimiz gibi, direniş sürecine katılan işçi arkadaşlarla Ekmek Davası gazetesi üzerinden tanıştık. Sefaköy bölgesinde yaptığımız gazete satışı sırasında o bölgede görev yapmakta olan iki PTT taşeron işçisi gazetemizi satın alır ve okuduktan sonra sendikamızla temasa geçmeye karar verir. Daha sonra bu iki arkadaş kendilerini yakın hissettikleri diğer işçileri de sendika hakkında bilgilendirirler. Böylelikle sendikalaşma çalışması başlar. Geneli, muhafazakar ve sağ partilere oy veren PTT taşeron işçilerinin, Ekmek Davası gazetesini okuyarak sendikamıza kendi kendilerine gelmiş olmalarının, önderlik yeteneğine sahip ve görece bilinçli özellikle bir PTT işçisinin kişisel başarısına olduğu kadar gazetenin söylem ve içeriğinin doğru bir biçimde oluşturulmasına da bağlı olduğu düşüncesindeyiz.

Devam eden süreçte, sendikaya düzenli gelen işçilerle çeşitli eğitim ve tartışma toplantıları düzenlenir. Bu toplantılar yaklaşık 3 ay kadar sürer. Toplantılar sırasında, işçilerin sendikacılara yönelik önyargılarının yol açtığı güvensizliğin aşılması en önemli gündem maddesi olur. İşçi arkadaşlar, sürekli olarak sendikanın neden kendileriyle ilgilendiğini, bu ilginin arkasında bir menfaat beklentisinin olup olmadığını sürekli sorguladılar. Aslında bu günümüz Türkiyesi'ndeki işçilerin genel karakter özelliğine işaret etmektedir.

Güvencesizlikle yüklü çalışma yaşamları boyunca, "güvensizlik" duygusunu büyüten işçiler, zorunlu olarak "bireysel çıkarlar peşinde koşma"yı bir yaşam biçimi haline getirmişlerdir. Dolayısıyla sendika, işçilerin adeta "ezberlerinin" dışında bir tutumu temsil ediyordu. Ancak aylarca süren bu kolektif hareketin ardından bile bu "bireysel çıkar" eksenli yaşam algısını tamamen kırabildiğimizi söyleyebilmemiz mümkün değildir. Bireycilik, direniş sırasında da işçiler arasında kimi kez kariyerizm kimi kez ise "küçük hesaplar" peşinde koşmak biçiminde açığa çıkmıştır.

Bu durumun ortaya çıkmasında, Türkiye'nin ve dünyanın nesnelliğinin ortaya çıkarıdığı kültürel bozulmanın yanı sıra, sendikamızın nitel ve nicel eksikliklerinin de payı olduğunu teslim etmemiz gerekiyor. Sendikamızın profesyonel çalışanlarının olmayışı, fiili olarak işçilerle daha çok SARGEM Hukuk Komisyonu avukatlarının temas etmesi sonucunu doğurdu. Avukat arkadaşlarımız, mesleklerinden ve ayrıca politik yeteneklerinden dolayı işçiler tarafından daha çabuk benimsenirlerken, işçiler yanlış biçimde sendikanın yerini

giderek avukatlarla ikame etmeye başladılar. Bunda kuşkusuz, bizlerin, yani sendikadaki arkadaşlarının deneyimsizliğinin ve yetersizliğinin de payı olmuştur. Özellikle yerleşik "bireyci" kültürü ve "kuşkucu" tutumları nedeniyle, buna alışık olmayan birçok sendikalı arkadaşımız, PTT işçileri ile dönüştürücü bir ilişki geliştirmeyi başaramadı. Bu konuda eksikli kaldı. Direniş başladıktan sonra da, gündemin yoğunluğu ve sürecin hızı nedeniyle bozulan dengeyi bir türlü yeniden kuramadık. Bu durumun, sendikamız açısından, geleceğe dönük ders çıkartmak konusunda direnişin en önemli deneyimi olduğunu söyleyebiliriz.

Diğer yandan, direniş başladıktan sonra başarılı yaptığımız bir çok iş olduğunu söyleyebiliriz. Dışımızdaki öznelerin gösterdikleri sınıf dayanışması neticesinde, sendikanın olanaklarının üzerinde bir bütçe yaratarak, direnişçi işçilerin ihtiyaçlarını gidermek amacıyla seferber etmeyi başardık. Direnişin medyada haber olmasını ve daha geniş bir kamuoyu tarafından bilinmesini sağladık. Bu bilinirlik üzerinden özellikle Boğaziçi Üniversitesi'nden öğrencilerin derneklerinden olan KöyKoop, direnişçi işçilerle bir dayanışma gecesi düzenledi. Böylelikle öğrenci gençliğin gündemine PTT direnişi girmiş oldu. Direnişçi işçilerle Eminönü PTT'si önünde kitlesel bir basın açıklaması örgütledik. Bu eyleme katılan yine taşeron Ekolas işçileri ile somut bir sınıf dayanışması sağlanmış oldu. Fransa'da, SUD PTT sendikasıyla somut bir dayanışma ve işbirliği geliştirdik. Almanya'da güvencesiz işçileri konu alan bir sempozyumda, çok sayıda alternatif sendikal oluşumun desteğini kazandık. Direnişin belgesel filminin çekilerek yurtiçinde ve yurtdışında gösteriminin yapılmasını sağladık... Tüm bu çalışmaların duyurulmasının aynı zamanda ideolojik bir mücadele olarak algıladık. İşçilerin ve ezilenlerin kısmi ve yerel mücadele deneyimlerinin dahi güçlü biçimde duyurulmasının, işçilerden ve ezilenlerden yana bir dünya kurulması hedefini güçlendirdiğini gördük.

Tabii bu arada sendikamız apar topar kapatıldı. İş Mahkemesi'nde olağan akışında devam eden dava süreci, direnişle birlikte hızlı biçimde sonuçlandırıldı. Bu noktada, direnişe somut destek sunan Enerji Yapı-Yol-Sen'le bir işbirliğimiz oldu. Ne var ki, bu işbirliği direnişin sokakta süren kısmının sona ermesi ve hukuki bir mücadelenin konusu haline dönüşmesiyle birlikte sona erdi. Ortak ve yeni bir sendika örgütleme hedefine doğru evrilemedi...

BİS hukuken artık yok. Ancak bizler bugün BİS'i her açıdan aşacak bir sendikanın kuruluş hazırlığı içindeyiz. Yaşadığımız ve bugün burada sizlerle paylaştığımız deneyimlerden çıkarttığımız dersler, "nasıl bir sendika" sorusu konusundaki yanıt arayışlarımıza temel teşkil etmektedir.

Bugün güvencesiz işçiler için sendikalaşma çok önemli bir ihtiyaçtır.

Ancak sendika klasik işlevlerinin yanı sıra söz konusu işçiler arasında varolan güvence arayışına yönelik yanıtlar verebilirse başarı şansına sahip olacaktır.

Bu işlevleriyle güvencesiz işçilerin sendikaları, işçilerin iktidar organlarına doğru uç veren bir kurumlaşma olarak tasarlanmalıdır.

Güvencesiz işçilerin sendikalaşma süreci, mevcut sendikal konfederasyonların kaderini paylaşmamak için, merkezi ve hiyerarşik bir kurumsallaşmayı hedeflememeli ancak taban inisiyatifini esas alan lokal sendikaların işbirliği ve güçbirliği yapacakları bir üst koordinasyonunu örgütlemeyi en başından itibaren önüne koymalıdır.

Dinlediğiniz için teşekkür ederiz

Sınıf Hareketinde Özgün Bir Deneyim: Birleşik Sendikal Hareket

MESUT MAHMUTOĞULLARI

Birleşik Sendikal Hareket, sendikal hareketin yapısal bir kriz yaşamakta olduğu tespiti ile oluşturuldu. Krizin nedenleri; kapitalist üretim süreçlerindeki değişimlere karşı sendikal önderliklerin sınıf politikaları yaratamayışı, örgütsel yapıların var olan durumun gereksinimlerine uygun olarak yeniden düzenlenemeyişi, örgütler içinde sınıf iradesini yaratacak demokratik kanalların oluşamayışı, fiili meşru mücadele hattının örülemeyişi, dünya çapında ve ülkede sosyalist ideolojinin etkinliğini yitirmesi olarak saptandı. Sendikal hareketin krizinin var olanın köklü bir eleştirisi yapılmadan çözülemeyeceği, tek başına eleştirinin de bir anlam ifade etmeyeceğinden hareketle "Birleşik Sendikal Hareket" gibi asıl amacı "yeni bir sınıf hareketi yaratmak" olan kapsamlı bir proje oluştu.

İlk olarak KESK içinde filizlenmeye başlayan BSH düşüncesi 28 Ocak 2001 tarihinde yapılan bir toplantıda çeşitli işçi ve kamu sendikalarında örgütlü emekçilerin bir araya gelişini sağladı. BSH bileşenleri 7/8 Nisan 2001'de Ankara'da yaptıkları bir toplantıyla da ilkelerini ve isimlerini belirleyerek yola koyuldu...

İki yıllık zaman diliminin ilk altı ayında "BSH nedir ne değildir?" broşürüyle toplantılarda ortaklaşılan ilkeler ve çalışma tarzı somut olarak tanımlandı. Faaliyetin ikinci altı ayında ise sendikal harekette bir ilk olan, krizden bilinçli ve örgütlü bir biçimde çıkılacağının bilinciyle sınıf hareketinin bütününe bu doğrultuda yön vermek amacıyla bir "sendikal program" oluşturuldu. Program değiştirilmeye ve geliştirilmeye açık bir metin olarak tanımlanarak, işçi sınıfının en geniş kesimleriyle tartışmayı hedefledi.

BSH bu yürüyüşünü şu vazgeçilmezler üzerinden ortaklaştırmaya çalıştı:

- BSH varolan sendikal yapı ve pratikleri aşma çabasıdır. Statükocu değildir.
- BSH sendikal yapıları güçlendiren bir yapılanmadır. Sendikaların altını boşaltma girişimi değilidir.
- BSH sendikal mücadeleyi yeniden tanımlama girişimidir. Sendika içi bir reform hareketi değildir.
- BSH mevcut yasal sınırlılıklara kendini hapseden bir hareket değildir.
- BSH sınıfın ortak örgütlenmesini, örgütsel çeşitliliğini, devletten sermayeden ve bürokrasiden bağımsızlığını, işçi demokrasisini savunan bir harekettir. Güdümlü, hantal, bürokratik, tek tip bölünmüş bir hareket değildir.
- BSH bir sınıf hareketi yaratma girişimidir. Kısmi talepleri mücadelesinin nihai hedefi olarak görmez. Ortak mücadele ve ortak örgütlenme ancak işçi sınıfının ihtiyaçlarıyla şekillenmiş ortak bir program etrafında yürütülebilir. Bu program, mevcut yapıların dikey örgütlenmeleri yanında aynı zamanda yatay örgütlenmelerin vazgeçilmezliğini saptayarak oluşturulmalıdır.
- BSH eleştirdiği bürokratik yapıların iç işleyişlerini kendi işleyişinin örneği haline

> getirmez. Kararların alınmasında ortaklaşmayı artırıcı önlemler alır. Tartışmaları bürokratik işleyişe göre değil kendi içindeki demokratik işleyişe göre sürdürür. Bütün organlar seçimle belirlenir. BSH'liler seçtiklerini aynı yolla geri çağırma hakkına sahiptirler...

Ne yazık ki BSH örgütlenmesi içinde eleştiri, öneriler ve müdahalelere karşı bürokratiksekter bir tutumun gelişmesi engellenemedi. Söz konusu bürokratiksekter anlayış işçi sınıfı mücadelesinin tarihsel kamburu olan ve onun mücadelesinin nesnel dinamiklerini boğan öznel sorunun BSH içindeki biçimlenişidir. Dolayısı ile BSH' in donuk bir yapıya sürüklemesi, çöküntü durumu yaşayan örgütlü diğer yapılardan farkını ortadan kaldırması, eskinin aşmamız gereken tüketici alışkanlıklarını yeniden üretmesi önlenemedi. Eleştirilen anlayış, kendi siyaset yapma tarzıyla yüzleşmek ve ortak yürüyüşümüze devam etmek yerine "bölen" ve karakteri olan "tasfiyeci" tavrı sürece dayattı. Oysa BSH, sınıfın en geri kesimleri de dahil olmak üzere işçi sınıfının en kıyıda köşede kalmış düşüncelerini, eleştirilerini içermeyi, kendi demokratik işleyişi içinde sindirmeyi esas alarak oluşturulmuştu. "Bölenler" in ve "tasfiyecilerin" birleşik bir hareket yaratmayacağı tarihsel olarak bir kez daha kanıtlandı ve bu önemli deneyim sönümlendi.

Gerçekleştirebildiği kolektif çalışma, oluşturduğu program ve sınırlı pratiği açısından BSH; benzer yeni deneyimlerin yükseltilen çıtası ve sınıf mücadelesinin bir zenginliği ve pusulası olarak işlev görecektir.

Dayanışma Evleri*

Ben TÜSAM'a böyle bir toplantıyı düzenlediği için teşekkür ediyorum.

Dayanışma Evleri İstanbul'un beş semtinde faaliyet göstermektedir. Bunlar; Esenler, Bağcılar, Okmeydanı, Ümraniye, Alibeyköy. Ayrıca Dayanışma Evleri'nin bağlantılı çalıştığı Kadın Araştırmaları Dayanışma Merkezi ve Bursa'da Bağımsız Tekstil İşçileri Sendikası, BATİS'tenin deneyimlerini de aktarmaya çalışacağım.

Dün bu salonda uzun uzun esnek üretim, metalaşma ve ticarileşme, yoksullaşma, işsizliğin yapısal bir süreç olarak yaşanması tartışıldı. Dayanışma Evleri, tüm bu süreçlere karşı, işçilerin hem işyerlerinde hem de hayatlarındaki sorunları birlikte çözmek üzere tasarlanmış, işçilerin ve emekçilerin toplumsalsiyasal öz örgütleri olarak olarak tanımlıyor. Çünkü güncel yaşamdaki dayanışmaların sınıf bilincinin oluşmasında çok önemli olduğunu, kolektivitenin, insanların yaratıcılığının gelişmesinin, organizasyon gücünün gelişmesinin çok önemli olduğunu düşünüyoruz. Aynı zamanda siyasal taleplerle de mücadele etmek, bu farklı öz örgütlenmeleri, bu parçalanmış sınıfın farklı parçalarının öz örgütlenmelerini bütünsel bir birleşik sınıf stratejisine dönüştürmek gerektiğini de daha ileri bir hedef olarak düşünüyoruz. Dolayısıyla emekçilerin yaşam alanları olan mahallelerde çalışmalar yapıyoruz. Çünkü işçilerin genelde işsiz olanların veya düzensiz çalışanların yaşam alanlarında da örgütlenmesi ile ancak uzun erimli örgütlülükler sağlanabiliyor, düzensiz çalışan bir işçiyi sadece işyerinde bir örgütlülükle tutmanız imkansız, dolayısıyla hayatı örgütlüyoruz diyebiliriz

Dayanışma Evleri'nin teorik olarak çıkış noktasını bu esnek üretim, kentleşmede yaşanan sorunlar, hızlı varoşlaşma, metalaşma, ticarileşme gibi genel süreçlerden almakla beraber, pratik çıkış noktasını ise; Filistin İntifada'sından, Hamas'tan yine Enver Sedat dönemi Mısır'da neoliberal politikalara karşı dayanışma geliştiren halkın, birbirlerine ders veren, birbirlerinin sağlık sorunlarını çözmeye çalışan, birbirlerinin her çeşit ihtiyacını karşılayan halk örgütlerinden de almaktadır. Örneğin Filistin'de Halk Komiteleri var ve İsrail saldırılarından sonra Halk Komiteleri, ekmek dağıtıyorlar ablukada olduğu zaman. Demirciler Komitesi var, bu Demirciler Komitesi İsrail tarafından kırılan dükkanların kepenklerini tamir ediyor. Bunlar da bir takım pratik hayatı örgütlemekle ilgili süreçler.

Dayanışma Evleri neler yapıyor. Okmeydanı Dayanışma Evi'nden biraz bahsedeyim, yaz okulları düzenliyor çocuklar için. Varoşlarda çok değişik heterojen bir kültür var, değişik üst üste binen göstergeler oluşmuş, dolayısıyla çeteleşme, mafyalaşma, esrar kullanımı, bali kullanımı, tiner kullanımı çok yaygın, yaz okullarında üniversitelerden gelen gönüllü öğrenciler veya EğitimSenli öğretmenler dersler veriyorlar. Çocukların bir biçimde yaratıcılıklarını, kolektivitelerini geliştirip hem de yazlarını değerlendirmeye çalışıyoruz.

Giysi dayanışmaları yapıyorlar. Tüm Okmeydanı'na bildiriler dağıtılıyor, "eski giysinizi getirin" şeklinde, belli bir tarih veriliyor, o gün de ihtiyacı olanlar gelip o giysileri alıyorlar, ya da kendisi bırakıp, başka giysiler alanlar da oluyor. Benzer şekilde kitap dayanışmaları yapılıyor. Tabi bunlara biz genelde emeğin kendisini yeniden ürettiği alan diyebiliriz. Bunun dışında gündeme glince faaliyete geçtiğimiz çalışmalarda olmakta. Mesela Okmeydanı Fuat

*Dayanışma Evleri adına yapılmış olan sunuşun deşifre edilmiş halidir.

Soylu İlkokulu'nda toplu parasız kayıt uygulaması gerçekleştirildi, daha sonra yayıldı başka okullara. Burada veliler Dayanışma Evi'ne geldiler, "biz çocuklarımızı kayıt yaptırırken para isteniyor" diye. Birlikte gidip, eğitimin ticarileşmesi diye adlandırdığımız sürece karşı bir direniş oluşturuldu. Dayanışma Evleri'nin biraz dayanışma anlayışı böyle. Zaten toplumda olan dayanışma anlayışının üzerine basarak, onu daha genel bir toplumsal dayanışma düzeyine çıkartmaya çalışıyor. Dün kü oturumda, Metin Çulhaoğlu'nun bir yorumu vardı, "sınıfın alternatif bir kültürü yok, buna gerek de yok, ona ideolojik olarak dışardan bir müdahale gerekir" gibi, aslında var yani insanlar birbirleriyle belli ölçülerde dayanışıyorlar, komşusuyla dayanışıyor akrabasıyla hemşehrisiyle dayanışıyor, dolayısıyla bunların bütünlüklü bir proje içinde yer alabileceğini ve sınıf bilincinin oluşumunda önemli olabileceğini düşünmek gerekiyor.

Depremde Dayanışma Evleri çok önemli çalışmalar yaptı. Yine ilginç gelebilecek bir çalışmadan bahsetmek istiyorum. Sağlık personeli gelip sağlık taraması yaptı mahallelerde. Sağlık taramasından sonra o sağlık taramasına katılan, çocuklarını getiren kadınlar daha sonra o sağlık personelinin Okmeydanı SSK Hastanesi'ndeki özlük haklarıyla ilgili bir eyleme katıldılar. Dayanışmanın öyle bir anlamı da var, yani bir profesyonel meslek grubuyla bir mahalleli grubunun ikisini birden bir araya getirip dayanışması da sağlanmış oluyor. Örgütlenme alanı bu anlamda iki yönlü denebilir.

Bir de üretim alanında, emeğin yeniden üretimi alanında yapılan çalışmalar var. Elbette kurslar ve bunu gibi geleneksel kültür merkezi tarzı çalışmalar zaten yapılıyor. Okmeydanı'ndan bir grup çıktı kaset çıkardı. Yani gençlerin bu tip çabaları desteklenmeye çalışılıyor.

Üretim alanındaysa genelde, BağcılarEsenler Dayanışma Evleri'nde parasını alamayan işçiler oluyor. Genelde bunlara yoğunlaşıyor çünkü kayıtsız işçilik çok yaygın, kayıt dışı istihdam yaygın. İşçiler paralarını alamıyorlar ya da belli haklarını alamıyorlar, o zaman birlikte davranıp belli haklar alınabiliyor, yani işçilerin bu hakları alınabiliyor.

Yine bu Dayanışma Evleri'nin bu yeniden üretimle ilgili atladığım bir örnek var mesela işte kına gecesi gibi şeyler düzenlemek isteyen yoksul insanlar bir salon tutmaktansa gelip orda nişan yapılabiliyor.

Tabi siyasal söylemi olan çalışmalarda yapılıyor. Örneğin bu aralar, Nato karşıtı söyleşiler, gündemler yapılıyor.

Bir de çok ilginç bir şey olarak çeteleşme çok yaygın, Bağcılar'da özellikle, Çeteleşme yaygın, çeteleşmeye karşı oradaki gençlerin oluşturduğu ortak gruplar geceleri mesela Okmeydanı'nda, Bağcılar'da devriye geziyorlar. Bu çok önemli, bu mesela bir sınıf örgütü derken yani genç işçilerin oluşturduğu bir örgüt, ama günümüzde böyle işte işsizlik düzensiz çalışma çok yaygın, o zaman mesela Bağcılar'da şöyle bir çalışma yapılıyor Bilardo salonları var, hap satıyorlar, extacy falan satıyorlar, onlara genç işçi arkadaşlar Dayanışma Evleri'nden gidip, "biz Dayanışma Evleri'nden geliyoruz, buraya bir daha gelmeyin, hap kullanmayın" diyorlar. Bu işsiz gençleri farklı gruplaşmalar çekebilmek için, spor turnuvaları düzenliyorlar oraya davet ediyorlar. Mesela bu turnuvaların kendisinin de bir anlamı var, en son bu yaz yapılana yirmi takım katıldı ve normalde oradaki turnuvalar aslında bir ticari faaliyet dönüşmüş. Her takım iki yüz milyon gibi bir rakam veriyor, böyle gayet ticari faaliyete dönüşmüş spor bile. Bunun önüne geçmeye çalışıyoruz. Esenler'de boş araziye açtıkları voleybol sahasında turnuva düzenlediler örneğin.

Bu tip halk örgütlenme çalışmaların ve halkın organizasyon gücü, kendi kendini yönetme inisiyatifi, halk inisiyatifleri geliştirilmeye çalışılıyor. Onur, adalet gibi halkın

aslında belli değerleri var, onlar üzerinden yürünmeye çalışılıyor. Esenyurt'ta Kadınlar Kahvesi'nin belli deneyimleri var, onların da on iki tane tekstil makineleri var, kooperatifte belli çalışmalar yapılıyor, onun ayrıntısına girmeyeceğim. Yalnız genel bir bakış açısı vermem gerekirse; şunu diyebiliriz: üretim süreçlerinin, enformelleşmesi dediğimiz sözleşmeye dayalı ilişkilerin ortadan kalkmasıysa, karşılıklılık ilişkilerinin oluşmasıysa, aslında enformelleşme olumlu anlamda da kullanılabilir. Dayanışma bu anlamda bir, enformalleşme bir direnişe dönüştürebilir. Yani enformel sektör olması bunun işte örgütlenilemeyeceği, hiçbir şey yapılamayacağı anlamına gelmiyor, yapılabiliyor, kişilerin hakları hakkında bilgilendirmeler yapılabiliyor.

Çünkü işçiler düzensiz çalışıyorlar ve mesela bir işçi tipolojisini örnek vereyim;, Ümraniye'de iki yıllık kıdemini beş milyon lira maaş farkı için yakabiliyor genç işçiler. Altı aydan daha çok çalışırsanız işten tazminat hakkınız var ve bunun gibi temel bilgileri dahi bilmiyorlar ve bunları çok gözü kara bir şekilde feda edebiliyorlar. Genel olarak söylersek, böyle bir varoş örgütlülüğü, mekanlarda oluşan değişik bir kültür var, değişik bir geçmişi var her mahallenin, burada mahallenin kuruluşundaki dinamikler biraz önemli, mesela Okmeydanı daha devrimci mücadelelerle kurulmuş bir yer olduğu için daha homojen bir kültür var ama Bağcılar daha değişik kesimlerin göç etmesiyle ve daha kurulurken devrimci mücadelelerle değil hemşehrilik ilişkileriyle, yardımlaşmalarıyla kurulduğu bir yer için orada daha farklı bir kültür var. Mesela 2002 yılında kürtlerle romanlar arasında bir çatışma çıktı Esenler Karabayır'da, böyle çatışmalar etnik gerilimler fazlasıyla oluyor. Muhalif güçlerin sendikaların ya da Dayanışma Evleri tarzı örgütlenmelerin bunları mutlaka göz önüne alması gerekiyor. Biz orada ister istemez dolaylı olarak Romanları destekledik ve Romanlar çok kapalı bir grup olmasına rağmen daha sonra önemli bir bağlılık geliştirdiler Dayanışma Evi'ne. Biz onları destekledik çünkü ezilen taraf onlardı, çok ayrıntısına girmeyeyim, böyle kapalı gruplar oluyor onların güncel yaşamına giremezseniz dışardan söylemlerle ulaşamıyorsunuz. Ama Okmeydanı'nda başka bir dinamik var, Alevi dinamiği var oraya girdiğiniz zaman zaten sizi bir anda bir Alevi örgütü diye herkes tanımaya başlıyor o zaman da diğer kesimlere ulaşamıyorsunuz. Yani tipoloji değişiyor her bir bölgede. Esenyurt mesela; varoşun varoşu diyebileceğimiz Esenyurt gibi yeni kurulan mahallerde emek eksenli faaliyet gösteren örgüt veya sendikalar daha rahat ilgi görüyor. Çünkü oralar yeni kurulduğu için, müdahale etmek çok daha kolay ve kalıcı ilişkiler geliştirilebiliyor. Kadınlar Kahvesi deneyiminden bizim çıkarttığımız o, sosyal hareketlilik çok fazla, hep yeni göç etmiş ve aslında çok fazla dayanışmaya açık bir yer ve çok kalıcı muhalif ilişkiler, dayanışma organizasyonları, örgütler emek örgütlerinin etkisi çok daha fazla olabiliyor.

Sorular gelirse Bursa'daki Bağımsız Tekstil İşçileri Sendikası'ndan bahsedebilirim Ama kısaca değinmek gerekirse; sadece on üç tane avukatı var ve işçilerin haklarını savunan bir sendika. 1500 tane üyesi var. Bu sendika sadece işçilerin davalarına bakıyor ama diğer sendikalar sevmiyorlar Batis'i, zaten sözleşme barajlarını geçmek diğer sendikalar içinde önemli bir sorun. Batis'e üye olmak bir işçinin üyeliğinin boşa gitmesi demek, sözleşme barajlarına takılıyor çünkü diğer sendikalar. Bu durumdan dolayı, Batis şöyle bir kural başlattı; başka sendikadan işçi almıyor kendisine, ayrıca baraja takılan bir sendika olacaksa kendi işçilerini baraja takılma durumunda olan sendikaya veriyor. Ama dediğim gibi bu da yeni bir örgütlenme tarzı, yani bolca dava açarak faaliyet gösteriyor ve çok sayıda kazanılmış dava var. Yeni yasa da bu anlamda kullanılabilir imkanlar sunuyor. Uzattım teşekkür ediyorum, sağ olun.

Sermayenin Yeniden Yapılanması ve İşçi Sınıfının Örgütlenmesi*

Yeni işçi kitlesi

Kapitalizm 1970'lerde birikimi yeniden değerlendirme krizinden neo liberal politikalarla yeni bir aşamaya geçerken sermaye için her türlü pazar önem kazandı. "Sosyalist" bloğun varlığı nedeniyle kontrol altına aldığı/almak zorunda kaldığı "vahşi kapitalist" niteliği SSCB'nin çöküşüyle beraber dünyanın tek hakimi olduğunu ilan eden kapitalizm, çok geçmeden, insanlık için ne üretebileceğini bütün çıplaklığıyla gösterdi!

Sosyal devlet anlayışının terk edilmesiyle her türlü hizmet alanı sermaye için yeni bir pazar olurken üretim modelleri ve buna bağlı olarak işçi portresi de değişiyor. Üretim büyük fabrikalardan küçük ölçekli işletmelere, atölyelere hatta evlere kadar parçalanırken coğrafi olarak toplaşmış türdeş yarı vasıflı fabrika emekçisinin yerine de vasıfsız, çeşitlenmiş, belirli bir alana bağımlı olmaksızın çalışanlar alıyor. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin yaygınlaşmasına paralel olarak ulusötesi şirketler üretim ve pazarlama sisteminin organizasyonunu ve koordinasyonunu yönlendiriyor. Standart istihdam ilişkileri neo liberal politikalarla esnekleştiriliyor, a tipik istihdam ilişkileri (parttime çalışma, eve iş verme, geçici işçilik, taşeron ilişkileri ve kayıt dışı istihdam, vb.) yaygınlık kazanıyor. Buna paralel olarak işyerinin ve çalışma zamanının sınırları da esnemeye ve silikleşmeye başlıyor. Çalışma zamanının ve işyerinin nerede başlayıp nerede bittiği belirsizleşiyor. Geleneksel tipik istihdamdaki erkek işgücünün yanında kadın, genç ve beyaz yakalı işgücü yaygın olarak işgücü piyasasına giriyor.

Son 10 yıldır ülkemizde de sanayi alanında uygulanan ve tarım alanında henüz uygulanmaya başlanan bu programların sosyal sonuçları yavaş yavaş toplumsal hayatımızdaki yerini almaya başladı. Kalıcı işsizlik, çalışan nüfusun giderek yoksullaşması, mülksüzleşmenin derinleşmesi, toplumsal hayatın hızla dejenerasyonu bu programlarının uygulandığı her yerde benzer sonuçlar ortaya çıkarmaya başladı.

Küçük ve Orta Ölçekli işletmelerin sayısının hızla artması, esnek çalışmanın genel kural haline gelmeye başlaması, göç hareketlerinin sürmesi ve hatta tarımda uygulanacak yeni politikaların yeni göç dalgalarını hazırlayacağı göz önüne alındığında özellikle büyük kentlerde yoksul mahallelerinin nasıl bir sosyal profile bürüneceğini tahmin edebiliriz. Bu sosyal profilin verili koşullarda dinsel örgütlenmelerin (veya bir başka konjonktürde milliyetçiırkçı örgütlenmelerin) etkisi altına girmeye hazır bir kitle tabanı oluşturduğu da çok açıktır. Bu aynı zamanda bu kitlelerin büyük çoğunlukla emekçi karakterde (emekgücünü satarak geçinmek zorunda) olmasına rağmen sınıf dışı kimlikler edinmesine yol açacaktır. Bu anlamda emek örgütleri, işyerlerinin yanında bu kitle ile yaşam alanlarında birlikte olmanın yollarını aramak zorundadır.

* Bu sunuş Emek Çalışmaları Merkezi tarafından yapılmıştır.

EMEKÇİLERİN YENİDEN ÖRGÜTLENMESİ

Yeni çalışma koşullarından dolayı işyeri ile bağı zayıflayan işçinin bilinç edinme sürecinde yeniden üretim sürecinin önem kazanması sendikal mücadelenin dikkatini bu alana çevirmesi gerekliliğini doğuruyor. İşçi sınıfının emekçi karakterinin örgütlenmesi artı değer sömürüsünün gerçekleştiği işyeriyle sınırlı olmaktan çıkıp yaşam alanlarına da yayılan bir mücadeleyi zorunlu kılıyor. Bu anlamıyla sendikal çalışma alanının sınırlarının genişlemesi ve aynı zamanda sendikal örgütlerin "sendika" olmayan formatlarda oluşturulmasını da beraberinde getiriyor.

Öncelikle üretimin parçalanan yapısını ve ülkemizdeki işyerlerinin %90'dan fazlasını oluşturan ortaküçük ölçekli işyerlerini temel almak gerekir. Belli bölgede yoğunlaşan işyerleri içerisinde (organize bölgeleri ve atölye yoğunlukla emekçi mahalleleri) geniş kesime hitap eden belli çalışma koşullarını egemen kılacak bir pratik ve bir mücadele hattı örülmeli.

Yeniden yapılandırma programı çerçevesinde yada uyum yasaları adı altında getirilen/getirilmeye çalışılan yasalarınuygulamaların yıkım programları üretim merkezleriyle sınırlı kalmayıp yaşam alanlarını da kapsayacak şeklinde yürütülüyor. Emek cephesi, bu saldırıya eşdeğer güçte bir karşıhegemonya oluşturamadığı takdirde bugünkü konumunun çok gerisine düşmesi kaçınılmazdır.

Orta ve uzun vadede bu hat esas olarak "emeğin sosyal şartı" olarak ifade edebileceğimiz bir talepler bütünü parça parça hayata geçirmeyi veya en azından mücadeleci işçi topluluklarının ortak talebi haline getirmeyi hedeflemeli.Bu anlamda belli sektör veya bölge dışında kalmadan güvencesiz çalıştırılan bütün işçilerin taleplerini yansıtan bir çeşit manifesto oluşacaktır. Bu taleplerin gerçekliği ve işçi sınıfı içindeki ağırlığı ise bir mücadele sürecinin ürünü olmaları ile doğru orantılı olarak artacaktır.

Dünyada yaşanan bu gelişmeler karşısında dünyanın geleceğini, eşitliğin, demokratik hak ve özgürlüklerin egemen olduğu bir toplumsal düzenden yana kurgulayanlar için hayatın neresinden tutacakları yeniden bir sorun alanı olarak ortaya çıkıyor. Neoliberal programların yoksullaştırdığı, bir paçavra gibi hayatın kıyısına attığı milyonlarca insan yeni bir uyanışın potansiyel öznesi olarak tarih sahnesindeki yerini almaya başlıyor.

Kapitalizme karşıt emek cephesini oluşturmanın en başta gelen koşulu ise, sermayenin programlarına ve stratejilerine yaşamın her düzeyinde ve her alanında karşı koyabilmeyi örgütlemek gerekiyor. Bu; işçi sınıfının devrimci eylemini örgütlemekten kapitalizmin yoksullaştırıcı politikalarına karşı dayanışmacı eğilimleri güçlendirmeye kadar uzanan geniş bir yelpazeyi kapsayabilmelidir. Sermayenin yıkım politikalarının etkisinin en yoğun yaşandığı yoksul emekçi mahallerinde ilerici muhalefet ve dayanışma merkezleri oluşturulmalıdır.

Entelektüel ve duyarlı kesimlerin ilgisini çeken ve taraf eden çalışmalar geliştirilmelidir.

Bunun yanı sıra aydınlatma ve sorunları görünür kılma sürecine paralel olarak güvencesiz işçilerin özgün hareket biçimini yaratma noktasında irade ve tasarruflar geliştirilmeli,işçilerle aydın ve duyarlı kesimin buluşacağı olanaklar oluşturulmalıdır.

EMEK ÇALIŞMALARI MERKEZİ

Uzun yıllardır eşitlik ve demokrasi mücadelesinin bir aktörü olmaya çalışan Halkevleri, son yıllarda bu kitlenin –özellikle büyük kentlerdegiderek toplumun gövdesini oluşturmaya başladığını fark ettiğinde toplumsalkültürel faaliyetlerinin yanı sıra nüfusun çalışan/çalışmak zorunda olan kesimlerine özel bir ilgi gösterdi. Yoksulların yaşadığı mahallelerde 1997'de "işçi komisyonları" olarak başlayan bu faaliyet bugün bölgesel işçi merkezleri oluşturmaya doğru yöneliyor. Çalışan/çalışmak zorunda olanları işkolu, işyeri vb. yapay ayrımları gözetmeden sendikal formu olan –ama sendika olmayan toplumsal örgütlenme biçimlerinde bir araya getirmeye çalışıyor. Tek biçimli/merkezi/geleneksel biçimlerde örgütlenmeye uygun olmayan bu toplumsal tablonun örgütlenmesinin gerici bir toplumsal yönelişin durdurulması ve "ileri"ye yönelmenin yegane ilacı olarak görüp Türkiye genelinde 67 şubede çalışmalarını sürdürüyor.

İstanbul Halkevleri'nde "işçi komisyonları" pratiği ilk olarak Halkevci faaliyet içerisinde güvencesiz çalıştırılan işçilere sınıf bilinci kazandıracak eğitimbilgilendirme toplantıları ve sınırlı pratikler hayata geçirildi. Birçok şubemizde bu komisyonlarımızın faaliyeti devam ediyor ancak bir sene öncesinden itibaren de mevcut çalışmanın yetersizliğine ilişkin bir tartışma yürütmeye başladık. Halkevci faaliyetin bir kolu olarak İşçi Komisyonları çalışması bir sınıra gelip dayanmıştı. Bize en büyük avantaj olarak 5 sene süren pratikte çalışmanın dinamizmini ve sürekliliğini sağlayan aktivistlerin yetiştirilmesi ve güvencesiz işçi toplulukları içerisinde bir hareket tecrübesi kazandırdı.

Gündemimize konuya daha bütünlüklü ve ileri araçlarla müdahale etme fikri ve bu iddianın sonucu olarak "Emek Çalışmaları Merkezi" gündeme geldi ve bugün için İstanbul Merkez, İkitelli (İstanbul), Ankara, Adana ve Mersin'de faaliyete İzmit ve Tuzla (İstanbul) ise kuruluş aşamasında olmak üzere çalışmalar devam etmekte. Bunun yanı sıra şubelerimizde ki işçi komisyonları Emek Çalışmaları Merkezleriyle koordineli şekilde faaliyeti devam etmekte.

Sermayenin programlarına ve stratejilerine yaşamın her düzeyinde ve her alanında karşı koymak, yani onları geçersizleştirecek güçte politikalar oluşturmak gerçekleştirmek için şu temel bileşenlerle bir kurumsal yapı oluşturuluyor ;EğitimAraştırma, İletişim, Destek.

EğitimAraştırma alanında;

- Halkevleri ve EÇM ile ilişki kuran işçilerin, öncü işçilerin ve ileri kadroların işçi sınıfı mücadelesine ilişkin tüm konularda eğitimi için gerekli yazılı ve görsel ürünleri üretmeyi amaçlıyor.
- Çıkardığı ve çıkarmakta olduğu yazılı ve görsel ürünleri basit, kolay çoğaltılabilen el ilanları ve kitapçıklar hazırlandı. Hazırlanan haklar broşürlerimizden iş kazası, sigortasız çalışma, işten atılma ve kadın işçileri sorunlarına dair kitapçıklardan ilki Ağustos 2004'te çıkartıldı.
- Düzenli çıkartılmaya çalıştığımız ve bugüne kadar 3 sayısı çıkan gazete formatındaki "İşçi Bülteni" çalışmaları devam etmekte. (Dağıtımı Türkiye çapında Halkevleri ve EÇM tarafından yapılmakta)

- Ankara EÇM üzerinden Ankara Üniversitesi SBF ile ortaklaşa yürütülen "Anadolu'da yoksulluk ve yeni işçi kitlesi profil araştırması" anket çalışması ile ülke çapında 3500 anket gerçekleştirildi. (Araştırmanın sonucu ilerleyen aylarda ayrıca yazılı olarak sunulacak.)
- Güncel sorunlara dair araştırma dosyaları oluşturma ve yaygın kullanımının sağlanması. İkitelli Emek Çalışmaları Merkezi'nin hazırladığı dosya "Güvencesiz çalıştırılan işçiler için neden SSK hastaneleri satılmasın?"
- Şimdilik İstanbul Halkevinde "Emek Kütüphanesi"nin görselyazılı yayınlarla zenginleştirilmesi ve tüm EÇM oluşturulması için çalışmaların sürdürülmesi.
- İstanbul EÇM 2627 Şubat 2005 tarihleri arasında "Güvencesiz çalıştırmanın ekonomik ve sosyal boyutları" adlı sempozyum çalışmasını sürdürüyor.

İletişim alanında;

İşçi sınıfı hareketinin geliştirilmesi için bir enformasyon ağını oluşturmayı amaçlıyor. Bu ağın bir ucunda İstanbul'da ve Türkiye'nin bütün işçi kentlerindeki öncü işçi gruplarının çalışmalarını birbirlerine aktarmalarını sağlayacak bir "iletişim ortamı"; diğer ucunda ise işçi sınıfı mücadelesi açısından gereksinim duyulan bütün haber ve enformasyonun toplandığı bir haber merkezi bulunacak. Bu ağın oluşumu aynı zamanda işçiler için somut kitle iletişim araçlarının üretilmesine de olanak sağlayacak.

Destek alanında da

Halkevleri ile ilişki halinde olan işçilerin ötesine geçerek, örgütsüzgüvencesiz işçilerin tümünü kuşatarak bir araya gelmeye yöneltecek çalışmalar yürütmeyi hedefliyor. Güvencesiz işçilere çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunların bireysel çözümlerinde destek sağlamak için kurulan

"Alo İşçi Hakları" servisi bu destek çalışmalarından birincisi oldu. Bu konuda yardımcı olan bir grup avukatla yürütülen "Alo İşçi Hakları" servisi ile şimdiye kadar 600'den fazla işçi ile telefonla görüşülmüş. Bunların 170'den fazlası ile sorunlarını daha iyi bir biçimde değerlendirebilmek için yüzyüze görüşülmüştür. Yüzyüze görüşmelerin bir kısmı İstanbul Emek Çalışmaları Merkezi'nde avukatlarla birlikte gerçekleşirken bir kısmı da çeşitli Halkevleri şubeleri ile İkitelli EÇM'de 50 ve 20 kişilik gruplar halinde toplu görüşmelerde gerçekleştirildi. Bugün itibariyle İstanbul, Ankara, Adana, Mersin'de danışma destek hattı işler durumdadır.

İlk adım olarak güvencesiz çalıştırılmayı görünür hale getirmek bir başka deyişle sosyal bir sorun olarak ortaya koymak amacıyla emekçi mahallelerinde kurulma aşamasında ki Tuzla ile İkitelli şubelerinde güvencesiz çalıştırılan işçilerin taleplerini içeren bir örgütlenme ve hareket biçimini yaratma çalışmaları (duvar yazılamaları, konulu afiş ve pankartlar vb) yürütülüyor. Gebze Halkevi'nin 08.12.2003 tarihinde "Taşeron işçiler Sorunları ve Çözüm yolları" konulu foruma güvencesiz işlerde çalışan 300 işçi katıldı. Kurulan kürsüden sorunlarını aktaran işçilere gelen sendika temsilcilerinden cevap yada yorumlarıyla katıldılar.

2004'ün Mart ayında faaliyete geçen İstanbul EÇM 30 Mayıs'ta düzenlediği "Güvencesiz çalışma ve NATO'ya karşı işçi forumu"na İstanbul'un çeşitli bölgelerden katıldığı işçilerin

akademisyenlerle buluştuğu forumun ardından işçi komisyonlarında 3 hafta süren "NATO ve güvencesiz çalışma" içerikli eğitim programı uygulandı.

"Alo işçi hakları" hattına gelen telefonları değerlendirmesi sonucu Küçükçekmece ile Büyükçekmece'yi kapsayan bölgede yoğunlaşmaktadır. Bizzat işçi havzalarının içinde veya kenarında yürütülen EÇM faaliyetleri de işçilerle doğrudan temas kurulan yerel işçi merkezleri olarak faaliyet yürüten Temmuz aylarında açtığımız İkitelli EÇM ve şu an açılış aşamasında olan Tuzla EÇM bu eksende faaliyet yürüten kurumlardan ikisi. Özgün bir deneyim olarak EÇM faaliyetinin başından beri gündemde olan "Alo İşçi Hakları" telefon hattının daha verimli yürütülmesini sağlıyorlar.

İşçilerden gelen telefonlar arasında özellikle bu bölgelerde oturan veya çalışan işçiler ile bölgedeki en yakın EÇM şubesinde veya Halkevinde yapılan görüşmeler geçen süre içinde bize bir ilişki ağı oluşması gibi bir fayda sağladı. Ayrıca bu telefon numarası kulaktan kulağa yayıldıkça ve işçiler arasında bir güven kazandıkça işçilerle düzeyli ve sürekli bir ilişki tutturma noktasında ciddi bir avantaj sağlıyoruz.

Bunun yanı sıra da İstanbul ve Ankara şubelerinde akademisyen ve entelektüel duyarlı kesimlerle sermayenin programlarına ve stratejilerine karşı toplumsal muhalefet etken politik perspektif yaratma çalışmaları yürütülüyor.

Ankara EÇM üzerinden yapılan anket çalışması emek çalışmaları merkezinin aktivistlerin birebir emekçi mahallerinde çeşitli coğrafya ve çeşitli kollarda, sendikalısendikasız, sigortalısigortasız, işçiişsizlerle 3500 anket gerçekleştirildi. Bu çalışma bize perspektif ve güvencesiz işçi toplulukları içerisinde bir hareket tecrübesi kazandırdı.

Bugüne değin özellikle İkitelli EÇM'nin bölgede yaptığı toplu görüşmeler oradaki varlığımızı işçiler arasında hissedilir kılmaya başlandığını bizlere gösterse de şu anda özellikle işçi havzalarında yürütülen çalışmalar henüz bölgesel işçi inisiyatifleri oluşturacak olgunlukta değiller. Bunun deneyimsizlik gibi öznel yetersizlikleri olsa da maddi olanakların zayıflığı da pratiğimizi sınırlandıran bir faktör olarak belirtmek gerekiyor.

Her şeye rağmen yürüttüğümüz faaliyet her geçen gün daha fazla kendini geliştiren, dinamizmini sürekli arttıran hedef ve iddialarını düzenli bir biçimde yükselten bir seyir izliyor. Bu konuda bir kısmı da burada sunuş yapan çeşitli siyasi ve işçi inisiyatiflerinin faaliyetlerini kimi zaman örnek alarak izliyoruz. Bu konuda atılan her adımın, yürütülen her faaliyet kırıntısının dahi değerli olduğunu düşünüyoruz. Bu konuda yürütülen her türlü faaliyete de elimizden geldiğince, gücümüz yettiğince destek olmaya çalışıyoruz, yanlarında yer alıyoruz.

Son olarak, güvencesiz işçileri bir sınıf hareketi olarak örgütleme iddiasını taşıyan herkese kolay gelsin diyoruz.

Üretiyorum Kooperatifi Örneği

Benim bugün burada anlatmak istediğim şu ana kadar iki günlük sürede anlatılanlardan çok daha farklı bir şey. Biz biraz daha geniş alıyoruz, işçi sınıfı bir bütünlüktür, muhakkak bütünlük arz eder ama genç işçiler daha farklı bir problem.

Ben asıl Üretiyorum atölyesinin nasıl kurulduğuyla başlamak istiyorum. Çalışma hayatına yeni başladığımda, gerçi hani iki yıllık bir iş hayatım, işçilik hayatım var, orada karşılaştığımız en büyük problemlerden biri iletişim kurabilmekti. Yani çok yakınınızdar, iki adım ötenizdeki insanla oturup muhabbet edebilmek, diyalog kurabilmek bile imkansızken biz oralarda örgütlenmeye, bir şeyler yapmaya çabaladık. Gerçekten çok zordu ve buradan biraz düşünerek, biraz zorlayarak da sanki bir şey çıkardık: Mektuplaşma. Aynı yerde çalıştığımız aynı çatı altında on iki saatinizi geçirdiğimiz iş arkadaşlarımızla mektuplaşmaya başladık, iletişimin bu kadar ilerlediği bir dönemde. Uzunca bir dönem günlük sorunlardı, o gün anlatmak istediklerimizdi veya şiirlerdi. Sadece konuşmak istediklerimizi anlatabilmek şeklinde başladı mnektuplaşma. Daha sonra biraz daha ilerleyip konular seçtik, özgürlüğü tartıştık birbirimizle umutlarımızı, düşlerimizi, hayallerimizi paylaştık mektuplar aracılığıyla. Yetmedi, daha ortak yaşam alanları yaratmak çabasıyla uğraştık, didindik ve yeni bir fikir geldi aklımıza: Tiyatro. Mektuplardan sonra bir adım atıp tiyatroya başladık, yaratıcı drama dersleriyle bir süre tiyatro çalışmalarımız sürdü, bizim için çok çok farklıydı. Çünkü birçoğumuz tiyatronun ne demek olduğunu bilmiyorduk, televizyonda belki tesadüfen denk gelmişizdir. Çünkü televizyon izlemek de biraz lüks oluyor, bizim çalışmamız tiyatroyu öğrenme çabasıydı. Daha sonra biraz daha ilerlettik, bülten çıkarmaya başladık. Zaten mektuplarımızı biz Devrimci Proleter Gençliğe yolluyorduk, orada yayınlanıyordu. Çok da beğenilmişti, daha sonra tiyatro çalışmasıyla daha ileriye götürmek ve paylaşımlarımızı daha da ilerletebilmek için bir bülten çıkarmaya başladık, bu bültenden sonra daha farkında oldu. Bülten bizim için çok farklıydı. İşçilerin kendi ürettikleri şeyleri görebilmek. Ben şeyi çok iyi hatırlıyorum, bülten çıktığı zaman ben markette çalışıyorum kasiyerlerin koşturarak gelip bülten almaları, götürüp tuvalette okumaları heyecan veriyor, müthiş heyecan veriyor. İnsanlar kendi yaptıkları şeyi kendi yazdıkları şeyi ve kendilerinden başka insanların da okuduğunu bilerek yaptıkları şeyde müthiş heyecan duyuyor. Arkasından tiyatro çalışmalarımızda yer problemi yaşamaya başladık, yer problemi yaşamaya başlayınca farklı bir fikir ortaya çıktı, kendi yerimiz neden olmasın veya neden sadece tiyatroyla sınırlı kalıyoruz, daha farklı daha yeni şeyler de deneyebiliriz diye. Bunun için de bir yer tutmamız gerekiyordu, belki biraz zordu ki zor da oldu birkaç ayımızı aldı. Yer bulmak ciddi bir problemdi. Kimse yer vermek istemiyordu zaten, aslında hepimiz çalıştığımız için orayı nasıl işleteceğimizi de düşünmeye başladık. Zaten çok fazla bu konuda deneyimli olduğumuz da söylenemez. Derneklere veya benzeri yerlere gitmek gibi bir lüksümüz zaten çok fazla olmuyor. Hem çalışma koşullarımızdan hem Avcılar civarında çok fazla bir yer olmamasından kaynaklı olarak. Çok fazla bilgimiz olmadan giriştik. Bir ay oldu Üretiyorum Atölyesi'ni kuralı, şimdi bir şeyler yapmaya başlıyoruz.

Benim asıl değinmek istediğim konulardan biri de gençliğin eğitimsizliği. İşçi sınıfının genç üyeleri çok eğitimsiz, gerçekten ciddi anlamda çok eğitimsiz. Bugün işçi sınıfının yüzde otuzunu gençler oluşturuyor, aynı zamanda işsizlerin yüzde elli altısını gençler oluşturuyor, ben gerçekten bu sempozyumda da apayrı bir oturum gerektiğini düşünüyorum. Çünkü gençliğe ciddi bir önem verilmesi gerekiyor, gençlik gelecekse eğer onların eğitilmesi işçi sınıfının eğitimi demektir zaten. Ama bugün gençlik daha "biz" kavramını bile bilmiyor, kişisel bunalımların içindeler zaten. Birçok kişisel bunalımların içinde biz kavramı oluşmadan örgütlenmeyi oluşturmak çok zor. Sınıfsal bilinci götürmeden örgütlenmeyi kurmak çok zor. Zaten, bizim Avcılar yöresinde Üretiyorum Atölyesi'yle de yapmaya çalıştığımız bu. Bizim hedef kitlemiz genç işçiler ama sadece genç işçilerin gelip gittiği bir yer değil, aynı zamanda meslek lisesinde ve diğer liselerde okuyanlar... Çünkü bunların hepsi işçiliğe atılmak durumunda, çalışmak durumunda. Bütün işçileri hedefleyerek başladık. Eğitimsiziz, çok iyi bilmiyoruz, daha yolun çok çok başındayız, yeni yeni keşfediyoruz, keşfetmek durumunda kalıyoruz birçok şeyi. Yeteri kadar düşünemediğini düşünüyorum zaten gençliğin, çabalıyoruz uğraşıyoruz, iyi olacağına da inanıyorum ben. Teşekkür ederim.

SAV
Türkiye Sınıf Araştırmaları Merkezi
TÜSAM

Sosyal Araştırmalar Vakfı (SAV);

- Toplumsal yaşamın tüm alanlarına ilişkin olarak her türlü araştırmanın ortam, kurum ve araçlarını yaratmayı, her türlü araştırmayı yapmayı, bu araştırmaları her türlü iletişim aracını, ortamını kullanarak yaymayı ve sürekliliğini sağlamayı,
- Bireyin, toplumsal sınıf ve katmanların günlük yaşamdaki davranışları ile ideolojik tutumları arasındaki uyum ve çelişkileri araştırmayı,
- Toplumsal gelişme ve teknoloji ilişkilerini araştırmayı,
- Doğanın ve çevrenin bozulmasını önleyerek, ekolojik dengenin korunması için gerekli araştırmaları ve çalışmaları yapmayı,
- Siyaset, günlük hayat ilişkilerine özel bir önem vermeyi, siyasetin gerçek içeriğine kavuşturulması için toplumu sürekli bilgilendirmeyi,
- Toplumsal kesimlerin en aktifi olan gençliğe ve eğitimine sürekli bir ilgi göstermeyi, gençlikle ilgili her türlü araştırmayı yapmayı,
- Demokrasinin geliştirilmesi ve kurumlaştırılması açısından geçmişin tüm deneyimlerinden yararlanmayı, demokratik ilke, norm ve kuralların netleşmesinin ve yaşanmasının önünü açmayı, bu alandaki tüm deneyimlerini özellikle toplumun önüne sermeyi, gelecek yönelimlerini saptamayı,
- Kendisiyle benzer işlevleri üstlenen vakıf, dernek, platform vb. örgütlenmelerle işbirliği yapmayı, ortak projeler geliştirmeyi,
- Üyeleri ve toplumdaki bireyler arasında dayanışma duygularını ve bilincini geliştirecek etkinliklerde bulunmayı amaçlayan Vakıf 1999 Yılında İstanbul'da kurulmuştur.

  Vakıf, kuruluşundan bu yana düzenlediği atölye, toplantı ve panellerin yanısıra. Almanak 2001, Almanak 2002 ve Almanak 2003 kitaplarını yayınlamıştır.

SINIF ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

Genel Çerçeve

Dünyada ve Türkiye'de işçi sınıfının; yapısı, bileşimi, oluşumu, devrimci niteliği, boyutları, hatta varlığı ve başka toplumsal kimliklerle ilişkileri üzerine yoğun tartışmalar sürmektedir. Bu tartışmaların sadece akademikentelektüel değil önemli siyasi boyutları da vardır. Ancak söz konusu tartışmaların görebildiğimiz kadarıyla, ampirik verilere dayanma eksiği söz konusudur. Bu denli önemli boyutları olan konular saf bir teorik tartışmanın nesnesi olmamalıdır. Başka bir dizi alanda olduğu gibi bu alanda da Marksist yöntem uyarınca teori ile yaşam arasındaki diyalektik akış kurulmalıdır. Teorik ve siyasi tartışmaların tıkandığı noktalarda bol ve yeni verilerle, zengin gözlemlerle beslenmek ön açıcı olacaktır.

İşte bu konuda hem teorik üretimleri geliştirecek ama daha öncelikle pratiği analiz edecek girişimlere ihtiyaç vardır.

Kurumsallaşmış, çok yönlü sınıf araştırmalarına ihtiyaç vardır.; Günümüzde ilginç bir paradoksa tanıklık etmekteyiz: Nicelik olarak büyümesine karşın siyasi etkinliği zayıflayan bir işçi sınıfı, giderek daha çok sayıda insanın giderek daha yıkıcı sonuçlarını yaşamasına karşın daha az gündeme gelen, konuşulan, emekçalışma hayatı sorunları. Burada medyanın kamusallaştırma, gündemleştirme konusundaki belirleyiciliğinden söz etmek gerekli elbette ancak söz konusu alanlara ve işçi sınıfına daha doğrusu genel olarak sınıf meselesine akademik çevrelerin. aydınların da ilgisi zayıflamış durumda. Akademik alan içinde ve dışında sınıf analizini kullanan çalışmaların sayısı fazla değil ve aydınları da artık işçilerin meseleleriyle ilgili etkinliklerde görmek zor. Sanat yapıtlarında, edebiyatta da emek ve sınıf temaları fazlaca yer bulamaz durumda. Bu paradoksa dikkat çekilmesi, bunun aşılması, emeğin sorunları, sınıf mücadelesi, işçi sınıfının durumu vb. konulara yeniden popülerlik kazandırılması için sistemli çalışmalara ihtiyaç var.

Genelde işçi sınıfı üzerine çalışmalar denince akla; işçisendika hareketleri ve bunların tarihleri ile ilgili olanlar, sınıflar arası bölüşüm ilişkilerini ele alan iktisat tarihi kitapları veya işçi hareketini değerlendiren siyasi analiz çalışmaları gelmektedir. Ancak işçi sınıfı üzerine çalışmalar bunlarla sınırlı olmamalıdır. Çünkü işçi sınıfı çok daha geniş ve derin ilişkiler ağını anlatan bir kavramdır. Gerçekte işçi sınıfının mavi yakalı, erkek fabrika işçisi olarak daraltılmış algılanışı da çalışmaların sınırlılığında etkilidir. Ama literatür sınıfın daha geniş tanımlanması ve algılanması için bol malzeme ile doludur.

Sınıf çalışmaları alanının darlığının ülkemize özgü bir boyutu da vardır. Örneğin İngiltere gibi günlük yaşamda belirginleşmiş işçi sınıfı kültüründen söz etmek mümkün değildir. Ancak yine de işçi sınıfının çalışma yaşamı deneyimleri, günlük yaşam kültürü, sendikal kültürün nitelikleri, sınıf oluşumunun çeşitli boyutları, yaşam alanı ilişkileri, sınıfın medyada temsil biçimleri vb. gibi birçok konuda çalışmalar yapılması Türkiye için gereklidir.

İşçi sınıfını "oluşum" içinde bir yapılanma, bir süreç olarak kavramak çalışmaların alanını da boyutunu da genişletecektir. Türkiye'de çok sayıda gecekondu, göç, hemşehrilik, enformel sektör, toplumsal kimlik, çalışan kadın, işgücü, yoksulluk vb. araştırması yapılmıştır ve yapılmaktadır, ancak bunlar büyük çoğunlukla sınıf kavramını kullanmamaktadırlar. Bu nedenle de sınıf araştırmaları içinde sayılmamaktadır. Oysa birincisi perspektifleri farklı bile olsa tüm bu alanlara ait çalışmalar sınıf oluşum süreçlerine dair ciddi veriler sunmaktadırlar. İkincisi bahsi geçen alanlar sınıfsal bir çözümleme çerçevesinde ele alınabilmelidir. İşçiler sadece sendikası ile eylem yapan insanlar değildirler. Sınıfı, sınıf mücadelesi ve oluşumunu hayatın farklı alanlarında gözlemek ve çözümlemek için farklı bilimsel disiplinlerin ve farklı bakış açılarının bir araya getirilmesi gereklidir.

Türkiye'de siyasi etkinliği açısından işçi sınıfına özel anlam yükleyen ve onunla çeşitli düzeylerde ilişkiler geliştirerek örgütlemek, giderek yönlendirmek isteyen çok sayıda solsosyalist oluşum bulunmaktadır. Ancak teorik olarak biçilen roller ve özveri ve iyi niyetle kurulabilen ilişkiler çerçevesinde edinilen deneyim ve bilgilerin ötesinde, sınıfla siyasi oluşumların ilişkisi zayıftır. Siyasilerin sınıf hakkındaki bilgilerinin, bütünsel, derinlikli olduğu kolaylıkla iddia edilemez. Bu durum siyasi etkinliği de güçsüz kılmaktadır. Boşluğun doldurulmasında tümüyle bir siyasi gruba ait olmayan, bağımsız araştırma odaklarının oluşturacakları malzeme önem taşıyacaktır.

FAALİYET VE ARAŞTIRMA BAŞLIKLARI

Tüsam çalışmaları ampirik araştırmalar, sınıf tarihi incelemeleri, sınıf araştırmaları bilgi merkezinin oluşturulması vb. faaliyetlerin yürütülmesi, desteklenmesi ve koordinasyonundan oluşur. Bu çalışmaları kabaca şu başlıklar altında toplayabiliriz:

1 AMPİRİK ÇALIŞMALAR

1A Süreklileştirilmiş Veri oluşturma Çalışmaları:

Bu çalışma başlığı başlangıçta İstanbul gibi daha çok il düzeyinde gerçekleşen tüm grev, direniş, kampanya ve miting gibi işçi örgütlenme ve etkinliklerinin çeşitli değişkenler açısından analizini içerir. Adı geçen etkinlik ve hareketlenmelerin standartlaştırılmış gözlem ve analiz raporları ile incelenmesi, özgün yanlarının ayrıca değerlendirilmesinden oluşan bu çalışma birkaç yıllık bir dönemden itibaren Türkiye işçi sınıfının siyasal ve sosyal davranış özellikleri ve kültürü hakkında önemli ipuçlarını vermeye başlayacaktır.

1B Spesifik Veri ve Araştırma Projeleri:

Spesifik araştırma projeleri süreklileştirilmiş veri oluşturma çalışmaları dışında kalan ve tekil bir sorunsalın ya da durumun çözümlenmesine dönük çalışmaları kapsar. Merkez bu çerçevede yılda başlangıçta en az iki ve giderek daha fazla özel proje oluşturur, destekler ya da koordine eder.

Spesifik Veri ve Araştırma Projeleri için Öneri Başlıkları:

1 İşçi sınıfının "kamu" algısı ve kamusalla olan ilişki düzeyi,

2 Beyaz yakalıların emek süreçleri

3 Kriz sonrası dayanışma deneyimleri

4 İşyerlerinde kuşaklar arası ilişki ve gerilim biçimleri

5 Gecekondu bölgelerinde işçileşme, küçük burjuvalaşma süreçleri ve gecekondu kuşakları ilişkisi

6 İşçi sınıfının siyasi tercihleri, değer ve tutumları vb.

1 SINIF TARİHİ ÇALIŞMALARI

Bu başlık altında düşünülen çalışmalar sözlü tarih çalışmalarını, arşiv oluşturulmasını, sınıfın sosyal tarihine ağırlık veren tarih araştırmalarını vb. kapsar. Bu çerçevede yapılacak çalışmaların verimlilik açısından daha önce yapılmış çalışmaların derlenmesi ve önceliğin halihazırda başka kurumlarca yürütülen çalışmalarda ele alınmayan konulara verilmesi yararlı görünmektedir.

2 ULUSAL VE ULUSLAR ARASI SEMPOZYUM, TOPLANTI vb. ETKİNLİKLER

Tüsam yılda en az bir ulusal veya uluslararası sempozyumatölye vb. dışa açık etkinlikler düzenleyerek hem araştırmacılarının birikimlerinin daha geniş bir toplulukla paylaşımını hem de çeşitli bakış açılarının etkileşimi amaçlar.

SINIF ARAŞTIRMALARI TEŞVİK ÖDÜLLERİ

Tüsam yalnızca kendi bünyesindeki araştırmalar ile yetinmeyip üniversite ve enstitülerdeki yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin sınıf araştırmaları alanına giren çalışmalarına destek de verebilmelidir. Bu çerçevede yüksek lisans ve doktora için ayrı ayrı olmak üzere yılda bir kez "Sınıf Araştırmaları Teşvik Ödülü" vermeyi amaçlar.

Ödülün maddi karşılığı uluslar arası kuruluşlar ya da Türkiye'deki sendikalardan sağlanabilir. Ödülün hangi şartları yerine getiren adaylara, ne miktarda bir maddi ödül verileceği ve ödüle hak kazanacak araştırmacının seçimi gibi konular Danışma Kurulumuzun önereceği bir jüri tarafından belirlenebilir.

3 BİLGİ MERKEZİ OLUŞTURULMASI

Web sitesi Tüsam'ın tanıtımı ve haberlerinin iletilmesinin yanında artık yaygın bir bilgi erişim ağı olan internet üzerinden, sınıf çalışmalarına ilişkin mümkün olan en geniş bilgi ve belgenin bir araya getirildiği bir ortam olarak tasarlanmalıdır. Bir anlamda TÜSAM Web Sitesi *"Emek Ağı"* ve *"Emek Arşivi"* gibi bölümleriyle –diğer bölümlerinin yanında dijital bir Sınıf Araştırmaları Kütüphanesi ve Arşivine dönüşmeyi hedeflemelidir.

Sendikal hareketten, Osmanlı'da işçi hareketlerine, sınıf kültürü çalışmalarından sinema ve basında sınıf görünme biçimlerine kadar bir dizi alanı kendi içinde alt başlıklara ayırarak bu konularda Türkçe ve yabancı dillerde üretilmiş çalışmaların bir *bibliyografyası* oluşturulabilir.

Kütüphane: Dijital ortam dışında da oluşturulabilecek klasik bir kütüphane araştırmacıların hizmetine sunulmak üzere hazırlanabilir. Bu kütüphane görsel ve işitsel materyalleri de içermelidir.

Başta saha çalışmaları olmak üzere Sınıf Araştırmaları Merkezinin araştırma konuları

arasında yer alan başlıklarda çeşitli üniversitelerde hazırlanmış bulunan ve çoğu tozlu raflarda unutulmuş bulunan, yüksek lisans ve doktora tezlerinin ortaya çıkartılması ve arşivlenerek kullanıcıların kolay ulaşabilmesinin sağlanmış, bu yayınların bulgularının gelecekte yapılacak çalışmalar açısından değerlendirilmesi,

6 DÖNEMSEL FAALİYET VE PROJELER (Diğer çalışmalar)

İlk beş başlık altında ele alınmayan ancak Merkez'imizin üretmesi ya da yönlendirmesi gereken bir dizi etkinlik ve çalışma bu kapsama girer. Kimi Örnekler:

İstanbul için bir "*Emeğin İstanbul'u Haritası*"nın hazırlanması. Bu harita çalışması yaşadığımız kentin sınıf tarihi açısından önemli olaylarının geçtiği mekanları, önemli direnişlere ev sahipliği yapmış fabrikaları, ilk sendika binalarının olduğu yerleri, 1516 Haziran'ın güzergahını, vb gösterir bir harita olarak tasarlanabilir.

Medya izleme ve tarama çalışmaları yapılabilir. İşçilerin temsili araştırmaları, söylem analizleri, medyadaki söylemsel kodların farklı sınıflarca anlamlandırılma biçimleri analizi,

Sendikal alanla ilgili çalışmalar yapılabilir. Türkiye'deki sendikal tarihin az bilinen yanları, sendikal kültürümüzün özellikleri, sendikal yayınların dili, söylemi, temaları, sendikal eğitim, sendikaların siyasetle ilişki biçimleri gibi konuların çözümlenmesi,

İşsizlik, işgücünün yapısı, sosyal güvenlik uygulamalarının durumu, özelleştirme, sosyal politikaların etkisi, bütçe uygulamaları, ücretlerin durumu vb. gibi konularla ilgili periyodik yayınlar, yıllıklar, bültenler vb. in yanı sıra toplantıların düzenlenmesi,

Aylık, *Sınıf Gündemi* adlı bir bültenin yayınlanması

Labor Turkey adıyla, Sınıf Gündemi bülteninin kimi ek ve değişikliklerle İngilizce'de yayınlanması,

İşçi sınıfını konu alan edebiyat sanat yapıtlarının derlenip tanıtılabilmesi, yarışmalar düzenlenmesi, sergilerin açılması;. Örneğin işçi yaşamından enstantanelerin yer aldığı fotoğraf sergileri vb. Daha önce Tarih Vakfının yaptığı Cumhuriyet tarihi sergisine benzer Türkiye işçi sınıfının oluşum tarihini her boyutuyla anlatan görsel malzemelere dayalı dev bir sergimüze düşünülebilir.

Özgeçmişler

Akça, Bahar Yiğitbaş

1974 İstanbul doğumludur. Lisans derecesini 1996'da Boğaziçi üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde, yüksek lisans derecesini ise 2001'de İstanbul üniversitesi Kadın Çalışmaları Bölümü'nde Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Universitesi, Kadın Çalışmaları Bölümü'nde "Kadın Yoksulluğunu Yönetme Stratejisi Olarak Mikrokredi: Türkiye Diyarbakır Grameen Bank Mikrokredi Projesi örneği" adlı tez ile tamamladı. Konuk Araştırmacı olarak Hagop Kevorkian Center for Near Eastern Studies, New York University (New York üniversitesi, Yakın Doğu Çalışmaları Merkezi)'nde bulundu. Yıldız Teknik üniversitesi'nde İngilizce öğretim Görevlisi olarak çalışmaktadır.

Akdemir, Nevra

Nevra Akdemir 1977 İstanbul doğumlu. İstanbul üniversitesi, İktisat fakültesi, Ekonometri bölümünde lisans eğitimini, Marmara üniversitesi, İktisat anabilim dalı, Kalkınma İktisadı ve İktisadi Büyüme bilim dalında yüksek lisans eğitimini bitirdi. TÜSAM araştırmacısı olan Akdemir'in, "Kalkınma ve Sermaye Birikimi Süreçlerinde Enformelleşme ve Tuzla örneği" konulu yüksek lisans tez çalışması dışında küresel dinamiklerin yerel yansımaları konulu bir atölye sunuşu ve emek süreçlerinde değişim konularında çalışmaları mevcuttur.

Akkaya, Yüksel

1996 yılında İstanbul üniveristesi İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstriyel ilişkiler Bölümü'nde *Neo-Korporatizm ve Türkiye'de Sendikacılık* başlıklı tezini vererek doktorasını tamamladı. 1994 yılından bu yana Mersin üniversite'sinde öğretim elemanı olarak çalışmaktadır. İlgi alanı olan çalışma ekonomisi, çalışma ilişkileri, sosyal politika, emek tarihi konularında çeşitli dergi ve gazetelerde yayınlanmış makalelerinin yanı sıra, *Türkiye'de Endüstri İlişkileri* (Mete Çelik ile birlikte), *AB Türkiye Gerçekler*, *Olasılıklar, Milliyetçilik, Faşizm ve MHP*, gibi ortak kitapları bulunmaktadır.

Aydın, Zafer

1963 Kars doğumlu. Trakya üniversitesi Eğitim Fakültesi mezunu. 1989 Yılından buyana Kristal-İş Sendikası'nda eğitim uzmanı olarak çalışıyor.

Aykaç, Aslıhan

1975 yılında doğdu. 1997 yılında Boğaziçi üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. Aynı yıl New York Eyalet üniversitesi Binghamton Kampüsü'nde sosyoloji doktorasına başladı. Halen doktora programına devam etmekte ve Muğla üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır. 2005 yılında doktora derecesini almayı planlamaktadır. Çalışma alanları arasında işçi hareketi ve örgütlenmesi, işçi sınıfı oluşumu, turizm işçileri ve yolsuzluk vardır.

Bahl, Vinay

Vinay Bahl, *The Making of the Indian Working Class: A Case Study of Tata Iron and Steel Co. 1880-1946* (1995) adlı kitabın yazarıdır. Bunun yanısıra, Arif Dirlik'le birlikte derledikleri *History after the Three Worlds: Post Euro-Centic Historiographies* (2000) başlıklı bir diğer çalışması da bulunmaktadır. ŞŞu anda Williamsport'taki Pennsylvania College of Technology'de (Penn State) sosyoloji doçenti olarak çalışmaktadır.

Berber, özge

Ankara üniversitesi Kamu Yönetimi Fakültesinden 1999 yılında mezun oldu. Yüksek lisans derecesini "*Toplumsal İlişkiler Bağlamında Sınıf Bilinci ve Sınıf Kültürü: Seydişehir Eti Alüminyum Fabrikası örneği"* başlıklı teziyle Ankara üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Bölümünden aldı. Halen, A.ü. S.B.E Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalında doktora öğrencisidir. Temel ilgi alanları, siyaset ve sınıf kuramları ile emek süreçleridir.

Çelik, Aziz

1963 Rize'de doğumluyum. İstanbul üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi bölümünden 1985 yılında mezun oldum. Marmara üniversitesi Çalışma Ekonomisi Bilim Dalı Yüksek Lisans programını "Avrupa Birliği Sosyal Politikası ve Türkiye'nin Uyumu" konulu tez ile tamamladım. 1985 yılından bu yana Kristal-İş Sendikasında eğitim, araştırma ve uluslararası ilişkilerden sorumlu Eğitim Müdürü olarak çalışmaktayım.

Çıdamlı, Çiğdem

1964'de Ankara'da doğdu. ODTü İktisat bölümü 4. sınıftan ayrıldı. Bir süre çeşitli haftalık ve aylık dergilerde gazeteci olarak çalıştı. Kamu çalışanları sendikalarının kuruluş sürecinde ve DİSK'in yeniden örgütlenme sürecinde yeni bir sendikal anlayış oluşturulması amacıyla yapılan çalışmalara ve sendikal eğitim çalışmalarına katıldı. Ankara Demokrasi Platformu ve Halkevleri çalışmalarında aktivist olarak yer aldı. Sınıf Hareketinde Yön ve Eşitlik, özgürlük ve Barış İçin Devrim dergileri ile sendika.org isimli web sitesinin yazı kadrosunda yer aldı. Çetin Uygur tarafından derlenen Değişim ve Sendikalar: Dinazorların Krizi isimli kitabın (1992) hazırlanmasına katkıda bulundu.

Çulhaoğlu, Metin

1970 yılında ODTü Ekonomi-İstatistik Bölümü'nden mezun oldu. 1968yılında Türkiye İşçi Partisi'ne üye oldu ve 1968-69 yıllarında ODTü Sosyalist Fikir Kulübü yöneticiliği yaptı. Daha sonra TİP (ikinci), STP (SİP), BSP, ve öDP gibi çeşitli partilerde görev aldı. 1970 yılından bu yana *Emek, Yürüyüş, Yurt ve Dünya, Sosyalist İktidar, Gelenek ve Sosyalist Politika, Sol* dergilerinde yazıları yayınlandı. Bunların dışında yayınlanmış 6 kitabı bulunuyor. Halen *Gelenek* dergisi yazarı ve TKP yöneticisi.

Ercan, Fuat

Halen Marmara üniversitesi'nde öğretim görevlisi olan yazarın sosyal gerçekliğe eleştirel açıdan yaklaşan Eğitim ve Kapitalizm, Para ve Kapitalizm vb. çalışmaları vardır.

Erendil, Asuman Türkün

Asuman Türkün 1957 yılında Bursa'da doğdu. Orta ve lise öğrenimini Robert Kolej'de tamamladı. Lisansını ODTü ŞŞehir ve Bölge Planlama Böülümü'nden aldı ve 1991 yılına kadar ODTü'de İngilizce okutmanlığı yaptı Yüksek ve doktora derecesini yine ODTü ŞŞehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden aldı. Aynı bölümde dört yıl asistanlık yaptıktan sonra 1995 yılında Bilkent üniversitesi Peyzaj Mimarisi ve Kentsel Tasarım Bölümü'ne, 2003 yılında ise Siyaset Bilimi Bölümü'ne katıldı. Araştırma alanları arasında sanayi coğrafyası, kentsel dönüşüm, sosyal bilimlerde metodoloji, ve kadın araşstırmaları bulunmaktadır. Ayrıca, Ev-Eksenli Çalışan Kadınlar Çalışma Grubu'nun üyesidir.

Gökdayı, İsmail

Lisans eğitimini 1998 yılında Gazi üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünde, Yüksek Lisans eğitimini 1995 yılında Süleyman Demirel üniversitesi Sosyal Bilimler Endüstrisi Kamu Yönetimi Anabilim Dalı`nda, Doktorasını Ankara üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Kent ve Çevre Bilimleri) Anabilim Dalında tamamlamıştır. Halen S.D.ü. İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü Kentleşme ve Çevre Sorunları Anabilim Dalında Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır.

Kentleşme, kent planlaması, kentsel siyaset, kentsel yaşam kalitesi, kent tarihi, kentsel koruma, çevrebilim, yerel yönetimler, insani çevrebilim, siyasal çevrebilim, çevre hukuku, kırsal gelişme, kırsal yoksulluk, yoksulluk, insan hakları, kentsel ve bölgesel gelişme politikaları, etik ve biyoetik, AB projeleri ve programları, yoksullukla mücadele projeleri konularıyla ilgilenmektedir ve bu konularda çeşitli yayın organlarında makaleleri yayınlanmıştır..

Güneş, Hakan

İstanbul üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Araştırma Görevlisi. Yüksek Lisansını İstanbul üniversitesi ve Lisansını Boğaziçi üniversitelerinde tamamladı. Marmara üniversitesi'nde "Orta Asya'da Siyasal Konsolidasyon ve Mobilizasyon" konulu doktora tezini yazmakta. Orta Asya'da Kırgız Amerikan üniversitesi (AUCA) ve özbekistan Taşkent Fransız Orta Asya Araştırmaları Enstitüsü'nde (IFEAC) misafir araştırmacı olarak bulundu. Orta Asya başta olmak üzere eski SSCB ülkelerinin sosyal ve siyasal dönüşümleri konularında ulusal ve uluslararası çeşitli makaleleri var.

Hattatoğlu, Dilek

1962 Ordu doğumlu İstanbul üniversitesi İletişim Fakültesi'nden (1982) lisans, Boğaziçi üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden (1992) master, Mimar Sinan üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden (2000) doktora dereceleri aldı. Halen Muğla üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde yardımcı doçent olarak çalışıyor. 1983'ten itibaren ülke ölçeğinde çıkan çeşitli gazetelerde (Hürgün, Tan), yayın kuruluşlarında (Görsel Ansiklopedik Yayıncılık AŞŞ) ve sendikalarda (DİSK/BANKSEN ve DİSK Genel Merkezi) çalıştı. Ayrıca çeşitli yayınlara (Cumhuriyet Bilim Teknik, Grolier Genel Kültür Ansiklopedisi, Alan ve Belge Yayıncılık) makale çevirileri yaptı. Sosyoloji, siyaset konularında çeşitli kitap çevirileri vardır. Çalışma sosyolojisi -özellikle emek-, kadın, sosyal teori, metodoloji meseleleri ve edebiyat sosyolojisi çalışmaktadır.

Kapar, Recep

Recep Kapar 1969 Muğla doğumludur. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri alanında lisans ve yüksek lisans eğitimini Anadolu üniversitesi'nde, doktora eğitimini Dokuz Eylül üniversitesi'nde tamamlamıştır. Muğla üniversitesi'nde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır. Sosyal politika ve sosyal koruma konularında çalışmalar yapmaktadır.

Kaygısız,İrfan

1961'de Kayseri'de doğdu. Gazi üniversitesi İktisat Fakültesi mezunu. 1992 yılından bu yana kamu çalışanları sendikalarında uzman olarak çalıştı. 1992'den bu güne sırasıyla, 5 yıl Yapı Yol Sen, Enerji Yapı Yol Sen sendikasında ve 5 yıl da KESK genel merkezinde çalıştı. 2 yılı aşkın bir süredir de Tüm- Bel- Sen genel merkezinde uzman olarak çalışmaktadır.

Müftüoğlu- Güler, Berna

Marmara üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü'nde 1988 yılında Lisans ve 1990 yılında Yüksek Lisans eğitimimi tamamladı. Aynı Bölümde 1999 yılında Doktora derecesini aldı. Halen M.ü. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Prof. Dr. Öngen, Tülin

Halen Ankara üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde öğretim üyesi.

1972 yılında İstanbul üniversitesi Hukuk Fakültesi'den mezun oldu. 1974 yılında başladığı akademik kariyerini 1978 yılından itibaren Aü SBF'de sürdürmektedir. 1979 yılında doktor, 1995 yılında doçent ve 2001 yılında profesör oldu. 1982-1988 yılları arasında üniversitedeki görevinden uzaklaştırıldı. 1988 yılında idare mahkemesi kararı uyarınca görevine döndü. Prometheus'un Sönmeyen Ateşi, Günümüz İşçi Sınıfı (Alan Yayınları) kitabı yanısıra pek çok Türçe ve İngilizce kitabın bölüm yazarlığını yaptı. Ayrıca Toplum ve Bilim, Marksizm ve Gelecek, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, İktisat Dergisi, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Toplum ve Hekim, Praksis gibi süreli yayınlar ile çeşitli sendika yayınlarında çok sayıda makalesi bulunmaktadır.

Öztaşkın, Mustafa

Mustafa öztaşkın, 1958 tarihinde Muğla-Bodrum, Karakaya köyünde doğdu. İlkokulu Karakaya'da, Ortaokulu Bodrum da, Endüstri Meslek Lisesi'ni de İzmir'de bitirdi. 1975 yılında İzmir'de Sümer Makine fabrikasında çalışmaya başladı ve bir yıl sonra sendikal faaliyetten dolayı işten çıkarıldı. 1976 yılında yine İzmir'de ŞŞenkaya Çelik Döküm Fabrikası'nda çalışmaya başladı ve burada 1979 yılına kadar çalıştı. Bu işyerinde DİSK'e bağlı Maden-İş Sendikası'nın temsilciliğini yaptı.

1979-1980 yıllarında askerliğini yaptı. Askerden sonra bir süre bodrumda çalıştıktan sonra, tekrar İzmir'e döndüm ve 1 yıl sanayi sitesinde bir işyerinde çalıştı. Ardından İzmir'de Ege Endüstri işyerine girdim ve burada da 1 yıl çalıştı.

06.12.1982 tarihinde Petkim'de teknisyen olarak işe başladı. 1984 yılında sendikal faaliyetler serbest bırakılınca Petkim'de Petrol-İş Sendikasının örgütlenmesinde aktif rol aldım ve 1985 yılında Petkim'e temsilci olarak atandı.

1988 yılında Petrol-İş Sendikası Aliağa ŞŞubesi mali sekreterliğine, 1989 yılında da ŞŞube Başkanlığına seçildi. 1998 yılında şube başkanlığı görevim sona erdikten sonra Petkim'e as-

li işime döndü. 1999 yılında yapılan 23.Olağan Genel Kurulda Petrol-İş Sendikası Genel Başkanlığına aday oldu ve seçimi kazandı. 1999 ekim ayından bu yana genel başkanlık görevimi sürdürmekte.

Satlıgan, Nail

İstanbul üniversitesi İktisat Fakültesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. özellikle Marksist İktisat konusunda çalışmalar yapmıştır. *Yapıt*, *Sınıf Bilinci* gibi dergilerde makaleleri yayımlanmıştır. Dünya Kapitalizminin Krizi (Sungur Savran'la birlikte) adlı bir kitabı bulunmaktadır.

Scandella, Fabienne

1978 Belçika doğumlu. Güney Belçika'daki mülteciler ile yerel halk arasındaki etkileşimde kurumların rolü ve sterotipler konulu saha çalışmasına dayalı yüksek lisans tezini Oxford üniversitesi Nuffiel College'da tamamlayan Scandella, halen Belçika'daki Brüksel özgür üniversitesi Sosyoloji Enstitüsü'nde doktora çalışmasını sürdürmektedir aynı kurumda asistan olarak sosyoloji dersleri vermektedir. "Deendüstrileşme bağlamında işçi sınıfı kimliğinin evrimi:Londra ve Brüksel örnekleri" konulu doktora tez çalışmasını sürdüren Fabienne Scandella'nın S. Gsir, M. Martiniello ve A. Rea ile birlikte Academia Press yayınları arasında 2004 yılında çıkan «« *Les Belges francophones face aux demandeurs d'asile* »» ortak kitap çalışmasının yanında çeşitli dergilerde yayınlanmış makaleleri mevcuttur.

Selçuk, Fatma ülkü

Fatma ülkü Selçuk 1972'de Ankara'da doğdu. TED Ankara Koleji'nde okuduktan sonra Ortadoğu Teknik üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünü bitirdi. Yüksek lisansını Ankara üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü'nde yaptı. 2004 yılı itibariyle doktora programına Ortadoğu Teknik üniversitesi Sosyoloji Bölümünde devam ediyor. Atılım üniversitesi'nde öğretim görevlisi. Sosyoloji, Siyasi Düşünceler Tarihi, Karşılaştırmalı Siyaset, Türkiye'nin Siyasi Yapısı gibi dersler veriyor.

Sertlek, Tufan

1963 Kastomunu doğumlu. Halen DİSK'e bağlı Basın İş-Sendikası ve Devrimci Sağlık İş Sendikası'nın eğitim çalışmalarında görev alıyor.

Smith, David

Southampton üniversitesi, Siyasal Sosyoloji Bölümü'nde Yardımcı Doçent olan David Smith, İngiltere, özellikle Londra emek piyasası konulu çalışmaları ve yeni iş süreçleri ile farklı kuşakların yeni sürece eklemlenme biçimleri konularında yürüttüğü araştırmaları mevcut.

Yeğin, Metin

1963'de İstanbul'da doğdu. İstanbul üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Cambridge üniversitesi'nde sinema eğitimi aldı. Hiçbir zaman sınıf başkanı olamadı. 12 Eylül'ü cezaevinde karşıladı. Dünyanın birçok ülkesinde avukatlık, bulaşıkçılık, taksi şoförlüğü, sandviççilik yaptı. Meksika'da Chiapas'da uluslar arası insan hakları gözlemcisi, Ekvador'da bambu evlerin yapımında işçi, Guetemala yerli hakları kongresinde katılımcı, Nikaragua'da karides avcısıydı. Cpiahas'da Subkumandan Marcos'la, Arjantin'de uluslar arası terörizm hücresinde

Leonardo Bertulazzi ile görüştü. Yaptığı filmler 55 ülkenin festivallerinde oynarken, her festivalde, otel ve kahvaltı karşılığında o ülkelerin filmlerini yapmaya devam etti. İtalya'da İl Manifesto'ya, İngiltere'de Nerve'ye, Arjantin'de Pais'e yazdı. Türkiye'de ve dünyada birçok gazete ve dergiye, ayrıca duvarlara yazı yazmaya devam ediyor. Türkiye'de NTV'ye, CNNTürk'e, Polonya ve Arjantin televizyonlarına belgesel yaptı. Filmleri Rize Çay Kongresi'nde, İzmit Yoksullar Buluşması'nda, Arjantin'de işgal fabrikalarında, Liverpool üniversitelerinde, sokaklarda gösterildi. Açık Radyo'da "İki Maceraperestin İnanılabilir Serüvenleri", "Yeryüzünün Lanetlileri" ve "Dünyanın Sokakları" programlarını yaptı. Bazı filmleri: Likya Yolu (2000), üç Kıtada Devrialem (2001), F (2001), After (2001), Güzel Günler Göreceğiz (2003), Para Pachamama (2003), Topraksızlar (2003). Bazı kitapları; Marcos'la On Gün (2000), Firari İstanbul (2001), Topraksızlar Brezilya'da Topraksız Köylü Hareketi: MST (2004).

Yıldırım, Engin

Engin Yıldırım 1966 üsküdar doğumludur. 1987'de İstanbul üniversitesi İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümünden mezun olmuştur. 1989'da University of Warwick, Warwick Business School'da endüstri ilişkileri alanında yüksek lisansını, 1994'de University of Manchester, Sosyoloji bölümünde doktorasını tamamlamıştır. 1994'den beri Sakarya üniversitesi, İ.İ.B.F, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölümünde çalışmaktadır. *Work, Employment and Society* ve. *Economic and Industrial Democracy* gibi uluslar arası, *Toplum ve Bilim, Amme İdaresi Dergisi ve Yönetim Araştırmaları* gibi ulusal dergilerde yayınlanmış makaleleri bulunmaktadır. Çalışma sosyolojisi, endüstri ilişkileri teorileri ve örgüt kuramı ve sosyolojisi ve sosyal bilimlerde yöntem alanlarında lisans ve yüksek lisans dersleri vermektedir. Sakarya üniversitesi dışında, Kocaeli, İTü ve Başkent üniversitelerinde de yukarıda belirtilen alanlarda dersler yürütmüştür.

Zırhlı, Fatma ŞŞenden

Fatma ŞŞenden Zırhlı, Hacettepe üniversitesi Almanca öğretmenliği bölümünü bitirdi. Yüksek Lisans derecesini İstanbul üniversitesi Kadın Çalışmaları Bölümü'nde Kadının Sosyal Güvenliği üzerine yaptığı teziyle tamamladı. Bu çalışması "Sosyal Güvenlik ve Kadın" adıyla Minerva Yayınları tarafından yayınlandı (2000). Çeşitli dergilerde yazıları ve çevirileri çıkan yazar, halen çeşitli ülkelerdeki sosyal politika uygulamalarını karşılaştırmalı olarak inceliyor.